Журнал основан в 1918 г.

УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ

ТАВРИЧЕСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА им. В.И. Вернадского

Научный журнал

Серия «Филология. Социальные коммуникации»

Том 24 (63). № 4. Часть 2.

Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского
Симферополь, 2011

ISSN 5-7763-9818-5
Свидетельство о регистрации: серия КВ № 15711-4182Р
от 28 сентября 2009 года

Редакционная коллегия:

Багров Н. В. – д-р геогр. наук, проф., член-корр. НАНУ (председатель)
Шульгин В. Ф. – д-р хим. наук, проф. (зам. председателя)
Дзедолик И. В. – д-р физ.-мат. наук, проф. (секретарь)

Члены совета (редакторы серий)

Богданович Г. Ю. – д-р филол. наук, проф.
Берестовская Д. С. – д-р филос. наук, проф.
Вахрушев Б. А. – д-р геогр. наук, проф.
Габриелян О. А. – д-р филос. наук, проф.
Казарин В. П.– д-р филол. наук, проф.
Кальной И. И. – д-р филос. наук, проф.
Канов А. А. – д-р экон. наук, проф.
Копачевский Н. Д. – д-р физ.-мат. наук, проф.
Лазарев Ф. В.– д-р филос. наук, проф.
Подсолонко В. А. – д-р экон. наук, проф.
Темурьянц Н. А. – д-р биолог. наук, проф.
Ротань В. Г. – д-р юрид. наук, проф.
Шульгин В. Ф. – д-р хим. наук, проф.
Петрова Э. Б. – д-р ист. наук, проф.

Редакционный совет серии «Филология. Социальные коммуникации»

Богданович Г. Ю., д-р филол., проф., ТНУ (редактор раздела «Социальные коммуникации»)
Казарин В. П., д-р филол. наук, проф., ТНУ (редактор раздела «Филология»)
Александров А. В., д-р филол. наук, проф., Одесский национальный университет
Борисова Л. М., д-р филол., проф., ТНУ
Гуменюк В. И., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Ищенко Н. А., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Меметов А. М., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Новикова М. А., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Селендили Л. С., канд. филол. наук, доц., ТНУ
Орехова Л. А., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Петренко А. Д., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Прадид Ю. Ф., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Ризун В. В., д-р филол. наук, проф., Ин-т журналистики Киевского нац. ун-та
Сидоренко Н. Н., д-р филол. наук, проф., Ин-т журналистики Киевского нац. ун-та
Ященко Т. А., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Егорова Л. Г., канд. филол. наук, доц., ТНУ (ответственный секретарь)

Печатается по решению Ученого Совета
Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Протокол № 11 от 23.11.2011 г.

© **Таврический национальный университет, 2011 г.**

Подписано в печать 08.12.2011. Формат 60x84 $^{2}/_{3}$ усл. изд. л. 27,5. Тираж 500. Заказ № 186.
Отпечатано в информационно-издательском отделе ТНУ.
Проспект Вернадского, 4, г. Симферополь, 95007

„Учениє запіскі Тавріческого национального університєта ім. В. І. Вєрнадского"
Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Том 24 (63). №4. Частина 2.
Сімферополь, Таврійський національний університет ім. В.І.Вернадського, 2011
Журнал заснований у 1918 р.

Адреса редакції: проспект Вернадського, 4, м. Сімферополь, 95007
http://science.crimea.edu/zapiski/zapis.html
Надруковано у інформаційно-видавницькому відділі Таврійського національного університету
ім. В.І. Вернадського. Проспект Вернадського, 4, м. Сімферополь, 95007

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.3-6.

РАЗДЕЛ 1. ГРАММАТИЧЕСКАЯ СЕМАНТИКА В СИСТЕМЕ ЯЗЫКА

УДК 811.161.1'367.633

АНТРОПОЦЕНТРИЗМ ПРОИЗВОДНЫХ ПРЕДЛОГОВ РУССКОГО ЯЗЫКА

Алиева В. Н.

Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского, г. Симферополь

В статье анализируются производные предлоги как средство выражения мысли, характеризуется их роль в реализации речевой свободы говорящего.

Ключевые слова: антропоцентризм, диахронная трансформация, производный предлог, трансформант.

Постановка проблемы. Современная лингвистика переживает период, когда меняются парадигмы исследований и на первый план выходит антропоцентризм как основа функционирования языка.

Антропоцентрический подход к языку дает возможность поставить вопрос о рамках свободы говорящего в объеме имеющихся языковых средств.

Анализ литературы. Тенденция изучать человека в языке возникла во второй половине XIX века, но активно проявилась в последние десятилетия. При этом произошли определенные изменения в направлении изучения «человечности» языка: если на первом этапе речь шла преимущественно об антропоцентризме лексики, то в последнее время все чаще говорят об антропоцентризме грамматик (В. В. Богданов, А. Вежбицкая, Е. Н. Сидоренко и др.). В. В. Богданов пишет: «…все грамматики ориентированы на потребителя и описывают его поведение. А в этом, собственно, и находит свое проявления антропоцентризм грамматик, то есть непременное замыкание на человека, использующего в своем языковом поведении грамматическую систему языка» [1, с. 25].

Объектом исследования являются производные предлоги, которые наряду с другими средствами языка активно участвуют в передаче тончайших оттенков человеческой мысли, в ее дифференциации.

Цель исследования – охарактеризовать роль производных предлогов в реализации речевой свободы говорящего.

Изложение основного материала. Язык находится в тесной связи с мышлением. В акте общения человек отбирает те языковые средства, которые обладают наибольшей информативной значимостью.

Отметим, что с развитием человеческого мышления развивались и усложнялись падежные функции, которые, в конце концов, оказались перегруженными разными значениями, что сделало неизбежным появление предлогов. Современный русский

язык, подверженный, образно говоря, «предложной агрессии», в значительной степени обогащается за счет появления большого количества предлогов.

Современное употребление предлогов установилось не сразу. Исследователи выделяют два этапа в развитии предложной системы. На первом этапе, который продолжался до XVII века, шло развитие предложного управления за счет внутренних ресурсов русского языка. На втором этапе (с конца XVII века) идёт активный процесс образования новых предлогов за счет диахронной трансформации. «До того, с VIII до XVII века появилось несколько новых предлогов: *подобно, противно, смотря по…и…*» [3, с. 125]. С конца XVII века новые предлоги образуются почти непрерывно.

В сложном, разнообразном мире человек для общения, хранения и передачи мысли отбирает те языковые средства, которые хорошо «работают» именно в современных условиях и способны выполнить свою роль с наибольшим успехом. Н. А. Луценко отмечает, что «свободное конструирование грамматических форм – это, прежде всего, актуальное распределение лингвистических указателей в соответствии с субъективными устремлениями индивида» [2, с. 65].

При таком подходе грамматические формы и значения могут быть рассмотрены как маркеры, с помощью которых высвечиваются намерения говорящего. Благодаря им говорящий осуществляет свои коммуникативные намерения, преодолевая, если это необходимо, и сопротивление формы, реализуя свободу выбора нужных средств. Учет экстра- и интралингвистических факторов выбора нужного предлога, как и само появление предложных трансформантов, дает возможность говорить об объективно проявляемой в языке тенденции к дифференциации мышления.

На синхронном срезе языка имеется большое количество предлогов, выражающих обстоятельственные отношения. Наиболее полно представлены предлоги с пространственным значением.

Более поздним по степени осознания для человека оказалось понятие времени. Вероятно, поэтому предлогов временного значения гораздо меньше.

Обстоятельственное отношение времени выражается конструкциями, включающими предложные трансформанты *в течение, в продолжение, во время, на протяжении, по мере*. Что нового они вносят по сравнению с соответствующими непроизводными предлогами *в, за, через* и под., а также трансформантами от наречий типа *около*? Прежде всего, следует отметить, что каждый из предлогов занимает собственную «нишу», как бы дополняет весь ряд предлогов в своей области. При этом обратим внимание на то, что многозначность первообразных предлогов делает их неудобными для использования, так как требует больших затрат при оценке и осмыслении контекста. Предложные трансформанты выгодно отличаются своей немногозначностью, смысловой ясностью и позволяют не просто передать временные отношения, но и показать их продолжительность.

Рассмотрим сказанное на конкретных примерах: заниматься *в течение* недели; отдыхать *в продолжение* месяца, спорить *во время* прогулки и т.д. Предлог *во время* обозначает момент действия; *в течение, в продолжение* – временной отрезок, в рамках которого совершается действие. Сравните:

– Враги разошлись. Когда пути их сошлись снова, Воробьянинов уронил:

Не ушиб ли я Вас *во время* последней встречи? [И., П., с. 83].

В течение ряда лет мы с группой учителей-словесников средней школы при активном участии студентов педагогического института ведем экспериментальную работу [В.п., с. 3].

Большое количество предложных трансформантов, обслуживающих объектные отношения, можно рассматривать как средство компенсации отсутствующих в русском языке соответствующих первообразных предлогов. Дифференциация оттенков значения объектных отношений достигается посредством таких предлогов, как *насчет, по поводу, в отношении, в деле, по линии, со стороны, в области, за счет* и др.

Каждый из них используется с учетом коммуникативного намерения говорящего с применением так называемых «иллокутивных сил». Оттенки значений могут быть, на первый взгляд, не существенными, но их реализация осуществляется с учетом целого ряда факторов: точности выражения, компактности в передаче мысли, стилистической уместности. За счет этого говорящий может передавать разную информацию. Например, в конструкциях с предлогом *путем* подчеркивается процессуальность. Это связано и с лексическим значением данного слова:

– Обязанность действовать в определенных ситуациях *путем* причинения вреда [Г.и п., с.65].

Предлог *в сторону* специализирован в выражении пространственной направленности действия:

– Слепые и слабовидящие дети направились *в сторону* интерната [В.п., с. 6].

Свобода говорящего может быть ограничена и стилистическими причинами. В разговорной речи, к примеру, отдается предпочтение первообразным предлогам, в книжной – трансформантам. Данное положение можно проанализировать не только на материале предлогов, входящих в конструкции с временным и пространственным значениями, но и на материале предложных трансформантов другой семантики. Например, в конструкции, передающие причину, входят предложные трансформанты *по причине, по поводу, по случаю, ввиду, в силу* и др. Они передают разные семантические оттенки причины: отсутствовать *по причине* болезни, переживать *по поводу* сдачи экзаменов, встретиться *по случаю* праздника.

В данных конструкциях представлено точное название причины, осуществлена ее подача как *повода, случая, следствия*, что и находит свое выражение в соответствующих формах.

Наблюдения над производными предлогами позволили нам сделать следующие **выводы**: в современном русском языке наблюдается активный процесс пополнения группы производных предлогов. Это связано с необходимостью выражения в языке дифференцированных логико-грамматических отношений. Речевая свобода говорящего в выборе производного предлога осуществляется в пространстве с координатами, задаваемыми целями и возможностями общения, а также экстралингвистическим фоном.

Дальнейшее изучение производных предлогов, с помощью которых осуществляется дифференцированная передача мысли, представляется нам интересной и нужной.

Список литературы

1. Богданов В. В. Антропоцентрические тенденции грамматики / В. В. Богданов // Принцип антропоцентризма в современной лингвистике. – Алматы: Фонд «XX век», 1994. – С.16-21.
2. Луценко Н. А. «Глагол–предлог–падеж»: к истолкованию типологии отношений / Н. А. Луценко // Филол.науки. – 1985. – №6. – С. 63-69.
3. Судаков Г. В. Двойные предлоги / Г. В. Судаков // Русская речь. – 1972. – № 2. – С. 124-126.

Сокращения

1. Г. и п. – Государство и право. – М.,1999. – №12.
2. В.п. – Вопросы психологии. – М., 1995. – №1.
3. И.,П.–Ильф И., Петров Е. Двенадцать стульев.– Одесса: Маяк,1990. – 608 с.

Алієва В. М. **Антропоцентризм похідних прийменників російської мови** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.3-6.

У статті аналізуються похідні прийменники як засоби висловлення думки, характеризується їх роль у реалізації мовної свободи мовця.

Ключові слова: анторопоцентризм, діахронна трансформація, похідний прийменник, трансформант.

Alijeva V. **Anthropocentrism of derivative prepositions in the Russian language** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.3-6.

The article analyzed prepositions as method statements of the thought, characterized theirs role in implementation of linguistic freedom of speaker.

Key words: anthropocentrism, diachronic transformation, preposition, transformant.

Поступила в редакцию 14.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.7-11.

УДК 811.161

НЕПРОИЗВОДНЫЕ НАИМЕНОВАНИЯ ТЕХНИЧЕСКИХ АРТЕФАКТОВ ГОРНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Высоцкая Т. Н.

Днепропетровский национальный горный университет, г. Днепропетровск

Рассмотрены непроизводные термины-наименования технических артефактов горной промышленности; проанализированы пути пополнения языка горной промышленности непроизводными терминами-наименованиями технических артефактов; установлены источники этих наименований.

Ключевые слова: однословные термины, непроизводные термины.

Постановка проблемы. Наименования технических артефактов занимают значительное место в языке горной промышленности. Они представляют пласт специальной лексики языка науки и техники, являясь наименованиями конкретно-предметных понятий.

Теоретическую базу исследования составляют труды таких ведущих специалистов в области лингвистики и терминологии, как С. В. Гринев-Гриневич [2], В. П. Даниленко [3], Л. В. Ивина [4], С. Д. Шелов [5] и др.

Исследователи отмечают, что терминологическая лексика, как и лексика общеупотребительная, в основном образуется на базе существующих слов и корней общелитературного и специальных языков. В терминообразовании активны и продуктивны те же способы наименования, с помощью которых пополняется лексический запас общелитературного языка.

Среди терминов-наименований технических артефактов горной промышленности встречаются все структурные типы слов, которые характерны для русского языка: непроизводные, простые по структуре производные и сложные слова.

Изучение особенностей формирования языка данной отрасли представляет несомненный интерес, так как правильное понимание источников формирования терминосистемы технических артефактов горной промышленности, также как и закономерностей терминологического словообразования, поможет выявить системную организацию исследуемой терминологии.

Актуальность работы обусловлена отсутствием исследований непроизводных наименований в сфере технических артефактов горной промышленности.

Целью исследования является рассмотрение непроизводных терминов в кругу наименований технических артефактов горной промышленности.

Для достижения данной цели были поставлены следующие **задачи**:

1) отобрать непроизводные термины-наименования из общего массива терминов-наименований технических артефактов горной промышленности;

2) выделить источники пополнения языка горной промышленности непроизводными терминами-наименованиями технических артефактов;

3) определить особенности формирования исследуемой терминосистемы.

Предметом исследования является изучение источников формирования терминосистемы технических артефактов горной промышленности.

Объектом исследования послужили непроизводные термины-наименования технических артефактов горной промышленности.

Материал исследования. Источниками материала исследования стали энциклопедический справочник горного дела [17], политехнический словарь русского языка [13], учебники, учебные пособия и справочные издания по горному делу, горным машинам, горным комплексам для открытой и подземной разработок [7-9; 12]. Общая выборка номинаций технических артефактов составила более 1000 единиц.

Однословные наименования технических артефактов горной промышленности составляют чуть более трети всего проанализированного нами корпуса (342 термина из 1017), или 34 %. В свою очередь, как было установлено в предыдущих работах, большинство из них вошли в терминосистему наименований артефактов горной промышленности как готовые языковые единицы [1].

Среди общего массива терминов-наименований технических артефактов горной промышленности мы выделили 53 непроизводные единицы, что составляет 16% от общего количества монолексемных терминов-наименований.

Источниками, пополняющими пласт данных наименований, служат общелитературный русский язык и его функциональная разновидность – язык науки.

Конкретная реализация этих источников происходит путем использования готовых языковых единиц, которые становятся терминами-наименованиями технических артефактов горной промышленности. Например, слово ***бочка*** в общем употреблении имеет значение ‘большой круглый сосуд с двумя плоскими доньями, несколько выпуклый посередине’ [11], а как наименование артефакта горной промышленности обозначает ‘часть многочерпаковой драги, сосуд, емкость, куда подается песок из завалочного люка’ [12, с. 381]. Общеупотребительное значение слова ***желоб*** – ‘продолговатое углубление, выдолбленное в чем-л. и обычно предназначенное для стока воды или для ссыпания чего-л.’ [14], терминологическое значение как артефакта горной промышленности – ‘элемент приемно-питающего устройства многочерпакового экскаватора, предназначенный для ссыпания земли’ [12, с. 155]. Слово ***козырек*** обозначает ‘небольшой навес; вообще небольшой выступ над чем-н.’ [11], а термин **козырек** – ‘элемент ковша драглайна’ [12, с. 146]. ***Лезвие*** в общем употреблении – это ‘острая сторона режущего или рубящего орудия’ [11], в то время как в терминологическом значении это ‘режущий элемент бурового инструмента станка ударно-канатного бурения’ [12, с. 24]. Лексема ***нож*** в общем употреблении имеет значение ‘режущая часть разных инструментов’ [11], а в подъязыке горной промышленности – ‘рабочий инструмент отвала бульдозера’ [12, с. 326]. Уточнение и специализация значений происходит и при терминологизации слов *труба* и *цепь*, ср.: ***труба*** – ‘длинный, пустотелый, обычно круглого сечения предмет’ [11] // ***труба***

– ‘полый элемент шнека, на котором расположены винтовые лопасти и несущие кулаки’ [13, с. 14]; ***цепь*** – ‘ряд соединенных между собой металлических звеньев» [11] // ***цепь*** – ‘гибкое изделие из отдельных твердых звеньев, шарнирно соединенных между собой; тяговое оборудование механизма передвижения ОК’ [13, с. 19].

Данные примеры ещё раз подтверждают положение В. П. Даниленко о том, что подобные слова в роли терминов отличаются сферой и функцией употребления [3, с. 117]. Очевидно, что как терминам им соответствует дефиниция с более точными и конкретными параметрами содержания соответствующих понятий.

Горная промышленность, как и любая другая сфера техники и производства, неразрывно связана с различными науками естественного и технического профиля. Это определяет существенное пополнение её терминосистемы общетехническими по сфере своего употребления наименованиями: *втулка, гайка, долото, желонка, золотник, каретка, подшипник, пружина, рейка* и др. Приведем следующие примеры, демонстрирующие общетехническое и терминологическое значения некоторых слов: ***втулка*** (*тех.*) – ‘цилиндрическая или конической формы деталь машины с продольным отверстием для вставляемой другой детали’ [13] // ***втулка*** (в значении артефакта горной промышленности) – ‘часть резцедержателя в виде полого цилиндра (конуса), в отверстие которого входит сопрягаемая деталь, на которую опирается опорный буртик’ [9, с. 68]; ***золотник*** (*тех.*) – ‘устройство для автоматического управления потоком пара, жидкости или газа в паровых машинах и турбинах, гидравлических и пневматических механизмах’ [13] // ***золотник*** (в терминологическом значении – ‘деталь гидравлического механизма шагания экскаватора’ [12, с. 214].

В силу того, что мы имеем дело с наименованиями различных технических объектов, оборудования, деталей, механизмов, машин и их частей, система наименований технических артефактов горной промышленности пополняется и за счет привлечения терминов-наименований из других терминосистем: *лебедка, лемех, лопасть*. Так, в подъязыке строительства термин ***лебедка*** имеет значение ‘машина для перемещения грузов посредством гибкого элемента – каната или цепи, навиваемого на барабан или огибающего ведущую звездочку или канатоведущий блок’ [15], которое сохраняется и в подъязыке горной промышленности – ‘машина для подъема грузов канатом, навиваемым на барабан’ [13]. Несколько видоизменяется значение термина ***лемех***, обозначающего в сфере сельского хозяйства рабочую часть корпуса плуга, которая служит для подрезания пласта почвы, его подъема и направления на отвал плуга [6]. В подъязыке горной промышленности ***лемех*** обозначает ‘элемент комбайна или конвейера, который прикрепляется сзади, для погрузки угля с почвы’ [18, с. 130]. ***Лопасть*** в морском деле имеет значение ‘гребная часть весла, гребных винтов и судовых колес’ [10], а в терминологии горной промышленности – ‘элемент шнекового исполнительного органа очистного комбайна, которая перемещает отделённую горную массу в осевом направлении на конвейер’ [8, с. 97].

В процессе исследования нам удалось выделить среди непроизводных терминов-наименований горной промышленности и собственно горные термины *клеть* и *рештак*. Ср.: ***клеть*** – ‘устройство для подъема из шахты вагонеток, спуска

и подъема людей, оборудования и материалов' [13, с. 224]; ***рештак*** – конструктивный элемент става скребкового конвейера; являются одновременно и направляющими для рабочего органа [13, с. 191]. Специализированное значение этих слов отмечается и в общих толковых словарях русского языка, ср.: ***клеть*** – 'подъемное устройство в шахтах' [14]; ***рештак*** – 'металлический желоб качающегося или скребкового конвейера, применяемого в горном деле' [14].

Таким образом, согласно поставленным задачам, проведенное исследование позволяет сделать следующие **выводы**:

1) непроизводные термины не являются характерными для наименований технических артефактов горной промышленности и составляют лишь 16% от общего количества монолексемных терминов-наименований данной сферы;

2) источником данных наименований является общелитературный русский язык и его функциональная разновидность – язык науки;

3) характерной особенностью исследуемой терминосистемы, на наш взгляд, можно считать тот факт, что конкретная реализация этих источников происходит путём использования готовых языковых единиц – общеязыковых, общетехнических, привлеченных из строительной, морской и железнодорожной терминосистем, тогда как собственно горные наименования технических артефактов представлены лишь двумя терминами.

Перспектива дальнейших исследований заключается в изучении и описании других способов образования терминов-наименований артефактов горной промышленности.

Список литературы

1. Высоцкая Т. Н. Способы создания однословных наименований технических артефактов горной промышленности в русском языке / Т. Н. Высоцкая // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Симферополь, 2011. – Том 24 (63). – № 1. – Часть 1. – С. 332-337.
2. Гринев-Гриневич С. В. Терминоведение: [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / С. В. Гринев-Гриневич. – М.: Академия, 2008. – 304 с.
3. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания: [монография] / В. П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 245 с.
4. Ивина Л. В. Лингво-когнитивные основы анализа отраслевых терминосистем: [монография] / Л. В. Ивина. – М.: Академический проект, 2003. – 304 с.
5. Шелов С. Д. Определение терминов и понятийная структура терминологии: [монография] / С. Д. Шеллов. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербург. ун-та, 1998. – 236 с.

Источники фактического материала

6. Большой энциклопедический политехнический словарь русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dic.academic.ru. Проверено 11.09.11.
7. Гетопанов В. Н. Горные и транспортные машины и комплексы / В. Н. Гетопанов. – М., 1991. – 303 с.
8. Горные машины для подземной добычи угля / П. А. Горбатов, Г. В. Петрушкин, Н. М. Лысенко и др. – Донецк: Норд Компьютер, 2006. – 669 с.
9. Горное оборудование: Номенклатурный справочник. – М.: ЦНИИТЭИТЯЖМАШ, 1981. – 92 с.
10. Морской словарь Самойлова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dic.academic.ru. Проверено 11.09.11.

11. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка [Электронный ресурс] / С. И. Ожегов. – Режим доступа: http://dic.academic.ru. Проверено 11.09.11.
12. Подэрни Р. Ю. Горные машины и комплексы для открытых работ / Р. Ю. Подэрни. – М., 1971. – 456 с.
13. Политехнический словарь / [под ред. А. Ю. Ишлинского]. – М.: Сов. энцикл., 1980. – 656 с.
14. Современный толковый словарь русского языка Ефремовой [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dic.academic.ru. Проверено 11.09.11.
15. Строительный словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dic.academic.ru. Проверено 11.09.11.
16. Технический железнодорожный словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dic.academic.ru. Проверено 11.09.11.
17. Энциклопедический справочник горного дела. – М.: Углтехиздат, 1957. – 760 с.
18. Яцких В. Г. Горные машины и комплексы / В. Г. Яцких, А. Д. Имас, Л. А. Спектор. – М.: Недра, 1974. – 416 с.

Висоцька Т. М. **Непохідні найменування технічних артефактів гірничої промисловості** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.7-11.

Розглянуто непохідні терміни-найменування технічних артефактів гірничої промисловості; визначені їх джерела; проаналізовано шляхи поповнення мови гірничої промисловості непохідними термінами-найменуваннями технічних артефактів гірничої промисловості.

Ключові слова: однослівні терміни, непохідні терміни.

Vysotskaya T. **Mining artifacts non-derivative nominations** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.7-11.

The article examines non-derivative mining artifacts, defines their sources and the ways of these sources realization in the sphere of mining artifacts nominations.

Key words: one-word terms, non-derivative terms.

Поступила в редакцию 09.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.12-16.

УДК 811.1'367.6

НЕЛИЧНЫЕ ФОРМЫ ГЛАГОЛА В СОВРЕМЕННЫХ ГЕРМАНСКИХ И СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКАХ

Долгополова Л. А.

Киевский национальный лингвистический университет, г. Киев

В статье рассматриваются структурно-семантические особенности глагольных неличных форм в германских и славянских языках. Для анализа привлечены системы нефинитных форм немецкого, английского, русского и украинского языков. Синхронный анализ существующих в указанных языках неличных форм не только выявляет общий характер глагольной системы и статуса данных форм, но и обнаруживает их специфику в отдельных языках.

Ключевые слова: германские, славянские языки; неличные формы глагола, инфинитив, причастие, деепричастие, герундий.

Постановка проблемы. Типология языковых явлений в различных языках, не только объединенных своим сродством, но и генетически относящихся к различным группам, берет свое начало во времена зарождения сравнительно-исторического языкознания. Проблема сходства и различия в языках получает наибольшее развитие в последние десятилетия благодаря новым наработкам генеративной и функциональной грамматики. В рамках последнего следует особо отметить теоретические идеи объяснительной типологии, основу которой заложили работы А. Е. Кибрика. Поиски объяснения наличия идентичности / неидентичности в различных языках обнаруживают в грамматике различных неродственных языков языковые универсалии, помогающие ответить на вопрос, что есть общего в языковом поведении всех людей.

Актуальность данной работы обусловлена целями современной грамматической теории, а именно: выявлением универсального компонента и объяснением причин его существования.

Обзор научной литературы. Существующие в современной лингвистике исследования, посвященные проблеме типологии языковых фактов, охватывают синхронный и диахронный анализ фонетических (Р. В. Васько, В. И. Кушнерик), морфологических и синтаксических явлений (А. Е. Кибрик, А. А. Кибрик, Дж. Байби, И. Р. Буниятова). Интересным, на наш взгляд, является типология синкретических явлений в языке, к которым относятся именные формы глагола. На существующий момент в лингвистике отсутствуют полные изыскания данной проблемы, хотя есть диссертационные исследования отдельных форм в разнородных языках, напр., инфинитива (И. А. Герасименко, А. В. Вартанян).

Целью данной работы является установление идентичности и различий структурно-семантических признаков неличных форм глагола в германских и славянских языках.

Задачи исследования заключаются в идентификации морфосинтаксических особенностей именных форм в германских (английском, немецком) и славянских (русском, украинском) языках; выделении тождественных и нетождественных качеств; определении причин их наличия в языках.

Интерпретация рассматриваемых нами явлений в качестве неличных глагольных форм имеет давние традиции, восходящие к работам отечественных и зарубежных лингвистов. Отнесенность данных форм к глагольной парадигме строится, прежде всего, на широко известных категориях репрезентации А. И. Смирницкого и финитности Л. С. Бархударова, разработанных в середине прошлого столетия на материале современного английского языка. А. И. Смирницкий выделяет три именные формы с различной формой репрезентации процессуальности: *инфинитив* и *герундий* (именные формы с минимальной и максимальной степенью представления) и *причастие* (адъективная форма представления) [7, с. 247]. В свою очередь Л. С. Бархударов говорит о таких формах, как *инфинитив*, *причастие II* и *инговая форма (причастие I* и *герундий)* [1, с. 149].

В исторической лингвистике, однако, известны также и другие именные формы, как *супин*, *масдар*, сохранившиеся в некоторых современных языках. В современном монгольском языке инфинитив отсутствует, а систему именных форм глагола составляют такие формы, как *причастие*, *абитуальное причастие*, *деепричастие способа*, *темпоральное деепричастие*, *абтемпоральное деепричастие*, *деепричастие следования*, *деепричастие одновременности*, *терминальное деепричастие*, *условное деепричастие*, *уступительное деепричастие*, *комитативное деепричастие*, *заместительное деепричастие* [5, с. 33].

Кроме того, значение, структура и функциональный потенциал таких часто встречаемых в различных языках именных форм, как *инфинитив* и *причастие*, не совпадают.

Внесение в традиционную лингвистику математических методов и приемов, способствующих схематическому представлению синтаксической структуры, а в дальнейшем и объяснению наличия либо отсутствия тех или иных явлений в языках (особенно в рамках генеративной грамматики), подтверждают выводы ученых о глагольной сущности именных форм. Так, в теории формального представления структуры зависимостей И. А. Мельчука выводятся три возможные поверхностные синтаксические роли: синтаксической вершины, синтаксического хозяина и синтаксически зависимого элемента [4, с. 254]. В качестве синтаксической вершины предложения, по мнению автора, выступает финитный глагол, являющийся сказуемым в нем. В то же время лингвист выделяет у глагола нефинитные формы, которые рассматриваются им как главные классы «синтаксически зависимых элементов (зависимые глагольного, именного, адъективного и адвербиального классов)» [там же, с. 256]. К этим формам И. А. Мельчук относит: *инфинитив* (зависимый элемент глагольного типа), *масдар* (зависимый элемент именного типа), *причастие* (зависимый элемент адъективного типа) и *деепричастие* (зависимый элемент адвербиального типа) [там же, с. 257].

Следуя логике представления глагольных форм И. А. Мельчука, герундий можно рассматривать как именной тип: герундий может вводиться в речь

посредством предлога, что характерно для существительного, а супин, скорее всего, как глагольных тип, поскольку он сочетается в основном с глаголами движения. Неличные формы в рассматриваемых нами языках представлены неравномерно:

Система именных форм в славянских и германских языках

Языки / Формы	Славянские языки		Германские языки	
	русский	украинский	английский	немецкий
Субстант.	инфинитив	инфинитив	инфинитив герундий	инфинитив
Адъект.	причастие	причастие	причастие I	причастие I
Адвербная	деепричастие	деепричастие предикативная (безличная) форма на *-то, -но*	причастие II	причастие II

Очевидно, что система именных форм для каждого из языков выявляет как общие, так и специфические особенности. Идентичными оказываются именная и адъективная формы репрезентации, представленные в данных языках инфинитивом и причастием. В то же время именная репрезентация действия в современном английском языке бинарна: она представлена инфинитивом с минимальной степенью репрезентации и герундием с максимальной степенью репрезентации категориального значения.

Различия между этими двумя формами обнаруживаются: а) в сочетаемости герундия с различными предлогами (инфинитив употребляется только с частицей); б) при герундии производитель обозначаемого им действия представлен существительным в форме притяжательного (родительного) падежа или притяжательного местоимения, при инфинитиве – формой общего падежа существительного или формой объектного падежа местоимения [3, с. 31].

При схожем характере функционирования обеих форм нельзя говорить об их функциональной идентичности. Различным может быть, напр., временная отнесенность: *It's very nice <u>to meet</u> you* 'Приятно познакомиться с вами' (при знакомстве) – *It was very nice <u>meeting</u> you* 'Приятно было познакомиться с вами' (при прощании). В то же время возможны случаи их синонимичности: *She likes <u>travelling</u> / <u>to travel</u>* 'Она любит путешествовать'.

Известно, что герундий был распространен в древних германских языках и противопоставлялся несклоняемой форме инфинитива [9, с. 128]. Со временем старая форма герундия вышла из употребления; в немецком языке она частично совпала с презенсом, частично с причастием I.

Современный герундий в английском языке, по мнению В. Н. Ярцевой, как и супин в скандинавских языках, является новообразованием. Его истоком послужило отглагольное существительное на -ing / -ung, которое приобрело в процессе развития английского языка черты глагольности [там же].

Вопрос о происхождении герундия в английском языке не раз ставился в англистике, но не находил исчерпывающего и общепринятого объяснения. Предполагают, что развитие «отглагольное существительное > герундий»

происходило при использовании отглагольного существительного в качестве обстоятельства [там же, с. 131].

Относительно быстрое распространение будущего герундия в роли обстоятельства и разнообразие в его использовании объясняется тем, что с ним могут функционировать различные предлоги, уточняющие значение той или иной обстоятельственной функции, в то время как с инфинитивом употребляется только предлог (частица) *to*. По наблюдениям В. Н. Ярцевой, решающим моментом в развитии герундия из отглагольного существительного явился переход от именного управления зависимым членом словосочетания к управлению глагольного типа, т. е. наличие не родительного, а винительного падежа [там же, с. 132].

Категория репрезентации А. И. Смирницкого показывает семантическую общность финитной и инфинитных форм, но, наш взгляд, не объясняет отличия инфинитива и герундия, которые реализуются в сфере грамматики (различный характер дистрибуции), т. е. находится за пределами семантики.

В то же время наличие деепричастия в славянских языках и предикативной формы в украинском языке [2; 8] как адвербиального способа репрезентации действия является характерной особенностью данных языков. Само существование адвербиальных форм в свою очередь опровергает именную природу неличных глагольных форм. Традиционно именными признаются существительные, прилагательные и числительные, противопоставляемые как знаменательные части речи глаголу и наречию [6, с. 128]. Данный факт позволяет расширить разработанную А. И. Смирницкий структуру глагольных нефинитных форм за счет включению адвербиальных форм.

Таким образом, репрезентация категориального значения глагола может быть глагольной, именной и адвербиальной:

ГЛАГОЛ

форма репрезентации процесса

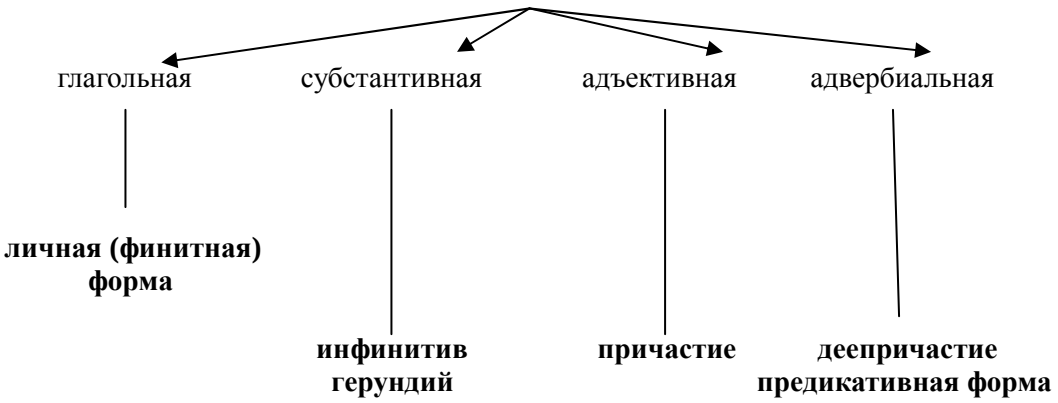

Выводы. Таким образом, мы приходим к выводу, что в основе существования и распределения глагольных форм лежит способ представления в языке действия, которое может иметь собственно глагольный, субстантивный, адъективный и адвербиальный характер. Различны формы его репрезентации, скорее всего, следует искать в специфике национального осознания процессуальности, которое находит

отражение в грамматическом строе конкретного языка, что представляется нам *перспективным* для дальнейшего исследования.

Список литературы

1. Бархударов Л. С. Очерки по морфологии современного английского языка / Л. С. Бархударов. – М.: Высшая школа, 1975. – 156 с.
2. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови / І. Вихованець, К. Городенська. – К.: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 290 с.
3. Долгополова Л. А. Становление и развитие инфинитива в немецком языке: дис… на соискание уч. степени докт. филол. наук: спец.: 10.02.04 «Германские языки» / Л. А. Долгополова. – К., 2010. – 432 с.
4. Мельчук И. А. Курс общей морфологии. Том II / И. А. Мельчук [пер. с фр. / общ. ред. Н. В. Перцова и Е. Н. Савиной]. – М.–Вена: «Языки русской культуры», Венский славистический альманах, 1998. – 544 с.
5. Опара А. А. Типологические характеристики финитно-инфинитивных конструкций в разноструктурных языках: дис… на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / А. А. Опара. – Волгоград, 2003. – 188 с.
6. Розенталь Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – М.: ООО «Издательство Астрель», ООО «Издательство АСТ», 2001. – 624 с.
7. Смирницкий А. И. Морфология английского языка / А. И. Смирницкий. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1959. – 440 с.
8. Ющук І. П. Українська мова / І. П. Ющук. – К.: Либідь, 2004. – 640 с.
9. Ярцева В. Н. Именные формы глагола / В. Н. Ярцева // Историко-типологическая морфология германских языков. – М.: Наука, 1978. – С. 92-142.

Долгополова Л. А. **Дієслівні безособові форми у сучасних германських і слов'янських мовах** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.12-16.

У статті розглядаються структурно-семантичні особливості дієслівних безособових форм у германських і слов'янських мовах. Проаналізовані системи інфінітних форм англійської, німецької, російської і української мов. Синхронний аналіз форм у даних мовах виявляє спільні риси дієслівної системи і статусу окремих форм, а також їхню специфіку у кожній мові.

Ключові слова: германські, слов'янські мови; неособові форми дієслова, інфінітив, дієприкметник, дієприслівник, герундій.

Dolgopolova L. **The article studies the structural and semantic peculiarities of infinite forms in Germanic (German, English) and Slavonic (Russian, Ukrainian) languages** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.12-16.

As a result of synchronic analysis the common character of the infinite forms of the languages and their specific are revealed.

Key words: Germanic, Slavonic, infinite forms, infinitive, participles, verbal adverb, gerund.

Поступила в редакцию 14.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.17-23.

УДК 811.161.2+81'443

ТЕОРИЯ АНАЛИТИЗАЦИИ И РУССКИЙ ПАДЕЖ

Дубовая Е. А.

Черноморский государственный университет им. Петра Могилы, г. Николаев

В статье доказывается, что падежно-числовое формообразование представляет собой фрагмент с устойчивыми синтетическими свойствами в морфологической системе русского языка. Сокращение количества падежных флексий, преодоление омонимии падежно-числовых формомоделей, ограниченность формомоделей с нулевыми флексиями – все это оценивается как результаты реструктуризации системы синтетического субстантивного формообразования. Несклоняемые существительные не обнаруживают функциональной полноценности и не могут быть признаны явлением, определяющим перспективы типологических изменений в системе синтетического субстантивного формообразования.

Ключевые слова: аналитизм, падежно-числовое формообразование, несклоняемые существительные, синтетизм, формомодель.

Постановка проблемы. В исследованиях эволюционных процессов, затрагивающих субстантивное падежное формообразование в славянских языках, и в частности в русском, нередко обнаруживается диагностически-прогностическое содержание. Славянскому падежному (точнее – падежно-числовому) формообразованию ставится неутешительный диагноз: ослабленность функционально-семантических возможностей у субстантивных флексий. На этом основании определяется прогноз, деликатно именуемый редукцией падежной морфемы [13, с. 219], и перспектива аналитизации падежной системы.

Обзор научной литературы. Падежная флексия как тип синтетического форманта считается дематериализуемой частью словоформы вследствие сокращения общего количества флексий, сокращения количества материально дифференцированных флексий (явления омонимии, нулевых флексий) вплоть до полного их отсутствия (несклоняемые существительные) [4, с. 15-19; 5, с. 146-147; 11, с. 61; 15, с. 99-100; 16, с. 247-248; 20, с. 12-14, 67, 90-91, 102; 21, с. 194-195]. Вместе с этим усиление аналитичности усматривается в преобладании предложной и/или контекстуальной реализации релятивной семантики [3, с. 27-29; 5, с. 544-548; 6, с. 184-185, 195-203; 12, с. 427-428; 13, с. 217-219 и др.].

Несмотря на то, что идея аналитизации славянского падежа приобрела в лингвистике определенную популярность, эта идея вызывает критические оценки, основанные на убедительной аргументации [1, с. 31-32; 14, с. 83; 19, с. 45-46; 22, с. 173-178]. Хотя критические замечания в основном касаются отношений падежных флексий и предлогов, аналитизационная концепция представляется сомнительной и в том ее фрагменте, в котором рассматривается перспектива утраты падежных флексий. И коль скоро прогнозируемая утрата флексий оказывается столь

сомнительной, то объективен ли тот трагический диагноз, который поставлен славянской падежной флексии? А в общем: как же все-таки обстоят дела у падежа?

Цель статьи – определить системные особенности падежного формообразования имен существительных в русском языке.

Приступая к анализу синтетического падежного формообразования, следует учесть, что флексия, как любой другой синтетический или аналитический форматив, не является единицей, достаточной для репрезентации формообразования, поскольку не существует самостоятельно, а обязательно обнаруживает взаимообусловленные связи с определенной основой и вместе с этой основой входит в состав самодостаточных в формообразовательном плане единиц – словоформ и формомоделей. Определение системных особенностей падежного формообразования может обеспечить анализ, производимый с помощью формомодели – единицы-конструкта, которая обладает достаточным обобщающим потенциалом, представляя стандартные модели формообразования, в соответствии с которыми образуются и идентифицируются полноценные единицы аспекта наблюдения – словоформы. Формомодель представляет собой абстрактную единицу с бинарной структурно-семантической организацией и состоит из объединенных по принципу взаимообусловленной связи функционально дифференцированных структурных компонентов: абстрактно представленной лексической основы и конкретно представленного форматива (подробнее см.: [9]).

Сокращение количества формомоделей, в соответствии с которыми осуществляется синтетическое падежное формообразование, в истории русского языка определялось преимущественно унификационным процессом, стимулированным тенденцией к ликвидации дублетности средств выражения падежно-числовых значений. Однако унификационному процессу противостояла тенденция к предотвращению семантически немотивированной омонимии единиц синтетического падежно-числового формообразования. В конце праславянской эпохи в связи с фонетическими и семантическими изменениями, определившими изменения в оформлении основного компонента и форматива, отношения между ними утратили мотивированный характер. Вследствие этого падежные формомодели утратили целостность как стандартизованные универсальные единицы формообразования. Сочетание основы с определенным формативом (флексией) не имело облигаторного характера, поэтому обнаруживалась избыточность флексий, которые варьировались при субстантивных основах. Унификационная перестройка единиц падежного словоизменения была обусловлена не только тенденцией к ликвидации избыточных флексий. Причиной этих процессов стали также поиски новых мотивационных основ, в соответствии с которыми могли быть усилены связи между компонентами падежно-числовых формомоделей, а сами формомодели могли бы снова приобрести свойства универсальных стандартов падежно-числового формообразования.

Для внутреннего усиления формомоделей и стандартизации формообразования необходимо было избрать новый, генеральный для субстантивного словоизменения критерий, который определял бы предсказуемые отношения между основой и флексией. Поскольку родовая отнесенность субстантивной основы определяла

флективное оформление словоформ согласуемого нечленного прилагательного, то это же значение могло стать тем критерием, который мотивировал флективное оформление собственно существительного. Способность системы языка бороться с разрушительными симптомами, преодолевать их влияние на синтетическое падежно-числовое формообразование свидетельствует о сильных позициях синтетизма в субстантивном словоизменении.

В современном русском языке достаточно распространенной является омонимия формомоделей именительного и винительного, родительного и винительного. Такая омонимия характеризуется семантической нагруженностью и актуальностью как средство выражения категории одушевленности / неодушевленности.

Специфической для русского языка является широкая представленность такого типа омонимии, которым объединяются формомодели именительного, родительного и винительного с разными числовыми значениями.

Как известно, омонимия формомоделей к основам мужского рода [субст. осн. м. р. + ø / им. п., ед. ч.][1] – [субст. осн. м. р. + ø / вин. п., ед. ч.][2] – [субст. осн. м. р. + ø / род. п., мн. ч.][3] преодолевается в результате вытеснения формомодели родительного множественного с нулевой флексией формомоделью с флексией *-ов*. В современном русском языке омонимия падежных формомоделей единственного и множественного числа обнаруживает ограниченную реализацию, поскольку словоформы родительного множественного с нулевой флексией образуются у существительных количественно ограниченных лексико-семантических групп. Однако даже в парадигмах этих существительных широко представлено вариативное формообразование родительного множественного – по формомоделям с нулевой флексией и с флексией *-ов* [7, с. 125-128; 18, с. 499-500].

Последовательно преодолевается омонимия разночисловых формомоделей именительного, родительного, винительного со структурой [субст. осн. м. р. + -а]: *инструктора – инструктора́ / инструкторы, цеха – цеха́ / цехи*. Омонимия разночисловых формомоделей именительного, родительного, винительного со структурами [субст. осн. ср. р. + -а], [субст. осн. ж. р. + -и], [субст. осн. ж. р. + -ы] может преодолеваться в составе словоформ акцентологическими средствами, однако такой способ нейтрализации омонимии реализуется нерегулярно: *лица́ – ли́ца* и *боло́та – боло́та, руки́ – ру́ки* и *пу́ли – пу́ли, иглы́ – и́глы* и *фо́рмы – фо́рмы*.

Несмотря на нерегулярную нейтрализацию, тенденция к преодолению омонимии действует с определенной закономерностью и регулирует активизацию соответствующих средств для ее нейтрализации в тех случаях, когда омонимия может вызвать негативные последствия. Определяющим для реализации этой тенденции является обязательная дифференциация омонимии разночисловых формомоделей и словоформ именительного и винительного у одушевленных существительных. Омонимия разночисловых формомоделей именительного и родительного или родительного и винительного не вызывает нарушений в разграничении средств выражения субъектной и объектной семантики, поскольку словоформы родительного вследствие синтаксической транспозиции могут выражать как субъектное, так и объектное значения. Такая полифункциональность

родительного делает допустимой омонимию как с субъектным именительным, так и с объектным винительным и не оказывает стимулирующего влияния на активизацию тенденции к преодолению омонимии (см. таблицу).

Ед. число		Мн. число		Омонимия словоформ род. п.	Отношение к преодолению омонимии
Им. п.	Вин. п.	Им. п.	Вин. п.		
директор сторож	*дире́ктора сто́рожа*	*директора́ сторожа́*	*директоров сторожей*	*дире́ктора сто́рожа*	Преодолевается регулярно
солдат крестьянин	*солдата крестьянина*	*солдаты крестьяне*	*солдат+ов крестьян*	*солдат+ов крестьян*	
сестра няня	*сестру няню*	*сёстры няни*	*сестёр нянь*	*сестры няни*	Преодолевается нерегулярно
дочь лань	*дочь лань*	*дочери лани*	*дочерей ланей*	*дочерей ланей*	Не преодолевается

В парадигме 3 склонений русского литературного языка устойчиво сохраняется омонимия родительного и дательного в единственном числе. Реальную оценку этого явления можно определить в соответствии с особенностями формообразования, которые проявляются в сферах общенародного языка, свободных от влияния нормативных требований, в частности в говорах и просторечии. Поскольку в диалектах русского языка наблюдается явление сближения парадигм 2 и 3 склонений [2, с. 188-189; 17, с. 75], это свидетельствует о том, что из двух парадигм, отождествляемых по родовому значению основ, более сильной оказывается та, в которой отсутствует омонимия. Таким образом, тенденция к преодолению омонимии реализуется и в этом случае, но в литературном языке ей препятствует устойчивость нормы.

Ситуация с нулевыми субстантивными флексиями в истории русского языка сложилась так, что каждая падежная парадигма, с учетом формомоделей как множественного, так и единственного числа, включает одну формомодель с нулевой флексией, максимально – две соответственно выражению граммемы неодушевленности. Выделение одной позиции в составе парадигмы для формомоделей с нулевой флексией свидетельствует о том, что в русском языке действует тенденция к парадигматическому, а не к синтагматическому определению граммемной отнесенности этих формомоделей.

Факт формирования класса несклоняемых существительных из заимствованных слов, а особенно – из производных исконных, в типологическом плане был признан проявлением аналитизма в русском языке [15, с. 99-100; 16, с. 247-248 и др.]. Достаточно противоречивой представляется попытка совместить, с одной стороны, признание несклоняемых существительных манифестантами аналитизма, а с другой стороны, наличие у них парадигмы, образуемой омонимичными формами с нулевыми флексиями [10, с. 210; 18, с. 506]. При последовательном соблюдении тождества парадигматического принципа для всех случаев обнаружения флексии несклоняемые существительные следует признать бесфлексийными единицами. При этом синтаксическая реализация падежного, числового, родового значений не может

стать основанием для типологического противопоставления склоняемых и несклоняемых существительных, поскольку она в равной мере возможна и в равной мере факультативна как для склоняемых, так и для несклоняемых существительных. Если учесть, что разграничение синтетических и аналитических единиц может быть последовательно проведено на основании противопоставления компактной и расчлененной репрезентации форматива [8], то несклоняемые существительные, вообще не имеющие грамматических формативов, могут соответствовать понятию об аморфных, а не об аналитических единицах. Таким образом, типологическое содержание вопроса о несклоняемых существительных в русском языке заключается в определении отношений между аморфными и синтетическими единицами.

Появление несклоняемых существительных определило становление новой типологической черты – аморфизма. Однако система русского языка не обнаружила пассивного отношения к такому типологическому нововведению. Несклоняемые существительные могут сохранять несоответствие синтетическому падежно-числовому формообразованию в тех случаях, когда идентификация таких существительных с субстантивными формомоделями оказывается невозможной или затрудненной. Если же создается возможность для такой идентификации, существительные приобретают потенциальную склоняемость, которая может быть реализована в речи или ограничена соответственно требованиям литературной нормы. Ср.: *Хитрово* и *Седых* [субст. основа м. р. на парный твердый согласный + ø им. п., ед. ч.] *Седых- ø, Седых-а* и т. д, *такси* и (*простор.*) *бигуди* [субст. осн. + *-и* им. п., мн. ч.] –**бигуди, *бигуд-ей* и т. д. Потенциальная склоняемость существительных более активно реализуется в тех формах существования русского языка, которые не испытывают ограничивающего влияния нормы. Литературная норма русского языка накладывает жесткие ограничения на использование таких возможностей.

Определенное несоответствие несклоняемых существительных системным особенностям русского языка могут преодолеваться и другими способами: употреблением производных склоняемых от несклоняемых сложносокращенных существительных (типа русского существительного *замдиректора, замминистра... – *зам, зама, заму...),* сочетаемостью несклоняемых существительных с адъективными словами, со склоняемыми классификаторами (ср.: *язык эсперанто, языка эсперанто, языком эсперанто...*), однородными склоняемыми существительными (*автобусом и метро; с кашей или пюре).* Однако если учесть то, что, во-первых, ни один из этих способов регулярно не может использоваться, а во-вторых, то, что синтаксическая система не обнаруживает готовности к гарантированной дифференциации падежной семантики в условиях контекста, то, видимо, следует считать, что неизменяемые существительные, внося разнообразие в типологические свойства русского языка, не в состоянии существенно повлиять на типологический строй этих языков.

Выводы. Сокращение количества падежных флексий, преодоление омонимии формомоделей, ограничения, накладываемые на формомодели с нулевыми флексиями, являются результатом реструктуризации системы синтетического субстантивного формообразования. Несклоняемые существительные не

обнаруживают той функциональной полноценности, которой обладают падежно-числовые словоформы. Последствия предшествующих изменений, тенденции, определяющие современное состояние падежно-числового формообразования, свидетельствуют о том, что оно представляет фрагмент с устойчивыми синтетическими свойствами в морфологической системе русского языка.

Список литературы

1. Бернштейн С. Б. Методы и задачи изучения истории значений и функций падежей в славянских языках / С. Б. Бернштейн. // Творительный падеж в славянских языках. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – С. 5-40.
2. Бодуэн де Куртенэ И. А. Заметки об изменяемости основ склонения, в особенности же об их сокращении в пользу окончаний // И. А. Бодуэн де Куртенэ. Избранные труды по общему языкознанию: В 2 т. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – Т. 2. – С. 19-29.
3. Виноградов В. В. О грамматической омонимии в современном русском языке // В. В. Виноградов. Избранные труды: Исследования по русской грамматике. – М.: Наука, 1975. – С. 13-32.
4. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) / В. В. Виноградов. – М.: Высшая школа, 1972. – 614 с.
5. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті: [монографія] / І. Р. Вихованець. – К.: Наукова думка, 1988. – 256 с.
6. Горшкова К. В. Историческая грамматика русского языка / К. В. Горшкова, Г. А. Хабургаев. – М.: Высшая школа, 1981. – 359 с.
7. Граудина Л. К. Грамматическая правильность русской речи: Опыт частотно-стилистического словаря вариантов / Л. К. Граудина, В. А. Ицкович, Л. П. Катлинская. – М.: Наука, 1976. – 455 с.
8. Дубова О. А. Синтетизм та аналітизм: поняття і терміни / О. А. Дубова // Вісник КДЛУ. Серія Філологія. – Т. 4. – № 1. – К., 2001. – С. 99-110.
9. Дубова О. А. Формомодель як морфологічна одиниця-конструкт / О. А. Дубова // Мовознавство. – № 1. – К., 2002. – С. 46-54.
10. Зализняк А. А. Русское именное словоизменение: [монография] / А. А. Зализняк. – М.: Наука, 1967. – 370 с.
11. Кнорина Л. В. Освоение новых слов в связи с тенденцией русского языка к аналитизму / Л. В. Кнорина // Грамматика, семантика, стилистика. – М.: Ин-т русского языка РАН, 1996. – С. 61-67.
12. Крушевский Н. В. Очерк науки о языке (1883) / Н. В. Крушевский // Хрестоматия по истории русского языкознания / [под ред. Ф. П. Филина]. – М.: Высшая школа. 1973. – С. 417-433.
13. Леков И. Славянская категория падежа – грамматическая единица на объединенном (морфологическом и синтаксическом) уровнях / И. Леков // Единицы разных уровней грамматического строя языка и их взаимодействие. – М.: Наука, 1969. – С. 216-219.
14. Ломтев Т. П. О соответствии грамматических средств языковым потребностям взаимопонимания / Т. П. Ломтев // Вопросы философии. – 1953. – № 5. – С. 76-88.
15. Милославский И. Г. Морфологические категории современного русского языка / [учебное пособие] / И. Г. Милославский. – М.: Просвещение, 1981. – 254 с.
16. Мучник И. П. Грамматические категории глагола и имени в современном русском литературном языке / И. П. Мучник. – М.: Наука, 1971. – 298 с.
17. Образование северно-русского наречия и среднерусских говоров (по материалам лингвистической географии). – М.: Наука, 1970. – 456 с.
18. Русская грамматика: В 2 т. – Т. 1: Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология. – М.: Наука, 1980. – 783 с.
19. Тираспольский Г. И. Становится ли русский язык аналитическим? / Г. И. Тираспольский // Вопросы языкознания. – 1981. – № 6. – С. 37-49.
20. Чешко Е. В. История болгарского склонения: [монография] / Е. В. Чешко. – М.: Наука, 1970. – 320 с.
21. Якобсон Р. О. Морфологические наблюдения над славянским склонением (состав русских падежных форм) / Р. О. Якобсон // Избранные работы. – М.: Прогресс, 1985. – С. 176-197.
22. Якубинский Л. П. История древнерусского языка / Л. П. Якубинский. – М.: Учпедгиз, 1953. – 368 с.

Дубова О. А. **Теорія аналітізації і російська відміна** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.17-23.

У статті доводяться, що відмінково-числове формотворення являє собою фрагмент зі стійкими синтетичними властивостями в морфологічній системі російської мови. Скорочення кількості відмінкових флексій, подолання омонімії відмінково-числових формомоделей, обмеженість відмінкових формомоделей з нульовими флексіями – все це розглядається як результати реструктуризації системи синтетичного відмінкового формотворення. Невідмінювані іменники не виявляють функціональної повноцінності і не можуть бути визнані явищем, що визначає перспективи типологічних змін у системі синтетичного відмінкового формотворення.

Ключові слова: аналітизм, відмінково-числове формотворення, невідмінювані іменники, синтетизм, формомодель.

Dubovaja E. **Analitic theory and russian case** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.17-23.

The article describes that case-number forming is a fragment with persistent synthetic properties in the morphological system of the Russian language. Reduction in the number of case inflexions, overcoming case-number formomodels of Homonymy, limited formomodels with zero inflexions – all this is assessed as a result of restructuring of the synthetic system of forming a substantive. Indeclinable nouns do not exhibit functional usefulness and can not be recognize as fact that determines the prospects of typological changes in the synthetic system of forming a substantive.

Key words: analytism, case-number forming, indeclinable nouns, synthetism, formomodels.

Поступила в редакцию 19.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.24-29.

УДК 811.161.1=81'373.611

СРЕДСТВА ФОРМИРОВАНИЯ ВЕРБАЛЬНЫХ РЕАЛИЗАЦИЙ НОМИНАТЕМ ТИПА «СЛОВОСОЧЕТАНИЕ + ЭЛЛИПТИЧЕСКИЙ УНИВЕРБ»

Дьячок Н. В.

Горловский государственный педагогический институт иностранных языков, г. Горловка

Статтю присвячено опису класифікації засобів формування універбів – вербальних реалізацій номінатем конкретного типу. Показано афікси, завдяки яким при універбації відбувається імітація словотвірного акту. Зроблено висновки стосовно особливостей морфемного оформлення універбів.

Ключові слова: номінатема, універб, засіб універбації, універбалізаційна модель.

Целью данной статьи является демонстрация типологии средств оформления универбов в русском языке, что способствует развенчанию мифа о крайне ограниченном количестве этих средств, а также об узкой частеречной принадлежности универбов исследуемого типа.

Анализ научной литературы. А. В. Исаченко ввел в научный обиход термин «универбация», под которым понимал утрату формальной и семантической расчлененности наименования. В данном случае имелись в виду явления словосложения, сращения, эллиптического пропуска одного из элементов комплексного наименования – эллипсис означаемого члена, то есть субстантивация, эллипсис означающего члена, аффиксальной деривации, нулевой суффиксации, различных типов сложносокращенных слов. Со временем значение вышеуказанного термина было сужено до такого типа преобразования словосочетания в слово, при котором в производное слово входит основа лишь одного из членов словосочетания, поэтому дериват (универб) по форме соотносится с одним словом, а по смыслу – со всем мотивирующим словосочетанием (*многотиражная газета → многотиражка*). Таким образом, из классификации А. В. Исаченко к универбации в новом значении можно отнести только так называемую аффиксальную деривацию (типа *прогрессивная зарплата → прогрессивка*, *кожаная куртка → кожанка*, *брать в жены → жениться*) и нулевую деривацию (типа *противогазовая маска → противогаз*).

В более узком смысле под универбацией понимают образование слова на базе одного из компонентов наименования, представляющего собой сочетание слов: *неотложка ← неотложная помощь*, *короткометражка ← короткометражный фильм*, *молодежка ← молодежная газета* и т. п. В этом значении используются и другие термины.

При универбации между словосочетанием и его словесным эквивалентом – универбом – реализуются словообразовательные, но не внешние, деривационные, а внутренние, межглоссовые мотивационные отношения (В. И. Теркулов).

Под универбом нами понимается семантически и грамматически тождественное определенному словосочетанию слово, могущее стилистически отличаться от этого самого (эквивалентного) словосочетания чертами разговорности, сленговости либо стилистически совпадать с ним, являющееся наряду со словосочетанием дублетом одной номинатемы.

И. И. Ильина, рассматривая универбацию как явление, свойственное, главным образом, разговорной речи, пишет: «Словообразовательные процессы, происходящие в разговорной речи, основаны на тех же материальных ресурсах, что и словообразовательные процессы кодифицированного литературного языка. Носителями разговорной речи не придумывается каких-либо новых морфем» [1, с. 84].

Универбация в нашей трактовке сопровождается имитацией словообразовательного акта. Формируются универбализационные модели, подобные словообразовательным моделям, но не тождественные им. В рамках конкретной универбализационной модели в зависимости от частеречной принадлежности конкретного универба в состав последнего входит аффикс (обычно – суффикс) соответствующей части речи с включенным значением. Требования к объему статьи не позволяют осветить особенности универбализационных моделей. Однако представляется целесообразным классифицировать средства формирования универбов, которые омонимичны словообразовательным.

1. Суффикс имени существительного *-к(а)*, концентрирующий значения предмета, вещества, процесса, лица: *мобилка* (***Мобилка*** *уже давно стала не роскошью, а средством связи*. – КП 18.02.2005) – *мобильный телефон* (*В полку бюджетных* ***мобильных телефонов*** *прибыло*. – КП 13.04.2011), *минералка* (*Ту воду, что идет из крана, полезной назвать нельзя, а* ***минералки*** *в магазинах – масса*. – КП 07.04.2011) – *минеральная вода* (***Минеральная вода*** *Бехтемирского месторождения – одна из наиболее изученных питьевых минеральных вод Алтайского края*. – КП 30.03.2011), *генералка* (*… гораздо проще передать машину по* ***генералке****, а он уже продает ее вам со снятием с учета*. – КП 29.11.2010) – *генеральная доверенность* (*Я купила машину по* ***генеральной доверенности*** *от второго хозяина (тоже «генералка»)*. – КП 24.12.2005), *солдатка* (*Я не удивлюсь, если* ***солдатка*** *с грудничком на руках не сегодня-завтра просто поселится под забором той части в Курске, где служит муж*. – КП 14.05.2008) – *жена солдата* (***Жена солдата*** *Орлова Ольга Ефимовна (Акимовна). В ходе поиска родственников выяснилось, что семья солдата носит фамилию Голубевы*. – КП 18.01.2011).

2. Суффикс имени существительного *-к(а)* с инфиксом *-ш-* – *-шк(а)* – со значением предмета: *непромокашка* (*Костюм-****непромокашка*** *стоит 500-800 руб*. – КП 18.07.2003) – *непромокаемый костюм* (*Сначала удостоверьтесь, что взяли с собой шорты, кроссовки и...* ***непромокаемый костюм*** *с водными очками*. – КП 21.01.2009).

3. Суффикс имени существительного *-к(а)* с инфиксом *-ов-* – *-овк(а)* – также со значением предмета: *ветровка* (*Суббота выдалась в Новокузнецке довольно*

прохладной и пасмурной. Многие горожане, выходя на улицу, надевали ***ветровки*** *и кофты*. – КП 05.07.2011) – *куртка от ветра* (*Без куртки, защищающей от дождя, ветра и вмещающей в карманах самое необходимое, делать на рыбалке нечего*. – КП 08.07.2011), *марлевка* (*В конце 70-х в моду вошла* ***марлевка***. – КП 14.04.2008) – *платье из марли* (*В советские времена, когда в магазинах ничего не было, мне мама шила сама такие* ***платья из марли***. – КП 23.12.2008).

4. Суффикс имени существительного *-ушк(а)* со значением предмета: *меховушка* (*Гигантская* ***меховушка*** *на плечах увеличивает и без того немаленький бюст*. – КП 05.03.2011) – *меховая шуба* (*То* ***меховая шуба*** *из искусственных долматинцев, то яркие клеши, то батистовая кружевная рубашка средневекового поэта-романтика*. – КП 19.12.2009), *теплушка* (*Тихвинская икона попала к американцам в обычной* ***теплушке***. – КП 26.07.2004) – *теплый вагон* (*За несколько минут до взрыва его занесли с мороза в* ***теплый вагон*** *и пытались подключить к печке*. – КП 26.02.2009), *раскладушка* (*На почте нашлась* ***раскладушка****, на нее и положили роженицу, назвавшуюся Ольгой*. – КП 28.11.2008) – *раскладная кровать* (*Если там умещалась одна* ***раскладная кровать****, столик небольшой, этого уже было достаточно*. – КП 30.04.2011).

5. Суффикс имени существительного *-як* (*-ак*) со значением предмета, конкретного явления или лица: *скоряк* (*Знаешь, сколько жизней я этими руками на* ***скоряке*** *спас?* – «Интерны») – *скорая помощь* (*В пятницу, на пересечении 1-ой Магистральной улицы и 2-го Магистрального тупика произошло столкновение с участием машины «****Скорой помощи****»*. – КП 01.10.2010), *висяк* (*Нашлись коллеги, которые стали над Кристиной подшучивать, мол, получила свой первый «****висяк****»*. – КП 15.05.2011) – *висячее дело*, *сибиряк* (*С живодерами* ***сибиряк*** *решил разобраться немедленно*. – КП 28.03.2011) – *житель Сибири* (*Корреспонденты «КП» – Барнаул» решили выяснить, какие впечатления остались у* ***жителей Сибири***. – КП 16.06.2011).

6. Суффикс имени существительного *-ик* со значением предмета или лица: *мобильник* (*Этот* ***мобильник*** *рассчитан в первую очередь на пожилых людей*. – КП 18.02.2005) – *мобильный телефон* (*Пассажирам достаточно установить под крышку используемого ими* ***мобильного телефона*** *специальный NFC-модуль*. – КП 26.05.2011), *ватник* (*Единственное условие: вещи должны быть либо новыми, либо ношенными совсем «чуть-чуть», то есть обменять старый дедушкин* ***ватник*** *на платье*. – КП 13.05.2011) – *ватная куртка* (*В цехах девятой шахтинской, пятой константиновской, 10 ростовской и 12 каменск-шахтинской колоний отшивают* ***ватные куртки****, шапки-ушанки*. – КП 12.10.2010), *уголовник* (*В Гомеле* ***уголовник*** *пытался захватить городской автобус*. – КП 18.04.2008) – *уголовный преступник* (*Находясь в бегах,* ***уголовный преступник*** *оказался в Горно-Алтайске*. – КП 24.12.2010).

7. Суффикс имени существительного *-ыш(и)* со значением предмета: *дутыши* (*Хлопчатобумажные перчатки, резиновые сапоги-****дутыши****, мохеровый шарф, завязанный морским узлом*. – КП 27.09.2007) – *дутые сапоги* (***Дутые сапоги*** *отлично смотрятся с пуховиком*. – КП 07.11.2009).

8. Суффикс имени существительного *-ух(а)* со значением предмета: *брезентуха* (*Рыбаки захватили свои* ***брезентухи***. – КП 11.08.2005) – *брезентовая одежда* (***Вещи*** *для сплава (лучше* ***брезентовые)*** *и для пребывания на берегу: куртка от дождя и ветра (штормовка, ветровка).* – 21.07.2008).

9. Суффикс имени существительного *-ш-* со значением лица: *генеральша* (***Генеральша*** *Татищева выводила русского белого бульдога*. – КП 17.09.2009) – *жена генерала* (***Жена генерала*** *Лариса Гамова, которая пострадала чуть меньше, в настоящее время находится в специализированной клинике в пригороде Токио*. – КП 25.05.2002).

10. Материально не выраженный суффикс имени существительного со значением предмета, явления, состояния: *демисезон* (*По-хорошему я бы хотел иметь возможность отдыхать летом на море в Испании две-три недели и два раза по недельке в* ***демисезон*** *– ранней весной*. – КП 30.05.2003) – *демисезонный период* (*Главное требование к этому виду обуви - водонепроницаемость, а при носке в* ***демисезонный период*** *– еще и наличие утеплителя*. – КП 15.03.2011), *противогаз* (*В начале фильма – а действие разворачивается в 1905 году, – американский курсант бегает в* ***противогазе***. – КП 21.09.2010) – *противогазовая маска*, *декрет* (*Странно, а почему это вообще кого-то интересует: уйдет в* ***декрет*** *не уйдет*. – КП 04.07.2003) – *декретный отпуск* (*Замруководителя трудовой инспекции отсудил* ***декретный отпуск*** *и ухаживает за внучкой*. – КП 02.11.2010), *безнадега* (*Поначалу, казалось, что* ***безнадега****, которую мы наблюдали на первых стартах наших девушек, снова будет сгущаться над стадионом*. – КП 23.02.2010) – *безнадежная ситуация* (*… с канадцами, когда наши парни после двух периодов проигрывали 0:3, но, казалось, уже в* ***безнадежной ситуации*** *сумели найти в себе силы*. – КП 08.01.2011).

11. Суффикс имени существительного *-о(е)в/-н(а)* со значением лица: *поповна* (*А вы, значит, молодая* ***поповна*** *с косой?* – КП 09.04.2003) – *дочь попа* (*Предложили эту работу* ***дочери попа***. – КП 23.11.2001).

12. Суффикс имени существительного *-ев/-ич* со значением лица: *царевич – сын царя* (*Родился* ***царевич*** *19 октября 1582 г. и был сыном царя Иоанна Грозного*. – КП 28.05.2010).

13. Суффикс имени существительного *-чик-* (*-щик-*) со значением лица: *табельщик* (*Воспитатель групп продленного дня, инструктор по фитнесу, уборщица, секретарь, регистратор, медицинский* ***табельщик****, страховые агенты*. – КП 20.06.2008) – *работник табельного отдела* (***Работникам табельного отдела*** *полагалась премия*. – КП 12.12.2006).

14. Суффикс имени существительного *-(ч)анин-* со значением лица: *дончанин* (***Дончанин*** *получил возможность всю жизнь бесплатно ходить в музеи Шолохова*. – КП 30.05.2008) – *житель Донецка* (***Жители Донецка*** *отравились водой из-под крана*. – КП 17.04.2011).

15. Суффикс имени существительного *-ец-* со значением лица: *лондонец* (***Лондонец*** *страдает аномальной страстью к сосискам*. – АиФ 27.05.2011) – *житель Лондона* (*Таким образом* ***житель Лондона*** *пытается обратить внимание…* – АиФ 23.04.2010), *петербуржец* (Пожилой *петербуржец* женился в

101 год. – АиФ 09.02.11) – *житель Петербурга* (*В частности,* ***житель Петербурга****, представившийся как клиент «Ресо-Гарантии», рассказал, что он ввел номер своего автомобиля…* – АиФ 26.07.2011), *первенец* (*На* ***первенца*** *родители обычно возлагают большую ответственность*. – АиФ 25.09.2008) – *первый ребенок* (*И сразу ли дадут деньги моей подруге, которая сейчас усыновляет ребенка старше 3 лет (****первый ребенок*** *у нее свой)?* – АиФ 12.11.2008).

16. Суффикс имени существительного *-ич-* со значением лица: *томич* (*Пьяный* ***томич*** *поджег лес и стрелял по проезжающим автомобилям*. – КП 17.05.2011) – *житель Томска* (*На борту упавшего самолета находился* ***житель Томска*** *Алексей Чернецкий*. – КП 21.06.2011), *омич* (***Омичи*** *и нам подтвердили, что никаких отклонений от нормы у Черепанова не было*. – АиФ 17.10.2008) – *житель Омска* (*Маленький* ***житель Омска*** *нуждается в срочной дорогостоящей операции*. – АиФ 17 02.2010).

17. Суффикс имени существительного *-ин-* со значением предмета: *льдина* (*С особенной скрупулезностью описана температура «за бортом»* ***льдины****, скорость дрейфа и удаленность от полюса*. – КП 01.08.2011) – *глыба льда* (*Начались наши традиционные весенние беды –* ***глыбы льда*** *падают на головы россиянам*. – КП 14.03.2011).

18. Суффикс имени существительного *-ниц(а)* со значением предмета: *полоскательница* (*В раздевалках должна находиться посуда с питьевой водой (графин или кулер), стаканы и* ***полоскательница***. – КП 06.08.2008) – *полоскательная чашка* (*В кабинете также была невероятных размеров* ***полоскательная чашка***. – КП 30.01.2003).

19. Суффикс имени существительного *-ач* со значением конкретного явления: *строгач* (*Новосибирскому наркоторговцу, застрелившему хоккеиста, дали 10 лет «****строгача****»*. – КП 09.06.2011) – *строгий режим* (*Прокурор потребовала для Блинникова шесть лет* ***строгого режима***. – КП 23.03.2011).

20. Суффикс имени существительного *-онок(-енок)* со значением живого существа (детеныша животного): *мышонок* (*А художник меж тем бережно выводит тоненькие усики у котенка, носик у* ***мышонка****, пушистые еловые ветки на сердечках*. – КП 29.12.2007) – *детеныш мыши* (*Посреди белого дня в Совете Ухты случился переполох: в форточку одного из кабинетов залетел* ***детеныш летучей мыши*** *и застрял между рамами*. – КП 01.08.2008), *страусенок* (*А яйцо, из которого вылупился* ***страусенок****, высиживал папа-страус*. – КП 26.02.2010) – *детеныш страуса* (*На днях в ростовском зоопарке случилось долгожданное событие – родились сразу два* ***детеныша страуса*** *эму*. – КП 05.02.2010).

21. Суффикс переходного глагола *-ова-(-ева-)* со значением определенного действия: *асфальтировать* (*Сегодня, несмотря на ноль градусов на столбике термометра, кировские дороги продолжают* ***асфальтировать***. – КП 30.09.2010) – *укладывать асфальт* (*Поначалу дорожники обещали* ***укладывать асфальт*** *только по ночам*. – КП 05.09.2008), *инструктировать* (*Завтра на Театральной площади Ростова будут* ***инструктировать*** *милиционеров*. – КП 23.07.2008) – *давать инструкции* (*Будешь мыть кабинеты шефа и Натальи Ивановны, коридор,*

столовую, складские помещения и туалеты, – ***дает инструкцию*** *Седа*. – КП 11.05.2011).

22. Суффикс непереходного глагола *-и-* в комплексе с постфиксом *-ся* со значением определенного действия: *жениться* (*Решил я как-то* ***жениться*** *на известной писательнице Юлии Латыниной*. – КП 20.08.2011) – *брать в жены* (*Мы попытались выяснить, отчего все так происходит. Версия первая: мужчины боятся* ***брать в жены*** *звезд*. – КП 29.11.2007).

Выводы. Прокомментированные примеры универбов в русском языке свидетельствуют об их разнообразной морфемной структуре и частеречной принадлежности; это как факт отрицалось представителями традиционной лингвистики. До сих пор ученые видели структуру каждого конкретного универба однообразно: имя существительное с суффиксом *-к-*, реже – *-ик-* (*-ник-*), образованное от основы прилагательного, входящего в состав словосочетания с синонимичным универбу значением. Приведенные данные соответствуют лишь нескольким позициям рассмотренной классификации.

Список литературы

1. Ильина И. И. Универбаты – названия одежды в русском языке / И. И. Ильина // Функционально-семантический и стилистический аспекты изучения лексики. – Куйбышев, 1989. – С. 80-85.
2. Теркулов В. И. Еще раз об основной единице языка / В. И. Теркулов // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. – Луганськ, 2006. – № 11 (106). – С. 127-136.

Дьячок Н. В. **Средства формирования вербальных реализаций номинатем типа «словосочетание + эллиптический универб»** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.24-29.

Статья посвящена описанию классификации средств формирования универбов – вербальных реализаций номинатем конкретного типа. Показаны аффиксы, посредством которых при универбации происходит имитация словообразовательного акта. Сделаны выводы относительно особенностей морфемного оформления универбов.

Ключевые слова: номинатема, универб, средство универбации, универбализационная модель.

Djachok N. **Means of organization of “word-combination + elliptical univerb” nominatheams’ verbal realizations** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.24-29.

The article deals with the problem of univerbs’ classification, which are verbal realizations of definite nominatheams. The univerbs’ afficses, which deal with word-building act imitation, are shown. The conclusions as for morphemic peculiarities of univerbs are done.

Key words: nominatheam, univerb, univerbalization model.

Поступила в редакцию 21.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.30-36.

УДК 811.161.1'373.611

ГРУПИ ВТОРИННИХ НОМІНАЦІЙ, ВМОТИВОВАНИХ ОДИНИЦЯМИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «*КОНЬ*» (НА МАТЕРІАЛІ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ)

Євпак А. В.

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

У статті розглянуто 6 тематичних груп вторинних номінацій (архітектурні терміни, геологічні та гірничі терміни, гриби, ентомоніми, птахи та риби), утворених від одиниць лексико-семантичного поля «КОНЬ». Виявлено основні принципи й ознаки метафоризації та метонімізації.

Ключові слова: вторинна номінація, лексико-семантичне поле, дериват.

Постановка проблеми. Поняттями, виникнення яких дало підстави для виокремлення мотивології як окремої науки, були внутрішня форма слова, вмотивованість та мотиваційні відношення. Найбільшої уваги приділялося цим поняттям в лексикології, етимології, синхронному словотворі, а в 70-х рр. О. Й. Блінова уперше дала систематичний опис мотивології. Останні кілька десятиріч багато науковців-лінгвістів займалися проблемами вмотивованості значень, проте окремі лінгвісти (М. І. Толстой, С. М. Толстая, Н. М. Дяченко, О. Л. Березович, Л. Ю. Михайлова та ін.) почали звертати увагу на дослідження похідних груп номінацій, які об'єднуються спільними мотиваційними моделями або принципами номінації, що дає змогу виявити регулярні мотиваційні відношення в лексиці.

Принципом номінації О. Й. Блінова називає правило, що «формується на основі узагальнення мотиваційних ознак (реальних властивостей предмета, що кладуться в основу найменування) колективом мовців та водночас слугує базою для нових номінацій» [2, с. 222].

Актуальність запропонованого дослідження зумовлена посиленим інтересом науковців до вивчення семантичної деривації та вмотивованості значення слів. **Метою** дослідження є виявлення принципів та ознак, що беруться за основу при утворенні вторинних номінацій на основі одиниць лексико-семантичного поля «КОНЬ», а також виявлення номінативного потенціалу одиниць цього поля. Мета передбачає виконання таких **завдань**: 1) збір вторинних номінацій, утворених на основі одиниць лексико-семантичного поля «КОНЬ», методом суцільної вибірки; 2) розподіл номінацій по тематичним групам; 3) виявлення основних принципів та ознак номінації.

Виклад основного матеріалу. Стаття є продовженням нашої роботи, перші результати якої були викладені у [6], де було описано групу фітонімів, вмотивованих

одиницями поля «КОНЬ». У цій статті розглянуто решту похідної лексики, що згрупована у шість тематичних груп (архітектурні терміни – 15 ЛСВ, геологічні та гірничі терміни – 14 ЛСВ, гриби – 7 ЛСВ, ентомоніми – 25 ЛСВ (окрім ще 190 видів коників, які належать роду Chorthippus), птахи – 41 ЛСВ, риби – 12 ЛСВ), кожен елемент з яких пов'язаний із лексико-семантичним полем «КОНЬ» посередництвом як мінімум однієї морфеми. Розглянемо кожну групу докладніше.

1. Архітектурні терміни: *арка подковообразная* ('мавританська арка, з підвищеним центром побудови' [1, с. 17]); *арка подпружная* ('упорна арка, що зміцнює та підтримує склепіння' [1, с. 17]); *балка коньковая* ('балка, що проходить вздовж верхнього горизонтального ребра, що утворюється двома схилами даху' [1, с. 28]); *конек* ('гребінь двосхилого, інколи чотирисхилого даху', 'горизонтальне поздовжнє ребро, яке буває на воротах із двосхилим дахом' [1, с. 95]; 'горизонтальна колода, що притискає верхні кінці тесу у крівлі' [15, с. 76]; 'нижня поздовжня горизонтальна колода, до якої прикріплюються верхні кінці схилу даху', 'різьблена прикраса на кінці поздовжньої колоди даху у вигляді кінської голови' [3, с. 448]); *коник* ('деталь російської печі: масивна різьблена дошка, що відділяє припічок від рукомийника, слугує місцем для рушників', 'лава в селянській хаті у вигляді довгої скрині з кришкою' [1, с. 95]; 'коротка та широка лавка від входу в будинок до його кутка, інколи прикрашена з торця різьбленим зображенням кінської голови' [15, с. 76]); *коньковый гурт* ('профільована та декоративна обробка ребра покрівлі з цинку, жесті або заліза' [15, с. 77]); *копытчатая решетка* ('древньоруська решітка із хвилястих круглих прутів, рапорт яких близький до вертикального ромба, але зі заокругленими боковими кутами та кілеподібним загостренням зверху й знизу' [15, с. 77]); *кровля седлом* ('двосхила крівля' [15, с. 113]); *припазовка седлом* ('щільне стикування дощок вузькими довгими сторонами з допомогою їх тесання на дві грані під тупим кутом (з одного боку – впадина, з іншого – виступ) ' [15, с. 113]).

Використання лексеми *конек* (і похідних від неї *балка коньковая*, *коньковый гурт*) для номінації елементів крівлі будинку зародилося в часи існування Київської Русі. Пояснюється це тим, що необхідним компонентом даху житлового будинку була дерев'яна фігура голови коня, якій надавався сакральний зміст. «Верхній контур двосхилого фронтону дому представляв небосхил, по якому рухалося сонце... від сходу до заходу через священну точку полудня, яка позначалася *рушником* під *коньком*» [16, с. 250]. Рос. *рушник* – це вертикальна дошка на стику схилів даху під *коньком*. Майже завжди на кінці *рушника* була різьблена кругла розетка – символічне зображення сонця [10, с. 24]. «Поєднання колесовидного сонця з фігурою коня над крівлею підкреслювало динамізм побудови, по якій світило щоденно здійснювало свій шлях від одного нижнього кінця крівлі вверх до шпиля, до *конька* й далі вниз до іншого нижнього кінця крівлі» [16, с. 250].

Двокомпонентна номінація *арка подковообразная* мотивувалася подібністю форми арки до форми підкови. Мотивація номінації *копытчатая решетка* пояснюється тим, що рапорт решітки нагадує відбиток кінського копита. Номінація *арка подпружная* мотивувалася подібністю функції названого типу арки до функції попруги (*подпруга* 'широкий ремінь, що його затягують попід черевом коня, закріплюючи сідло (чи сіделко)'), адже арка використовується саме для

підтримування. Двокомпонентні номінації *кровля седлом* та *припазовка седлом* мотивувалися подібністю форми позначуваних реалій до форми сідла, якщо на нього дивитися у фас (форма сідла в такому випадку утворює тупий кут, що нагадує схили даху).

Лексема *коник*, що позначає лавку, що мала форму скрині зі засувними дверцятами, за якою працювали чоловіки, імовірно, отримала свою назву тому, що дуже часто збоку лави була різьблена прикраса у формі кінської голови [11]. Номінація *коник* як елемент російської печі, можливо, мотивувалася тим, що візерунки, які вирізалися на цій масивній дошці, були схожими на вигини ший коней.

2. Геологічні та гірничі терміни: *воздушное седло* (‘перегин пластів розмитої антикліналі, що теоретично встановлюється вище рівня денної поверхні’ [4: 1, с. 130]); *седло* (‘частина антикліналі, де пласти утворюють перегин і одне крило антикліналі переходить в інше’ [4: 2, с. 240]; ‘сідловина’ [3, с. 1170]); *седловина* (‘будь-яке пониження у гребені хребта або пасма гір' [4: 2, с. 240]; ‘довгаста западина, западина між вершинами гірського хребта або височини’ [3, с. 1170]); *седловидная жила* (‘міжпластова жила, яка розміщена в склепінні антиклінальної складки’ [4: 2, с. 240]); *замок седла бара* (‘замок сідла бара, пристрій, що фіксує бар у робочому або транспортному положенні’ [13, с. 212]); *седло бара* (‘сідло бара (машини, що врубується в пласт корисної копалини під час підземної розробки) ’ [13, с. 244]); *седло клапана* (‘сідло, призначене для підвищення довговічності зони контакту клапана з голівкою циліндра' [13, с. 244]); *седло антиклинали* (‘місце перегину пластів, в якому їх поверхні, що примикають до перегину, утворюють між собою кут (параболічний, гіперболічний тощо) ’ [13, с. 244]); *хомут подвесной* (‘хомут, що використовується для горизонтальної підвіски труб поливної або протипожежної систем’ [13, с. 412]); *хомут шарнирный* (‘хомут, що застосовується для утримання колони свердлувальних труб у свердловині в повішеному стані’ [13, с. 412]); *грива* (‘довгаста височина, пасмо з пологими схилами, що поросло лісом’, ‘намулене прибережне пасмо, продовгувата мілина’ [3, с. 228]).

Усі наведені терміни утворюються шляхом метафоризації. Номінація *воздушное седло* (а також *седло* або *седло антиклинали* як позначення частини антикліналі та *седловидная жила*, що знаходиться в самій антикліналі) мотивувалися тим, що форма цих реалій нагадує вигин перевернутого сідла (антикліналь – це складка гірських порід, що повернута випуклою поверхнею вгору). Схожа мотивація була у лексем *седло*, *седловина*, які позначають впадину гірського хребта, що нагадує вигин сідла. Двокомпонентна лексема *седло клапана* позначає впадину в місці контакту клапана з голівкою циліндра, а номінація *седло бара* використовується для позначення місця (своєрідний паз), де бар (робочий орган гірського комбайна у формі штанги, що робить вруби у гірських породах) кріпиться до врубової машини таким чином, що він може повертатися на 180°.

Лексема *грива* як позначення довгастого пасма, порослого лісом, мотивувалося подібністю формою до кінської гриви: вигин шиї з гривою нагадує довгасте пасмо, а сама кінська грива – ліс. Мотивація номінації *грива* як позначення намуленого прибережного пасма, можливо, пояснюється тим, що волос із кінської гриви

зазвичай довгий та в'ється, як в'ється контур берега річки (особливо у випадку, якщо повороти ріки зумовлені намуленими ділянками).

Двокомпонентні номінації *хомут подвесной* та *хомут шарнирный* утворилися шляхом метафоризації: ці пристрої, що схожі на зігнуті у скоби стержні, нагадують хомут своєю формою (хомут – це частина кінської упряжі, яку надягають на шию коня) та функцією (скріплення, стягування).

3. Гриби: *коневатик* [14: 14, с. 249], *коновятик*, *коновяш* [14: 14, с. 262] ('*новг.* старий білий гриб'); *конек* ('*арх.* вид їстівного гриба' [5: 2, с. 157]; '*арх.* вид гриба, Russula telica – сироїжка біла' [14: 14, с. 251]); *конский гриб* ('сіра поганка, Agaricus cinereus' [14: 14, с. 269]); *конюха* ('*яросл.* сироїжка' [14: 14, с. 277]); *конюхи* ('*твер.* гриби' [14: 14, с. 277]).

Мотивація номінацій *коневатик*, *коновятик* та *коновяш* є незрозумілою, проте В. А. Меркулова висловила два припущення стосовно цього [9, с. 181]: 1) назви є похідними від *конь* (*коневатый* – 'схожий на коня виглядом, бігом або тупотнею' [5: 2, с. 395]); 2) назви грибів походять від назви дерев'яного кухля з обручем – *конов*, *коновка* (можливо, тому, що ніжка гриба формою нагадує кухоль). Подібні труднощі виникають з визначенням мотивації лексеми *конюха*: в ярославських говорах ця номінація позначає сироїжку, проте в тверських говорах є слово *конюха*, що використовується для називання кухля або ковша, хоча в цих же говорах є й слово *конюхи* як збірна назва грибів. На користь думки про походження номінації від слова *конь* свідчить ще й те, що в архангельських говорах цей самий гриб називається *конек*. Номінація *конский гриб*, що називає сіру поганку та має іншу назву *мухомор толстый*, можливо, отримав свою назву завдяки своїм розмірам, бо рід Amanita об'єднує види грибів з великою центральною ніжкою [8: 2, с. 276] (адже корінь *кон(')* часто передає ознаку «великий» – докладніше див. [6]).

4. Ентомоніми: *кобылка* ('назви ряду комах з родини сарани, Acrididae' [3, с. 435]); *наездник* ('дрібна комаха, личинки якої паразитують у тілі інших комах або їх личинок' [3, с. 580]); *навозница конская* ('Copromyza equina Fallen' [12, с. 211]); *кровососка лошадиная* ('Hippobosca equina Linne' [12, с. 192]); *коник* ('трав'яний коник, Chorthippus Fieber' [12, с. 187]); *коник белополосый* ('трав'яний коник білосмугий, Chorthippus albomarginatus' [12, с. 187]); *коник стройный*, *коник стройный* ('трав'яний коник білосмугий, Chorthippus albomarginatus (De Geer)' [12, с. 187]); *коник бурый* ('трав'яний коник бурий, Chorthippus apricarius (Linne)' [12, с. 187]); *коник изменчивый* ('трав'яний коник мінливий, Chorthippus biguttulus (Linne)' [12, с. 187]); *коник короткокрылый* ('трав'яний коник короткокрилий, Chorthippus parallelus Zetterstedt' [12, с. 187]); *коник красноногий* ('трав'яний коник червононогий, Chorthippus pullus (Philippi)' [12, с. 187]); *коник луговой* ('трав'яний коник лучний, Chorthippus dorsatus Zetterstedt' [12, с. 187]); *коник малый* ('трав'яний коник малий, Chorthippus mollis (Charpentier)' [12, с. 187]); *коник обыкновенный* ('трав'яний коник звичайний, Chorthippus brunneus Thunberg' [12, с. 187]); *коник северный*, *коник лесной* ('трав'яний коник північний, Chorthippus montanus (Charpentier)' [12, с. 187]); *коник темнокрылый* ('трав'яний коник темнокрилий, Chorthippus scalaris Fischer v. Waldheim' [12, с. 187]); *коник усатый* ('трав'яний коник вусатий, Chorthippus macrocerus Fischer v. Waldheim' [12, с. 187]); *кобылка* ('кобилка, Gomphocerus

Thunberg' [12, с. 185]); *кобылка сибирская* ('кобилка сибірська, Gomphocerus sibirica (Linne)' [12, с. 185]); *кобылка белополосая* ('трав'яний коник білосмугий, Chorthippus albomarginatus (De Geer)' [12, с. 185]); *кобылка бескрылая* ('Podisma pedestris (Linne)' [12, с. 185]). Номінація *коник* загалом може позначати будь-якого представника роду Chorthippus, який нараховує близько 190 комах.

Імовірно, номінація *коник* (та назви усіх інших видів, що належать до роду Chorthippus) мотивувалася тим, що комахи, які вона позначає, можуть високо та далеко стрибати (аналогія зі стрибками коня). Така ж мотивація, можливо, була у номінації *кобылка*, яка може позначати ряд комах із родини сарани Acrididae (уся родина налічує приблизно 10000 видів комах, проте на території колишнього СРСР були поширеними близько 400 з них). Номінація *наездник* мотивувалася тим, що личинки-паразити певної комахи сидять на спині інших комах, подібно до того, як вершник їде на спині свого коня. Мотивація двокомпонентних номінацій *навозница конская* та *кровососка лошадиная* пояснюється безпосереднім зв'язком з конем або продуктами його життєдіяльності: у першому випадку – муха харчується кінським послідом, у другому – кров'ю коня.

5. Птахи: *копытка* ('Syrrhaptes paradoxus (Illiger)' [12, с. 187]); *конёк* ('щеврик, пікавка, Anthus Bechstein' [12, с. 187]); *конек горный* ('щеврик гірський, Anthus spirioletta (Linne)' [12, с. 187]); *конек зеленый* ('щеврик зелёний, Anthus hodgsoni Richmond' [12, с. 187]); *конек краснозобый* ('щеврик червоногрудий, Anthus cervinus (Pallas)' [12, с. 187]); *конек лесной* ('щеврик лісовий, Anthus trivialis (Linne)' [12, с. 187]); *конек луговой* ('щеврик лучний, Anthus pratensis (Linne)' [12, с. 187]); *конек сибирский* ('щеврик сибірський, Anthus gustavi Swinhoe' [12, с. 187]); *конек степной* ('щеврик степовий, Anthus richardi Vieillot' [12, с. 187]); *канарский конёк* ('Anthus berthelotii'); *длинноклювый конёк* ('Anthus similis'); *короткохвостый конёк* ('Anthus brachyurus'); *кафрский конёк* ('Anthus caffer'); *нильгирийский конёк* ('Anthus nilghiriensis'); *пятнистый конёк* ('Anthus hodgsoni') та ін.

Імовірно, що щеврики були названі *коньками* завдяки певній подібності своєї ходи до того, як стрибками біжить чи, дріботячи, пересувається кінь. «Ноги у більшості видів [родини Motacillidae] тонкі та довгі,... добре пристосовані для пересування по землі, по якій птахи бігають, смішно дріботячи» [7: 6, с. 383]. Номінація *копытка* мотивувалася тим, що у птаха нема заднього пальця на нозі, а зовнішній палець зрісся із середнім в суцільне «копито» (широкі пальці з товстими подушечками, що зрослися до кігтьових фалангів), чим вона чітко вирізняється з-поміж інших птахів [7: 6, с. 267].

6. Риби: *морской конёк* ('дрібна морська риба сімейства лососевих із головою, схожою на кінську' [3, с. 448]); *лохматый конек* ('кошлатий коник, Phyllopteryx' [12, с. 187]); *конек-тряпичник* ('кошлатий коник, Phyllopteryx' [12, с. 200]); *лохматый конек австралийский* ('кошлатий коник австралійський, Phyllopteryx eques Gunther' [12, с. 187]); *конь* ('риба-кінь, род. риби-коня, Hemibarbus Bleeker' [12, с. 187]); *конь губарь* ('риба-кінь губань, Hemibarbus labeo (Pallas)' [12, с. 187]); *конь пестрый* ('риба-кінь строкатий, Hemibarbus maculatus Bleeker' [12, с. 187]); *черноморский морской конек* ('Hippocampus ramulosus' [7: 4, с. 355]); *япономорский морской конек*

(‘Hippocampus japonicus’ [7: 4, с. 355]); *карликовый морской конек* (‘Hippocampus zosterae’).

Риби підродини морських коників (Hippocampinae) отримали свою назву завдяки подібності форми верхньої частини свого тіла до форми кінської голови. Така ж мотивація була у номінацій близькоспоріднених риб підродини Phyllopteryx. Риби роду *кони* (Hemibarbus) «ззовні схожі на вусачів, проте ще більше нагадують пічкурів, що виросли до неймовірно великих розмірів» [7: 4, с. 355]. Можливо, саме великий розмір, яким риби вирізняються із собі подібних, був мотиваційною ознакою номінації.

Висновки. Розглянутий у статті російський матеріал дає змогу виділити 6 груп лексики (не враховуючи фітонімів) – архітектурні терміни, геологічні та гірничі терміни, гриби, ентомоніми, птахи та риби, що разом налічують понад тисячу лексем, кожна з яких є похідною від певного елемента лексико-семантичного поля «КОНЬ».

Основним способом утворення вторинних значень є метафоризація. Ми виявили такі принципи метафоричної номінації: 1) за зовнішнім виглядом; 2) за розмірами; 3) за способом пересування; 4) зрідка – подібність за функцією. Основні ознаки метафоричних номінацій: 1) форма голови коня; 2) форма копита; 3) форма сідла; 4) форма хомута; 5) вигин у формі кінської голови; 6) великі розміри; 7) високі та далекі стрибки; 8) функція хомута; 9) спосіб пересування на спині; 10) дріботіння ногами.

Деякі номінації були утворені шляхом метонімізації, де основними ознаками були: 1) наявність зображення коня або кінської голови; 2) харчування кінським послідом; 3) харчування кінською кров’ю.

Найбільшу активність при утворенні вторинних номінацій у зазначених шести групах лексики мають корені *кон(')* – використаний 83 рази (не враховуючи 190 назв видів коників із роду Chorthippus), *седл(')* – 12 та *кобыл(')* – 8 разів. Решта одиниць базового поля «КОНЬ» в цих групах не використовується, проте виявляє дуже високу активність при номінації рослин.

Список літератури

1. Партина А. С. Архитектурные термины: Иллюстрированный словарь / А. С. Партина. – М.: Стройиздат, 1994. – 208 с.
2. Блинова О. И. Мотивология и ее аспекты / О. И. Блинова. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 2007. – 394 с.
3. Большой толковый словарь русского языка / [сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов]. – СПб.: Норинт, 2000. – 1536 с.
4. Геологический словарь: в 2-х томах. – М.: Гос. научн.-тех. изд-во л-ры по геологи и охране недр, 1955. – Т. 1: А–Л. – 404 с. – Т. 2: М–Я. – 448 с.
5. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4-х т. / В. И. Даль. – М., 1955.
6. Євпак А. В. Російські лексеми «конь», «кобыла», «жеребец» та «лощадь» як база творення номінацій рослин: етнолінгвістичний аспект / А. В. Євпак // Наук. записки КДПУ. – Вип. 95 (1). – Серія: Філол. науки (мовозн.): У 2 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – С. 205-209.
7. Жизнь животных: энциклопедия: В 7 т. / [под. ред. В. Д. Ильичева, Т. С. Расса и др.] – [изд. 2-е]. – М.: Просвещение, 1969.
8. Жизнь растений: В 6-ти т. / [гл. ред. Ал. А. Федоров]. – Т. 2. Грибы / [под ред. М. В. Горленко]. – М.: Просвещение, 1982. – 543 с.

9. Меркулова В. А. Очерки по русской народной номенклатуре растений / В. А. Меркулова. – М.: Наука, 1967. – 260 с.
10. Половников А. Русь деревянная: Образы русского деревянного зодчества / А. Половников, Г. Островский. – М.: Дет. лит., 1981. – 199 с.
11. Русская изба: внутреннее пространство избы. – Режим доступа: http://rus-izba.narod.ru/prostranstvo.htm.
12. Маркевич О. П. Русско-украинско-латинский зоологический словарь / О. П. Маркевич, К. І. Татарко. – К.: Наук. думка, 1983. – 412 с.
13. Манец И. Г. Русско-украинский словарь по горному делу: В 2-х т. / И. Г. Манец, В. М. Кравченко / [под ред. Б. А. Грядущего]. – Донецк: Юго-Восток, 2006.
14. Словарь русских народных говоров / [отв. ред. Ф. П. Филин, Ф. П. Сороколетов]. – Вып. 1. – Л.: Наука, 1965.
15. Плужников В. И. Термины российского архитектурного наследия: словарь-глоссарий / В. И. Плужников. – М.: Искусство, 1995. – 160 с.
16. Энциклопедия. Символы, знаки, эмблемы / [авт.-сост. В. Андреева и др.]. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – 556 с.

Евпак А. В. **Группы вторичных номинаций, мотивированных единицами лексико-семантического поля «КОНЬ» (на материале русского языка)** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.30-36.

В статье рассмотрены 6 групп вторичных номинаций (архитектурные термины, геологические и горные термины, грибы, энтомонимы, птицы и рыбы), образованных от единиц лексико-семантического поля «КОНЬ». Найдены основные принципы и признаки метафоризации и метонимизации.

Ключевые слова: вторичная номинация, лексико-семантическое поле, дериват.

Yevpack A. **Groups of secondary nominations, motivated by the elements of lexico-semantic field "КОНЬ" (on the material of Russian)** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.30-36.

This article deals with 6 thematic groups of the secondary nominations (architectural terms, geological and mining terms, mushrooms, entomonyms, birds and fish), created on the basis of the elements of the lexico-semantic field «КОНЬ». There are found main principles and signs of metaphorization and metonimization.

Key words: secondary nomination, lexico-semantic field, derivative.

Поступила до редакції 17.09.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.37-41.

УДК 811.161.2:001.4

ВЗАЄМОДІЯ ПИТОМИХ ТА ЧУЖОМОВНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У СКЛАДІ ТЕРМІНОСПОЛУК

Ємельянова Є. С.

Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, м. Харків

У статті висвітлено питання взаємодії питомих та чужомовних лексичних одиниць у складі термінологічних словосполук сучасної української літературної мови. Запроваджено комплексний підхід до розкриття загальних закономірностей процесів. Установлено продуктивні способи утворення терміноосполук із залученням компонентів чужомовного походження, виявлено та визначено їх структурні типи та характерні риси. Схарактеризовано основні елементи та подано найтиповіші моделі досліджуваних бінарних та багатокомпонентних терміносполук.

Ключові слова: сучасна термінологія, терміносполука, питомі та чужомовні лексичні одиниці, тип, модель.

Тенденція стрімкого зростання обсягу спеціальної лексики є ознакою сьогодення. У полі уваги сучасного мовознавства перебуває науково-технічна термінологія – відкрита система, що постійно розвивається й розширює свій функціональний статус, одним із потужних засобів поповнення якої є чужомовні запозичення.

Огляд наукової літератури. Сучасні термінологи вважають, що термінологія кожної мови є національною, адже її компонент інтернаціонального характеру асимілюється відповідно до структури національної мови [10, с. 18-19]. В. Акуленко наголошує: «Як доводить весь хід світового мовного процесу, зміцнення у мовах їх інтернаціональної сутності не лише поєднується з їх прогресивним розвитком, але й є його невід’ємною складовою частиною» [1, с. 12]. Отже, запозичення розглядаємо у термінології як об’єктивний і неминучий фактор її еволюції. Одночасно, за даними сучасних термінологів [3-7; 10-12] понад 70% термінів у різних терміносистемах – словосполуки. Це зумовлене перш за все швидким розвитком різних галузей сучасних знань та ускладненням наукових і виробничих понять, адже в сучасному світі в середньому кожні 25 років число наукових дисциплін подвоюється (за данними британської енциклопедії в XX ст. з’явилося близько 2,5 тис. нових наук та наукових дисциплін) [2, с. 22]. С. Гриньов визначає термін як «номінативну лексичну одиницю (слово чи словосполуку) спеціальної мови, прийняту для точного найменування спеціальних понять» [3, с. 33]. Складна внутрішня співвіднесеність у колі сучасних понять, їх багатоаспектність викликають збільшення комплексних мовних одиниць. Удаватися до послуг цього способу термінотворення змушує фахівців і той факт, що термінами-словосполуками легше, ніж іншими словотвірними засобами, передати

належність до класифікаційного ряду, яка ґрунтується на родо-видовому співвідношенні понять. В. Овчаренко підкреслює, що значення терміна «безпосередньо випливає зі значення компонентів і тієї структурної чи структурно-семантичної моделі, за якою вони поєднуються» [8, с. 24].

Викладені положення обґрунтовують актуальність нашої розвідки, метою якої є встановлення продуктивних способів утворення терміносполук із залученням компонентів чужомовного походження, виявлення та визначення їх структурних типів, подання найтиповішіх моделей досліджуваних одиниць.

Як відомо, термін існує у двох сферах: фіксації і функціонування. А. Лємов наголошує, що кількість праць, у яких досліджено терміни в тому вигляді, як їх зафіксовано у словниках, набагато більша за кількість досліджень, присвячених специфіці функціонування терміна в тексті [7, с. 33]. Але класифікувати, систематизувати термінологію можливо лише при вивченні термінів у природному для них середовищі, тобто в наукових текстах, адже лише в процесі функціонування наукового терміна виявляється діалектика відношень між елементами його системи, які можуть перебувати у статиці чи змінюватися [7, с. 33-34]. Враховувати сферу функціонування надзвичайно важливо, тому що саме це, на думку В. Даниленко, є найбільш природне вживання термінології, тобто те основне джерело, де з'являються нові терміни та набувають обґрунтування та право на життя [5, с. 41]. Спираючись на викладені положення, джерельною базою дослідження було обрано тексти фахових видань останніх років (2008-2011), підручників та монографій.

Аналіз доводить, що серед усього масиву досліджуваних терміносполук кількісно переважають двокомпонентні, які поділяються на дві основні групи: субстантивно-субстантивні та субстантивно-ад'єктивні. Найпоширенішими серед двокомпонентних терміносполук є субстантивно-ад'єктивні. При цьому означальна частина може виражатися чужомовним прикметником як термінологічного походження (*барботажне* змащення, *фунікулерна* вода), так і нетермінологічного (*активний* контроль, *індивідуальний* станок). Що стосується порядку слів у таких конструкціях, то прикметники частіше знаходяться в препозиції (87%). Специфічною рисою в досліджуваних одиницях є те, що лексеми чужомовного походження, які виступають у ролі визначальних елементів, як правило, є відносними прикметниками, що конкретизують, уточнюють родове значення терміна-іменника, надаючи всій конструкції видового термінологічного значення.

Двокомпонентні терміносполуки субстантивно-ад'єктивного типу утворені за найтиповішою моделлю «прикметник + іменник» (A+N). При цьому лексеми чужомовного походження можуть входити до складу термінологічних словосполук цього типу як: 1) прикметники (*балансова проба, діелектрична проникність*); 2) іменники (*багатоколовий апарат, білкова молекула*); 3) утворювати сполуку «іменник+прикметник» (*екстракційна колонка, імітаційне моделювання*). Серед атрибутивних бінарних терміносполук виокремлюємо сполуку іменника з ад'єктивованим дієприкметником, найчастіше пасивним. Активні дієприкметники вживаються значно рідше, що властиво й загальнолітературній мові. З метою

надання термінології більш виразних національних рис, її унормування, пропонуємо, зокрема, обмежити використання дієприкметників теперішнього часу активного стану типу *екрануючий, маркуючий,* поширюючи віддієслівні прикметники на позначення властивостей предметів і виконавців дії типу *екранувальний, маркувальний.*

Широко розповсюджені субстантивно-субстантивні генітивні термінологічні словосполуки, побудовані за моделлю «іменник у називному відмінку+іменник у родовому відмінку» (N_n+N_g). При цьому чужомовні лексеми можуть бути як у називному відмінку (*реле* напруги, *катод* пристрою), так і в родовому (міцність *ізоляції*, ємність *конденсатора*). Окрему групу генітивних терміносполук становлять одиниці з віддієслівними іменниками. У таких конструкціях найчіткіше виражені об'єктні відношення, наприклад: *емульсування* суміші, *фільтрування* рідини.

З розвитком і удосконаленням науки і техніки пов'язане виникнення більш складних типів термінологічних сполук (три, чотири- та багатокомпонентних). Трикомпонентні терміни, до складу яких входять лексеми чужомовного походження, мають, відповідно, структури: 1) «іменник+прикметник+прикметник» (N_n+A+A) (*агрегат дезинфекційний автомобільний, природний інфекційний фон*); 2) «прикметник+іменник+іменник» (A+N_n+N_g) (*екологічний ефект енергоощадності, вихідний імітанс чотириполюсника*); 3) «іменник+прикметник+іменник» (N_n+A+N_g) (*витік сигнального графа, дебіт дренажних вод*); 4) «іменник+іменник+іменник» (N_n+N_g+N_g) (*індивідуальність мінливості показників, цикл оперування апарата*). Основним елементом для творення подібних структур може бути і словосполука, і окреме слово. Так, на основі моделі „прикметник+іменник" твориться трикомпонентний термін моделі A+A+N_n, наприклад: *оцінна модель > педотрансферна оцінна модель; електрична провідність > комплексна електрична провідність*. На основі моделі «іменник+іменник» твориться модель A+(N_n+N_g), наприклад: *власна індуктивність конденсатора, імуногенетичний профіль коней*. Вихідним словом для моделей N_n+A+N_g, N_n+N_g+N_g є іменник, тобто однослівна структура, наприклад: *дебет > дебет дренажних вод; режим > режим роботи енергосистеми.*

Зі збільшенням кількості компонентів збільшується і можливість різноманітних їх комбінацій. Чотирикомпонентні терміни в складі сучасної науково-технічної термінології менш частотні. Основні моделі: N_n+A+A+N_g (*консервація зрошуваних земельних ділянок)*; N_n+N_g+A+N_g, (*витримка часу електричного реле);* N_n+N_g+N_g+N_g (*тангенс кута втрат конденсатора)*; N_n+A+N_g+N_g (*експертиза репродуктивної частини порід*); N_n+A+A+A (*типова нормативна технологічна карта*); A+N_n+A+N_g (*вихідне коло електричного реле)*; A+A+N_n+N_g (*промивний водний режим ґрунту*); A+N_n+N_g+N_g (*експлуатаційний резерв потужності енергосистеми*). У складі досліджуваної термінології функціонують також п'яти- і шестикомпонентні терміни, але подібних термінів небагато і вони частіше збігаються з дефініціями. Наприклад: *власна відновлювальна напруга змінного струму; комплексний біологічний препарат поліфункціональної біопестицидної дії.* Такі терміносполуки також творяться на

основі іменників або словосполук нижчого порядку, компоненти яких можуть поєднуватися різними видами підрядного зв'язку. Найпоширенішим для двокомпонентних терміносполук є узгодження (*власна індуктивність, календарна фумігація*) та керування (*аерація повітрям, синтез кола*). Для складніших одиниць характерне поєднання цих видів зв'язку.

Висновки. Таким чином, аналіз основних структурно-граматичних типів термінологічної лексики науки та техніки дає можливість стверджувати, що на сучасному етапі кількісна перевага належить лексикалізованим терміносполукам, компоненти яких базуються на лексичних запозиченнях. Близько 95 % від загальної кількості термінів-однословів чужомовного походження можуть входити до складних найменувань, серед яких визначаємо такі групи: а) несталі терміносполуки, де кожний з компонентів – термін; б) так звані зв'язані словосполуки, в яких компоненти, взяті ізольовано, можуть бути і не термінами. Проте стаття висвітлює лише окремі аспекти досліджуваної проблеми. Перспективним вважаємо продовження розвідок у цьому напрямку, зокрема детальний аналіз неодослівних науково-технічних термінів, до складу яких увіходять лексеми чужомовного походження, з метою подання низки практичних рекомендацій щодо унормування сучасної української термінології.

Список літератури

1. Акуленко В. В. Співвідношення національного та інтернаціонального у мові / В. В. Акуленко // Мовознавство. – 1976. – № 1. – С. 3-12.
2. Гринев-Гриневич С. В. О терминологических аспектах языковой политики / С. В. Гринев-Гриневич // Термінологічний вісник: збірник наукових праць / [відп. ред. В. Л. Іващенко]. – Вип. 1. – К.: ІУМ НАНУ, 2011.– С. 19-27.
3. Гринев С. В. Введение в терминоведение / С. В. Гринев. – М.: МГУ: МПУ, 1993. – 309 с.
4. Даниленко В. П. Лексико-семантические и грамматические особенности терминов / В. П. Даниленко // Исследования по русской терминологии. – М.: Наука, 1971. – С. 7-67.
5. Даниленко В. П. Русская терминология: опыт лингвистического описания: [монография] / В. П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
6. Д'яков А. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти: [монографія] / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К.: КМ Akademia, 2000. – 216 с.
7. Лемов А. В Система, структура и функционирование научного термина (на материале русской лингвистической терминологии): [монография] / А. В. Лемов. – Саранск, 2000. – 192 с.
8. Овчаренко В. М. Структура і семантика науково-технічного терміна / В. М. Овчаренко. – Х.: Вид-во ХДУ, 1968. – 71 с.
9. Осипенко З. М. Різновиди термінів і їх семантичні особливості / З. М. Осипенко // Мовознавство. – 1974. – № 2. – С. 65-69.
10. Панько Т. І. Українське термінознавство: [монографія] / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
11. Скороходько Є.Ф. Термін у науковому тексті / Є. Ф. Скороходько. – К.: КМ Akademia, 2006. – 99 с.
12. Sager J. A practical course in terminology processing / Sager J. – Amsterdam / Philadelphia, 1990. – 254 s.

Емельянова Е. С. **Взаимодействие национальных и иноязычных лексических единиц в составе терминосочетаний** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.40-41.

В статье освещены вопросы взаимодействия национальных и иноязычных лексем в составе терминосочетаний современного украинского литературного языка. Применен комплексный подход к раскрытию общих закономерностей процессов. Установлены продуктивные способы образования терминологических словосочетаний, имеющих в составе компоненты иноязычного происхождения, выявлены и определены их структурные типы и специфические черты. Охарактеризованы основные элементы и наиболее частотные модели исследуемых бинарных и многокомпонентных терминологических словосочетаний.

Ключевые слова: современная терминология, терминологическое словосочетание, национальные и иноязычные лексемы, тип, модель.

Yemelyanova Y. **Interaction of national and foreign lexical elements in terminological word-combinations** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.40-41.

The paper deals with the problems of interaction of national and foreign lexical elements constituting terminological word-combinations of the contemporary Ukrainian language. The complex approach method to process regularity exposure has been applied. The productive ways of formation of terminological word-combination with foreign origin components have been determined, their structural patterns and typical features have been revealed and defined. The basic elements and the most frequent models of binary and multi-component terminological word-combinations under consideration have been characterized.

Key words: modern terminology, terminological word-combinations, national and foreign lexical elements, a pattern, a model.

Поступила до редакції 03.09.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.42-48.

УДК 811.161.1'34

ФОНЕТИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ В ЯЗЫКЕ И РЕЧИ: МЕТОДИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Заманова И. В.

Чженчжоуский педагогический институт, Китай

В статье затрагиваются методические проблемы преподавания курса фонетики в китайских вузах, объясняется причина устойчивости китайского акцента в речи студентов, говорящих на русском языке, и рассматриваются пути его преодоления; поднимается вопрос о необходимости по-новому интерпретировать фонему с позиций современной науки.

Ключевые слова: фонема, звук, аллофон, языковые уровни, артикуляция, акцент.

Актуальность исследования. В курсе русского языка в вузах Китая выделяется такой специальный предмет, как фонетика. Однако результаты от этого курса не всегда положительные: у студентов сохраняется акцент, затрудняющий понимание их речи носителями языка. В условиях возрастания интереса к русскому языку («сегодня в Китае непрерывно увеличивается масштаб подготовки кадров со знанием русского языка, совершенствуются ступени и модели подготовки» [9, с. 73]) углубление методов преподавания курса фонетики в китайских вузах является актуальным.

Постановка проблемы. Преподаватель, читающий курс фонетики, несет большую ответственность – необходимо в короткие сроки добиться от студента правильной артикуляции оригинального[1] звука и, что особенно важно, автоматизировать[2] правильные звуки в сознании говорящего. Достичь эту цель невозможно, опираясь только на практику. Преподаватель должен подходить к фонетике как к комплексному явлению, сочетающему акустику, физиологию и психику. Для нахождения наиболее правильного пути к постановке звука преподавателю необходимо осознать специфику китайской аудитории и знать фонетику китайского языка.

Цель статьи – исследовать фонетические единицы в языке и речи, выявить их функциональную значимость для методики преподавания курса фонетики в китайской аудитории.

Задачи исследования – описать реализацию фонем на различных языковых уровнях; осветить проблемы, накопившиеся в курсе методики преподавания фонетики китайцам на современном этапе.

---

[1] Т. е. звука, фонема которого принадлежит русской фонетической системе.

[2] Под словом *автоматизировать* мы понимаем выработку фонемы – устойчивого образа звука в сознании говорящего.

В XIX веке, по мере развития социальных отношений в мире, появилась острая необходимость изучать иностранные языки. Не случайно именно в это время развивается общая и сравнительная фонетика, создаются первые научные классификации звуков, возникает экспериментальная фонетика. Особое место, на наш взгляд, занимают труды Вильгельма Фиетора, Поля Пасси, которые впервые выработали методы преподавания иностранных языков на фонетической основе. Среди отечественных ученых следует отметить имена Н. И. Греча, М. Н. Каткова, Г. П. Павского, Ф. И. Буслаева, К. С. Аксакова и Я. К. Грота. Успехи экспериментальной фонетики привели к тому, что она стала рассматриваться как естественная наука. Выход из создавшегося положения был найден, как утверждает А. А. Реформатский, в соединении физиологической и психической сторон фонетических явлений [11, с. 154]. Так, сравнивая расхождения межу звучанием и значением звуков, И. А. Бодуэн де Куртенэ приходит к выводу о существовании фонемы – «суммы обобщенных антропофонических свойств известной фонетической части слова» [2, с. 121]. В дальнейшем ученый расширил свое определение фонемы: «Фонема – единое представление, принадлежащее миру фонетики, которое возникает в душе посредством слияния впечатлений, полученных от произношения одного и того же звука – психических эквивалентов звуков языка» [2, с. 271]. Итак, Бодуэн де Куртенэ рассматривает фонему как единицу языка, а термином фонология заменяет прежде существовавший термин фонетика, выделяя в нем антропофонику (физиологию человеческой речи) и психофонетику [3, с. 10]. Наблюдая над законами звука, Н. В. Крушевский также заметил существование особенных «статических звуков», стоящих как бы НАД всем множеством звуков, порождаемых разными индивидами одного говора и времени [7]. Этот «статический звук» НАД и есть фонема, т. е. «<...> семиотически рафинированный звук <...>, ставший компонентом (не элементом) определенной семиотической системы и в этом качестве противопоставленный другим подобным компонентам этой семиотической системы» [12, с. 138].

Таким образом, фонетика является языковой дисциплиной, а звук – индивидуальной формой выражения фонемы – единицы *языковой*[3]. Педагог-фонетист обязан вызвать в сознании студентов-иностранцев появление эталонного

[3] Зарубежные лингвисты, в частности Фердинанд де Соссюр, настаивают на том, что фонология – лишь вспомогательная дисциплина для языка и затрагивает только речь, следовательно, фонема – это не языковая, а речевая единица [13, с. 39]. На наш взгляд, это категорически неверно, поскольку речи принадлежит звук (артикуляционный эффект и акустическое впечатление), фонема же единица абстрактная и принадлежит языку. Соссюр полагал, что над звуками стоят «фонологические типы», т. е. свойственные данному языку алгебраические звукосочетания [13, с. 55], и оказался прав: звукотипы стоят над звуками на уровне нормы, но Соссюр не усмотрел, что существует и более абстрактная языковая единица, позволяющая объединять эти звукотипы в единое целое и трактовать все эти звукотипы как единую единицу – фонему. Доказательством существования этой единицы может служить хотя бы тот факт, что мы не считаем произношение ребенка акцентным, сколько бы оно ни было далеко от правильного, но наше сознание сразу отторгает произношение иностранца, сколько бы оно ни было приближено к правильному.

русского звука так, чтобы они не сопоставляли русскую фонетическую систему с системой родного языка несознательно и при этом продуцировали схожие звуки родного же языка, а воспроизводили оригинальный русский звук. Другими словами, студент должен *присвоить* фонологическую систему русского языка, ведь, как справедливо заметил известный методист Е. И. Пассов, «образование – это становление человека путем вхождения в культуру» [10, с. 19]. Достижение этой цели возможно, на наш взгляд, с помощью привлечения психологии. Студент должен получить психологическую установку на то, что родной и иностранный языки качественно отличаются друг от друга, что обусловлено это разной сущностью языков, и, таким образом, явление альтернации фонем здесь исключено. Следовательно, необходимо избегать перенесения аналогии китайской фонетической системы на русскую. Получив соответствующую установку, студент будет внимательно относиться к курсу фонетики. Второй момент, который следует учитывать, – это путь к постановке фонемы. Невозможно вызвать фонему спонтанно. Язык – это система, это часовой механизм. Чтобы понять, почему вращаются стрелки и так точно показывают время, необходимо проанализировать все функции каждой детали, т. е. понять механизм в системе. Можно назвать основные варианты фонем, заставить студентов вызубрить алфавит, объяснить, для чего служат твердый и мягкий знаки, но это не принесет желаемого результата. На уровне индивидуальной речи фонема представлена миллионами различных вариантов, но есть в этих миллионах универсальное зерно, это именно то, что мы именуем звукотипами. Существование звукотипов обусловлено не столько механической и акустической адаптацией звуков в потоке речи, сколько языковой традицией, звукотипы специфичны для каждого языка. Так, Л. Р. Зиндер пишет: «Известно, что речь иностранцев <...> может быть безупречной в фонематическом отношении, но неправильное употребление аллофонов фонем мешает <...> пониманию» [6, с. 80]. Педагог не должен забывать о том, что ему необходимо обучить студента не только основному варианту фонемы, но и правильному употреблению аллофонов.

Мы предлагаем осуществлять это на втором этапе обучения фонетике. На этом этапе преподаватель, например, может показывать картинку с изображением предмета и называть ее: «Это собака. Это дом. Это вода. Это стол. Вода на столе»; обращаться к обучаемому с просьбой: «Дай мне книгу. Дай мне мел»[4]. При изучении новых слов преподаватель должен включать звукозапись этого слова, произнесенного разными людьми: женскими, мужскими и детскими голосами. Это позволит сознанию студента обобщить все услышанные варианты и выйти на уровень типов. С другой стороны, студент усвоит обязательные аллофоны в тех фонетических позициях, в которых они встречаются, его сознание самостоятельно вычленит законы модификации фонем русского языка. Слова нужно подбирать таким образом, чтобы учитывались все возможные позиции той или иной фонемы.

[4] Метод этот имеет некоторое сходство с методом, который Л. В. Щерба назвал *американским* [16, с. 51], и хотя мы не оспариваем абсолютное достоинство этого метода, все же считаем применение его элементов необходимым на начальном этапе обучения фонетике.

На данном этапе быстрому результату будут способствовать занятия артикуляцией. Поскольку речевые органы иностранца адаптированы только к артикуляции звуков его родных фонем, мы можем говорить о *как бы*[5] физиологических нарушениях органов речи. Таким образом, возникает острая необходимость привлечения в изучение русской фонетики в китайской аудитории методов логопедии[6]. Одной из основных мер логопедии к преодолению дефекта произношения является артикуляционная гимнастика[7]. На этом же этапе полезно развивать фонематический слух (слух, который воспитывается через систему фонем) и физический (слух распознавания звуков окружающей среды). Опыт показывает, что китайские студенты специальности «музыка» значительно легче осваивают русскую фонетику, чем студенты специальности «русский язык», хотя им отводится на это гораздо меньше времени.

На наш взгляд, только после успешного прохождения данного этапа можно приступать к знакомству с алфавитом и объяснять его на базе уже изученных слов. Полезно знакомить студентов с «фонетическим алфавитом», т. е. с теми знаками, которые используются в фонетической транскрипции.

Возникает вопрос: в какой последовательности вводить звуки? В китайской аудитории мы считаем целесообразным начинать изучение фонетики со звуков, порождение фонем которых затруднено в сознании обучаемого. Перечень этих фонем, а также краткий комментарий их усвоения китайскими студентами мы приводим ниже: 1. Все варианты фонем <т>, <д>, <п>, <б>, <г>, <к>. Так как в китайском языке эти фонемы отсутствуют, вместо них употребляются фонемы, звуковое выражение которых *приблизительно сходно*[8] по артикуляции с русскими, но в нем присутствует придыхание, в китайском языке звуки [t] и [d] не могут выступать коррелятами. Если звуку [t] не сопутствует придыхание, китайские студенты склонны соотнести его с китайским звуком [d]. Например, в диктанте незнакомое слово «папа» они напишут: «баба», слово «отойди» напишут «одойдзи». 2. Все варианты фонем <т’>, <д’>. Приблизительно 5% учащихся в группе могут

[5]Например, студенты как первого, так и второго курсов совершенно не способны произнести звуки [л] и [л’], потому что в их родном языке такие фонемы отсутствуют; во всех позициях они слишком палатализуют эти звуки либо добавляют увулярный оттенок, так что возникает звук, похожий на [у]. Когда преподаватель предлагает напрячь язык, изогнуть его в форме паруса, так, чтобы струя воздуха вырывалась с боковых частей языка, выясняется, что студенты не могут оторвать среднюю часть языка от нёба.

[6] В данной статье мы не ставим целью прокомментировать все виды речевых нарушений, а лишь называем их. Заинтересованный читатель может обратиться к таким авторам, как Н. И. Жинкин, Е. Ф. Рау, А. М. Смирнова, М. Е. Хватцев, О. В. Правдина и др.

[7] Мы не приводим здесь эти физические упражнения, а отсылаем читателя к учебнику логопедии для студентов дефектологических факультетов педагогических вузов под редакцией Л. С. Волковой и С. Н. Шаховской [5, с. 103-105].

[8] При сопоставлении фонетических систем двух языков обычно появляется соблазн отождествления чужой системы со своей, но это неверный шаг: в китайском и русском языках даже гомогенные (терминология Бодуэна де Куртенэ) фонемы суть иные фонемы, они являются компонентами иных фонологических систем, участвуют в чужих аллофонных связках.

определить разницу между [т’а] и [д’а], [т’э] и [д’э]. Это обусловлено тем, что в китайской фонетической системе отсутствует противопоставление согласных по твердости / мягкости[9]. Как только китайские студенты знакомятся с этим русским фонологическим явлением, в их сознании происходит следующее: фонема <т’> становится вариантом китайской фонемы, которую обозначим для удобства, в соответствии с правилами китайской фонетической транскрипции, как <q>; фонема <д’> становится вариантом китайской фонемы <j>. 3. Все варианты фонемы <ч>. Китайские студенты склонны соотносить эту фонему то с вариантом фонемы <ch>, то с вариантом фонемы <j> или <q>. Это приводит к неуспешной артикуляции и произношению русских звуков, как, например, в слове «cha» – чай, [ch] произносится твердо, в слове «qu» – идти, [q] звучит *примерно* [10] как звук [тс’] (например, украинское слово «ці» – эти); в слове «jiejie» – старшая сестра, [j] звучит *примерно* как [дз’] и как [цз’]. Вот как произнесет аффрикату [т’ш] во фразе «Я вчера читала учебник» китайский студент: [Я фтс’эра тс’италъ удз’эбник]. 4. Все варианты фонемы <щ>. Эта фонема выступает в китайском сознании как вариант фонемы <х>, в которой присутствует очень сильный элемент [с’] и небольшой элемент [и]. В диктанте студент всегда четко улавливает этот звук, но при чтении и говорении возникает ошибочный, «китайский» звук. 5. Все варианты фонем <л> и <л’>. В китайской фонологической системе присутствует особая фонема <l>, во всех звукотипах она не может проявиться слишком мягко или слишком твердо. Она настолько специфична, что мы затрудняемся даже привести аналогию. Это наиболее трудный случай коррекции акцента в речи китайцев, говорящих на русском языке. 6. Все варианты фонемы <р> и <р’>. Фонемы, гомогенные русским <р> и <р’>, отсутствуют в китайской фонологической системе, поэтому студенты всегда не различают <р>/<р’> и <л>/<л’>. Труднодостижимой задачей является выработка у студента вибрации при произношении [р]. Здесь на помощь приходят методы логопедии. 7. Все варианты фонемы <j>. Китайские студенты соотносят эту фонему с китайской фонемой <yi>, которая *примерно* схожа с украинской фонемой <Ї>. 8. Основной вариант фонемы <о>. Так как в китайской фонологической системе отсутствует <о>, но присутствует дифтонг <ou>, китайские студенты всегда заменяют русскую <о> в сильной позиции китайским дифтонгом. Обычно это варианты [uo], [ao]. Например, слово «стол» китайцы произнесут *примерно* как [стуол]. 8. Аллофон [Λ] в начале слова. Китайские студенты заменяют его вариантом [а], произносимым с кнаклаутом. 9. Аллофоны [Ъ], [Ь], [и с призвуком э]. Гомогенные звуки отсутствуют в китайском языке[11]. 10. Все варианты фонемы <в> и

[9]Оригинальное решение проблемы неразличения китайскими студентами звуков, коррелятивных по твердости / мягкости, предлагает Ван Лу. Его метод основан на обращении к мнемотехнике – при постановке звуков используется цветовая гамма, что развивает у учащихся ассоциативную систему адекватной реализации звуков [4, с. 354].

[10] Мы употребляем слово *примерно*, потому что невозможно выразить русскими графемами китайскую фонему.

[11] Нуждается в пересмотре тенденция к «упрощенному» объяснению редукции в учебниках русского языка. Например, в популярном в китайских вузах учебнике «Дорога в Россию» под ред. В. Е. Антоновой звуки [Λ], [Ъ], [Ь] трактуются как [а] [1, с. 14].

вариант фонемы <у> в начале слова. В китайской фонологической системе присутствует особая фонема <w>, которая всегда стоит в начале слова; она носит сильно выраженный увулярный оттенок, в артикуляции участвуют только губы. Поэтому китайцы часто не различают фонем <в> и <у> в русском языке. Обычно дефект произношения [в] легко исправить, объяснив, что это губно-зубной звук. Но трудно добиться чистого [у] в начале слова: студенты всегда смыкают губы перед произнесением [у].

Мы предлагаем, чтобы курс фонетики в китайской аудитории начинался именно со звуков перечисленных фонем. Как уже было отмечено выше, перед изучением этих фонем в их основных вариантах, учащийся должен получить хорошее «воспитание» системой фонем русского языка *на первом этапе*, кроме того, он обязан четко разбираться в физиологии этих звуков *на втором этапе*. Учителю необходимо проконтролировать каждого учащегося, поскольку неправильное произношение будет невозможно исправить в будущем. *На третьем этапе* можно приступать к автоматизации звуков по классическим методам.

Выводы. Существует острая необходимость пересмотра значимости такого компонента языка как фонема в преподавании РКИ в китайской аудитории. Пересмотр этот предполагает видение фонемы в системе, в осознании ее многоуровневости. Следует понимать, что курс фонетики не может исчерпываться заучиванием алфавита, отработкой чтения звукосочетаний, чтением слов, к чему обычно призывают современные учебные пособия, но нуждается в привлечении психологии, философии языка, а также методов логопедии. «В методике <...> без учета условий и способов осознания языковых явлений мы не двинемся вперед. Это еще в большей мере, чем грамматического, касается фонетического аспекта языка» [8, с. 126]. Руководствуясь вышеизложенным, мы предложили трехэтапную структуру курса фонетики в китайской аудитории, что, на наш взгляд, поможет значительно улучшить качество речи китайцев, говорящих на русском языке.

Нельзя говорить, что слово «молоко» надо произносить [малако], нельзя говорить, что слово «жена» надо произносить [жына], а слово «весна» надо произносить [висна] – это нелитературно. Может быть, так проще, но преподаватель не имеет право на ложь. В данном случае мы обязаны познакомить студента со всеми вариантами фонемы, иначе это повлияет на процесс аудирования. Например, если фразу «после освобождения Китая» произнесет не преподаватель, намеренно произносящий [а] во всех позициях редукции, а герой кинофильма, студент просто не воспримет ее, так как в его сознании слово «освобождение» звучит намного длиннее и интенсивнее. Второй пример: студенты жалуются преподавателю: «Смотрели фильм – и ничего не поняли, они говорят так быстро!» или «Вы можете сказать то же самое, но медленно». Когда преподаватель произносит фразу медленно, при этом намеренно утрирует [а] во всех позициях редукции, студенты с удивлением обнаруживают, что это уже хорошо изученный ими материал. В учебнике под ред. Ши Тиечанга (Shi Tie Qiang), а также в учебнике фонетики под ред. Фу Джаося (Fu Zhao Xia) редукции уделяется большее внимание.

Список литературы

1. Антонова В. Е. Дорога в Россию: [учебник русского языка] / В. Е. Антонова, М. М. Нахабина и др. – Пекин: Изд-во педагогической и научной литературы по иностранным языкам, 2007. – Кн. 1. – 333 с.
2. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию / И. А. Бодуэн де Куртенэ. – М.: Изд-во АН ССР, 1963. – Т. I. – 384 с.
3. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию / И. А. Бодуэн де Куртенэ. – М.: Изд-во АН ССР, 1963. – Т. 2. – 392 с.
4. Ван Лу. Использование цветовой гаммы для установления ассоциативных связей при постановке русского произношения / Лу Ван // Триста лет русскому языку в Китае: материалы международной конференции. – Шанхай: Шанхайское изд-во педагогической литературы по иностранным языкам, 2009. – С. 351-356.
5. Волкова Л. С. Логопедия: [учебник для студентов дефектологических факультетов педагогических вузов] / Л. С. Волкова, С. Н. Шаховская. – М.: ВЛАДОС, 1998. – 680 с.
6. Зиндер Л.Р. Общая фонетика: [учебное пособие] / Л. Р. Зиндер. – М.: Высш. школа, 1979. – 312 с.
7. Крушевский Н. В. Избранные работы по языкознанию / Н. В. Крушевский. – М.: Наследие, 1998. – 498 с.
8. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М.: Просвещение, 1969. – 214 с.
9. Лю Лиминь. Русский язык в Китае 1949-2009 / Лиминь Лю. – Шанхай: Шанхайское издательство педагогической литературы по иностранным языкам, 2011. – 105 с.
10. Пассов Е. И. Метод диалога культур / Е. И. Пассов. – Елец: МУП «Типография» г. Ельца, 2011. – 72 с.
11. Реформатский А. А. Введение в языковедение / А. А. Реформатский. – М.: Просвещение, 1967. – 544 с.
12. Рудяков А. Н. Язык, или Почему люди говорят / А. Н. Рудяков. – К.: Грамота, 2004. – 224 с.
13. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / Ф. де Соссюр. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1999. – 432 с.
14. Фу Джаося. Фонетика русского языка / Джаося Фу. – Пекин: Изд-во педагогической и научной литературы по иностранным языкам, 2007. – 56 с.
15. Ши Тиечанг. Русский язык в вузе / Тиечанг Ши. – Пекин: Изд-во педагогической и научной литературы по иностранным языкам, 2008. – Кн. 1. – 252 с.
16. Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку / Л. В. Щерба. – М.: Учпедгиз, 1957. – 188 с.

Заманова І. В. **Фонетичні одиниці в мові і мовленні: методичний аспект** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.42-48.

У статті відзначені методичні проблеми викладання курсу фонетики в китайських вузах, роз'яснюється причина стійкості китайського акценту в мові студентів, які розмовляють російською мовою, і розглядаються шляхи його подолання; піднімається питання про необхідність по-новому інтерпретувати фонему з позицій сучасної науки.

Ключові слова: фонема, звук, аллофон, мовні рівні, артикуляція, акцент.

Zamanova I. **Phonetic units are language and speech: methodical aspect** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.42-48.

The article deal with the methodological problems of phonetic teaching in Chinese universities. There is an effort to explain the stability of the Chinese accent in the speech of Russian-speaking students and the ways to overcome it is consider. The article also describes the necessity to reinterpret the phoneme in terms of modern science.

Key words: phoneme, sound, allophone, language levels, the articulation, accent.

Поступила в редакцию 14.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.49-55.

УДК 811.111'373'373.7

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ АФІКСАЛЬНИХ НЕОЛОГІЗМІВ СФЕРИ ЕКОЛОГІЇ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Кечеджі О. В.

Приазовський державний технічний університет, м. Маріуполь

Стаття присвячена розгляду дериватів сфери екології у словниковому складі англійської мови. Розглянуто чинники зростання кількості екологічних інновацій в англійському словнику. Особлива увага приділяється словотворчим елементам, які беруть участь у творенні лексичних одиниць зазначеної галузі.

Ключові слова: дериваційні одиниці, словотворчі елементи, словотвір.

Постановка проблеми. Одним із домінуючих питань сьогодення багатьох країн світу є охорона навколишнього середовища, встановлення екологічного балансу. Мотивацією вирішення екологічних питань у всьому світі є численна кількість проблем, які пов'язані з утилізацією побутових відходів, забрудненням нафтовими відходами, проблемами питної води тощо. Зазначені проблеми пов'язані, на нашу думку, з тим фактом, що в попередні роки, з боку світового суспільства, не досить уваги приділялося екологічним питанням на фоні швидкого розвитку промислових галузей та вирішення численних економічних питань.

Актуальність нашого дослідження зумовлена недостатністю вивчення шляхів та способів творення неологізмів сфери екології, а також тим фактом, що в останні роки спостерігається збільшення проблем та питань, які пов'язані з екологією та охороною навколишнього середовища. У зв'язку із проблемами у позамовному середовищі спостерігаються зміни й у лексиконі мов, зокрема – англійської, оскільки «англійська мова, як і інші мови, не могла не відреагувати на зміни в суспільному житті носіїв, викликаних новими реаліями XXI сторіччя, подіями глобального масштабу» [2, с. 3]. Саме тому ми вважаємо доречним сфокусувати свою увагу на утворенні екологічних інновацій в словниковому складі сучасної англійської мови.

Об'єктом нашого дослідження стали англомовні неологізми сфери екології в лексиконі сучасної англійської мови. **Предметом** – особливості творення та функціонування інновацій, що належать до тематичної групи «екологія, навколишнє середовище».

За **матеріал** дослідження слугували лексикографічні англомовні джерела, англомовні періодичні видання, а також ресурси Інтернет.

Метою нашого дослідження є визначення особливостей формування та функціонування лексичних одиниць сфери екології в лексиконі сучасної англійської мови.

Поставлена мета зумовлює вирішення наступних **завдань**:

- виявити чинники, які сприяють зростанню кількості дериваційних інновацій екологічної сфери;
- визначити продуктивні афікси, які беруть участь у творенні дериватів зазначеної сфери.

Протягом останніх десятиліть у засобах масової інформації постійно порушуються питання, які пов'язані з екологічними проблемами та забрудненням навколишнього середовища. На це звертають увагу не тільки науковці, але й світова громадськість. Можна навіть говорити про, так званий, екологічний бум на сторінках ЗМІ. Спостерігається численна кількість наукових, науково-популярних, публіцистичних досліджень стосовно зазначеної галузі. Питання екології є комплексним, яке складається із низки складових: забруднення атмосфери, водних ресурсів, ґрунту тощо.

Афіксальні неологізми сфери екології сучасної англійської мови поділяються нами на 2 групи згідно зі значенням словотвірних афіксів, а саме:

- вузькоспеціальні, тобто ті, що утворені за участю елементів з екологічної семантикою (***enviro-, bio-, eco-***);
- загальномовні – утворені за участю елементів ***de-***, ***en-***, ***-ist***, ***mega-***, ***re-.***

В останні роки, у зв'язку з численною кількістю екологічних проблем, все більш активно виявляє себе елемент ***enviro-*** (скорочення слів ***environment, environmental***), наприклад: *envirobusiness, envirocorporation, envirocrime, envirogear, environomics, enviropig*. Інновації, які утворені за участю препозитивного ***enviro-***, головним чином, є відіменниковими дериваційними одиницями. Однак наш фактичний матеріал свідчить, що найбільш продуктивними дериваційними морфемами екологічної сфери є етимологічно гетерогенні словотворчі елементи. Серед них найбільш продуктивними можна зазначити: ***bio-*** *«пов'язаний з екологією, екологічно чистий»* та ***eco-*** *«пов'язаний з проблемами навколишнього середовища»*.

За участю препозитивного елемента грецького походження ***bio-*** в лексиконі англійської мови утворилася численна низка еконеологізмів. Стосовно етимологічно гетерогенного префікса ***bio-*** слід зауважити, що лише наприкінці минулого сторіччя він перетворився у високопродуктивний словотвірний елемент. Серед поширених новотворів можна відзначити неологізми *biocentrism, bioceramics, biodesel, biograss* та інші.

Бурхливий розвиток наук за останні роки сприяло численній кількості інновацій та відкриттів в сфері біології: відкриття та розшифрування генетичного коду, головних ланок синтезу білка, численних метаболічних процесів тощо. Питання біології та значна кількість проблем, які пов'язані із зазначеною галуззю, знаходять своє відбиття у численних інноваціях: *bionomics, biopharming, biopiracy, bioprivacy, biostitute, biotecture* тощо. Наведені неологізми позначають: ліки з використанням генетично-модифікованих рослин; патентування біологічних продуктів; людину, яка підтримує кампанію проти забруднення навколишнього середовища і т. д.

I think the organization that Myron works for is an organization that is funded by the coal industry, by the oil industry. And for 20 years, they've been trying to deceive the

American public by housing these phony scientists. We call them ***biostitutes*** *who are lying and deceiving the American public and saying there's no such thing as global warming.* (MSNBC, May 25, 2004).

While such ***biotecture*** *may seem far-fetched, the team says the tools to build a tree house already exist.* (The Globe and Mail, February 17, 2007).

Препозитивний дериваційний елемент ***bio-*** має багато значень, серед яких виділяються наступні: '*будь-яке відношення до життя або біології*', '*живі істоти*', '*залучений до використання токсичної біологічної або біохімічної субстанції (наприклад зброї)*'. Однак наш аналіз вказує на той факт, що в останні роки префікс ***bio-*** виявляє високу продуктивність завдяки численній низки дериватів де відбивається його значення '*екологічно чистий продукт*': *biodiesel, biodiversity, biomass, biomethane* тощо.

Molasses, a waste material of sugar industries, can be converted into ***bio-diesel*** *and used as fuel in vehicles* (The Nation, July 27, 2008).

Вважаємо доречним наголосити, що у цілому ряді похідних слів, що утворилися за допомогою елемента грецького походження ***bio-,*** реалізуються нові значення цього етимологічно гетерогенного префікса, які пов'язані з біотехнологією: *bioceramics, bioethics, bioethicist, biofraud, biohacker, bioindustry, bioinformatics, biomedical, biometric, biotechnology* тощо.

Maybe ***bioinformatics*** *and the diffusion of genetic engineering technologies and techniques will inspire a new generation of* ***bio-hackers****. Certainly the technologies are there for those inclined to genetically edit their plants or pets. Maybe a mouse or E. coli genome becomes the next operating system for hobbyists to profitably twiddle. Perhaps this decade will bring a Linus Torvalds or Bill Gates of* ***bio-hackerdom*** *– a hobbyist-turned-entrepreneur who can simultaneously innovate and market his or her DNA-driven ideas.* (Technology Review, June 2003).

*But proponents of «****biopharming****», as the plants-to-drugs experiments are commonly called, note that it is faster and less expensive to plant additional acres of modified tobacco than to produce an additional herd of cows. In addition, drugs made from mammalian cells and animal milk might carry viruses that could affect humans, while plant viruses pose no known risk to people.* (The Boston Globe, February 5, 2002).

Наш аналіз вказує на той факт, що в останні роки цей префікс стає продуктивним і, як вважають лінгвісти, є головними постачальником нових лексичних одиниць [4].

Екологічне питання гостро постає у зв'язку з глобальними проблемами, які стосуються забруднення навколишнього середовища. Глобальне потепління, забруднення води та повітря, радіація є причинами багатої кількості наукових досліджень, програм міжнародних організацій. Це, в свою чергу, сприяє появі низки термінів-інновацій: *biostitute, eco-anxiety, eco-bling, eco-efficiency, eco-tech, enlibra, foliologist, geomythology, hydrail, megacryometeor, megadiversity, mycoremediation, pyrogeography, warmist.*

Still, automakers should be worried. The latest sales figures from Britain–Europe's largest SUV market–show demand down 6 percent over the past year. Soaring petrol

prices offer some explanation, but the true cause has more to do with the vehicle's questionable image in an age of deepening ***eco-anxiety***. (Newsweek, December 18, 2006).

*Doug King, a visiting professor of building engineering physics at the University of Bath and author of the new report, said that it had become fashionable for people to install renewable energy at home but warned against it. «****Eco-bling*** *describes unnecessary renewable energy visibly attached to the outside of poorly-designed buildings – it's a zero-sum approach», he said. «If you build something that is just as energy-hungry as every other building and then put a few wind turbines and solar cells on the outside that addresses a few per cent of that building's energy consumption, you've not achieved anything»* (The Guardian, January 20, 2010).

*A key to understanding those consequences is the notion of the «fire regime», where different vegetation has characteristic fires in terms of recurrence, intensity, seasonality and biological effects. Indeed, fire can be thought of as an emergent property of vegetation in the same way that vegetation can be thought of as an emergent property of climates. In other words, Earth has a «****pyrogeography****»* (New Scientist, October 7, 2009).

Збільшення кількості питань, які останнім часом стосуються навколишнього середовища, сприяли зростанню інновацій цієї сфери, які мають значення '*зменшення використання палива*', '*здатність підприємства виробляти будь-які речі не завдаючи великої шкоди для навколишнього середовища*', '*технології, які спрямовані на вирішення екологічних проблем*', '*людина, яка упевнена, що глобальне потепління є наслідком штучних факторів*' і т. д.: *biostitute, biotecture, carborexic, eco-driving, eco-efficiency, ecolonomics, eco-porn, eco-scam, ecosexual, eco-tech, enlibra, green urbanism, hyper-evolution, hypermiler, myco-diesel, mycoremediation, pollutician, precycling, pyrogeography, regreen, rewild, solastalgia, warmist*.

In Europe, where gas prices are often more than twice what they are here, ***eco-driving*** *has become mandatory in the driving curriculums in Germany, Sweden and, most recently, Britain. Beginning drivers are taught to avoid idling, unnecessary braking and jackrabbit starts at traffic lights, among other lessons that can bring fuel savings to as high as 25 percent* (The New York Times, June 29, 2008).

In 1982, with his wife and some friends, he founded an organization called Love Is Feeding Everyone, which fed more than 100,000 people in Los Angeles each week. In 1993, he and his wife founded a nonprofit group called the Institute of ***Ecolonomics*** *– a word Mr. Weaver coined from combining ecology and economics – to find solutions to environmental problems* (The New York Times, February 28, 2006).

Оскільки однією із домінуючих ланок є екологічні проблеми, найбільшу продуктивність показує препозитивний елемент ***eco-***, який вважається частиною слів *ecology, ecological* і позначає різні зв'язки з навколишнім середовищем та екологічною політикою. Однак стосовно зазначеного елемента, слід зауважити, що спостерігається розширення семантичного значення ***eco-,*** оскільки на сучасному етапі він позначає різні зв'язки з навколишнім середовищем та екологічною політикою, а не сукупність організмів, наприклад: *eco-alarmist, eco-anxiety, eco-economy, eco-friendly, ecoguard, ecolonomics, eco-resort, ecosystem, eco-warrior* тощо.

Still, automakers should be worried. The latest sales figures from Britain–Europe's largest SUV market–show demand down 6 percent over the past year. Soaring petrol prices offer some explanation, but the true cause has more to do with the vehicle's questionable image in an age of deepening ***eco-anxiety*** (Newsweek, December 18, 2006).

Аналіз прикладів з префіксом ***eco-*** вказує на його високу продуктивність завдяки появі нових лексичних одиниць, створених за допомогою цього префікса.

Враховуючий опрацьований нами фактичний матеріал слід зауважити, що в утворенні дериватів сфери екології та навколишнього середовища беруть участь й словотворчі елементи іншомовного походження, які за своєю семантикою не є спеціалізованими: ***de-***, ***en-***, ***-ist***, ***mega-***, ***re-.*** За участю цих словотворчих морфем в лексиконі англійської мови з'являються дериваційні лексичні одиниці, які відбивають екологічну семантику: *decarbonise* – 'очищати будь-яку територію або робити будь-який технологічний процес більш екологічно чистим завдяки зменшення виробництва карбону', *enlibra* – 'процес, який сприяє балансу в чомусь, а особливо в питаннях стосовно навколишнього середовища', *charismatic megafauna* – 'сбір коштів на охорону певного виду тварин', *checkbook environmentalist* – 'людина або компанія, яка робить грошові внески або пожертвування для захисту навколишнього середовища', *warmist* – 'людина, яка вірить, що причиною глобального потепління є людський фактор', *regreen* – 'відродження територій, яким було спричинена шкода', *rewild* – 'надання природній території первісного стану, повернення тварин до їх природного ареалу'.

Our commitment is also influenced by the CO2 we have already released, the positive feedback loops that amplify climate change, global dimming and the speed at which human economies can ***decarbonise*** *themselves* (Atlantic Monthly Press, February 28, 2006).

The most important question to be considered in Senate hearings, however, is the intent and potential impact of what Leavitt calls his ***«enlibra»*** *principles, which call on the federal government to give more leeway to states and industries on environmental issues.*

Are those principles intended to allow locally designed solutions, or to weaken federal laws that defend against pollution that knows no state boundaries? Is ***«enlibra»*** *just a fancy name for coming down on the side of industry, or is it truly a collaboration that lends equal weight to the views of environmentalists and the public —- the folks who can't buy their way into Beltway circles?* (The Atlanta Journal and Constitution, August 21, 2003).

Carbon offsets, as the most common variety of these deals is known, have become one of the most widely promoted products marketed to ***checkbook environmentalists*** (Business Week, March 26, 2007).

*The road to Copenhagen has proved to be a rocky one. This past fortnight, ahead of the climate-change summit that starts in the Danish capital on Monday, the air has been thick with pejorative cries of «****warmist****» and «denier»* (The Daily Telegraph, December 5, 2009).

Останнім часом з боку світового суспільства, політиків та науковців спостерігається тенденція до розробки ефективних методів вирішення екологічних проблем. У зв'язку із цим, спостерігається активізація морфем ***myco-*** (процеси або продукти, основою для яких є грибок, цвіль, тобто продукти, які є екологічно чистими). За участю елемента ***myco-*** утворилися наступні еконеологізми: *myco-diesel, mycofiltration, mycoremediation.*

*Scientists were amazed to find that it was able to convert plant cellulose directly into the biofuel, dubbed «**myco-diesel»**...*

*Professor Gary Strobel, from Montana State University in Bozeman, US, said: «G.roseum can make **myco-diesel** directly from cellulose, the main compound found in plants and paper. This means if the fungus was used to make fuel, a step in the production process could be skipped»* (Press Association Newsfile, November 4, 2008).

*But Stamets is about to thrust these higher fungi into the 21st century. In collaboration with several public and private agencies, he is pioneering the use of «**mycoremediation**» and «**mycofiltration**» technologies* (Salon.com, November 25, 2002).

Наведені приклади свідчать про семантичну модифікацію зазначених дериваційних елементів. Це пов'язано з участю цих елементів у створенні еконеологізмів.

Висновки. Враховуючи опрацьований нами фактичний матеріал, слід зауважити, що серед утворення дериваційних лексичних одиниць, які пов'язані з екологією та забрудненням навколишнього середовища, афіксальний спосіб за участю етимологічно гетерогенних елементів, є доволі поширеним. Серед елементів іншомовного походження домінуючу сходинку посідають морфеми грецького походження.

Перспективою нашого подальшого дослідження можуть слугувати дериваційні одиниці інших актуальних сфер суспільного життя: медицини, сфери кіберпростіру, економічної галузі, фешніндустрії тощо.

Список літератури

4. Балюта Є. Г. Проблеми охорони довкілля й інноваційні процеси в словниковому складі англійської мови: монографія / Є. Г. Балюта. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2010. – 200 с.
5. Зацний Ю. А. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу / Ю. А. Зацний. – Львів: ПАІС, 2007. – 228 с.
6. Зацний Ю. А. Мова і суспільство: збагачення словникового складу сучасної англійської мови / Ю. А. Зацний, Т. О. Пахомова. – Запоріжжя: Запорізький державний університет, 2001. – 243 с.
7. Кечеджі О. В. Особливості функціонування словотворчих елементів латинського та грецького походження у сучасній англійській мові / О. В. Кечеджі // Наукові записки. – Випуск 89 (4). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – С. 77-79.
8. Трофимова З. С. Dictionary of New Words and Meanings. Словарь новых слов и значений в английском языке / З. С. Трофимова. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2006. – 320 с.
9. Andrew Delahunty Oxford Dictionary of Foreign Words and Phrases. – Oxford University Press, 2008. – 411p.
10. John Ayto A Century of New Words. / Ayto John. – Oxford University Press. – 2007. – 250 p.
11. Longman Dictionary of Contemporary English. – Pearson Education Limited, 2003. – 1950 p.

Кечеджи О. В. **Особенности образования афиксальных неологизмов сферы экологии в современном английском языке** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.49-55.

В статье исследуются дериваты сферы экологии в словарном составе английского языка. Рассмотрены факторы увеличения количества экологических инноваций в английском вокабуляре. Особое внимание уделяется словообразовательным элементам, которые принимают участие в формировании лексических единиц данной области.

Ключевые слова: единицы деривации, словообразовательные элементы, словообразование.

Kechedzhi O. **Formation Specifics of Affix Derivatives of Ecology Sphere in the English Vocabulary** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.49-55.

The paper deals with the derivatives of ecology sphere in the English vocabulary. The facts of ecology lexical units' increase were reviewed. Special attention was concentrated on the elements of derivation which take part in word creation of the sphere mentioned above.

Key words: derivatives, elements of derivation, word building.

Поступила до редакції 20.09.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.56-60.

УДК 811.161.2'367.332

ПРЕДИКАТИ ЯКОСТІ В СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІЙ СТРУКТУРІ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ

Межов О. Г.

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

У статті проведено системне дослідження предикатів якості в семантично елементарних та неелементарних простих реченнях сучасної української літературної мови. Виділено семантичні різновиди предикатів якості. Описано морфологічні засоби вираження предикатів якості.

Ключові слова: предикат якості, синтаксема, семантико-синтаксична валентність, семантично елементарне просте речення, суб'єкт, об'єкт.

Постановка проблемы. Семантико-синтаксичний аналіз предикатів є одним з актуальних завдань сучасної граматичної науки. У цьому плані потребують ґрунтовного вивчення предикати якості як визначальний різновид ознакових слів мовної системи. Предикати якості є важливими компонентами семантико-синтаксичної структури простого речення. Вони разом із суб'єктом та в деяких випадках об'єктом формують семантично елементарні конструкції мовної системи, тому без усебічного дослідження цієї мінімальної одиниці не можна глибоко пізнати природу речення як основної синтаксичної одиниці, а без цього неможлива побудова викінченої синтаксичної теорії.

Огляд наукової літератури. Проблеми предикатів якості досліджували в українському мовознавстві І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, Н. М. Костусяк, М. В. Мірченко, І. А. Пасічник, М. Я. Плющ [1-7], однак не розроблено класифікації цих одиниць, недостатньо вивчено їхні семантичні та морфологічні варіанти. Метою пропонованої статті є виділення і детальний опис семантичних варіантів предикатів якості в елементарних простих реченнях сучасної української літературної мови; з'ясування впливу семантичних і валентних типів предикатів на семантичне варіювання суб'єктних і об'єктних синтаксем, їх лексичне наповнення; аналіз морфологічних варіантів цих одиниць. Дослідження побудовано на реченнєвих конструкціях, дібраних з різностильових текстів сучасної української літературної мови.

У граматичній структурі мови якості як статичні ознаки протиставляють діям і процесам як суто динамічним ознакам. Багато дослідників не виділяють предикати якості в окремий семантичний тип, а розглядають їх у межах предикатів стану. Звичайно, станам, як і якостям, властиві ознаки статичності та орієнтації на пасивність суб'єкта, однак на відміну від предикатів стану, які пов'язані з непостійною, тимчасовою характеристикою суб'єкта, предикати якості позначають постійну, внутрішню, у певному розумінні невід'ємну щодо предмета ознаку. Якість

не виявляє фазовості існування, характеризується цілісністю переміщення на часовій осі. Якісна ознака надає предметові своєрідності, вирізняє його з-поміж інших предметів довкілля. Значення якості, на думку Л. В. Щерби, передають зв'язки у поєднанні з повним прикметником [8, с. 85]. Предикати якості виражені особливою групою прикметників, які І. Р. Вихованець називає предикативними прикметниками [1, с. 102]. Вони вказують на власне-ознаку (ознаку реальну, а не граматичну на противагу прикметникам, утвореним від іменників конкретного значення) і набувають валентності внаслідок переміщення у первинну для дієслів предикативну позицію. Функцію дієслівних зв'язок звичайно виконують слова *бути* і *ставати (стати)*. Здебільшого предикати якості являють собою одновалентні одиниці, які відкривають семантико-синтаксичну позицію суб'єкта якісної ознаки. Рідше натрапляємо на двовалентні предикати якості, які вимагають двох облігаторних іменникових синтаксем – суб'єктної у функції суб'єкта якості-відношення (порівняння) і об'єктної у функції об'єкта порівняння [6, с. 21-25]. Залежно від валентних спроможностей і семантичної специфіки предикати якості можна поділити на: 1) предикати власне-якісної ознаки; 2) предикати якості-відношення (порівняння); 3) предикати якісно-модального відношення.

Мета статті – описати предикати якості в семантико-синтаксичній структурі простого речення.

Семантика предикатів якості досить широка і багатогранна. Вони здебільшого виражають такі ознаки предметів: **а)** особливості характеру і психічного складу істот: *веселий, відважний, гордий, добрий, злий, лагідний, чесний, сміливий, радісний, щедрий, сумний, сердитий, хитрий* та ін., напр.: *А тепер усі такі* ***здорові, бадьорі, веселі, привітні*** (В. Винниченко); *Хлопці* ***відважні*** (П.Мах); *Він [Шевченко]* ***був незламний, безкомпромісний, чесний*** *перед совістю своєю* (Д.Павличко); *У житті, як і в творчості, Гжицький* ***був ніжний, людяний*** (Р. Іваничук); *Кінь* ***баский, гарячий*** (З. Тулуб); *Лис* ***був хитрий*** (М. Трублаїні); **б)** інтелектуальні властивості істот, їхні здібності, талант: *дурний, кмітливий, мудрий, розумний, талановитий* та ін., напр.: *Ви всі* ***розумні****...* (В. Симоненко); *Вони [друзі]* ***були талановиті*** («Сучасність»); *О. Довженко* ***був талановитим****...* («Диво слово»); *Скромний Симоненко* ***був*** *дуже* ***ерудованим*** *у колі своїх сучасників* («Історія української літератури»); **в)** фізичні та фізіологічні якості істот: *здоровий, міцний, сильний, товстий, хворий, худий, сліпий, глухий, німий, кривий, кволий* і под., напр.: *Ти* ***хворий,*** *Дімі* (М. Хвильовий); *Ворог* ***міцний****...* (Ю. Яновський); *І шведи не такі-то вже* ***сильні****...* (Б. Лепкий); *І серце* ***міцне****, і легені* ***здорові*** (Л. Костенко); *Гриць* ***сильний*** (В. Барка); *Він [німець]* ***був товстий*** (А. Дімаров); **г)** загальну оцінку: *вродливий, гарний, красивий, привабливий, прекрасний, симпатичний, чарівний,* напр.: *Лаврін – вельми* ***вродливий*** (Ю. Мушкетик); *Люди ці* ***красиві*** *фізично й духовно* (Б.Олійник); *Воронець була надзвичайно* ***приваблива*** *сценічно* (З газети); **ґ)** вікові ознаки: *дорослий, молодий, старий, юний, літній* та ін., напр.: *Тато* ***був*** *зовсім* ***юний*** (В. Симоненко); ***Стала*** *чиясь донечка* ***доросла*** (І. Жиленко); *І сам він* ***молоденький,*** *як молодий явір* (Р. Федорів); *Ми –* ***молоді*** (В. Коротич); *Діди були../* ***старі*** (П. Загребельний); **д)** ознаки предметів чи істот щодо кольору або масті: *білий, зелений, синій, калиновий, фіолетовий, червоний, чорний, буланий, вороний,*

гнідий, сизий, рябий, сивий, смаглявий, напр.: *Паркан – аж* ***чорний*** (І. Жиленко); *Лев* ***був*** *великий і* ***жовтий*** (В. Шевчук); *Небо...* ***було синє*** (О. Гончар); *Кінь* ***вороний*** (Б. Харчук); *Вони [гуцули] здебільшого* ***смагляві*** (В. Яворівський); **е)** параметричні ознаки предметів (за розміром, формою, об'ємом, вагою тощо): *вузький, великий, глибокий, круглий, мілкий, малий, місткий, об'ємний, широкий, важкий, легкий* та ін.:*...тут колодязь* ***глибокий*** *– страшно глянути!* (В. Барка); *Весь дім від того* ***стає великий, просторий****...* (В.Шевчук); *Прагнімікова кімната* ***була вузька, довга*** (В. Дрозд); *Груша* ***була розлога****...* (О. Коломієць); *Весільні калачі* ***були круглими*** *або* ***подовгастими*** («Українське народознавство»); **є)** ознаки, що сприймаються органами чуттів (смакові, нюхові, температурні, на дотик, на слух тощо): *смачний, солодкий, солоний, гіркий, кислий, запашний, смердючий, холодний, гарячий, колючий, гладкий, м'який, твердий, голосний, дзвінкий, тихий* та ін., напр.: *А ніж* ***гострий*** *же, як бритва!* (І. Багряний); *Після дощу цей пісок* ***ставав липким*** *і вогким* (В. Винниченко); *А дощ* ***був*** *тихий і* ***теплий*** (І.Жиленко); *Одне гіркувате, друге* ***цукрувате****, може, разом добрі будуть* (В.Барка); *Дим з люльок* ***смердючий****, чорний...* (Р. Федорів); *Порох* ***гарячий****...* (В.Яворівський); **ж)** ознаки за тривалістю: *довгий, короткий, тривалий, нескінченний,* напр.: *День сьогодні* ***довгий*** (О. Коломієць); *Ніч* ***коротк****а...* (Р.Федорів); *Переговори* ***були*** *досить* ***тривалі*** (З газети);*... всі ми –* ***тимчасові*** («Літературна Україна»); **з)** інші ознаки: *Дмитро Гнатюк справді* ***популярний****...* (Д. Павличко); *Територія України в межах існуючого кордону* ***є цілісною****...* («Конституція України»); *Судді* ***є незалежними****...* («Відомості Верховної Ради України»).

Нерідко якісну ознаку виражають абстрактні іменники у поєднанні з прикметниками *властивий, притаманний, характерний, типовий,* які мають послаблене лексичне значення і функціонують як напівзв'язки, напр.: *Максимові Рильському завжди* ***були притаманні любов*** *до людини, природи,...почуття краси життя* («Історія української літератури»); ***Високий дар властивий*** *не лише їй самій [Лесі Українці], а й усій творчості поетеси* (З газети); ***Подразливість характерна*** *для всіх живих істот* («Біологія»). Деякі предикати якості виражені абстрактними іменниками в поєднанні з допоміжними дієсловами-напівзв'язками типу *відзначається, відрізняє, відрізняється, характеризує, характеризується* та ін. Простежуємо також трансформаційний зв'язок таких конструкцій з реченнями, у яких присудкову позицію займають предикативні прикметники з дієслівними зв'язками *бути, ставати* та ін., напр.: *Поетика «Кобзаря»* ***відзначається простотою****...* (О. Гончар) ← *Поетика «Кобзаря»* ***проста***; *Гірське повітря* ***відрізняється чистотою*** (З газети) → *Гірське повітря* ***чисте***; *Стебло* ***характеризується*** *[високою механічною]* ***міцністю*** («Біологія») ← *Стебло* ***міцне***. Розглянуті вище предикати якості є одновалентними: вони відкривають єдину лівобічну валентну позицію для суб'єкта якісної ознаки.

Другу групу становлять предикати якості-відношення (порівняння), які зберігають значення якості і набувають семантики зіставлення, порівняння, що впливає безпосередньо на збільшення валентних позицій предикатів. Предикати якості-відношення, крім суб'єкта якості-відношення (порівняння), вимагають у правобічній валентній позиції об'єкта порівняння. Конструкції з предикатами

якості-відношення, виражені формами компаратива або суперлатива, «дають кількісну характеристику ознаки предмета шляхом зіставлення її з такою ж ознакою в іншому предметі» [4, с. 45], напр.: *Він* ***здоровіший****, він* ***дужчий*** *за нас усіх* (В. Винниченко); *Катря* ***молодша*** *від мене на три зими* (В. Яворівський); *Поступово креслення* ***ставали досконалішими*** (З газети); *Поховальний обряд слов'янського населення в ранньому середньовіччі* ***одноманітніший*** *за житла* («Старожитності Русі-України»); *Я серед вас* ***найстаріша*** («Слово і час»). Предикати якості-відношення (порівняння) типу *подібний, схожий, близький, споріднений* і под. вживаються для виявлення подібних ознак суб'єкта і об'єкта. Вони мають властивості як предикатів якості, так і предикатів стану, а в правобічній валентній позиції вимагають іменникової синтаксеми у функції об'єкта порівняння, напр.: *Він* ***був... подібний*** *зовнішньо до професора чи академіка* (З газети); *На карті України Донеччина* ***схожа*** *на розкриту долоню трударя* (З газети); *Мова дечим* ***споріднена*** *з музикою* (І. Вихованець).

Із предикатами якісно-модального відношення *потрібний, необхідний*, яким також властиві як ознаки предикатів якості, так і предикатів стану, пов'язані суб'єктний та об'єктний компоненти в нетипових відмінкових формах – відповідно в непрямому відмінку і називному, напр.: *Одночасно ж птах з його м'ясцем був до краю* ***потрібен*** *зголоднілому підліткові* (В. Барка); ***Потрібна*** *їм не лють і ненависть, а висота розуму* (О. Довженко); *Хіба комусь* ***потрібна*** *вища освіта?* (О. Довженко); *Дідькові вона* ***необхідна****, – засміявся Левко* (В. Підмогильний).

Висновки. Отже, до основних характеристик предикатів якості належать: 1) наявність пасивного суб'єкта, що зумовлена невід'ємністю від його буття та незалежністю від його волевиявлення певної характеризаційної ознаки; 2) обов'язкова заповненість принаймні однієї семантичної валентності – лівобічної суб'єктної; 3) внутрішній, індивідуалізований характер ознаки, що не вимагає її зовнішнього (актуального) вияву; 4) постійність, відносна незмінність ознаки. Перспективним є дослідження облігаторних і факультативних валентностей цих одиниць.

Список літератури

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови: [монографія] / І. Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1992. – 222 с.
2. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць: [монографія] / К. Г. Городенська. – К.: Наук. думка, 1991. – 192 с.
3. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Синтаксис: [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2001. – 662 с.
4. Костусяк Н. М. Категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників: [монографія] / Н. М. Костусяк. – Луцьк: РВВ „Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – 197 с.
5. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій: [монографія] / М. В. Мірченко. – Вид. 2-ге, переробл. – Луцьк: РВВ „Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 393 с.
6. 6. Пасічник І. А. Категорія валентності предикативних прикметників: [монографія] / І. А. Пасічник. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – 184 с.
7. Плющ М. Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення / М. Я. Плющ. – К.: Вища шк., 1986. – 175 с.
8. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность /Л. В. Щерба. – Л.: Наука, 1974. – 428 с.

Межов А. Г. **Предикаты качества в семантико-синтаксической структуре простого предложения** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.56-60.

В статье проведено системное исследование предикатов качества в семантически элементарных и неэлементарных простых предложениях современного украинского литературного языка. Выделены семантические разновидности предикатов качества, описаны морфологические средства выражения предикатов качества.

Ключевые слова: предикат качества, синтаксема, семантико-синтаксическая валентность, семантически элементарное простое предложение, субъект, объект.

Mezhov A. **Predicates of quality in semantic-syntactic structure of a simple sentence** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.56-60.

In the article system research of predicates of quality is conducted in semantic elementary and unelementary simple sentences of modern literary Ukrainian. The semantic varieties of predicates of quality are selected. Morphological facilities of expression of predicates of quality are described.

Key words: predicate of quality, sintaxema, semantic-syntactic valency, semantic elementary simple sentence, subject, object.

Поступила до редакції 13.09.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.61-64.

УДК 811.124'373

ДЕРИВАЦІЙНІ МОДЕЛІ ІМЕННИКІВ-КОМПОЗИТІВ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ

Третьякова К. В.

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

В статті описано базові дериваційні моделі іменників-композитів латинської мови.
Ключові слова: композит, компонент композита, дериваційна модель, словотвірний тип.

Композитами (від лат. *compositus* – складний, складений з частин) прийнято вважати лексичні одиниці, які в процесі еволюції мови створили систему вторинної номінації з особливим структурно-семантичним статусом, складаються з двох або декількох повнозначних елементів, характеризуються єдністю значень із співвіднесеністю в лексико-граматичній системі мови з тією чи іншою частиною мови (див. [1, с. 31-32]). Попри критику і закиди відносно широти даної дефініції, термін «композит» вживається як родове поняття по відношенню до всіх складних слів (власне композитів, юкстапозитів, абревіатур та складних запозичень). Композитологія, як окрема лінгводисципліна, має півстолітню історію, суттєвий науковий доробок.

Огляд наукової літератури. Питаннями латинського словотвору свого часу займались А. А. Грушка, Ж. Вандрієс, Е. Жюре, Г. Курціус, В. Ліндсей, А. Мейє, В. Мейєр-Любке, Дж. Олькотт, В. Пізані та інші, описам окремих афіксам або групам афіксів присвячено праці Р. О. Домбровського, С. С. Панько, М. Г. Сеніва, А. Ерну; частина досліджень, без сумніву цінних, хибує зайвим історизмом та зануреннями в етимологію (М. М. Покровський, С. І. Соболевський, И. М. Тронский, К. Бругман та інші) (див. огляд В. Ф. Новодранової [4, с. 35].

Об'єктом дослідження у статті є іменники-композити, відібрані методом суцільної вибірки зі словника Й. Х. Дворецького [2], кількість яких становить близько 400 лексем. Було розглянуто лише лексеми, яким притаманні всі критерії цілісноформленості, включаючи графічний, тобто написання разом або через дефіс. Предметом дослідження є визначення семантико-синтаксичних основ моделювання іменників-композитів.

Актуальність обраної теми обумовлена відсутністю в сучасній лінгвістиці комплексних досліджень композитів, як номінативних сутностей, зокрема, на матеріалі латинської мови. Визначення продуктивних моделей й тактики композитотворення в латинській мові, слугуватиме підтвердженням виключної універсальності та притаманності цих процесів всім індоєвропейської мовам.

Мета статті – визначення місця дериваційного моделювання в системі латинських іменників-композитів. Відповідно до поставленої мети завданням статті є опис, класифікація та отримання статистичних даних дериваційних моделей в латинській мові із урахуванням національно-мовної специфіки.

На думку В. І. Теркулова, «дериваційний підхід до опису складних слів спирається на диференціацію композитів за моделлю їхнього творення» [5, с. 25]. В композитології поняття словотвірна модель та словотвірний тип є невіддільними. Словотвірна модель – це характеристика конкретних морфонологічних особливостей творення слів того чи іншого словотвірного типу. Тоді як словотвірний тип – формальна схема, зразок, абстрагований від лексичного значення одиниць, що характеризується спільністю: а) частиномовної приналежності; б) формального покажчика мотивованого та мотивуючого слів; в) словотвірним значенням [8].

Тип складного слова може бути охарактеризований за наступними параметрами, взятими у їхньому тісному взаємозв'язку: 1) кількістю компонентів, що утворюють складне слово (дво-, три- і більше компонентні); 2) характером смислових відносин (сурядний, підрядний); 3) типом зв'язку між компонентами (просте примикання або аглютинація, інтерфіксально, за допомогою службових слів); 4) характером синтаксичного зв'язку.

1) Загальноприйнятою є думка про те, що композитами є двокомпонентні творення; аналіз доводить, що більшість іменників-композитів латинської мови є двоосновними, отже цей тип складних слів є *типологічно основним* для даної мови. Багатокомпонентні, виключно трикомпонентні, композити – це переважно власні імена, на які багаті комедії Плавта (*Thesaurochrysonicochroesides* < Thesaurus + chrysos + Kroisos, прізвисько надзвичайно багатої людини; *Nugipolyloquides* Пустобріх < nugae + polys + loqui) та різночастиномовні творення: *duodecajugum, i n* 'запряжка з 12 коней' < duo 'два' + decem 'десять' + jugum 'парна запряжка' (числ. + числ. + ім.); *terveneficus, i m* 'тричі отруйник' < ter 'тричі' + venenum 'отрута' + facere 'робити' (числ. + ім. + дієсл.); *unisubsellium, i n* 'одномісна лава' < unum 'один' + sub 'при' + sellium 'лава' (числ. + прийм. + ім.); *sesquipes, pedis m* 'півтора римських фута' < semis 'півтора' + que 'і' + pes 'нога'(ім. + сполуч. + ім.) *etc*.

2) Латинським іменникам-композитам притаманні, як сурядний тип зв'язку (*su-ove-taurilia, ae f* 'жертвоприношення свині, вівці та барана (під час очисних обрядів)' < sus 'свиня' + ovis 'вівця' + taurus 'бик', так і підрядний із відношеннями залежності, розподілом ролей на означальне та означуване. В ролі означального може виступати основа: прикметника (*angiportus, us m* 'вузький прохід, провулок') або числівника (*bi-libra, ae f* 'два фунти') [6, с. 372].

3) І. В. Нетушил «складання імен» (тобто аглютинацію) в латинській мові визначає, як «внутрішній» або ж «етимологічний» процес [3, с. 35]), адже він не провокує жодних змін у фонемному складі основ на стику їхнього сполучення. Зрощення, які допускають розпад складного слова на граматично оформлені складові, наприклад, *agri cultura* < *agricultura, ae f* 'землеробство, сільське господарство' < ager 'поле' + colere 'обробляти', *manu missus* < *manumissio, onis f* 'звільнення раба' < manus 'рука' + mittere 'посилати', мали місце в усі періоди розвитку латинської мови, в спільний індоєвропейській період такі зрощення отримали флексії, створивши особливий морфологічний тип словоскладання. Універбалізовані словосполучення в процесі лексикалізації проходили етап спільних фонетичних змін, при збереженні відміни кожного зі своїх членів – *res-publica, ae f* 'держава, республіка', *ius-iurandum, iuris-iurandi n* 'клятва, присяга' (фонетична цілісність цих слів засвідчена у Прісціана (G.L. 2.180.17-18) із подальшим «завмиранням» першого члена: *ros-marinus, i f* 'розмарин'.

Інтерфіксальний спосіб (за І. В. Нетушилом «внутрішне» складання імен [3, с. 35]) визначається багатьма дослідниками, як найбільш продуктивний (*sol|i|fodina, ae, f* ‘соляна копальня’< sol ‘сіль’+ fodina ‘копальня’; *leg|e|rupa, ae m* ‘правопорушник’ < lex ‘закон’ + rumpere ‘порушувати’; *un|o|mammia, ae f* ‘(про амазонок) одногруда’ < unus ‘один’ + mamma ‘груди’ *etc* [7]. Інколи службові слова (сполучники, прийменники) можуть виконувати функцію інтерфіксів, наприклад: *sesqui-mensis, is m* ‘півтора місяця’ < semis ‘півтора’ + que ‘і’ + mensis ‘місяць’; *Ope-consiva (Opiconsiva), orum n* ‘святкування на честь давньоітальської богині засівів та родючості Опс (Опи)’ < Ops ‘Опс’ + con ‘з’ + serere ‘сіяти’.

4) Залежно від характеру синтаксичних відношень між частинами компонентів композитів в сучасній лінгвістиці розрізняють: а) атрибутивний; б) об’єктно-акційний, в) об’єктно-суб’єктний; г) об’єктно-інструментальний; д) суб’єктно-акційний типи.

а) Атрибутивну групу складає низка моделей, різноманітних за компонентним складом та семантикою: **М1 ім.[1] + || + ім.[2]**, (де М- модель, || – інтерфікс): *ferrifodina, ae f* ‘залізна копальня’ < ferrum ‘залізо’+ fodina ‘копальня’; *ludimagister, tri n* ‘шкільний вчитель’ < ludus ‘гра’ + magister ‘вчитель’; **М2 ім. + || + дієсл.**: *draconigena, ae m/f* ‘народжений/а від дракона’ < draco ‘дракон’ + gignere ‘народжувати’; **М3 прикм. + || + ім.**: *aequilibritas, atis f* ‘рівновага’ < aequus ‘рівний’ + libra ‘римський фунт’; **М4 числ. + || + ім.**: quadriduum, i n ‘чотирьохденний проміжок’ < quattuor ‘чотири’ + dies ‘день’; *tri–patin(i)um, i n* ‘трапеза з трьох блюд’ < tres ‘три’ + patina ‘миска’.

б) Об’єктно-суб’єктний характер між компонентами композитів простежується між двома іменними основами, перша з яких має об’єктний відтінок значення, а друга – значення виконавця дії: **М2 ім. + || + дієсл.**: fratricida, ae m *‘братовбивця’ < frater ‘брат’ + caedere ‘вбивати’; armiger, geri m ‘зброєносець’ < arma ‘зброя’ + gerere ‘нести’;* carnifex (арх. carnufex), icis m *‘кат’ < caro II ‘м’ясо’ + facere ‘робити’;* **М4 числ. + || + ім.**: quinquevir, i m *‘квінквевір, член комісії п’яти’ < quinque ‘п’ять’ + vir ‘чоловік’.*

в) Композити-іменники із об’єктно-акційним характером відношень, перший компонент яких виражає значення об’єкта дії, другий – назву дії або форми (*пор.* укр. машинобудування): **М1 ім.[1] + || + ім.[2]**: *agricolatio (agricultio), onis f* ‘землеробство’< ager ‘поле’ + colere ‘обробляти’; *fructificatio, onis f* ‘плодоносіння’ < fructus ‘плід’ + facere ‘робити’; **М2 ім. + || + дієсл.**: *gallicinium, i n* ‘крик півня’ < gallus ‘півень’ + canere ‘співати’; **М5 прислів. + ім.**: *benefactum, i n* ‘благодійність’ < bene ‘добре’ + factum ‘дія’; **М6 прислів. + + дієсл**.: *benefactio, onis f* ‘благодіяння’ < bene ‘добре’ + facere ‘робити’.

г) Композити з об’єктно-інструментальним значенням між компонентами представлені у моделі **М2 ім. + || + дієсл.**: *crucifixor, oris m* ‘той, що розпинає на хресті’ < crux ‘хрест’ + figere ‘вбивати’; auriscalpium, i n ‘ложечка для чистки вух’ < auris ‘вухо’ + scalpere ‘шкрябати’, де компонент I – об’єкт, а компонент II – знаряддя або інструмент, за допомогою якого відбувається дія над об’єктом (*пор.* укр. *лісопильня, порохотяг*).

д) У композитів із суб’єктно-акційним відношеннями компонентів семантика суб’єкта дії або стану уточнюється компонентом II, якому це значення є більш притаманим (*пор.* укр. лісоруб, сонцестояння): **М1 ім.[1] + || + ім.[2]**, *usufructuarius, i m*

‘користувач’ < usus ‘використання’ + fructus ‘плід’; **М2 ім. + || + дієсл.**: *ruricola, ae m/f* ‘землероб, селянин’ < rus ‘село’ + colere ‘обробляти’; **М7 прикм. + || + дієсл**.: *sacrificatio, onis f* ‘жертвоприношення’ < sacer ‘святий’ + facere ‘робити’.

Висновки. Нами виявлено і описано 7 базових дериваційних моделей латинських іменників-композитів, серед яких найбільше прикладів реалізації має **М2 ім. + || + дієсл.** Джерелом утворення композитів внаслідок деривації є словосполучення із атрибутивними та об’єктними семантико-синтаксичними відношеннями. Процес композитотворення в латинській мові є формальним перетворенням різночастиномовних одиниць в цілісну граматичному оформлену лексему. Перспективний напрямок даної проблеми має безліч аспектів, які не були предметом даного дослідження, але заслуговують на певний інтерес в межах латинського словотвору та композитотворення.

Список літератури

1. Азарова Л. Є. Складні слова в українській мові: структура, семантика, концепція «золотої» пропорції: [монографія] / Л. Є. Азарова. – Вінниця: Універсум-Вінниця, 2000. – 222 с.
2. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь: около 50 000 слов / И. Х. Дворецкий. – 4-е изд., стер. – М.: Русский язык, 1996. – 843 с.
3. Нетушил И. В. Генетическое изложение фонетики и морфологии латинского языка: с крат. обозрением осского и умбрийского яз.: [пособие для преподавания лат. яз. в высш. классах гимназий] / И. В. Нетушил. – Харьков: тип. К. П. Счасни, 1878. – 248 с.
4. Новодранова В. Ф. Латинские основы медицинской терминологии: именное словообразование: дис. на соискание уч. степени докт. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / В. Ф. Новодранова. – М., 1990. – 501 с.
5. Теркулов В. І. Композити російської мови в ономасіологічному аспекті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.02.01 «Російська мова» / В. І. Теркулов. – К., 2008. – 40 с.
6. Тронский И. М. Историческая грамматика латинского языка: [учебное пособие] / И. М. Тронский. – М.: URSS, 2011. – 319 с.
7. Bader F. La Formation des composés nominaux en latin / F. Bader. – Paris, Les Belles Lettres, 1962. – 487 p.
8. http://www.lingvotech.com/sotermin

Третьякова Е. В. **Деривационные модели существительных-композитов латинского языка** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.61-64.

В статье описаны базовые деривационные модели существительных-композитов латинского языка.

Ключевые слова: композит, компонент композита, деривационная модель, словообразовательный тип.

Tretyakova K. **Derivational models of latin noun-composites** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.61-64.

The article describes the basic derivational models of Latin noun-composites.

Key words: composite, composite’s component, derivation model, derivation type.

Поступила до редакції 21.09.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.65-71.

УДК 413.1.18

СИНТАГМАТИЧЕСКАЯ И ПРЕДЛОЖЕНЧЕСКАЯ СТРУКТУРЫ ТЕКСТА И ИХ НАЗНАЧЕНИЕ

Филатова Е. В.

Донецкий институт туристического бизнеса, г. Донецк

Рассматривается актуальная проблема текста как многоструктурной речевой единицы. Синтагматическая его структура является смыслонесущей. Синтагмы порождают текст, и на их же основе он воспринимается адресатом. Предложенческая структура текста – традиционный способ его письменного оформления. Ее назначение – помочь читателю в осознании синтагматической структуры, интонации и содержания текста.

Ключевые слова: синтагма, текст, предложение, синтагматическая структура текста, предложенческая структура текста.

Постановка проблемы. При аналитическом подходе к письменной речи можно убедиться, что все ее единицы, начиная с текста, являются дискретными. Текст легко расчленить на более мелкие структуры – высказывания, представленные на письме в виде абзацев (в иной терминологии: сложное синтаксическое целое, межфразовое единство, сверхфразовое единство, предикативно-релятивный комплекс, минимальный текст и т. п.), сложные и простые предложения и синтагмы.

Но если речь имеет дискретный характер и членится на различные структурно-смысловые единицы, то, естественно, должна существовать речевая единица, которая выступала бы в качестве исходной при порождении речи и ее восприятии. Она должна быть конкретной, минимальной и однозначной.

Такой первичной единицей речи (текста) является синтагма, которую можно определить как основную речепорождающую структуру: именно из синтагм речь (текст) непосредственно порождается и на основе этих же синтагм воспринимается [8, с. 15].

Устная речь по причине своей мгновенности существования имеет только синтагматическую структуру, ибо порождается из синтагм и сразу же с появлением каждой очередной синтагмы воспринимается слушателями. Так что, по сути, сочетание **письменный текст** тавтологично, ибо текст может быть только письменным, и со строго конкретной формой. Применение термина **текст** к устной форме передачи содержания, например фольклорным произведениям, носит условный характер, так как такие произведения, имея устное бытование, обычно характеризуются наличием нескольких вариантов. Это уже не текст, а, скорее, некая парадигма содержаний. До записи они существуют на уровне синтагматических структур, составляющих и отражающих определенное количество вариантов

содержания. Записанные же, они превращаются в тексты как завершенные речевые единицы.

Предложения, высказывания, тексты – это единицы письменной речи. Устное речепорождение и общение реализуются на синтагматической уровне – без участия этих структур.

Восприятие речи – устной и письменной – осуществляется на синтагматическом уровне. Устное общение этим уровнем и исчерпывается. Письменная же речь требует определенного оформления, поэтому она представлена текстами, которые по традиции структурируются автором еще и в виде предложений [10, с. 172].

Анализ научной литературы. Существует несколько типичных речевых единиц. Среди лингвистов нет единого мнения по вопросу о том, какую из них считать основной. Одни основной единицей считают текст, как завершенную в структурном, интонационном и смысловом отношениях коммуникативную структуру. Другие в качестве таковых единиц называют «либо сверхфразовое единство, либо высказывание» [5, с. 81]. Третьи отводят эту роль предложению [6]. Наконец, есть и те, кто считает основной единицей синтагму [4, с. 129].

Такая дискуссия, на наш взгляд, носит несколько искусственный характер и не может быть плодотворной. У каждой речевой единицы свое назначение и свои функции. Каждая из них важна и незаменима на своем месте и для своего назначения является основной. Поэтому определять иерархию единиц без учета их назначения и функций – бесполезное занятие, потому что при порождении и восприятии речи в качестве основной единицы выступает синтагма. При изучении грамматики, а также структурировании отдельных мыслей в письменной речи основным является уже предложение (хотя в устной речи оно вообще избыточная структура), а при передаче завершенного содержания на первое место выходит текст.

В речи нет универсальной единицы, которая охватывала бы все аспекты речевой деятельности: у каждой из них свое назначение и свои (основные для нее) функции. Стремление установить иерархию речевых единиц мешает осознанию сущности речевой деятельности. Все единицы – основные применительно к выполнению ими своих функций.

У некоторых синтаксистов сверхфразовое единство отождествляется с абзацем, они определяют его как минимальную единицу членения текста. «Под абзацем понимается семантико-стилистическая единица, которая выражает сложное, комплексное высказывание, характеризующееся единством содержания» [5, с. 82]. Исследователей не смущает тот факт, что в устной речи вообще нет никакого абзаца: он совершенно не вписывается в ее сферу. Очевидно, что абзац – вовсе не речевая единица, а графический способ представления речевой единицы. Специфику абзаца отметил в свое время А. Н. Гвоздев, отнеся его по функции к знакам препинания [2, с. 331]. А знаки препинания, как известно, не являются речевыми единицами. Можно сомневаться в том, что абзац относится к знакам препинания, но то, что он не является речевой единицей, вполне очевидно.

Таким образом, лингвисты еще не могут определиться (хотя бы на примере личной речевой деятельности) в реальных речевых единицах и в их функциях, в

связи с чем им непросто разобраться и в том, какая единица является речепорождающей, какими структурами представлена устная речь, а какими – письменная, на основе каких единиц осуществляется восприятие речи, какие структуры заложены в тексте и каково их назначение.

Цель статьи – обратить внимание на то, что текст представлен в виде единства нескольких структур: синтагматической, предложенческой, абзацной.

Данный вопрос тесно связан с формированием и развитием всех видов речевой деятельности и прежде всего чтения, поэтому актуальность, научная и прагматическая важность его очевидны.

Результаты многочисленных исследований, опросов и экспериментов показывают, что как устная, так и письменная речь порождается путем последовательного линейного наращения минимальных исходных речевых единиц – синтагм.

Синтагма – это группа слов, связанных интонационно, структурно и по смыслу в одно речевое целое, отражающая единый минимальный фрагмент конкретного содержания. Но она может быть представлена одним словом, если, по мнению субъекта речи, его достаточно, чтобы в сочетании с другими синтагмами, отразить конкретный фрагмент ситуации. В таком случае это уже будет не слово, а синтагма. Известно, однокомпонентными часто могут быть односоставные предложения, например, номинативного или глагольного типа. Статус речевой единицы определяется не количеством входящих в нее компонентов и не видом связи между ними, а ее функцией в речи.

При речепорождении с появлением каждой очередной синтагмы формируется синтагматическая структура речи. Причем устная речь благодаря интонации ее субъекта (мелодике, паузам между синтагмами и ударениям), независимо от его индивидуальных интонационных показателей (темпа и тембра), сразу же на уровне синтагм воспринимается и однозначно понимается слушателями. Так что устное общение исчерпывается синтагматическим уровнем.

Актуальное содержание при его передаче говорящим субъектом выливается в конкретную синтагматическую структуру. Если при этом использовались звукозаписывающие средства, то данное содержание можно повторить любое количество раз. Но всегда это будет наращение синтагм, развивающее синтагматическую структуру, а тем самым и содержание, которое одновременно с порождением воспринимается слушателями. Содержание формируется, развивается и воспринимается с каждой очередной синтагмой.

Устная речь – это озвученный процесс последовательной актуализации синтагм как минимальных и однозначных компонентов содержания. Для устного общения характерны два процесса – порождение речи субъектом из синтагм и ее восприятие слушателем на основе этих же синтагм. Протекают они одновременно, хотя и осуществляются разными лицами.

Но если субъект речи попытается представить содержание в письменной форме – в виде текста, – то для этого одной синтагматической структуры будет недостаточно. В соответствии с традицией ему придётся отразить структуру

предложений (а очень часто и абзацев). И только после этого текст будет готов к восприятию. Здесь уже три процесса, и протекают они последовательно.

Синтагматическая структура текста – это смыслонесущая его основа, в которой ничего нельзя изменять, иначе будет деформировано содержание. В ней закрепляются связи и отношения между словами, отражается их групповое единство и значение, а также связь между группами (синтагмами). Содержание текста определяется последовательным объединением значений всех синтагм.

Предложенческая структура текста (как и структура его абзацев) обдумывается и представляется автором в таком варианте, который, по его мнению, максимально способствует быстрому осознанию синтагматической (смыслонесущей) структуры и ее интонации как главного способа интерпретации содержания. Предложенческая структура текста может иметь варианты. Сколько, например, можно выделить предложений в следующем речевом фрагменте, в котором указана его синтагматическая структура, позволяющая осознать его интонацию и содержание даже без знаков препинания и деления на предложения?

Я сделался нравственным калекой / одна половина души моей / не существовала / она высохла / испарилась / умерла / я её отрезал / и бросил / тогда как другая / шевелилась / и жила к услугам каждого / и этого никто не заметил / потому что никто не знал / о существовании погибшей её половины / но вы теперь / во мне разбудили воспоминание о ней / и я вам прочел / её эпитафию /

Опросы, диктанты и эксперименты показывают, что здесь наиболее часто выделяют от трех до восьми предложений. Все понимают содержание одинаково, но оформляют его по-разному. Отметим, что у автора «Героя нашего времени», откуда взят приводимый фрагмент, это одно предложение.

Однако, может быть, это какой-то особый речевой фрагмент, поэтому в нем такая неопределенность относительно количества предложений и границ между ними – то ли одно это предложение, то ли три, то ли восемь. Поэтому обратимся еще к одному условному тексту, опять-таки представив его на уровне синтагм, без знаков препинания. Количеством линий обозначим продолжительность пауз:

Была уже полночь // направо / было видно всё село // длинная улица тянулась далеко / верст на пять // все было погружено в тихий глубокий сон // ни движения / ни звука // даже не верится / что в природе может быть так тихо /// когда в лунную ночь / видишь широкую сельскую улицу / с ее избами / стогами / уснувшими ивами // то на душе становится тихо /// в этом своем покое // укрывшись в ночных тенях / от трудов / забот / и горя / она кротка / печальна / прекрасна /// и кажется / что и звезды смотрят на нее ласково и с умилением // и что зла уже нет на земле // и все благополучно /// налево с края села / начиналось поле // оно было видно далеко / до горизонта // и во всю ширь этого поля / залитого лунным светом / тоже ни движения / ни звука/

Очевидно, что данный текст даже при таком необычном оформлении, отражающем не структуры предложений, а особенности интонации воспринимается вполне адекватно и однозначно. Результаты диктантов и экспериментов, участниками которых были учителя-словесники на курсах повышения

квалификации и студенты-филологи, показали, что наиболее часто в нем выделяют двенадцать предложений:

Была уже полночь. Направо было видно все село. Длинная улица тянулась далеко, вёрст на пять. Все было погружено в тихий, глубокий сон. Ни движения, ни звука. Даже не верится, что в природе может быть так тихо. Когда в лунную ночь видишь широкую сельскую улицу, с ее избами, стогами, уснувшими ивами, то на душе становится тихо. В этом своем покое, укрывшись в ночных тенях от трудов, забот и горя, она кротка, печальна, прекрасна. И кажется, что и звезды смотрят на нее ласково и с умилением и что зла уже нет на земле и все благополучно. Налево с края села начиналось поле. Оно было видно далеко, до горизонта. И во всю ширь этого поля, залитого лунным светом, тоже ни движения, ни звука.

Отметим, у автора данный контекст представлен пятью предложениями:

Была уже полночь. Направо было видно всё село, длинная улица тянулась далеко, вёрст на пять. Все было погружено в тихий, глубокий сон; ни движения, ни звука, даже не верится, что в природе может быть так тихо. Когда в лунную ночь видишь широкую сельскую улицу с ее избами, стогами, уснувшими ивами, то на душе становится тихо; в этом своем покое, укрывшись в ночных тенях от трудов, забот и горя, она кротка, печальна, прекрасна, и кажется, что и звезды смотрят на неё ласково и с умилением и что зла уже нет на земле и все благополучно. Налево с края села начиналось поле; оно было видно далеко, до горизонта, и во всю ширь этого поля, залитого лунным светом, тоже ни движения, ни звука (А. П. Чехов).

Как видим, один и тот же текст разные носители языка психологически воспринимают и представляют в виде разных предложенческих структур. Так что субъективный фактор при организации предложенческой структуры текста не только не исключается, но даже предполагается. А многочисленные откровения писателей по поводу границ между предложениями в их текстах подтверждают это. Вспомним, например, мысли о варьировании структур предложений в тексте в воспоминаниях В. Катаева («Трава забвения»), когда он рассказывает о том, как в его первых рассказах опытный И. Бунин менял границы между предложениями, и тексты, сохраняя прежнее содержание, становились выразительнее. Но, во-первых, если бы Бунин не принял участия в этом деле, то рассказы Катаева остались бы с его вариантом границ между предложениями, и мало кто обратил бы внимание на структуру его предложений. Не было бы что с чем сравнивать. Она выполняла бы ту функцию, которую выполняет предложенческая структура в любом тексте. Во-вторых, нет не только гарантии, но даже какой-либо надежды на то, что если бы вместо Бунина это делал Чехов, то был бы тот же результат, а не свой, чеховский. Так что субъективный характер структуры предложений очевиден.

Многие лингвисты считают предложения минимальными речевыми единицами, утверждая, что именно из них строится речь [1, с. 17]. Но по какому параметру предложение квалифицируется ими как минимальная единица? По структуре? Содержанию? Или предикативности?

Но значение предикативности в речи при необходимости может получить любая речевая структура, и необязательно в ней должны быть главные члены предложения. Кроме того, ни по структуре, ни по содержанию предложение нельзя признать

минимальной речевой единицей. Обратимся, например, к такому предложению: *Весьма удивили его мысли старого друга*. Хотя оно простое, его нельзя понять однозначно, так как оно состоит из двух групп слов, между которыми невозможно провести чёткую границу. Ср.:

Весьма удивили его / мысли старого друга (его удивили мысли друга) и

Весьма удивили его мысли / старого друга (он удивил друга).

Как видим, предложение имеет составной характер и само нуждается в расшифровке, поэтому не может считаться минимальной речевой единицей. Даже если взять такое предельно простое предложение, как *Мальчик потерял ключ*, несложно убедиться в том, что в разных речевых ситуациях оно может передавать совершенно разные значения и будет восприниматься как однокомпонентное, двухкомпонентное и даже трехкомпонентное по своей синтагматической структуре. Достаточно проанализировать ответы на вопросы: *Что случилось? Кто потерял ключ? Что сделал мальчик? Что сделал мальчик с ключом?* Ответ (предложение) на первый вопрос будет состоять из одной синтагмы (***Мальчик потерял ключ***), на второй – из двух (***Мальчик*** */ потерял ключ)*, на третий – тоже из двух, но уже иного коммуникативного качества (*Мальчик /* ***потерял ключ***), а на четвертый – из трех однословных синтагм (*Мальчик /* ***потерял*** */ ключ)*. Компоненты, выделенные жирным шрифтом, несут новую информацию и могут самостоятельно выполнять функцию предложения.

Структурируя текст в виде предложений, автор помогает читателю разобраться в нем, осознать его синтагматическую структуру и заложенную в ней интонацию. Понять текст – значит разобраться в его смыслонесущей структуре: в его синтагматике и интонации. Назначение предложений не в составлении содержания и не в построении текста, а в том, чтобы структурно представить текст более доступным для понимания. Они появляются как традиционный способ оформления и адаптации текста. Не случайно некоторые ученые, например Л. В. Щерба, М. Н. Петерсон, скептически относились к категории предложения, а среди писателей делались попытки создания произведений, из которых предложение вообще исключалось. Весь текст представлял собой одно предложение. По-видимому, такая позиция объясняется не тем, что ученые не признавали существования предложения как речевой единицы, а тем, что они небезосновательно сомневались в его речепорождающей функции и универсальности.

Если обратиться к текстам малого жанра, состоящим из одного предложения (пословицы, афоризмы, парадоксы, эпитафии, стихотворения и т.п.), можно обнаружить, что такие тексты строятся из исходных речевых единиц. Эти единицы минимальны и однозначны, они конкретны, имеют, ситуативное значение. Такие признаки присущи только синтагме. Именно она является исходной речевой единицей, основой для порождения всех остальных речевых единиц, в том числе и текста.

В качестве **вывода** можно отметить, что рассматриваемые структуры текста взаимообусловлены. При написании его смыслонесущая структура (синтагматическая) позволяет автору на основе личной языковой и речевой компетенции в соответствии с традицией оформить текст в виде предложений, которые будут, по его мнению, наиболее соответствовать смыслонесущей структуре. Так что сегментация текста в виде

предложений – это первый шаг на пути к его синтагматике, осуществляемой читателем. Этот шаг делается самим автором. Читатель же на основе предложенческой структуры пытается осознать ту синтагматику и интонацию, которые послужили автору основой для формирования текста и его содержания. Только в этом случае возможно адекватное восприятие текста.

Список литературы

1. Валгина Н. С. Синтаксис современного русского языка / Н. С. Валгина. – М.: Высш. школа, 1978. – 440 с.
2. Гвоздев А. Н. Современный русский литературный язык / А. Н. Гвоздев. – Ч. II. – М.: Просвещение, 1968. – 344 с.
3. Жданова Л. М. Текстообразующая роль синтагмы: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук / Л. М. Жданова. – М., 1983. – 24 с.
4. Микуш Ф. Письмо в редакцию / Ф. Микуш // Вопросы языкознания. – 1959. – № 5. – С. 127-132.
5. Родионова О. С. К вопросу о единицах членения текста / О. С. Родионова // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. – 2008. – № 1. – С. 81-84.
6. Русская граматика: В 2 т. – М.: Наука, 1980. – Т. 2. – 709 с.
7. Филатова Е. В. Межсинтагматические связи в структуре предложения / Е. В. Филатова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2010. – № 2. – С. 177-181; [Электронный ресурс]. – URL: http://www.gramota.net/materials/2/2010/2/49.html. Проверено 01.09.2011.
8. Филатова Е. В. Синтагма как основная единица порождения и восприятия речи / Е. В. Филатова // Русский язык, литература, культура в школе и вузе. – К., 2010. – № 4. – С. 15-22.
9. Филатова Е.В. Функции синтагмы в структуре предложения и текста / Е. В. Филатова // Русский язык, литература, культура в школе и вузе. – К., 2011. – № 2. – С. 17-26.
10. Филатова Е. В. Порождение, структурирование и восприятие речи и отношение к ним слова, словосочетания, синтагмы и предложения / Е. В. Филатова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2011. – № 2. – С. 172-177; [Электронный ресурс]. – URL: http://www.gramota.net/materials/2/2011/2/51.html. Проверено 01.09.2011.

Філатова О. В. **Синтагматична і речова структури тексту і їх призначення** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.65-71.

Розглядається актуальна проблема тексту як поліструктурної мовленнєвої одиниці. Синтагматична його структура є носієм змісту. Синтагми породжують текст, і на їх основі він сприймається адресатом. Реченнєва структура тексту – традиційний спосіб його письмового оформлення автором, мета якого – допомогти читачеві усвідомити синтагматичну структуру, інтонацію та зміст тексту.

Ключові слова: синтагма, текст, речення, синтагматична структура тексту, реченнєва структура тексту.

Filatova E. **Syntagmatic and** sentences **text structure and their function** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.65-71.

The actual problem of the text as a multistructural unit is regarded. Its syntagmatic structure is sense bearing. Syntagmas create a text on their basis it is perceived by the addressee. The sentence structure of the text is a traditional way of its written design. Its purpose is to help the reader in the realization of a syntagmatic structure, intonation and text contents.

Key words: syntagma, text, sentence, syntagmatic structure, sentence structure of the text.

Поступила в редакцию 19.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.72-80.

УДК 811.161

РАЗЛИЧИЕ В СТРУКТУРЕ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ГНЕЗД И РЯДОВ, ИХ ФУНКЦИИ

Шепель Ю. А.

Днепродзержинский государственный технический университет, г. Днепродзержинск

В статье рассматривается словообразовательный ряд как комплексная единица словообразовательного уровня, представляемый как один из способов упорядочивания / организации производных слов. Анализируется форма словообразовательных рядов имён прилагательных русского языка и механизм продуцирования ряда как единицы словообразовательного уровня в сравнении со словообразовательным гнездом. Поднимается вопрос о различии в структурах гнезд и рядов.

Ключевые слова: словообразовательный ряд, словообразовательное гнездо, словообразовательное поле, словообразовательная цепочка, словообразовательная парадигма.

Постановка проблемы. С середины 70-х годов и вплоть до конца XX ст. в центре внимания дериватологов находилась основная единица словообразовательной системы – производное слово. Благодаря исследованиям И. И. Ковалика, В. С. Перебейнос, А. Н. Тихонова, Р. С. Манучаряна, Н. Ф. Клименко, Н. А. Янко-Триницкой, П. А. Соболевой, Е. А. Земской, И. С. Улуханова, В. В. Лопатина, Е. Л. Гинзбурга, И. В. Альтман, О. Г. Ревзиной, З. М. Волоцкой и др. актуальным стало изучение реальных объединений производных слов, а также словообразовательных полей производных слов. К таким объединениям можно отнести словообразовательные гнезда и словообразовательные ряды. Словообразовательные гнезда изучены достаточно полно. Словообразовательный ряд как единица системы словообразования относится к наименее исследованным объектам, несмотря на то, что это понятие было введено в науку о словообразовании в 60-е годы прошлого столетия П. А. Соболевой [11, с. 51]. Однако в дериватологии этой сложной единице не уделялось достаточного внимания. До сих пор не выявлены основные связи ее с другими комплексными единицами языка. Прежде всего, не определено отношение ряда к словообразовательному типу, цепочке, гнезду, парадигме, не описаны структурно-семантические особенности рядов, не разработана методика их анализа, а также проблематика исследования.

Цель статьи – показать различия в структуре словообразовательных гнезд и рядов в русском языке и выявить их функции.

Объектом исследования в настоящей работе является словообразовательный ряд, который рассматривается как один из способов упорядочивания / организации производных слов. **Актуальность** такого способа отражения структурных словообразовательных связей основывается на том, что современная дериватология

сознательно ориентируется на «максимальные» единицы словообразовательной системы, которые демонстрируют, с одной стороны, тождество используемого словообразовательного средства и регулярную соотносительность с исходными единицами, а с другой, – общность корня и регулярную равноудаленность на то или иное количество формальных операций.

Предметом исследования являются форма словообразовательных рядов имен прилагательных русского языка и механизм продуцирования ряда как единицы словообразовательного уровня в сравнении со словообразовательным гнездом.

Чем объясняется различие в структурах гнезд и рядов на отмеченных выше двух уровнях?

Строение системы, как известно, определяется ее функцией.

Каковы же функции гнезд и рядов в системе деривации и языка в целом?

Сложные, саморазвивающиеся системы состоят из двух частей – пластичной, организованной иерархически и скелетной (многосвязной). Функция пластичной части связана с развитием системы, скелетной – с охраной, фиксацией, сплетением пластичной. Развитие словообразования происходит через словообразовательные гнезда, а их фиксация, сохранность – через словообразовательные ряды. Объясняется это тем, что иерархия концентрирует, а «скелетная» организация – фиксирует. В плане содержания, которое философия рассматривает как совокупность элементов и процессов, составляющих основу объектов, словообразовательное гнездо и ряд выполняют одинаковые функции. Они фиксируют значения, релевантные для словообразования, причем типы значений (вещественные и деривационно-категориальные) равноправны. В плане выражения, на уровне формы, которая определяется как способ существования предмета, актуализируется различие в типе значений. Словообразовательное гнездо служит планом выражения для словообразовательного поля, образуемого одним или несколькими вещественными значениями. Ряды же упорядочивают словообразовательно-категориальные значения, разрывая словообразовательные гнезда, распределяя их составляющие по единицам другого порядка, по частям речи, которые по-своему также организуются многосвязно.

Сходство в строении словообразовательного гнезда и словообразовательного ряда на уровне содержания и их различие на уровне словообразовательной формы выражается в сходстве и различии их составляющих, а также связок. В плане содержания непосредственно составляющими словообразовательных гнезд и рядов являются лексико-семантические варианты, а связками – значения многозначных слов. В плане выражения гнёзда состоят из веток и ветвей, а ряды – из слов. Ветви и ветки связаны в гнёздах основами слов, а составляющие рядов – аффиксом. При этом стыки словообразовательных гнезд и рядов, выделяемые нами в особые единицы – гетерогенный и гомогенный ряды, распадаются на части, которые снова упорядочиваются иерархически.

Словообразовательное гнездо в отличие от словообразовательного ряда представляет собой совокупность словообразовательных форм, которыми также могут обладать единицы лексических гнезд. Наблюдения Е. Л. Гинзбурга, А. Н. Тихонова показали, что одному и тому же словообразовательному гнезду

может соответствовать несколько лексических гнёзд. С другой стороны, одному лексическому гнезду может быть сопоставлено несколько словообразовательных гнезд[1]. Если в лексическое гнездо объединяются однокоренные слова на базе общности их лексических значений или их компонентов, то словообразовательное гнездо составляют слова, восходящие к одному корневому слову, в их словообразовательных отношениях. То есть лексическое гнездо – это упорядоченные отношения совокупности слов, характеризующихся общностью корня. При этом такая общность проявляется не только в формальных показателях (= корень), но и в содержательных, так как слова лексического гнезда имеют как материальную общность (= корень), так и единый смысловой элемент (= лексико-семантический вариант, сему).

Словообразовательные гнезда, как и составляющие их словообразовательные пары, парадигмы и цепочки, подразделяются на конкретные, типовые и категориальные. Конкретные гнезда объединяют слова, находящиеся в отношениях синхронной производности при наличии у них общего корневого форманта. Например: *инозит – инозитовый*, *инозит – мезоинозит – мезоинозитовый*, *инозит – миоинозит – миоинозитовый*. Типовое гнездо – это объединение конкретных гнезд, которые имеют общую частеречную структуру и тождественное словообразовательное значение производных слов при тождестве средств, используемых для выражения этих значений. В типовые гнезда объединяются построенные по определенной для данного типа гнезд частеречной модели типовые словообразовательные пары, типовые цепочки и парадигмы. Другими словами, типовые гнезда – это гнезда с одинаковым набором производных и одинаковым размещением их в своей структуре (А. Н. Тихонов). Например:

(1) ***дискретный*** → дискретно
→ дискретность

(1а) ***имманентный*** → имманентно
→ имманентность

(2) ***баскетбол*** → баскетболист → баскетболистка
→ баскетбольный

(2а) ***гандбол*** → гандболист → гандболистка
→ гандбольный

Типовые гнёзда, в которых выражаются общие словообразовательные значения при несовпадении формальных средств выражения этих значений, объединяются в категориальные словообразовательные гнезда. Категориальные гнезда выполняют в языке системообразующую функцию. В них входят категориальные словообразовательные пары, парадигмы и цепочки. В структуре же категориальных цепочек, парадигм и гнезд различаются макроструктура и микроструктура – максимальный и регулярно реализуемый набор производных [13, с. 54-56].

По аналогии с гнездом словообразовательные ряды также можно подразделить на *конкретные*, *типовые и категориальные*.

[1] Мы не приводим здесь соответствующих примеров, так как не ставим перед собой задачу анализа лексических и словообразовательных гнезд. Материал такого плана можно найти в исследованиях Е. Л. Гинзбурга, А. Н. Тихонова.

Конкретными словообразовательными рядами считаем все конечное множество слов различной или тождественной словообразовательной структуры, характеризующееся тождеством оператора последнего деривационного шага, т. е. словообразовательного форманта. На уровне языка-генотипа (в терминах АПМ) конкретный словообразовательный ряд-генотип будет определяться как конечное множество словообразовательных структур слов, характеризующееся тождеством последнего деривационного шага и соответствующее минимум одному конкретному словообразовательному ряду-фенотипу.

Типовым словообразовательным рядом можно считать объединения производных слов конкретного ряда с гомогенными R=структурами, т. е. ряды с тождественным последним деривационным шагом в составляющих его R=словах. Так, словообразовательный ряд на *пре=* в русском языке будет типовым, так как его образуют только гомогенные структуры. При этом заметим, что типовой словообразовательный ряд в данном случае полностью совпадает с конкретным словообразовательным рядом. Это один из частных случаев. Обычно конкретные словообразовательные ряды гетерогенны, т. е. включают как гомогенные, так и гетерогенные составляющие. Например, конкретный словообразовательный ряд на *=ист(ый)* в русском языке гетерогенен.

Категориальные словообразовательные ряды образуют производные слова, описывающиеся несколькими R=словами, т. е. словами, которые характеризуются множественностью мотивации. Например, префиксальные ряды на *до=, за=, на=, по=, раз=*, описывающиеся дизъюнкцией $R_3R_2R_1X \vee R_3R_1X$. В случае категориального словообразовательного ряда мы говорим о полиструктурном словообразовательном ряде, в котором полиформия не снимается путем применения правил разрешения асемантической полиформии в гнезде и ряде. Категориальные ряды характеризуются облигаторной и факультативной полиструктурностью, ср. префиксальные словообразовательные ряды на *не=, противо=, без=, небез= / небес=, анти=, а=, по=, до=, на=, раз=*).

Главной функцией словообразовательных гнезд и рядов следует признать функцию развития словообразовательных отношений.

Говоря о главной функции словообразовательных гнезд и рядов, нельзя не отметить одну из наиболее важных деталей, касающуюся пар слов типа «производящее – производное». Исследования гнезд и рядов в последние десятилетия показали, что для проявления словообразовательных отношений оказывается недостаточным наличие бинарных конструкций, так как словообразовательная производность предполагает регулярность и наличие хотя бы еще одной подобной пары слов. В то же время два производных аналогичной структуры, одинаково соотносящиеся со своими производящими, как раз и представляют собою минимальный словообразовательный ряд, пересекающийся с двумя минимальными словообразовательными цепочками или гнездами. Все это говорит о том, что, с одной стороны, необходимым условием реализации словообразовательных отношений является наличие словообразовательных рядов и словообразовательных гнезд, находящихся в отношении взаимного пересечения; с другой стороны, отношения словообразовательной производности возникают

исключительно на пересечении гнезд и рядов и формируются одновременно с их формированием. Так, образование в праславянском языке собственно адъективных словообразовательных формантов способствовало выражению более четкого внутриименного разграничения существительного и прилагательного. Прилагательное получило морфологическую самостоятельность и определилось как особая часть речи. В этом огромную роль сыграли сложившиеся словообразовательные форманты[1]. Например, процесс зарождения в славянских языках суффиксов прилагательных с приметой *=т=* (*=ит=, =овит=, =ат=, =оват=, =(ч)ат=, =ист=, =аст=*), новых словообразовательных типов и моделей, соответствующих словообразовательных рядов протекал в неразрывной и взаимообратной связи с формированием словообразовательных отношений в соответствующих рядах. Славянские суффиксы *=*it=, =*at=* явились продолжением и.-е. суффиксов, что возникли из соединения форманта *=*to=* с тематическими *-ī-* или *-ō(ā)* производящей основы (причем основы могли быть как именными, так и глагольными). Модификации этих суффиксов *=*ist=* и *=*ast=* (в ст.-сл. языке не засвидетельствованы) закрепились в некоторых славянских языках. Их появление и распространение в дальнейшем облегчилось существованием и.-е. тенденции, достаточно сильной в славянских и балканских языках, к образованию параллельных словообразовательных формантов с *s(z)* и без него [5, с. 70-79].

Сложившиеся в псл. языке форманты прилагательных с приметой *=т=* и их производные привели к появлению словообразовательных рядов с этими суффиксами в системе как русского, так и других славянских языков, при всем том, что судьба этих формантов в разных группах славянских языков была различной. С возникновением словообразовательных рядов с суффиксами *=ит=, =овит=, =ат=, =оват=, =ист=, =аст=, =(ч)ат=* появился целый ряд новых минимальных словообразовательных гнёзд и цепочек, пересекающихся с данными рядами.

Любое слово как единица словообразовательной системы языка входит одновременно в две подсистемы: в словообразовательные гнёзда и в словообразовательные ряды. Каждая ветвь графа словообразовательного метаряда представляет собой ветвь минимум одного гнезда естественного языка, а каждая вершина гнезда (не считая точки О, соответствующей корню) представляет собой терминальную вершину графа метаряда. Так, каждая терминальная ветвь графа словообразовательного ряда с формантом *противо=* предварительно вычленяются из гнезд, в которые входят члены ряда на *противо=*.

Например, дизъюнкция $R_3R_2R_1R_1O \vee R_3R_3R_2R_1R_1O$ вычленяется из графа гнезда от вершины *валить* и описывает слово *противообвальный*. Казалось бы, оно должно мотивироваться двумя словами – *обвал* и *обвальный*. Однако вопрос о чересступенчатом образовании при более детальном изучении этого слова отпадает. И решить этот вопрос помогает метод наложения рядов на гнёзда. Производное *противообвальный* является членом гнезда вершины *валить* – ‘разрушать’: *валить,*

[1] Иерархическая дериватология свидетельствует о том, что неравномерность исторического развития, изменений, которые проходили в системе словообразования и ее подсистемах, весьма затрудняют возможность динамического системного описания словообразовательных формантов имен прилагательных [см.: 5; 6; 14; 15].

обвалить, обваливать, обваливаться, обваливание, обвалка, обвалочный, обвал, обвалистый, обвальный, обвальщик. Одновременно прилагательное *противообвальный* соответствует терминальному узлу $R_3R_2R_1R_1O$ графа словообразовательного ряда с конфиксом *противо=…=н=flex,* ср.: *противоестественный, противонаучный, противоцинготный* и др. Словообразовательная полиструктурность прилагательного *противообвальный* под давлением структуры ряда на *противо=* упрощается: ветвь $R_3R_3R_2R_1R_1O$ из описания устраняется.

Таким образом, достаточно надежный граф метаряда можно получить в результате построения словообразовательных гнезд, которые тот или иной ряд пересекают. Однако такой принцип построения словообразовательных рядов практически неосуществим, так как он предполагает составление абсолютно полного гнездового словаря в процессе построения рядов, что под силу только большому коллективу лексикографов и дериватологов.

В отличие от словообразовательного ряда гнездо не относится ни к субстанциональным, ни к классификационным единицам. Оно, будучи в этом отношении смешанным типом словообразовательной единицы, частично (=разными сторонами своей структуры) принадлежит и к тем, и к другим единицам одновременно, так как материализуется и синтагматически (субстанционально), и парадигматически (классификационно).

В словообразовательное гнездо входят все другие комплексные единицы, кроме словообразовательного ряда. Гнездо может состоять из одной словообразовательной парадигмы, цепочки, словообразовательной пары (ср. у А. Н. Тихонова название гнезда как «совокупность словообразовательных цепочек и парадигм» [12]). От других комплексных единиц словообразовательные гнёзда отличаются древовидной структурой, возможностью вычленять блоки, состоящие из словообразовательных парадигм и цепочек. В узлах пересечения цепочек и парадигм перекрещиваются синтагматические и парадигматические связи слов.

Все комплексные единицы словообразования, кроме словообразовательного ряда, строятся на общности мотиваторной части и являются составляющими словообразовательного гнезда. Словообразовательный ряд, включающий производные с одним и тем же формантом, не может выступать составной частью словообразовательного гнезда.

Словообразовательный ряд позволяет определить условия реализации структурных типов единиц, определить взаимоотношение конкретных элементов путем выявления системных ограничений, накладываемых на реализацию потенции, а с их помощью количественного анализа элементов, составляющих производные, установить степень активности конкретных элементов в системе. В условиях зависимости реализации одного элемента от другого установление количества этих реализаций в рядах показывает место каждого из элементов в словообразовательном гнезде и в общей системе, а установление количественного соотношения единиц с частями речи вскрывает степень активности словообразовательных элементов при образовании разных частей речи. Так, по самым общим наблюдениям, можно сказать, что в русском языке при образовании имён прилагательных большую

активность проявляют суффиксы *=н=*, *=льн=*, часто парализуя активность суффиксов *=ов=*, *=лив=*,*=к=*, *=уч=*, *=л=*. Например, из 217 гнезд, включающих производные прилагательные, 60 характеризуются сочетанием словообразовательной основы с суффиксом *=н=* или *=льн=*, 9 – сочетанием с суффиксом *=лив=*, 1 – с суффиксом *=ов=*, 8 – с суффиксом *=к=*, 7 – с суффиксом *=уч=*, 6 – с суффиксом *=л=*.

Словообразовательный ряд, как и словообразовательное гнездо, отвечает понятию *лингвистическое поле*[1], так как (1) «в основе каждой из этих единиц лежит некоторый неизменный инвариант. Таким инвариантом во всех случаях является множество словообразовательных структур. Кроме того, в полях типа «гнездо» и «макрогнездо» инвариантом является первый деривационный шаг, а в полях типа «ряд» и «макроряд» – последний деривационный шаг; (2) элементами словообразовательных полей являются классы слов идентичной словообразовательной структуры, т. е. соответствующие идентичным последовательностям деривационных шагов. Сеть отношений между элементами поля складывается из системы противопоставлений каждого из них всем остальным» [8, с. 69][1].

Гнезда и ряды взаимосвязаны и взаимофункциональны. Если словообразовательное гнездо признается комплексной, самостоятельной единицей, то, по логике вещей, и словообразовательный ряд тоже представляет собой комплексную, самостоятельную единицу.

Исходя из вышеизложенного, можно прийти к таким **выводам**.

В основу классификации производной лексики в современной дериватологии могут быть положены различные классификационные принципы построения в зависимости от объекта, цели и задач исследования.

Все существующие классификации единиц словообразования, все представления о системной организации словообразования делятся на две основные группы: к первой относятся классификации, построенные с учетом только словообразовательных типов, ко второй – не только словообразовательных типов, но и словообразовательных гнезд. В рамках первого подхода выделяют различные объединения словообразовательных типов со множеством их классификаций, отражающих разное понимание исследователями внутреннего устройства словообразовательной системы. Они отличаются друг от друга по составу и типам производных единиц, их объему, месту различных единиц в системе, в конечном счете – по своему внутреннему устройству.

Комплексное описание словообразования путем использования метода словообразовательных гнёзд и словообразовательных рядов как синхронных структурно-семантических микросистем, применения принципов генеративной деривации, изучающей все деривационные шаги в словообразовательной структуре

---

[1] Условия, которым должно отвечать лингвистическое поле, были сформулированы в работах П. А. Соболевой [7-9].

[1] Примеры словообразовательных полей широко представлены в таблицах L=классов слов в работах автора [3; 4].

и их отражение в морфологической структуре словоформы определяют новый синтетический подход к анализу структуры слова.

Словообразовательный ряд – особая, специфическая комплексная единица словообразовательного уровня, имеющая свои черты, но вместе с тем и такие черты, которые роднят его с другими комплексными единицами.

Словообразовательный ряд содержит парадигматический вид отношений. Здесь при одной и той же формантной части используются разные мотиваторы. То есть, в качестве постоянной и переменной величин выступают собственно формант и мотиватор.

Словообразовательный ряд, как и другие комплексные единицы словообразовательного уровня языка, находится в определенных оппозиционных отношениях к другим единицам, ср.: словообразовательное гнездо – словообразовательный ряд: совокупность горизонтальных рядов и вертикальных рядов, комплекс словообразовательных значений – вертикальный ряд, инвариантное значение.

Список литературы

1. Барченкова М. Д. Границы словообразовательного гнезда / М. Д. Барченкова // Проблемы структурной лингвистики 1979. – М.: Наука, 1981. – С. 60-72.
2. Зенков Г. С. Вопросы теории словообразования: [монография] / Г. С. Зенков. – Фрунзе: Киргиз. гос. ун-т, 1969. – 165 с.
3. Клименко Н. Ф. Диференційні та інтеграційні процеси в лексиці та словотворенні сучасної української мови / Н. Ф. Клименко // Мовознавство. – 2008. – № 2-3. – С. 136-147.
4. Ковалик І. І. Питання іменникового словотвору в східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими: до IV Міжнародного з'їзду славістів / І. І. Ковалик. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1958. – Ч. 1. – 151 с.
5. Николаев Г. А. Русское историческое словообразование: Теоретические проблемы: [монография] / Г. А. Николаев. – Казань, 1987. – 152 с.
6. Николаев Г. А. Теоретические проблемы русского исторического словообразования: автореф. дис. на соискание уч. степени докт. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Г. А. Николаев. – Л., 1988. – 32 с.
7. Соболева П. А. Аппликативная грамматика и моделирование словообразования: автореф. дис. на соискание уч. степени докт. филол. наук: спец. 10.677 «Теория языкознания» / П. А. Соболева. – М., 1970. – 60 с.
8. Соболева П. А. Словообразовательная полисемия и омонимия: [монография] / П. А. Соболева. – М.: Наука, 1980. – 294 с.
9. Соболева П. А. Трансформационные поля аппликативной порождающей грамматики и моделирование сложных слов / П. А. Соболева // Проблемы структурной лингвистики 1981. – М.: Наука, 1983. – С. 83-95.
10. Соболева П. А. Моделирование сложных прилагательных / П. А. Соболева // Проблемы структурной лингвистики 1982. – М.: Наука, 1984. – С. 67-81.
11. Солнцев В. М. Язык как системно-структурное образование / В. М. Солнцев. – М.: Наука, 1977. – 341 с.
12. Тихонов А. Н. Формально-семантические отношения слов в словообразовательном гнезде: автореф. дис. на соискание уч. степени докт. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / А. Н. Тихонов. – М., 1974. – 35 с.
13. Тихонов С. А. К проблеме типологии словообразовательных цепочек / С. А. Тихонов // Актуальные проблемы русского словообразования: сборник научных трудов Самарканд. гос. пед. ин-та им. С. Айни. – Ташкент: Укитувчи, 1985. – С. 53-58.

14. Харитончик З. А. Семантика суффиксального производного слова (на материале прилагательных в современном английском языке): автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / З. А. Харитончик. – М., 1971. – 24 с.
15. Харитончик З. А. Имена прилагательные в лексико-грамматической системе современного английского языка: [монография] / З. А. Харитончик. – Минск: Высшая школа, 1986. – 96 с.

Шепель Ю. О. **Різниця в структурі словотворчих гнізд і рядів**, їх **функції** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.72-80.

У статті розглядається словотворірний ряд як комплексна одиниця словотвірного рівня, що представляється як один із способів упорядковування / організації похідних слів. Аналізується форма словотвірних рядів прикметників російської мови иа механізм продукування ряду як одиниці словотвірного рівня порівняно зі словотвірним гніздом. Порушується питання у різноманітті структур гнізд і рядів.

Ключові слова: словотвірний ряд, словотвірне гніздо, словотвірне поле, словотвірний ланцюжок, словотвірна парадигма.

Shepel J. **Differences in the structure of word-building nests and rows**, **and their functions** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.72-80.

A word-formation row as complex unit of word-formation level is examined in the article, presented as one of methods of arrangement / of organization of derivatives. The form of word-formation rows of the names of adjectives of Russian and mechanism of producting of row as units of word-formation level are analysed by comparison to a word-formation nest.The question of finding out of differences between the structures of nests and rows.

Key words: word-formation row, word-formation nest, word-formation field, word-formation chainlet, word-formation paradigm.

Поступила в редакцию 11.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.81-86.

РАЗДЕЛ 2. СЕМАНТИКА И ПРАГМАТИКА В ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОСТРОЕНИЯХ И МОДЕЛЯХ ЯЗЫКА

УДК 32: 316.28 (477) + 81’373.612.2

МЕТАФОРИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТОСФЕРИ «*ПОЛІТИКА*» В СУЧАСНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Андрейченко О. І.

Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, м. Сімферополь

Статтю присвячено концептуальному аналізу сучасної політичної метафори. Розглянуто метафоричні моделі, що образно відтворюють політичне життя.

Ключові слова: публіцистичний дискурс, політичний дискурс, концептосфера, концепт, політична метафора, метафорична модель.

Постановка проблеми. Межа XX і XXI століть – це період докорінних змін у лінгвістиці, оскільки мову почали розглядати не як самостійну, незалежну від людини систему, а як своєрідний антропологічний феномен. Лінгвістика антропологічна передбачає вивчення мови в тісному зв’язку з людиною, її свідомістю, мисленням, духовно-практичною діяльністю [9, с. 8]. В основі антропоцентричної парадигми – мовна особистість, яка створює різні типи дискурсів.

Актуальність. Важливим постулатом сучасної когнітивної лінгвістики є дискурсивний підхід до вивчення мовних фактів. Серед тих засобів виразності, що беруть участь у створенні образів, чільне місце належить метафорам, які повинні розглядатися в дискурсі, у тісній взаємодії з умовами їх виникнення й формування, з урахуванням авторських, прагматичних настанов. Використовуючи в сучасному політичному дискурсі метафоричну модель замість прямої номінації, автор таким чином спрямовує думку реципієнта в заданому напрямку, робить спробу нав’язати свою систему оцінок і поглядів. Оскільки система метафоричних моделей – це важлива частина національної мовної картини світу, національної ментальності, важливо виявити в кожній мові продуктивні й актуальні метафоричні моделі, які «характеризують сприйняття етносом того чи іншого абстрактного поняття цієї сфери й політики взагалі» [10, с. 393].

Під концептуальною метафорою розуміємо осмислення одного концепту за рахунок перенесення певного комплексу знань у тематично інший текст. Метафорична модель – це реалізована або та, що складається у свідомості мовців, схема зв’язку між поняттєвими сферами. У бінарній метафоричній моделі розрізняємо ментальні *сферу-джерело* і *сферу-мету*.

За функціональними критеріями метафору в політичному дискурсі розглядають як спосіб мислення та пізнання дійсності [2, с. 61]. За семантикою метафор можна вивчати політичну історію держави, а за продуктивністю тих чи інших метафоричних моделей – скласти уявлення про певну політичну ситуацію [4].

У сучасному публіцистичному дискурсі побутують різноманітні метафоричні моделі, які образно відтворюють сучасні політичні реалії. У досліджуваних джерелах переважає антропоцентрична модель метафор. Концептосферу «Політика» вербалізують концепти «Соціум», «Людина», «Природа», «Артефакти», серед яких найбільш продуктивні 13 різновидів метафоричних моделей із відповідними сферами-джерелами. Умовно метафоричну структуру концептосфери «Політика» у досліджуваних текстах можна подати у вигляді схеми:

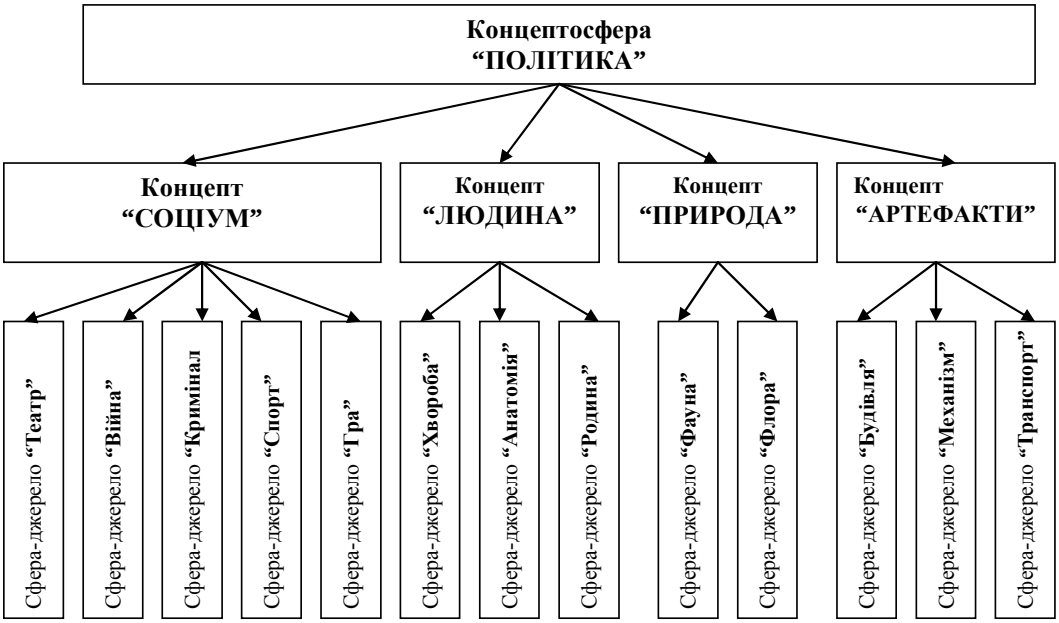

Концепт «Соціум». Політичне життя моделюється за зразком інших сфер соціальної діяльності людини. Це сфери-джерела «театр», «війна», «кримінал», «спорт», «гра». Серед соціоморфних метафор виділено 5 метафоричних моделей. Так, наприклад, політика, політична дійсність образно інтерпретується як театр, театральне дійство. На думку багатьох дослідників, метафора театру – це один із найактуалізованіших типів інтерпретації політики [2; 13; 14]. Дж. Комбс розглядає виборчу кампанію як ритуальну драму. Кандидат та його команда обов’язково повинні розіграти певні сцени, висловити певні ідеї, на які очікують глядачі. Президентську кампанію в США автор умовно репрезентує як довготривалий процес, що проходить певні періоди, які нагадують епізоди театрального дійства [цит. за 14, с. 64]. Метафора театру «трактує політику як розвагу для обмеженого кола людей, коли події розгортаються за підготованим сценарієм, а більшості відводиться роль спостерігачів» [7, с. 305]. Прагматичний потенціал метафоричної моделі «Політична дійсність – театр» реалізується за рахунок закріпленої за

моделлю оцінки: політичні реалії – це театральне дійство, де тільки імітується життя. Тому відповідні метафори виступають засобами експресивно-оцінної інтерпретації політичної дійсності, пор.: *Більшість тих партій* ***показали*** *своє* ***мистецтво на головній сцені*** *держави* [УК: 02: 04]; *Голосуватимуть за* ***«розкуплені місця в партері»*** *обласних, міських і, що найсмішніше, – сільських рад* [КС: 02: 06]. Чільне місце в політичному дискурсі посідає метафора війни, яка особливо активізується в часи політичних загострень, під час виборчих кампаній тощо. Політичні метафори мають здатність впливати на реципієнта в прагматичному розумінні. Адже згідно з уявленнями сучасної когнітивної семантики метафоричне моделювання – це засіб пізнання й оцінки певного фрагмента політичної дійсності за допомогою сценаріїв, фреймів, слотів, які належать до іншої поняттєвої сфери. Це дозволяє твердити, що метафорична модель відзначається прагматичною потенцією, реалізація якої здійснюється за рахунок закріпленої у національній свідомості оцінки. Так, усвідомлення політичної дійсності як безперервної війни, постійної боротьби, оцінюється негативно, а відповідні метафори «характеризуються, як правило, пейоративною аксіологічною маркованістю» [8, с. 65], пор.: ***«Генерали» виборчих штабів*** *та їхні патрони не дослухаються до думок та настроїв Народу* [Д: 01:10]; *Минулого тижня* ***лінію фронту перейшли литвинівці****, які проголосували за відставку Луценка* [ДзТ: 01: 10].

Однією з домінантних моделей у сучасному політичному дискурсі є метафорична модель **«Політичні реалії – це кримінальний світ»**, тобто сучасне політичне життя метафорично вербалізується через сферу-джерело «кримінал», пор.: ***Афера політичних наперсточників*** [Д: 01: 06].

Продуктивною для політичного дискурсу є метафорична модель **«Політичні реалії – спорт»**. На нашу думку, спортивна гра передбачає політику як відкрите і чесне змагання, пор.: *Опозиція дедалі більше скидається на* ***форварда*** *вітчизняної збірної Мілевського.* ***Грає спиною до воріт. Падає у першій-ліпшій жорсткій сутичці з суперником. Не так атакує, як окреслює атаку. Рідко б'є по воротах, часто сперечається з арбітрами*** [ДзТ: 04: 10]; ***Другий раунд виборів*** [УК: 10: 04]. Дослідники політичних метафор зауважують, що для публіцистичного дискурсу регулярною є метафорична модель «політичні реалії – це інтелектуальна гра» [11, с. 8; 12, с. 11]. Однак газетні тексти засвідчують продуктивність метафоричної моделі **«політичні реалії – азартні ігри»,** зокрема пов'язані з картярством, пор.: *Новий «коаліційний» уряд нагадує* ***перетасовану колоду засмальцьованих карт*** [ШП: 11: 02].

Концепт «Людина». Інтерпретація політичної реальності за допомогою поняттєвої сфери «світ людей» дозволяє складні й далекі від буденності політичні реалії вербалізувати як прості й добре відомі. У названому типі метафори концепти належать до вихідних поняттєвих сфер «хвороба», «анатомія», «родина».

Аналізований матеріал засвідчує використання в текстах політичних дискусій метафоричної моделі **«Політичні реалії – хвороба»**, пор.: *Бюджет-2004... вже* ***лягає на операційний стіл*** *змін і доповнень* [КС: 03: 04].

Одними з найтрадиційніших та детально структурованих у політичному дискурсі є антропоморфні метафори, «сукупність яких створює уявлення про державу як добре збудований людський організм: організм – держава, глава –

президент, хребет – представники різни політичних прошарків, кістяк – громадська структура..., обличчя – позитивний імідж держави» [5, с. 502].

На нашу думку, продуктивність антропоморфної метафоричної моделі в сучасному політичному дискурсі пов'язана насамперед із тим, що вона є зрозумілою для кожного суб'єкта чи реципієнта. Слід зауважити, що такі метафори образно передають політичну ситуацію, пор.: *Словом, щоб не кричав «пастух», а «вовки» – ось вони,* ***виривають з литок та інших частин електорального тіла*** *своє* ***м'ясо****. Так вони харчуються за своєю природою – бо* ***хижаки****. Так вони «єдять», і цього у них не відняти, бо це Україна, де* ***закони – вовчі*** [УМ: 03: 02].

Метафорична модель **«Політична система – родина»** репрезентує выдносини між політичними лідерами, державними діячами та народом, між політичними силами, окремими регіонами, суб'єктами політичної діяльності тощо, пор.: *А коли припекло, коли світ сказав годі, вирішили знайти винного. І назвали винною* ***невістку-опозицію****. Це вона, мовляв, зрадила Україну і зіпсувала міжнародну атмосферу навколо неї* [СВ: 01: 03].

Концепт «Природа». Природа здавна слугує людині свого роду моделлю, згідно з якою вона інтерпретує політичну реальність, створюючи таким чином мовну картину політичного світу. Джерелами метафоричної експансії є сфери-джерела «фауна», «флора».

Сучасна зооморфна метафора відзначається семами жорстокості, агресивності. Зумовлено це не особливістю вихідної поняттєвої сфери, а реаліями політичного життя, добором тих емотивних смислів, яких потребує політична ситуація, пор.: *Найсмішніше ж буде, коли жоден із цих* ***павуків*** *у банці, котрі змагаються за право виборювати звання наступника, діючого гаранта не влаштують* [УМ: 03: 00]; *Рішенню... про зміну прем'єра і уряду передували консультації у вузькому колі* ***«яструбів»*** *російської політики* [КС: 05: 05]; *Немов на помах чарівної палички, політичні* ***щурі й щурики*** *один перед одним мчать до ноги Хазяїна* [Т: 02: 09].

Традиційною сферою-джерелом для творення політичних метафор слугують фітоморфні образи. У сучасному політичному дискурсі продовжується використання концептуальної метафори **«Політика – це світ рослин»**, оскільки багато політичних реалій в основі мають традиційні фітонімні символи, пор.: *Діяльність цих* ***гілок і стовбура на законодавчому рівні*** *не відрегульована* [УМ: 06: 03].

Концепт «Артефакти». За аналогією до артефактів змодельовано політичне життя, що розглядається як «будівля», «механізм», «транспорт».

Аналізований матеріал засвідчує, що традиційною для політичного дискурсу є сфера-джерело «будівля, дім». При творенні публіцистичного образу держави продуктивною метафоричною моделлю є, насамперед, метафора будови [3: 15]. Н. Д. Арутюнова зауважує, що суспільство – це певна «будівля... Ця метафора дозволяє виокремити в суспільстві базис (фундамент), різноманітні структури (інфраструктури, надбудови)» [1, с. 14-15].

Показово, що концептуальна метафора «Держава – будівля» належить до таких моделей, на основі яких можна демонструвати вплив політичних подій на життя суспільства, пор.: *Якщо уявити всю Європу* ***комунальною квартирою****, то Україна –*

це ***кімната****, в яку (через* ***завжди відчинені вікна****) лізе всяка погань. Тому для сусідів єдиний порятунок –* ***забарикадувати двері*** [ПіК: 10: 04].

Спостереження над мовою політичного дискурсу засвідчує, що метафора механізму активно побутує в образній репрезентації сучасної політичної дійсності, пор.: *Не йдеться вже ані про якихось сторонніх* ***гвинтиків*** *у цьому* ***змащеному механізмі****, ані про «контрактників», ані, Боже збав, найманих інтелігентів у владі «собі на умі»* [УМ: 12: 02].

Політичні реалії семантично перехрещуються із номінаціями, пов'язаними з транспортом, тобто основою метафоричної "транспозиції є назви транспортних засобів, їх частин, видів руху, пов'язаних із транспортом, назви територій і доріг, якими здійснюють рух" [6: 108], пор.: *Нині* ***наш «машиніст»*** *агітує за перехід* ***державного «потяга»*** *на парламентсько-президентські рейки* [УМ: 05: 03]; *Хто розгойдує* ***політичний човен*** *в Україні?* [КС: 08: 05].

Висновки. Таким чином, концептосфера «Політика» в сучасному публіцистичному дискурсі вербалізується через відповідні концепти. Метафоричні моделі в політичному дискурсі виконують маніпулятивну функцію, впливаючи на сприймання адресата, на формування мовних стереотипів. Через семантичну структуру політичної метафори послідовно реалізується прагматична настанова адресанта – створення іронічного тексту, в якому висловлюється зневажливе ставлення до політичної події чи особи.

До складу метафор входить суспільно-політична лексика на зразок: влада, президент, вибори, політичні інститути, політичний діяч, держава тощо. У відповідних контекстах ця лексика формує оцінно-знижений політичний дискурс.

Список літератури

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990.
2. Баранов А. Очерк когнитивной теории метафоры / А. Баранов, Ю. Караулов // А. Баранов, Ю. Караулов. Русская политическая метафора. Материалы к словарю. – М.: Институт русского языка АН СССР, 1991. – 193 с.
3. Брага І. І. Мовна репрезентація образу держави у пресі України (кінець 1970-х – початок 2000-х років): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. І. Брага. – Київ, 2002. – 20 с.
4. Гутман Е. А. Сопоставительный анализ зооморфных характеристик / Е. А. Гутман, Ф. А. Литвин, М. И. Черемисина // Национально-культурная специфика речевого поведения. – М., 1997. – С. 147-165.
5. Дацишин Х. Антропоморфна метафора в сучасному українському політичному дискурсі (за матеріалами мас-медіа) [Текст] / Х. Дацишин // Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 17-18 трав. 2002 р. – Львів, 2002. – С. 501-504.
6. Дацишин Х. Транспортна метафора в українському політичному дискурсі: конотативний аспект [Текст] / Х. Дацишин // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. – 2003. – Вип. 23. – С. 108-116.
7. Дацишин Х. Метафорична інтерпретація політичних реалій і проблема впливу на формування громадської думки [Текст] / Х. Дацишин // Пам'ять століть відтворена у слові. – К.: Планета, 2004. – С. 302-307.
8. Кудрявцева Л. О. Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу: експресія – вплив – маніпуляція / Л. О. Кудрявцева, Л. П. Дядечко, О. М. Дорофєєва, І. О. Філатенко, Г. А. Черненко // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 58-66.

9. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека / В. И. Постовалова // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / В. И. Постовалова. – М., 1988. – С. 8-69.
10. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія: [наукове видання] / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
11. Філатенко І. О. Сучасна політична метафора в російськомовній газетній комунікації України: когнітивно-прагматичний опис: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / І. О. Філатенко. – К., 2003. – 20 с.
12. Чадюк О. М. Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. М. Чадюк. – К., 2005. – 20 с.
13. Чудинов А. П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации: [монография] / А. П. Чудинов. – Екатеринбург, 2003. – 248 с.
14. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса: [монография] / Е. И. Шейгал. – М.: Гнозис, 2004. – 326 с.

Умовні скорочення

Д газета «День»;
ДзТ газета «Дзеркало тижня»;
КС газета «Кримська світлиця»;
ПіК журнал «Політика і культура»;
СВ газета «Сільські вісті»;
Т журнал «Тиждень»;
УК газета «Урядовий кур'єр»;
УМ газета «Україна молода»;
ШП газета «Шлях перемоги».

Андрейченко О. И. **Метафорическое выражение концептосферы «политика» в современном публицистическом дискурсе** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.81-86.

Статья посвящена концептуальному анализу современной политической метафоры. Рассмотрены метафорические модели, образно отображающие политическую жизнь.

Ключевые слова: публицистический дискурс, политический дискурс, концептосфера, концепт, политическая метафора, метафорическая модель.

Andreychenko O. I. **Metaphorical expression concept sphere "policy" in the modern publicistic discourse** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.81-86.

The conceptual analysis of comtemporary political metaphor is considered in this article. Figurative models reflecting political life are represented.

Key words: publicistic discourse, political discourse, concept, frame, slot, political metaphor, figurative model.

Поступила в редакцию 03.10.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.87-94.

УДК 811.1/2'373.7

ВЛАСНІ ІМЕНА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТЕОРІЙ РЕФЕРЕНЦІЇ

Арделян О. В.

Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка, м. Кіровоград

У статті проаналізовано проблему семантики власного імені в контексті сучасних теорій референції. Розглянуто віднесеність мовленнєвих одиниць до позначених ними об'єктів дійсності. Визнано, що сучасні модально-логічні концепції референції дають можливість більш адекватно описати семантику власних імен.

Ключові слова: теорії референції, модально-логічні концепції референції, семантика власного імені.

Постановка проблеми. Серед різних іменних категорій в лінгвістиці, як і в багатьох напрямках логіки, велика увага приділяється власним іменам. Ні абстрактні, ні збірні, ні загальні імена взагалі не пов'язані з особливою галуззю лінгвістичної науки, яка займалася б вивченням лише одного з даних класів. Власні ж імена співвідносяться з окремим, досить чітко відмежованим від інших розділом лінгвістики. Це ономастика, сама назва якої містить у своїй внутрішній формі загальне значення імені.

Разом з тим жодна іменна категорія не породжує такої кількості суперечливих точок зору на її природу як власне ім'я. Традиційним для робіт з ономастики стала вказівка на невирішеність великої кількості проблем власних імен. При цьому чимале утруднення до цих пір викликає саме визначення даних мовних одиниць, а в деяких випадках – і виявлення складу відповідної категорії.

Мета статті – проаналізувати проблему семантики власного імені в контексті сучасних теорій референції.

Про важливу роль імені в житті людини відомо з найдавніших часів. На те, що існує взаємозв'язок між ім'ям людини і подіями в її житті, намагалися звернути увагу багато умів людства. Як видно, цей вплив дуже складний і не піддається швидкої та легкої розшифровці. Існують припущення, що вплив імені визначається неусвідомленим компонентом або усвідомленим нами значенням імені або відомостями про людей, які це ім'я носили.

В даний час багато досліджень присвячується впливу імені на долю людини. Як говорить французький вчений П'єр Руже, «немає в мові такого слова, яке за впливом на ваш характер і долю, за силою вираження почуттів, за ступенем використовування можна було б порівняти з вашим ім'ям. Ім'я може звучати як прохання чи наказ, як докір або схвалення, як ляпас чи ласка» [3, с. 133]. У деяких роботах пропонується використовувати символічний підхід. Наприклад, дослідник Ф. Величко пропонує семантико-фонетичний варіант аналізу імені, звертаючи увагу на те, що кожна буква в слові має свій смисловий і емоційний відтінок. Робиться

припущення, що смисл імені можна отримати, якщо об’єднати смисл всіх букв імені, що вимагає, однак, ретельного і обдуманого підходу [3, с. 263].

Існує гіпотеза про залежність значення імені від пов’язаних з ним звукових асоціацій. Це пов'язано з проблемою сприйняття звуків. На думку М. Панова, «звуки мовлення асоціативно пов’язані з не звуковими уявленнями» [7, с. 55]. Фонетисти припускають, що в багатьох мовах дихотомічно протиставлені низькі і високі звуки. Низькі звуки пов’язані з уявленнями «темний, поганий», а високі – «світлий, добрий» [2, с. 139].

Не можна не згадати твори П. Флоренського і А. Лосєва. Про стиль мислення П. Флоренського та суті його філософії імені можуть дати уявлення кілька цитат із його роботи «Загальнолюдські коріння ідеалізму»: «Ім’я є метафізичний принцип буття і пізнання. В імені треба бачити вузол буття, найбільш глибоко прихований нерв його. Ім’я – згусток благодатних або окультних сил, містичний корінь, яким людина пов’язана з іншими світами; воно – божественна сутність, несе в собі містичні енергії» [6, с. 298]. А. Лосєв називав себе учнем отця Павла Флоренського і в кінці 10-х – початку 20-х рр. XX століття написав кілька робіт, присвячених імені, в тому числі – книгу «Философия имени». Ось кілька ключових тез із цієї книжки: «Сутність є ім’я, в цьому головна опора того, що станеться потім з нею» [5, с. 152]. «Природа імені (...) магічна» [5, с. 185].

Безумовно, філософія імені впливала і продовжує впливати значною мірою на лінгвістів, семасіологів та ономастів. Власне лінгвістична розробка теорії лексичного значення власного імені (ономастичного значення) починається в XX ст. з робіт О. Єсперсена, «Философия грамматики», Л. Щерби, «Опыт общей теории лексикографии», Є. Куриловича, «Положение имен собственных в языке» та інших.

За останні десятиліття сформувалася нова галузь загального мовознавства – лінгвістична семантика, основною частиною якої є лексична семантика, або семасіологія. Таким чином, філософський термін «семантика» з семіотичної концепції міцно увійшов у сучасну лінгвістику і отримав широке використання, потіснивши більш ранній лінгвістичний термін «семасіологія», що виник ще в XIX столітті. У зв’язку з цим можна говорити про формування в даний час нового розділу лексичної семантики – ономастичної семасіології, предметом якої служить теорія, типологія і структура ономастичних значень усіх розрядів власних імен та їх відмінності від імен загальних.

Таким чином, центральна тема філософії імені – співвідношення його з поняттям – стає одним з аспектів вивчення лексичного значення власного імені в ономастичній семасіології [14, с. 11-12].

Ділення імен на власні та загальні – один з найстаріших, традиційних способів класифікації лексичного складу мови. Таке ділення є актуальним і в наші дні. Зрозуміло, що межа класу власних імен визначається по відношенню до меж інших іменних класів. Однак основні труднощі тут все-таки йдуть не від загальних імен або будь-яких їх підкласів, а від власних імен. Так, загальні імена, які найбільш часто безпосередньо протиставляються власним, можуть трактуватися як позначення предмету взагалі, класу предмета в цілому, безпосередньо предмета, що входить в деякий клас [8, с. 55].

Виникає питання, що з'явилося раніше, власні імена чи загальні. Науковець О. Суперанська має таку точку зору на це питання: «Можливо вони створювалися одночасно, запозичуючи один у одного мовний матеріал. Адже і в наш час ми нерідко є свідками того, як одні типи імен переходять в інші. Порівняйте: *Дон Кіхот* є героєм роману Сервантеса, *донкіхот* – зворушливий, безкорисливий, трішечки дивакуватий борець за справедливість; *сибіряк* – мешканець Сибіру й *Сибіряк* – прізвище; *городок* – маленьке місто, *Городок* – назва міста. Слід припуститися думки, що подібний обмін між власними і загальними іменами, а також між власними іменами різних категорій відбувався постійно, з самих древніх часів. І зараз в нашій мові є власні імена, які утворилися від загальних та від інших власних імен» [10, с. 7].

Далі вона зазначає, що «важливо й наступне: відмежувавшись від загального і ставши власним, ім'я розвивається незалежно від значення тих елементів, які формують смисл загального. Наприклад, прізвище *Рєпін* ми ставимо у ряд не з *Картошкін*, *Морковкін*, а з прізвищами художників *Нєстєров*, *Фєдотов*, *Тропінін*, *Васнєцов*; прізвище німецького філософа *Фіхте* ("сосна") – у ряд з прізвищами *Гегель*, *Кант*, а не *Бірке* ("береза"), *Танненбаум* ("ялинка"). Виходить, людина та її дії відводять її ім'я (прізвище) від тих слів, від яких воно колись утворилося, об'єднують з іменами інших людей, які є чимось родинні йому, ведуть до перебудови власних імен на підставі зовсім інших закономірностей» [10, с. 8].

Дослідження останніх років засвідчили, що ономастична лексика – це один з розділів спеціальної лексики, який знаходиться в опозиції до загальної лексики. Спеціальна лексика розмежовується із загальною семасіологічно, оскільки до спеціальної лексики належать слова вторинного використання, вторинної номінації, зміст яких випадково чи навмисно змінено для вживання.

Кожний розділ спеціальної лексики має свої засоби, які сигналізують про їх вторинне використання. Так, для ономастики – це обов'язковий зв'язок з індивідуальним, конкретним предметом. Про те, що дане слово повинне сприйматися в ономастичному ряді, сигналізує контекст та вживання додаткових слів, а також безпосередня співвіднесеність з предметним полем.

У роботі «Теория и методика ономастических исследований» О. Суперанська, В. Сталтмане, Н. Подольська, А. Султанов висловлюють думку, що всім класам спеціальної лексики властиві наступні загальні риси:

1) Підвищений зв'язок з екстралінгвістичними факторами. Наприклад, з історико-культурною спадщиною і різного роду законодавчими актами (для власних імен).

2) Відсутність емоційного, суб'єктивно-оціного фактору в словах у спеціальному вжитку і виключення стилістичних відношень зі сфери спеціальних контекстів, так, в офіційних сферах спілкування прізвища типу рос. *Иванов*, *Ванин*, *Ванькин*, *Иванушкин* входять до одного ономастичного ряду.

3) Омонімічність слів загальної і спеціальної лексики, рос. *мишка (ведмідь)*, *Мишка (Мишко)*, *«Мишка» (сорт цукерок)*, *«Мишка» (пісня)*.

4) Відсутність полісемантичності, яка є властива словам загальної лексики. В спеціальній лексиці вона скасовується завдяки розподілу слів, що звучать однаково,

до різних лексичних (термінологічних, ономастичних) полів, принципово виключаючи однакові за звучанням слова, що мають різне значення, з ужитку в одному і тому ж контексті та перетворюючи їх в омоніми. Наприклад, рос. *Галлия (римська провінція)* і *Галлия (стилістично забарвлене позначення сучасної Франції).*

5) Синонімія, яка притаманна загальній лексиці, в спеціальній лексиці виявляється особливим чином. Наприклад, такі позначення Англії, як *Albion, (Great) Britain, Britannia* і частково *England*, які є взаємозамінними в певних контекстах.

6) Прямий переклад слів, що належать до спеціальної лексики, на інші мови є неможливим.

7) Спеціальна лексика привалює в кількісному відношенні, оскільки охоплює велику кількість підмов науки, техніки, виробництва, торгівлі, але більшість спеціальних слів і виразів залишаються надбанням вузького кола спеціалістів, в той час як загальна лексика в тій чи іншій мірі єдина для всіх членів даного мовного колективу» [11, с. 33-35].

Власні імена, хоча і зараховуються до розряду повнозначних лексичних знаків, однак, різко протистоять останнім як за своїм значенням, так і по сфері й обсягу функціонування, займаючи периферійне положення в лексиці будь-якої мови. За характером знакового значення, за сферою функціонування та функції індивідуалізації власні імена можна назвати «лексично неповноцінними» [12, с. 85].

Є. Курилович стверджує: «Якщо серед іменників конкретні загальні імена є центральною семантичною категорією, то це саме тому, що вони володіють двома спроможностями: означати (signifier) і позначати (designer), у них є певний семантичний зміст, і в той же час вони можуть застосовуватися до реальних об’єктів. Загальні імена мають повну семантичну структуру» [4, с. 62].

Власні імена, на противагу загальним, обмежуються однією функцією – функцією позначення, що дозволяє їм тільки розрізняти, пізнавати особи, предмети, що позначаються, без вказівки на якісну, змістовну характеристику даного індивідуума або одиничного предмета, факту.

Відмінною ознакою власних імен є так званий денотативний характер їх значень: форма знака, звучання безпосередньо співвідноситься з денотатом, минаючи поняття. А через денотат і з особою, предметом, що позначається. Перше слугує для другого позначенням, назвою без якої-небудь вказівки на властивості й змістовну характеристику позначуваного. Внаслідок цього власні імена протистоять іменам загальним не тільки за характером їх смислового змісту, але й за ступенем тієї значимості, яку має форма самого знака [12, с. 92].

Формальна сторона власних імен, які не мають у своїй основі асоціативної семантичної структури, природно, є єдиним критерієм розрізнення одного знака від іншого. Не випадково одним з критеріїв власного імені був висунутий свого часу «критерій відмінного звуку» (criterion of distinctive sound) [16, с. 45].

Власні імена з суто денотативним значенням не мають смислової структури і внаслідок цього обмежуються сферою номінативно-класифікаційної діяльності мови, являючи собою своєрідну номенклатуру одиничних імен або однакових предметів реального світу.

Л. Булаховський у другій частині монографії «Введение в языкознание» стверджує: «Межа, що відокремлює іменники загальні від власних, звичайно, не абсолютна. Більшість власних імен походить від загальних слів, які раніше вказували на якусь ознаку (зміст)» [1, с. 102]. Загальновідомий і той факт, що деяка кількість загальних імен з'являється в результаті «лексикалізації», тобто в результаті процесу вторинного перейменування власних імен у загальні (наприклад, «ірод», «каїн»).

Поряд з денотативною функцією індивідуалізації, власним іменам властива прагматична функція, яка виявляється в тому, що знаки, які ідентифікують і характеризують, використовуються в мові як засіб вираження емоційно-оцінних значень. «Самий спосіб називання по імені та по батькові, або на прізвище певним чином відображає і взаємини осіб, і суспільне становище званого», – висловлює думку Д. Шмельов [15, с. 41].

Для власних імен основною є функція називання предметів дійсного або уявного світу. Вони мають властивість прозорості – крізь них наче б то просвічує референт, вибір якого, на відміну від дейктичних слів, незалежний від умов комунікації (якщо відволіктися від можливості існування декількох носіїв одного імені). Наявність значення у власного імені, подібно малюнкам на склі, робило б його менш прозорим, заважаючи побачити позначуваний об'єкт, оскільки образ, що лежить в основі значень власних назв, як правило, не відповідає властивостям їх носіїв. Якщо, почувши ім'я «*Олена Горобець*», адресат став би шукати жінку, яка нагадує маленьку пташку, що цвірінькає, його погляд навряд чи зупинився б на справжній носительці імені.

Власні імена не конотативні, «значення полягає не в тому, що ім'я денотує, а у тому, що воно конотує» [17, с. 57]. Вони називають предмет, але не надають йому ніяких властивостей. Належачи до індивідуальних предметів, власні імена ніяк не характеризують їх, не повідомляють про них нічого істинного або помилкового. Вони, тому, не перекладаються і не перефразуються. Мовець не несе відповідальності за той образ об'єкта, який стимулюється власним ім'ям. На скільки б не були далекі уявлення про носія імені в того, хто говорить, ці відмінності не можуть перешкоджати комунікації, тобто з'ясуванню того, про який саме об'єкт йде мова [13, с. 66].

Оскільки власне ім'я відноситься до одиничного предмету, його зміст відповідає всій сукупності його властивостей у їх нерозчленованій цілісності (тут можна відволіктися від ознаки статі особи, зазвичай, але не завжди вона (стать) розкривається її ім'ям). Дж. Серль пише: «Неоціненна прагматична зручність власних імен якраз в тому і полягає, що вони дають можливість публічно говорити про будь-кого, не домовляючись попередньо, які саме властивості повинні забезпечити ідентичність референта» [18, с. 45].

Відсутність домовленості про ознаки, що ідентифікують, становить основну властивість власних імен, що відрізняє їх від імен загальних (дескрипцій). Якщо мовець не в змозі замінити на вимогу адресата власне ім'я описом будь-яких властивостей об'єкта, правомірно припустити, що він і сам не знає, про кого говорить [13, с. 71].

Отже, власні імена не потребують понятійного змісту для успішної референції до предметів дійсності. Тому, навіть починаючись в словах з ознакою, предикатах, вони

прагнуть звільнитися від того поняття, яке було їм притаманне спочатку. Тенденція до семантичного спрощення в тій чи іншій мірі характеризує історію практично всіх власних імен. Зазвичай процес спрощення розвивається в межах до ознак широкого класу. Це помітно і в тому, що мова намагається диференціювати серії власних імен, що належать до різних категорій реалій: люди, тварини, міста і т. п.

Опис особових імен через категорії «одиничного» або «індивідуального» породжує чимало труднощів. Порівняємо одне з визначень особових імен: «Особове ім'я дається окремим об'єктам, що належать до певного класу речей, індивідуально виділеним з цього класу» [9, с. 60]. За іншою дефініцією, особові імена являють собою «окремі слова та слова в словосполученнях, які слугують для іменування індивідуальних, виокремлених з даного виду об'єктів» [11, с. 38]. Схожа точка зору може виражатися і в психологізованому вигляді – «власне ім'я дається індивідуальному об'єкту, що сприймається як єдиний у своєму роді» [11, с. 16].

Виникає питання: за допомогою яких лінгвістичних механізмів здійснюється або, принаймні, фіксується індивідуалізація об'єкта, що є денотатом власного імені?

Дійсна індивідуалізація окремого предмета можлива через співвіднесення з ним системи ознак, які у своїй сукупності наче б то гарантують індивідуальність об'єкта. Практична необхідність в індивідуалізуючому пізнанні предмета виникає тоді, коли він не може бути замінений будь-яким іншим предметом того ж класу. Здійснення процедури індивідуалізації, однак, не вимагає обліку нескінченного числа ознак конкретного об'єкта. Таким чином, пізнання індивідуалізації об'єкта є досить складний процес. Виправдано поставити питання: чи може така процедура в скільки-небудь повному вигляді здійснюватися або фіксуватися у мовній семантиці, зокрема, формувати змістове наповнення власного імені? Відповідь буде негативною: у значенні словесних знаків природної мови зазвичай відбивається повсякденне, не теоретичне, відносно нескладне знання. Припускати, що власне ім'я здатне фіксувати сукупність параметрів, що дають цілісне уявлення про об'єкт як систему, значить істотно перебільшувати можливості мовної семантики [8, с. 57].

Як вважає О. Уфімцева, власні імена орієнтовані на віднесення до одного об'єкту [13]. Однак, ця орієнтація не є безумовною. З цієї причини випадки, в яких позначається більш як один об'єкт з однаковим власним ім'ям («*Я знаю двох Сергіїв*»), не можуть вважатися прикладами переходу власних імен у клас загальних: у одиничних імен в таких вживаннях не розвиваються узагальнені смисли. Однак, власне ім'я, що використовується для позначення декількох або багатьох об'єктів одночасно, все ж таки втрачає свою важливу, навіть найбільш важливу функцію – здатність ідентифікації референтів. Порівняємо, наприклад, два варіанти відповіді на питання «*Хто чекає на нас?*»: – «*Ваня*» і – «*Вані*». В останньому випадку власне ім'я однозначно не ототожнює об'єкт і просто виділяє групу людей, що носять однакове ім'я. Необхідною передумовою ототожнення об'єкта з самим собою є його окремість, відокремленість від решти світу і, отже, його одиничність. Саме значення одиничності у власних імен тісно пов'язане з явищем ототожнення об'єктів, що позначаються даними іменами, які є поза семантичними за своїм характером. Сема одиничності у власних імен з цієї причини також набуває прагматичний відтінок.

Основною для одиничних імен є функція референції, а не характеризації. Інваріантне значення власного імені зводиться до надання загальної можливості референції, але не скільки-небудь детальному і однозначному визначенню її умов. І, незважаючи на це, вживання власних імен обов'язково передбачає співвіднесення їх з деякими психічними сутностями, представленими у свідомості носіїв мови. Власні імена можна порівнювати з «знаками», «мітками», але все ж таки вони фізично не прикріплюються до об'єктів і набувають референцію тільки завдяки участі в процесі іменування мислячих істот – носіїв мови. Немає підстав вважати, що при вживанні власних імен ми «включаємо» свою свідомість [8, с. 65].

Сучасні модально-логічні концепції референції дають можливість більш адекватно описати семантику власних імен природної мови. Власні імена, що розуміються як особливі дейктичні одиниці, не перестають вважатися іменами. Однак їх слід розглядати як не цілком типові імена, що володіють багатьма властивостями іншої універсально-логічної категорії, категорії егоцентричних слів. Власні імена, таким чином, опиняються за межами ядра класу імен. Проте, саме це робить вивчення власного імені особливо цікавим, розширює перспективи дослідження даної категорії.

Список літератури

1. Булаховский Л. А. Введение в языкознание / Л. А. Булаховский. – М., 1953. – 178 с.
2. Захарченко Е. Г. Особенности семантики пословичных собственных имен / Е. Г. Захарченко // Семантика языковых единиц: Доклады V Международной конференции. – Т. 1. – М., 1996. – С. 138-139.
3. Имя, характер, судьба: [сборник]. – М.: ООО Изд-во «Яуза», ООО Изд-во «ЭКСМО», 2003. – 448 с.
4. Курилович Е. Положение имен собственных в языке / Е. Курилович // Очерки по лингвистике. – М., 1962. – 456 с.
5. Лосев А. Ф. Философия имени / А. Ф. Лосев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, [1927] 1990. – 269 с.
6. Мечковская Н. Б. Язык и религия: [пособие для студентов гуманитарных вузов] / Н. Б. Мечковская. – М.: Агентство «ФАИР», 1998. – 352 с.
7. Панов М. В. О восприятии звуков / М. В. Панов // Развитие фонетики современного русского языка. – М., 1968. – С. 53-67.
8. Руденко Д. И. Собственные имена в контексте современных теорий референции / Д. И. Руденко // Вопросы языкознания. – 1988. – № 3. – С. 55-68.
9. Соболева Т. А. Товарные знаки / Т. А. Соболева, А. В. Суперанская. – М., 1986. – 171 с.
10. Суперанская А. В. Имя – через века и страны / А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1990. – 192 с.
11. Теория и методика ономастических исследований / А. В. Суперанская, В. Э. Сталтмане, Н. В. Подольская, А. Х. Султанов. – М.: Наука, 1986. – 256 с.
12. Уфимцева А. А. Лингвистическая сущность и аспекты номинации / А. А. Уфимцева, Э. С. Азнаурова, Е. С. Кубрякова, В. Н. Телия // Языковая номинация. Общие вопросы. – М.: Наука, 1977. – С. 7-97.
13. Уфимцева А. А. Лексическая номинация (первичная, нейтральная) / А. А.Уфимцева // Языковая номинация. Виды наименований. – М.: Наука, 1977. – С. 5-85.
14. Фонякова О. И. Имя собственное в художественном тексте / О. И. Фонякова. – Л.: Изд-во гос. ун-та, 1990. – 104 с.
15. Шмелев Д. Н. Очерки по семасиологии русского языка / Д. Н. Шмелев. – М., 1964. – 244 с.
16. Gardiner A. The theory of proper names / A. Gardiner. – London. N.–Y., 1954. – 68 p.
17. Mill J. St. Theory of Meaning / J. St. Mill. – Prentis-Hall, 1970. – P. 56-57.
18. Searle J. The problem of proper names / J. Searle // Semantics. Cambridge (Mass), 1971. – P. 37-53.

Арделян Е. В. **Имена собственные в контексте современных теорий референций** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.87-94.

В статье дан анализ проблемы значения имени собственного в контексте современных теорий референции. Рассмотрена отнесенность речевых единиц к означаемым им объектам действительности. Определено, что современные модально-логические концепции референции дают возможность более адекватно описать семантику имени собственного.

Ключевые слова: теории референции, модально-логические концепции референции, семантика имени собственного.

Ardelyan O. **Proper names in the context of contemporary theories of reference** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.87-94.

The research specifies the lexical meaning of proper names in the context of contemporary theories of reference. The detailed analysis of proper names which are referable to the objects of reality has been given. The possibility of description of proper name's meaning with the help of the contemporary modal-logical conceptions of reference has been analyzed in the article.

Key words: theories of reference, the contemporary modal-logical conceptions of reference, lexical meaning of proper names.

Поступила до редакції 07.10.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.95-100.

УДК 811.161.1'374

ЛЕКСИКОГРАФІЧНЕ ЗОБРАЖЕННЯ БАЗОВИХ АД'ЄКТИВНИХ КОЛОРАТИВІВ В ТЛУМАЧНИХ СЛОВНИКАХ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ

Барінова О. В.

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск

Розглянуто дефініції базових ад'єктивних колоративів в тлумачних словниках російської мови.

Ключові слова: дефініція, колоратив, базовий, колір, тлумачний словник.

Постановка проблемы. Колоративы – довольно развитая и имеющая тенденцию к расширению лексико-семантическая группа слов – на протяжении уже длительного периода времени привлекают пристальное внимание лингвистов, а также изучаются в самых различных аспектах: психолингвистическом [14], этнолингвистическом [4], историческом [7], сопоставительном [3], когнитивном [9] и др. Интересен и лексикографический аспект проблемы, к которому мы и обращаемся.

Проблема выявления лексического значения слов, в том числе колоративов, является одной из актуальных проблем современной лексикографии. Трудности в определении лексического значения именно колоративов, по нашему мнению, заключаются в специфике восприятия феномена цвета человеком, так как признаки, которые выражаются колоративами, как правило, неотъемлемы от объектов, обладающих цветовыми характеристиками, что может привести к субъективности лингвистического восприятия, а отсюда и к субъективности толкования лексического значения самих колоративов.

Целью работы является исследование толкований колоративов в словарях русского языка, в частности, в Словаре современного русского языка в 17-ти томах, Словаре русского языка в 4-х томах под редакцией А. П. Евгеньевой, Большом толковом словаре русского языка под редакцией С. А. Кузнецова и в Толковом словаре русского языка С. И. Ожегова.

Существует традиция условно выделять по различным параметрам среди общего числа колоративов так называемые основные, или базовые колоративы [5, с. 116; 13, с. 161]. К ним относят семь цветов радуги (голубой, желтый, зеленый, красный, оранжевый, синий, фиолетовый), ахроматические цвета (белый, серый, черный), коричневый, а также розовый цвет, который, надо отметить, не всеми лингвистами определяется как основной [13, с. 161].

Выделение основных колоративов чрезвычайно важно в практическом и теоретическом аспектах, поскольку именно эти цвета так или иначе определяют и

толкование, и восприятие всех остальных цветов, а также точность их интерпретации.

Приведем дефиниции указанного множества колоративов из названных выше словарей в следующем порядке: в Словаре современного русского языка в 17-ти томах (1), Словаре русского языка в 4-х томах под редакцией А. П. Евгеньевой (2), Большом толковом словаре русского языка под редакцией С. А. Кузнецова (3) и в Толковом словаре русского языка С. И. Ожегова (4).

Белый

1. Имеющий цвет снега, молока, мела (противополагается черному) [10, т. 1, стб. 378].
2. Цвета снега, молока, мела [11, т. 1, с. 78].
3. Цвета снега, молока, мела (противоп. черный) [2, с. 70].
4. Цвета снега или мела [8, с. 43].

Голубой

1. Имеющий цвет ясного неба; светло-синий, лазоревый, лазурный [10, т. 2, стб. 240].
2. Имеющий окраску одного из основных цветов спектра – среднего между зеленым и синим; цвета ясного неба; светло-синий, лазурный, лазоревый [11, т. 1, с. 328].
3. Имеющий окраску одного из основных цветов спектра – среднего между зеленым и синим; цвета ясного неба; светло-синий [2, с. 216].
4. Светло-синий, цвета незабудки [8, с. 137].

Желтый

1. Один из основных цветов солнечного спектра, средний между оранжевым и зеленым. // Имеющий цвет яичного желтка, спелых злаков, золота [10, т. 4, стб. 69].
2. Имеющий окраску одного из основных цветов спектра – среднего между оранжевым и зеленым; цвета яичного желтка, золота [11, т. 1, с. 476].
3. Имеющий окраску одного из основных цветов спектра – среднего между оранжевым и зеленым; цвета яичного желтка, золота [2, с. 302].
4. Цвета яичного желтка [8, с. 193].

Зеленый

1. Один из цветов солнечного спектра, находящийся между желтым и голубым. // Имеющий цвет травы, листвы [10, т. 4, стб. 1187].
2. Имеющий окраску одного из основных цветов спектра – среднего между жёлтым и голубым; цвета травы, зелени [11, т. 1, с. 606].
3. Один из цветов солнечного спектра, находящийся между желтым и голубым; цвета травы, зелени [2, с. 362].
4. Цвета травы, листвы [8, с. 228].

Коричневый

1. Цвета корицы или жареного кофе; буро-желтый с темным оттенком [10, т. 5, стб. 1428].
2. Темный буро-желтый; цвета корицы или жареного кофе [11, т. 2, с. 104].
3. Темный буро-желтый; цвета корицы или жареного кофе [2, с. 457].
4. Буро-желтый (цвета жареного кофе, спелого желудя) [8, с. 296].

Красный

1. Имеющий окраску одного из основных цветов радуги; цвета крови и его близких оттенков [10, т. 5, стб. 1596].
2. Имеющий окраску одного из основных цветов спектра, идущего перед оранжевым; цвета крови [11, т. 2, с. 122].
3. Имеющий окраску одного из основных цветов спектра, идущего перед оранжевым; цвета крови [2, с. 467].
4. Цвета крови, спелых ягод земляники, яркого цветка мака [8, с. 303].

Оранжевый

1. Один из основных цветов солнечного спектра, средний между красным и жёлтым; желтый с красным оттенком, цвета апельсина [10, т. 8, стб. 994].

2. Имеющий окраску одного из основных цветов спектра – среднего между красным и желтым; цвета апельсина [11, т.2, с. 636].

3. Имеющий окраску одного из основных цветов спектра – среднего между красным и желтым; цвета апельсина [2, с. 732].

4. Густо-желтый с красноватым оттенком, цвета апельсина [8, с. 458].

Розовый

1. Светло-алый, цвета бледно-красной розы [10, т. 12, стб.1426].

2. Бледно-красный [11, т. 3, с. 728].

3. Бледно-красный [2, с. 1127].

4. Цвета недозрелой мякоти арбуза, цветков яблони, белый с красноватым оттенком [8, с. 682].

Серый

1. Цвета, получающегося из смешения черного с белым; цвета золы [10, т. 13, стб. 714].

2. Цвета пепла, цвета, получающегося из смешения чёрного с белым [11, т. 4. с. 83].

3. Цвета пепла, дыма, асфальта, мыши; средний между черным и белым [2, с. 1180].

4. Цвета пепла, дыма [8, с. 714].

Синий

1. Имеющий окраску одного из основных цветов спектра – среднего между голубым и фиолетовым [10, т. 13, стб. 830].

2. Имеющий окраску одного из основных спектра – среднего между голубым и фиолетовым; цвета цветов василька [11, т. 4, с. 96].

3. Имеющий окраску одного из основных цветов спектра – среднего между голубым и фиолетовым [2, с. 1167].

4. Имеющий окраску одного из основных цветов спектра – среднего между фиолетовым и зеленым [8, с. 718].

Фиолетовый

1. Синий с красноватым отливом, цвета фиалки [10, т. 16, стб. 1407].

2. Синий с красноватым оттенком, темно-лиловый, цвета фиалки [11, т. 4, с. 567].

3. Синий с красным оттенком, темно-лиловый [2, с. 1424].

4. То же, что лиловый [8, с. 853].

Черный

1. Имеющий цвет сажи, угля, самый темный из всех цветов (противоп. белый) [10, т.17, стб. 918].

2. Цвета сажи, угля [11, т. 4, 667].

3. Самый темный из всех цветов, имеющий цвет сажи угля [2, с. 1474].

4. Цвета сажи, угля [8, с. 884].

Во всех исследуемых нами словарях при идентичном, в общем-то, толковании базовых колоративов имеет место расхождение (иногда довольно существенное) в их дефинициях, да и сами они иногда строятся по-разному. В каждом из словарей применяется несколько способов дефинирования наименований цветов. Так, дефиниции колоративов даются посредством указания на зону спектра (*синий* [2, с. 1167; 8, с. 718; 10, т. 13, стб. 830; 11, т. 4, с. 96]), предметной соотнесенности, т. е. указания предмета, имеющего такой цвет (*белый* [2, с. 70; 8, с. 43; 10, т. 1, стб. 378; 11, т. 1, с. 78], *желтый* [8, с. 193], *зеленый* [8, с. 228], *черный* [2, с. 1474; 8, с. 884; 10, т. 17, стб. 918; 11, т. 4, с. 667]), посредством других колоративов (*розовый* [2, с. 1127; 11, т. 3, с. 728], *фиолетовый* [2, с. 1424; 8, с. 853]), а также посредством

комбинации ранее указанных способов (*голубой* [2, с. 216; 8, с. 137; 10, т. 2, стб. 240; 11, т. 1, с. 328], *желтый* [2, с. 302; 10, т. 4, стб. 69; 11, т. 1, с. 476] и др.).

Как видим, дефинировать колоративы можно по-разному, но важно при этом принимать во внимание то, что цветообозначения призваны отражать, прежде всего, систему цветов и системные связи, организующие эту систему, иначе с точки зрения лексикографического освещения колоративов могут возникнуть логические ошибки. В первую очередь, мы можем заметить такую лексикографическую ошибку, как «круг определения». Согласно Э. Ф. Скороходько, эта ошибка заключается в том, что слово, к которому отсылает определение, само может быть определено лишь через определяемое слово [12, с. 97]. Например, в Словаре современного русского литературного языка в 17-ти томах дефиниция *коричневого* цвета, помимо сравнения с окраской предметов, дана с помощью сложного колоратива, при том что *коричневый* определяется как буро-желтый, *бурый*, согласно словарной дефиниции, – «темно-коричневый с сероватым или красноватым оттенком» [10, т. 1, стб. 702]. Если объединить эти определения, получится примерно следующее: *коричневый* – это желтый с темно-коричневым оттенком. Соответственно сомнительную ценность приобретает и дефиниция слова *бурый*. Может возникнуть вопрос: если *коричневый* – это оттенок *желтого* цвета, то надо ли понимать, что оттенки *коричневого* также являются оттенками *желтого*? Чтобы снять это противоречие, по-видимому, необходимо давать дефиницию *коричневому* цвету без отсылки к *желтому* и *бурому* цветам.

В толкованиях почти всех основных цветов спектра практически во всех исследуемых словарях используют конструкцию типа: «имеющий окраску одного из основных цветов спектра – среднего между…». Но такое определение не может быть воспринято однозначно. Речь может идти о смешении цветов, а не об их позиции в спектре относительно других цветов. Только некоторые дефиниции дают четкое представление о том, что речь идет о позиции цвета в спектре относительно других цветов. Так, например, в толковании *зеленого* цвета в Большом толковом словаре русского языка под редакцией С. А. Кузнецова [2, с. 362], по нашему мнению, используется более удачная формулировка спектральной характеристики, так как указывается, между какими цветами этот цвет *находится* в спектре.

Заметим, что в более новом издании, в Большом академическом словаре, указание зоны спектра цвета уже более корректно: *Голубой. Имеющий цвет ясного неба, лазури (цвет спектра, располагающийся между зеленым и синим); светло-синий* [1, т. 4, с. 26].

Сравним также спектральную характеристику, данную *синему* цвету в вышеуказанных словарях. По словарю С. И. Ожегова, синий цвет находится в спектре между зеленым и фиолетовым [8, с. 718], тогда как, согласно толкованиям в остальных словарях, синий – находится в зоне спектра между голубым и фиолетовым цветами [10, т. 13, стб. 830; 11, т. 4, с. 96; 2, с. 1167]. Таким образом, несмотря на то, что речь идет о научном освещении характеристики цвета, мы можем заметить отличие в содержании самой дефиниции.

Содержание предметных дефиниций в разных словарях может также отличаться, например, в то время как в словаре С. И. Ожегова *голубой* описывается как цвет *незабудки* [8, с. 137], в остальных исследуемых словарях данный цвет сравнивается с окраской *ясного неба* [2, с. 216; 10, т. 2, стб. 240; 11, т. 1, с. 328].

В словаре под редакцией С. А. Кузнецова и в словаре С. И. Ожегова колоратив *синий* толкуется только посредством указания места цвета в спектре. Хотя надо отметить, что спектральная характеристика дает понятие не о лексическом значении слова, а о научном знании. Безусловно, лексическое значение не может противоречить научному знанию, но именно лексическое значение востребовано в толковом словаре. Как считает А. Вежбицкая, информация о том, между какими цветами солнечного спектра находится данный цвет, однозначно не является ключевой в толковании лексического значения слова – названия цвета, так как такие дефиниции колоративов дают четкое представление о цветах только специалистам в области соответствующего раздела физики. Лингвист замечает, что неосведомленность людей в вопросе относительно длины волн цветов не значит, что они не имеют представления о значении колоративов, ведь названия цветов использовали задолго до открытия волновой теории света [6, с. 236].

В результате того, что определения *голубому, коричневому и оранжевому* цветам в словаре С. И. Ожегова даются через другие наименования цветов [8, с. 137, с. 296, с. 458], они воспринимаются не как основные цвета, а как их оттенки. Исходя из определения, *розовый* – это оттенок *белого* (!) цвета, хотя лингвисты, изучающие колоративы как в психолингвистическом аспекте, так и в формально-грамматическом, склонны считать, что *розовый* семантически максимально соотносится с *красным* цветом [5, с. 118; 13, с. 164; 14, с. 64].

Существует непоследовательность в толкованиях основных семи цветов спектра. Даже сам спектр именуется в словарях или солнечным спектром, или просто спектром, или даже радугой. При этом в одних лексикографических источниках указывается относительная позиция определяемого цвета в спектре, в других не указывается, в отдельных словарях базовые цвета определяются безотносительно спектра. Отсылка к предметам, имеющим толкуемый цвет или к оттенкам других цветов, а также к их смешению, тоже не всегда последовательна. Заметим, если человеку, уже знающему эти цвета, видевшему окрашенные в них предметы и имеющему представление о том, что такое спектр (солнечный спектр, радуга), может быть понятно, о чем идет речь, то лицам, незнакомым с указанными предметами, да еще и с иным в их языке пониманием спектра, представить себе описываемые цвета очень трудно, а в некоторых случаях невозможно.

Выводы. Таким образом, дефиниции адъективных колоративов даются разными способами: через соотнесенность с окраской различных предметов и явлений, через соотнесенность с радугой или спектром, при помощи отсылки к другим наименованиям цветов. Выявить универсальные принципы описания лексико-семантической группы колоративов, используемые в исследуемых словарях, очень трудно. Часто дефиниции цветонаименований не вполне адекватны с точки зрения выполнения информативной функции и имеют противоречия, которые ведут к непоследовательному отражению системы цветов. Все это говорит о том, что назрела необходимость пересмотреть принципы дефинирования колоративов и построения соответствующих словарных статей в наших толковых словарях. Наиболее перспективным в этом плане направлением нам представляется, во-первых, четкое и доступное широкому кругу пользователей словарями соотнесение основных колоративов и их синонимов с солнечным спектром как объективной

реальностью и, во-вторых, уточнение круга лексем и понятий, которые могут предметно иллюстрировать тот или иной цвет.

Список литературы

1. Большой академический словарь русского языка: Т. 1-8. – М.-СПб.: Наука, 2004.
2. Большой толковый словарь русского языка / [сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов]. – СПб.: Норинт, 2000. – 1536 с.
3. Борисова И. З. Языковые обозначения цвета и их восприятие во французском, русском и якутском языках / И. З. Борисова // Вестник Московского университета. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2007. – № 4. – С. 179-191.
4. Будникова О. В. Семантика и символика цвета в народной культуре / О. В. Будникова // Юдинские чтения–2003: Мир, фольклор, литература: материалы Всерос. науч. конф. – Курск: Изд-во Курск. гос. ун-та, 2003. – С. 167-171.
5. Василевич А. П. Цвет и названия цвета в русском языке / А. П. Василевич, С. Н. Кузнецова, С. С. Мищенко; [под общ. ред. А. П. Василевича]. – М.: КомКнига, 2005. – 261 с.
6. Вежбицкая А. В. Обозначения цвета и универсалии зрительного восприятия /А. В. Вежбицкая // Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1996. – С. 231-291.
7. Кезина С. В. Семантическое поле цветообозначений в русском языке (диахронический аспект): [монография] / С. В. Кезина. – Пенза: ПГПУ им. В. Г. Белинского, 2008. – 304 с.
8. Ожегов С. И. Словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М.: ООО «ИТИ Технологии», 2003. – 944 с.
9. Платонова Н. А. Экспериментальное исследование когнитивного обоснования цветовых концептов у носителей разных языков / Н. А. Платонова // Вестник Московского университета. Серия 9. Филология: Научный журнал / Московский университет. – 2007. – № 2. – С. 179-191.
10. Словарь современного русского литературного языка: в 17 т. – М.; Л.: Изд-во Акад. наук СССР, 1948-1965.
11. Словарь русского языка: В 4 т. / [под ред. А. П. Евгеньевой]. – 2-е изд. – М.: Русский язык, 1981-1984.
12. Скороходько Э. Ф. Форма и содержание определения в толковых словарях / Э. Ф. Скороходько // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. – 1965. – № 1. – С. 97-107.
13. Сяовен Чж. Система адъективных колоративов в современном русском языке / Чж. Сяовен // Вісник Дніпропетровського університету. Мовознавство. – Вип. 7. – Д.: ДНУ, 2002. – С. 161-165.
14. Фрумкина Р. М. Цвет, смысл, сходство: Аспекты психолингвистического анализа: [монография] / Р. М. Фрумкина. – М.: Наука, 1984. – 173 с.

Баринова О. В. **Лексикографическое представление базовых адъективных колоративов в толковых словарях современного русского языка** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.95-100.

Рассмотрены дефиниции базовых адъективных колоративов в толковых словарях русского языка.

Ключевые слова: дефиниция, колоратив, базовый, цвет, толковый словарь.

Barinova O. **The lexicographical presentation of the basic adjective color terms in the Russian explanatory dictionaries** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.95-100.

The definitions of the basic adjective coloratives in the Russian explanatory dictionaries are considered.

Key words: definition, colorative, basic, colour, explanatory dictionary.

Поступила в редакцию 03.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.101-110?.

УДК 811.161.1□374.3:811.162.1

К ВОПРОСУ О СТАНОВЛЕНИИ И ЭВОЛЮЦИОНИРОВАНИИ РУССКОЙ И ПОЛЬСКОЙ ЛЕКСИКОГРАФИИ

Гадомский А. К., Полякова Ю. Ю.

Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского, г. Симферополь

В настоящей статье описываются история развития русской и польской лексикографии. Авторы статьи проводят сравнительный анализ тенденций польской и русской лексикографии.

Ключевые слова: русская и польская лексикография, толковые словари.

Постановка проблемы. Лексикография связана со всеми разделами языкознания, особенно с лексикологией, многие проблемы которой получают в лексикографии специфическое преломление. Известно то, что лексикография начиналась с толкования библейских текстов. В то же время составители словарей, вдумываясь в слова, их значения, анализируя их «поведение» в речи, обогащают науку о слове новыми наблюдениями и обобщениями.

Современная лексикография подчеркивает важную социальную функцию словарей, которые обладают способностью фиксировать совокупность знаний общества определенной эпохи.

Иначе говоря, словарь опирается на культурную базу. При анализе словаря эту базу очень часто удается выделить. Поэтому словарный запас можно трактовать как набор названий фактов культуры, а все операции, совершаемые в словаре, можно идентифицировать с манипуляцией культурными фактами [5, с. 72].

Наша статья – это еще одна попытка проанализировать на примере толковых словарей русского и польского языков становление и развитие лексикографии как науки.

Цель статьи является анализ и описание истории развития русской и польской лексикографии от момента «официального» появления до наших дней.

Для достижения поставленной цели нам необходимо решить следующие **задачи:**

1) описать первые известные словари русского и польского языков;
2) проследить эволюцию русских и польских толковых словарей;
3) определить, какую роль играют словари в современном обществе.

Польская и русская лексикография прошла много этапов, их истоки уходят далеко в прошлое, к богословским традициям, примерно XIII-XV века, в их истории достаточно много общего. Хотя есть и принципиально различные подходы.

Еще когда не было такого понятия как «лексикография», прежде всего священники пытались толковать, давать значение непонятным словам из текстов. Такие небольшие списки непонятных слов назывались «глоссы» встречавшиеся в

памятниках древнерусской письменности. В России XVI в. они стали составляться по алфавиту, вследствие чего получили название «азбуковников». Первый печатный словарь («Лексис сиречь речения, вкратце собраны и из словенского языка на просты русский диялект истолкованы») содержащий 1061 слово, появился в Вильна, 1596 г. как приложение к грамматике «Грамматика словенска» известного филолога того времени священника Лаврентия Зизания. В этом словаре толковались преимущественно книжные славянские слова и небольшое количество иноязычных слов.

Следующий по времени печатный словарь был составлен в 1627 г. Памвой Берындой. Как показывает название книги («Лексикон славяноросский»), автор поставил своей целью объяснить книжные старославянские слова. И по количеству слов (6982), и по точности их объяснений на материале живой разговорной лексики, и по критическому отношению к источникам этот словарь выделялся своим высоким филологическим уровнем.

В Польше самые ранние глоссы к латинским богослужебным книгам делались на латыни, позже появляются глоссы на польском языке. Толкования становятся развернутыми и разнообразными: это и переводы отдельных слов на народный язык, и богословское толкование, и реально исторический комментарий к трудному месту. В Польше, как и в Чехии, подборки толкований к разным библейским текстам стали объединять в словарные своды, получившие название мамотректы (mamotrekty – от лат. mammotrectus – кормилица, кормящая грудь). Из них самый большой Краковский мамотрект 1471 г., был составлен студентами Ягеллонского университета, записавшими объяснения профессоров к тексту Библии [3, с. 177]. Позднее они переиздавались сборниками и выходили в свет.

Проблемой анализа польской лексикографии занимались многие ученые: М. Банько, Б. Валчак, З. Клеменсевич, М. Лазински, Т. Петровски, Я. Ригер, С. Урбанчик и др.

Подготовительной ступенью к созданию словаря современного русского языка (современного для определенной эпохи) были двуязычные и многоязычные словари. В 1704 г. был издан в Москве «Лексикон трехъязычный» Федора Поликарпова-Орлова с толкованием русских слов на греческом и латинском языках. В ту же Петровскую эпоху был составлен первый словарь иностранных терминов «Лексикон вокабулам новым по алфавиту», содержавший 503 слова.

В XVIII в. возникает интерес к вопросам происхождения и образования отдельных слов, появляются этимологические заметки В. К. Тредиаковского, М. В. Ломоносова, А. П. Сумарокова, В. Н. Татищева и других писателей и ученых. В конце века был издан ряд словарей церковнославянского языка («Церковный словарь» и «Дополнение» к нему содержали объяснение более 20 тысяч слов).

На основе предшествующей лексикографической работы появилась возможность приступить к работе над созданием нормативного словаря русского языка. В основу его могли быть положены, в частности, рукописные материалы Ломоносова и других исследователей.

Первым собственно толковым словарем явился изданный в 1789-1794 гг. шеститомный «Словарь Академии Российской», содержавший 43257 слов, взятых

составителями из современных им светских и духовных книг, а также из памятников древнерусской письменности. В 1806-1822 гг. издавался «Словарь Академии Российской, по азбучному порядку расположенный», представляющий собой второе издание предыдущего словаря, от которого он отличался расположением материала и существенным его обогащением (в нем насчитывается уже 51338 слов). Третьим изданием словаря был вышедший в 1847 г. четырехтомный «Словарь церковнославянского и русского языка», содержавший уже 114749 слов (переиздан в 1867 г.).

В начале XIX века в Польше создается первый большой словарь С. Б. Линде в шести томах в 1807-1814 гг., содержащий около 60 000 словарных статей (в т. ч. приблизительно 2000 собственных имен). Он охватывает лексику XVI – начала XIX веков. Слова, хотя и расположены в алфавитном порядке, объединены в большие абзацы, которые складываются из групп слов, связанных этимологически. Сама словарная статья, помимо толкования содержит орфографические варианты написания слова во всех значениях. Грамматические комментарии составлены с требованиями латинской грамматики [5, с. 573].

«Его словарь должен был быть зеркалом польского языка, собранием словарного запаса, используя который следующие поколения могли бы узнать, насколько богатым и всесторонним был язык его времени. С. Б. Линде и его аристократические меценаты хотели бы таким образом служить сохранению народного языка, поскольку предполагалось, что с утратой государственности исчезнет и язык. Следует также отметить, что сам С. Б. Линде не был поляком и польский язык для него не был родным, первым, языком. В настоящее время город, в котором он родился и работал находится на территории Польши.

Невзирая на многочисленные недостатки, словарь С. Б. Линде получил огромное признание. Это был первый сравнительный словарь славянских языков и один из первых научных словарей славянского языка» [5, с. 573].

«Дело С. Б. Линде продолжили, прежде всего, авторы позднейших словарей польского языка. О чем свидетельствует «Словарь польского языка»/«Słownik języka polskiego» А. Здановича, Я. Филиповича, В. Тамашевского и В. Коротынского, с участием Б. Трентовского. Если говорить о богатстве зафиксированной лексики (110 000 слов), то словарь пошел дальше. Благодаря расширению набора помет стала возможной стилистическая дифференциация лексики, а также была отмечена лексика региональная и коллоквиальная» [5, с. 577]. «Словарь» не приводит фамилий цитируемых авторов, более того не содержит списка источников.

Значительным событием в истории русской лексикографии явилось создание в 1863-1866 гг. четырехтомного «Толкового словаря живого великорусского языка» В. И. Даля, периодически переиздававшегося вплоть до настоящего времени. Положив в основу словаря народную речь, включив в него лексику общеупотребительную, диалектную, книжную, В. И. Даль стремился отразить в нем все лексическое богатство русского языка. Словарь его с 200000 слов и 30000 пословиц и поговорок представляет собой сокровищницу меткого народного слова. Слабой стороной деятельности В. И. Даля является стремление доказать ненужность большей части иноязычных по происхождению слов он писал: «Мы не

гоним общей анафемой все иностранные слова из русского языка, мы больше стоим за русский склад и оборот речи, но к чему вставлять в каждую строчку: *моральный, оригинальный, натура, артист, грот, пресс, гирлянда, пьедестал,* и сотни других подобных, когда без малейшей натяжки можно сказать то же самое по-русски? Разве: *нравственный, подлинный, природа, художник, пещера*... хуже? Нисколько, но дурная привычка ходить за русскими словами во французский и немецкий словарь делает много зла. Мы очень нередко видим, что писатели вставляют самым странным образом французское слово, явно против воли и желания своего только потому, что не могли вскорости найти русского, или даже не знали его – неужели и это хорошо и извинительно». Попытка ввести в качестве эквивалентов иноязычным словам – несуществующие, которые он сам сочинял: мироколица (атмосфера), небозем (горизонт), насылка (адрес), носохватка (пенсне), самотник (эгоист). А также тенденциозное объяснение значений многих слов, особенно общественно-политических терминов, смешение лингвистического и энциклопедического принципов толкования слов мы можем увидеть в словаре. Следует также отметить отсутствие в словаре четких определений слов (вместо этого приводятся синонимы, не всегда точные), отсутствие стилистических помет и примеров-иллюстраций из художественной литературы, гнездовой принцип подачи слов, затрудняющий пользование словарем, чрезмерное обилие диалектной лексики.

Но польская и русская лексикография не всегда развивались параллельно, они пересеклись. В 1880-1882 выходит новое издание «Толкового словаря живого великорусского языка» В. И. Даля под редакцией польско-русского языковеда И. А. Бодуэна де Куртенэ, 4-ое издание. И поляки этим очень гордятся. Он вводит в словарь не менее 20 тысяч новых слов, в том числе вульгарно-бранных. Одной из главных задач редактора было упорядочение словообразовательного гнезда: многие слова были «вынуты» из гнезда и помещены на свои алфавитные места; были произведены перестановки внутри гнезд, изменены и дополнены грамматические пометы; глаголы, открывающие словарную статью, переведены из несовершенного в совершенный вид.

В 1895 г. вышел I том нового академического словаря под редакцией Я. К. Грота, содержавший 21648 слов. В этом томе приводится богатый иллюстративный материал из произведений писателей, дается хорошо продуманная система грамматических и стилистических помет. После смерти Грота (в 1893 г.) изданием стал руководить А. А. Шахматов (до 1920 г.), отказавшийся от принципа нормативности словаря, от стилистических помет и оценочных указаний. Под его редакцией вышел II том словаря, а дальнейшие выпуски (словарь выходил до 1929 г.) осуществлялись по его плану.

В 1935-1940 гг. вышел четырехтомный «Большой толковый словарь русского языка» под редакцией Д. Н. Ушакова. В этом словаре, насчитывающем 85289 слов, получили правильное разрешение многие вопросы нормализации языка, упорядочения словоупотребления, формообразования и произношения. Словарь построен на лексике художественных произведений, публицистики, научных работ, в нем широко представлены слова советской эпохи. Значения слов даются с возможной полнотой и точностью, диалектизмы и узкоспециальные термины

включены в словарь в ограниченном количестве. Несмотря на некоторые недостатки (не совсем точное в ряде случаев определение значения, неполнота словника и фразеологии, немотивированность отдельных стилистических помет, иногда нечеткое разграничение многозначности и омонимии, включение некоторых устарелых слов), словарь Д. Н. Ушакова представляет собой весьма полезный справочник. В 1947-1949 гг. словарь был переиздан. Позднее словарь также несколько раз переиздавался.

В польской лексикографии в это время выходит «Словарь польского языка/ Słownik języka polskiego», под редакцией И. Карловича, А. Крынского, В. Недзведзкого/ red. I. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedzwiedzki. Он содержит лексику различных социальных групп (воровскую и т. п.). В словаре помимо нормативных форм зафиксированы формы, признанные неправильными. Содержатся предупреждающие пометы. Структура словарной статьи опирается не на этимологию слова, а на лексическую связь между его значениями. В отличие от русского словаря Я. К. Грота и А. А. Шахматова, мало внимания уделено этимологии и грамматике. Чаще всего значения не толкуются, а описываются при помощи синонимов. В этом словаре нет списка источников. Представлен только список авторов, частично тех, что есть уже у С. Б. Линде, частично более поздних. В результате цитаты не содержат ссылок, за исключением тех, которые заимствованы у С. Б. Линде. Это отличает его от словаря Д. Н. Ушакова, который построен на лексике художественных произведений и публицистики.

В польской лексикографии первой половины XX века просматривается традиционное развитие формирования модели лексикографического описания. Большие словари были в основном ненормативными, так называемые зафиксированные слова без препятствий были включены в словари. В случае необходимости использовались оценочные пометы. Отсюда просторечия, сленг, социальные и региональные диалекты в словарях общенародного языка.

В 1949 г. вышел однотомный «Словарь русского языка» С. И. Ожегова, который в дальнейшем выдержал более 20 изданий. С 1992 г. словарь, значительно расширенный, выходит под двумя фамилиями – С. И. Ожегов и Н. Ю. Шведова; 4-е издание 1998 г. содержит 80000 слов и выражений. В словаре хорошо представлена общественно-политическая лексика, даются точные значения слов и выражений, соблюден принцип нормативности в отборе лексики, в словоупотреблении, формообразовании, произношении, подаче стилистических помет.

Сравнивая уровень развития польской и русской лексикографии первой половины XX в., польский языковед Т. Петровски делает очень интересное замечание: «Методологические основы польских словарей первой половины XX в. были максимально приближены к традициям очень интересного «Словаря русского языка» под редакцией Я. Грота и А. Шахматова, которые определили основы ненормативности в русской лексикографии. Работали над этим словарем известнейшие языковеды России, в основном бывшие учениками поляка Бодуэна де Куртене» [6, с. 578].

Вторую половину XX века в Польше можно назвать периодом доминирования модели словаря Витольда Дорошевского, издавшего самый крупный словарь

польского языка. Этот словарь охватывает лексику второй половины XVIII - первой половины XX века, содержит 6,5 млн. цитат из 3200 источников. В 1998 году картотека этого словаря была передана в Институт польского языка Варшавского университета. Автор словаря «хотел, чтобы словарь выполнял, прежде всего, функцию общественного, чтобы он помогал людям понимать слова и окружающий миром». Но этот словарь получился излишне энциклопедичный, идеологизированный. В качестве примеров использовались непервоисточники. Однако все перечисленные «недостатки» объяснимы. Словарь создан в конкретную эпоху. Поэтому его можно рассматривать как отражение реалий и тенденций своего времени. Другое дело, что в течение нескольких десятилетий не делалось никаких попыток изменить описания В. Дорошевского. Словари, изданные позднее, во многом повторяли авторитетный источник.

В России в это время выходит два академических словаря: большой академический словарь (БАС) «Словарь современного русского литературного языка» в 17 томах (1950-1965) и чуть позже малый академический словарь (МАС) «Словарь русского языка» под ред. А. П. Евгеньевой, изданный в 1957-1961 гг. и переизданный в исправленном и дополненном виде в 1981-84 гг. Значения слов и особенности их употребления иллюстрируются в нем примерами из художественной, научной и общественно-политической литературы XIX-XX вв. (*Престол,-а Прост., устар. 3. Престольный праздник. Петров день – это был «наш престол». Лесков, Юдоль. [Иван] ушел к свояку в Окунево, где праздновали престол. Куприн, Черная молния* (т. 3, с. 385).

Дается грамматическая характеристика слов, отмечаются особенности их словообразования, произношения и написания, приводятся нормативные стилистические пометы, даются справки этимологического характера и т.д.

Как и словарь В. Дорошевского, эти словари, по тем же причинам, не страдают недостатком идеологии. Сами пометы к ряду слов могут рассказать даже не заангажированному в политику пользователю очень много интересного о своей эпохе. Другими словами, что ни словарь, то эпоха.

В 90-е годы XX столетия в словари стали включать лексику из области экономики, философии, социологии и политологии. В новой дей-ствительности старые дефиниции, обусловленные общественно-политической доктриной, начали переходить в разряд архаичных. Вслед за этим начался пересмотр концепции создания словарей. До 90-х годов словари создавались по модели «словарная дефиниция – пример». Пример мог быть взят только из авторитетного источника и не мог выходить за рамки установленной нормы. Известный польский лексикограф называет эту тенденцию «синдромом Пушкина». Словарь печатался для всех и должен был научить всех говорящих правильному языку. Новая концепция составления словарей выглядит по-другому: «пример (текст, источник) – дефиниция (вывод) – словарная статья». Это стало возможным благодаря созданию корпусов текстов польского языка. Первым в этой области был Институт польского языка Польской Академии Наук в Кракове [7]. В России также начинают развиваться корпус русского языка: Национальный корпус русского языка, который существует с 2003 года.

Большой интерес представляет словарь «Другой словарь польского языка» М. Банько /«Inny słownik języka polskiego» M. Bańko. Словарь был составлен не только на материале картотек, но и на материале корпуса (электронного собрания текстов), который на момент создания словаря состоял из 60 млн. слов. Составители словаря стремились формулировать дефиниции на основе собранных примеров. В дефинициях – «энциклопедизм» планово сведен до минимума. Их целью является отражение не научной, а языковой картины мира, а сами дефиниции имеют более контекстный, нежели научный характер. Словарь понятен как иностранцам, так и носителям языка. Например: «**Wielkanoc** to święto chrześcijańskie obchodzone na pamiątkę zmartwychwstania Chrystusa, w pierwszą niedzielę po pierwszej wiosennej pełni księżyca. *Na Wielkanoc zawsze jeździmy do dziadków. Święta wielkanocne, wielkanocny poniedziałek, wielkanocne pisanki*» [4, 1004].

После этого словаря, практически через год, издательство PWN выпускает еще несколько словарей: «Популярный словарь польского языка»/ «Popularny słownik języka polskiego» E. Sobol (2002) «Универсальный словник польского языка»/ «Uniwersalny słownik języka polskiego», red. nauk. S. Dubisz (2003). Польский язык. Современный словарь польского языка Б.Дуная / Język polski. Współczesny słownik języka polskiego, pod red. B. Dunaja, 2007. Большой словарь польского языка Е.Дерен, Е Полянская/ E. Dereń, E. Polański, Wielki słownik języka polskiego, 2008.

В России же также выходят словари «Большой толковый словарь русского языка» С. А. Кузнецова (2000), «Современный толковый словарь русского языка» Т. Ф. Ефремова (2005-2006).

Это говорит о том, что лексикография развивается достаточно активно. И создание электронных словарей не особо влияет на издание бумажных. В нашу задачу не входило проанализировать электронные словари, но, тем не менее, мы не можем не затронуть этот вопрос. Многие словари, выходящие сейчас в Польше, идут с приложением диска – электронным вариантом: Popularny słownik języka polskiego E. Sobol /Популярный словарь польского языка Е. Соболь; Uniwersalny słownik języka polskiego, red. nauk. S. Dubisz / Универсальный словарь польского языка, научн. ред. С. Дубиш. Многие сразу создаются в электронном варианте. В России также бумажные словари переводят в электронный вариан: Словарь живого великорусского языка В.И. Даля, Словарь русского языка под ред. А. П. Евгеньевой и ряд других.

В данной статье мы рассматривали только толковые словари. Что позволило нам сделать вывод о том, что расцвет лингвистической лексикографии относится к 60-м годам XX в. Это связано с появлением новых лингвистических дисциплин и увеличением числа школ и направлений, выработавших собственный метаязык.

Таблица 1

год издания словаря	**словари польского языка**	**год издания словаря**	**словари русского языка**
1471 г. 1807-1814гг. 1861г.	Краковский мамотрект Толковании к разным библейским текстам. «Słownik języka polskiego» B. Lindego Содержит 60 000 словарных статей, расположенных в алфавитном порядке.Толкование содержит грам. и орфограф. комментарии Słownik języka polskiego A. Zdanowicza Содержит 110 000 слов. Благодаря расширению набора помет стала возможной стилистическая дифференциация лексики	1596г 1789-1794 гг. 1847 г. 1863-1866 гг.	«Азбуковник» Лаврентия Зизания Первый печатный словарь, в котором слова расположены в алфавитном порядке «Словарь Академии Российской» Содержит 43257 слов, взятых из светских и духовных книг того времени, памятников древнерусской письменности «Словарь церковнославянского и русского языка» 4-х томах Содержит 114749 слов «Толковый словарь живого великорусского языка» В. И. Даля В основу словаря положена народная речь, включая лексику общеупотребительную, диалектную, книжную. Даются не всегда точные толкования.
1880-1882гг.	«Толковый словарь живого великорусского языка» В. И. Даля под ред. И. А. Бодуэна де Куртенэ, изд. IV Вводит в словарь не менее 20 тысяч новых слов, в том числе вульгарно-бранных. Упорядочены словообразовательные гнезда, изменены и дополнены грамматические пометы.		
1910-1927гг. 1958г. 1968г. 1978-1981гг. 2000г.	«Słownik języka polskiego» pod red. I. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedzwiedzkiego Содержит лексику общественных групп и других функциональных стилей. В словаре помимо нормативных форм зафиксированы ненормативные. Содержатся предупреждающие пометы. «Słownik języka polskiego» pod red. Witolda Doroszewskiego Словарь - энциклопедичный, в качестве примеров использ. не первоисточник, идеологизир., а также с плохо представленной религиозной лексикой. «Mały słownik języka polskiego» pod red. S. Skorupki. H. Auderskiej, Z. Łempickiej Словарь для современного пользователя на каждый день.	1895 - 1897гг. 1935-1940 гг. 1949 г. 1950-1965гг. 1981-1984 гг.	«Словарь русского языка» под ред. Я. К. Грота, А. А. Шахматова Содержит 21648 слов. Богатый иллюстративный материал из произведений писателей, дается хорошо продуманная система грамматических и стилистических помет. «Толковый словарь русского языка» под редакцией Д. Н. Ушакова Содержит 85289 слов, получили правильное разрешение многие вопросы нормализации языка, упорядочения словоупотребления, формообразов. и произношения. «Словарь русского языка» С. И. Ожегова Включает общественно-политическую лексику, даются точные значения слов и выражений, соблюден принцип нормативности в отборе лексики, в словоупотреблении, формообразов., произношении, подаче стилистич. помет. «Словарь современного русского

2002г. 2003г.	«Słownik języka polskiego» pod red. M.Szymczaka 3-х томный словарь, продолжающий традицию Дорошевского, толкования энциклопедичны, убираются не актуальные значения слов. «Inny słownik języka polskiego» pod red. M. Bańki Составлен не только на материале картотек, но и на материале корпуса. Цель толкования - отражение не научной, а языковой картины мира, а сами дефиниции имеют более контекстный, нежели научный характер. «Popularny słownik języka polskiego» E.Sobol Дополнен на основе словаря польского языка Скорупки. Словарь для каждого, в который включены слова ежедневного употребления, часто в толкованиях используются фразеологизмы. «Uniwersalny słownik języka polskiego» pod red. S. Dubisza в 4-х т. Содержат около 100 тыс. слов, универсальный, много информации, энциклопедизм сведен до минимума, хотя автор и отходит от позиции словаря М. Банько	1992 г. 2000г. 2005-2006гг.	литературного языка» в 17 томах Дается грамматическая характеристика слов, отмечаются особенности их словообразования, произношения и написания, приводятся нормативные стилистические пометы. «Малый академический словарь русского языка» в 4-х т. под ред. А. П. Евгеньевой, II изд. Значения слов и особенности их употребления иллюстрируются примерами из художественной, научной и общественно-политической литературы XIX-XX вв. «Толковый словарь русского языка» С. И. Ожегова, Н. Ю. Шведовой Расширение лексического состава словаря, содержит 80000 слов, соблюден принцип нормативности в отборе лексики, в словоупотреблении, формообразовании, произношении, подаче стилистических помет. «Большой толковый словарь русского языка» С. А. Кузнецова Включает около 130 тысяч слов, кроме общеупотребитительных слов приведены основные термины, используемые в современной науке и технике, а также слова, обозначающие явления и реалии производственной, культурной и общественной жизни. «Современный толковый словарь русского языка» Т. Ф. Ефремова Более 253 000 семантических единиц. Словник отражает лексический состав русского языка рубежа XX–XXI веков. Помимо общеупотребительной в словарь вошла и основная терминологическая лексика, в том числе заимствованная в последние годы.

Рассматривая толковые словари в хронологической последовательности, мы видим, как меняется традиция составления словарей, упорядочивание лексического состава польского и русского языков, меняется толкование от энциклопедизма (описательной диффениции) до краткого, точного толкования, которое дает только необходимую информацию, включая грамматические, орфоэпические сведения о лексеме.

Выводы. Сегодня словари являются своеобразным хранилищем человеческого опыта, зафиксированного в словах, отражением нормы литературного языка. Каждое слово, попадающее в язык, проходит путь от его носителя к словарю и от словаря вновь к носителю. Словари не только «фильтруют» язык, но и воздействуют на сознание, опыт людей. Несмотря на то, что сегодня люди все чаще обращаются к электронным источникам, как мы видим, бумажные словари не теряют своей актуальности.

Список литературы

1. Гадомский А. К. Новые словари польского языка как следствие изменения концепции лексикографии / А.К. Гадомский // Культура народов Причерноморья. – Симферополь, 2003. – № 39. – С. 102-107.
2. Гадомский А. К. Польская лексикография на пороге третьего тысячелетия / А. К. Гадомский // Наукові записки Луганського національного педагогічного університету. Серія «Філологічні науки»: Збірник наукових праць. – Луганськ: «Альма-Матер», 2003. – Вип. IV, Т. 1. – С. 45-62.
3. Мечковская Н. Б. Язык и религия: [пособие для студентов гуманитарных вузов] / Н. Б. Мечковская. – М.: Агентство «ФАИР», 1998. – 352 с.
4. Bańko M. Inny siownik języka polskiego / M. Bańko. – Warszawa: PWN, 2000. – T. 1-2.
5. Piotrowski T. Słownik języka polskiego (w:) / T. Piotrowski // Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Współczesny język polski pod red. J. Bartmińskiego. Wrocław: Wiedza o kulturze, 1993, s. 572-587.
6. Piotrowski T. Z zagadnienia leksykografii / T. Piotrowski. – Warszawa, 1994. – 54 s.
7. Przybylska R. Zasady pisowni słownictwa religijnego / R. Przybylska W. Przyczyna. – Tarnów, 2004.
8. Sobol E. Popularny słownik języka polskiego / E. Sobol – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002.
9. Wengrzynek K. Projekt komputerowego korpusu wspolczesnych tekstow polskich / K. Wengrzynek // Język Polski LXXV. – Wrocław, 1995. – Z. 4-5, – S. 332-341.

Гадомський О. К., Полякова Ю. Ю. **До питання про становлення і еволюцію російської та польської лексикографії** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.101-110.

У статті досліджується історія розвитку російської і польської лексикографії. Автори статті проводять порівняльний аналіз тенденцій польської і російської лексикографії.

Ключові слова: російська і польська лексикографія, тлумачні словники.

Gadomski A., Poliakova J. **The question of the formation and evolution of Russian and Polish lexicography** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.101-110.

This article researches the history of Russian and Polish lexicography. The authors carry out a comparative analysis of trends in Polish and Russian lexicography.

Key words: Russian and Polish lexicography, dictionaries.

Поступила в редакцию 08.10.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.111-117.

УДК 811.161

ФРАЗЕОЛОГІЧНА МІКРОСИСТЕМА «ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ» В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ПСИХОСЕМАНТИЧНИЙ І АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

Грозян Н. Ф.

Республиканское высшее учебное заведение «Крымский инженерно-педагогический университет»

У статті запропоновано психосемантичний підхід до дослідження позитивного й негативного оцінного значення фразеологічних одиниць.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеологічна мікросистема, поведінка людини, оцінка.

Постановка проблеми. У лінгвістиці останнього десятиріччя активно обговорюється питання зародження нових лінгвістичних напрямів, проблеми яких розміщені на межі кількох наук [дет. про це див. 14]. Проблеми фразеологічної ідеографії формують питання, що вимагають усебічного, комплексного й глибинного вивчення. Часом потрібною є праця кількох поколінь дослідників, які іноді належать до цілком віддалених ділянок людських знань, щоб зрештою представити явище в усій його загальності й системності. Фразеологічна ідеографія не є винятком. Ю.Ф. Прадід так висловився з цього приводу: «...Сучасний етап розвитку наукових знань якраз і характеризується розширенням аспектів вивчення одного й того ж самого об’єкта різними науками, іншими словами один і той самий об’єкт вивчається з більшою спеціалізацією» [8, с. 24]. Питання фразеологічної ідеографії пов’язані з багатьма маргінальними науками й галузями знань, у тому числі з аксіологією («аксіологія» – вчення про цінності [16, с. 21]). Теорія оцінки в українському мовознавстві найкраще розроблена щодо слова в працях А. А. Бурячка [1], В. М. Русанівського [13], О. О. Тараненка [17; 18], Т. А. Космеди [3; 4] та інших учених. Проблема відображення категорії оцінки у фразеології залишається, фактично, не опрацьованою. Проте варто зазначити, що перші кроки на шляху розв’язання цієї складної й багатопланової проблеми зроблено (див. праці: Л. Г. Авксентьєва [19], А. Івченка [2], Т. А. Космеди [3; 4], О. О. Селіванової [14; 15], В. Д. Ужченка [19] та ін. учених).

Актуальність дослідження визначається, по-перше, посиленням в україністиці інтересу до опису окремих фразеологічних мікросистем; по-друге, підвищеним інтересом науковців до проблем, пов’язаних з типологією аксіологічно орієнтованих фразеологізмів.

Мета статті – вирізнити з фразеологічного складу української мови фразеологічні одиниці (ФО) на позначення поведінки людини, з’ясувати за допомогою психосемантичного дослідження рівень їхнього позитивного й негативного оцінного значення.

Експериментальна психосемантика порівняно нова галузь вітчизняної психології, яка виникла на початку 70-х років. Вона має міждисциплінарний аспект,

тісно пов'язуючись із різними науками, у тому числі з лінгвістикою. Так, у психосемантиці використовують мовний матеріал для дослідження категоріальних структур індивідуальної та суспільної свідомості [дет. про це див.: 6; 7; 12, с. 323-324]. У свою чергу, мовознавці звертаються до психосемантики, використовуючи результати досліджень психологів для ідеографічного опису фразеологічного складу мови [9; 10; 20]. Як зазначає П.А. М'ясоїд, «психологія мусить не стільки користуватися здобутками суміжних дисциплін, скільки збагачувати їх своїми досягненнями» [5, с. 66].

На основі дослідження вчених експериментальної психосемантики [дет. про це див.: 6; 7] й аналізу фразеологічного матеріалу на позначення поведінки людини виділяємо групи ФО зі значеннями:

а) нецілеспрямованої, безвідповідальної, неорганізованої поведінки людини: ***сидіти на шиї (на плечах)*** [СФУМ, с. 645]**,** ***ломитися у відчинені двері*** [СФУМ, с. 354]**,** ***лізти / полізти в пляшку*** [СФУМ, с. 346]**,** ***валяти (клеїти) дурня*** [СФУМ, с. 51]**,** ***будувати повітряні замки*** [СФУМ, с. 47]**,** ***товкти воду в ступі*** [СФУМ, с. 714]**,** ***бити байдики (байди,*** *діал.* ***гандри)*** [СФУМ, с. 27-28]**,** ***виносити / винести сміття з хати*** [СФУМ, с. 78]**,** ***переливати з пустого в порожнє*** [СФУМ, с. 495]**,** ***тягти (тягнути) сірка (кота, куцого) за хвіст (за хвоста)*** [СФУМ, с. 729-730]**,** ***сідати / сісти в калюжу*** [СФУМ, с. 649]**,** ***витати (літати) в хмарах (в небесах, в імперіях)*** [СФУМ, с. 88], ***ширяти у позахмарному просторі*** [СФУМ, с. 88]**,** ***не бачити далі свого (власного) носа*** [СФУМ, с. 25] та ін. в опозиції до відповідальної, організованої поведінки людини: ***знати своє місце*** [СФУМ, с. 269], ***брати / взяти бика за роги*** [СФУМ, с. 38]**,** ***хапати бика за роги*** [СФУМ, с. 25], ***укладатися в рамки*** [СФУМ, с. 734] та ін.;

б) аморальної поведінки людини: ***чужими руками жар загрібати (вигортати)*** [СФУМ, с. 25]**,** ***підкладати (підсувати, підставляти*** *і т. ін.)* ***/ підкласти (підсунути, підставити*** *і т. ін.)* ***свиню*** [СФУМ, с. 508]**,** ***ловити рибу (рибку) в каламутній (***рідше ***мутній) воді*** [СФУМ, с. 352]**,** ***плювати / плюнути (наплювати) в душу*** [СФУМ, с. 521]**,** ***обвести (обкрутити, обернути*** *і т. ін.)* ***/*** *рідше* ***обводити (обкручувати, обертати*** *і т. ін.)* ***круг (навколо, довкола*** *і т. ін.)* ***пальця*** [СФУМ, с. 445]**,** ***пускати / пустити в очі дим (пилюку)*** [СФУМ, с. 585]**,** ***наставляти / наставити роги*** [СФУМ, с. 426]**,** ***наступати / наступити на мозолю (на мозоль, на мозолі)*** [СФУМ, с. 427]**,** ***валити з хворої голови на здорову*** [СФУМ, с. 50] та ін. в опозиції до поведінки людини, при якій суб'єкт у чомусь обмежує себе, керуючись почуттям обов'язку: ***держати (тримати) / здержати слово*** [СФУМ, с. 192]**,** ***стримати слова*** [СФУМ, с. 192]**,** ***не лишатися (не залишатися,*** *рідше* ***не оставатися*** *і т. ін.)* ***/ не лишитися (не залишитися, не остатися*** *і т. ін.)* ***в боргу*** [СФУМ, с. 341] та ін.;

в) поведінки впевненої в собі людини: ***гнути свою лінію (своє)*** [СФУМ, с. 151]**,** ***жити своїм розумом (умом)*** [СФУМ, с. 236]**,** ***за словом не лізти (не лазити, не полізти) до кишені (у кишеню)*** [СФУМ, с. 50]**,** ***брати / взяти на себе багато (забагато)*** [СФУМ, с. 42] та ін. в опозиції до поведінки невпевненої, несамостійної людини**:** ***держатися (триматися) за спідницю*** [СФУМ, с. 194]**,** ***і над копійкою труситься*** [СФУМ, с. 725]**,** ***піджимати (підгортати, підгинати*** *і т. ін.)* ***/ піджати (підгорнути, підігнути, підібгати*** *і т. ін.)* ***хвіст (хвоста)*** [СФУМ, с. 508]**,** ***ходити навкруг (навколо, довкола)*** [СФУМ, с. 749] та ін.

Установлено, що серед обстежених ФО на позначення поведінки людини більшість має негативне оцінне значення (див. гістограму 1). Це «свідчить про те, що до фразеологізмів частіше звертаються для оцінки неадекватної поведінки, ніж для схвалення позитивного» [6, с. 294].

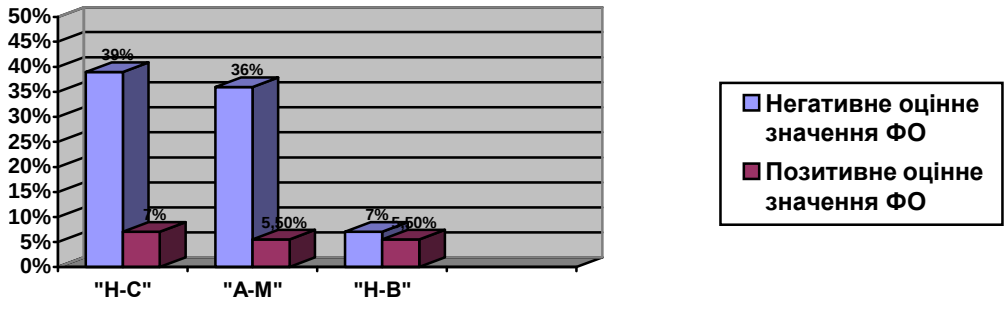

«Н-С» – нецілеспрямованість (39%) – самоконтроль (7%)
«А-М» – аморальність (36%) – моральність (5, 5%)
«Н–В» – невпевненість (7%) – впевненість (5, 5%)

Гістограма. 1. Розподіл негативного й позитивного оцінного значення ФО

Психосемантичне дослідження категоріальної структури фразеологічних одиниць на позначення поведінки людини методом кластерного аналізу [дет. про це див.: 6; 7] («***Кластер*** (від лат. classis – розряд) – група об'єктів, клас. ***Кластерний аналіз*** (від *кластер*) – *метод* групування експериментальних даних у класи (кластери, таксони))» [16, с. 271] уможливило виявлення деталізованої системи категоризацій і семантичних ознак, імпліцитно властивих ФО. Так, кластери ФО нецілеспрямованості, аморальності поведінки людини розбиваються на підкластери, які відображають низку аспектів цієї нецілеспрямованості, аморальності поведінки людини [дет. про це див. 6]. Наприклад, аналіз фразеологічного матеріалу на позначення поведінки людини та вищезазначене дослідження експериментальної психосемантики дає підстави виділити 5 груп (підкластерів) ФО на позначення нецілеспрямованої, безвідповідальної, неорганізованої поведінки людини:

1. Неадекватність поведінки людини через неадекватність «образу світу» суб'єкта самій дійсності: ***будувати повітряні (надхмарні) замки*** – «придумувати нездійсненні, відірвані від життя плани» [ФСУМ, с. 61]; ***витати (літати*** рідко ***ширяти) в хмарах (в небесах, в емпіреях, в небесних (високих) сферах, у позахмарному просторі)*** – «сприймати дійсність нереально, наївно» [ФСУМ, с. 106]; ***варитися у власному соку*** – «не виходити за межі свого досвіду; працювати, не спілкуючись з іншими» [ФСУМ, с. 67] та ін.

Спільним значенням, що об'єднує ці фразеологізми, є відсутність у якогось суб'єкта (чи суб'єктів) адекватного образу зовнішнього світу: *А в кого ж було питати* [поради]? *У Катрі? Дожила до сивого волосся, а все ще* ***у хмарах витає*** (І.Муратов); – *Вони* [теоретики] *кричали: не на землі Каргат живе, а* ***ширяє*** *десь* ***у позахмарному просторі*** (Ю. Шовкопляс); ФО ***у хмарах витає, ширяє у позахмарному просторі*** передають, що в суб'єктів [Катрі, Каргата] спостерігається нецілеспрямованість поведінки через неадекватне уявлення ними дійсності.

Формула групи (підкластера) 1:

образ світу суб'єкта ≠ дійсність

≠ – невідповідність

2. Неадекватність поведінки людини через залежність від зовнішніх умов: ***сісти, як (мов, ніби*** і т. ін.) ***рак на мілині (на мілкому, на мілі)*** – «потрапити в скрутне, безвихідне або незручне становище» [ФСУМ, с. 811]; ***піджимати (підгортати, підгинати*** і т. ін.) / ***піджати (підгорнути, підігнути, підібгати*** і т. ін.) ***хвіст (хвоста)*** – «втрачати упевненість, пиху, злякавшись чи засоромившись наслідків своїх дій, вчинків або відчувати свою провину» [ФСУМ, с. 633] та ін.

Зміст ФО цієї групи, на думку психологів, передає зниження власної активності, суб'єктивності й цілеспрямованості поведінки людини через залежність від зовнішніх обставин: *Треба ж переустаткувати механізми, інакше токарі в наступному зовсім* ***сядуть на міль*** (П. Автомонов). ФО ***сядуть на міль*** передає, що токарі потраплять у безвихідне становище, а причина цьому – зовнішня обставина (зношення механізмів).

Формула групи (підкластера) 2:

дійсність >> мета

>> – суб'єктивна значущість

3. Неадекватність поведінки людини через відсутність мети дії чи підміну її незначною активністю: ***переливати*** (рідко ***сипати***) ***з пустого [та] в порожнє –*** «займатися непотрібною, марною справою» [ФСУМ, с. 618]; ***товкти воду в ступі*** – «займатися чим-небудь непотрібним, марно гаяти час» [ФСУМ, с. 887]; ***ходити навкруг (довкола, кругом та навколо)*** – «не добиратися, не доходити до суті справи» [ФСУМ, с. 931]; ***байдики (байди***, *діал.* ***гандри) бити*** – «бути без діла, весело проводити час; розважатися» [ФСУМ, с. 23-24]; ***ганяти вітер по вулицях (по світу)*** – «проводити час у розвагах, нічого не робити, нічим не займатися» [ФСУМ, с. 169]; ***баглаї, бити (годувати, гнути)*** – «нічого не робити, ледарювати» [ФСУМ, с. 23]; ***решетом у воді зірки ловити*** – «марно витрачати час; байдикувати» [ФСУМ, с. 447] та ін.

Змістовим інваріантом названих ФО, на думку психологів, виступає констатація відсутності цілеспрямованої активності через її підміну:

а) несуттєвою активністю: ***Товкли воду в ступі, переливали з пустого в порожнє,*** *намагалися дійти до істини, а істина лежала десь поза межами кімнати, в якій засідали ці люди* (П. Загребельний). ФО ***товкли воду в ступі й переливали з пустого в порожнє*** передають, що суб'єкти не могли вирішити питання, їхня цілеспрямована активність підмінилася несуттєвою активністю – говорінням;

б) розвагами: – *Вірунько, не забудь, що перед тобою робітник найвищого розряду. Можна сказати, еліта! – Отож зміну відробив та й пішов* ***вітер по вулицях ганяти****. Тільки й на умі танці та комфорт* (О. Гончар). ФО ***вітер по вулицях ганяти*** передає, що у суб'єкта після роботи відсутня цілеспрямованість поведінки унаслідок її підміни розвагами;

в) зволіканням часу реалізації цієї діяльності: – *Ви мені, хлопці,* ***куцого за хвоста не тягніть****. День-два – і щоб копиці стояли* (Леся Українка). ФО ***куцого за хвоста не тягніть*** передає, що хлопці підмінять свою цілеспрямовану активність зволіканням часу реалізації діяльності, якщо не будуть поспішати складати копиці;

г) ледарюванням: [Баба Денисиха:] *На тому світі виспишся, Денисе. Який уже тут сон. Та ти, правда, замолоду сонько. Замолоду* ***решетом у воді зірки ловив…*** ФО ***решетом у воді зірки ловив*** передає, що суб'єкт [Денис] замолоду байдикував, отже, його цілеспрямована активність підмінялась ледарюванням.

Формула групи (підкластера) 3:

наявна мета ≠ мета діяльності

≠ – невідповідність

4. Неадекватність поведінки людини через невідповідність цієї поведінки зовнішнім умовам: ***ганяти (ганятися, бігти, полювати*** і т. ін.) ***за двома зайцями*** – «намагатися одночасно здобути успіх у двох різних починаннях, справах і т. ін.» [ФСУМ, с. 169]; ***як (мов, ніби*** і т. ін.) ***баран (козел*** і т. ін.) ***на нові ворота***, з сл. ***дивитися, витріщитися, втелющитися*** і т. ін. – «не розуміючи, спантеличено, здивовано» [ФСУМ, с. 17]; ***ломитися (добиватися) у відчинені (відкриті) двері*** – «твердити, доводити загальновідоме, те, чого ніхто не заперечує» [ФСУМ, с. 448]; ***метати (розкидати, кидати, розсипати*** і т. ін.) ***бісер (перли, перла) свиням (перед свиньми, перед свинями)*** – «марно говорити, доводити що-небудь тому, хто не може, не здатний або не хоче зрозуміти того, що йому кажуть» [ФСУМ, с. 484] та ін.

ФО цієї групи, на думку психологів, об'єднує констатація порушень цілеспрямованості в ланці цілепокладання (цілепокладання – це постановка «науково обґрунтованих і практично досяжних цілей» [11, с. 209]): *Не раз вже* ***за двома зайцями*** *ти* ***ганяв****, зате ж ні одного, Гонившись, не піймав… Отак ти і тепер горох запропастиш* (П. Гулак – Артемовський). ФО ***за двома зайцями ганяв*** констатує неможливість реалізації двох цілей одночасно.

Формула групи (підкластера) 4:

мета > < дійсність

> < – неадекватність

5. Неадекватність поведінки людини через ігнорування зовнішніх умов при реалізації мети: ***гратися (грати, бавитися) з вогнем –*** «поводитися необережно, здійснювати що-небудь небезпечне, не думаючи про наслідки» [ФСУМ, с. 196]***; рубати (рубонути) з плеча*** –«"робити що-небудь зопалу, не подумавши» [ФСУМ, с. 763]; ***брати (взяти) на себе багато (забагато)*** – «перебільшувати власні можливості, права і т. ін.» [ФСУМ, с. 52] та ін.

Фразеологізми цієї групи об'єднані значенням опису деякої активності суб'єкта, але ця активність не співвідноситься з наявною ситуацією: *А отутечки ви пересолили… У вас дітки нетипові. Родяться нетипово троє в день! Ви* ***рубанули з плеча****: «У робітниці В. ранком народилися дві дівчинки і хлопчик»* (С. Ковалів). ФО ***рубонули з плеча*** передає, що суб'єкт навів нетиповий приклад, отже, його активність не співвідноситься з наявною ситуацією. Через подані вище ФО характеризується негнучкість, аутистичність поведінки людини («Аутизм (від грец. autoc – сам, один) – хворобливий стан *психіки* людини, що характеризується заглибленням у внутрішні переживання, прагненням до відособлення від зовнішнього світу й поступовим відривом від *реальної* дійсності» [16, с. 65]. У нормі терміном «аутизм» стали користуватися для опису індивідуальних особливостей, пов'язаних із орієнтацією людини на свою внутрішню картину світу й внутрішні критерії при оцінюванні подій [12, с. 32]): *Магазаник спокійно сказав: – не* ***грай****, Оксано,* ***з вогнем****, бо ти, здається, й досі не знаєш, що таке життя* (М. Стельмах). ФО ***грай з вогнем*** передає, що суб'єкт [Оксана] не орієнтується в об'єктивній дійсності (не знає що таке життя), отже, поведінка Оксани не співвідноситься з дійсністю та є аутистичною; – *Дмитро* ***забагато бере на себе****. Перші вдалі запровадження в механічному цеху запаморочили йому голову, і він гадає, що тепер йому море по коліна* (П. Автомонов). ФО ***забагато бере на себе*** передає, що суб'єкт

[Дмитро] орієнтується тільки на своє внутрішнє бачення світу, його поведінка характеризується відривом від реальної дійсності та є аутистичною.

Формула групи (підкластера) 5:

мета >> дійсність

>> – суб'єктивна значущість

Висновки. Отже, фразеологія перебуває в тісному зв'язку з експериментальною психосемантикою. Психосемантичні дослідження категоріальної структури фразеологічних одиниць методом кластерного аналізу виявили у фразеологічній мікросистемі «Поведінка людини» тонкі нюанси оцінного значення фразеологізмів. Результати аналізу підтверджують, що серед аналізованих ФО більшість має негативне оцінне значення. Аналіз ФО на позначення поведінки людини сприятиме виробленню загальної типології методів дослідження фразеологічних мікросистем у аксіологічному аспекті, створить передумови для укладання фразеологічних словників ідеографічного типу, внесе корективи щодо розширення й поглиблення арсеналу методичних засобів психосемантики в галузі психології особистості. Психосемантичний аналіз фразеологічної мікросистеми «Поведінка людини» має великі перспективи, оскільки не залученими до дослідження залишаються результати діалектологічних й етнографічних експедицій, текстові масиви, які суттєво доповнять і уточнять отримані результати й висновки.

Список літератури

1. Бурячок А. А. Оцінна лексика в українській літературній мові // Українське усне літературне мовлення / А. А. Бурячок. – К.: Наукова думка, 1967. – С. 75-93.
2. Івченко А. Українська народна фразеологія: ареали, етимологія / А. Івченко. – Харків: Око, 1996. – 160с.
3. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т. Космеда. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 350 с.
4. Космеда Т. А. Лінгвофілософська категорія оцінки в системі поглядів Д. М. Овсянико-Куликовського // Вісник Харківського університету. Спадщина Д. М. Овсянико-Куликовського та сучасна філологія / Т. А. Космеда. – Харків: Око, 1998. – № 411. – С. 267-273.
5. М'ясоїд П. А. Загальна психологія / П. А. М'ясоїд. – К.: Вища школа, 1998. – 479 с.
6. Петренко В. Ф. Основы психосемантики / В. Ф. Петренко. – М.: МГУ, 1997. – 400 с.
7. Петренко В. Ф. Психосемантика сознания / В. Ф. Петренко. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 207 с.
8. Прадід Ю. Ф. Вступ до юридичної лінгвістики: [навчальний посібник / за ред. чл.-кор. АПрН Ярмиша О. Н.] / Ю. Ф. Прадід – Сімферополь: Доля, 2002. – 104 с.
9. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія: Проблематика досліджень / Ю. Ф. Прадід. – К.: Сімферополь, 1997. – 252 с.
10. Прадид Ю. Ф. Актуальные теоретические проблемы фразеологической идеографии // Ономастика і апелятиви / Ю. Ф. Прадид, Н. Ф. Грозян. – Дніпропетровськ, 1998. – Вип. 4. – С. 102-105.
11. Психологічний словник [за ред. В. І. Войтка]. – К.: Вища школа, 1982. – 215с.
12. Психология. Словарь / под общ. ред. А. В. Петровского и М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., исправл. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
13. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики / В. М. Русанівський. – К.: Наукова думка, 1998. – 236 с.
14. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О. О. Селіванова. – К.: Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.
15. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): [монографія] / О. Селіванова. – К.–Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
16. Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К.: Наукова думка, 2000. – 662 с.

17. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах: Основные семантические процессы / А. А. Тараненко. – К.: Наукова думка, 1989. – 256 с.
18. Тараненко О. О. Відображення суспільного сприйняття світу в семантиці мови / О.О. Тараненко // Мова і культура. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 91-137.
19. Ужченко В. Д. Українська фразеологія / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьєв. – Харків: Основа, 1990. – 197с.
20. Эмирова А. М. Русская фразеология в коммуникативном аспекте / А. М. Эмирова. – Ташкент: ФАН, 1988. – 91 с.

Список умовних скорочень

грец. – грецького; дет. –детальніше; див. – дивіться; діал. – діалектне; лат. – латинського; сл. – словом; т. ін. – таке інше; СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 1104 с.; ФСУМ – Фразеологічний словник української мови: В 2 кн. – К.: Наукова думка, 1993. – Кн. 1-2.

Грозян Н. Ф. **Фразеологическая микросистема «поведение человека» в украинском языке: психосемантический и аксиологический аспекты** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.111-117.

В статье предложен психосемантический подход к исследованию положительного и отрицательного оценочного значения фразеологических единиц.

Ключевые слова: фразеологическая единица, фразеологическая микросистема, поведение человека, оценка.

Grozyan N. F. **Phraseological microsystem «behaviour of a person» in ukrainian language: psychosemantical and axiological aspects** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.111-117.

The psycho-semantics approach to the search of positive and negative meanings of phraseological unit is offered in the article.

Key words: phraseological unit, phraseological microsystems, behaviour of a person, appraisal.

Поступила в редакцию 13.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.118-121.

УДК 811.161.2'27

ПРОЦЕС АДАПТАЦІЇ НОВІТНІХ АНГЛІЙСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННІ

Дьолог О. С.

Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка, м. Харків

Дана стаття присвячена проблемам англомовних запозичень в українській мові. У статті розглянуто суттєві ознаки мовної картини світу, проаналізовано складники процесу мовного запозичення.

Ключові слова: мовна інтерференція, мовна ситуація, інновація, неологізм, запозичення.

Постановка проблеми. Останніми десятиліттями розширилися політичні, економічні та культурні зв'язки України з іноземними, зокрема, англомовними країнами. Такі процеси спричинили посилене надходження в українську мову англомовної лексики. Виникла потреба в найменуванні українською мовою нових явищ, що вже існують у англомовній світовій практиці.

Складні процеси в сучасній українській лексико-семантичній системі, пов'язані з інтенсивним надходженням запозичень, переважно з англійської мови, закономірно отримують неоднозначні оцінки українських мовознавців: з одного боку, дослідники відзначають певне збагачення мови, наближення за допомогою асимільованих англійських запозичень до світових досягнень у суспільно-політичній, економічній, управлінській, торговельній сферах, з іншого, – спостерігається перевантаження та засмічення рідної мови чужими лексемами (часто навіть за наявності власне українських відповідників).

Огляд наукової літератури. Інноваційні процеси у мові завжди були предметом дослідження світової лінгвістики. Не залишилася ця проблема поза увагою і вітчизняних дослідників. Проблемам запозичень в українській мові присвячені роботи Б. М. Ажнюка, О. С. Ахманової, Ю. В. Жлуктенка, О. Г. Муромцевої тощо. Останніми десятиріччями активізувалося в українському мовознавстві вивчення запозичення англіцизмів (Л. Кислюк, А. Наумовець, О. Махньова, О. Стишов, С. Федорець та інші). Отже, питання про місце нових слів у лексичній системі мови, про принципи їхньої класифікації, про способи організації та функціонування активно вивчаються в українському мовознавстві. Ці процеси досліджуються у різних аспектах: з точки зору їхнього залучення у мовну систему, з точки зору реалізації в них потенційних можливостей мовної системи, з точки зору їхньої співвіднесеності з економічними, політичними, культурними процесами. Проте, на жаль, не достатньо є вивченими самі процеси адаптації англомовних запозичень в українській мові.

Мета даного дослідження полягає у висвітленні питань адаптації новітніх англіцизмів у сучасній українській мовній практиці.

Однією з найактивніших сфер залучення до української мови нової англомовної лексики є реклама та засоби масової інформації. Через мову реклами та ЗМІ до українського лексичного складу потрапляє значна кількість запозичень. Особливо інтенсивно такий процес відбувається в останні десятиліття. Одним із чинників цього є більша відкритість українського споживчого ринку товарам іноземного виробництва, які, природно, мають чужомовні (переважно – англійські) назви. Щоденне постійне теле- та радіомовлення пропонує рекламу численних закордонних товарів, нерідко таких, для позначення яких в українській мові не існує слів.

Через це в українській мові відбувається запозичання безпосередньо з іноземної мови (зазвичай – англійської) усно-писемним шляхом, оскільки реклама найчастіше послуговується аудіовізуальним методом впливу. Як відомо, реклама має мету привернути увагу україномовних покупців, нерідко маскуючи звичайні речі, що іноді можуть мати й українську назву. Наприклад, *дайджест* – огляд, *спрей* – розбризкував, *кеш* – готівка, *армрестлінг* – рукоборство, *фрістайл* – вольний стиль, *ньюс-реліз* – випуск новин, *сервіс* – обслуговування, *паркінг* – стоянка, *дайвінг* – пірнання, *ліфтинг* – підтяжка, *прайм-тайм* – найкращий час, *флаєр* – листівка, *дистриб'ютер* – розповсюджувач, *арт-терапія* – лікування мистецтвом, *бебі-бум* – сплеск народжуваності, *фастфуд* – швидка їжа, *консумація* – споживання, *консумент* – споживач, *сейл* – розпродаж, *дефростер* – розморожувач, *офіс* – контора, *сек'юриті* – охорона, *дисконт* – знижка, *тинейджер* – підліток, *бартер* – товарообмін, *лізинг* – оренда, *пресинг* – тиск, *екшн* – дія тощо.

Процес новітнього запозичання англіцизмів в українську мову відбувається у межах загальної для всіх сучасних мов тенденції до універсалізації та інтернаціоналізації словникового складу. Специфікою сучасного періоду є те, що найчастіше за основу інтернаціональної лексеми обирається англійська за походженням номінація – власна або створена в англійській мові на базі латинських або грецьких міжнародних елементів. Цьому також сприяє той факт, що за нинішньої доби англійська мова перетворилася на мову міжнародного спілкування та посіла місце засобу інтернаціональної комунікації.

Уживання чужомовної лексеми в українській мові завжди потребує певної адаптації до власних мовних законів. Численні англіцизми, що сьогодні вживаються у нашому усному та писемному мовленні проходять певні етапи адаптації. На сьогодні в усній та писемній українській мовній практиці (частіше – у мові засобів масової інформації та реклами) все активніше використовуються гібридні композити, перша основа яких становить іншомовну лексему в неадаптованій формі (часто – в іншомовній графіці). Це різновид вкраплень – уживання у тексті з певною змістовою або стилістичною метою слів у звуковій та графічній формі мови-джерела.

Сучасні неологізми, що використовуються в українському мовленні під впливом засобів масової інформації та реклами, можна класифікувати на групи:

- неологізми, які використовуються у тексті зі збереженням графіки мови-джерела (варваризми): *SMS (Short Message Service), PR (Public Relations*), *VIP (Very Important Person), Lady Speed Stick, Rexona Crystal, UMC, Gillet Series, Happy Meal, Mc Donald's, Gala, Viscas, ICTV, Word, Microsoft, Old Spice, Vanish* тощо;
- неологізми транслітеровані кирилецею (макаронізми); при цьому одне слово може бути і варваризмом, і макаронізмом: *SMS /СМС, PR/ПР (піар), VIP/віп;*
- складні неологізми, де запозичені основи поєднуються з питомими: *SMS - повідомлення* (з подальшою його трансформацію у *SMS 'ка*), *Dax арктика, Gala лимон, Orbit білосніжний, Rex відбілюючий* тощо;
- неологізми з нестабільною орфографію: *месидж/месідж/меседж, офшор/офф-шор/оф-шор, іміджмейкер/імідж-мейкер, мас-медіа/масмедіа, пепсі-кола/пепсі кола*;
- неологізми, які активно беруть участь у словотворенні: *PR-щик, PR-відділ, політ-PR, віп-місця, офшорний, бартерний, дисконтний, ваучерний, рейтинговий, спонсорувати, спонсорство, ріелторський, екстримний, мультимедійний, серверний, сканерувати, провайдерський, іміджмейкерський.*

Таким чином, для відображення одного поняття зі спеціальним об’єктом номінації може існувати ціла низка найменувань-варіантів, тобто таких, які певним чином здатні конкурувати за своїми формальними, семантичними або функціональними властивостями у мовній діяльності сучасного українського суспільства. Причиною цього є і позамовні чинники (складність поняття, актуальність різних його аспектів), і внутрішньомовні чинники (наявність варіантних засобів вербалізації поняття).

У переважній більшості сучасні неологізми англійського походження відповідають вимогам, що висуваються до слів-термінів: бути максимально точними та лаконічними. Запозичання часто відбувається саме задля економії мовних засобів порівняно з питомими чи калькованими описовими виразами. Наприклад: *бренд* (розрекламована торгова марка певного товару), *пертурбації* (несподівана зміна звичайного стану), *прайм-тайм* (ефірний час на радіо і телебаченні, що охоплює максимальну кількість радіослухачів і телеглядачів), *ґрант* (грошова допомога на навчання чи наукове дослідження), *фундація* (пожертвування коштів на заснування чого-небудь), *офшор* (території, які забезпечують пільговий фінансовий режим із закордонними партнерами) тощо.

Деякі слова, що донедавна вживалися у вузькій термінологічній галузі, починають долати цей бар′єр і завдяки ЗМІ та рекламі переходять до загальновживаної мови, розширюючи при цьому свої семантичні можливості і нерідко набуваючи нових значень. Наприклад: *трансфери* (у значенні «компенсаційні виплати за офіційний перехід спортсмена в іншу команду»), *фігурант* (у значенні «співучасник гучних подій»), *мультиплекс* (у значенні «багатозальний кінотеатр»).

Адаптація сучасних варваризмів-англіцизмів до норм української літературної мови проявляється і в узгодженні зазначених нововведень із українськими лексемами у роді і числі: *Нов**ий** Dirol complete подвійної дії; Нов**а** Rexona ніколи не зрадить; Orbit білосніжн**ий**; Pampers зна**є**, що ваш малюк бажає; Rex відбілююч**ий**.*

Висновки. Таким чином, за умови збереження комунікативності і функціонально-стилістичних обмежень запозичення стає одним із джерел поповнення сучасного словника української мови. Певний арсенал запозичених одиниць поступово стає частиною загальновживаної лексики. При цьому адаптація неологізмів відбувається у більшості випадків через мовлення реклами і засобів масової інформації, оскільки реклама і ЗМІ на сьогоднішній день є надзвичайно поширеними та мають певний вплив на широкий загал населення. Проблема адаптації, існування та поширення інноваційних елементів, спричинених впливом англійської мови, у сучасному українському мовленні лише зазначена у даній статті. Проте через активність процесу «англізації» української мови питання запозичання заслуговують на подальше докладне наукове дослідження.

Список літератури

1. Володарская Э. Ф. Заимствования как отражение русско-английских контактов / Э. Ф. Володарская // Вопросы языкознания. – 2002. – № 4. – С. 96-118.
2. Карпіловська Є. А. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій / Є. А. Карпіловська // Українська мова. – 2008. – № 1. – С. 24-35.
3. Мазурик Д. Українська неологічна традиція / Д. Мазурик // Вісник Львівського університету. – Вип. 34. – Ч. 1. – Львів, 2004. – С. 219-225.
4. Масенко Л. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір / Л. Масенко. – К.: «КМ Академія», 2004. – 268 с.
5. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації): [монографія] / О. А. Стишов. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. – 188 с.

Дьолог О. С. **Процесс адаптации новейших английских заимствований в современном украинском языкознании** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.118-121.

Данная статья посвящена проблемам англоязычных заимствований в украинском языке. В статье рассмотрены существенные стороны языковой картины мира, проанализированы составляющие процесса языкового заимствования.

Ключевые слова: языковая интерференция, языковая ситуация, инновация, неологизм, заимствование.

Dyolog O. **The adaptation process of new English loan words in** the **modern Ukrainian linguistics** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.118-121.

This article is devoted to the problems of English loanwords in Ukrainian language. The article describes the essential aspects of linguistic picture of the world, analyses components involved in the process of adoption.

Key words: language interference, linguistically situation, innovation, neologism, loan word.

Поступила до редакції 16.09.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.122-128.

УДК 81'373.21

РУМЕЙСКО-УРУМСКО-ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В ПРОЦЕССЕ СОЗДАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ОЙКОНИМОВ В ОЙКОНИМИИ ДОНБАССА

Жарикова М. В.

Горловский государственный педагогический институт иностранных языков, г. Горловка

В статье рассматривается взаимодействие урумских, румейских и восточнославянских элементов в процессе создания и функционирования ойконимов на территории Донбасса. Топонимы приазовских греков исследуются главным образом на основе их фиксаций во 2-й пол. XIX в. и в 60-80-е годы прошлого века.

Ключевые слова: топонимия, топоним, ойконимия, ойконим, юго-восточная Украина.

Постановка проблемы. Известный ономаст В. А. Никонов в одной из работ отмечал, что собственное имя – это ориентир во времени и пространстве. Это высказывание как нельзя лучше подходит к характеристике топонимов в целом и ойконимов в частности, которые в своих основах содержат богатый материал не только о топографических особенностях, животном и растительном мире конкретной территории, но и об истории ее заселения, быте и традициях народа, жившего в определенный период в данном регионе, следовательно, несут географическую, историческую и языковую информацию. Поэтому изучение ойконимов в аспекте отражения в них как внутриязыковых, так и внеязыковых, социально-исторических процессов представляет интерес для лингвистов, а также историков и этнографов.

Для малых этнических групп населения, которые проживают на территории Украины, проблема сохранения культуры и языка особенно значима. В связи с этим большое значение приобретает научное осмысление особенностей их ономастикона. Один из таких этносов – греки. Географические названия с румейскими и урумскими элементами привлекли к себе внимание только в 60-70-е годы прошлого столетия. Инициатором их изучения был профессор А. А. Белецкий. Значительное внимание гидронимам приазовских греков было уделено в работах Е. С. Отина. Однако в настоящее время отсутствует обобщающее исследование по типологии всех известных нам урумо-румейско-славянских топонимических гибридов на юго-востоке Украины. В этом и состоит актуальность и новизна данной работы.

Цель статьи – исследовать и описать румейско-урумско-восточнославянское взаимодействие в процессе создания и функционирования ойконимов в ойконимии Донбасса.

Объектом изучения является «молодая» ойконимия Донетчины XVIII–XXI вв., сложившаяся в результате заселения этого региона носителями разных языков, в том числе, украинцами, россиянами, «приазовскими греками» − румеями и урумами.

Ойконимия «приазовских греков», сложившаяся во 2-й половине XVIII − начале XIX вв., представлена двумя синхронно связанными пластами − *урумским* (близким к крымскотатарскому языку) и *румейским* (генетически связанным с северным наречием новогреческого языка) и имеет два диахронных яруса: *нижний*, состоящий из названий, перенесенных в Северное Приазовье из Крыма православными греками, и *верхний*, представленный названиями новых селений или их частей, появившихся на новом месте и отражающих новые реалии жизни приазовских греков. Воздействие русско-украинского двуязычия на их живую речь и топонимию привело к полилингвальным гибридам, возникшим вследствие разноуровневой интерференции (*Комар*, *Комарь* вместо *Камара*; *Долинтарево*, *Гурджи-ту-Хутра*, *Левку-ту-Хутра*, *Бешеве* вместо *Бешев*, *Чердаклы* как форма множественного числа: в *Чердаклах* и др.).

Отмеченная сложность языкового существования приазовских греков не могла не отразиться в сфере создававшихся ими географических названий. В Северное Приазовье из Крыма были перенесены многие гибридные румейско-крымскотатарские и румейско-урумские топонимы, а также модели создания подобного рода гибридов (ср. в этой связи данные в: [1, с. 171]. Греки создали богатую топонимию, которая функционирует до настоящего времени и представлена названиями «хозяйственных угодий и различных сооружений, балок, речек, ручьев, холмов, дорог, кладбищ, мест развлечений и т. д.» Основой для ее формирования послужили перенесенные крымские ойконимы [7, с. 43]. Интерференционное взаимопроникновение языков отмечается практически во всех разрядах местных топонимов, в том числе и в ойконимах, однако его интенсивность и качество различны в разных классах топопонимов.

Названия греческих поселений, созданные путем переноса готовых ойконимных форм, составили исходный набор единиц, на которые опирался процесс пополнения этой ойконимной подсистемы региона новыми единицами.

Греки основали в Приазовье 24 селения. Практически все их названия перенесены из Крыма. Основателями селений могли быть выходцы как из одного, так и из нескольких селений. В первом случае проблемы выбора названия для переноса не существовало. Так возникли, например, названия *Бешев*, совр. *Старобешево*; *Каракуба*, совр. *Раздольное*. Во втором случае могло переноситься как одно, так и два названия. Зависело это от количества переселенцев из конкретных крымских сел. При заметном количественном перевесе выходцев из одного селения переносилось название именно этого селения. Подобная номинационная ситуация имела место при переносе крымских ойконимов *Ласпа*, *Керменчик*, *Карань*, *Гурзуф*, *Чердаклы*, *Старый Крым*, *Улаклы*. Если же такого количественного перевеса не наблюдалось, на приазовский населенный пункт могли переноситься два названия, при этом одно из них закреплялось как официальное, а второе − как неофициальное. Это наблюдалось при назывании таких селений, как: 1) *Янисоль*, совр. *Куйбышево*, Влдр. − на него перенесли два названия: *Ени Сала (>*

Янисоль > Малый Янисоль> Куйбышево) и *Джемрек*; официальным стало первое из них. (Само селение основали выходцы из крымских сел Ени Сала, Ени Кой, Джемрек и Уйшун); 2) *Янисоль*, совр. *Великая Новоселка*, Внс. − на него перенесли два названия: *Салт Ени Сала*, которое упростилось в *Ени Сала*, а затем в *Янисоль (> Большой Янисоль > Великая Новоселка)* и стало основой для официального именования, и *Салгир Ени Сала*, употреблявшееся в неофициальной сфере; 3) *Константинополь*, Внс. – селение в момент его основания в 1779 г. имело два названия − *Фуна* и *Демерджи*. В этом случае двуименность была свойственна селению еще в Крыму (селение основали выходцы из крымских сел Фуна (Демерджи), Алушта, Улунь-Узень, Кучук-Узень, Куру-Узень). Данный факт наводит на мысль о том, что для номинационного сознания переселенцев ситуация двуименности селений была привычной, они этот принцип перенесли из Крыма. Следствием его применения явилось увеличение количества ойконимов по сравнению с количеством селений.

Есть и другого рода факты, свидетельствующие о высокой значимости для приазовских греков принципа переноса ойконимов с исторической родины на новые места жительства. Так, поселок, построенный в 1930 г. восточнее ж/д ст. Карань, получил название *Кизил Таш*, перенесенное из Крыма уже потомками тех, кто ранее переселились на эти земли из данного крымского села [7, с. 40].

Несомненное влияние этого принципа проявляется и тогда, когда в качестве производящих единиц используются топонимы или антропонимы, связанные с Грецией, ее историей и культурой, т. е. обладающие культурными коннотациями. К таким названиям относятся *Афины*, совр. *Заря*, Влдр.; *Византия*, совр. *Ключевое*, Влдр.; *Фессалия*, уже не существующий НП, основанный в 1925 г. недалеко от с. Красная Поляна, Внс.; *Константинополь*, б. *Фуна*, Внс. Все эти названия возникали уже в XX в., следовательно, непосредственной связи с процессом переселения греков в Приазовье не имеют; их перенос обусловлен исторической памятью народа.

В своих структурах перенесенные из Крыма ойконимы содержат разнообразные следы языкового контактирования, возникшего еще до момента переселения.

Результаты контактирования урумского и румейского языков с русским и украинским языками в номинационном плане проявляются в названиях греческих поселений, создававшихся как новые ойконимные формы.

Первая волна переселенцев редко прибегала к созданию оригинальных ойконимов, в основе которых лежали бы местные топонимы или топонимообразовательные элементы родного языка. Однако по мере роста количества выселков (хуторов) из первичных селений активизируется процесс создания ойконимов на основе существующей местной топонимии и антропонимии с привлечением восточнославянских ойконимообразовательных средств и моделей. Существенное влияние в этом направлении оказала столыпинская реформа. Ср., например, такие данные: в период столыпинской реформы из *Старого Керменчика*, совр. *Старомлиновка*, Внс. на хутора вышло около 30 крестьянских семей, а 160 семей получили отруба [15, с. 99]. Указанная номинационная тенденция реализовалась следующими путями:

1. Производящим словом выступают названия исходных селений, т. е. изначально перенесенные ойконимы, к которым добавляются определители *новый*, *малый*, выполняющие роль словообразовательных формантов: *Бешево > Новобешево*; *Ласпа > Новоласпа; Комар > Новый Комар; Керменчик > Малый Керменчик; Сартана > Новая Сартана; Каракуба > Новая Каракуба*.

2. Производящим словом выступает фамилия/прозвище основателя хутора, к которой добавляются артикль и географический апеллятив: *Джавлах-ту-Хутра*, *Думбалака-ту-Хутра*.

3. Производящим словом выступает фамилия основателя хутора, которая подвергается ойконимизации: *Койбаш*.

4. Производящим словом выступает местный топоним: Данил *Тарама < б. Данил Тарама; Кичиксу < б. Кичиксу*.

5. Производящим словом выступает географический термин родного языка: *Бугас*, Влнв. < богаз, бугаз − ’проход; пролив; ложбина’ [7, с. 39].

Взаимодействие языков при образовании рассмотренных ойконимов проявляется не только посредством заимствования производящей лексемы из другого языка, но и через механизм номинационной аналогии, при котором ойконимообразовательный процесс ориентируется на славянские ойконимные модели (данная ориентация является следствием освоения греками русского и украинского языков).

Ойконимы, возникшие путем переноса готовых единиц с территории Крыма, в живом употреблении подвергались воздействию иноязычной (восточнославянской) языковой среды. Греческие поселения достаточно быстро утратили свой моноэтнический, точнее, этнически замкнутый характер. Этому во многом способствовали реальные условия проживания греков. Как и все иностранные колонисты, они получили от государства право владения 30 десятинами земли на ревизскую душу, однако освоить пожалованные земли не смогли в силу очень низкого естественного прироста греческого населения, обусловленного тяжелыми естественно-географическими и климатическими условиями, а также условиями труда. В связи с этим избыточные земли были позже переданы другим переселенцам, среди которых преобладали государственные крестьяне из различных губерний Российской империи − Полтавской, Харьковской, Черниговской, Курской, Смоленской. Затем сюда начали переселять своих крепостных русские помещики, что всемерно поощрялось государством. В результате к концу XIX в. Приазовье стало в высокой степени полиэтнической территорией с преобладанием восточнославянского населения. Украинцы и русские селились не только отдельно от греков, но и вливались в состав населения греческих сел. В совокупности все это создавало условия для активного языкового контактирования во всех сферах языковой деятельности, в том числе и в онимии.

Языковая интерференция охватывает прежде всего фонетическую реализацию рассматриваемых названий, но при этом она довольно часто приводит и к грамматическим преобразованиям в ойконимных единицах. Ср: «В документах дореволюционного времени и советского периода (до середины 40-х годов) встречаемся с такими формами именования Великой Новоселки, как *Большая Ени-*

Сала, Большой Янисоль, Больше-Янисель, Большой Янисаль и др.»; *Комар, Комарь, Комара, Комари, Комары*; Ласпа, *Ласпи, Каракуба, Каракуб* [6, с. 37, 42, 53, 114].

Фонетические преобразования в ойконимах могли базироваться не только на полном непонимании внутренней формы названия, но и на народноэтимологическом переосмыслении утраченной внутренней формы названия, например, *Керменчик* > *Кременчик* (ср. привычные и понятные для славянского населения ойконимы *Каменка, Каменное, Каменоватское, Каменс, Кременное, Кременная, Кременевка*).

Восточнославянское ойконимное окружение могло вызывать морфемно-структурную перестройку греческой (точнее, румейской или урумской) ойконимной формы. Так, в ойкониме *Бешев* (*беш* ‘пять’, *эв* ‘дом, жилище’) «финаль -*эв* стала восприниматься как суффикс. Благодаря морфологической адаптации в украинско- и русскоязычной среде под влиянием топонимов типа *Селидово, Иваново* ойконим *Бешев* получает и окончание среднего рода. Впервые с флексией среднего рода он зафиксирован в СКЗР (LVIII), в конце XVIII в.» [7, с. 40].

Появление ойконимных форм с элементами *новый, ново-*, как правило, приводило к структурно-словообразовательной перестройке исходных производящих ойконимов: в их состав вводились элементы *старый, старо-, большой, больше-*, аналогично тому, как это наблюдается в восточнославянской ойконимии. Ср.:

Бешев [9, с. 15, 16, 26], *Бешево* [10; 11, с. 4; 13, с. 228] > *Старобешево* [12] < *Ново-Бешево* [11, с. 4], *Новая Бешево* [13, с. 232];

Ласпа [8; 11, с. 4; 12] > *Староласпа* [13, с. 232], *Старая Ласпа* [5] < *Новоласпа*;

Керменчик [9, с. 14] > *Старый Кременчик* [4, с. 129; 13, с. 226] < *Новый Керменчик* (возник в 1793 г. [14, с. 53]), совр. *Старомлиновка*, Внс. и *Новомлиновка;*

Карань [8; 11, с. 6; 13, с. 23] > *Старая Карань* [3, с. 680; 12, с. 83], совр. *Гранитное*, Тлмн. < *Новая Карань*[7, с. 38];

Каракуба [2, с. 497; 11, с. 6] > *Большекаракуба* [13, с. 229], совр. *Раздольное*, Стбш. < *Новая Каракуба* [2, с. 497; 8], совр. *Красная Поляна*, Внс.

В середине 40-х годов XX в. целый ряд селений приазовских греков подвергся переименованию, вследствие чего исконные ойконимы на несколько десятилетий переместились в разряд неофициальных. При создании славянских названий внутренняя форма заменяемого ойконима в большинстве случаев не учитывалась, возникали, как правило, именования, ориентированные на типовые восточнославянские ойконимные модели/единицы, или идеологически окрашенные. Ср.: *Большая Каракуба > Раздольное; Афины > Заря; Бугас > Максимовка; Мангуш > Першотравневое; Сартана > Приморское; Урзуф > Приморское; Византия > Ключевое; Старый Керменчик > Старомлиновка; Чермалык > Заможное; Чердаклы > Красновка; Мариуполь > Жданов*. Опора на внутреннюю форму заменяемого названия имела место только при создании форм *Великая/Большая Новоселка* < *Большой Янисолъ* < *Ени Сала* ‘новое село’, *Гранитное* (народноэтимологическое сближение лексемы *кермен* ‘крепость’ с лексемой *кремень* ‘камень’).

Выводы. В результате переименования сложились условия для усиления функционально-стилистической вариативности в этой локальной ойконимной подсистеме. В конце 90-х годов XX в., когда ряд исконных греческих названий снова вернули в официальное употребление, в ней произошла еще одна функционально-стилистическая перестройка. Микротопонимия греческих сел содержит значительно большее количество гибридных форм, чем ойконимия.

Нами рассмотрены топонимы приазовских греков главным образом на основе их фиксаций во 2-й пол. XIX в. и в 60-80-е годы прошлого века. В перспективе – изучение их состояния, динамики изменений и функционирования в наше время.

Список условных сокращений

б.	бывший
Влдр.	Володарский р-н Донецкой области
Влнв.	Волновахский р-н Донецкой области
Внс.	Великоновоселовский р-н Донецкой области
ж/д ст.	железнодорожная станция
СКЗР(LVIII)	Специальная карта западной части России (приблизительно 2-я половина XVШ в.) / [Г. А. Шуберт]. − ЦГВИА, фонд ВУА, ед. хр. 21512.
совр.	современный
Стбш.	Старобешевский р-н Донецкой области
Тлмн.	Тельмановский р-н Донецкой области

Список литературы

1. Бушаков В. А. Лексичний склад історичної топонімії Криму / В. А. Бушаков. − К.: Інститут сходознавства НАН України, 2003. − 228 с.
2. Географическо-статистический словарь Российской империи / [сост. по поручению имп. Русского Географического общества П. П. Семенов при содействии членов В. Зверинского, Н. Филиппова и Р. К. Маака]: В 5 томах. − СПб.: Издательство В. Безобразов и К., 1863-1885. − 4224 с.
3. История городов и сел УССР в 26 томах: Донецкая область / [редколлегия: Г. П. Ерхов и другие]. − К.: Главная редакция Украинской Советской энциклопедии, 1976. − 810 с.
4. Материалы к оценке земель Екатеринославской губернии: естественно-историческая часть. Мариупольский уезд. − Вып. 1 / [под ред. В. Курилова]. − Екатеринослав: Печатня С. П. Яковлева, 1904. − 327 с.
5. Материалы топонимических экспедиций Донецкого государственного университета в 1965-1973 гг.
6. Отин Е. С. Избранные работы / Е. С. Отин. − Донецк: Донеччина, 1997. − 470 с.
7. Отин Е. С. Из заметок к лекциям по топонимике / Е. С. Отин // Восточнославянский лингвистический сборник. − Донецк: Донеччина, 2000. −№ 6. − С. 37-54.
8. Почвенная карта Мариупольского уезда. 1904 г. (приложение к МОЗЕГ-МУ 1904 г.).
9. Серафимов С. Крымские христиане (греки) на северных берегах Азовского моря / С. Серафимов // Херсонские епархиальные ведомости. − [2-е изд.]. − Екатеринослав: Типография братства св. Владимира, 1901. − 46 с.
10. Специальная карта западной части России (приблизительно 2-я половина XVШ в.) / [под редакцией Г. А. Шуберта]. − ЦГВИА, фонд ВУА, ед. хр. 21512.
11. Список земельных владений Мариупольского уезда Екатеринославской губернии. − Екатеринослав: Типография Губернского земства, 1904. − 9 с.
12. Список населенных пунктов Донбасса. Итоги сплошной подворной переписи Донецкой губернии (январь − февраль 1923 года). − Харьков: Донбасс, 1924. − Т. VI. − 512 с.

13. Справочная книга Екатеринославской епархии за 1913 год. − Екатеринослав: Духовная Консистория, 1908. − 1103 с.
14. Суперанская А. В. Топонимические универсалии / А. В. Суперанская // Восточнославянская ономастика. − М.: Наука, 1972. − С. 346-357.
15. Темир С. К. Культурно-бытовые и хозяйственные процессы в Приазовье / С. К. Темир // Греко-славянское духовное единство / [под редакцией И. А. Яли]. − Донецк: Редакционно-издательский отдел Донецкого областного управления по печати, 1993. − С. 95-102.

Жарикова М. В. **Румейсько-урумсько-східнослов'янська взаємодія в процесі створення і функціонування ойконімів в ойконімії Донбасу** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.122-128.

У статті розглядається взаємодія урумських, румейських та східнослов'янських елементів в процесі створення і функціонування ойконімов на території Донбасу. Топоніми приазовських греків досліджуються головним чином на основі їх фіксацій у 2-й пол. XIX в. і в 60-80-і роки минулого століття.

Ключові слова: топонімія, топонім, ойконімія, ойкоснім, південно-східна Україна.

Zharikova M. **Rumey-Urum-Eastern-Slavic interaction in the establishment and functioning of oikonyms** in **Oikonimy of Donbass** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.122-128.

The article analyses the interaction of Urum, Rumei, and Slav elements in the process of creation and functioning oykonyms in territory of Donbass. Toponims of Azov's Greeks is investigated on the basis of their fixation in second XIX в. and in the 60-80 years last century.

Key words: toponymy, toponym, oykonimiya, oikonym, south-eastern Ukraine.

Поступила в редакцию 29.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.129-136.

УДК 81'371:81'373.2

О МЕСТЕ КОННОТАТИВНОГО ЗНАЧЕНИЯ В СЕМАНТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЕ СЛОВА

Кислицына Н. Н.

Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского, г. Симферополь

Статья посвящена рассмотрению коннотативного значения как части семантической структуры слова наряду с предметно-логическим и грамматическим макрокомпонентами. Исследование коннотации предлагается проводить с учетом разграничения речевой и языковой коннотаций, а также с учетом понятия языковая личность.

Ключевые слова: коннотация, семантическая структура слова, языковая личность, мотивация, внутренняя форма слова.

Постановка проблемы. Определение сущности и значимости коннотации относится к важным вопросам, решаемым современной семасиологией. В работах отечественных и зарубежных лингвистов излагаются точки зрения на проблемы, связанные с взаимоотношением коннотации и денотации, со структурой коннотации, ее типологией, функциями, исследованием коннотации слова в сопоставительном и когнитивном аспектах и др. (В. В. Виноградов, М. А. Кронгауз, В. Н. Телия, И. В. Арнольд, В. И. Шаховский, Э. С. Азнаурова, А. В. Филиппов, З. Д. Попова, И. А. Стернин, Л. А. Сергеева, В. И. Говердовский, В. Н. Манакин, А. Н. Приходько и др.).

При этом по некоторым основополагающим позициям суждения весьма уважаемых исследователей зачастую не только разнятся, но и являют собой полную противоположность. Так, например, в одном из базовых вопросов, каким является вопрос о месте коннотации в структуре значения слова, наблюдаются полярные мнения. «Пока во взглядах семасиологов в определении языковой природы коннотации превалируют расхождения», – отмечает Н. Ф. Алефиренко, и в качестве примера приводит контрастные точки зрения сторонников того, что коннотация является частью «семантического содержания номинативных единиц» (Э. С. Азнаурова, И. В. Арнольд, В. Н. Телия, В. И. Шаховский) и того, что коннотация не является «составной частью языковой семантики» (Ю. Д. Апресян, Н. Г. Комлев, Д. Н. Шмелев) [1, с. 163].

Таким образом, отсутствие целостной теории коннотативного значения слова обусловливает актуальность нашего исследования. Кроме того, определение лингвистического статуса коннотации представляет собой проблему, решение которой внесет соответствующие коррективы в разработку теории общего и сопоставительного языкознания, переводоведения, психосемантики,

лингвокультурологии, межкультурной коммуникации, когнитивной лингвистики и других дисциплин.

Анализ научной литературы. Прежде чем определить соотношение коннотативного значения с другими компонентами значения слова, необходимо установить границы самого понятия «семантическая структура слова».

Несмотря на то, что термин «семантическая структура слова» давно используется в лингвистике, необходимо отметить сосуществование различных трактовок в его прочтении. Терминологическая интерференция (заимствование терминов, прежде всего из логики, психологии, философии и др.) «размыла» первоначальную лингвистическую терминосистему. В результате мы имеем либо несколько параллельных терминов, либо разные дефиниции одного и того же термина. Это повлекло за собой вариативность представления «семантической структуры слова».

Так, М. А. Кронгауз под этим термином подразумевает систему значений многозначного слова. Говоря об отношениях между значениями одной и той же лексемы – лексико-семантическими вариантами – он определяет три основных типа связей между ними: радиальный, цепочечный и смешанный. Автор указывает, что значения слов представляют сложную структуру, и выделяет «прототипическое» значение и «производные» значения [5, с. 152-157]. Такая классификация созвучна теории о «ближайшем» и «дальнейшем» значении слова А. А. Потебни.

В русле данного подхода представляет свое видение семантической структуры слова В. В. Левицкий, который определяет ее «как структуру, состоящую из нескольких иерархически связанных между собой субструктур, как многослойный комплекс, конституентами которого являются: «семантика» (информация или знания об обозначаемых словом предметах и явлениях внешней действительности), «прагматика» (информация или знания об условиях коммуникации), «синтактика» (информация или знания о правилах употребления знака)» [6, с. 69].

Под термином «семантическая структура слова» также могут пониматься и внутренняя организация отдельного значения многозначного слова, и взаимоотношения между компонентами смысла производных слов.

Цель исследования – определить место коннотативного значения в семантической структуре слова.

В нашей работе данный термин трактуется как комплексное образование, отражающее строение значения языкового знака. В качестве основных компонентов структуры значения слова мы выделяем *грамматический* и *предметно-логический* компоненты. Учитывая их роль в формировании значения слова и возможность их разложения на составляющие, в дальнейшем будем называть их макрокомпонентами. Эти два макрокомпонента входят в ядро семантической структуры слова. Каждый из них допускает деление на сигнификативный и денотативный компоненты: грамматический денотат и сигнификат, а также денотативный и сигнификативный компонеты значения предметно-логической части соответственно.

Соотношение макрокомпонентов и соответствующих зон можно представить следующим образом:

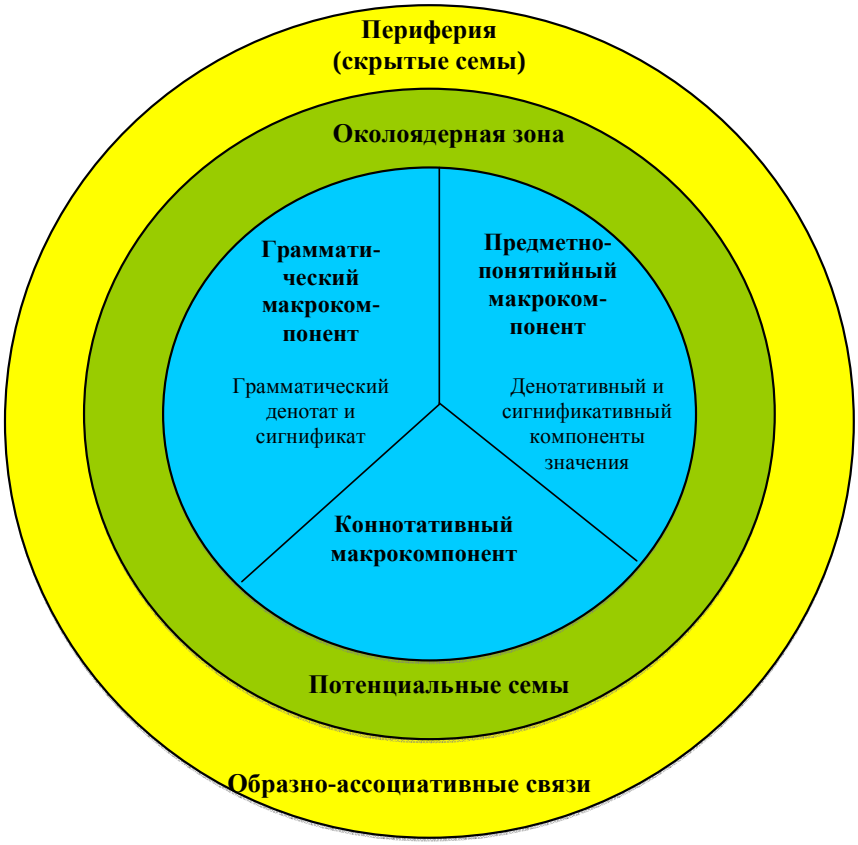

Схема 1. Семантическая структура слова

Помимо ядерной зоны, семантическая структура слова состоит из околоядерной и периферийной зон. Околоядерная зона содержит потенциально возможные семы – минимальные элементы смысла или «репрезентированные в языковой семантике признаки наименованного предмета» [1, с. 134]. Периферийная зона содержит «скрытые» семы, которые, по наблюдениям Н. Ф. Алефиренко, «порождаются различными образно-ассоциативными связями, устанавливаемыми мышлением между предметами первичной и вторичной номинации» [1, с. 201].

На Схеме 1 обращает на себя внимание положение коннотативного макрокомпонента значения, который, по нашему мнению, является полноправным компонентом ядерной зоны семантической структуры слова. Приведем ряд аргументов в пользу именно такого распределения макрокомпонентов и зон.

Во-первых, значение языковых единиц необходимо рассматривать с учетом дихотомии речь – язык. Несмотря на то, что исторически речь предшествует языку, представим наше понимание этих явлений в последовательности язык – речь.

Несмотря на то, что все звенья языковой структуры претерпевают со временем изменения, эти изменения согласованы, и, в целом, элементы языковой структуры и правила их комбинации характеризуются устойчивостью и повторяемостью, целостностью и единством, что обусловливает границы вариативности языка.

Определения языка, как правило, включают в себя оппозиционирование с речью. Так, в трудах известного теоретика, разрабатывавшего проблему взаимоотношений язык – речь, Фердинанда де Соссюра, мы находим: «<…> понятие язык не совпадает с понятием речевой деятельности вообще; язык – только определенная часть – правда, важнейшая часть – речевой деятельности <…> Отводя ему (языку – вставка наша. – *Н.К.*) первое место среди явлений речевой деятельности, мы тем самым вносим естественный порядок в эту совокупность, которая иначе вообще не поддается классификации» [9, с. 47-48].

Н. Д. Арутюнова также использует эту оппозицию: «Если язык – это орудие (средство) общения, то речь есть производимый этим орудием вид общения» [2, с. 414]. Ряд характеристик, присущих паре язык – речь, помимо вышеперечисленных, может быть дополнен следующими свойствами: абстрактность – конкретность, объективность – субъективность, пассивность – активность, статичность – динамичность, парадигматичность (иерархичность) – линейность, социальность – индивидуальность (речевой акт).

Данные свойства закрепляются в терминах, используемых в различных дисциплинах. Поэтому оппозиция язык – речь, кроме соссюровских langue / parole, гумбольдтовских ergon / energeia, может быть представлена такими парами, как: код – процесс, код – сообщение, система – текст. Таким образом, под речью мы понимаем процесс и результат говорения или, в соответствии с формулировкой А. А. Реформатского, «… разные использования возможностей языка, <…> разные формы применения языка в различных ситуациях общения» [8, с. 43].

Учитывая перечисленные различия между языком и речью, представляется необходимым выделение двух типов коннотации: речевой и языковой. Последняя, на наш взгляд, является макрокомпонентом, входит в ядро лексического значения слова и взаимодействует как с грамматическим, так и с предметно-понятийным макрокомпонентами. Результат этого взаимодействия может выливаться даже в реверс коннотативного и предметно-логического макрокомпонентов, когда коннотативное значение «оттесняет» основное значение. Речевая коннотация, на наш взгляд, представлена в околоядерной и периферийной зонах (ее существование и функционирование обеспечивается потенциальными семами и образно-ассоциативными связями).

Во-вторых, коннотация включает в себя несколько элементов. Чаще всего в качестве элементов коннотации называют: оценочный, эмотивный, эмоциональный, экспрессивный, ассоциативный, образный и стилистический. Хотя единства во взглядах на компонентный состав коннотации в современной лингвистике нет, тем не менее, явно прослеживается субъективная природа этих составляющих.

Лексическое значение является результатом процесса, при котором в сознании человека формируются знания об окружающем мире. Данные знания носят субъективно-объективный характер. Объективность обусловливается восприятием физических свойств предметов, субъективность – оценкой и выделением наиболее существенных для человека свойств предметов в процессе номинации. «Анализ структуры знаковой ситуации, – пишет Н. Ф. Алефиренко, – с точки зрения взаимодействия всех ее компонентов показывает, что семантика языкового знака

определяется различными видами человеческой деятельности: а) номинативной (человек – предмет), б) отражательной (человек – понятие о предмете), в) условно рефлекторной (человек – знак, знаковая система). <…> В соответствии с этим, формирование значения языковой единицы состоит в знаковой репрезентации отраженных в сознании свойств и признаков номинируемого объекта, а также социально значимого отношения к нему носителей языка (их эмоции, оценки и т. п.)» [1, с. 23].

Отсюда можно сделать следующие выводы:

а) значение языковой единицы не может быть не связанным с языковой личностью, так как «язык существует в человеке для человека и реализуется через человека, поэтому для понимания его устройства и функционирования первостепенное значение имеет учет взаимодействия трех элементов: языковых форм, самого человека с его мышлением и психологией и внеязыковой действительности» [3, с. 369];

б) лингвокреативное творчество человека потенциально оценочно.

Рассмотрим приведенные выше выводы и их связь с коннотативным значением подробнее.

Анализ особенностей языковой номинации позволяет выявить такие закономерности внутренней формы слов, которые свидетельствуют об антропоцентричности значений языковых знаков. Действие антропоцентрического фактора в процессе языковой номинации заключается в рассмотрении фрагментов окружающего мира с точки зрения их полезности и важности для человека. Наиболее существенные (с точки зрения человека) качества и свойства номинируемого объекта «кладутся» в основу «имени».

Так, например, значение русского слова *трава* восходит к индоевропейской базе *treu- (:trou-:*tru-), корень – *тереть*. Отсюда и одно из современных значений этого слова *«небольшое растение с однолетним зеленым стеблем, настолько тонким, что его можно растереть между пальцами»* [10, с. 255]. Другим словом русского языка, допускающим включение в одну группу со словом *трава*, является слово *сорняк*. Его внутренняя форма более прозрачна и понятна современным носителям русского языка. Содержание мотивировки данного слова образуется благодаря взаимодействию значений компонентов и конструктивных особенностей (морфологической структуре) слова. Интересно отметить, что К. Бругман и Дж. Лакофф, анализируя значение слова *overlook*, утверждают, что оно мотивировано совокупностью смыслов компонентов и особенностями их соединения: «is motivated by other senses and by principles of linking» [12 с. 132]. Корень *сор*- представляет собой свободную морфему, которая может употребляться как отдельное слово *сор* в значении *«мелкий мусор»*. Древнейшие прослеживаемые значения этого слова связаны с такими понятиями, как *грязь, навоз, нечистоты* и др. Отсюда и одно из современных значений слова *сорняк: «дикорастущее растение, засоряющее, заглушающее культурные посевы»* [10, с. 203].

В английском языке словарным эквивалентом слова *сорняк* является слово *weed*. Историко-этимологические данные относительно этого слова можно представить следующим образом: Middle English *wede*, Old English *wēod* «grass, herb, weed» from

P. Gmc. **weud-;* cognate with Old Saxon *wiod* «weed», E. Fris. *wiud*, Middle Dutch *wiet* – fern (папоротник). Некоторые словари отмечают, что происхождение данного слова окончательно не установлено [17].

Среди его современных значений отметим «a plant that is not valued where it is growing and is usually of vigorous growth; especially: one that tends to overgrow or choke out more desirable plants» [16] и «plant not valued for use or beauty» [15]. В толкованиях этого слова явно прослеживается присутствие отрицательной оценочной семы (выделено подчеркиванием), наличие которой обусловлено именно антропоцентрическим фактором. Антропоцентризм соотносится с представлениями и ассоциациями носителей языка, которые, преломляясь в сознании, находят свое выражение в семантических компонентах. Действительно, как справедливо отмечает В. Н. Манакин, «языковая концептуализация понятий – результат сложного переплетения разных сторон того, что называют этнической ментальностью. И какими бы близкими ни казались концепты, а значит и их лингвистические двойники (слова), разных культур, они, скорее всего, будут в отношении пересечения, но вряд ли полного совпадения…» [7, с. 136].

Одним из важных семантических компонентов является оценочный компонент. Номинация связана с выявлением сущности объекта действительности, а процесс познания связан, в свою очередь, с оценкой. «Ценности, так или иначе, проистекают от человека, они не лежат во внешнем мире <…>. В противном случае они перестали бы быть ценностями и составили бы часть объективного мира» [2, с. 131].

Связь номинации с актом познания закрепляется в значении слова. Так, например, наименование самой большой пресноводной хищной рыбы *сом* в английском языке – *catfish*. Вероятно, такое название рыба получила за хорошо заметные усы, расположенные по обеим сторонам головы. В украинском, болгарском, сербском, словенском языках историко-этимологический анализ вскрывает иные ассоциации: «ствол, колода, коряга и т. п.» [10, с. 188]. В испанском и португальском языках внутренняя форма слова «siluro» – «сом» акцентирует внимание на крупной торпедообразной форме данной рыбы [14].

Таким образом, логично предположение о том, что в семантике любого значимого слова содержится оценочный компонент, который (в зависимости от многих факторов) проявляет себя в большей или меньшей степени. В языке имеются целые группы слов с явно выраженным оценочным значением (общеоценочные и частнооценочные прилагательные). Оценочное значение субъективно, ибо оно исходит не из природы самих объектов, а из отношения субъекта к объекту. Интересные мысли по этому поводу были высказаны Т. Гоббсом: «<…> человек должен быть осторожен насчет слов, которые, помимо значения, обусловленного природой, представляемой при их помощи вещи, имеют еще значение, обусловленное природой, наклонностями и интересами говорящего [4, с. 74].

Необходимо отметить еще несколько качеств, выделяемых в результате процесса оценки, которые сказываются на семантике слова и связаны с коннотативным значением, – это зависимость оценки от времени и норм, стандартов, господствующих в обществе, а также мотивированность оценки. При этом необходимо учитывать, что мотивации слов не возникают сами по себе. По

мысли Дж. Лакоффа, они не возникают автоматически, согласно продуктивными правилами, а соответствуют одной или нескольким моделям, существующим в концептуальной системе: «they do not arise automatically by productive rules, but they fit one or more patterns present in the conceptual system. [13, с. 195]. «Первичность оценочного значения по отношению к дескриптивному отличает собственно оценочные слова от тех качественных предикатов, которые в ходе употребления развили оценочные коннотации и для которых оценка вторична» [2, с. 161]. Мотивы оценки могут в дальнейшем служить основанием формирования коннотативного значения (хорошего или плохого). Так, например, приведенные выше слова *трава* и *weed* в обоих языках развили отрицательные коннотации «худой, слабый, неактивный человек»; метонимическое переосмысление значений этих слов способствовало появлению переносного значения «наркотик».

Выводы. Таким образом, коннотативное значение является неотъемлемым компонентом семантической структуры слова. Различение языковой и речевой коннотации позволит исследовать и систематизировать закономерности коннотативного значения языковых единиц. Представляется, что такой подход к изучению коннотативного значения, его взаимодействия с другими элементами значения слова, сложившимся в результате осознания человеком окружающего мира, дает возможность найти ответы на вопросы не только лингвистического, но и социокультурного, психического и общефилософского характера.

Список литературы

1. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики: [монография] / Н. Ф. Алефиренко. – М.: Гнозис, 2005. – 326 с.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека: [монография] / Н. Д. Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
3. Гак В. Г. Языковые преобразования: [монография] / В. Г. Гак. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 768 с.
4. Гоббс Т. Избр. произведения: В 2-х т. / Т. Гоббс. – М.: Левиафан, 1964. – Т. 2.
5. Кронгауз М. А. Семантика: [учебник для вузов] / М. А. Кронгауз. – М.: Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. – 399 с.
6. Левицкий В. В. Семасиология / В. В. Левицкий. – Винница: Нова кныга, 2006. – 512 с.
7. Манакнн В. Н. Сопоставительная лексикология: [монография] / В. Н. Манакнн. – К.: Знания, 2004. – 326 с.
8. Реформатский А. А. Ведение в языковедение: [учебник для вузов] / А. А. Реформатский. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 536 с.
9. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию / Ф. де Соссюр. – М.: Прогресс, 1977. – 696 с.
10. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: В 2 т. / П. Я. Черных. – Т. 2: Панцирь–Ящур. – М.: Рус. яз., 2001. – 560 с.
11. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
12. Brugman C., Lakoff G. Cognitive topology and lexical networks / C. Brugman, G. Lakoff // Cognitive linguistics: basic readings / edited by Dirk Geeraerts. – Cognitive linguistics research № 34. – Berlin: Mouton de Gruyter, 2006. – P. 109-139.
13. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor / G. Lakoff // Cognitive linguistics: basic readings / edited by Dirk Geeraerts. – Cognitive linguistics research № 34. – Berlin: Mouton de Gruyter, 2006. – P. 185-238.

14. BETA Online Dictionary [Єлектронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.wikiled.com/italian-english-siluro-Default.aspx. Проверено 10.09.2011.
15. Dictionary.com. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dictionary.reference.com/browse/weed. Проверено 10.09.2011.
16. Merriam-Webster Dictionary. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.merriam-webster.com/dictionary/weed. Проверено 10.09.2011.
17. Online Etymology Dictionary. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.etymonline.com/index.php. Проверено 10.09.2011.

Кислицина Н. М. **Місце конотативного значення у семантичній структурі слова** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.129-136.

Статтю присвячено розглядові конотативного значення як частини семантичної структури слова поряд з предметно-логічним і граматичним макрокомпонентами. Дослідження конотації пропонується проводити із врахуванням поняття мовна особистість, а також розмежування мовленнєвих та мовних конотацій.

Ключові слова: конотація, семантична структура слова, мовна особистість, мотивація, внутрішня форма слова.

Kislitsyna N. **The position of connotative meaning in the semantic structure of a word** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.129-136.

The article describes the connotative meaning as a part of semantic structure of the word along with the denotative and grammatical macrocomponents. The difference between speech connotation and language connotation as well as the phenomenon of linguistic personality is taken into consideration while studying connotation.

Key words: Connotation, Semantic Structure of the Word, Linguistic Personality, Motivation, Inner Form of a Word.

Поступила в редакцию 05.10.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.137-142.

УДК 821.112.2.09(435)=112.2

МОВНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ KRIEG У РОМАНАХ ЙОЗЕФА РОТА «МАРШ РАДЕЦЬКОГО» І «СКЛЕП КАПУЦИНІВ»

Коцюба О. П.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

У статті подано аналіз лексичних вербалізаторів концепту KRIEG у дилогії Й. Рота. Визначено смислові ознаки даного концепту, які відбивають індивідуально-авторські та традиційні уявлення про війну в австрійському суспільстві.

Ключові слова: війна, концепт KRIEG, лексема, сема, смислова ознака.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку філософської, літературознавчої і лінгвістичної думки спостерігається новий етап актуалізації та концептуалізації війни й обростання концепту ВІЙНА новими смисловими ознаками. Тема війни виступала й продовжує виступати однією з проблемних домінант творчості багатьох письменників (В. Биков, В. Гаршин, Р. Олдінг, Е.М. Ремарк та ін.).

Огляд наукової літератури. До теми війни як об'єкту лінгвістичної студії в останні роки апелює чимало дослідників з акцентуацією на способах вербалізації цього багатоаспектного явища (Л. Венедиктова, О. Головань, В. Єрьоменко, Н. Єсипенко, В. Крячко, О. Липіна та ін.). З літературознавчих позицій підходить до аналізу структури і концептосфери романів Г. Бьолля про війну І. Постолова.

В межах дослідження певного концептуального утворення український германіст А. Приходько звертає увагу на коректність вербального «ярликування» семіотичного, знакового «"тіла" концепту», адже саме вона вказує на його лінгвокультурологічну інтерпретацію [3, с. 52]. Якщо ментальні одиниці з однаковою концептуальною організацією по-різному вербалізуються в різних мовах, то ім'я їм потрібно давати мовою, яка виступає об'єктом спеціального аналізу.

Об'єктом нашої розвідки став концепт KRIEG, вербалізований у романах Й. Рота «Марш Радецького» і «Склеп капуцинів». **Мета** дослідження полягає у визначенні його традиційних й індивідуально-авторських смислових ознак шляхом лексико-семантичного аналізу одиниць-вербалізаторів цієї концептуальної домінанти.

Серед усього розмаїття підходів до розуміння концепту (лінгвокультурологічний – С. Воркачов, В. Кононенко; лінгвокогнітивний – З. Попова, Й. Стернін, психолінгвістичний – А. Залевська, К. Харді) у нашій студії домінантним виступає лінгвокультурологічне трактування, згідно з яким концепт – «згусток культури» в ментальній сфері індивіда, основна одиниця культури з складною структурною організацією, до якої, за Ю. Степановим, належить все, що відноситься до структури поняття, та все, що «робить його фактом культури: етимологія, історія,

стиснута до основних ознак змісту, сучасні асоціації й оцінки …» [4, с. 40]. Звісно, лінгвокультурологічний аналіз концепту одночасно набуває когнітивних обрисів, оскільки культурний концепт має ментальну природу й фіксує колективні знання і вміння, які стають надбанням індивіда (В. Карасик, Г. Слишкін та ін.). При виокремленні концептів, типових для російського лінгвокультурного ареалу, В. Маслова акцентує на необхідності вивчення культурних концептуальних утворень на матеріалі текстів художньої літератури, адже часта апеляція митців слова до певних природних і суспільних явищ сприяє їхній концептуалізації й локалізації в ментальному просторі етносу [2, с. 95].

У рамках даної розвідки ми зупинимося на мовній об'єктивації лінгвокультурного концепту KRIEG в романах Й. Рота «Марш Радецького» й «Склеп капуцинів», які пов’язані інтенцією автора, сюжетом і навіть персонажами. Російські дослідниці О. Липіна та А. Флаксман приписують цьому концепту значущість у німецькій лінгвокультурі [1; 6]. Поділяючи погляди мовознавців (Н. Богданової, Ю. Степанова та ін.) про багатошаровість, багаторівневість чи багатокомпонентність концепту, разом з ними визнаємо домінантним понятійний елемент, який утворює ядро цього ментального утворення, тоді як всі інші (образний й оцінний) становлять периферійну зону. Проте особливий інтерес для лінгвокультуролога викликає саме периферія концепту, оскільки в ній знаходять вираження конотативні оцінки, які залежать від ментальних особливостей представників певної лінгвокультури [1, с. 9].

Яскравими прямими лексичними експлікантами концепту KRIEG у дилогії Й. Рота виступає лексема *Krieg* (86 слововживань) та похідні від неї іменникові композити та деривати, в яких актуалізована сема «який відноситься до війни» (*Kriegsministerium (9), Kriegsgefangenschaft (2), Kriegsgefangene (2), Kriegsanleihe (2), Kriegsbote (1), Krieger (1), Kriegsherr (13), kriegerisch та ін.)* Лексему *Krieg* автор вживає у своїх романах з означеним артиклем, що надає концепту KRIEG категорії означеності й співвідносить його з описуваними подіями. На позначення Першої світової війни, яка відіграла вирішальну роль у долі Дунайської імперії, письменник використовує композит *Weltkrieg* (4 слововживання), а також словосполучення *der große Krieg* (7), в якому епітет *groß* маніфестує масштабність і значущість цього глобального феномена.

Найчастотнішим лексичним вербалізатором концепту KRIEG виявився топонім *Solferino* (99 слововживань). Сольферино – назва ломбардського сільця, поблизу якого 24 червня 1859 року відбулася наймасштабніша битва австро-італо-французької війни. У цьому бою об’єднані війська Франції й Італії здобули перемогу над австрійською армією, змусивши її відступити. Дія роману «Марш Радецького» починається битвою під Сольферино, яка позначилася на житті головних персонажів твору й на долі Австро-Угорської імперії: визначила хід політичного розвитку багатонаціональної держави й стала передвісником її розпаду у майбутньому. Для актуалізації цієї історично важливої географічної точки й підкреслення значущості подій, які там відбулися, Й. Рот поєднує топонім *Solferino* з іншим лексичним активатором концепту KRIEG – субстантивом *Schlacht* (*Schlacht bei Solferino* – 16 слововживань). Проте найбільшою частотністю вживання відзначається

словосполучення *Held von Solferino* (78 слововживань), яке створює асоціативну паралель «війна – героїзм». Даний лексичний вираз не лише актуалізує минуле – важливу історичну битву й героїчний вчинок діда Карла Йозефа фон Тротти, який врятував монарха Франца Йосифа від смерті, а й іронічно демонструє його вплив на життя нащадків роду Тротта, яке протікає в тіні героя. На наш погляд, варто відмітити те, що вищезгаданий топонім не лише служить яскравим засобам вербальної презентації концепту KRIEG, а надає йому достовірності.

Відомо, що з війною вступають в асоціативні відношення такі поняття, як учасники воєнних кампаній, бойові дії, техніка і зброя, кінець війни та її наслідки. До прямих вербалізаторів концепту KRIEG належать також синонімічні лексеми для денотації військової сутички (*Schlacht, Gefecht, Kämpfen, Kampf*) та місця ведення бойових дій (*Front, Feld, Schlachtfeld*). Семантичне наповнення вищенаведених лексем засвідчує зв'язок концепту KRIEG з етимологічним корінням його імені: війна – це боротьба. Проте аналіз текстового матеріалу дозволив виокремити й інші засоби лінгвальної реалізації концепту KRIEG у романах Й. Рота та поділити їх за тематичним принципом і наявністю/відсутністю семи «який відноситься до війни» на наступні групи: 1) субстантивна лексика, для якої характерна сема «війна» й яка представлена в описах бойових дій, проте може розкривати й особливості служби в армії: а) лексеми на позначення видів зброї (*Granate, Gewehr*), б) назви військових звань (*Offizier, Infanterieleutnant*), в) слова-номінанти структурних підрозділів військ (*Dragonerregiment, Bataillon*); 2) військова термінологія та терміни з інших галузей суспільного життя, які мають сему 'війна' (*Nachhut, Mobilisierung*); 3) дієслівні й субстантивні лексеми, які номінують військові стратегії і тактики (*Rückzug, einmarschieren*); 4) лексика, яка денотує учасників воєнних дій, проте не має семи 'війна' (*Russen, Österreicher*); 5) іменникові лексеми для номінації учасників бойових кампаній, в яких актуалізована сема 'війна' й які подекуди уточнюються ад'єктивами (*russische Armee, Feind*); 6) лексеми, виражені іменниками, дієприкметниками, субстантивованими дієприкметниками і дієсловами, для денотації наслідків війни, в яких не актуалізована сема 'війна' (*desertieren, Verwundete, Schlüsselbeinverletzung, fallen*).

На основі аналізу засобів мовної об'єктивації концепту KRIEG у дилогії Й. Рота виділяємо його основні смислові ознаки: 1) війна – це вбивство й відповідно смерть (*«Ich hatte nur zwei Gedanken, seitdem ich das Manifest des Kaisers gelesen hatte: den an den Tod und …»* [7, с. 60]). Дана смислова ознака концепту KRIEG есплікується лексемами, які позначають дію, спрямовану на позбавлення життя (*erschlagen, töten*), і лексичні одиниці, які номінують криваві результати війни (*Leiche, sterben*). Проте письменник викриває страшний убивчий механізм війни, спрямований не лише на солдатів, а й на мирних жителів, які в очах австрійської держави поставали зрадниками і шпигунами: «*Der Krieg der österreichischen Armee begann mit Militärgerichten. Tagelang hingen die echten und die vermeintlichen Verräter an den Bäumen auf den Kirchplätzen, …»* [8, с. 395]. Серед усіх засобів мовного втілення зазначеної концептуальної ознаки концепту KRIEG найбільшою частотою функціонування в художньому тексті вирізняється лексема *Tod* (39 слововживань). Максимальної образності вона набуває в оточенні фразеологізму *seine/die*

[schützende od. helfende] Hände über jmdm. halten, який Й. Рот піддає різним видам модифікації, залишаючи незмінним суб'єкт дії – смерть. Наскрізним повтором модифікованої фразеологічної одиниці (ФО) в поєднанні з лексемою *Tod* у межах обох романів автор наперед визначає жахливі наслідки війни, ту бойню, яка очікує народи Європи. Саме тема війни та спричиненого нею краху Дунайської монархії виступає об'єднувальною ланкою обох творів: *«Und keiner von den Offizieren des Zaren und keiner von den Offizieren der Apostolischen Majestät wußte um jene Zeit, daß über den gläsernen Kelchen, aus denen sie tranken, der Tod schon seine hageren, unsichtbaren Hände kreuzte»* [8, с. 161]; *«Der Tod kreuzte seine knochigen Hände nicht nur über den Bechern, aus denen wir tranken, sondern auch über den nächtlichen Betten, in denen wir mit Frauen schliefen»* [7, с. 68]. У наведених прикладах смерть персоніфікується, зображується у вигляді кістлявої істоти чоловічого роду. Таке уявлення про смерть можна вважати національної особливістю німецької лінгвокультури, оскільки в українській і російській культурах смерть постає в образі жінки. Влучним, на нашу думку, видається спостереження Н. Тимощук, що з кожним повтором лексеми Tod та модифікованої ФО *seine/die [schützende od. helfende] Hände über jmdm. halten* в описах передвоєнного часу Й. Рот передає наростання смертельної загрози й забезпечує «дискурсивний зв'язок тексту» обох романів [5, с. 179]. Проте війна таїть в собі не лише небезпеку масового знищення людей, а й загибелі батьківщини – Габсбурзької імперії, що відбиває зміст другої ознаки концепту KRIEG; 2) війна – це крах імперії Габсбургів: *«Viel später erst, lange nach dem großen Krieg, den man den «Weltkrieg» nennt, mit Recht, meiner Meinung nach, und zwar nicht etwa, weil ihn die ganze Welt geführt hatte, sondern weil wir alle infolge seiner eine Welt, unsere Welt, verloren haben, … Ich spreche vom mißverstandenen und auch mißbrauchten Geist der alten Monarchie …»* [7, с. 44]. Устами Франца Фердинанда з роду Тротта Й. Рот експлікує ностальгію за втраченою батьківщиною, Австро-Угорською монархією, в якій панував порядок, безтурботність, в якій усюди почувався, неначе вдома й останнім поштовхом до розпаду якої стала війна; 3) війна – це руйнівна сила, яка стирає все з лиця землі: *«Von dieser großen Vernichtung war mir noch die Begegnung mit dem Juden Manes Reisiger beschieden, … Er stammte aus Zlotogrod in Galizien. … Es wurde nämlich im Kriege vernichtet»* [K, с. 25]. Дана ознака концепту KRIEG об'єктивується ЛО, в яких актуалізована сема 'руйнація' (*aufreiben, zerstört*). Спустошувальна природа війни, ареною якої у творах Й. Рота постає Галичина, знищує все на своєму шляху, навіть цілі села і міста, рівняє їх з землею, залишаючи по собі одні пустирі і згадку; 4) війна – це страждання, і не лише фізичні, а й душевні, що вербалізуються у мовленнєвому контексті лексемами *Blut, Verwundete, wahnsinnig, Durst* і т. д. *(«… die Füße waren geschwollen, die Knie steif, die Waden schmerzten, die Rücken konnten sich nicht mehr biegen»* [8, с. 396]). Війна завдає людині нестерпних фізичних і психологічних мук, морить її голодом, спрагою, холодом і безсонням. У своїх романах письменник акцентує в основному на стражданнях, яких зазнають в ході воєнних дій австрійські солдати й офіцери, що контрастує з їхнім легковажним і безтурботним життям у передвоєнний час; 5) війна – це втрати, людські і матеріальні, які в контексті репрезентують такі ЛО, як *verlieren, verschollen, vermißt, Verlustliste* та ін. Спалахи воєнних баталій призводять

до безслідного зникнення людей, втрат продовольства, бойової техніки, важливих стратегічних об'єктів. Мирні жителі втрачають своїх рідних, домівки і все господарство, що завдає їм нестерпного болю: «*… und die Weiber der Ermordeten lagen kreischend um Gnade vor den kotbedeckten Stiefeln der Offiziere, und loderndes rotes und silbernes Feuer schlug aus Hütten und Scheunen …*» [R, 395]; 6) війна – це феномен, в якому воєдино злилися честь і небезпека: «*Nun aber, da der Krieg uns plötzlich zu den Ergänzungs-Bezirkskommandos berief, war es nicht der Gedanke an den Tod, den er zuerst in uns erzeugte, sondern an die Ehre und seine Schwester, die Gefahr*» [7, с. 68]. Абстрактні номени *Ehre i Gefahr* виражають амбівалентність людського сприйняття цього суспільно-політичного явища в австрійській культурі й презентують ціннісний шар концепту KRIEG у романах Й. Рота; 7) війна – це неволя, полон (мовними експлікантами цієї смислової ознаки концепту у дилогії Й. Рота виступають лексеми *Gefangenschaft, Gefangene, gefangen*): «*Dies war die historische Schlacht von Krasne-Busk, bei der ein Drittel unseres Regiments vernichtet wurde und ein zweites in Gefangenschaft geriet*» [7, с. 98]. У полон потрапляють солдати й офіцерський склад австрійської армії, що виступає передвісником поразки Габсбурзької імперії у Першій світовій війні та її розпаду; 8) війна дає можливість здобути славу й проявити героїзм на полі бою, навіть ціною власного життя *(«Seine solide Einfalt hielt den Tod im Feld für eine notwendige Folge kriegerischen Ruhms»* [8, с. 9]). Славу й титул героя здобуває у битві під Сольферино предок роду Тротта, рятуючи цісаря від кулі, і забезпечує собі і своїм нащадкам широке визнання на роки; 9) війна – тривалий феномен: *«Der Krieg wird lange dauern»* [7, с. 98] (на довготривалість ведення воєнної кампанії в ході Першої світової війни вказують лексеми *lang, lange,* а також прийменник *seit* у поєднанні з конкретною датою і ЛО *dauern*).

Висновки. З проаналізованого текстового матеріалу видно, що війна у дилогії Й. Рота – це конкретне експліцитно виражене історичне явище, якому притаманна категорія означеності й процесуальний характер. Серед смислових ознак концепту KRIEG, виділених шляхом аналізу його вербальних репрезентантів, найбільшого вираження набуває смерть, яка віддзеркалює загальнолюдські асоціації війни. Концептуалізація війни як краху Габсбурзької імперії відтворює авторське сприйняття цього феномена.

Список літератури

1. Липина Е. А. Реализация лингвокультурного концепта «Время военное/Kriegszeit» в идиолектах К. М. Симонова и Э. М. Ремарка (на материале текстов военной прозы): автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» 10.02.20 / Е. А. Липина. – Тюмень, 2008. – 26 с.
2. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
3. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
4. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
5. Тимощук Н. П. Функціонування фразеологізмів у романах Йозефа Рота: дис. … канд. філол. наук: 10.02.04 / Н. П. Тимощук. – Чернівці, 2005. – 213 с.

6. Флаксман А. А. Немецкий язык как отражения ментальности его носителей: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. «Германские языки» 10.02.04 / А. А. Флаксман. – Нижний Новгород, 2005. – 172 с.
7. Roth J. Die Kapuzinergruft / J. Roth – Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2000. – 200 S.
8. Roth J. Radetzkymarsch / J. Roth. – Amsterdam: Kiepenheuer & Witsch, 1999. – 413 S.

Коцюба А. П. **Языковая объективация концепта KRIEG в романах Йозефа Рота «Марш Радецкого» и «Склеп капуцинов»** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.137-142.

В статье дан анализ лексических вербализаторов концепта KRIEG в дилогии Й. Рота. Определены смысловые признаки данного концепта, которые отражают индивидуально-авторские и традиционные представления о войне в австрийском обществе.

Ключевые слова: война, концепт KRIEG, лексема, сема, смысловой признак.

Kotsyuba O. **Lingual objectification of the concept KRIEG in Joseph Roth's novels «Radetzky March» and «The Capuchin Tomb»** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.137-142.

In the article lexical verbalizators of the concept KRIEG are analysed in J. Roth's two related books. The semantic features of the given concept that reflect both the author's individual and the traditional views upon a war in the Austrian society are determined.

Key words: war, concept KRIEG, lexeme, seme, semantic feature.

Поступила до редакції 17.09.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.143-147.

УДК 81'373.4=161.2 (043.3)

ТЕРМІНИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ХУДОЖНІХ ТРОПІВ У ПРАЦЯХ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

Масликова О. С.

Кримський інженерно-педагогічний університет, м. Сімферополь

У статті аналізуються філологічні терміни праць М. С. Грушевського на позначення видів художніх тропів, наводяться приклади їх функціонування в системі найуживаніших терміносполук зазначеної тематичної групи.

Ключові слова: афоризм, гіпербола, іронія, метафора, парафраза, порівняння, евфемізм, епітет, троп.

Актуальність дослідження визначається відсутністю наукових праць, присвячених дослідженню термінів на позначення художніх тропів.

Метою дослідження є аналіз філологічних термінів на позначення художніх тропів за працями М. С. Грушевського.

У створенні стилістичної експресивності слова важливу роль відіграє переносне слововживання. Великого значення поетичному, образному виразу надавав О. Потебня. Таке вираження вчений пов'язував з етимологією слова, стверджуючи про «механізм» виділення якоїсь ознаки предмета, наприклад, його кольору. У процесі осягання видимого світу люди, помічаючи серед іншого спільну ознаку «зела», «зілля» – його колір, абстрагували цю ознаку й почали переносити на інші подібні за кольором предмети, утворюючи порівняльну конструкцію «такий як зело» [16, с. 64].

Для відтворення нової художньої якості використовується перенесення, зворот. *Троп* вважається родовою, узагальненою назвою, але в кожному конкретному випадку використовуються різні види тропів: порівняння, епітет, метафора, іронія, метонімія тощо. У порівнянні мають бути два елементи – те, що порівнюють, і те, з чим порівнюють. У сучасному літературознавстві *троп* – «слово, вживане в переносному значенні для характеристики будь-якого явища за допомогою вторинних смислових значень, актуалізації його внутрішньої форми» [13, с. 695]. Отже, тропи – це перенесення традиційних найменувань в іншу предметну площину, що реалізує одночасно два значення буквальне та побічне, пов'язані одне з одним за принципом суміжності (метонімія, синекдоха), схожості (метафора), зміни ознаки (гіпербола, літота) чи протилежності (іронія) [17, с. 568].

Окрім тропа, роль визначення переносного слововжитку виконує і метафора. Її часто вживають замість поняття «троп» у виразах «метафоричний контекст», «метафоричний вираз» на означення різних видів тропа. Важливими художніми тропами є також *порівняння* та *епітети*. Ще Аристотель стверджував, що метафори,

очевидно, будуть і порівняннями, а порівняння, позбавившись одного слова, – метафорами. Під епітетом розуміють художній троп для образного означення предмета, явища, поняття, стану, дії. В усній народній творчості часто зустрічаються *постійні епітети*, такі, що постійно супроводжують означувані предмети і поняття: *степ широкий, темна нічка, чорні брови, буйний вітер* тощо. Часто їх первісна образність стирається, але належність їх до уснопоетичної стихії витворює довкола них ореол художності. За своїм значенням у художньому творі епітети поділяються на ліричні, зображувальні та описові. Іноді, разом з описовістю, вони набувають рис оказіоналізмів.

Терміни цієї тематичної групи часто вживані у творчості визначних літературних діячів XIX століття, а також у пресі того часу: *метафора*, *іронія*, *афоризм* тощо [12, с. 376, 328, 207]. Терміни на позначення художніх тропів зустрічаються у творах Лесі Українки: *метафора***,** *епітет***,** *гіпербола*. У творчості І. Франка зафіксовано такі слова на позначення художніх тропів: *епітет*, *метафора*, *порівняння*, *гіпербола*, *іронія* [15]. У розвідках М. Драгоманова зафіксовано терміни *епітет*, *іронія*.

Епітет у розумінні М. Грушевського – художнє означення, що підкреслює характерну рису, визначальну якість предмета, поняття, дії. Термін *епітет* у працях вченого зафіксований у терміносполуках: *побожні епітети*, *золоті епітети*. Наприклад: «Як бачимо, оригінальний титул, даний Вишенським, підпав переробці переписувача, що додав авторові ті **побожні епітети**...» [7, с. 263]; «Він тяжкий, монотонний, іконописний – як пізня візантійська ікона з надуживанням “**золотих**” **епітетів** (навіяних, очевидно, “золотими устами” автора)...» [7, с. 326]. Термін *епітет* вживається вченим також для індивідуалізації та підсилення вражень, як-от: «Вона починалась, очевидно, від коротких реєстрів подвижників, з короткою характеристикою, або характеристичним прізвищем при кожнім: **епітетом**, який мав на меті відрізнити його від інших одноіменних...» [3, с. 123]; «... Коли вона многословна, то се не з любові до широкого, гладкого оповідання: автор підбирає, ниже слова на слова, **епітет** на епітет, стараючись збільшити, постепенувати враження, як пізніший Іван Вишенський» [3, с. 144]. В окремих випадках дослідник розрізняє *українські епітети* [4, с. 147], *античні епітети* [3, с. 210], *декоративні епітети* [4, с. 160].

Вживається в працях М. Грушевського термін *гіпербола*. Наприклад: «Величальник, як ми бачим, розширяє рамці **гіперболи** сміло і вводить в сей твір, що може собі тільки уявити світле, блискуче, “веселе”» [1, с. 234]. Термін *гіпербола* фіксуємо також у терміносполуці *панегірична гіпербола*: «Тому туча перемудрості, котру пустив видубицький книжник робить враження **панегіричної гіперболи**» [3, с. 101].

Із синонімічним значенням до терміна *гіпербола* вживає вчений у своїх працях слово *гіперболізм*: «Вони свідчать, наскільки се був стиль традиційний і затверділий в певних етикетних формах – в посольстві Михайла широко розпущений і доведений до **гіперболізму**...» [6, с. 216].

Вживані І. Франком терміни на позначення художніх тропів *порівняння* [15, с. 191], *метафора* [15, с. 137], *іронія* [15, с. 97] є й у творах М. Грушевського. *Порівняння* у вченого – це зіставлення двох предметів або явищ на основі подібності, яке має на меті виділити певну рису в зображуваному предметі, показати його яскравіше в художньому творі [14, с. 180]. Наприклад: «Але взагалі якихось поетичних, образових виразів, **порівнянь** автор не вживає, ритму в своє оповідання не вводить...» [3, с. 37]; «Сим можна пояснювати й деякі прикмети його похвали: крайності його панегіризму й гіперболізму **порівнянь**» [3, с. 31].

Одним із основних видів тропів, який полягає в перенесенні ознак одного предмета на інший за принципом подібності, у сучасному літературознавстві вважається *метафора*. М. Грушевський розрізняє *артистичні метафори* та *міфологічні метафори*. Наприклад: «... образ Бояна, як він покладає свої віщі персти на струни, оспівуючи князів, трудно вважати чистою **артистичною метафорою**» [2, с. 188]; «... творення і розмальовування фіктивних генеалогій, погоня за античними паралелями, **міфологічними метафорами**, начинювання ними до неможливості свого викладу – бажання в усім “до кінця нігтів” показувати себе ерудитом – слівця не сказати просто, а все з якимсь “палладійським натяком”» [9, с. 236].

Під *іронією* розуміють художній троп, який виражає глузливо-критичне ставлення митця до предмета зображення. У широкому розумінні *іронія* означає вид комічного в естетиці, що передбачає кпин чи нищівний скепсис, перевагу чи поблажливість, зумисне приховані, але визначальні для загальної тональності чи навіть пафосу твору та організації всієї його образної системи. Від гумору іронію відрізняє «прихованість» її під маскою серйозності. *Іронія* у вужчому розумінні – лукава чи насмішкувата інакомовність, коли слова або вираз набувають в образному контексті значення, протилежного буквальному, або такого, що ставить його під сумнів чи заперечує. У цьому, вужчому розумінні іронію відносять або до тропів, або до стилістичних фігур [18, с. 258]. Отже, *іронія* (сарказм) як троп може складатися зі слова чи виразу, конрастованого загальним іронічним контекстом.

Характеризуючи оповідання Клірика, М. Грушевський зазначає: «**Іронія** і пафос – се його сильніші сторони» [7, с. 188]. Фіксуємо функціонування терміна *іронія* в працях М. Грушевського ще й у словосполученнях: *тонка іронія*, *злобна іронія*, *делікатна іронія*: «Присвятити ж цю свою працю він рішив Могилі, мотивуючи це передусім таким цікавим міркуванням – мабуть, тільки наївним, хоч могло б бути прийнято за **тонку** і **злобну іронію**...» [9, с. 115]; «До того прилучався дивоглядний, цілком безграмотний коментарій – його абсурди з **делікатною іронією** витолкував потім в рецензії на сю збірку» [4, с. 184].

Фіксуємо паралельне вживання в формах чоловічого і жіночого роду термінів *парафраз* і *парафраза*, якими М. Грушевський позначає стилістичні фігури. Вживаючи ці терміни, учений розуміє не зовсім чітко окреслену стилістичну фігуру, а й спосіб передавання попереднього формозмісту в його нові форми: «Часом наші нібито оригінальні писання являються переробкою, **парафразом** візантійських або болгарських творів, так що нелегко буває потягнути границю між таким “оригінальним писанням” і тими перекладеними творами, які підпадають на нашім

грунті різним переробкам, додаткам, інтерпретаціям (вставкам)» [2, с. 51]; «Щодо зверхньої форми, то ще Барсов справедливо звернув увагу, що мова слов'янського Девгенія не раз доволі далеко відбігає від грецького оригіналу, так що, властиво, маємо доволі свобідну **парафразу** грецького тексту, зроблену під впливом українських воїнських оповідань, їх традиційних епічних оборотів» [2, с. 204].

Висновки. Отже, терміни для називання художніх тропів активно вживаються в метамові М. Грушевського. Ці лексеми характеризують засоби поетичного мовлення письменників того часу, а також розкривають багатство, посилюють і увиразнюють емоційне й оцінне забарвлення, вказують на номінантні ознаки авторського стилю. Послідовне вживання вченим термінів на позначення художніх тропів сприяло їх утвердженню в сучасному літературознавстві.

Список літератури

1. Грушевський Михайло. Історія української літератури / Михайло Грушевський. – К.: Либідь, 1993. – Т. 1.
2. Грушевський Михайло. Історія української літератури / Михайло Грушевський. – К.: Либідь, 1993. – Т. 2.
3. Грушевський Михайло. Історія української літератури / Михайло Грушевський. – К.: Либідь, 1993. – Т. 3.
4. Грушевський Михайло. Історія української літератури / Михайло Грушевський. – К.: Либідь, 1994. – Т. 4, книга 1.
5. Грушевський Михайло. Історія української літератури / Михайло Грушевський. – К.: Либідь, 1994. – Т. 4, книга 2.
6. Грушевський Михайло. Історія української літератури / Михайло Грушевський. – К.: Либідь, 1995. – Т. 5, книга 1.
7. Грушевський Михайло. Історія української літератури / Михайло Грушевський. – К.: Либідь, 1995. – Т. 5, книга 2.
8. Грушевський Михайло. Історія української літератури / Михайло Грушевський. – К.: Либідь, 1996. – Т. 6, книга 1.
9. Грушевський Михайло. Історія української літератури / Михайло Грушевський. – К.: Либідь, 1996. – Т. 6, книга 2.
10. Грушевський Михайло. Історія України / Михайло Грушевський. – К.: Освіта, 1991. – 271 с.
11. Грушевський Михайло. Історія України-Руси: В 11 томах, 12 книгах / [репринт. вид]. / Михайло Грушевський. – К.: Наук. думка, 1993. – Т. 3.
12. Жовтобрюх М. А. Мова української преси (до середини 90-х років XIX ст.). / М. А. Жовтобрюх. – К.: Вид-во Академії наук Української РСР, 1963. – 415 с.
13. Літературознавчий словник-довідник / [редакц. колегія Р. Т. Гром'як та ін.]. – К.: Вид. центр «Академія», 1997. – 750 с.
14. Масликова О. С. Словник філологічної термінології та номенклатури творів М. С. Грушевського / О. С. Масликова. – Сімферополь, 2002. – 256 с.
15. Пінчук С. П. Словник літературознавчих термінів Івана Франка / С. П. Пінчук, Є. С. Регушевський. – К.: Наук. думка, 1966. – 271 с.
16. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. – М., 1968. – Т. 3. – С. 64-66.
17. Современный словарь-справочник по литературе / [сост. и научн. ред. С. И. Кормилов]. – М.: Изд-во «Олимп», 1999. – 699 с.
18. Ткаченко А. О. Мистецтво слова (вступ до літературознавства) / А. О. Ткаченко. – К.: ВПЦ «Київський університет, 2003. – 448 с.

Масликова О. С. **Термины для обозначения художественных тропов в трудах М.С. Грушевского** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.143-147.

В статье анализируются филологические термины трудов М.С. Грушевского для обозначения видов художественных тропов, наводятся примеры функционирования в системе часто употребляемых терминосочетаний указанной тематической группы.

***Ключевые слова*:** афоризм, гипербола, ирония, метафора, сравнение, эвфемизм, эпитет, троп.

Maslikova O. **Terms to indicate artistic tropes in the writings of M.S. Grushevskogo** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.143-147.

The article deals with the philological terms within the works of M.S. Grushevsky for designating the kinds of literary tropes, the examples of their functioning are presented within the system of frequently used term combinations of indicated thematic group.

Key words: aphorism, hyperbola, irony, metaphor, comparison, euphemism, epithet, literary trope.

Поступила до редакції 05.10.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.148-154.

УДК 811.112.2'373.423: 641.5

ФАХОВА МОВА НІМЕЦЬКОЇ КУЛІНАРІЇ: ПОЛІСЕМІЯ ТА ОМОНІМІЯ

Мелех Г. Б.

Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка, м. Дрогобич

У статті подані квантитативні та квалітативні показники багатозначних та омонімічних лексем фахової мови німецької кулінарії. Виділені типи полісемії, види зв'язку між окремими елементами системи полісеманта, визначені чинники розподілу центральних та периферійних значень. Інша частина статті присвячена характеристиці кулінарних омонімів.

Ключові слова: омонім, полісемант, система, семантичний об'єм.

Постановка проблеми. Фахові мови доцільно розглядати у системному ключі, причому явища полісемії та омонімії є у цьому зв'язку значними системо утворювальними чинниками. **Огляд наукової літератури**. Зокрема полісемію як категорію заперечували К. Аксаков, Н. Некрасов, Г. Штейнталь, Р. Якобсон; О. Потебня вважав, що багатозначне слово реалізує свої значення лише в контексті; В. Звегінцев, С. Ульман, Л. Щерба висловлювали ідею про те, що слово може мати лише одне значення. Проте найбільш важливими та плідними для дослідження цієї важливої мовознавчої категорії мають праці Р. Будагова, У. Вейнрейха, В. Виноградова, С. Кацнельсона, М. Муравицької, А. Уфімцевої, В. Шмідта, О. Огуя та ін.

Якщо вважати лексичний склад мови макросистемою, то за аналогією багатозначне слово з усіма його значеннями слід розуміти як лексико-семантичну мікросистему (ЛСМ) полісеманта за наявності спільної семи або розглядаючи відношення між значеннями у вигляді так званих семантичних переходів. Варто звернути увагу на те, що багатозначне слово – явище не константне, а відкрита система, що не виключає виникнення нових значень (регулярна полісемія) або розпад на омонімію (при значному розходженні значень). Багатозначне слово представляє пучок декількох семантичних варіантів значень, що співвідносяться з однією лексемою [2, с. 101]. Існує чимало причин виникнення багатозначності, зокрема це недостатня кількість слів для найменування величезної кількості предметів та понять дійсності, щодо термінологічної полісемії, то розвиток певної галузі надає додаткового значення словам і робить їх багатозначними (розширення значення) та ін.

Дослідження **має на меті** провести кількісний та якісний аналіз багатозначних слів та омонімів у межах фахової мови німецької кулінарії, виявити зв'язок між довжиною слова, місцем гастроніма у системі полісемічного слова, його належністю до морфологічного підкласу, походженням та кількістю лексико-семантичних варіантів (ЛСВ); зробити спробу розрізнення полілексем та омонімів.

Хоча багатозначність у фахових мовах є явищем небажаним, «через те, що порушує намагання мови зберегти однозначну відповідність між референтом і номінуючим його знаком» [3, с. 227], однак у фаховій мові німецької кулінарії багатозначні слова презентовані у значному обсязі: із 5211-ти усіх гастронімів 595 (11,4 %) мають більше двох слів.

Полісемія. Під полісемією розуміють наявність у слова декількох взаємопов'язаних значень, що характеризуються спільністю одного або більше семантичних компонентів. Багатозначні слова, у мікросистемі яких є кулінарний компонент, можуть мати достатньо велику кількість значень:

Таблиця 1. Кількість значень у багатозначних словах

I.	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11-15	16-18	21-48
II.	264	123	61	44	27	14	18	16	4	14	4	6
III.	45	20	10	7,5	4,6	2,4	3,3	3	0,7	2,2	0,7	1,4

I. – кількість значень у слові; II. – кількість слів; III. – кількість слів у відсотках;

Майже половину усіх слів становить бісемантична фахова лексика, яка належить, на думку І. Г. Ольшанського [5: 132], до активної полісемії; значна частина аналізованого лексикону – це зона продуктивної полісемії (3-7 значень); лише невеликий відсоток (7,7%) припадає на так звану «насичену» полісемію (8 і більше значень).

Для аналізу полісемії важливою є також належність слова до морфологічного підкласу: іменник – 367 (61,7%): *чоловічий рід* – 140 (23,5%); *жіночий рід* – 145 (24,4%); *середній рід* – 82 (13,8%); дієслово – 185 (31%); прикметник – 43 (7, 3 %). Для визначення семантичного об’єму багатозначного слова використовуємо формулу (*формула для визначення семантичного об'єму слова*)

$$\frac{\sum \square \mathbf{Pi}}{t}$$

$$K = \frac{\sum \square \mathbf{Pi}}{t}$$

[4: 178]

де ∑ Pi – кількість значень слів; t – кількість слів; К – середнє число значень слова (або семантичний об'єм), згідно якої для кулінарії загалом К = 4,03; для іменників К = 3,3; для дієслів К = 5,1; для прикметників К = 4,8.

Слід враховувати також словотвірні особливості слів та їхній взаємозв'язок із кількістю значень.

Таблиця 2. Дериваційні характеристики багатозначних слів

	похідні слова	кореневі слова	складні слова
кількість слів	290	247	58
кількість слів (%)	48,8	41,5	9,7
семантичний об’єм (К)	3,8	4,8	2,05

Як бачимо з таблиці, існує зв’язок між словотвірною моделлю слова та середньою кількістю його значень: найбільш продуктивними є кореневі багатозначні кулінароніми (4-5 значень), 3-4 значення мають похідні слова, утворені за різними дериваційними моделями, і практично бісемантичними (за винятком одного тризначного слова) є складні слова. Словотворчі моделі: *префіксальні утворення* – 110: ab- (19), an- (9), auf- (9), aus- (13), be- (8), bei- (1), durch- (7), ein- (11), ent- (1), ge- (6), hinein- (1), über- (2), unter- (1), ver- (12), zer- (8), zu- (2); *суфіксальні утворення* –180: -al (1), -chen (9), -e (85), -el (24), -en (3), -er (26), -ich (1), -ie (2), -ig (9), -in (1), -l (3), -ler (1), -li (1), -lich (3), -ling (2), -los (1), -n (1), -on (1), -sel (1), -t (1), -ung (1), -ur (1), -us (2); *префіксально-суфіксальні утворення* – 8 (ці слова пораховані у префіксах та суфіксах). Серед похідних слів найпродуктивнішим способом словотвору є суфіксація. Із вищесказаного можна зробити висновок, що, по-перше, між структурою терміна та полісемією існує прямий зв'язок, по-друге – чим складніша структура гастроніма,тим меншою є полісемія.

Багатозначними можуть бути не тільки автохтонні, а й іншомовні слова – 137 (23%), які є запозиченнями із: французької мови – 50, латинської мови – 29, англійської мови – 15, нідерландської мови – 14, італійської мови – 14, грецької мови – 9, іспанської мови – 3, португальської мови – 1, перської мови – 1, чеської мови – 1; автохтонні слова – 458 (77%). Для запозичень К = 2,2, для автохтонних слів К = 4,4. Семантичний об’єм власне німецьких слів вдвічі більший, ніж середня кількість значень у запозичених словах, які, як правило, входять до лексичного складу мови-реципієнта із тією кількістю значень, який вони мали у мові-донорі і лише зрідка під впливом екстра- та інтралінгвістичних чинників запозичення утворюють нові значення.

Незначна кількість значень містить територіальне маркування – 27 (4,5%): österr. – 6; österr.-schweiz. – 5; norddt. – 5; süddt. – 4; schweiz. – 2; berlin. – 1; rhein. – 1; westdt. – 1; nordostdt. – 1; bayr.-österr. – 1. Ще меншим за обсягом є кількість стилістичних маркерів –15 (2,5%): landsch. – 7; ugs. – 3; Fachspr. – 3; bildungsspr. – 1 та лише одна темпоральна колокація veraltend – 1. Маркування у бісемантичних словах є подекуди причиною утворень нових значень (*abliegen, Banane, Backfisch*), а у словах продуктивної та насиченої полісемії це – засіб збільшення семантичного об’єму слова (*abgießen, Menage*), але лише у тому випадку, коли під маркування не підпадає мікросистема полісеманта повністю: ***Hendl,*** bayr., österr.: a) *junges Huhn;* b) *Brathuhn, -hähnchen.*

Існує також взаємозв’язок між довжиною слова й кількістю його значень. Це можна побачити, порівнявши семантичний об'єм слів різних за довжиною (для визначення поняття довжини слова було взято кількість літер у слові): слово із 2 літер, має семантичний об'єм 7,1; 3 літери – 3,8; 4 літери – 3,8; 5 літер – 4,3; 6 літер –

4,2; 7 літер – 3,8; 8 літер – 4,6; 9 літер – 4,1; 10 літер – 3,3; 11 літер – 3,1; 12 літер – 2,5; 13 літер – 2,5; 14 літер – 2; 15 літер – 2.

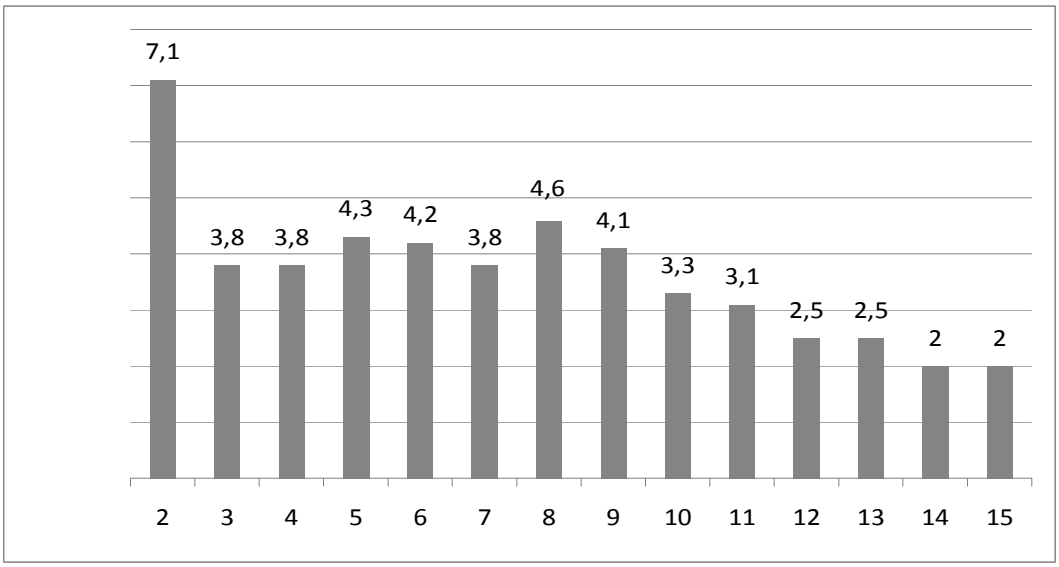

Із даних гістограми можна простежити, що короткі слова типу *Öl*, *Ei* можуть мати досить багато значень, але таких слів у нашій вибірці дуже мало, тому такі результати не слід вважати показником. Найбільший семантичний об'єм мають слова з восьми літер (для нашої вибірки їх можна вважати словами із середньою довжиною), коротші слова мають не надто менший об'єм, а ось у довгих словах кількість значень зменшується пропорційно до збільшення слова. У підсумку можна констатувати, що коротші слова, які вживаються як фахова кулінарна лексика, є продуктивнішими у плані кількості значень, ніж слова із 10-15 літер. Хоча при обчисленні семантичного об'єму важливим фактором є кількість слів тієї чи іншої довжини, так найбільше слів (108) складається із шести літер, 84 слова – 5 літер; 82 слів – 8 літер; 79 слів – 9 літер; 73 слова – 7 літер; 48 слів – 4 літери; 46 слів – 10 літер; 35 слів – 11 літер; 18 слів – 12 літер; 9 слів – 3 літери; 2 слова – 2 літери. Середня довжина слова – 7 літер.

На основі зв’язків між ЛСВ багатозначного слова традиційно виділяють три типи полісемії: а) *радіальна полісемія* – 40,5% (всі значення слова мотивовані центральним значенням): **Brigade** 1. (Milit.) selbstständige größere Truppenabteilung aus Verbänden verschiedener Waffengattungen. 2. (Gastronomie) Gesamtheit der in einem Restaurationsbetrieb beschäftigten Köche u. Küchengehilfen. 3. kleinste Arbeitsgruppe in einem Produktionsbetrieb; б) *ланцюгова полісемія* – 17% (кожне нове значення мотивоване попереднім значенням): **Kakao** 1. Kakaobaum, -pflanze; 2. Samen des Kakaobaumes; 3. aus gemahlenen Kakaobohnen hergestelltes Pulver; 4. aus Kakaopulver, Milch u. Zucker bereitetes Getränk; в) *радіально-ланцюгова полісемія* – 42,5% (у словниках це, як правило позначення типу 1. а); б); 2 а); б); і т. д.): **Sprudel** 1. a) stark kohlensäurehaltiges Mineralwasser; b) (österr.) alkoholfreies Erfrischungsgetränk.

2. (veraltet) Quelle, Fontäne. У радіально-ланцюговій полісемії із наростанням значень відбувається їхня спеціалізація і з'являються відповідні маркування.

У нашій вибірці ми зафіксували такі види зв'язків між ЛСВ:

1. *метонімічне перенесення (*51,6%);
2. *метафоричне перенесення* (35,6%);
3. *гіперо-гіпонімія* (12,8%).

Прийнято вважати, що метонімія – це перенесення за суміжністю, метафора – перенесення подібністю функцій та ознак [6, с. 16]. Метонімія є підкатегорією функціональних змін у рамках регулярної полісемії. Серед типів транспозиції за зовнішньою схожістю окреслюється така додаткова конотація як колір (blau, Braune, Grüne, Helle, Weiße). Продуктивними видами зв'язку між ЛСВ багатозначних кулінарних гастронімів є метонімічне перенесення з процесу на процес, а також метонімічне перенесення за зовнішньою схожістю.

Важливу інформацію про багатозначне слово надає визначення місця кулінароніма у системі полісеманта. Перше (центральне) значення кулінаронім займає у 340 (57%) словах: 14 – із кулінарним маркуванням (Kochkunst, Gastronomie), 326 – без маркування; на периферії системи полісеманта знаходиться 255 (43%) слів із кулінарним значенням: 39 – із маркуванням, 216 – без маркування. Крім того існує залежність між місцем, яке кулінаронім займає у мікросистемі багатозначного слова, та кількістю значень. Обчисливши семантичний об’єм полісемантів у словах, які, презентуючи кулінарну лексику, займають перше місце у переліку (тобто мають центральне значення) та у таких, які знаходяться на периферії мікросистеми багатозначного слова – відповідно К = 3,09 та К = 5,06 – ми дійшли висновку, що слова із периферійним значенням мають більшу кількість ЛСВ. Очевидно це можна пояснити тим фактом, що більшість полісемантів, у яких кулінаронім займає периферійну позицію (у словах із 10-30-ма значеннями доволі віддалено від центрального значення), належать до зовнішньої полісемії, тобто в межах однієї мікросистеми полісемантичного слова виявляються тісні зв’язки між загальновживаною лексикою, яка схильна до більшої кількості ЛСВ, та фаховою кулінарною лексикою, яка тяжіє до термінології з тенденцією до мінімізації кількості ЛСВ. Значну кількість багатозначних слів із кулінаронімом як похідним значенням можна пояснити зокрема тим фактом, що багато з них (20,1% на противагу 7,6% у центральних значеннях) мають локальне маркування (landsch. – 24; österr. – 16; süddt.-österr. – 5; norddt., österr.-schweiz. – 2; bayr.-österr., berlin., regional, schweiz., süddt. – 1).

Омонімія. Омонімія неодноразово була предметом дослідження філологів, зокрема таких як Р. Лібіх, Е. Ріхтер, Л. Блумфільд, Ш. Баллі, Л. Булаховський, О. Потебня та ін. Омонімія – зв'язок між двома чи більше словами, план вираження яких однаковий, проте план змісту відрізняється [5: 137]. Пропоноване дослідження виконане під впливом традиційних лексикографічних методів, базою для з'ясування семантики слова є німецькі тлумачні словники. Серед кулінарних лексем ми визначили 96 слів, які є омонімічними. 80 із цих слів утворюють так звані омонімічні пари, тобто мають два значення, 15 мають по три значення і дві лексеми мають чотири різні значення. Майже усі омоніми – іменники (89), чотири дієслова,

дві пари прислівник-прикметник і одна пара дієслово-числівник. Що стосується іменників, то деякі з них можуть бути навіть усіх трьох родів (*die Bar, das Bar, der Bar*): найбільше іменників одного роду (51омонім), 42 слова двох родів і лише три слова усіх трьох граматичних родів. Серед виділених омонімів у 46 парах кожне слово є однозначним, у 38 – одне слово однозначне, інше багатозначне, у восьми – два слова багатозначні, у чотирьох – два однозначні, одне багатозначне і у трьох – два багатозначні, одне однозначне. Серед омонімів трапляються також запозичення (25%): з англійської (*Bar, Export, Hickory, Negus, Präserve, Service, Shake, Silk, Talk*), французької (*Chartreuse, Frappee, Grenadine, Kaper, Krepp*), італійської (*Espresso, Rhabarber, Stracciatella,*), грецької (*Fasel*), латинської (*Gloria, Jus,Oblate*), нідерландської (*Granat*) та іспанської мов (*Mate*).

Омонімами часто є слова, утворені від топонімічних назв: [1]***Florentiner***: 1. Einwohner zu Florenz. 2. *Damenstrohhut mit breitem, schwingendem Rand.* 3. *flaches, rundes, halbseitig mit Kuvertüre überzogenes Gebäckstück aus einer Mischung von Zucker, Honig, Fett u. Milch, der gehackte Mandeln od. Nüsse hinzugefügt sind.* [2]***Florentiner*** indekl. Adj.: zu Florenz. Інколи кулінароніми можуть утворювати омонімічні пари із композитами або словосполученнями із сфери загального вжитку: [1]***Donauwellen*** – назва відомого торта, [2]***Donauwellen*** – хвилі Дунаю; [1]***Armer Ritter*** – грінка, [2]***armer Ritter*** – бідний лицар (наприклад матеріально). Таким чином у нашій вибірці можлива омонімія слів загальновживаної лексики та окремі випадки омонімія всередині фахової мови кулінарії (*Chartreuse, Espresso, Präserve, Stracciatella).*

Основними джерелами омонімії А. В. Суперанська вважає: 1) дивергенцію як розходження значень багатозначного слова; 2) конвергенцію як зміну слів із різним звучанням; 3) запозичення, калькування і переклад [7, с. 45]. Зважаючи на те, що омоніми – це факти різних семантичних полів, традиційно їх поділяють на гомогенні (розходження полісемії) – 34% та гетерогенні (етимологічно не пов'язані) – 66%. Більшість омонімів повні, тобто збігаються в усіх граматичних формах (60%), неповні (40%) відрізняються здебільшого граматичним родом. За лексико-граматичними характеристиками половину омонімів слід вважати лексичними, 49% – лексико-граматичними та лише 1% (1 слово) належить до граничних омонімів. За формальним критерієм усі омоніми, крім пари *sieben-sieben* – це омографи або так звані достеменні омоніми.

Висновки. Вимога однозначності до терміна та фахової лексики є явищем радше бажаним, ніж реально існуючим. Важливішими питаннями у цьому ключі є кількісні та якісні показники полісемії та омонімії. Опираючись на квантитативні дані, можна стверджувати, що між довжиною слова, його належністю до певного морфологічного підкласу, походженням, дериваційними особливостями з одного боку, та кількістю значень, з іншого, існує взаємозалежність. Центральний пласт полісемії утворюють бісемантичні похідні іменники чоловічого роду, утворені суфіксальним способом, за походженням автохтонні, складаються із 6-7 літер. Домінантною групою є повні лексичні омоніми, які розглядають як інформаційні масиви, що мають тотожний акустично-графічний код у всіх своїх формах і повну відмінність в інформаційній наповненості по суті інформації, яка передається чи

зберігається у конкретний часовий період. У перспективі планується дослідження полісемії та омонімії у дискурсі, беручи до уваги частотність багатозначних слів та омонімів, а також особливості їхнього функціонування у текстах різних стилів.

Список літератури

1. Кримець О. Конструкції полісемії в українській технічній термінології (на матеріалі прикметників) / О. Кримець // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2009. – № 648. – С. 16-23.
2. Кузнецова Э. В. Лексикология русского языка / Э. В. Кузнецова. – М.: Высшая школа, 1989. – 216 с.
3. Куделько З. Б. Лексико-семантичні особливості терміносистеми дипломатії: полісемія / З. Б. Куделько // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. Випуск 22. – Том 1. – Чернівці: Книги – XXI, 2010. – С. 227-230
4. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике / В. В. Левицкий. – Винница: Нова книга, 2007. – 264 с.
5. Огуй О. Д. Лексикологія німецької мови / О. Д. Огуй. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 416 с.
6. Огуй О. Д. Системно-квантитативні аспекти полісемії в німецькій мові (синхронія, діахронія та панхронія) / О. Д. Огуй // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук. – К., 2000. – 36 с.
7. Суперанская А. В. Общая терминология: Вопросы теории / А. В. Суперанская, М. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М.: Высшая школа, 1989. – 246 с.

Мелех Г. Б. **Профессиональный язык немецкой кулинарии**: **полисемия и омонимия** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.148-154.

Статья посвящена исследованию качественных и количественных показателей многозначных и омонимических единиц языка немецкой кулинарии. Выделены типы полисемии, виды отношений между отдельными элементами в системе многозначного слова, выявлены показатели распределения центральных и периферических значений. В меньшем количестве представлены кулинарные омонимы.

Ключевые слова: омоним, многозначное слово, система, семантический объем.

Melekh G. **Professional language of German cookery: polysemy and homonymy** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.148-154.

The article analyzes polysems and homonyms consisting of food terms. Quantitative and qualitative indices are defined, the types of polysemy and relation between their elements are determined. The homonyms are presented as well as polysems.

Key words: homonym, polysem, system, semantic volume.

Поступила до редакції 11.09.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.155-158.

УДК 811.161.1

РОЛЬ КОГНИТИВНОЙ МЕТАФОРЫ В ФОРМИРОВАНИИ ТЕРМИНОЛОГИИ РЕМОНТА ЛЕТАТЕЛЬНЫХ АППАРАТОВ

Проскурина Л. Н.

Киевский национальный авиационный университет, г. Киев

Когнитивная метафора является важнейшим источником формирования терминологий, поскольку дает возможность применить знания, наработанные в одной отрасли, для решения проблем формирующейся отрасли. В статье анализируются некоторые основные группы метафорических номинаций в терминологии ремонта летательных аппаратов. Метафоризация является одной из ключевых когнитивных моделей формирования исследуемой терминологии.

Ключевые слова: терминология ремонта летательных аппаратов, концептуальная метафора, концепт, область-донор.

Постановка проблемы. Использование методов когнитивной лингвистики в исследовании метафорических номинаций в терминологии позволяет понять их концептуальную структуру, причины и когнитивные основы метафорического терминообразования, роль в концептуализации знаний области в целом.

Масштабность метафорических номинаций и ведущая роль метафор в организации русских отраслевых терминологических систем отмечались в монографиях и статьях многими российскими (Л. М. Алексеева, Л. В. Ивина, Л. А. Липилина, С. Л. Мишланова, А. Е. Седов) и украинскими (А. М. Григораш, А. О. Попова, Т. С. Пристайко) лингвистами. Усилия исследователей были направлены прежде всего на изучение метафоры в процессе порождения новых понятий, механизмов создания самих метафор, на выявление актуализируемых признаков привлеченных слов и мотивацию их заимствования из областей-доноров; также была предпринята попытка типологического анализа современных метафорических номинаций.

Метафора всегда была одним из центральных объектов изучения когнитивной лингвистики, поскольку метафорическая номинация – это явление, связанное с мыслительными операциями и познавательной деятельностью человека. В метафоре заключен один из фундаментальных когнитивных механизмов человеческого сознания – сравнение. Метафоры «позволяют обнаруживать аналогии между различными предметами и явлениями, давая возможность применить знания и опыт, приобретенные в одной области, для решения проблем в другой области» [3, с. 47], и поэтому являются одним из фундаментальных приемов познания и концептуализации действительности.

Под когнитивной (концептуальной) метафорой вслед за Г. И. Берестневым и другими лингвистами-когнитологами мы понимаем такие метафоры, «которые позволяют языковому субъекту новую мысль представить в виде другой, известной

мысли», это «способ думать об одной содержательной области посредством мысли о другой области, уже когнитивно освоенной человеком» [1, с. 99-100]. Другими словами, происходит перенос сформировавшегося концепта на формирующийся.

Метафорическая номинация происходит не хаотично, а мотивируется определенным знанием носителей языка о соответствующей области или о смежных областях. По определению Г. И. Берестнева, «имя концепта всегда мотивировано пониманием того, какое место занимает в окружающей действительности соответствующий предмет, признак, процесс и т. д., с какими предметами, признаками или процессами он связан, какие яркие особенности имеет» [1, с. 28]. Более того, источники метафорического терминообразования указывают на приоритеты и прагматические установки участников профессиональной коммуникации, создателей новой терминологической системы.

Цель статьи заключается в исследовании роли и значения когнитивной метафоры в организации русской терминосистемы ремонта летательных аппаратов – одной из самостоятельных отраслей авиационной терминологии. Терминология ремонта летательных аппаратов (в дальнейшем ЛА) начала формироваться около ста лет назад вместе с началом производства ЛА, и для нее характерно наличие значительного корпуса метафоричных наименований. По нашим данным, их количество составляет почти 25% от общего количества терминов, обслуживающих сферу ремонта ЛА, что является не характерным для технической терминологии. С другой стороны, для общего корпуса авиационных терминов процент терминов-метафор невысок. Общей характеристике терминов-метафор в авиационной терминологии посвящена работа М. Н. Бондарчук и А. В. Колчановой «Метафоризация как нестандартный способ репрезентации языковой картины мира», в которой авторы, выделяя продуктивные сферы метафорического осмысления, их таксоны и области входящих в них авиационных наименований, отметили, что «метафорический способ вербализации авиационного знания зависит от уровня концептуализации, т. е. от когнитивного и коммуникативного опыта носителей языка в области авиации» [2, с. 41].

Слово *ремонт*, отражающее область научно-практической деятельности, произошло от французского глагола *remonter*, имеющего значение ‘снова собирать части, поправлять’. Однако существительное *remonte* некоторое время использовалось русскими военными в значении ‘пополнение кавалерийских подразделений лошадьми’, то есть в виде метафоры. Слово *ремонт* настолько вошло в наш язык, что потеснило исконно русские слова-синонимы *чинить* и *восстанавливать*. Вероятно, это произошло потому, что единица приобрела большую концептуальную величину. Это емкое существительном совмещает различные оттенки процесса ремонта (восполнять недостаток, изменять, исправлять), а также приобретает расширенное значение – ‘организовывать процесс восстановления’. Таким образом, *ремонт* становится универсальным концептом, что значимо для процесса коммуникации.

Структура универсального концепта «Ремонт» проявляется в следующих основных концептуальных признаках: «объект ремонта», «дефекты» («причины дефектов», «названия дефектов»), «организация ремонта» («диагностика состояния объекта», «способы восстановления» «методы восстановления», «этапы восстановления», «оборудование и инструменты»). Подобная структура

характеризует любой тип ремонтной деятельности, например, ремонт обуви или одежды. Терминологическое наполнение науки о ремонте любого объекта в первую очередь связано с перечисленными признаками, а также с терминальными узлами нижнего порядка, заполнение которых специфично в каждой ситуации.

Как уже было отмечено, понятие ремонта значимо в жизненном цикле любой системы. Все вещи, созданные человеком, претерпевают те же жизненные стадии, что и одушевленные существа. Эта философская концепция легла в основу первичных представлений, развития, тенденций, методологии и теорий авиаремонтного производства и послужила основой многих метафорических терминообразований для описания теорий ремонта ЛА.

Для метафоры характерно наличие образа, который дает возможность передать существо того или иного концепта, возможность различных сочетаний смыслов и связей. В терминологиях нередко «в роли метафорического репрезентанта выступают не отдельные признаки, а целостные образы конкретных ситуаций», которые дают «совокупность тематически связанных метафор» [1, с. 113]. Это своеобразные сети метафор, пронизывающие научную теорию.

В терминологии ремонта ЛА это явление имеет концептуальное значение. Например, срок службы самолета называется *циклом жизни* самолета. Он состоит из следующих стадий: *проектирование* (процесс эмбрионального развития), *изготовление* (рождение), *приработка* (годы учебы), *эксплуатация* (сознательная трудовая жизнь), *ремонт* (болезни и их лечение), *списание в окончательный брак и утилизация* (конец жизни). Так закладывается антропоморфизированный образ, влияющий на последующий процесс номинации.

В силу этого, в терминологии ремонта ЛА при номинации основных ремонтных характеристик, процессов, дефектов самую большую группу составляют антропоморфные метафоры. Например, различают *ремонт* ***индивидуальный*** и ***обезличенный***. Среди метафорических номинаций, связанных с названным миром, используются соматизмы (***нога*** *шасси*, ***пальцы***, ***щека, поры***), метафоры-наименования, обозначающие явления, процессы, связанные с поведением, физическим состоянием человека (*накопление* ***усталости, обнажение*** *зерен металла*), метафоры-наименования, связанные с психической и умственной жизнью человека (*акустическое* ***возбуждение*** *конструкции*, ***моральное*** *старение*, ***уравновешенность*** *ротора*, ***агрессивная*** *среда*), метафоры-наименования, обозначающие явления, процессы, отражающие социальную и профессиональную жизнь человека (***вакансии***, ***работоспособность, обеднение*** *легирующими элементами поверхностного слоя деталей*).

По этой же причине терминосистема «Ремонт ЛА» закономерно связана с некоторыми терминосистемами других сфер деятельности. Так, поскольку в основу развития теории авиаремонтного производства легли представления о ремонте как о «лечении болезни», среди терминов-метафор важную роль играют термины, связанные с **медициной**. Дефекты деталей по аналогии описываются как формы **болезни** (***флюс***, ***подтеки***, ***осповидный*** *износ*, ***язвенная*** *коррозия*, ***сыпь, пузыри, порезы*** *профилей*, ***ожог***). Названия технологических процессов ремонта соотносимы с функциями врача (***обработка шва***, ***уход***, *наружный* ***осмотр***, ***операция***).

Другую, концептуально значимую группу, составляют номинации, связанные с **портняжным делом.** Здесь метафорические заимствования связаны со способами

ремонта (*новая* ***обшивка заподлицо*** *со старой* ***впотай, потайная заплата, заплата внахлестку,*** *заклепочный* ***шов***), дефектами (***гофр, подрез***), элементами приборов (***катушка*** *возбуждения, магнитная* ***лента***).

Выводы. Таким образом, концептуальная метафора способствует формированию определенных информационных структур, организующих опыт и создающих концептосферу «Ремонт ЛА». Выделенные концептуально-коммуникативные группы привлеченных наименований послужили лексическим материалом для образования терминов концептосферы «Ремонт ЛА». Одна из объективных эстралингвистических причин этого заключается в том, что медицина и ремонт одежды имеют гораздо более давние традиции, их терминологии начали формироваться раньше, чем терминология ремонта авиационной техники.

Список литературы

1. Берестнев Г. И. Семантика русского языка в когнитивном аспекте: [учебное пособие] / Г. И. Берестнев. – Калининград: Изд-во КГУ, 2002. – 157 с.
2. Бондарчук М. Н. Метафоризация как нестандартный способ репрезентации языковой картины мира / М. Н. Бондарчук, А. В. Колчанова // Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках: матер. V Междунар. науч. конф. – Днепропетровск, 2011. – С. 38-41.
3. Ивина Л. В. Лингво-когнитивные основы анализа отраслевых терминосистем (на примере англоязычной терминологии венчурного финансирования): [учебно-методическое пособие] / Л. В. Ивина. – М.: Академический проект, 2003. – 304 с.

Проскуріна Л. М. **Роль когнітивної метафори у формуванні російської термінології ремонту літальних апаратів** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.155-158.

Когнітивна метафора є важливим джерелом формування термінологій, тому що дає можливість застосувати знання, напрацьовані в однієї галузі, для рішення проблем галузі, що перебуває на стадії формування. У статті аналізуються деякі основні групи метафоричних номінацій в термінології ремонту літальних апаратів. Метафоризація є однією з ключових когнітивних моделей формування досліджуваної термінології.

Ключові слова: термінологія ремонту літальних апаратів, концепт, концептуальна метафора, концепт, *область-донор*.

Proskurina L. **The role of cognitive metaphor in formation of Russian terminology of flying machines repairs** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.155-158.

The cognitive metaphor is the major source of terminology formation as it gives the chance to apply the knowledge which has been turned out in one branch, for the decision of problems of formed branch. The author of the article analyzes some basic groups of metaphorical nominations of terminology of flying machines repairs and shows, that metaforization is one of key cognitive models of formation of investigated terminology.

Key words: terminology of flying machines repairs, concept, conceptual metaphor, field-donor.

Поступила до редакції 01.10.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.159-164.

УДК 81. 161

ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ НЕВЕРБАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ МОВНИМИ ЗАСОБАМИ

Прудникова Т. І.

Кримський інженерно-педагогічний університет, м. Сімферополь

У статті аналізуються особливості репрезентації невербального спілкування мовними засобами на матеріалі повісті українського письменника Василя Барки. Дослідження тексту показують, що за допомогою художніх засобів автор передає міміку, погляд, жести, інтонацію своїх героїв.

Ключові слова: невербальне спілкування, жести, міміка, погляд, голос.

Постановка проблеми. У спілкуванні люди свідомо чи підсвідомо користуються багатьма невербальними засобами спілкування (жести, міміка, постава, сміх, плач, запах, спосіб артикуляції тощо) [4]. Флорій Бацевич зазначає: «Невербальні засоби спілкування – елементи комунікативного коду, які мають немовну (але знакову) природу і разом із засобами мовного коду служать для створення, передавання і сприйняття повідомлень» [2, с. 59]. Невербальна й вербальна комунікації взаємодіють [дет. про це див.: 2; 3; 5; 6]. **Огляд наукової літератури.** Російські вчені-психологи В. Куницина, Н. Казарінова, В. Погольша [5], які досліджували процеси взаємодії вербальних і невербальних компонентів спілкування, визначили функції невербальних повідомлень щодо вербальних (доповнення, заперечення, заміщення вербальних повідомлень; регулювання розмови). Психологами встановлено, що в процесі взаємодії людей від 60 до 80 % інформації передається за рахунок невербальних засобів вираження, і тільки 20-40 % – за допомогою вербальних засобів [8]. Вчені почали вивчати невербальні засоби в 70-х роках XX ст. (учений-біхевіорист Юлій Фаст, психолог Аллан Піз із Австралії, професор Луїзвільського університету Рей Бердвіселл і ін.).

На думку професора Флорія Бацевича, невербальні повідомлення мають певні особливості, вони: неструктуровані, їх неможливо розкласти на окремі складники; прив’язані до умов спілкування; неінтенціональні, спонтанні; більшою мірою вроджені, ніж набуті; витворюються під домінантним впливом правої півкулі головного мозку [2, с. 59]. І це дає підставу довіряти невербальним повідомленням. Флорій Бацевич зазначає: «Існують різні типології невербальних засобів спілкування, оскільки вони витворюються і сприймаються різними сенсорними системами: зором, слухом, тактильними відчуттями, смаком, нюхом, а також з урахуванням того, коли відбувається спілкування» [2, с. 59]. Вченим подано класифікацію невербальних засобів спілкування, яка враховує найважливіші сенсорні системи людини, а також темпоральні характеристики спілкування [2, с. 60].

Мета статті – проаналізувати особливості вираження невербального спілкування мовними засобами на матеріалі повісті Василя Барки «Жовтий князь» [1]. У результаті аналізу було виявлено, що Василь Барка є великим майстром слова, психологом. У його творі мовними засобами передано невербальні засоби спілкування, які покривають майже всю класифікацію невербаліки, яку подав Флорій Бацевич[2]. Так, невербальними засобами описано кінесичні сигнали: жести, міміка, постава тіла, хода і контакт очима («**Кінесика** (грец. kinesis – рух). Це один із найважливіших засобів невербального спілкування, який найбільшою мірою впливає на його перебіг. Його ще називають «мовою тіла»»[2, с. 61]). Найважливішим засобом невербальної комунікації, на думку Бацевича, є міміка (різноманітні вирази обличчя, рухи його частин) [2]. Виразні рухи обличчя – це зовнішнє відображення психічного стану героїв, який проявляється в міміці.

У повісті Василя Барки «Жовтий князь» так описано міміку персонажів: *Керівник, який досі поскіпало жовтів, з міною суворо-офіційного державця, і стримано ворушив руку, випускаючи з-під посмоктаних вусів камінно-повільні речення, тут сіпнувся і відкрив губи в такий вищир, що Отроходіна пройняло остиглістю…* (с. 46);

Видно їх обличчя; всюди вирази гострої відрази, очі – з огниками; тривога і похмурість віє по залі. Дехто збайдужів (с. 46);

Брови підняті, ніби здивовано, хіба – від терпеливости ? (с. 46); *Грозить обома руками Отроходін* …(с. 47);

… Ґвинтівочник, зображуючи на ширококостому білесому обличчі відтінок владности, застиг – загрозливо, в скам'янілій сіризні…(с. 65); *… Аж скипілістю біжать поблиски в окунюватих чоловічках кароокого, крізь масивні, мов з криги січені, скельця окулярів* (с. 45) та ін.

Немає в світі людини, яка буде стверджувати, що очі – це не засіб спілкування. Очі, погляд неможливо описати одним словом, вони надять, захоплюють, вони, ніби вогонь чи вода, на які можна дивитися день і ніч. Американський психолог П.Екман разом з колегами опрацьовував техніку, яка отримала назву «Система кодування рухів обличчя» [2]. Ця система дає змогу вирази обличчя зіставити з виявом певних емоцій. Вчені зазначають, що найменшому контролеві підлягають очі [2; 7; 8]. Автори художніх творів ніколи не оминають опису очей. Так, Василь Барка за допомогою художніх засобів передає погляд героїв повісті, контакт очей співрозмовників:

У погляді одного, що біля вікна, вражає докір з фосфоричною гіркотою свічення, від якого трудно відхилитись. (с. 46);

Катранник зустрів позирк промовця: пронизливий! От, відкриті в погляді один для одного. (с. 48);

А чомусь розпалився гнівом: дужим і диким; зіниці в найгострішому блискові звернені до селянина. Густо-брунатні поверхнею, вона – без звичайного прозору. Їх мов би щось випинало зсередини в тверду застиглість, як часом буває в відважних осіб, холодних нервами (с. 48);

Терпкий погляд буває в селянина поступливого! (с. 48);

Злякано дивиться і питає сина: – Це – вони ?.. (с. 65);

І все не може відірватися ні почуттям, ні поглядом (с. 43). За допомогою художніх засобів (метафор, епітетів тощо) Василь Барка тонко передає характери героїв.

Автором передаються в повісті також й інші кінесичні сигнали:

а) постава: *Мирон Данилович притерп до стіни, коло крайнього вікна, і поглядає на промовця…* (с. 44); *Застиг. Скеля!* (с. 47); *Ніхто не ворушився в натовпі* (с. 60); *Прикипів до місця і дивиться на всі очі, худий, як тичка* (с. 73) та ін.;

б) хода*: Андрій побрів через пустош до сараїв …* (с. 52); *Ходив, як сновида, по садибі …* (с. 52); *Враз висипали з сіней дядьки, –- швидкою ходою розділилися в різні напрямки* (с. 53); *Враз натовп кидається до виходу, мов пожежа гонить; і теж без слова. Як наповнили храм раптово, так і розбіглись* (с. 61); *Хлопці знехотя, ніби ледачі підпаски, послані завернути коні, рушили до дзвіниці, приглушено ремствуючи* (с. 61); *Як приречені, йдуть Мирон Данилович і хлопці. За ними, на п'яти набігаючи – бригадники* (с. 62); *Мирон Данилович від плюндрування зболів, – похило відступає до хати* (с. 64); *Вертаючися, сторожко ступав, як кіт, що боїться собак. Швидко брав двері: не встигли рипнути, і зразу ж замкнув* (с. 70); *Нетерпеливий! Покинув справу і вийшов за ворота, постояв – прислухався; тихими вуличками побрів через околицю* (с. 70); *Сільрадівці відгупотіли до воріт* (с. 72); *…Мечуться люди на сторони, мов почаділи. Один, розхристаний, перелякався і мчить мимо – наосліп…* (с. 75); *Пішов, пришвидшуючи кроки, з виглядом поглибленого* (с. 75) та ін.

Усне вербальне спілкування набуває більшого забарвлення, більшої експресивності, коли автори звертаються до просодики («(грец. prosadikos – той, що стосується наголосу) сукупність фонетичних супрасегментних характеристик мовлення)» [2, с. 335]). Альберт Мейєрабіан стверджує, що «передача інформації відбувається за рахунок тону, голосу, інтонації на 38 %»[8]. У розмаїтті просодика представлена в художньому творі «Жовтий князь»:

Оповідає тітка тихо, з докладністю кожного звуку, мов доспівуючи… (с. 44);

…Промовець підвищує виголос до дзвінкости… (с. 45);

…Говорить суворо… (с. 46);

Дядько стривожений, з хрипиком в голосі, теж – подібним до пташиного скрику. Не діждавшись відповіді, вискрипнув з обуренням… (с. 49);

…Осаджує дядька Отроходін, напружуючи губи в суворості (с. 49);

…З відчаєм закричав дядько… (с. 49);

…Болісно відшіптує друга (с. 59);

…Тихо і непоспішно відповідають на запитання, що – в тоні нетерплячого окрику (с. 59);

Скрипіла тягучими звуками реля: в супровід голосові, що, вириваючися з хрипкости, піднісся оповідати чергуванням співу і примовок (с. 60);

…Тихенько озвалась Оленка, мов спросоння (с. 69);

– Час пропада, тікати треба! - скрикнув Стадничук (с. 71);

– Одкручуєшся! – заїдливо протягнув другий голос (с. 71);

– У колгосп не хочеш, – закидає перший, з гарячою злістю… (с. 71) та ін.

Приклади переконують, що Василь Барка передав різноманітні відтінки голосу, які доповнюються інтонацією, тоном, створивши уявлення про особистість героїв: їхній психічний стан, індивідуальні психологічні особливості, вік тощо.

У повісті передано також екстралінгвістичні засоби спілкування: паузи, кашель, зітхання, сміх, плач тощо [дет. про це див. 2, с. 60]. Найбільше зафіксовано мовних засобів для передачі таких невербальних засобів, як плач, зітхання. Цим автор повісті «Жовтий князь» прагнув більш трагічно, сумно, траурно передати внутрішній стан людей у тяжкі часи голодомору:

Дитя сполотніло, затрусилося плечиками і, ледве не впавши непритомне, відступило в куток. Заридало, та так гірко, в болючому плачі, тремтівши дрібною судомою, – що всі в хаті обмерли (с. 41);

Сльози збираються, застилаючи очі (с. 56);

…Радісно їй, знов – не може сліз стримати (с. 57);

Плакала вся церква (с. 58);

Біля покуття плаче, затуливши очі краєм хустки (с. 65);

Сльоза збігла по щоці (с. 66);

Сльоза впала на рукав (с. 74);

Заплакала вона і проситься…(с. 74) та ін.

У повісті зображено також оптичну (класифікація за Ф.Бацевичем [2, с 60]) групу невербаліки «Зовнішній вигляд» (одяг, його стиль; зачіски; ріст, форми черепа; предмети особистого вжитку тощо):

З вигляду – середовий чоловік … Враження буденности підсилено, бо небритий … Череп вимірився в височину, з залисками, що коло русявої чуприни, біліли над обпаленістю чола і видовженого обличчя. Аж сивими, на дні западин, виглядають очі, хоч вони з проголубінню, притіненою від брів: мов землистого тону, як і вуса, опущені крайцями вниз (с. 46);

Шана до вождя безмежна; френч замовлено, як в нього: викрій півфронтовий і – зеленкавість, бо, справді, війна(с. 46);

Глибоко в платок закуталася, хоч день погожий…(с. 44);

Хліборобик, сухенький і якийсь обгострений рисами лиця і одежі: ніби пташкуватий весь; також і злеглі пучечки волосся були схожі на пір'я, в нерівних стрішках (с. 49);

… Вигляд промовця, замість рудасто-зеленкавого, чомусь примарювався полум'яно-мишастий і мінений в тінь, з гострими, ніби обкусаними в щипцях, защіпками жорстокости (с. 53);

…Мішечки під безколірними очима – обтяжують вид, як і розкішні жовті вуса (с. 61);

Стрінув їх: обдутий один і попелястий, вуса, під щіточку, Молотов чи що, а рядом Каганович, бідовий з вусами – як виновий валет (с. 68);

…А його широкий золотий зуб, відтінений щербинкою поруч, аж жевріє, одночасно з товстими скельцями окулярів, без оправи, при самих металічних заціпцях (с. 47) та ін.

Досліджуваний матеріал свідчить, що мовними засобами автор передає невербальну комунікацію також за допомогою комбінувань невербальних засобів (жестів, міміки, зовнішнього вигляду тощо).

Наприклад: *Менший при столі ворушить книжку; старший присів під стіною в міжвіконні: затерп! І очі запали, з нерушимою думкою. Оленка, біля мами, спостерігає, як чотири великі руки, дві в рясних брижках і стемнілі, а дві світліші, перебирають одежу, рубчик по рубчику, латку за латкою.* (с. 67);

Один з них, губою одхряпнутий, все перекидав, ламав, рив, аж ось почало його пробирати від погляду Григоруна і став, дражнений, сіпатися. Крикнув на чоловіка: «самошедчий!» – а сам закручується і поспіша з хати. Чує на собі погляд і озирається, і таки падає через поріг (с. 73);

Похила душа жіноча, така стара, що вії обсипалися з повік, між якими ворушились дві пригаслі іскорки, - щось прошамкотіла зморщеними устами (с. 59);

Сизіють обводи вкруг каламутних очей: недоспаних і обпитих. Рідка щетинка тягнеться на пергамових щоках (с. 62);

Під опушеними бровами, схожими на обніжки, – сорбований огник (с. 71);

…Один чорнявенький, аж прикипілий біля очей, а другий – з лисиною і веселими зіничками (с. 78) та ін.

Висновки. Отже, майстерність Василя Барки полягає в тому, що він за допомогою різноманітних мовних засобів тонко та яскраво передає розмаїття несловесної інформації. Характеризуючи поведінку, психічний стан героїв, їх індивідуальні психологічні особливості тощо, активним виразником невербаліки виступають екстралінгвістичні, просодичні, кінесичні засоби невербальної комунікації. Ці засоби доповнюють зміст вербального повідомлення про героїв повісті. Звичайно, у межах цієї статті неможливо було описати всі засоби невербального спілкування, які представлені у повісті Василя Барки «Жовтий князь», оскільки кожна із систем невербальних знаків може бути предметом окремого дослідження.

Список літератури

1. Барка В. Поезія. Повість «Жовтий князь» / В. Барка. – К.: Наукова думка, 2005. – 304 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: [підручник] / Ф. С. Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 344 с.
3. Карасик В. И. Язык социального статуса: [монография] / В. И. Карасик. – М.: Гнозис, 2002. – 333 с.
4. Крейдлин Г. Е. Русские жесты и жестовые фразеологизмы: отражение наивной этики в невербальном и вербальном кодах // Логический анализ языка. Языки этики / [отв. ред.: Н. Д. Арутюнова, Т. Е. Янко, Н. К. Рябцева] / Г. Е. Крейдлин. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 341-352.
5. Куницина В. Н. Межличностное общение / В. Н. Куницина, Н. В. Казаринова, В. М. Погольша. – СПб., 2001. – 256 с.
6. Леонтович О. А. Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения: [монография] / О. А. Леонтович. – М.: Гнозис, 2005. – 352 с.
7. Махний Н. М. Фейсбилдинг, или кое-что о строительстве лица: [учебное пособие] / Н. М. Махний. – Чернигов: РИО комитета по делам печати и информации, 1995. – 200 с.
8. Пиз А. Язык телодвижений / А. Пиз. – Санкт-Петербург: Издательский дом Гуттенберг, 2000. – 186 с.

Прудникова Т. И. **Особенности репрезентации невербального общения языковыми средствами** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.159-164.

В статье анализируются особенности репрезептации невербального общения языковыми средствами на материале повести украинского писателя Василия Барки. Исследование текста показывает, что с помощью художественных средств автор передает мимику, взгляд, жесты, голос, интонацию своих героев.

Ключевые слова: невербальное общение, жесты, мимика, взгляд, голос.

Prudnikova T. I. **Expression of nonverbal communication by means of speech** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.159-164.

The article is devoted to the description of nonverbal communication by linguistic means which are based on the material of the novel the literary work of Vasyl Barka's. The study of the text shows that the author with the help of artistic means conveys intonation, gesture, look, expression of the face and expression of his characters.

Key words*:* nonverbal communication, gesture, look, voice, expression.

Поступила до редакції 19.09.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.165-171.

УДК 811.112.81'37

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ LIEBE (НА МАТЕРІАЛІ ЛІРИКИ ТЕОДОРА КЕРНЕРА)

Романова Н. В.

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

Статтю присвячено дослідженню семантики німецькомовного *Liebe* у царині поетичних текстів Т. Кернера. З точки зору польового підходу до даного феномена виявлено асиметрію між «словниковим» і «текстовим» значеннями мовного знаку, що свідчить про залежність мовних процесів від потреб комунікативної діяльності індивіда.

Ключові слова: любов, лексико-семантичне поле, ядро, периферія, мікрополе, вірш.

Любов як одна із стрижневих категорій, що відбиває духовно-душевний зв'язок індивіда з навколишнім світом, привертала й продовжує привертати увагу мовознавців в аспекті вивчення лексичної асоціації назви емоцій у системі художнього тексту (Н. Іванова), виявлення структурно-семантичної організації концепту КОХАННЯ (В. І. Карасик, Л. Є. Вільмс, Є. Ю. Балашова, В. Діц, І. Чернишенко та ін.), аналізу функціонування цього концепту в художньому тексті / дискурсі (Л. Г. Бабенко, М. В. Смолєнцева, Л. В. Ключнікова, Т. Михасів та ін.), стилістичного зіставлення прошарків матерної і еротичної лексики (М. Епштейн), контрастивного перекладу лексеми *любов* у споріднених мовах (П. Мацьків та ін.), емоційного компонента в лексиці (В. І. Шаховський, М. В. Гамзюк, А. Манзій та ін.) тощо. Попри все, ці дослідження здійснювалися не на достатній вибірці, ряд питань (синоніміка, похідні, ономасіологічні основи, семантико-смислове наповнення лексеми та ін.) лишилися мало- чи взагалі недослідженими, що вимагає й узагальнення наших даних. Все це свідчить про **актуальність** вибору теми статті. На противагу попереднім, дослідження здійснимо через польовий підхід до принципів організації семантики слів із значенням „любов".

Метою нашого студіювання є виявлення співвідношення «словникової» і «текстової» семантики лексеми *Liebe* в німецькомовній ліричній поезії другої половини XVIII століття. **Завданням**, через обмеженість обсягу статті, буде аналіз домінанти семантичного поля *Liebe* на основі даних тлумачних словників, її функціонування в любовній ліриці Т. Кернера (1791-1813) та структурно-змістове зіставлення семантичного й смислового поля розглядуваного феномена.

Польовий підхід, як відомо, передбачає розгляд лексики як складної, різнопланової сукупності слів, об'єднаних у певні ряди, групи, шари на основі тієї чи іншої спільності, подібності: семантичної, формальної, стилістичної, функціональної, генетичної та іншого характеру та водночас протиставлених у

межах таких угруповань за диференційними ознаками (Г. Ібсен, Й. Трір, Л. Вейсгербер, Ю. Д. Апресян, О. В. Бондарко, Л. М. Васильєв, Б. Ю. Городецький та багато інших учених).

Семантичне поле, услід за З. Д. Поповою [6, с. 4], розуміємо як складну динамічну систему зв'язків, взаємозв'язків, розмежувальних, єднальних, поступових перехідних зон, мікрополів розглядуваних мовних одиниць. У цьому контексті семантичне поле постає як *замкнена модель*, що ґрунтується на інтегральних ознаках лексем як компонентів системи мови. *Смислове поле* – це принципово *відкрита модель*, кількість елементів якої визначається інтегральною ознакою, структурованою смисловою домінантою поля, котра об'єднує вербальні (у тому числі і лексичні) й невербальні компоненти мовленнєвого продукування [2, с. 3].

Зупинимося детальніше на семантиці «словникового» сучасного німецькомовного *Liebe*. Семантичні зміни відбуваються в семантичних структурах (системах) досліджуваного слова, що включають дериваційно поєднані між собою окремі значення (ЛСВ чи семеми). Семеми складаються із сем – «відображених ознаках дійсності, які не мають корелятів у плані мовного вираження» [4, с. 21]. Кількість значень ілюстрованої лексеми коливається від 1 до 6. Якщо мінімальна кількість значень указує на інтенсивність позитивного почуття до будь-якої особи **Liebe** – *intensives positives Gefühl für jdn* [10, с. 237], то максимальна – на інтенсивність прихильності / почуття, жертовність **1** *starke Zuneigung, starkes Gefühl des Hingezogenseins, opferbereite Gefühlsbindung*; на тісноту зв'язку з чимось, інтенсивність бажання, прагнення **2** *enge Beziehung zu etwas, heftiger Drang, heftiges Verlangen, Streben nach etwas*; на пристрасне кохання, що переходить здебільшого в статеві і / чи романтичні стосунки між двома людьми **3** *eine leidenschaftliche Liebe*$_{(1)}$, *die meist in eine enge körperliche u.* (*od.*) *geistige u.* (*od.*) *seelische Bindung zwischen zwei Menschen übergeht*; на особу, з якою мають чи мали статеві стосунки **4** *Person, für die Liebe*$_{(3)}$ *empfunden wird od. einmal empfunden wurde, mit der man eine Liebschaft hat od. hatte*; на тимчасові статеві стосунки **5** *Liebschaft, flüchtiges Liebesverhältnis*; на симпатію, дружбу, жертовні дії **6** *Gefälligkeit, Freundlichkeit, opferbereite Handlung* [12, с. 617], а також на інтенсивні почуття до членів родини чи тих, кого дуже цінують **1** die starken Gefühle der Zuneigung zu j-m, der zur eigenen Familie gehört od. den man sehr schätzt; на інтенсивність сексуального потягу до когось **2** die intensiven Gefühle für j-n, von dem man auch sexuell angezogen wird; на інтенсивність інтересу до чогось улюбленого чи того, що подобається робити **3** das starke Interesse für etw., das man mag od. gerne tut; на когось, кого покохали з першого погляду **4** j-d, für den man Liebe (2), die man spürt, wenn man j-n zum ersten Mal sieht; на щось, що із задоволенням роблять **5** etw., das man besonders gern tut [9, с. 689] (оскільки сталі вирази не є релевантними нашому завданню, то їх дефініції не ілюструємо і відповідно не аналізуємо). У первинний список, таким чином, включаємо 12 значень, які обіймають поняттєвий сегмент загального позитивного найвищого людського почуття – любов. Гадаємо, ці значення на логіко-предметній основі можна угрупувати в 4 основні мікрополя з домінантою **Liebe**: 1. «***любов як аксіологічне (ціннісне) почуття***»; 2. ***«любов як інтенсивне (енергетичне)***

почуття»; 3. ***«особа як об'єкт любові* (*1, 2*)»**; 4. ***«річ, явище, подія, дія як об'єкт любові* (*1, 2*)»**.

З метою виявлення серед цих лексичних одиниць (далі ЛО) саме одиниць мовлення, що позначають любов, звернімося до поетичних текстів Т. Кернера [11], чиє ліричне Я шукає відповіді на суперечність власної ідентичності й пропонує формулу примирення, визнаючи себе водночас ***Sänger*** «співець» (творець віршів, образів, внутрішнього й зовнішнього світу) і ***Mensch*** «людина» (частина природи (її витвір), зовнішнього світу, мікрочастинка Космосу). Між ***Sänger*** і ***Mensch*** – прірва, яку спроможне заповнити й подолати **таїнство поезії**; момент їхнього лінгвістичного відмежування – то момент перетворення тексту на вірш, земного на неземне, суб'єктивного на суб'єктне, психічного на вербальне, внутрішнього на зовнішнє.

Методом суцільної вибірки з 14 аналізованих літературних пам'яток (загальним обсягом 2506 слововживань) виокремлено 38 словоформ, що позначають *любов*. Зафіксовано ті випадки, де твірна основа похідного іменника *Liebe* вживається в структурі дериватів, утворених за 4 схемами: 1. Pref. + Adj. + Suf. → N; 2. Adj. + Suf. → N; 3. Adj. + N → N; 4. Adj. + V + Suf. → N. У надрах кожної з цих схем „народжується", викристалізовується та чи інша семантична модель чи моделі слова. Як приклад проілюструємо семантичну модель схеми (1): $\text{Pref.}_{\text{neg / neutr.}}$ + $\text{Adj.}_{\text{pos.}}$ + $\text{Suf.}_{\text{pos. / neutr.}}$ $\text{N}_{\text{pos.}}$, наприклад, *Ge-**lieb**-te* – **2**. *veraltend*; verwendet als Anrede für den Mann / die Frau, den / die man liebt [9, с. 444]; цікаво, що титульне слово *die Geliebte* у віршах «Die Augen der Geliebte»; «Nähe der Geliebte» зазнає семантичної трансформації у контекстах: *die Geliebte* «кохана» стає «хазяйкою, власницею» ліричного героя в загальному сенсі, наприклад, *Augen, ihr verehrte Augen*, / ***Meiner Herrin*** *lichte Sterne*, / *Laßt euch von des Sängers Liedern* / *Sanfte Frühlingstöne wehn*! (1 строфа 3-6 рядки вірша «Die Augen der Geliebte»); його індивідуальним об'єктом, джерелом почуття, про що свідчить, зокрема, парадигма особового займенника 2-ої особи одн.: «твій» (*Ich denke **dein***), «тебе» (*Ich sorg um **dich***; *ich höre **dich***), «ти» (***Du*** *schwebst mir vor*; ***du*** *Sonne meines Lebens*), «твоїй» (*An **deiner** Brust*!), тобто семантика *коханої* у ілюстрованому поетичному тексті «згортається» до синкретичного, розмитого, інтимного типового образу ТИ, який, з одного боку, контрастує з природними й космічними явищами на енергетичному рівні (сема «природне світло») (*Ich denke **dein im Morgenlicht des Maien***, / ***Im Sonnenglanz***; / *Ich denke **dein**, wenn mich **die Sterne** freuen* / ***Am Himmelskranz***), з іншого, – інтегрований у ці явища (***im*** *Morgenlicht*), або наблизився до них (***Am*** *Himmelskranz*), або ототожнюється з найбільшим небесним світилом – сонцем (***du Sonne*** *meines Lebens*) (вірш «Nähe der Geliebte»). У результаті семантичних трансформацій досліджувана лексема стає виразником авторського мессіджу – концепту поетичного тексту. Не випадково Н. В. Петренко, скажімо, наголошує на ланцюжковому зв'язку й семантичній єдності між основними й периферійними значеннями займенникової одиниці [5, с. 85] (займенник виступає як конденсатор усіх принципів індексальної, іконічної, символічної знаковості у поетичному тексті й водночас виводить за межі цієї знаковості).

Спостереження показує, що лексема *Liebe* вживається в синтаксичній функції додатка (а) родового відмінку одн., який вказує на відношення володіння [1, с. 288-291] ліричним героєм власне цим, а не іншим почуттям, тобто любов є облігаторною частиною людського буття, наприклад, *Mir ward das höchste Glück des Lebens*, / *Das Glück* ***der Liebe***, *nicht beschert* (15-16 рядки вірша «Wehmut **der Liebe**»); (б) давального відмінку одн., який позначає предмет, по відношенню до якого здійснюється дія [3, с. 9], тобто любов апелює до інактивної річі, наприклад, *Die Vögelein singen und fliegen vorbei* / *Und lispeln von Sehnsucht*, ***von Liebe*** *und Mai* (2 строфа 3-4 рядки вірша «Im Prater»); узгодженого означення, яке уточнює, конкретизує відношення міри (а) почуття і інтенсивності імпліцитного бажання, наприклад, *Und es ist der* ***Liebe*** *Sehnsucht*, / *Die den Busen mächtig schwellt*, / *Mit der Ahnung leisem Schauer* / *Wie ein Traum aus jener Welt* (остання строфа вірша «Bei einem Springbrunnen»); (б) почуття і інтенсивності потреби, наприклад, *Der Sehnsucht Stimme, der* ***Liebe*** *Drang* / *Klingt Wellengeflüster und Lerchengesang* (4 строфа 3-4 рядок вірша „Im Prater “); (в) почуття і інтенсивності еротичних стосунків, наприклад, *Wir sind vereint, uns raubt der Tod vergebens* / *Der* ***Liebe*** *Lust*; / *O, laß mich ruhn, du Sonne meines Lebens*, / *An deiner Brust*! (4 строфа вірша «Nähe der Geliebte»); (г) локалізації почуття на (верхній) частині жіночого тіла, наприклад, *Nur an des* ***Geliebten*** *Brust* / *Blüht des Lebens schönste Lust* – / *Laß dich küssen*! (2 строфа 4-6 рядок вірша «**Lieb**eständelei»). Проілюстровані приклади показують, що семантичний обсяг лексеми *Liebe* частково співпадає із словниковими значеннями (1, 2, 3). Підтримуємо тих учених, які вважають, що в тексті слово постає не як семема словника, а, насамперед, як одиниця смислу [8, с. 14-15]. Лише в тексті слово може розкрити і розширити чи, навпаки, звузити свій семантичний потенціал, вступаючи в складні асоціативні зв’язки як із певними зображуваними реаліями, так і змістовим навантаженням тексту загалом.

Образ кохання, що виростає до символу духовного почуття, зумовлює появу в поетичних творах Т. Кернера подвійної семантики цієї лексеми: з одного боку, ***любов*** – це неземна енергетична високорозвинена (розумово) субстанція, яка знається не лише на внутрішньому світі людини (психічному, емоційному), але й на внутрішній будові людського організму, його органах, зокрема серці, спроможна пробудити ідеал прекрасного в людині, піднести її до самих небес, наприклад, *Ach, daß im lauten Spiel des Lebens* / *Nicht eine Seele mich versteht*! / *Es klangt mein tiefes Lied vergebens*, / *Es wird vom Zephirhauch verweht*! / ***Die Liebe nur*** *kennt meinen Schmerz*, / ***Die Liebe nur*** *versteht mein Herz*. // ***Sie*** *weckte mich mit zarten Tönen* / *Aus meiner Jugend leichtem Spiel*, / *Das Ideal des höchsten Schönen* / *Durchflammte glühend mein Gefühl*; / *Da zog, was tief im Herzen schlug*, / *Hinauf, hinauf mit Adlerflug* (1-2 строфи вірша «Wehmut der Liebe»), з іншого, – ***любов*** інтерпретують як земний неявлений сакральний природний феномен, який взаємодіє із космічними об’єктами на кшталт зірок, виявляє свою присутність саме весною, в травні, наприклад, *Denn auch in mir ist's Frühling geworden*, / *Es schwelgt die Seele in Blütenakkorden*; / *Der Sehnsucht Stimme, der* ***Liebe*** *Drang* / *Klingt Wellengeflüster und Lerchengesang*. // *Und freundlich, wie die heiligen Strahlen* / *Der Sonne den* ***lieblichen*** *Tempel malen*, / *So steht* ***meine Liebe*** *mir immer fern* / *Und glüht in der Seele ein günstiger Stern*. // *Und jeder*

geschlossene Kelch meines Lebens, / Und jede Knospe des freudigen Strebens / Wird von dem Sterne der Blüte geküßt, / Ein Hauch, der das Tote erwecken müßt' (4-6 строфи вірша «Im Prater»).

Окремої розмови, безперечно, варта семантика прикметникових (5 випадків: *liebe, liebes, liebevoller, liebewarmen*) і прислівникових ЛО (2 *lieblich*), що позначають характеристику любові і її якісні ознаки, що може бути подальшою **перспективою** наукового пошуку.

Виходячи з кількісних показників поетичних творів, в яких зустрічаємо ілюстровані характеристики кохання (6 із 14), можна передбачити, що естетичні властивості любові, її об'єкта, суспільного духовного життя займають одне з чільних місць у світогляді Т. Кернера, відіграють важливу роль у його творчості. ***Sänger*** розглядає ***любов*** і *поезію* як рівноправні й незалежні, енергетично тотожні явища реального світу, взаємодія яких відкриває шлях людському серцю до вищої істини, наприклад, *Wo **Lieb'** und Dichtkunst ineinander glühen, / Da öffnen sich des Himmels Rosentore, / Und aufwärts fliegt das Herz zur heil'gen Wahrheit* (4 строфа вірша «Poesie und **Liebe**»). Проте не все так просто як здається. Місце інтеграції енергії любові і енергії поезії (***Wo** Lieb' und Dichtkunst **ineinander glühen***) як брама небесна є небезпечним, оскільки ця брама покрита колючками, хоч і трояндовими (*des Himmels **Rosentore***). При всій несхожості семантики *поезії* як креативного продукту людини і ***любові*** як її духовного продукту, ***любові*** як джерела творчого натхнення і *поезії* як витвору мистецтва їхній смисл діалектично зумовлений, доповнює одне одного, інтенсифікуючи при цьому різні види діяльності Т. Кернера – творчу (загалом свідому – *поезія*) та конструктивну (загалом підсвідому – ***любов***).

Помічено, що в стані емоційного збудження, радості, щастя ліричний герой може ототожнювати ***любов*** із живою активнодіючою істотою, яка імпліцитно скеровує внутрішній світ об'єкта на життєвому шляху, наприклад, *So wandle durch das frohe Leben, / Die Liebe führe still dein Herz, / Und wie die Töne sich verbeben, / So löse freundlich sich der Schmerz* (5 строфа вірша «An Adelaiden, am Johannistage»).

Титульна словосполука вірша «Die Harmonie der Liebe» вказує на досить високу позитивну оцінку ***любові***: вона солодка на смак, гармонійна, динамічна, проникає у кожну клітину організму, живлячи його, п'янить душу, структурно чиста, наприклад, *Leis' war Chloris hergeschlichen / Und verscheuchte schnell den Unmut / Durch **das süße Spiel der Liebe**. / Ach, und jetzt in ihren Armen, / Ihr am **liebewarmen** Busen, / Strömte mir ein neues Leben, / Neue Kraft durch alle Glieder, / Und der Liebe süßster Einklang / Wogte mir im trunknen Herzen / Schöner, heiliger und reiner / Als das Lied des Götterjünglings* (36-46 рядки вірша «Die Harmonie der Liebe»), тобто любов як цілісна божественна енергія належить до сил єднання на тонкому рівні, які з'єднують і возз'єднують нове зі старим «шляхом взаємної динаміки окремих кооперацій […] у певних пропорціях» [7, с. 36].

Образ ***любові*** в досліджуваних творах конкретизується через допоміжні лексеми на позначення певної стихії, зокрема повітря (архетипний образ любові як одного з чотирьох першоелементів), що засвідчує фізичну чи іншу форму життя, наприклад, *Es war dein Geist! Es war **der Hauch der Liebe**! / Hast mein gedacht! / O, daß sie ewig, ewig, ewig bliebe / Die schöne Nacht!* (6 строфа вірша «In der Nacht»).

Іноді поет уживає словосполуку *das gestörte Glück* у значенні, яке одночасно відповідає двом традиційним антонімічним семам лексеми ***любов*** (2, 4 [9, с. 689]). Безперечно, це зумовлено багаторівневою семантичною структурою ліричної поезії Т. Кернера, яка відбиває не тільки позитивні сторони ***любові***, а й негативні: закоханим можуть дошкуляти, заважати як близькі, рідні, так і приятелі, знайомі, сусіди, недруги, заздрісники тощо. Коли почуття невзаємні, односторонні, приміром, парубок кохає дівчину, а вона не звертає на нього жодної уваги, або спеціально дразнить закоханого, то в царині такого сюжету не зафіксовано ані лексеми *Liebe*, ані її синонімів, ані її антонімів. Про нерозділене почуття красномовно свідчать, передусім, титульна словосполука, наприклад, «Der geplagte Bräutigam», опис емоційного стану ліричного героя, наприклад, *Das fuhr mir arg durch meinen Sinn*, / *Das Wort blieb in der Kehle*; / *Des andern Morgens ging ich hin* / *Und hielt ihr's vor die Seele*; / *Und sagt' ihr's endlich grad heraus*: / «*Hör', Grete, mach' mir's nicht zu kraus*, / *Sonst geh' ich meiner Wege*!» / *Man überlege*! // *Da lachte sie mir ins Gesicht* / *Und kehrte mir den Rücken*. / *Ja, wenn der Hans den Hals nicht bricht*, / *So reiß' ich ihn in Stücken*! / *Sonst bringt sie es gewiß so weit*, / *Daß ich mich noch bei guter Zeit* / *Im nächsten Teich ertränke*! / *Man denke*!, де вживаються численні сталі вирази з негативним емоційним значенням (*Das fuhr mir arg durch meinen Sinn, Das Wort blieb in der Kehle, Und hielt ihr's vor die Seele, mach' mir's nicht zu kraus, Da lachte sie mir ins Gesicht, kehrte mir den Rücken, So reiß' ich ihn in Stücken*), ЛО, що позначають соматичні органи (*Sinn, Kehle*) й частини тіла людини (*Seele, Gesicht, Rücken, Hals*) тощо.

На відміну від ***семантичного поля любові*** у структурі ***смислового поля*** відповідно простежуємо тенденцію актуалізації периферійних елементів, тобто до ***приядерної зони*** належать номінанти *Herz* (18), *Leben, Sehnsucht* (17), *Augen, Lied* (12), до ***постприядерної зони*** – *küssen, ewig* (10). Формально йдеться про іменникове мікрополе «психічне життя людини» зі стратами «душа, серце» (*Herz*), «внутрішній світ» (*Leben, Sehnsucht*), «форма вираження душевного стану» (*Augen, Lied*); дієслівне мікрополе «ніжність» (*küssen*); прикметникове – «час» (*ewig*). З огляду на ілюстровану статистику стає зрозумілим, що ***смислове поле любові*** характеризується *специфічною структурою, нерівномірністю, атракцією, нашаровуванням смислів* один на одного.

Оскільки проведений семантичний аналіз лексеми *Liebe* не носить всеосяжного характеру, то загальні висновки не передбачаються. Семантична мережа ***любові*** в розглядуваних поетичних текстах відображає складну взаємодію різноманітних знань автора про предмет: від любові-хазяйки, володарки до любові-субстанції, стихії; від любові, що існує сама по собі (окремо від людини) до любові, що існує в ній, поза нею; від любові, чия природа сакральна, до любові, чия природа космічна; від любові, яка приходить разом із останнім весняним місяцем за календарем, до любові, яка приходить разом із гарненькою молодою дівчиною; від любові-«десерту» до любові-«приправи» на смак.

Список літератури

1. Адмони В. Г. Введение в синтаксис современного русского языка / В. Г. Адмони. – М.: Изд-во лит. на иностр. языках, 1955. – 392 с. – (Серия: «Библиотека филолога»).
2. Босова Л. М. Соотношение семантических и смысловых полей качественных прилагательных: психолингвистический аспект: автореф. дис. на соискание учен. степени докт. филол. наук: спец. 10.02.19 «Общее языкознание, социо-, психолингвистика» / Л. М. Босова. – Барнаул, 1998. – 46 с.
3. Левицкий В. В. Основы сравнительной морфологии германских языков / В. В. Левицкий. – Черновцы: Рута, 2004. – 127, [1] с.
4. Огуй О. Позначення червоного кольору в середньоверхньонімецькій мові / О. Огуй // Наукові записки. – Кіровоград, 2011. – Вип. 92 (2). – С. 21-29. – (Серія: «Філологічні науки (мовознавство)»).
5. Петренко Н. Когнітивно-семіотичні властивості займенників у поетичному тексті / Н. Петренко // Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. – 2010. – Вип. 12. – С. 82-87. – (Серія: «Лінгвістика»).
6. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика: [монография] / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М.: Изд-во „Восток-Запад“, „АСТ“, 2007. – 320 с.
7. Секлитова Л. А. Словарь космической философии / Л. А. Секлитова, Л. Л. Стрельникова. – М.: Амрита-Русь, 2004. – 208 с.
8. Сологуб Н. М. Мовний портрет Яра Славутича / Н. М. Сологуб. – К.: Дніпро; Вінніпег: Українська вільна акад. наук, 1999. – 152 с.
9. Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache / [Hsg. Dieter Götz, Günther Haensch, Hans Wellmann]. – Berlin, München, Wien, Zürich, N. Y.: Langenscheidt, 2008. – 1307, [5] S.
10. Hecht D. Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Das einsprachige Lernerwörterbuch / Dörthe Hecht, Annette Schmollinger. – K.: Методика, 2004. – 484 S.
11. Körner T. Gedichte [Електронний ресурс] / Theodor Körner. – Режим доступу до текстів: http://www.deutsche-liebeslyrik.de/korner.htm. Проверено 01.09.2011.
12. Wörterbuch der deutschen Sprache/ [Hsg. u. neu bearb. von Renate Wahrig-Burfeind]. – München: dtv, 2007. – 1151, [1] S.

Романова Н. В. **Лексико-семантическое поле Liebe (на материале лирики Теодора Кёрнера)** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.165-171.

Статья посвящена исследованию семантики немецкоязычного *Liebe* в контексте поэзий Т. Кёрнера. С точки зрения полевого подхода к данному феномену обнаружена асимметрия между „словарным“ и „текстовым“ значениями языкового знака, что свидетельствует о зависимости речевых процессов от потребностей коммуникативной деятельности индивида.

Ключевые слова: любовь, лексико-семантическое поле, ядро, периферия, микрополе, стихотворение.

Romanova N. **Lexico-semantic field Liebe (based on lyric poetry by Theodor Körner)** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.165-171.

The article is devoted to study of the semantics German *Liebe* based on poetic texts by Th. Körner. Point of view of the field approach to the phenomenon found an asymmetry between the „vocabulary“ and „text“ meanings of the linguistic sign, indicating the dependence of language processes of communicative needs of the individual.

Key words: love, lexico-semantic field, core, periphery, microfield, a poem.

Поступила до редакції 18.09.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.172-177.

УДК 81'373.7:159.942.5]=161.2=112.2=111

МЕТАФОРИЧНІ МОДЕЛІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНИХ ХАРАКТЕРИСТИК (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

Сошко О. Г.

Академія муніципального управління, м. Київ

У статті розглядаються найпродуктивніші метафоричні моделі фразеологічних одиниць на позначення емоційних характеристик в українській, німецькій та англійській мовах. Автор встановлює механізми метафоризації та відображення в них лінгвокультурних рис.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, внутрішня форма, метафора, структурно-семантичний аналіз.

Постановка проблеми. Одним з важливих когнітивних механізмів, що забезпечує доступ до концептуально-пізнавальних властивостей людського мислення і робить можливим вивчення явищ, які відбуваються у свідомості людини та пов'язані з відображенням й усвідомленням дійсності, є метафора. Метафоризація виступає універсальним засобом поповнення складу мови узагалі та відіграє велику роль у фразеотворенні через переосмислення значення сполучень на основі тих чи інших асоціацій та викликаного ними образу [11, с. 176]. **Актуальність дослідження** фразеологічної метафори зумовлюється входженням відповідних студій до лінгвістичного напрямку, пов'язаного із встановленням, описом і аналізом мовної картини світу, притаманної людській свідомості.

Структурно-семантичні характеристики фразеологічних одиниць (ФО) у тому числі з метафорично переосмисленим компонентом досліджувалися вітчизняними науковцями на матеріалі слов'янських та германських мов [2; 5; 6; 7; 8; 9]. У своїх розвідках вчені виходять із тези про те, що значення фразеологізму як складеної, цілісної номінації створюється об'єднаним метафоричним або метонімічним переосмисленням складових слів-компонентів.

Мета даної роботи – розглянути метафоричні механізми творення фразем, а також на основі зіставного аналізу виявити спільні та відмінні риси цих ФО в українській, німецькій та англійській мовах. **Об'єкт** дослідження – це українські, німецькі та англійські ФО на позначення емоційних властивостей людини, що містять у своєму складі метафорично переосмислений компонент. **Предметом** дослідження є структурно-семантичні особливості цих ФО.

Метафора існує у мові як реальне семантичне явище та розглядається як універсальний інструмент у когнітивній діяльності людини, що осмислює дійсність. Головна особливість метафори полягає у її семантичній двоплановості, коли спостерігається співіснування основного та переносного значень, яке виражається у

своєрідному нашаровуванні на пряме значення переносного. Істотну роль у механізмі внутрішньої форми метафор відіграють конотативно-асоціативні компоненти їхнього сигніфікативного значення, що відображають національно-мовні стереотипи у сприйнятті їх денотатів.

Метафоричне перенесення найменування у досліджуваній групі фразеологізмів можна розподілити за наступними моделями:

– Метафоричні моделі фразеологізмів на основі переосмислення онімних і апелятивних назв

Власні імена у складі фразеологічних одиниць на думку учених зазнають семантичних змін й, набуваючи узагальненої семантики, наближаються до загальних назв [3; 10; 8, с. 6]. Досить часто до складу німецьких фразем даної групи входить чоловіче ім'я *Hans*, яке є короткою формою від імені *Johannes* і раніше було найбільш розповсюдженим серед простого народу. Німецький словник лайливих виразів (Das Deutsche Schimpfwuŋrterbuch) 1839 року нараховував вже 33 вирази із цим словом (Pf, с. 164). Внаслідок апелятивізації, це ім'я майже завжди стало вживатися у складі словосполучення. Фразема нім. розм. *Hans Huckebein* «бідолага, сіромаха» (НУФС I, с. 310; Pf, с. 164) утворена за ім'ям персонажу кумедної розповідді в малюнках Вільгельма Буша (Wilhelm Busch, «Hans Huckebein, der Unglьcksrabe» (1867)). Боягузлива людина позначається фраземою *Hans Feigling* (*HasenfuЯ*) (НУФС I, с. 310; Pf, с. 164), досл. «Ганс Боягуз» (*HasenfuЯ* – «заяча нога»). Лексема *Hase* «заєць» уживається як прізвисько боягузливої людини (Pf, с. 166). Меліоративне значення має фразема розм. *Hans im Glьck* «щасливчик, улюбленець долі» (вираз вперше згаданий у творі В. Бределя «Ein neues Kapitel»: «*Hans Schraber kam sich vor wie Hans im Glьck*») (Pf, с. 164; НУФС I, с. 310; НРФС, с. 264), також говорять *sich fьhlen wie Hans im Glьck* (Rц, с. 661) (досл. «почуватися як Ганс-щасливчик»).

Джерелом образності та експресивності фраземи укр. перев. ірон. *Страшків син* «боязка, ляклива людина» (СФУМ, с. 646) є поєднання апелятивних та ономастичних категоріальних ознак й прозорість внутрішньої форми псевдоонімічного компоненту [8, с. 9] (<*Страшко*> від укр. діал. *страшкий* – «лякливий, боязкий» (НТСУМ 3, с. 452)).

Іменник нім. *Bruder* «брат» є складовою частиною багатьох зворотів. Він вживається в узагальненому значенні і виступає як синонім слова *Kerl* «хлопець» [4, с. 72]. Інколи ця лексема набуває зневажливого значення по відношенню до людини, про яку мовець невисокої думки (Pf, с. 62). У складі фразем ця лексема зазвичай передує прикметнику, який і надає характеризуючого значення: *lustig* «веселий, радісний», *hitzig* «гарячий, запальний»: нім. розм. *Bruder Lustig* (тж. *ein lustiger Bruder*) «веселун» (НУФС I, с. 126; Pf, с. 62); розм. жарт. *Bruder Hitzig* «запальна людина, гаряча голова» (НУФС I, с. 126; Pf, с. 62).

Метафорично переосмислюватися для позначення певної емоційної характеристики можуть назви літературних творів або літературні персонажі. «Конотопська відьма» – це сатирично-гумористична повість класика української літератури Г. Квітки-Основ'яненка, створена на основі української демонології та етнографії і опублікована в 1833 році. Відьма – 1) заст. «за народним повір'ям – жінка, яка, знаючись з „нечистою силою", завдає людям шкоди; чаклунка»; 2) лайл.

«про нечепурну, розхристану або сварливу, злу жінку» (СУМ I, с. 667). *Конотопською відьмою* в українській фразеології позначають злу, примхливу або підступну жінку (СФУМ, с. 108; ФСУМ, с. 16). В англійській мові людину, яка за жодних обставин не втрачає бадьорого настрою, називають *a Mark Tapley* за ім'ям одного з персонажів у романі Ч. Діккенса (Ch. Dickens) «Martin Chuzzlewit» (АУФС, с. 665), улюбленою фразою якого була: «*There's no credit in being jolly*», і який постійно шукав складніших обставин, щоб перевірити свій гарний настрій.

Як зазначає Б. М. Ажнюк, крім прямого і переносного планів, більшості ФО притаманна також асоціативна образність, що виникає на основі буквального змісту компонентів, але не зводиться до нього. Інколи образно-асоціативний фон фразеологізму збагачується за рахунок культурно-історичного субстрату, що складає основу його мотивування [1, с. 8-9]. Походження фраземи *a wooden Indian* «людина з непроникним обличчям; мовчазна та замкнена людина» (досл. «дерев'яний індіанець»), перше використання якої датується 1855 роком, зумовлене історичним фактом: відомо, що перед тютюновими крамницями раніше виставляли для реклами дерев'яну фігуру індіанця (БАРФС, с. 409; M-W).

– Метафоричні моделі фразеологізмів на основі переосмислення сакральної назви

У повсякденно-побутовому і релігійному мисленні ментальні конструкти *Бог, диявол/чорт* співвідносяться із основоположними поняттями-константами буття, які беруть безпосередню участь в організації й управлінні світом та життям людини і традиційно розводяться на позитивне та негативне, те, що схвалюється й те, що не схвалюється. Фразеологізми з компонентом «Бог», як правило, виражають позитивні емоції, фразеологізми з компонентом «чорт» – негативні емоції, що пов'язано із семантикою цих компонентів: Бог як уособлення доброти, милосердя, всепрощення, праведності і т. ін.; чорт як утілення всесвітнього зла. Наявність у людини божого начала, а, відповідно, і позитивних рис передають фраземи: укр. *мати Христа в душі (в серці)* «бути справедливим, милосердним, порядним, доброзичливим і т. ін.» (СФУМ, с. 379), *мати Бога в серці (в душі, в животі і т. ін.)* / *мати Бога* «бути милосердним, добрим, совісним, справедливим і т. ін.» (СФУМ, с. 372). У німецькій мові чуйна, добра людина позначається фраземою *ein wahrer Engel* – досл. «справжній ангел» (НУФС I, с. 179). Характеристика таких рис, як сміливість, відвага, стійкість будується на «відокремленні» людини від «темних», демонічних сил: укр. *(і) чортові не брат* «дуже сміливий, незалежний у діях, вчинках і т. ін.» (СФУМ, с. 37), *[сам (і)] чорт не брат* «хто-небудь сміливий, відважний, нічого не боїться, все може перебороти» (СФУМ, с. 767).

Фраземи нім. розм. *j-d hat den Teufel im Leibe* «у кого-н. вогонь горить у крові (тобто він дуже темпераментний)» (НУФС II, с. 245) (досл. «хто-н. має чорта у тілі/животі») та *vom Teufel besessen sein* «нестриманий, дуже темпераментний» (Rц, с. 1609) (досл. «бути одержимим дияволом») відносяться до тогочасного розуміння одержимості як хвороби, коли диявол знаходився у тілі людини і цим спричиняв будь-яке захворювання або дивну чи своєрідну поведінку. Одержимі потребували проведення обряду екзорцизму, щоб позбутися недуги (Rц, с. 1609).

Дещо імпліковане значення має фразема без явного компонента-міфоніма у своєму складі, належність якої саме до цієї групи можна встановити лише за

словниковим поясненням: про людину, яка виказує природну злостивість, має злобливий характер говорять, що вона англ. *show one's horns* (досл. «показує свої роги»), тобто є справжнім чортом з рогами на голові (БАРФС, с. 397; LDEI, с. 169).

– Метафоричні моделі фразеологізмів на основі переосмислення назв тваринного світу

Однією з найбільш популярних моделей метафоричної номінації в даній групі фразеологічних одиниць є зооморфна метафора, когнітивне джерело якої – образ тварини, який застосовується для характеристики людини. З одного боку образу тварини приписуються антропоморфні властивості (риси характеру, поведінки, способу життя людини), з іншого боку цей образ переноситься на людину, якій надаються зооморфні характеристики (звички, вдача, зовнішній вигляд тварини). Такі метафоричні моделі зазвичай несуть етнокультурну маркованість. Той самий зооморфний образ може розвивати декілька символічних значень (інтегральних та додаткових), що обумовлює перехресність значень зооморфних номінацій як в одній, так і в різних мовах. При визначенні центру і периферії у складі зоофразеологізмів, належність фразеологічних прототипів до світу номінації фауни, визначається як: 1) відкрита; 2) напівекспліцитна; 3) імплікована [12, с. 352-353]. До першої групи відносять фразеологізми, у яких тематичними індикаторами виступають імена-зооніми, тілесні атрибути тварин і предмети, пов'язані з тваринним світом: нім. розм., фам. *ein lustiger Vogel* «веселун» (НУФС II, с. 289) (досл. «весела пташка»); англ. *a gay bird (*або *dog)* (тж. *a jolly (lively) dog*) «весельчак, веселун; весела людина» (АУФС, с. 370; БАРФС, с. 83). Такі ідіоми відносять до фондових одиниць у межах зоофразеології. Зоофразеологізми другої групи відносять до прифондових, оскільки вони, попри безсумнівні покажчики «зоофразеологічності», не мають безпосередніх індикаторів-зоонімів. Внутрішня форма фразем укр. *тримати (держати) хвіст (хвоста) трубою (бубликом) // хвіст бубликом* – 1) «не журитися, зберігати почуття оптимізму; бути впевненим у собі»; 2) зневажл. «бути занадто самовпевненим; бундючитися; не зважати на інших» (СФУМ, с. 722); *і вухом не вести* «зовсім не звертати уваги, не реагувати» (ФСУМ, с. 26); *і за вухом не свербить (кому, у кого)* «хтось байдужий до всього, не турбується ні про що» (ФСУМ, с. 26); *опустити / опускати вуха* «впасти у відчай, засмутитися» (ФСУМ, с. 26); англ. розм. *(with) tail(s) up* «у піднесеному настрої; життєрадісний» (БАРФС, с. 743); *get (have* або *keep) one's tail up* «не занепадати духом; бути у піднесеному настрої» (БАРФС, с. 742; LDEI, с. 327); *get (*або *have) one's tail down* «втратити мужність; занепасти духом; злякатися» (БАРФС, с. 742; LDEI, с. 327); розм. *bright-eyed and bushy-tailed* «дуже веселий і жвавий» (LDEI, с. 40) будується на результатах спостереження за тваринами: багато з них «ведуть вухом» у бік певних звуків, або тримають хвоста вертикально при гарному настрої. До напівекспліцитних відносять і фраземи нім. *an j-m lдuft alles ab* – «з кого-н. усе як з гуски вода» (НУФС I, с. 15) (досл. «з кого-н. все стікає»); *an j-m gleitet alles ab* – «з кого-н. усе як з гуски вода; кому-н. мов у стіну горохом» (НУФС I, с. 14) (досл. «з кого-н. все зісковзує»), в яких метафорично переосмислюється реальна життєва ситуація із птахами, зокрема гусями: вода з гусячого пір'я спадає тому, що гуска постійно змащує його жиром, який виробляє залоза, розташована біля хвоста.

Зоофраземи третьої групи не мають індикаторів зоофразеологічності та потребують додаткового історико-етимологічного або культурологічного розшифрування. Так, фразема укр. *стара карга* «сварлива жінка» (ФСУМ, с. 70) буквально означає «стара ворона» (*карга* – «ворона» (тюркське)).

Висновки. Проведене дослідження показало, що метафоричний процес – це складна структура, яка виражається в переносі найменування або значення, та базується на здатності людської свідомості відшукувати аналогії між будь-якими об'єктами дійсності. Метафоричні значення фразеологізмів на позначення емоційних характеристик людини формують фрагмент мовної картини світу носіїв української, німецької та англійської мов, при цьому фраземи з чітко визначеним метафоричним переносом відзначаються яскравою образністю. Слід зазначити, що кількісно переважають умотивовані ФО з прозорою внутрішньою формою, в той же час ФО із затемненим метафоричним переносом, який лежить в основі їхнього значення, як правило, отримують історичне пояснення.

Список літератури

1. Ажнюк Б. М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні / Б. М. Ажнюк. – К.: Наук. думка. 1989. – 136 с.
2. Аладько Д. О. Типологія моделей номінацій посуду в англійській та українській мовах: автореф. дис. на здобуття вчен. ступеня філол. наук: спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Д. О. Аладько. – К., 2011. – 18 с.
3. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм: [монография] / Н. Ф. Алефиренко. – М.: ООО Изд-во «Элпис», 2008. – 271 с.
4. Гаврись В. І. Сталі сполучення слів у сучасній німецькій мові. (Походження та вживання) / В. І. Гаврись. – К.: Рад. школа, 1971. – 247 с.
5. Дем'яненко Н. Б. Польські фразеологічні одиниці на позначення ментальних властивостей людини: структурно-семантична та формально-граматична характеристики: автореф. дис. на здобуття вчен. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.03 «Слов'янськи мови» / Н. Б. Дем'яненко. – К., 2003. – 23 с.
6. Заваринська І. Ф. Лінгвокультурна мотивація фразеологізмів з онімним компонентом в англійській, польській та українській мовах: автореф. дис. на здобуття вчен. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / І. Ф. Заваринська. – К., 2010. – 22 с.
7. Каракуця О. М. Фразеологізми української мови з компонентом «душа» (структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти): автореф. дис. на здобуття вчен. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. М. Каракуця. – Харків, 2002. – 19 с.
8. Пасік Н. М. Власні назви в українській фразеології та пареміології: автореф. дис. на здобуття вчен. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. М. Пасік. – К., 2000. – 15 с.
9. Пасюрківська М. В. Зоонімічна лексика в польській фразеології: склад, семантика, функції: автореф. дис. на здобуття вчен. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.03 «Слов'янські мови» / М. В. Пасюрківська. – К., 2009. – 18 с.
10. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови / Л. Г. Скрипник. – К.: Наукова думка, 1973. – 280 с.
11. Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С. 173-204.
12. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови: [навч. посібник] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К.: Знання, 2007. – 494 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

АУФС – Англо-український фразеологічний словник / уклад. К. Т. Баранцев; 3-тє вид., стер. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2006. – 1056 с.

БАРФС – Большой англо-русский фразеологический словарь: Около 20000 фразеологических единиц / А. В. Кунин; 6-е изд., исправл. – М.: Живой язык, 2005. – 944 с.

НРФС – Бинович Л. Э. Немецко-русский фразеологический словарь / Л. Э. Бинович, Н. Н. Гришин. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Русский язык, 1975. – 656 с.

НТСУМ – Новий тлумачний словник української мови: В 3-х т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – К.: «Аконіт», 2007.

НУФС – Німецько-український фразеологічний словник: В 2 т. / уклад. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко. – К.: Радянська школа, 1981.

СУМ – Словник української мови: В 11 т. – К.: Наукова думка, 1970-1980.

СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 2008. – 1104 с.

ФСУМ – Фразеологічний словник української мови / уклад. В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К.: Освіта, 1998. – 224 с.

LDEI – Longman Dictionary of English Idioms. – London: Longman Group UK Limited, 1996. – 387 p.

M-W – Dictionary and Thesaurus – Merriam-Webster Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.merriam-webster.com/dictionary/ – Проверено: 12.07.2011.

Pf – Pfeiffer H.: Das grosse Schimpfwцrterbuch: Ьber 10000 Schimpf-, Spott- und Neckwцrter zur Bezeichnung von Personen / H. Pfeiffer. – Frankfurt am Main: Eichborn, 1996. – 557 S.

Rц – Rцhrich L.: Lexikon der sprichwцrtlichen Redensarten. 3 Bd. / L. Rцhrich. – Freiburg, Basel, Wien: Herder, 2003. – 1910 S.

Сошко О. Г. **Метафорические модели фразеологизмов, означающих эмоциональные характеристики (на материале украинского, немецкого и английского языков)** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.172-177.

В статье рассматриваются наиболее продуктивные метафорические модели фразеологических единиц, обозначающих эмоциональные характеристики в украинском, немецком и английском языках. Автор определяет механизмы метафоризации и отображенные в них лингвокультурные особенности.

Ключевые слова: фразеологическая единица, внутренняя форма, метафора, структурно-семантический анализ.

Soshko O. G. **Metaphorical models of phraseological units denoting emotional characteristics (on the material of Ukrainian, German and English languages)** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.172-177.

The article focuses on the most productive models of metaphorical idioms denoting emotional characteristics in English, German and Ukrainian. The author investigates mechanisms of metaphorisation and their respective linguocultural peculiarities.

Key words: phraseological unit/idiom, metaphor, inner form, structural-semantic analysis.

Поступила до редакції 15.10.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.178-183.

УДК 811.111 (73)'373.43'271

АКВАЛОКАТИВНІ НЕОЛОГІЗМИ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Трикоз К. Г.

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

Стаття присвячена дослідженню аквалокативних неологізмів в американській лінгвокультурі. В межах статті досліджуються ознаки концепту «водний простір», які являються основою неономінації.

Ключові слова: аквалокативні неологізми, водний простір, лінгвокультура.

Постановка проблеми. Поява нових слів є важливим етапом в осягненні об'єктивної дійсності, тому що відкриття нових суттєвих властивостей об'єкта чи явища є вершиною когнітивно-дискурсивного процесу. Утворення нового слова, в процесі якого утворюється зв'язок між предметом думки та мовним знаком, являється когнітивним актом, який розкриває таємниці механізму взаємодії життя та мови [1]. У зв'язку з цим актуальним стає дослідження того, як людина сприймає та концептуалізує нове в оточуючій нас дійсності.

Значення неологізмів в процесі об'єктивування «стихійного мовного життя» не підлягає сумніву. Процес неономінації не є пасивною об'єктивацією зовнішнього світу. Навпаки, це усвідомлена, цілеспрямована словотворчість, яка дає систему орієнтирів у предметному світі, в якому «водний простір» займає не останнє місце [3]. Під аквалокативними неологізмами ми розуміємо неологізми, в основі яких вербалізанти концепту «водний простір».

Метою статті являється аналіз аквалокативних неологізмів в американській лінгвокультурі.

Для досягнення мети були встановлені наступні **завдання**: виділити аквалокативні неологізми в американській лінгвокультурі, класифікувати виділені неологізми та визначити ознаки концепту «водний простір», які являються основою неономінації.

В результаті аналізу спеціальних Інтернет-ресурсів, в яких представлена широка база неологізмів (детальний список джерел фактичного матеріалу представлений в кінці роботи), було виділено 80 аквалокативних неологізмів в американській лінгвокультурі. Умовно їх можна поділити на наступні тематичні групи: поведінка людини та її характеристики, професії, дозвілля, комп'ютерні та інформаційні технології, економіка (бізнес), суспільство, навколишнє середовище.

Неологізми, які характеризують людину та її поведінку, складають 8 % від загальної кількості проаналізованих неологізмів. Наприклад, дії людини, які провокують певні реакції або впливають на інших, мають в своїй основі образ руху водної поверхні: «*The fact that we are going to get more East Coast exposure just means that nationally, we will* ***ripple*** *in more directions and farther*» [7]. Неологізм ***ripple***

означає «*to cause others to take notice of your accomplishments; to increase one's reputation through noticeable accomplishments*» [7]. В основі метафоричного переносу така ознака водного простору як «*коливання*».

Неологізми, що позначають дозвілля людини, складають 7 % від загальної кількості проаналізованих неологізмів. Основою неономінації даної групи неологізмів являється ознака «*безперешкодності руху*» у водному просторі, наприклад: «I *was coach surfing while I was in California this summer* ***Coach Surfing***». Цей тип дозвілля означає «*someone goes from house to house sleeping on people couches*» [7] та є характерним тільки для жителів Каліфорнії. Незвична поведінка людей, які мандрують з одного дому в інший в пошуках ночівлі, нагадує жителям Каліфорнії, для яких серфінг є популярним улюбленим видом спорту, переміщення людини на хвилях океану.

Деякі люди спеціально ретельно вивчають погодні умови для вибору найкращих водних просторів для серфінгу: «*Today [Sean Collins] is the world's leading* ***surfcaster****, the co-owner... of Surfline / Wavetrak, a phone and fax service that reaches 1.5 million surfers a year*» [5]. Неологізм ***surfcaster*** позначає «*person who uses weather reports, maritime charts, satellite weather photos, and other data to forecast areas that may have large waves for surfing*» [5].

Треба зазначити, що сема ***surf*** є продуктивним елементом для словотвору і неономінації. Наприклад: «*Dad is such a* ***30 second Surfer***» [7]. Неологізм ***Thirty-second Surfer*** використовується для позначення людини, яка «*quickly changes through the channels every thirty seconds when a commercial comes on*» [7]. В даному випадку в основі неономінації концептуальна ознака «*швидкість руху*».

Неологізми, що позначають професії людей, складають 5 % від загальної кількості проаналізованих неологізмів. Стиль роботи деяких працівників асоціюється з мешканцями водного простору, наприклад: ***seagull manager*** (*a manager who flies in, makes a lot of noise, craps on everything, and then leaves*) [6]. Частково основою метафоризації являються такі ознаки водного простору, як *стихійність* та *непередбачуваність*.

Неологізми в сфері комп'ютерних та інформаційних технологій, які тим чи іншим чином апелюють до концепту «водний простір», складають 48 % від загальної кількості проаналізованих неологізмів. Сама всесвітня мережа Інтернет зображується як «водний простір». Про це свідчать наступні неологізми: ***ebayer***, ***ego-surfing***, ***egosurf***, ***silver surfer***, ***Surfus***, ***cross-channel marketing***, ***lifestreaming***, ***secure channel***, ***torrent***, ***clickstream*** і т. д.

Основою неономінації слугують такі параметричні властивості водного простору як *неосяжність* (*великий об'єм*), *вектор руху*. Найяскравішим прикладом вираження образу всесвітньої мережі Інтернет як водного простору можна вважати неологічні засоби вираження шляхів використання Інтернету. Користувач мережею порівнюється з серфінгістом, який пливе на хвилях неосяжного об'єму інформації: *to surf the Net / Internet / Web – to move freely from website to website* [2].

Мета пошуку та тип інформації, яку користувач Інтернету хоче знайти, мають настільки велике значення для носія мови, що цей процес позначається окремим

словом ***egosurfer***: «*a term used for someone who searches his / her name on the Internet to see how many times his / her name appears on the Internet*» [7].

Пошук інформації в Інтернеті про самого себе набув популярності на початку 21-го сторіччя. Це стало можливим завдяки створенню потужних пошукових систем, таких як Google. Процес «егосерфінгу» пов'язаний з бажанням людини встановити рівень своєї популярності, що в свою чергу допомагає людини відчувати свою важливість.

«Егосерфінг» оцінюється негативно і свідчить про те, що людина егоїстична, самовпевнена, егозорієнтована: «*I can't believe he's so conceited. He actually* ***egosurfed!***» [7]. Але, з іншого боку, це може свідчити про невпевненість в собі та розцінюватися як спроба знайти привід для самоствердження.

Актуалізується і певна вікова група людей, які активно користуються всесвітньою мережею: ***silver surfer*** (*an adult, generally 50 years of age or older, who frequently* <u>*surfs*</u> *the* <u>*Web*</u> *and spends time* <u>*online*</u>) [4]. *Silver* як раз і вказує на вікову категорію: асоціація з кольором волосся людей у цьому віці. ***Silver surfers*** вважаються досвідченими користувачами Інтернету. Існують навіть спеціальні онлайн суспільства таких користувачів мережі.

Не можна не загадати неологізм, який позначає так званого Бога Інтернету: ***Surfus*** (t*he guardian god of the Internet*) [4]. Графічно він зображується як давньогрецький бог, який стоїть «на хвилях Інтернету» з дошкою для серфінга в правій руці і з комп'ютером під правою ногою. Цей бог символізує «*complete domination*» [4].

Як бачимо проводиться деяка аналогія з давньоримським богом морів. ***Surfus*** контролює неосяжні простори Інтернету, як і Нептун. Дошка для серфінгу як засіб пересування у водному просторі являється символічним засобом переміщення на хвилях інформації мережі.

Всесвітня мережа Інтернет як і водний простір може мати свої структурні частини, наприклад ***bay***. Назва всесвітньої онлайн компанії ***eBay*** (*the world's largest online marketplace, a company with an* <u>*online auction*</u> *site that enables people to buy and sell goods and services on a local, national, and international basis*) [4] походить від *electronic bay*, як бачимо апелює до концепту водний простір. Масштаб торгівлі, який може запропонувати Інтернет, порівнюється з неосяжністю водного простору.

Активний користувач послугами цієї компанії отримав назву ***ebayer*** (*someone who excessively buys or sells on eBay websites; someone who spends most of their time either buying or viewing items on eBay*) [7]. Бути клієнтом цієї компанії дуже зручно, але надмірне користування послугами має негативну оцінку: «*With all of the new stuff Jim bought, it is easy to see he is such an* ***ebayer***» [7].

Концептуальна ознака *безперервність руху* стала основою переносного вживання іменника *torrent* (*a violent stream or flow of anything*), що призвело до виникнення однойменного неологізму ***torrent*** (*a stream of data that is rapidly sent from one computer to another via the web*) [7]. Цей термін вживається переважно молоддю, яка користується програмним забезпеченням ***BitTorrent*** (*the company that now oversees several websites offering torrents available for download*) [7].

Назва самої компанії базується на тому факті, що обмін файлами включає в себе потік даних в режимі онлайн за допомогою Інтернету. Вже згодом *torrent* стали називати окремий файл у BitTorrent протоколі. Наприклад: «*Most of the people I know get their music from* ***torrents***» [7].

Схожий неологізм ***bitstream*** (*the flow of data over a network connection*) [4].

Образ водоспаду, як постійно рухливого водного простору з ярко вираженим вектором руху (зверху вниз) став основою для неологізму ***cascade*** (*series of reply posts to a message on Usenet. This term also refers to the arrangement of active windows on your computer screen so that each is organized in front of the other with a portion of the title bar appearing at the top*) [4]. Тобто зоровий образ цілеспрямованого потоку водного простору став основою для неономінації потоку інформації.

Виражений вектор рух потоку інформації закріплений у наступному неологізму: ***downstream*** (*receiving information via a network*) [4]. Швидкість, з якою користувач мережі отримує інформацію, позначається неологізмом ***downstream rate*** [4].

Проаналізовані неологізми дають нам змогу стверджувати, що для позначення тих чи інших явищ в Інтернет культурі, як особливому типу інформаційного простору, проводиться багато аналогій з водним простором. А отже підтверджує нашу гіпотезу про те, що Інтернет сприймається як певний образ водного простору.

В американській лінгвокультурі широко представлені аквалокативні неологізми в сфері бізнесу. Неологізми цієї тематичної групи складають 25 %. Вони позначають стиль ведення справ, ринкові умови, типи компаній, взаємовідносини / конкуренцію.

Для підвищення своєї конкурентоспроможності людина постійно шукає нові стилі більш ефективної праці. Образ людини, яка рухається по водній поверхні, асоціюється з людиною, яка «рухається» в інформаційному просторі з метою встановлення найкращого методу ведення бізнесу. Цей тип поведінки знайшов своє відображення в неологізмі ***fad surfing*** (*adopting one fashionable management style: the practice of riding the crest of the latest management panacea and then paddling out again in time to ride the next one*) [5].

Для позначення специфічних умов купівлі – продажу акцій слугує неологізм ***underwater options***: *stock options in which the strike price (the price at which the employee is contracted to buy the shares) is higher than the current stock price* [5]. Спостерігається взаємозв’язок між розташуванням людини відносно водної поверхні (над / під) та ціною акцій (висока / низька). Тобто купівля певних акцій здійснюється за досить низькими цінами, які нижче ніж повинні бути.

Взаємовідносини в сфері бізнесу знайшли своє закріплення на лексичному рівні в неологізмі ***channel conflict*** (*situation in which a producer or manufacturer bypasses its normal distribution channel (which may include resellers, distributors, agents, and retailers) to sell directly to consumers, often on the Web*) [4]. Шлях розповсюдження товару асоціюється з елементом водного простору *channel.*

Для збільшення своєї конкурентоспроможності компанії використовують всі можливі інформаційні ресурси для різних видів реклами: «*A biotech company with positive* ***newsflow*** *has generated a blizzard of upbeat releases. This should push up the share price, comforting shareholders during the wait for dividend payments to begin*» [5].

Неологізм ***newsflow*** (*flow of announcements and press releases put out by a company, and the news stories generated by these announcements*) [5] використовується для позначення продуктивності компанії. Чим активніше з'являється інформація про компанію, тим успішніша вона на думку інших учасників ринку.

Група неологізмів, які відбивають взаємовідносини у суспільстві, складає 4 % від загальної кількості проаналізованих неологізмів. Суспільство також може сприйматися як образ великого водного простору. В суспільному просторі є своя ієрархія: виділяються важливі члени суспільства, загальна маса людей і т. д.

Для позначення лідерів певних соціальних груп використовується неологізм ***broseidon*** (bro + Poseidon): «*Name for those showing exaggerated qualities of a 'bro', they have the stature of a God among their social group, but in a negative sense. 'Bro' qualities can be taken to be those associated with an over-evaluation of the individual's self worth on the part of the individual*» [7].

Бачимо аналогію з грецьким богом моря Посейдоном та лідером соціальної групи, який позиціонує себе «богом» або ідолом в суспільстві. Такий тип поведінки в суспільстві має негативну оцінку: «*There goes **Broseidon**, god among Bro's, hated by all*» [7].

Новий феномен крайнє позитивної оцінки здібностей людей суспільством знайшов своє відображення в неологізмі ***Lake Wobegon effect*** (*tendency to treat all members of a group as above average, particularly with respect to numerical values such as test scores or executive salaries; in a survey, the tendency for most people to describe themselves or their abilities as above average*) [5].

Цей термін був введений Гарісоном Кейлером (Garrison Keillor) в його романі «Lake Wobegon Days», в якому описується життя біля вигаданого озера Wobegon, США, штат Мінесота, де всі діти мають неординарні здібності. Потім цей авторський неологізм набув широкого вжитку серед вчителів для позначення групи дітей з розумовими здібності вище середнього рівня. В даному неологізмі аквалокативні елементи не слугують основою метафоризації, а лише виражають відношення до американської лінгвокультури, тому що мають виражену географічну приналежність водного об'єкту.

Наступна тематична група акванеологізмів «навколишнє середовище» складає 3 % від загальної кількості проаналізованих неологізмів. Водний простір не являється статичною системою. Динамізм водного простору виражається не тільки в *його русі, але в виникненні нових типів водоймищ, наприклад:* ***quake lake*** *(lake formed when an earthquake causes landslides that block a large river*) [5].

Людина також приймає участь у створенні нових типів водоймищ, наприклад, ***flake*** *(f(ake) + lake):* «*man-made lake, generally found in recent housing developments*» [7].

Вже існуючі водоймища можуть змінювати свої характеристики чи параметри в результаті негативного впливу людини на водний простір. Наприклад: ***strangelove ocean (****ocean where pollution has killed all the life forms near the water's surface, making it look like a nuked wasteland****)*** [4]. В даному неологізми виражається оцінка ставлення деяких людей до «багатств» водного простору.

Висновки. Таким чином, найбільшою тематичною групою акванеологізмів являються терміни в сфері комп'ютерних та інформаційних технологій (48 %). Це

свідчить про те, що ця сфера являється важливим полем діяльності представників американської лінгвокультури. Основою неономінації являються такі ознаки водного простору, як коливання, непередбачуваність, неосяжність, потік, швидкість, безперешкодність руху, велика кількість.

Проблема дослідження аквалокативних неологізмів є актуальною та недостатньо вивченою, а отже відкриває широку **перспективу** подальшого дослідження: виявлення особливостей актуалізації аквалокативних неологізмів в британській лінгвокультурі, порівняльне дослідження особливостей актуалізації аквалокативних неологізмів в британській та американській лінгвокультурах.

Список літератури

1. Зацний Ю. А. Неологізми англійської мови 80-90 років XX століття / Ю. А. Зацний. – Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1997. – 396 с.
2. Електронний словник ABBYY Lingvo 12. – ABBYY Software 2006.
3. Трикоз К. Г. До проблеми визначення концепту «водний простір» / К. Г. Трикоз // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2010. – Т. 23 (62). – № 1. – С. 219-223.
4. NetLingo. The Internet Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.netlingo.com/index.php. – Проверено: 23.08.2011.
5. McFedries P. Word Spy / Paul McFedries [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wordspy.com. – Проверено: 13.06.2011.
6. The International Dictionary of Neologisms [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.neologisms.us. – Проверено: 09.07.2011.
7. The Rice University Neologisms Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://neologisms.rice.edu/index.php. – Проверено: 16.08.2011.

Трикоз К. Г. **Аквалокативные неологизмы в американской лингвокультуре** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.178-183.

Статья посвящена изучению аквалокативных неологизмов в американской лингвокультуре. Исследуются признаки концепта «водное пространство», которые являются основой неономинации.

Ключевые слова: аквалокативные неологизмы, водное пространство, лингвокультура.

Trikoz K. **Aqualocative neologisms in american linguoculture** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.178-183.

The article is dedicated to aqualocative neologisms in American linguoculture. In terms of the article, we also investigate characteristics of the concept «water space» which are the basis of neonomination.

Key words: aqualocative neologisms, water space, linguoculture.

Поступила до редакції 14.09.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.184-190.

УДК 811.161.1'28

К ПРОБЛЕМЕ ДИНАМИКИ ДИАЛЕКТНОЙ ЛЕКСИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ

Хохлова Н. В.

ФГАОУ ВПО «Северный (Арктический) федеральный університет имени М. В. Ломоносова», Гуманитарный институт, г. Северодвинск, Россия

В статье рассматривается проблема динамики диалектной лексической системы на примере говоров Архангельской области. Последовательно обосновывается, что диалект как система существенно модифицируется под воздействием стремительно меняющейся социокультурной и информационной среды, однако динамические процессы не вызывают разрушения в системе диалектов, а лишь приводят к их эволюции.

Ключевые слова: языковая динамика, диалектный язык, русские народные говоры на территории Архангельского Севера.

Постановка проблемы. В трудах лингвистов (прежде всего – Р. И. Аванесова) теоретически обосновано, что диалект, как всякая языковая система, характеризуется цельностью и способностью к саморазвитию. Однако в отечественной лингвистике стало традиционным понимание диалекта как некой вре́менной – и даже переходной – формы существования языка, которая выполняет различные функции на разных этапах ее существования, а затем, постепенно, становится невостребованной, перестает быть единственным (или главным) средством коммуникации определенного языкового коллектива, а значит, перестает существовать. Принимая эту позицию, долгое время языковеды в соответствующих исследованиях ставили вопрос не о развитии (эволюции) диалектного языка, а вопрос о его элиминации, степени его сохранности в современных исторических условиях (работы А. А. Чарушина, Ф. П. Филина, И. С. Попова, А. С. Герда и многих др.). Поэтому изменения, происходящие в диалектном языке, в том числе в его словарном составе (устаревание или архаизация лексики, насыщение иноязычными словами, неологизмами и др.), априори трактовались как гибель, исчезновение диалекта: «современные говоры в традиционном понимании разрушены» [13, с. 121]; русские диалекты «как цельные речевые единицы со своей особой системной организацией <…> теперь уже почти не существуют» [16, с. 140].

Сказанное объясняет сложившуюся в русской диалектологии традицию, согласно которой подавляющее большинство диалектологов «<…> наблюдали лишь традиционный слой говора» [7, с. 17], ставили своей задачей описать сохранившиеся в говорах «архаичные диалектные особенности (лексические, фонетические, морфологические)» [15, с. 60].

Очевидно, что традиционные говоры к настоящему периоду их существования в известной степени трансформированы временем в новые функциональные формы:

койне (В. В. Виноградов, Ф. П. Филин, Ю. С. Степанов и другие); сельское просторечие (Т. С. Коготкова, В. В. Колесов, Т. Н. Плешкова, Л. И. Скворцов и другие); полудиалект или региолект (А. С. Герд, Т. И. Ерофеева, В. И. Трубинский и другие). В ряде исследований утверждается неравномерный характер разрушения говоров на территории России: «в ряде мест на севере и востоке нашей страны до сих пор бытуют народные говоры, достаточно устойчиво сохраняющие <…> структурную целостность, внутреннюю соотносительность языковых элементов» [18, с. 39]. При этом архангельские говоры характеризуют как «совершенно уникальные языковые явления, хорошо сохранившие <…> древнейшие диалектные черты» [6, с. 6].

Итак, проблема динамики современных диалектов представляет особый интерес для лингвистов. **Актуальность** изучения диалектной лексики в указанном аспекте несомненна, поскольку очевидна внутренняя эволюция говоров, результаты которой пока не ясны. Определение статуса территориальных диалектов, описание степени их сохранности, динамики и направления их развития является **целью** настоящей работы.

Будучи одной из основных форм существования языка, диалект, несомненно, является языковой системой. Идея системности диалекта формулировалась ранее и потому не нова. Как всякая языковая система, диалектный язык характеризуется цельностью и способностью к саморазвитию. Следовательно, без преувеличения можно утверждать, что он «существует и развивается как целенаправленная функционирующая система», а многие закономерности его функционирования и развития можно объяснить «самим фактом его бытия в виде сложнодинамической системы» [9, с. 201, 206].

В современных лингвистических публикациях активно обсуждаются причины и результаты изменений, происходящих в системе русского диалектного языка. При обсуждении причин основное внимание уделяется характеристике внешних факторов, приведших к существенной модификации диалектной системы. Комментируя эти факторы, лингвисты исходят из общей предпосылки, согласно которой изменения в диалекте определяются, прежде всего, кардинальной перестройкой социокультурной и информационной среды его бытования, что само по себе возражений не вызывает. К наиболее значительным внешним причинам, обусловившим изменения в русском диалектном языке на всех его уровнях, традиционно относят стремительный технический прогресс, развитие общественных коммуникационных систем, масштабную экспансию городской культуры, развитие потребительской системы и быта сельского населения, снижение уровня изолированности отдаленных населенных пунктов от активных путей сообщения, связывающих провинцию с культурными и экономическими центрами. Весьма заметно повышается общий уровень грамотности населения. Диалект перестает быть языком неграмотных жителей села. Его носители уже не только грамотны, но и образованны, а многие, имеющие к нему то или иное отношение, имеют высшее образование. Это крупное, существенное изменение, которое до сих пор практически не принимается во внимание диалектологами.

Происходят радикальные изменения и в прежней системе этических и эстетических ценностей, в системе сельского хозяйства, народных промыслов. Это означает, что кардинально меняются условия бытования русских народных говоров, следовательно, и их социолингвистический статус, определяемый объемом и структурой осуществляемой с их помощью коммуникации. Диалектологи отмечают не угасшую до настоящего времени функциональную активность диалектных систем – особенно в сферах неофициальной, внутрисемейной и дружественной коммуникации.

Итак, очевидно, что диалект как система существенно модифицируется. Однако по нашим наблюдениям, лингвисты склонны объяснять изменения в диалектном языке, прежде всего – и даже исключительно – экстралингвистическими причинами, не уделяя должного внимания выявлению и описанию внутренних причин его развития; к числу последних традиционно относят внутренние диалектические противоречия, преодоление которых является «источником развития языка, источником образования и накопления элементов нового качества и отмирания элементов старого качества» [8, с. 14]. Многие лингвисты рассматривают в качестве основного (фундаментального) внутреннее противоречие, возникающее «между наличными средствами данного языка и растущими потребностями обмена мыслями» [8, с. 14]. Ср. также: «функционирование языка, служащего средством общения для членов данного общества, устанавливает новые потребности, которые предъявляет общество к языку, и тем самым толкает его на дальнейшее и непрерывное развитие и совершенствование» [5, с. 186]; «меняющиеся нужды общества постоянно диктуют создание новых средств, необходимых для выражения новых понятий и идей, для эффективного обмена ими, для передачи возрастающего потока информации и ее хранения» [9, с. 254]; «между потребностями говорящих на данном языке и ресурсами языка <…> возникают противоречия. Они-то и определяют движение и совершенствование языка» [2, с. 36] и др.

Все эти утверждения следует признать справедливыми и по отношению к системе диалектного языка. Приведем такую аналогию: изменения, происходящие в словарном составе литературного языка, в том числе устаревание или архаизация лексики, насыщение иноязычными словами, неологизмами и др., однозначно трактуются как процессы языкового развития; та же ситуация применительно к диалектной системе «априори трактуется как гибель, исчезновение диалекта» [17, с. 242]. Безусловно, под влиянием новых условий жизни многие реалии постепенно утрачивают актуальность, исчезают из обихода сельских жителей, что приводит к выходу из употребления определенного слоя диалектной лексики. Так, ушли из говоров ряд групп лексики природы, например, большая группа названий леса, названий почв, народных географических терминов; утрачивается лексика, отражающая многие реалии трудового процесса и др.

Однако происходят и противоположно направленные процессы: диалекты заимствуют лексические единицы нового времени, не трансформируясь при этом в литературный язык. Имеются свидетельства активного пополнения словарного состава современных говоров лексикой сферы социальных отношений, научно-

технической сферы и некоторых других. Важно, что диалектный язык имеет собственные тенденции и механизмы освоения заимствований, при этом не разрушаясь и оставаясь самим собой, сохраняя в своей структуре многие традиционные элементы, а значит и историческую самобытность. Например, слово *клип* усваивается говорами не как название короткого музыкального специфического фильма, а в значении ‘исполняемый номер на сцене’. Отмечается переосмысление, приращение новых значений к уже имеющимся словам (например, *солонина* ‘*овощные заготовки на зиму*’). Происходят процессы расширения и сужения значений слов и т.д.

Очевидно, что к описанию эволюции диалектного языка следует подходить с позиции ее двусторонней зависимости от факторов внешних и внутренних; изучение лишь экстралингвистических причин приводит к тому, что собственная логика развития диалекта остается в стороне. Не получают освещения многие актуальные и малоизученные вопросы. Назовем лишь некоторые из них.

1). Каковы собственно языковые изменения диалекта и чем они обусловлены? Например, почему в современных архангельских говорах произошла деактуализация слова *гу́ба* при активизации литературного слова *гриб* в позиции родового именования всех особых организмов, не образующих цветков и семян и размножающихся спорами, однако при этом устойчиво сохраняется слово *оба́бок* в значении ‘белый гриб; ценный трубчатый съедобный гриб с белой мякотью, с бурой шляпкой и толстой белой ножкой’?

2). Почему некоторые языковые явления сохраняются в диалекте продолжительное время и характеризуются значительной устойчивостью ко всякого рода воздействиям (а значит, могут интерпретироваться как наиболее фундаментальные и показательные для системы диалектного языка), другие демонстрируют подвижность и подвергаются различным преобразованиям, а участь третьих – их полное забвение? Приведем лишь некоторые примеры. Так, с XIX века и до настоящего времени в архангельских говорах широко распространены такие слова, именующие различные атмосферные явления и процессы: *буси́ть* ‘идти (о мелком дожде)’ [10, с. 18; 12, с. 46; 1, вып. 2, с. 186; материалы экспедиций 2001 – 2009 гг.]; *замо́чливый* ‘сырой, дождливый (о погоде)’ [12, с. 51; 4, т. 1, с. 601; 14, вып. 10, с. 259; материалы экспедиций 2001-2009 гг.]; *мо́рок* ‘дождевое облако’ [10, с. 116; 3, с. 198; материалы экспедиций 2001-2009 гг.]; *шуга́* ‘мелкий плавучий лед и обмерзшие комья снега’ [10, с. 268; 12, с. 564; материалы экспедиций 2001-2009 гг.]; *сумёт* ‘сугроб’ [10, с. 220; 12, с. 168; 3, с. 278; материалы экспедиций 2001-2009 гг.]; *курева́* ‘метель с падающим снегом’ [10, с. 97; материалы экспедиций 2001-2009 гг.] и др.

Часть слов в современных архангельских говорах бытует с другим по сравнению с зафиксированным в словарях и картотеках значением, например: слово *па́дера*, которое в XIX веке фиксируется со значением ‘густой мягкий снег, падающий большими хлопьями’ [10, с. 151] теперь известно в значении ‘метель, сильный ветер со снегом’: *Па́дера начала́сь, ни не́ба, ни земли́ не ви́дно! Ве́тер со сне́гом, па́дера подняла́сь*; *чамра́, чемра́* ‘мокрый снег, иногда с туманом’ [4, т. 4, с. 581; 10, с. 254] используется современными диалектоносителями в двух значениях,

ни одно из которых не связано с атмосферными явлениями: 1) ‘человек с плохим аппетитом’: *Чемра́, не ест ничего, чемра́, человек, ничего не ест, мрёт значит*; 2) ‘густой труднопроходимый лес; чаща’: *В лес идёшь кустарник чемра́, оно уже непроходимое, не пройти через чемру́* и др.

Третья группа – слова, утраченные современными архангельскими говорами, не названные ни одним из опрошенных информантов: *пу́рго* 1) ‘охота на зверя в пургу’; 2) ‘убитая зверем в пургу скотина’ [14, вып. 33, с. 136]; *осиньча́к* ‘вытаявший из-под снега лед на реке или озере’ [3, с. 222]; *овсяно лето, овсяной год* ‘дождливое лето, породившее дикий овес на полях’ [3, с. 217] и др.

3). Почему некоторые новации достаточно быстро адаптируются в системе диалекта и активно функционируют в речи диалектоносителей, а другие не усваиваются диалектным языком, не становятся частотными и характеризуются низкой функциональной активностью? Обратимся к примерам. Так, в архангельских говорах оказалось востребованным и прочно усвоенным слово *декре́т, -у́ (-а́), м., нов.* ‘отпуск по беременности’ [1, вып. 10, с. 429]. Об этом свидетельствует целый ряд факторов: 1) большой объем записанных с этим словом контекстов; 2) наличие грамматических и словообразовательных вариантов (ср.: *декре́та, -ы, ж., нов.*; *декре́тка, -и, ж., нов.*; *декре́тное, -ого, ср., нов.* – с тем же значением [1, вып. 10, с. 430]); 3) высокая словообразовательная активность слова (ср.: *декре́тить, -чу, -тит, несов. нов.* ‘находиться в отпуске по беременности’; *декре́тница, -и, ж., нов.* ‘женщина, находящаяся в отпуске по беременности’; *декре́тничать, -аю, -ает, несов. нов.* ‘находиться в отпуске по беременности’ и др. [1, вып. 10, с. 430]); 4) появление устойчивых выражений с данным словом (ср.: *декре́т по́льзовать (носи́ть, си́живать)* ‘использовать декретный отпуск’; *вы́йти в декре́т* ‘уйти в декретный отпуск’ [1, вып. 10, с. 430]); 5) достаточно широкая география распространения слова: оно записано в Приморском, Коношском, Устьянском, Каргопольском, Холмогорском, Виноградовском, Лешуконском, Шенкурском, Няндомском, Пинежском, Плесецком районах, т.е. в одиннадцати из девятнадцати районов Архангельской области.

Другие слова, напротив, оказываются не востребованными системой диалектного языка, что выражается их единичными фиксациями, отсутствием производных от них слов, малой территорией распространения и др. Например, имя существительное *губа́торка, -и, ж.* ‘инкубаторская курица’ получает лишь единичную фиксацию в селе Лиходеево Вельского района [1, вып. 10, с. 127]; глагол *депути́ровать, -рую, -рует, несов.* ‘исполнять обязанности депутата’ – в д. Маньшинская Устьянского района [1, вып. 11, с. 37-38]; имя прилагательное *вака́тной, -а(я), -о(е), нов.* ‘свободный от дел’ – в д. Вельци Коношского района [1, вып. 3, с. 27] и др.

4) Какие группы лексики пополняются наиболее активно, а какие, напротив, характеризуются лишь стремительной утратой единиц и практически не пополняются? Отметим, что в специальной лингвистической литературе отражаются лишь некоторые разрозненные наблюдения. На материале разных говоров звучит вывод диалектологов о том, что к настоящему времени многие

наименования цикла природы безвозвратно утрачены, сохранившаяся лексика этой группы немногочисленна и в настоящее время практически не пополняется. С другой стороны, отмечают многочисленность лексики, отражающей «образ человека, характеризующей его с точки зрения возраста, внешнего облика, физического состояния, привычек, пристрастий и т. п.» [11, с. 187].

Выводы. Ответы как на перечисленные, так и на многие другие вопросы позволят определить собственную логику и «новационные линии» развития диалекта. Для решения этой задачи необходимо, чтобы современная постановка проблемы заключалась не в изучении одних – внешних – причин эволюции диалектного языка в ущерб другим – внутренним, а в том, чтобы объективно показать, в чем именно может проявиться действие тех и других и их конкретное переплетение.

Список литературы

1. Архангельский областной словарь. – Вып. 1-13 / [под ред. О. Г. Гецовой]. – М.: Изд-во МГУ (вып. 1-9); Наука (вып. 10-13), 1980-2010.
2. Будагов Р. А. Проблемы развития языка / Р. А. Будагов. – М.–Л.: Наука, 1965. – 304 с.
3. Грандилевский А. Н. Родина М. В. Ломоносова. Областной крестьянский говор / А. Н. Грандилевский. – Типография Императорской академии наук, 1907. – 304 с.
4. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. / В. И. Даль. – М.: Цитадель, 1994.
5. Звегинцев В. А. Очерки по общему языкознанию / В. А. Звегинцев. – М.: Наука, 1962. – 384 с.
6. Кобелева И. А. Тенденции развития неличных форм глагола в говоре и просторечии: дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук. / И. А. Кобелева. – Л.: ЛГУ, 1998. – 284 с.
7. Колесов В. В. Ментальные характеристики русского слова в языке и в философской интуиции / В. В. Колесов // Язык и этнический менталитет. – Петрозаводск, 1995. – С. 13-18.
8. Ломтев Т. П. Общее и русское языкознание / Т. П. Ломтев. – М.: Наука, 1976. – 384 с.
9. Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка / [под ред. Б. А. Серебренникова]. – М.: Наука, 1970. – 602 с.
10. Опытъ областнаго великорусскаго словаря, изданный вторымъ отделенiемъ Императорской Академiи Наукъ. – Санктъ-Петербургъ, 1852. – 314 с.
11. Плешкова Т. Н. Особенности языковой ситуации Архангельского Севера и формирующие их факторы: [монография] / Т. Н. Плешкова. – Архангельск: ПоморГУ, 2003. – 223 с.
12. Подвысоцкий А. О. Словарь областного Архангельского наречия в его бытовом и этнографическом применении / А. О. Подвысоцкий. – М.: ОГИ, 2009. – 575 с.
13. Попов И. С. О принципах разработки программы собирания сведений для областных словарей / И. С. Попов // Теория и практика областной лексикографии. – Л.: Наука, 1984. – С. 116-124.
14. Словарь русских народных говоров: В 41 вып. – М.–Л., 1965-2007.
15. Уткина А. С. Диалектные языковые факты в речи коренных жителей Няндомского района Архангельской области (по материалам экспедиции 2007 года) / А. С. Уткина // Живое слово северян: прошлое и настоящее. – Архангельск: ПГУ, 2007. – С. 53-60.
16. Филин Ф. П. Очерки по теории языкознания / Ф. П. Филин. – М.: Наука, 1982. – 336 с.
17. Шапошников В. Н. Русская речь 1990-х. Современная Россия в языковом отображении: [монография] / В. Н. Шапошников. – М.: URSS, 2010. – 275 с.
18. Яговцева О. А. Антропоцентрические метафоры в диалектной картине мира: дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук / О. А. Яговцева. – Сургут, 2006. – 294 с.

Хохлова Н. В. **До проблеми динаміки діалектної лексичної системи** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.184-190.

У статті розглядається проблема динаміки діалектної лексичної системи на прикладі говірок Архангельської області; обґрунтовується, що діалект як система істотно модифікується під впливом стрімко мінливого соціокультурного та інформаційного середовища. Динамічні процеси не викликають руйнування в системі діалектів, а призводять до їх еволюції.

Ключові слова: мовна динаміка, діалектна мова, російські народні говірки на території Архангельської Півночі.

Khokhlova N. **About the problem of development of dialect lexical system** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.184-190.

The problem of development of dialect lexical system on the basis of dialects of Archangelsk region is observed in this article. It is sequentially proved that dialect as a system is considerably modified because of rapidly changing social, cultural and information environment. The process of development doesn't destroy the system of dialects, but only lead to their evolution.

Key words: the dynamics of language, dialects, Russian dialects on the territory of Archangelsk North.

Поступила в редакцию 26.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.191-197.

УДК 811.112.2'373.7

НІМЕЦЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМІЧНОЮ КОНОТАЦІЄЮ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ

Шандрук Т. Ф.

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, м. Київ

Стаття присвячена вивченню німецьких фразеологізмів з комічною конотацією на позначення зовнішності людини. Автор здійснив аналіз фразеологічних одиниць, дослідив їх культурно-національну семантику шляхом виявлення характеру взаємодії мовних і культурологічних чинників у семантичній структурі цих фразеологізмів, що допомагає краще зрозуміти національний характер та гумор німецького народу.

Ключові слова: німецькі фразеологізми, комічна конотація, національно-культурні особливості, зовнішність людини.

Постановка проблеми. Кожен етнос бачить і сприймає світ зі своєї специфічної точки зору, у своїй власній неповторній проекції, особливість якої відтворюється в мові, утворюючи національну мовну картину світу, під якою в сучасній мовознавчій науці розуміють вираження засобами певної мови світовідчуття та світорозуміння етносу, вербалізовану інтерпретацію етносоціумом навколишнього світу і себе самого в цьому світі.

Фразеологічні одиниці як засоби вторинної номінації є елементами мовної картини світу, у межах якої створюють власну фразеологічну картину світу, основними ознаками якої є пейоративність і антропоцентричність [7, с. 139].

У фразеологічній картині світу кожної національної мови виділяються як загальнолюдські, так і ідіоетнічні ціннісні концепти, що обумовлено онтологічними факторами, з одного боку, та культурними традиціями народу, з іншого. Світ є єдиним для всіх народів, але досвід його пізнання є різним, життя кожного народу протікає в певних природних умовах, в певному соціальному мікрокліматі, у кожного народу є свої традиції та норми поведінки [11, с. 26].

Кожна мова має також свої специфічні способи творення комічного, які складають один із суттєвих аспектів характеристики національної мови. Особливо важливою у створенні комічного ефекту є закладена у фразеологізмах лінгвокраїнознавча інформація, адже комічне завжди національно забарвлене, має національно-неповторну форму, а його своєрідність історично змінна та яскраво відображається в мовній системі.

Все, що сприймається суспільством як культурно значиме і лінгвістично стійке, неодмінно підлягає висміюванню, оскільки з одного боку, типовість і стійкість одиниці забезпечують здатність до висміювання (те, що висміюється, повинно легко впізнаватися), з іншого боку, типовість і стійкість одиниці провокують потребу у

висміюванні (людська свідомість потребує регулярної трансформації всього, що зупинилось у розвитку) [10, с. 455].

Фразеологізми – це відображення народної мудрості, багато з них функціонують у мові десятки і сотні літ, оскільки народ любить влучні образні вислови, за допомогою яких можна передати і веселий жарт, і злу насмішку. Без дослідження цього фразеологічного складу мови неможливо створити повне уявлення про культурно-національний менталітет, про «дух народу».

Мета статті – дослідити та описати німецькі фразеологізми з комічною конотацією на позначення зовнішності людини в аспекті лінгвокраїнознавства.

Особливий прошарок серед німецьких фразеологізмів з комічною конотацією становлять фразеологічні одиниці, які описують зовнішність людини. Національний образ зовнішності як феномен народної культури відіграє важливу роль у процесі спілкування. Цей феномен – складне концептуальне явище, що формується за зовнішніми, фізичними та інтелектуальними ознаками, до яких долучаємо певний знаковий зміст [3, с. 54].

Національний образ зовнішності – це сукупність уявлень і асоціацій, що склалися історично і тому є достатньо стійкими. Вони відображають пізнавальний, соціальний і культурний досвід народу, включають також емоційний, прагматичний та естетичний аспекти його сприйняття та оцінки**.**

Кожний народ використовує свої місцеві, специфічні реалії для створення образної основи фразеологізмів. Образи беруться з повсякденної дійсності певного народу, а значення фразеологічних одиниць і їх конотації розвиваються в даному мовному колективі на основі усталених традицій [8, с. 12].

Національно-культурна своєрідність фразеологізмів не завжди проявляється достатньо яскраво, тому, до далеких, здавалось би, від національної специфіки фразеологізмів потрібно відноситись з належною уважністю, так як фразеологічний фон, зазвичай, тісно пов’язаний з сукупністю усіх цінностей духовної культури суспільства [2, с. 100].

Розглянемо німецькі фразеологізми з комічною конотацією, які використовуються для оцінки тих чи інших особливостей зовнішності людини. Ці фразеологізми інколи схожі на прізвиська, не тільки жартівливі, але й образливі. В образній основі цих фразеологізмів розкриваються особливості життя і побуту німців.

ВРОДА / ПОТВОРНІСТЬ

Зовнішній вигляд людини пов’язаний із сприйняттям таких понять, як «врода» (краса, привабливість) і «неврода» (потворність, миршавість, бридкість).

Про красиву людину німці жартівливо кажуть: «*Die Perle in der Krone sein*» – красуватися, бути помітним, вирізнятися; про вродливу дівчину – «*Ein netter* (*niedlicher*, *reieznder*...) *Käfer*» – «гарненька дівчина», а «*Blondes Gift*» – про спокусливу блондинку.

Про звичайну зовнішність зауважують: «*Gesunde (gerade) Glieder haben*» – «не бути потворою». Невродливого юнака чи чоловіка жартівливо змальовують: «*Er ist nicht gerade Adonis*» – «він не красень», а про негарну дівчину чи жінку іронічно підкреслюють «*Die Grazien haben nicht an seiner Wiege gestanden*» – «вона не

красуня». «*Hinten Lyzeum, vorne Museum*» – іронією зауважують про старшого віку жінку, яка через одяг, зачіску і тому подібне намагається виглядати молодшою. «Lyzeum»– так раніше в Німеччині називалась вища школа для дівчат.

ВИСОКИЙ / ХУДИЙ / ТОВСТИЙ

Про надмірну худорлявість та високий зріст людини говорять «*Eine lange (duerre) Hopfenstange / Bohnenstange*» – «сухий (довгий) як жердина або тичка для квасолі». Слова *lang* (довгий) и *duerr* (сухий) підсилюють образність всього фразеологізму, вказуючи, що хтось надмірно витягнутий чи худий. Кажуть про високих людей також: «*Er kann aus der Dachrinne trinken*» – «він такий високий, що може пити з ринви», «*Langes Register*» – фразеологізм є жартівливим перенесенням довжини реєстраційних записів на зріст людини; «*Langes Leiden*» – про високу, але не міцної статури людину. Припускають, що походження виразу має відношення до зображення страждального Христа на хресті з перспективно витягнутими руками та ногами.

Худу людину називають жартівливо «*Schmales Handtuch*» – «вузьким рушником». Є також у німецькі мові фразеологізми, які жартівливо описують людей надзвичайно виснажених, блідих: «*Eine wandelnde Leiche*» – «живий труп». «*Eine wandelndes Gerippe*» – «живий скелет, мощі»; «*J-d sieht aus wie ein wandelndes Gespenst*» – «блідий, як привид».

Про людину, яка швидко, несподівано розтовстіла, говорять: «*Aus der Form gehen*»– «розтовстіти, втратити форму»; «*Aus sämtlicher Knopflöcher platzen*» – «тріщати від жиру»; «*Gut durch den Winter kommen*» – «відгодуватись за зиму». Про товстих людей кажуть також з іронією «*Eine massige Erscheinung*» – «товстун, товстуля», або «*Fett schwimmt oben*», тобто, товстим людям не потрібно боятись потонути через їх жир.

ВЕЛИКИЙ / МАЛИЙ

Сильних людей порівнюють із шафою «*Ein zweibeiniger Kleiderschrank*» – «широкоплеча і висока людина, хлоп'яга» або говорять «*Von lauter Kraft kaum gehen können*» – бути дуже мускулистим. Про малих людей не без насмішки говорять: «*Kaum drei Kaese hoch*». Слово «*Der Kaese*» вжито у значенні «головка сиру» (der Kaselaib). «*J-d kann man auf den Kopf spucken*» – хтось набагато вищий за когось», «*Ein abgebrochener Riese*» – «Людина, яка впадає в очі через надзвичайно малий ріст», також так називають високу, але згорблену людину.

ОДЯГНЕНИЙ / РОЗДЯГНЕНИЙ

Шанують німці чистих, охайних в одязі, не любить брудних, неохайних, тому багато німецьких фразеологізмів присвячено саме одягу або його відсутності. З іронією говорять німці про важливу роль одягу: «*Man sieht uns nicht in den Magen, aber auf den Kragen*» – «по одежі зустрічають». Жартівливо підкреслюють святковість одягу: «*Sich in Gala werfen*» – «при нарядитися», «*In großer Uniform*» – «у повному параді, при всіх регаліях»; «*Geschniegelt und gebügelt / gestriegelt*» – «бездоганно одягнений», «*Gestiefelt und gespornt*» – «у всьому параді, у повній бойові готовності, готовий у дорогу», «*Wie Graf Koks (von der Gasanstalt)*» – «бути надмірно святково одягненим». Це ім'я походить від розмовного позначенням «*Кокs*» – твердий, круглий чоловічий капелюх. Вираз бере початок від назв

службовців державних гасових заводів, які носили такі капелюхи і збирали борги за неоплачені рахунки.

Про невідповідно одягнену людину жартівливо зауважують: «*J-d. ist der reinste Kleiderständer*» – «хто-небудь одягнув на себе весь свій гардероб» або з іронією говорять: «*Sich auf jung herausputzten*» – «одягатися не за віком, молодитися». Жартівливо або із сарказмом коментують молодші – старшу, не за віком одягнену жінку: «*Hasch mich, ich bin der Frühling*». Не залишаються без уваги у німців також неохайність в одязі чи аксесуарах. «*Die Hosen auf halbmast tragen*" – "носити закороткі, замалі, приспущені штани». Цей фразеологізм є жартівливим перефразуванням вислову «*die Flage auf halbmast setzen*». «*Hochwasser haben*» – так кажуть про чоловіка, у якого коротко підігнуті штани. В основу цього фразеологізму покладена ситуація, якщо потрібно перейти в брід, то високо підкочують штанини. Коли у жінки просвічується сукня, жартівливо говорять: «*J-m steht im Freien*», а виглядає нижня спідниця – «*Es blitzt*», якщо у когось брудні окуляри, то зауважують: «*Auf der Brille kann man Torf stechen*».

Людей повністю роздягнених німці жартома описують так: «*Barfuß bis an den Hals*», «*Wie Gott jmdn. Geschaffen*»; «*Die nackten Tatsachen*» – «зовсім роздягнений, голий». Про роздягнену жінку жартівливо кажуть: «*Im Evakostüm*», «*Nur mit ihrer Unschuld bekleidet*» – «в костюмі Єви, в чому мати народила». «*Oben ohne*» – «з неприкритим бюстом».

Неординарно німці висловлюються про жінок, у яких яскравий або надмірний макіяж: «*In den Tuschkasten gefallen sein*», «*In voller Kriegsbemalung*» – цей вираз бере початок із звичаю первісних людей перед військовими діями розмальовувати обличчя та тіло.

МОЛОДИЙ / СТАРИЙ

На зовнішній вигляд людини впливає також вік, і це не залишилось поза увагою німецького народу. Про молодь жартівливо говорять: «*Junges Gemuese*», про старшу дівчину – «*Ein spätes Mädchen sein*», про старшу жінку, яка будь-якою ціною намагається зберегти молодість – «*Das gefahrliche Alter*».

«*Aus dem Schneider sein*» – так зауважують переважно про тих, кому вже минуло тридцять років. Вислів походить із гри в карти «Скат», де 30 або 31 пункт означав, що хтось ставав Schneider, тобто програвав. Професія кравець (Schneider) була раніше малоперспективною, тому цю назву стали використовувати у картах, для позначення тих хто програвав. Людей старшого віку називають: «*Älteren Datums sein*» або «*Altes Register*», якщо хтось прожив багато років (н-д: 90 років), зауважують: «*Es auf 90 (Jahre)bringen*». Про людей, яких роки не змінюють, додають: «*Wir bleiben die alten*».

Зовнішній вигляд людини найкраще описувати через характеристику її частин тіла. Серед соматизмів найбільш часто натрапляємо на опис голови, волосся, обличчя. Про людину із лисиною говорять: «*Bubikopf mit Spielwiese*», «*Jmdm. Wächst das Knie durch die Haare*», «*Jmdm. bekommt eine Glatze*», «*J-d hat einen Mond*», «*J-d hat schon einen mächtigen Mondschein*», «*Er kann sich mit dem Schwamm frisieren*».

Про сиве волосся кажуть: «*Der graue Esel fährt (guckt) heraus*» – «сивина пробивається в волоссі, уже сивина в бороді». Сатирично зауважують про старшу

жінку, яка завдяки елегантно укладеному, та біло пофарбованому волоссю із спини виглядає молодшою і привабливішою: «*Von hinten Blöndine, von vorne Ruine*». Чоловіка з вусами характеризують «*J-d. hat das Eichhörchen geschnupft*» – «у кого-небудь пухнасті вуса».

Про штучну щелепу людини німці кажуть: «*J-d. hat Dritte Zähne*» – «штучні зуби». Якщо у когось велика щетина, зауважують: «*Am Apparat verlangt werden*». Цей фразеологізм походить від виразу «Am Telefonapparat verlangt werden», в якому змінено слово *Telefonapparat* на *Rasierapparat*. Руку німці жартівливо називають: «*Die fünfzinkige Gabel*» – «п'ятірня», а про людину з великими стопами кажуть: «*Auf großem Fuß leben*», а про жінку з пишним бюстом говорять: «*Holz vor der Huette / Tuer / bei der Herberge haben*», порівнюючи такий бюст з великими запасами дров, які у селах складають одразу біля стін будинків. «*Wo der Rücken seinen anständigen/ehrlichen Namen verliert/-der verlängerte Rücken*» або «*J-s vier Buchstaben*» – ці вирази є жартівливим позначенням ягідниці.

З гумором говорять німці і про деякі людські вади: «*Einen Knick im Auge/in der Linse / in der Optik haben*» – «бути косооким, косити», «*In Rate sprechen*» – «заїкатись».

Цікавими є німецькі фразеологічні звороти, які позначають міміку людини. «*In der Schmollecke zurückziehen / In der Schmollecke sitzen*» – «надути губи, закопилити губу». «*Eine Schippe (ein Schippchen) machen*» – «зробити плаксиву гримасу». З іронією описують заспаний вигляд людини – «*Die Auge voll Bett haben*». Також іронічно висловлюються німці про надмірно поважний, офіційний вираз обличчя: «*Eine Amtsmiene aufstecken / aufsetzen / Gesicht aufsetzen(aufstecken)*». Коли ж вираз обличчя людини стає незворушним, ошелешеним чи навіть тупим, то таке обличчя порівнюють: «*Wie Piksieben*». Die Piksieben – це карта у грі з дуже малою вартістю, хто цю карту отримує, не має чому веселитись.

Неординарними є фразеологічні звороти на позначення загального зовнішнього вигляду людини: «*Ein Schauspiel / Bild für die Götter sein*» – дивний зовнішній вигляд. Коли ж зовнішність у людини така, наче вона тільки що приїхала з села, зазначають: «*Landpomeranzig aussehen*». Дещо з сарказмом говорять про того, хто в певній ситуації прибирає дуже поважну позу: «*Sich in Positur setzen / werfen / stellen*». Загалом про таких людей з іронією кажуть: «*Du siehst ja schön aus!*» – «на кого ти схожий!»

Є також у німецькій мові такі фразеологічні одиниці з комічною конотацією, які характеризують і зовнішність людини, і її внутрішній світ: «*Ein Bündel elend*», «*Wie ein Häufchen Unglück*» – «мати нещасний вигляд», «*Leise weinend*» – «похнюпити голову, бути наче побитим», «*Dastehen wie eine geknickte Lilie*» – «поникнути, як надломлена лілія». Ці фразеологічні одиниці асоціюються з людьми, у яких похмурий, нещасний зовнішній вигляд, і цей зовнішній вигляд є проявом такого ж внутрішнього стану. Німецький фразеологізм «*Frecher Spatz*» також характеризує одночасно і зовнішній вигляд і внутрішні риси – маленька, але задиркувата, смілива і дотепна дівчина (як спритний горобець). Про дуже простий і скромний вигляд людини жартівливо кажуть: «*Das Bild der Unschuld*» – «втілення безневинності» та іронічно: «*Heilige Eifalt*» – «свята простота», «*Einfalt vom Lande*» – «простак,

простачка». Також цими фразеологізмами можуть позначати і простий, невибагливий характер людини.

Підсумовуючи сказане вище, робимо **висновок**, що фразеологічні одиниці німецької мови містять у своїй семантиці національно-культурний компонент або синхронно, з позиції сучасної мовної свідомості, або національно – культурний компонент обумовлюється національною культурою минулого.

Аналіз семантики німецьких фразеологізмів з комічною конотацією свідчить про надзвичайну різноманітність асоціацій і паралелей, які виникають у німців при описі зовнішнього вигляду людини. Формування уявлень про зовнішність людини відбувається під впливом реалій навколишнього світу, характерних для їх території і культури. Не можна точно визначити, які саме частини людської зовнішності, що є у складі фразеологізмів, зустрічаються найчастіше. Однаково представлені загальний зовнішній вигляд (*краса, статура, зріст, тілобудова* та ін.) і окремі соматизми (*голова, руки, ноги* тощо).

Німецькі фразеологізми з комічною конотацією характеризують як позитивні, так і негативні ознаки зовнішності, але більше все ж таки негативних. Проте більша частина фразеологізмів із негативним значенням звучить з легкою іронією, позначена народним гумором, що свідчить про незлобливість і толерантність німців.

Сама ж людина крізь призму фразеологізмів є частиною великої і різноманітної образної картини світу, створеної німецьким народом.

Список літератури

1. Бинович Л. Э. Немецко-русский фразеологический словарь / Л. Э. Бинович, Н. Н. Гришин. – М.: Русский язык, 1975. – 226 с.
2. Верещагин Е. М. Семантизация культурного компонента языковых единиц в учебных лексикографических словарях / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров // Проблемы учебной лексикографии и обучения лексике. – М., 1978. – С. 98-106.
3. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц / В. В. Виноградов. – М.: Наука, 1986. – 243 с.
4. Гаврись В. І. Німецько-український фразеологічний словник: В 2-х т. / В. І. Гаврись, О. П. Пророченко. – К., 1981.
5. Duden. Redewendungen und sprichwoertliche Redensarten / Duden. – Band 11, 1992. – 864 s.
6. Duden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik 3., überarbeitete und aktualisierte Auflage. Band 11. Dudenverlag.Mannheim-Leipzig-Wien Zürich, 2008. –959 s.
7. Д’якова Т. О. Фразеологічна картина світу як складова мовної картини світу / Т. О. Д’якова // Лінгвістика. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – Вип. 1 (4). – С. 136-143.
8. Мальцева Д. Г. Страноведение через фразеологизмы: [пособие по немецкому языку] / Д. Г. Мальцева. – М.: Высшая школа, 1991. – 173 с.
9. Осовецька Л. С. Фразеологічний словник німецької мови / Л. С. Осовецька, К. М. Сільвестрова. – К.: Радянська школа, 1964. – 715 с.
10. Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концеп «страшное» в смеховой картине мира / Г. Г. Слышкин // Логический анализ языка. Языковые механизмы языка. – М.: Индрик, 2007.
11. Хайруллина Р. Х. Фразеологическая картина мира: от мировидения к миропониманию / Р. Х. Хайруллина. – Уфа: Изд-во БГПУ, 2001. – 285 с.

Шандрук Т. Ф. **Немецкие фразеологизмы с комической коннотацией, обозначающие внешность человека** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.191-197.

Статья посвящена изучению немецких фразеологизмов с комической коннотацией, которые обозначают внешность человека. Автор проанализировал фразеологические единицы, исследовал их культурно-национальную семантику, определил характер взаимодействия языковых и культурологических факторов в семантической структуре этих фразеологизмов, что дает возможность лучше понять национальный характер и юмор немецкого народа.

Ключевые слова: немецкие фразеологизмы, комическая коннотация, национально-культурные особенности, внешность человека.

Shandruk T. F. **German phraseological units with comical connotation to describe person's appearance** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.191-197.

The article deals with the studying of German phraseological units with comical connotation to describe person's appearance.The author of the article analized phraseological units and researched their cultural and national semantics by investigation of language and cultural aspects at the semantic sphere and their interaction. Such scientific research helps to understand the national specification and humor of the German better.

Key words: German phraseological units, comical connotation, national and cultural specifications, person's appearance.

Поступила до редакції 12.09.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.198-202.

УДК 811.161.2

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ БІНАРНОЇ ОПОЗИЦІЇ *КРАСА / ПОТВОРНІСТЬ* У СФЕРІ УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Щербачук Л. Ф.

Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, м. Сімферополь

У статті аналізуються особливості концептуалізації естетичних категорій *краса* і *потворність* у фразеологічній системі української мови. Акцентується увага на їх антропоцентричному характері та важливості зорового сприйняття для оцінки зовнішності об'єкта.

Ключові слова: концепт, краса, потворність, фразеологізм, естетична оцінка.

Постановка проблеми. Лінгвістична наука останніх десятиліть позначається розширенням кола актуальних питань, серед яких – взаємозв'язок між мовою і культурою, мовою і мисленням, мовою й етносом. Такі загальнолюдські цінності, як *істина, добро, краса*, а також *свобода, мир, гуманність, гідність, честь, справедливість* тощо – це скрижалі, на які спирається буття людства та які є обов'язковою умовою його існування [6, с. 652].

Актуальність. У світлі сучасних лінгвістичних парадигм особливе зацікавлення викликає концептуалізація фрагментів картини світу, пов'язаних з ментальністю та культурою народу. Хоча вираження естетики світовідчуття народу – один з важливих компонентів його лінгвокультурної традиції, проблема концептуалізації естетичних категорій мало досліджена в україністиці. Образна природа фразеологізмів яскраво відображає фрагменти мовно-національної картини світу, народні традиції, звичаї, міфологічно-релігійні, естетичні вподобання, у яких виявляються культурно-історичні, духовні цінності та етнічні пріоритети.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей концептуалізації естетичної бінарної опозиції КРАСА / ПОТВОРНІСТЬ у фразеологічній системі української мови.

Методологічною основою студіювання послужили праці видатних вітчизняних і зарубіжних науковців з проблем лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, фразеології: Ю. Апресяна, Н. Арутюнової, А. Вежбицької, С. Воркачова, І. Голубовської, В. Жайворонка, В. Карасика, В. Кононенка, В. Красних, О. Кубрякової, О. Левченко, В. Маслової, З. Попової, Ю. Прадіда, Т. Радзієвської, О. Селіванової, Н. Слухай, Ю. Степанова, Й. Стерніна, В. Телії, В. Ужченка та ін. учених.

Концептуальний аналіз, що передбачає багатоаспектний опис мовних репрезентацій концепту, дає можливість повно уявити його зміст і структуру. За визначенням Ю. Степанова, концепт «має складну структуру: з одного боку, до неї

належить усе, що властиве будові поняття; з іншого – усе, що робить його фактом культури…» [3, с. 41]. Кожен концепт акумулює принципово важливі для людини знання про світ. Під змістовою структурою концепту найчастіше розуміють спроектовану на окремо взятий фрагмент дійсності множину елементарних факторних смислів, що існують у свідомості тієї чи іншої соціокультурної спільноти у формі сконденсованого етимона – «смислу-цінності». Звідси змістова структура концепту є її ціннісно-смисловою структурою. Цінність і смисл виявляють себе лише через мовну особистість, у свідомості якої відображаються зовнішній та внутрішній світи [2].

Культура кожного народу формує власні еталони, стереотипи під впливом способу життя, оточення, асоціацій. Досвід естетичного освоєння світу людиною закріплено в системі понять і категорій (*гармонія і міра*, *прекрасне і потворне*, *піднесене і низьке*, *трагічне і комічне* тощо), які слугують своєрідними моделями естетичної практики суспільства. Визначальною ознакою будь-якої культури виступає ієрархія естетичних цінностей як уявлень про красу та потворність. У різні історичні періоди мислителі, митці по-різному трактували поняття *красиве* й *потворне*, що свідчить про нестабільний, своєрідний, національно-специфічний характер наповнення цих категорій. *Краса* є однією з найважливіших категорій естетики й відображає такі естетичні властивості суб’єктів, об’єктів та явищ дійсності, як гармонійність, досконалість, упорядкованість, логічність тощо. У сучасній філософії поняття *краса* тлумачиться як універсалія культури суб’єктно-об’єктного ряду, що фіксує зміст і семантико гештальтну основу досконалості, яка сприймається сенсорним шляхом.

Концепт КРАСА репрезентує уявлення українців про універсальну ознаку буття, відчуття, почуття, асоціації й належить до лінгвокультурних феноменів української ментальності. Краса осмислюється в процесі емоційно-естетичного освоєння дійсності, зумовленого емоційно-почуттєвою домінантою етносвідомості. Серед найвищих цінностей людства вона протягом віків була й залишається предметом дискусій, зіткнення різних думок, уявлень. Саме розмаїтість життя, існування в ньому поруч добра і зла, темряви і світла, низького і піднесеного змушують дослідників, митців звертатися до цих протиріч. Особлива роль в об'єктивації концепту належить фразеологізмам, що функціонують як культурні знаки й виступають як згорнуті національно-культурні тексти, як яскрава ілюстрація естетичних і соціальних цінностей, що визначає той або інший етнос [4, с. 34-36].

Зміст концепту КРАСА у фразеологічному складі української мови репрезентований опозиційно до змісту концепту ПОТВОРНІСТЬ, що стосується як духовного, так і матеріального світу. Потворне є протилежністю краси й позначає ту межу естетичного освоєння дійсності, яка не відповідає естетичному ідеалу людини, викликає в неї почуття дискомфорту, незадоволення, антипатії, навіть огиди.

Зміст концептів КРАСА, ПОТВОРНІСТЬ характеризується взаємозв’язком із концептом ЛЮДИНА. Такий взаємозв’язок зумовив антропоцентричне тлумачення сутності краси, існування якої пов’язують з особливостями світосприйняття людини, з її здатністю бачити цю ознаку в суб’єктах і об’єктах дійсності

(Арістотель, М. Мендельсон, Д. Юм та ін.). Антропоцентричний характер естетичних категорій і важливість зорового сприйняття для оцінки суб'єкта, об'єкта обумовлює концентрацію фразеологічного матеріалу на характеристиці зовнішності людини, її тіла. І в цьому випадку оцінюється її домірність і доцільність. З естетичної точки зору позитивно оцінюється врода, струнка фігура: ***ані в казці сказати, ні пером описати*** [5, с. 653], ***очей не відірвеш*** [5, с. 97], ***вбирати в себе очі*** [5, с. 54], ***хоч малюй, хоч цілуй*** [5, с. 366]. Особливість позитивної естетичної оцінки в семантиці досліджуваних фразеологічних одиниць полягає в підкресленні здоров'я, свіжості, молодості, гарної привабливої зовнішності: ***як картина*** [5, с. 288], ***манити до себе очі*** [5, с. 366] тощо.

Зневажливою естетичною оцінкою, як відхилення від норми, характеризується людина: а) надто худа / повна: ***аж кістки торохтять*** зі сл. *худий* [5, с. 297], ***самі кістки та шкіра*** [5, с. 297] / ***мішок мішком*** [5, с. 399], ***вбиватися в сало.*** *зневажл.* Ставати повним, гладким [5, с. 54]; б) надто низька / висока на зріст людина: ***від горшка два (три) вершка*** [5, с. 58] / ***верства келебердянська*** (***пирятинська, чугуївська, мальована*** і т. ін.) [5, с. 57]; в) неприродно рівна, дуже виструнчена: ***як семисотна верства*** [5, с. 57].

Естетично релевантним виявляється наявність / відсутність у «зовнішності» людини певних кольорів, що асоціюються зі здоров'ям, красою / нездоровим виглядом: ***кров з молоком***. Здоровий, рожевий, рум'яний (про людину та її обличчя) [5, с. 315] / ***без жодної кровинки***. Дуже блідий (перев. про обличчя, губи і т. ін.) [5, с. 316], ***як з воску (гіпсу) виліплений***. Надзвичайно блідий (про обличчя) [5, с. 76] тощо.

У змістовій структурі відповідного концепту виявляється специфіка негативної естетичної оцінки, що реалізується за допомогою фразеологізмів і полягає в підкресленні ознак: а) старості: ***порохня (порох, порохно) сиплеться*** [5, с. 546], ***сиплеться пісок*** [5, с. 546]; б) поганого здоров'я: ***душа держиться в тілі*** [5, с. 226], ***як з хреста знятий*** [5, с. 327]; в) фізичної слабості, фізичних вад: ***ні живий, ні мертвий*** [5, с. 235], ***сліпа курка*** [5, с. 320]; г) жалюгідності: ***як мокра курка*** [5, с. 320] тощо.

Із концептами КРАСА / ПОТВОРНІСТЬ безпосередньо пов'язане поняття *естетичний смак*, яке розглядають як здатність людини до естетичної оцінки явищ дійсності, здатність, за І. Кантом, судити про красу. Дійсно, людина, що володіє естетичним смаком, вирізняється певною довершеністю. Наявність / відсутність естетичного смаку виявляється як пропорційність / непропорційність у людини внутрішнього й зовнішнього: ***як з голочки***. Модно, елегантно [5, с. 16], ***останній крик моди***. Новинка в одязі, що привертає до себе увагу [5, с. 313] / ***як свиня в хомуті***. Негарно, недоладно [5, с. 631], ***як на кілку***. Дуже вільно висить, теліпається [5, с. 296] тощо.

У сучасній когнітивній лінгвістиці, лінгвокультурології на передній план досліджень виходить культурний код як система знаків (знакових тіл) матеріального й духовного світу, що стали носіями культурних смислів; у процесі освоєння людиною світу вони втілили в собі культурні смисли, які «прочитуються» в цих

знаках [1, с. 9]. Характерна етноспецифічна ознака концептуалізації КРАСИ / ПОТВОРНОСТІ у фразеології української мови реалізується системою кодів культури:

– антропним: ***Христя в намисті*** [5, с. 753];

– соматичним: ***вбиватися в тіло*** [5, с. 54];

– зооморфним: *чепурний* ***як свиня в дощ*** [5, с. 631]**,** *пише* ***як курка лапою*** [5, с. 320];

– рослинним: ***як квіточка*** [5, с. 290];

– природним: ***як свиня в барлозі*** [5, с. 631];

– релігійним: ***як на Великдень*** [5, с. 56], ***хоч ікону малюй та в церкву неси*** [5, с. 366], ***ні Богові свічка, ні чортові кочерга (коцюба, ладан, надовбень, рогачило)*** [5, с. 637];

– артефактно-предметним: ***як з воску (гіпсу) виліплений*** [5, с. 76], ***як цяцька*** [5, с. 760], ***хоч картину малюй*** [5, с. 366], ***хоч за раму клади*** [5, с. 296] та ін. Такі коди співвідносяться з архетипними уявленнями представників української культури. Вони належать національній частині культурного етнічного простору, відбивають особливості мовної свідомості та мовної картини світу лінгвокультурної спільноти.

Висновки. Отже, специфіка концептуалізації категорій КРАСА / ПОТВОРНЕ зумовлена віддзеркаленням у мові фрагментів картини світу, пов’язаних з естетичним сприйняттям дійсності. Характерною рисою української фразеосфери, експлікованої концептами КРАСА / ПОТВОРНІСТЬ, є її антропоцентризм, оскільки репрезентантом красивого / потворного виступає здебільшого людина, її зовнішній образ та внутрішній світ. Проте фізичні аспекти естетичної оцінки будуть не повними, оскільки спрямовані не на сутність об’єкта. При естетичній оцінці людини варто виходити з її сутності: прекрасне в людині має перебувати в тісному зв’язку з її суспільною моральною природою, що передбачає перспективу подальших наукових досліджень.

Список літератури

1. Гудков Д. Телесный код русской культуры: материалы к словарю / Д. Гудков, М. Л. Ковшова. – М.: Гнозис, 2007. – 288 с.
2. Дем’янова Ю. О. Мовне вираження концепту «час» у поезії Т. Г. Шевченка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Ю. О. Дем’янова. – Запоріжжя, 2007. – 20 с.
3. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
4. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія: [навч. посіб.] / В. І. Кононенко. – К.: Вища шк., 2008. – 327 с.
5. Словник фразеологізмів української мови [уклад. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін.; відпов. ред. В. О. Винник]. – К.: Наукова думка, 2003. – 1098 с.
6. Філософський словник соціальних термінів: довідкове видання [Текст] / [заг. ред. П. П. Андрущенко]. – 3-є вид., доп. – К. – Харків: Р.И.Ф., 2005. – 672 с.

Щербачук Л. Ф. **Концептуализация бинарной оппозиции *КРАСОТА/БЕЗОБРАЗНОСТЬ* в сфере украинской фразеологии** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.198-202.

В статье анализируются особенности концептуализации эстетических категорий *красота* и *безобразность* во фразеологической системе украинского языка. Акцентируется внимание на их антропоцентрическом характере и важности зрительного восприятия для оценки внешности объекта.

Ключевые слова: концепт, красота, безобразность, фразеологизм, эстетическая оценка.

Shcherbachuk L. F. **Conceptualization of a binary opposition BEAUTY/ UGLINESS in Ukrainian phraseology** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.198-202.

This article analyzes the features of the conceptualization of aesthetic *beauty* and *ugliness* categories of Ukrainian phraseological system. Attention is drawn to their anthropocentric nature and importance of visual perception to evaluate the appearance of the object.

Key words: concept, beauty, ugliness, phraseological unit, aesthetic evaluation.

Поступила до редакції 03.09.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.203-207.

УДК 802.0–541.1:329.79

ТРАНСФОРМАЦИИ КОНЦЕПТА «СЕМЬЯ» В ЯЗЫКОВОМ СОЗНАНИИ АМЕРИКАНЦЕВ

Эмирсуинова Г. И.

Крымский инженерно-педагогический университет, г. Симферополь

В статье рассматриваются новейшие элементы лексической системы американского варианта английского языка, раскрывающие трансформации концепта «семья» в языковом сознании носителей.

***Ключевые слова*:** концепт, языковое сознание, картина мира, неологизм, лексико-семантическая / тематическая группа, инновация.

Постановка проблемы. Начало XXI века ознаменовалось «неологическим взрывом» в развитии лексической системы английского языка. Бурное развитие техники и технологий различного типа, наблюдаемые нами в современном мире, не может ни оказывать влияния и на взаимоотношения между людьми. Так, современные психологи признают наличие у многих людей Интернет-зависимости, «бьют тревогу» по поводу необходимости корректировки поведения (даже лечения) Интернет-зависимых людей. Существование подобных проблем отражают появившиеся в английском языке термины *juvenoia, web rage, iPod oblivion* и др.

Что же происходит в данной связи с таким традиционным и, казалось бы, незыблемым для американцев (в данной статье речь пойдет именно об американском языковом сознании) явлением, как семья?

Цель данной статьи – выяснить, какова интенсивность и степень трансформации общих представлений о семейных отношениях в языковом сознании носителей американского варианта английского языка.

Ранее нами также предпринимались попытки системного описания тематической группы неологизмов английского языка конца XX века, относящихся к концептуальному полю «семья» [1, с. 43-48]. Возможно ли проследить реализацию принципов традиционализма (*familism, new familism, familistic ethos*) и в неологизмах начала XXI века? Выбранные нами неологизмы свидетельствуют, скорее, о противоположной тенденции либо, по меньшей мере, противоборстве двух возможных тенденций в обществе и, как следствие, их отражении в новых элементах языка.

Итак, что же сегодня представляет собой концептуальное поле «семья» (в данном контексте мы опираемся на толкование данного термина, выдвинутое Г. Клепарским – conceptual domain)? Это открытая совокупность атрибутивных качеств, относительно которых обозначаются и сравниваются семантические структуры, соотносимые с лексическими категориями [2, с. 73].

Рассмотрим данное поле, разбив его на составляющие – тематические группы неологизмов «семейные отношения», «продолжение рода». На наш взгляд,

американский вариант современного английского языка поставляет достаточное количество новых элементов, чтобы проследить возникновение определенных тенденций в языковом сознании, что является отражением общественных настроений.

Обратимся непосредственно к рассмотрению структурных, семантических и функциональных особенностей интересующей нас группы неологизмов. Отталкиваясь от традиционной дефиниции лексемы *family* (group of parents and children) мы можем наблюдать появление дериватов данной лексемы, например, *familism*. Данный неологизм обозначает совокупность семейных ценностей, своеобразное «учение о семье», ее необходимости и важности в развитии личности. Получили распространение в речи и дериваты данного неологизма, например, *familistic*.

If a new familistic ethos is emerging, it is good news for a child [3, с. 65] *The period we are entering is the period of new familism* [ibid, с. 63].

Последнее новообразование свидетельствует о возрождении семейных ценностей и позитивного отношения к ним. Образован данный неологизм с помощью продуктивного суффикса *-ism* (наряду с *natalism, pro-natalism* и др.):

Familism refers to core values of a family type which emphasizes commitment to the family as a unit. [http://www.sociologyindex.com/familism.htm].

Отметим, что структурной особенностью инноваций данного семантического поля является сложность. В целом, наличие двух компонентов, чаще по модели N+N – явление наиболее частое в неологии английского языка. Кроме того, эффективность в неологическом словообразовании продолжают демонстрировать аффиксы и сокращения различных типов. Так, вышеупомянутый суффикс *-ism* является чрезвычайно активным элементом английского словообразования, функционируя в двух ипостасях: как суффикс существительного, обозначающий некую теорию, доктрину и как обозначение типа дискриминации.

Пример неологизма из интересующей нас группы слов как раз подтверждает эту двоякую сущность суффикса. *Singlism* – при первоначальном восприятии данного неологизма есть вероятность предположить, что лексема обозначает такое отношение к жизни, при котором человек делает выбор в пользу одиночества / отказа от семьи. Однако это не так: неологизм обозначает тип дискриминации наряду с *ageism, heightism* (дискриминация по возрасту / росту). В семантике данного неологизма находим элементы «неуважение / неприязнь / нарушение прав» (одиноких людей). На практике это может означать следующее: начальство дает больше поручений тому, у кого нет семьи (ведь такому человеку некуда спешить после работы и т. п.).

The growing numbers of individuals marrying later or not marrying at all, combined with high divorce rates, have resulted in a growing number of adults who will live a considerable portion of their adult lives as singles. Despite this trend, recent empirical investigations suggest that singles face a particular form of stigma and discrimination, termed «Singlism» [The stigma of Singlism: ever-single women's perceptions of their social environment, SAGE Insight, June 22, 2011]

Как видим, появление данной лексической инновации отражает некоторые настроения в обществе: одинокие люди подвергаются дискриминации.

Попробуем проследить прочие тенденции в неологии американского варианта английского языка, свидетельствующие о расширении понятийного круга «семья». Так, понятие одиночества s*ingledom* в отличие от *solitude / loneliness* – понятие более социальное, либо социализированное. Такое одиночество может быть осознанным выбором. Рассмотрим лексику, связанную с понятием одиночества как отказа от семейных отношений и продолжения рода. Наиболее ярко данные компоненты смысла представлены в лексемах *childfree, childfreedom, non-parenthood.*

Относительный неологизм *childfree* (возможно написание *child-free*, вариант-аббревиатура CF) имеет и существительное-дериват *childfreedom*. Говоря о структуре данного термина, следует отметить, что он возник в противовес лексеме *childless* (бездетный) через переходный этап «*childless by choice*». Мы видим, что каритивные суффиксы *-less / -free* принципиально различны по своему словообразовательному значению: если первый обозначает ‘лишенность чего-либо’ (*careless, colourless, doubtless*), то второй – ‘свободу от чего-л.’ (*duty-free, hands-free*). Подобное же значение имел переходный элемент *childless by choice* – ‘бездетный по собственному выбору’.

На сегодняшний день рассматриваемый термин обозначает чрезвычайно сложное понятие, а его дериват *childfreedom / non-parenthood* (не-родительство) – определенную систему мировоззрения. Сущность данной идеологии, основанной на либерально-демократических понятиях свобод, сводится к осознанному отказу от родительства (в особенности биологического, т.е. деторождения и последующего воспитания потомства). Среди идейных вдохновителей данного мировоззрения можно назвать и А. Шопенгауэра с его принципами антинатализма, и феминисток (именно одна из них, Лори Лафайет, стала автором термина); были также и религиозные предпосылки для возникновения такого философского течения. Упомянутый нами выше термин *antinatalism* обозначает свод принципов, не позволяющих индивидууму стать биологическим родителем (стремление к личному благополучию, гармонии с партнером, альтруистический выбор или соображения безопасности).

Феминисткам также принадлежит заслуга в наименовании ряда организаций чайлдфри, например ***No kidding***, ***Kidding Aside***. Сами по себе фразы не новы, обозначают соответственно «Кроме шуток!» и «Шутки в сторону!». Яркий эффект каламбура возникает благодаря столкновению смыслов существительного *kid* (‘козленок; дитя’) и образованного от него путем конверсии глагола *to kid* (‘шутить; дурачиться’). «Обзаводиться детьми – это не шутки!» примерно так может звучать лозунг чайлдфри более молодого поколения (до 30 лет).

Существуют и наименования типов семей без детей, к числу таковых мы относим неологизмы *two-person families / two-career couples*. Именно по причине того, что оба партнера заняты карьерой, продвижением по службе, они не имеют детей, так как их воспитание потребует немало усилий и времени.

Немаловажным аспектом существования семьи является ее материальное положение – именно этот социальный фактор становится ключевым при классификации типов семей (и, как следствие, средств номинации). Так, мы наблюдаем возникновение целого ряда неологизмов-акронимов, отражающих материальное благосостояние американских семей: *SITCOM (single income, two kids, outrageous mortgage), OINK (one income, no kids), DINKY (double income, no kids),*

NILKY (no income, lots of kids), THINKER (two healthy incomes, no kids, early retirement). Во всех вышеназванных акронимах встречается графема i – инициальное сокращение слова income (доход). Именно уровень дохода является ключевым при классификации семей; немаловажным также выступает наличие и количества детей (графемы k / c = kid(s) также обязательны в акронимах данного ряда). Помимо явления акронимии в чистом виде, данные новообразования демонстрируют и каламбурный эффект, коррелируя соответственно с уже существующими в языке лексемами.

Посредством акронимии образованы и неологизмы *SINBAD (single income, no boyfriend, absolutely desperate), SINK (single, independent, no kids).* Если в первом случае ироничная коннотация прослеживается в корреляте, то во втором – уже в самом кодовом названии. Данные лексемы являются составляющими элементами тематической подгруппы «одинокие / свободные люди». Условно данную группу также можно разделить на «мужские» и «женские» наименования людей несемейных.

Так, в первую подгруппу будут входить наименования *himbo, toxic bachelor, manther*; во вторую, соответственно, *leather spinster, cougar, do-it-herselfer.* Неологизм *himbo,* образованный по аналогии с *bimbo* (красивая, сексапильная девушка, «не блещущая интеллектом»), означает молодого человека «в поиске», привлекательного, но недалекого. Компонент значения «вечно свободный (открытый для новых отношений)» обнаруживаем и в неологизме *toxic bachelor* (закоренелый холостяк, который просто не склонен связывать себя узами брака); *manther*, в свою очередь – номинация зрелого мужчины, предпочитающего недолгие, легкие отношения с женщинами помоложе.

Now the Cougars have more than 20 members, including two males who have been dubbed Manthers (aka male panthers), but they'd like more, to expand their fundraising strength. [Steve Newman, «Cougars Conquering Cancer campaign underway», Your Ottawa Region, February 10, 2011]

Данный пример функционирования неологизмов содержит также элемент *cougar* – обозначение женщины средних лет, предпочитающей близкие отношения с партнером несколько моложе ее. Два прочих неологизма, включенных нами в данную группу релевантных единиц, содержат компонент значения «независимая»: так, выражение *leather spinster* обозначает женщину, осознанно не желающую создавать семью и не страдающую от ее отсутствия:

To call oneself a leather spinster is a powerful way of saying, I'm a happily unmarried straight (or asexual) woman and proud of it. The difference between leather spinsters and single women (most) is a purposeful personal choice not a accident or «I don't have a choice in the matter singlehood just happened», it's a lifestyle choice [«Leather Spinster Origins», LeatherSpinsters.com].

Ироничное наименование *do-it-herselfer*, образованное по аналогии с выражением *do-it-yourself* (DIY), обозначает женщину, которая собственноручно (независимо от мужчины, даже если он есть в доме) выполняет традиционно «мужскую» работу по дому (мелкий ремонт, монтаж и проч.).

И, наконец, новообразование *quirkyalone*, которое может относиться к представителям как мужского, так и женского пола, обозначает человека,

предпочитающего одиночество (в ожидании подходящего спутника жизни) неразборчивым или скоротечным отношениям.

For the quirkyalone, there is no patience for dating just for the sake of not being alone. On a fine but by no means transcendent date we dream of going home to watch television. We would prefer to be alone with our own thoughts than with a less than perfect fit. We are almost constitutionally incapable of casual relationships [Sasha Cagen, «The Quirkyalone», To-Do List, June 2000].

Выводы. Итак, мы можем наблюдать развитие двух тенденций в языковой картине мира американцев: с одной стороны, закрепляются и культивируются принципы семейственности как преданности семье, и это находит отражение в номинационном строе английского языка; с другой, обогащается неологизмами и тематическая группа «альтернативные отношения». Возможно, количественное соотношение лексических инноваций на данном этапе – в пользу второй группы, что подтверждает идею о тенденции носителей языка повышенное внимание уделять необычному, неординарному, непривычному. Дальнейшее пополнение новыми единицами именно этой группы мы считаем более вероятным, что, в свою очередь, вызовет интерес исследователей-лингвистов.

Список литературы

1. Емірсуінова Г. І. Вербалізація концепту «родина» в неологізмах англійської мови / Г. І. Емірсуінова // Література в контексті культури. – Вип. 10. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 43-48.
2. Kleparski G. A. Theory and Practice of Historical Semantics / G. A. Kleparski. – Lublin: Catholic University Press, 1997. – 277 p.
3. Utne Reader – 1993. – № 57. – May / June.

Емірсуінова Г. І. **Трансформації концепту «родина» в мовній свідомості американців** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.203-207.

В статті розглядаються новітніші елементи лексичної системи американського варіанту англійської мови, що розкривають трансформацію концепту «родина» в мовній свідомості носіїв.

Ключові слова: концепт, мовна свідомість, картина світу, неологізм, лексико-семантична / тематична група, іновації.

Emirsuinova G. **The Transformations of the Concept «Family» in American Language Thinking** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.203-207.

The article deals with the new elements of American English lexical system, which reveal the transformations of the concept «family» in the language thinking of native speakers.

Key words: concept, the picture of the world, neologism, lexical-semantic / topical group, innovations.

Поступила в редакцию 12.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.208-212.

РАЗДЕЛ 3. СЕМИОТИКА И СИНЕРГЕТИКА ТЕКСТА И ДИСКУРСА

УДК 811.111'38:811.111'42

ЭКСТРАЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ ЛИНГВОСТИЛЕВОЙ СПЕЦИФИКИ АНЛОЯЗЫЧНОГО АФОРИЗМА

Анастасьева О. А.

Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства им. П. Василенко, г. Харьков

В статье рассматривается роль экстралингвистических факторов общения в формировании стилистики афоризма как художественного текста. Рассмотрены стилевые черты англоязычного афоризма. Определено, что в создании лингвостилевой специфики, наряду с другими стилевыми чертами, участвует художественно-образная речевая конкретизация.

Ключевые слова: экстралингвистическая обусловленность, экстралингвистические факторы, стилевые черты, художественно-образная речевая конкретизация.

Постановка проблемы. Для современной лингвистики характерно пристальное внимание к тексту и языковой личности. Текстоцентрическое направление остается одним из приоритетных наряду с антропоцентрическим, коммуникативно-прагматическим, функциональным, когнитивным, лингвокультурологическим.

Актуальность исследования определяется общей направленностью современной научной парадигмы, ее заинтересованностью проблемами взаимодействия языка, мышления и культуры, а также важностью объекта исследования в стилистической характеристике англоязычного афоризма.

Целью статьи является выявление значения экстралингвистических факторов, обусловливающих формирование стилевых черт англоязычного афоризма.

Объектом анализа являются стилевые черты англоязычного афоризма, **предметом** – экстралингвистические факторы их обусловливающие. Исследование проводилось на материале 150 афоризмов, отобранных методом сплошной выборки из произведений англоязычных авторов.

В рамках коммуникативной стилистики комплексное изучение художественного текста предполагает исследование лингвистических и экстралингвистических факторов общения, связанных с порождением текста и его интерпретацией [5, с. 157]. Среди экстралингвистических факторов общения для коммуникативной стилистики художественного текста актуальными являются личность автора и адресата; цели и задачи, определяющие их первичную и вторичную

коммуникативную деятельность; специфика сферы общения; характер ситуации; жанр и т. д. [5, с. 158].

В качестве истинно функционального подхода в стилистике отмечают не структурно-лингвистический метод описания стилей, а выявление «особенностей функционирования этих стилей <…>, соотнесение стилеобразующих факторов и языковых средств», необходимость «показать роль экстралингвистического» [3].

Афористический текст, без сомнения, представляет собой особый вид текста, обладающего лингвостилевой и жанровой спецификой. С одной стороны, афоризмами принято называть краткие, глубокие по содержанию и законченные в смысловом отношении суждения, принадлежащие определенному автору и заключенные в образную, легко запоминающуюся форму [4, с. 3]. С другой стороны, «… афоризмы как зеркало национальной культуры содержат в себе большой объем информации о традициях, устоях, своеобразии миропонимания и менталитета того или иного языкового сообщества» [1, с. 58].

Коммуникативное направление стилистики дает возможность глубже понять природу афоризма. В создании лингвостилевой специфики афористического текста, наряду с другими стилевыми чертами, участвует и художественно-образная речевая конкретизация – базовая стилевая черта художественной речи, которая, будучи детерминированной целым комплексом экстралингвистических факторов, приобретает специфический характер, отличающий ее от образной конкретизации в литературно-художественном тексте [5, с. 585]. Понятие художественно-образной речевой конкретизации выходит за рамки словесной образности, простого использования метафор или других образных средств языка (тропов и фигур), а также эмотивных языковых элементов как выражения эмоциональности речи [5, с. 585].

Под экстралингвистическими факторами понимают явления внеязыковой действительности, в которых протекает речевое общение и под влиянием которых происходит отбор и организация языковых средств [5, с. 624]. Необходимо отметить, что стилевые черты находятся в промежуточном положении между экстралингвистическими факторами и языковыми средствами. Основными называют следующие экстралингвистические факторы: сфера общения, форма мышления, цель общения, тип содержания, функция языка, ситуация общения [5, с. 625].

Рассмотрим, как перечисленные экстралингвистические факторы реализуются в афоризме. Афоризму подвластна самая широкая сфера общения (наука, искусство, политика, право, религия, быт и т. д.). Что касается формы мышления, то афористические высказывания объединяют логическое и образное мышление, а также реализуют эстетическую, коммуникативную, экспрессивную функцию языка. Цель общения может быть самой разнообразной. Афоризму присущи следующие потенциальные прагматические установки: 1) констатация, резюмирование; 2) парирование; 3) урезонивание; 4) предостережение, угроза; 5) обличение, упрек; 6) сетование; 7) (само)оправдание; 8) (само)уничижение; 9) обоснование; 10) успокаивание; 11) побуждение; 12) совет; 13) апелляция к авторитету автора; 14) лозунг (слоган); 15) эстетическое воздействие; 16) потрясение неожиданностью аргументации; 17) познание. Кроме того, афоризм употребляется как в официальной, так и неофициальной ситуации общения. Своеобразие экстралингвистических факторов определяет специфику стилевых черт афоризма.

С точки зрения изучения стилевых черт афоризма, интерес представляет научная работа Т. Н. Манякиной, в которой на материале немецкого языка проведен

разносторонний системный стилистический анализ афоризмов с помощью метода лингвистической интерпретации текста. В качестве значимых черт рассматриваются экспрессивность, общезначимость, информативная плотность (сжатость), коммуникативная четкость. Показана специфика взаимосвязей логико-семантического и языкового аспектов произведений этого жанра.

Общезначимость афоризмов рассматривается как стилевая черта, адресующая, в первую очередь, к содержанию произведения. Общезначимость афоризма – это определенная ценность содержащейся в нем информации для широкого круга людей. Актуальность предмета, глубина мысли составляют имплицитную, внутреннюю основу общезначимости. Общезначимость афоризма в целом носит дидактический характер. В конкретном же произведении может преобладать назидательная, прагматическая или созерцательно-информативная направленность общезначимости. Конституентом общезначимости афоризмов в ее языковой реализации является обобщенность суждения. Общезначимость афоризмов поддерживается также экспрессивностью, оригинальностью их языковой формы. Благодаря такому взаимодействию жанрово-стилевых черт афористическое высказывание может обладать общезначимостью при нулевой реализации ее основного конституента – обобщенности, что наблюдается в конкретно-исторических и эпиграмматических афоризмах. Поэтому общезначимость как жанрово-стилевая черта афоризмов включает в себя не только коммуникативно-логический (ведущий) аспект, но и оценочно-эстетический. Отсюда под общезначимостью афоризмов в широком смысле следует понимать ценность афоризма для широкого круга читателей на основе актуальности его предмета и содержания, а также яркости его языковой формы [2, с. 33-34].

Экспрессивность как стилевая черта афоризмов проявляется в усиленной выразительности, яркости языковой формы произведения. Экспрессивность реализуется через ведущие конституенты (оригинальность, образность) и факультативный конституент – эмоциональность [2, с. 100].

Оригинальность – подчеркнутая необычность афоризма в семантическом и языковом планах, противоречащая внелингвистическому опыту читателя или языковой традиции. Оригинальность реализуется посредством алогизма, – семантико-речевого приема, в основе которого лежит структурно-логический принцип неожиданного соединения далеких явлений. В отличие от произведений крупных форм, в афоризмах алогизм выступает не вспомогательным стилистическим элементом, а определяет всю семантико-стилистическую суть произведения, служа иногда даже поводом к созданию произведения. На внешнем, языковом уровне алогизм получает четкое, очевидное проявление, если исходным материалом для него служат речевые факты, и косвенное, если его источником служит экстралингвистическая ситуация. В соответствии с этим выделяются два вида алогизма:

1) алогизм как семантико-стилистическое средство оригинальности (парадокс, гротеск, неожиданный поворот мысли): *A man can be happy with any woman so long as he doesn't love her. Oscar Wilde*;

2) алогизм как языково-стилистическое средство оригинальности (столкновение формы и содержания, столкновение понятий, каламбур (двойной смысл и игра слов)): *Work is the curse of the drinking classes. Oscar Wilde.*

Образность – одна из наиболее характерных черт жанра. Образность как конституент экспрессивности выполняет в афоризмах ряд функций: сообщение новых сведений о предмете, передача оригинального авторского видения явлений, идейно-эмоционального отношения к ним, эмоциональное воздействие на читателя, достижение наглядности характеристики или оценки, конкретности в передаче абстрактного, сжатости в изложении мысли и др.:

Money is like manure, of very little use except it be spread. Francis Bacon.

A room without books is like a body without a soul. Gilbert K. Chesterton.

Эмоциональность – факультативная жанрово-стилевая черта афоризма. Экстралингвистическим фактором эмоциональной экспрессии является острокритическое, пристрастное отношение автора к окружающей действительности. Функция эмоциональной экспрессии – убеждение путем эмоционального воздействия [2, с. 102]:

When we were children we were grateful to those who filled our stockings at Christmas time. Why are we not grateful to God for filling our stockings with legs? Gilbert K. Chesterton.

Информативная плотность (сжатость) – это стилевая черта, проявляющаяся во взаимодействии краткости и информативной емкости словесного ряда. Краткость – свойство, характеризующее афоризм количественно с точки зрения его протяженности. Информативная плотность словесного ряда представлена способностью нести одновременно несколько видов информации. Информативная емкость словесного ряда афоризмов основывается на полиинформативных возможностях языковых средств [2, с. 104].

Содержание афоризмов складывается из двух компонентов: предметно-логической информации и экспрессивно-стилистической. Информативная насыщенность, плотность произведения достигается благодаря расширению обоих компонентов информации за счет использования разнообразных средств экспрессивности. Речевым фактором информативной насыщенности оптимальность лексического ряда афоризмов является также оптимальность лексического наполнения: в афоризме нет информативно незначащих, лишних слов. Это демонстрирует, например, знаменитый афоризм *Knowledge is power. Francis Bacon.*

Коммуникативная четкость афоризма, т. е. наибольшая однозначность выявления его коммуникативного задания, основывается на однонаправленности элементов его структуры, когда все они или большая их часть служат одной цели – выражению определенного значения. Специфическим фактором коммуникативной четкости афоризмов выступает типизированность их обобщенно-смысловой и речевой структуры. Афоризмам присущ конечный набор семантико-языковых моделей. В соответствии с этими моделями выделяются следующие обобщенно-смысловые разряды афоризмов:

а) с наиболее выраженной дидактической направленностью содержания:

– предписывающие;

– оценочные;

б) с точки зрения типов логико-смысловых отношений, присущих афористическому суждению:

– характеризующие афоризмы (афоризмы-определения, афоризмы-свойства, афоризмы аподиктической зависимости);

– экзистенциальные;

– афоризмы-предположения [2, с. 156-157].

Выводы. Экстралингвистической обусловленности принадлежит определяющая роль при формировании стилевых черт англоязычного афоризма.

Перспективой дальнейшего исследования является изучение средств художественно-образной конкретизации экстралингвистических факторов в англоязычном афоризме.

Список литературы

1. Артемова А. В. Эмотивно-оценочная объективация концепта ЖЕНЩИНА в семантике ФЕ (на материале английской и русской фразеологии): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук / А. В. Артемова. – Пятигорск, 2000. – 16 с.
2. Манякина Т. Н. Языково-стилистическая характеристика жанра афоризмов (на материале немецкого языка): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Т. Н. Манякина. – Днепропетровск, 1980. – 230 с.
3. Одинцов В. В. Стилистика текста: [монография] / В. В. Одинцов. – М.: Наука, 1980. – 263 с.
4. Федоренко Н. Т. Афористика / Н. Т. Федоренко, Л. И. Сокольская. – М.: Наука, 1990. – 419 с.
5. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / [под ред. М. Н. Кожиной]. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 696 с.
6. The Oxford Dictionary of Phrase, Saying & Quotation. – Oxford University Press, 2002. – 846 p.

Анастасіїва О. А. **Екстралінгвістична обумовленість лінгвостильової специфіки англомовного афоризму** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.208-212.

У статті розглянуто роль екстралінгвістичних факторів спілкування у формуванні стилістики афоризму як художнього тексту. Розглянуто стильові риси англомовного афоризму. Визначено, що в створенні лінгвостильової специфіки афористичного тексту, поряд з іншими стильовими рисами, бере участь художньо-образна мовна конкретизація.

Ключові слова: екстралінгвістична обумовленість, екстралінгвістичні фактори, стильові риси, художньо-образна мовна конкретизація.

Anastasjeva O. **Extralinguistic conditionality of linguistic style of english aphorism** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.208-212.

This paper concerns with the role of extralinguistic factors of communication in the formation of the style of aphorism as a type of fiction text. The style features of the English aphorism have been observed. Figurative speech concrete definition along with other style features has been determined to take part in the formation of linguistic style of the aphoristic text.

Key words: extralinguistic conditionality, extralinguistic factors, style features, figurative speech concrete definition.

Поступила в редакцию 05.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.213-219.

УДК 811.161.1'42:32

КАТЕГОРИЯ АДРЕСАЦИИ В ПРОГРАММНЫХ РЕЧАХ ПОЛИТИКОВ

Бессонова Л. Е.

Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского, г. Симферополь

В статье раскрывается семантико-прагматическое содержание категории адресации, описываются когнитивные механизмы порождения политического текста, направленного на адресата, выявляется репертуар языковых средств трехмерной оппозиции *свой/другой/чужой*.

Ключевые слова: адресация, политический текст, оппозиция, программная речь.

Постановка проблемы. В современной лингвистике в рамках коммуникативно-дискурсивной парадигмы выделяется целый ряд перспективных направлений, одно из которых связано с изучением политического дискурса и его составляющих. Анализ политического дискурса позволяет выявить специфику политических текстов как основы политической коммуникации, установить ключевые понятия при категоризации политического мира с описанием их концептуального содержания, определить особенности когнитивных механизмов порождения текста и на основе этого описать текстовое пространство в трехмерном измерении. Данное исследование выполнено в рамках лингвистической дискурсологии – науки, изучающей как языковые средства репрезентации текстов (структурно-семантическая составляющая дискурса), так и процессы языкового сознания, влияющие на порождение и восприятие текстов (процессуальная составляющая дискурса).

Несмотря на многоаспектность изучения политического текста с позиции текстообразования многие проблемы не получили своего окончательного решения в научных трудах последнего десятилетия. Так, категория адресации как прагматический фактор построения семантического пространства политического текста рассматривалась лишь в рамках речевой структуры текста или жанровой типологии. С этим и связана **актуальность** предлагаемого исследования.

Политический дискурс является многомерным и сложным для исследования образованием, в рамках которого адресат – одно из главных действующих лиц в интерпретативном объяснении [4, с. 375]. Адресат, под которым часто подразумевается имплицитная аудитория, определяет структуру и содержание любого политического текста. Это связано с тем, что основной функцией политического дискурса является его использование в качестве инструмента политической власти, поэтому любой политический текст создается адресантом с целью воздействия на адресата, с учетом ценностных ориентиров, горизонта ожиданий и потенциальных реакций аудитории.

Статью Н. Д. Арутюновой 1981 года «Фактор адресата», поставившую проблему влияния различных «аспектов, амплуа или функций» адресата на

адресанта, можно считать программной для современной лингвистики. «Мы пользуемся термином “адресат”, – отмечает Н. Д. Арутюнова, – подчеркивая при этом сознательную направленность речевого высказывания к лицу (конкретному или не конкретному), которое может быть определенным образом охарактеризовано, причем коммуникативное намерение автора речи должно согласовываться с его характеристикой. Иными словами, всякий речевой акт рассчитан на определенную модель адресата» [1, с. 358]. Таким образом, фактор адресата характеризуется, прежде всего, его отношением к речевым актам, внутренней речи и тексту.

Цель данного исследования – описать способы репрезентации категории адресации и ее влияние на структуру и информативность политического текста.

Показательным с позиции функционально-прагматического потенциала является текстовый корпус инаугурационных и программных речей современных политиков. Инаугурационные и программные речи традиционно относят к монологическому институциональному дискурсу, однако монолог предполагает не только говорящего, но и адресата, что особенно очевидно в рамках политического дискурса. Специфика политического монолога состоит в том, что роль говорящего не переходит от одного лица к другому, поэтому многие исследователи рассматривают монолог как частный случай диалога, хотя понятие диалога связывают, прежде всего, с деятельностью говорения, а монолог – с его результатом. В литературоведении идее о диалогическом характере любого текста созвучна концепция полифонического романа М. М. Бахтина [2], согласно которой литературные произведения крупных жанров представляют собой диалоги между автором, литературными героями и читателем.

Необходимость дискурсивного исследования политических речей диктуется тенденциями развития политической коммуникации, а именно – сменой монологической коммуникативной парадигмы на устную диалогическую парадигму. Открытость в коммуникации предполагает диалогизацию общения, которая проявляется в расширении функций диалогической речи в структуре речевых действий, развитии новых видов и форм диалога, формировании системы языковых средств адресации, эксплицитно или имплицитно указывающих на адресата (обращения-имена, местоимения, глагольные формы 2-ого лица, междометия, адресные метатексты и др.). Дискурсивная парадигма обеспечивает такой характер научного поиска, который соотносится с одной из главных особенностей современной лингвистики – «стремлением уйти от атомарности и найти крупные ментальные структуры, детерминированные социально и коммуникативно» [8, с. 357]. Данный подход к изучению политической коммуникации особенно плодотворен, так как позволяет осмыслить «важную, сущностную сторону этой области функционирования языка – специфику осуществляемой в ней концептуализации мира, порождающей широкий спектр форм манипулятивного воздействия» [6, с. 21]. Все это обусловливает и выбор практического **материала**: исследование проводилось на материале текстов советского политического дискурса 1980-х годов, прежде всего, программных речей политических лидеров СССР и русскоязычного президентского дискурса последнего десятилетия.

Программная речь, как и инаугурационная, является прототипным, или первичным, жанром в полевой структуре политического дискурса, но если в базовой семиотической триаде пространства политического дискурса «интеграция-ориентация-агональность» инаугурационная речь относится к интеграции (оратор стремится к поиску и сплочению сторонников), то программная речь принадлежит жанровому полю «ориентация» (главная цель автора в таких жанрах – формулировка и разъяснение политической позиции).

Научная новизна предлагаемого исследования заключается в разработке концепции, согласно которой жанры инаугурационной и программной речей противопоставлены в пространстве русскоязычного политического дискурса на основании обратно пропорционального соотношения информативной и фатической интенций. В работе впервые разработан комплексный семантико-прагматический анализ политических текстов, доказана зависимость между характером адресации, структурой и содержанием дискурса, исследовано влияние экстралингвистических факторов на функционирование идеологем, онимов, аббревиатур, местоименных форм и т.д.

В основе параметризации устного политического дискурса лежит традиционная в лингвистике трехмерная оппозиция *свои/другие/чужие*, которой и принадлежит базовая роль в моделировании смыслового, понятийного, прагматического пространства политического дискурса.

Как показал комплексный анализ программных речей политиков на основе семиотической оппозиции категорий *свои/другие/чужие*, вычленить образ адресата, являющийся функционально разноплановым, можно только с помощью пересекающихся, взаимодополняющих признаков, вербализованных в тексте на различных уровнях (прежде всего, на лексическом – на основе использования ключевых слов и метафор различной тематической и стилистической тональности). Это объясняется прагматическим смыслом категорий, например, категория *другие* противопоставлена категории *свои*, но лишена отрицательных коннотаций, характерных для категории *чужие*.

В результате исследования утверждается влияние адресации на уровень репрезентации политического института лидером, соотношение фатики и информативности, содержание онимов в текстах речей, соотносимость речей с типами речевых актов.

Так, семантико-прагматический анализ текста программной речи М. С. Горбачева (Доклад XXVII съезду КПСС 25 февраля 1986 года) показал неравное соотношение семантических полей *свои/другие/чужие* (соответственно 13,6 : 1,9 : 0,5).

По данным контент-анализа (приводится процентное соотношение лексических единиц в соответствующих семантических полях), центральными лексемами семантического поля *свои* являются*:* мы (партия) – 7,8 %, мы (народ) – 2,9 %, КПСС – 17,3 %, социализм – 4,1 %, коммунизм – 1, 9%, СССР – 4,9 %, могучая поддержка (об отношении народа к власти) – 4,6 %, общество – 5,1%, страна – 2,5 %, государство – 1,2 %, Родина – 2,4 %, Отечество – 0,7 %, народ – 4,6 %, рабочие – 1,5 %, трудящиеся – 1,5 %, массы – 1 %, Ленин, по-ленински – 2,7 %, Маркс – 0,2 %, Энгельс – 0,2 %. Периферийные лексемы семантического поля *свои*: великий (о Ленине) – 0,1%, революция – 0,1%, борьба – 0,1%, дело – 0,03%, авторы писем –

0,1%, одобрение (об отношении народа к власти) – 0,2%, ветераны – 0,7%, молодежь – 0,5 %, женщины – 0,5 %, сознательный (о народе) – 0,03%, честный (о народе) – 0,03%, патриотический (о народе) – 0,03% и др.

Семантическое поле *другие* включает в себя центральные лексемы *мир* – 19,6 %, *международный* – 10,7 %, *человек* - 8,9 %, *человечество* – 3, 6 %, *друзья (братские страны СССР)* – 5,4 %, *Земля* (планета) – 5,3 %, *государства* – 2,8 %, *народы* – 3.6 %, *цивилизация* – 3,6 % и др. В периферийной зоне семантического поля *другие* находятся номинации, связанные с ценностными ориентирами: изменившийся мир – 7,1%, уникальное общество – 0,03% , прогрессивная общественность – 1,8 % и др.

Центральные лексемы семантического поля *чужие*: буржуазия – 11,1 %, империализм – 12,3 %, правители капитала – 16,7 %, недостойные члены партии – 10,1 %, капитализм – 5,6 %. Периферийные лексемы семантического поля *чужие:* ядерный конфликт – 33,3 %, гонка вооружений – 5, 4 %, политика гегемонизма – 5,6 %.

На пересечении семантических полей *свои* и *другие* располагаются лексемы с ядерными компонентами ‘друг’, ‘товарищ’, называющие страны соцсистемы, «одобряющие» политику СССР: *Наших* ***друзей за рубежом*** *воодушевляют непоколебимое стремление СССР к прочным* ***товарищеским отношениям*** *и разностороннему* ***сотрудничеству*** *со всеми государствами мировой социалистической системы* [Горбачев 1986].

В программной речи М. С. Горбачева зона пересечения семантических полей *другие* и *чужие* представлена нечетко. К ней относятся лексемы, условно сочетающие контекстуально определяемые пейоративность и нейтральность: лексемы «ядерный», «вооружение», «изменившиеся условия» и т.д. На пересечении семантических полей *свои* и *чужие* находятся лексемы со значением ‘недостатки’, подвергаемые адресантом конструктивной критике и реализуемой в метафорических моделях (например, *формализм, бюрократизм, казенщина, застойное, консервативное, мешает продвижению* и др.): *Наша партия – здоровый организм, она […] искореняет* ***формализм, бюрократизм*** *и* ***казенщину****, отсекает все* ***застойное, консервативное****, что* ***мешает*** *нашему* ***продвижению вперед,*** *освобождаясь от тех, кто* ***скомпрометировал*** *себя* ***плохой работой*** *и* ***недостойным поведением*** [Горбачев 1986]. Отметим, что для политического дискурса 1980-х гг. характерна редукция силы и многообразия идеологических внушений, которая является причиной резкого сокращения общего объема и уменьшения номинативной плотности семантического поля *чужие*. Приглушение пейоративных и мелиоративных коннотаций приводит к потере тоталитарной четкости зон пересечения семантических полей. Тем не менее, как показывает контекстологический анализ текста, для языка институционального общения начала 1980-х гг. в значительной степени характерны советизмы, речевые штампы и канцеляризмы.

Одним из этапов семантико-прагматического анализа является выявление ключевых идеологем и определение их функционально-стилистических особенностей. Так, идеологема *империализм* – общеупотребительная и воспринимаемая адресатом по-разному, универсальная идеологема-понятие с отрицательным аксиологическим модусом, значение которой трактуется в словарях как «государственная политика, направленная на завоевание территорий, колоний, установление политического или экономического контроля над другими

государствами». В контексте реализуются коннотации идеологемы ‘ответственный за начало гонки вооружений и возможной ядерной войны’, ‘виновник войн, фашизма, геноцида’, ‘агрессивный’, ‘авантюристический’: ***Гонка вооружений**, развязанная **империализмом** […]* [Горбачев 1986]. *Просвещенный XX век вошел в историю такими **порождениями империализма**, как самые кровопролитные **войны** разгул **милитаризма** и **фашизма, геноцид, обездоленность** миллионов* [Горбачев 1986]; ***Агрессивные** планы и возможности **империализма** развязать **ядерную** войну […]* [Горбачев 1986]; ***Империализм** в силу своей общественной природы постоянно генерирует **агрессивную / авантюристическую** политику* [Горбачев 1986]; ***Бесправные** объекты **империалистической** политики* [Горбачев 1986]. Как показал контекстологический анализ, идеологема *империализм* в 1980-е гг. приходит на смену идеологеме *колониализм* (см. программные речи Н. С. Хрущева, Л. И. Брежнева) и является контекстуальным синонимом лексемы *неоколониализм: […] и прочих атрибутов **империалистической неоколониалистской** политики* [Горбачев 1986]. Для текста характерно очевидное противопоставление идеологем *империализм* и *социализм*, в результате чего утверждается пафосная тональность текста с константами «авторитет СССР», «верность советским идеологическим принципам»: ***В отличие** от **империализма,** пытающегося **силой остановить** ход истории, вернуть **былое, социализм** по собственной воле никогда не связывал свое **будущее** с военными решениями международных проблем* [Горбачев 1986].

Интересной по своему семантико-прагматическому содержанию, на наш взгляд, является идеологема *человечество* – общеупотребительная идеологема-понятие со смешанным аксиологическим модусом, узуальное значение которой «люди, человеческий род, человеческое общество» [БАС т. 17, ст. 833]. В контексте идеологема обладает такими коннотативными приращениями, как ‘зависит от политики СССР’, ‘цивилизованное, отрицающее империализм’, ‘цивилизованное, поддерживающее социализм’: *Социализм – это реальная возможность, открытая всему **человечеству**, пример, устремленный в будущее* [Горбачев 1986]; *Наиболее важная с точки зрения судеб **человечества** группа противоречий связана с отношениями между государствами двух систем* [Горбачев 1986]. Активное использование данной идеологемы в тексте речи связано с тем, что речь М. С. Горбачева – программа перестройки всех сфер советского политического и общественного строя, а лучшей аргументацией целесообразности таких радикальных перемен является обоснование значимых для истории политических результатов.

С реализацией фактора адресации связано насыщение текста личными и притяжательными местоимениями. Однако притяжательное местоимение *мой*, например, в тексте данной речи не представлено, что связано с позиционированием партии (не личности) в качестве адресанта. Личное местоимение *я* встречается только в составе вводной конструкции «я бы сказал», использование которой, с одной стороны, обусловлено интерпретативностью жанра программной речи, с другой стороны, является показателем речевой избыточности: *Молодых людей 80-х годов отличают широкий кругозор, образованность, энергия. Они, **я бы сказал**, заряжены на действие* [Горбачев 1986]; *В нынешний тревожный век наша социальная и, **я бы сказал**, жизненная стратегия нацелена на то, чтобы люди берегли планету* [Горбачев 1986].

В тексте речи наиболее частотно *мы* инклюзивное с референтом «партия», реализующее интегративную и манипулятивную функции, выражающиеся в прагматической пресуппозиции, интенции говорящего: *Так, и только так* ***мы*** *сможем выполнить завет великого Ленина […]. Иной судьбы* ***нам*** *историей не дано. Но какая, товарищи, это прекрасная судьба* [Горбачев 1986]; ***Мы*** *уверенно смотрим в будущее, ибо опираемся на могучую поддержку народа* [Горбачев 1986]. При размытом образе коллективной автореференции местоимения *мы*, *наш* указывают на народ России в целом. Кроме того, интегративное *мы* «всеобщее» в тексте программной речи связано с осмыслением адресантом философских категорий «времени», «истории», «будущего»: *Таков мир, в котором* ***мы*** *живем в преддверии третьего тысячелетия* [Горбачев 1986]. Личные местоимения *я, вы* встречаются только в составе тавтологичных вводных конструкций, что свидетельствует о факультативности местоименных форм и слабой диалогичности речи. Личное местоимение *вы* встречается в тексте два раза в составе вводной конструкции «как вы знаете» и реализует контактоустанавливающую интенцию автора: ***Как вы знаете****, мы предприняли серию односторонних шагов* [Горбачев 1986].

Интересным, на наш взгляд, является выявление роли онимов и аббревиатур в тексте политической речи. Так, в составе семантического поля *свои* представлены антропонимы (*Ленин, Маркс, Энгельс*), топонимы (*Алма-Атинская республика, Белоруссия, Грузия, Киргизия, Краснодар, Латвия, Омск, Свердловск, Узбекистан, Ульяновск, Челябинск, Чимкентская республика, Эстония*), аббревиатуры (*ВЦСПС, Госплан, Госснаб, колхоз, КПСС, Минтяжмаш, МПС, совхоз, СССР, ЦК, ЭВМ*). В составе семантического поля *другие* высокой степенью активности отмечаются топонимы (*Азия, Англия, Афганистан, Африка, Варшава, Восток, Западная Европа, Карибский бассейн, Китай, Латинская Америка, Франция, Япония*), но отсутствуют антропонимы и аббревиатуры. В составе семантического поля *чужие* в тексте речи представлено два топонима (*Вашингтон, Америка*), аббревиатура (*США*), отсутствуют антропонимы.

Насыщенность текста различными типами онимов свидетельствует об информативности, интертекстуальности, доказательности, конкретности суждений. Для тоталитарного дискурса конца 1980-х гг. характерна редукция категоричности и многообразия идеологических внушений, однако многочисленные аббревиатуры и сложносокращенные образования сохраняются в качестве глубинного фундамента тоталитарного языка.

Выводы. Итак, рассматриваемая речь М. С. Горбачева представляет собой программу перестройки советского политического и общественного строя, поэтому в тексте речи происходит переосмысление важнейших идеологем советского политического дискурса. В тексте речи очевидно использование традиционного для советского дискурса манипулятивного приема прагматической пресуппозиции, т.е. преподнесение спорного суждения как истинного. Объемность и высокая номинативная плотность семантического поля *свои*, средняя представленность семантического поля *другие*, низкая степень плотности и абстрактность семантического поля *чужие*, размытость зон полевого пересечения – классический пример макрополевой структуры демократического дискурса с внутригосударственным адресатом.

Комплексный анализ репрезентаций категории адресации приводит к размышлениям не только о способах категоризации политического мира, но и о степени восприятия событий этого мира.

Список литературы

1. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата / Н. Д. Арутюнова // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1981. – Т. 40. – № 4. – С. 356-367.
2. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского: [монография] / М. М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1972.
3. Горбачев 1986: Горбачев М. С. Политический доклад ЦК КПСС / М. С. Горбачев // Избранные речи и статьи. – Т. 3. – М. : Политиздат, 1987. – С. 3-78.
4. Демьянков В. З. Интерпретация политического дискурса в СМИ / В. З. Демьянков // Язык средств массовой информации: [учебное пособие]. – М. : Академический проект, 2008. – С. 374-393.
5. Кибрик А. А. Модус, жанр и другие параметры классификации дискурсов [Электронный ресурс] / А. А. Кибрик. – Режим доступа: http://www.philol.msu.ru/~otipl/new/main/people/kibrik-aa/files/Discourse_classification@VJa_2009.pdf. Проверено 10.09.11.
6. Михалева О. Л. Политический дискурс: Специфика манипулятивного воздействия: [монография] / О. Л. Михалева. – М., 2009. – 256 с.
7. Стернин И. А. Социальные факторы и развитие современного русского языка / И. А. Стернин // Теоретическая и прикладная лингвистика. – Вып. 2. Язык и социальная среда. – Воронеж, 2000. – С. 4-16.
8. Фрумкина Р. М. Фрагменты дисциплинарной панорамы. Лингвистика вчера и сегодня / Р. М. Фрумкина // НЛО. – 2001. – № 4. – С. 347-360.

Бессонова Л. Ю. **Категорія адресації в програмних промовах політиків** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.213-219.

У статті розкривається семантико-прагматичний зміст категорії адресації, описуються когнітивні механізми породження політичного тексту, направленого на адресата, а також виявляється репертуар мовних засобів тривимірної опозиції *свій/другий/чужий*.

Ключові слова: адресація, політичний текст, опозиція, програмна промова.

Bessonova L. **The category of addressing in the programme speeches of politicians** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.213-219.

The semantic-pragmatic content of the category of addressing is emphasized in the article, the cognitive mechanisms of origination of political text, which is referred to the recipient, is described, the repertoire of linguistic means of the three-dimensional opposition of own/other/another's is exposed.

Key words: addressing, political text, opposition, programme speech.

Поступила в редакцию 15.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.220-225.

УДК 811.161.1'42

ПРЕЦЕДЕНТНЫЕ ФЕНОМЕНЫ В НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОМ ЛИНГВИСТИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ (НА ПРИМЕРЕ ЭНЦИКЛОПЕДИИ ДЛЯ ДЕТЕЙ)

Габидуллина А. Р.

Горловский государственный педагогический институт иностранных языков, г. Горловка

В статье показаны возможности детской энциклопедии по формированию лингвистической прецедентосферы. Названы способы введения прецедентного феномена в научно-популярный текст: историко-лингвистический и биографический очерк, историко-лингвистический комментарий, лингвистическая справка, которые содержат имена ученых и описания их открытий.

Ключевые слова: прецедентный субтекст, прецедентный феномен, научно-популярный текст.

Постановка проблемы. Задача лингвистической энциклопедии для детей – познакомить школьников (и студентов) с именами выдающихся филологов и их научными достижениями. Как говорится в колонке редактора, «в истории нам важны не даты; нам интересны люди, их поиск, опыт их жизни» [5, с. 5]. Каждый научный текст – это система субтекстов. Субтекст - фрагмент целого текста, реализующий в нем один из аспектов познавательной ситуации (онтологический, методологический, аксиологический, рефлексивный или коммуникативный), имеющий свой денотат, выполняющий текстообразующую функцию и обладающий определенной целеустановкой, в соответствии с чем сформировано внутренне и внешне организованное относительно самостоятельное смысловое целое [1]. По мнению Е. А. Баженовой, в собственно научном тексте можно обнаружить и прецедентный субтекст, который, являясь разновидностью онтологического и гносеологического субтекстов, осуществляет идентифицирующую референцию, актуализируя лишь имя научного объекта. Прецедентный субтекст является средством выражения научных констант, выполняющих функцию ориентирования в пространстве множества научных идей. Содержание прецедентного субтекста (целостная научная концепция) известно как автору, так и адресату, поэтому его эксплицитная дескрипция была бы коммуникативно избыточной. По этой же причине он, как правило, не имеет специальных метатекстовых или графических демаркаторов. Прецедентный субтекст апеллирует к знаниям и памяти читателя, отражает общность апперцепционной базы отправителя и получателя научного сообщения.

Цель статьи – показать, как создается прецедентный субтекст в научно-популярном лингвистическом тексте.

Объект исследования – «Энциклопедия для детей. Том 10. Языкознание. Русский язык».

Прецедентные феномены (ПФ) из сферы «Лингвистика» (ПФ - «… компонент знаний, назначение и содержание которого хорошо известно представителям определенного этнокультурного сообщества, актуальный и использованный в когнитивном и коммуникативном плане» [4, с. 172]) содержатся практически в каждом разделе детской энциклопедии. Одни имена выдающихся лингвистов упоминаются эпизодически (*Г. Бауэр, П.Э. Ботт, И. М. Дьяконов, Л. Заменгоф, Н. М. Кондратов, Ж. Опперт, Э. Хинкс*), другие (*Федор Иванович Буслаев, Эмиль Бенвенист, Вильгельм фон Гумбольдт, Бодуэн де Куртенэ, Александр Афанасьевич Потебня, Фердинанд де Соссюр, Филипп Федорович Фортунатов, Алексей Александрович Шахматов, Лев Владимирович Щерба, Михаил Васильевич Ломоносов*) повторяются, работы этих ученых цитируются, и тем самым они имеют тенденцию стать прецедентными не только в науке, но и в сознании школьников.

ПФ участвуют в реализации очень важной для научно-популярного текста категории – адресатности, отражающей направленность текста на определенный круг людей, их знания, мнения, интересы, задающей определенную модель семантической и прагматической пресуппозиции реципиента. В научно-популярном тексте фоновые знания адресанта и адресата не совпадают, поэтому информация о выдающихся лингвистах в них представлена эксплицитно – как научно-популярный (историко-лингвистический и биографический) очерк, историко-лингвистический комментарий, научно-популярная статья или лингвистическая справка и др.

Так, на с. 566-567 представлен биографический очерк «**Жан Франсуа Шампольон**», в котором рассказывается о жизни известного ученого, расшифровавшего египетские иероглифы; на с. 165 – очерк «**Филипп Федорович Фортунатов**» - изложение фактов биографии знаменитого лингвиста и описание его открытий. Авторы Детской энциклопедии подчеркивают, что именно Ф. Ф. Фортунатов «ввел термин морфология вместо бытовавшей в то время этимологии и разработал учение о форме слова, превратив морфологию в самостоятельную науку об устройстве морфологического яруса языка» [5, с. 165]. В отличие от собственно научной литературы в популярном лингвистическом тексте полностью называются имя и отчество ученого и даты его жизни. Каждый очерк снабжается фотографией лингвиста, выделяется цветом, т. е. это всегда креолизованный текст.

Помимо очерков, информацию о выдающихся лингвистах юный адресат может почерпнуть из историко-лингвистической справки, например «**Московская лингвистическая школа**» [5, с. 96], «**Пор-Рояль** в полях» [5, с. 617].

Историко-лингвистический комментарий представляет собой структуру доказательного рассуждения по поводу какой-либо лингвистической проблемы. Это предопределено содержанием, функциями, предметом жанра. В ходе рассуждения комментируемое языковое явление связывается с более широкими лингвистическими процессами, как правило, уже известными аудитории.

Раздел «История лингвистических открытий» почти полностью состоит из научно-популярных статей, например «Чем языки похожи и чем различаются. Грамматика **Пор-Рояля**» [5, с. 617].

Как правило, ПФ включаются авторами в онтологический субтекст. На онтологическое содержание указывают прецеденты, обозначающие объект познания*: производное слово – Григорий Осипович Винокур* [5, с. 149], *фонетический принцип орфографии – В. Е. Адодуров* [5, с. 286] и др.

Задача создателя энциклопедии – соотнести имя ученого-лингвиста и рассматриваемое в параграфе языковое явление: (1) *В 20-30 г.г. советский языковед* ***Николай Яковлевич Марр (1864-1934)*** *предложил* ***стадиальную теорию развития языков*** [5, с. 389]; (2) *На смену эспираторной теории пришла другая теория слога – сонорная, разработанная для русского языка* ***Рубеном Ивановичем Аванесовым*** *(1902-1982). Сонорность звуков – это, иначе говоря, их звучность. Самые звучные в любом языке – это гласные ([а], [о]и др.), менее звучные сонорные согласные (например, [м], [л]), далее идут шумные звонкие [б], [д] и др.* [5, с. 88]. Название лингвистического открытия обычно выделяется в книге разрядкой, привлекая внимание адресата.

Часто прецедентные имена (ПИ) лингвистов и названия описанных ими лингвистических явлений – составная часть гносеологического (методологического) субтекста, который отражает способ формирования новых понятий, обоснования и интерпретации основных и уточняющих понятий, т. е. способ установления логико-семантических отношений между ними. Если онтологический аспект связан со знаниями о мире, то содержание методологического аспекта заключается в знании о знаниях.

Методологическое содержание идей выдающихся лингвистов получает реализацию посредством обозначения:

а) форм знания*: гипотеза* ***Сепира-Уорфа,*** *теория падежной грамматики и семантики фреймов* ***Чарлза Филлмора****, классификация* ***Гумбольдта–Шлейхера,*** *типологическая классификация языков братьев* ***Шлегелей*** и др.;

б) названий научных школ и течений, представителями которых являются упоминаемые лингвисты*: один из основателей Московской фонологической школы* ***Рубен Иванович Аванесов****, Московская Фортунатовская школа («формальная» лингвистическая школа)* и др.;

в) теоретических методов и средств познания*: структурно-комбинаторный метод дешифровки* ***Юрия Валентиновича Кнорозова****; координатная сетка* ***Алисы Кобер****, актуальное членение предложения –* ***Вилем Матезиус,*** *теория диахронических универсалий* ***Эдварда Сепира,*** *стадиальная теория развития языков* ***Николая Яковлевича Марра*** и др.;

г) инструментов эмпирического познания*: схема родословного древа* ***А. Шлейхера,*** *модель речевой коммуникации* ***Романа Осиповича Якобсона***;

д) лингвистических понятий: *фонема и морфема* ***(Бодуэн де Куртенэ)****, эсперанто* ***(Людвиг Заменгоф)*** и др.

С помощью ПФ авторы энциклопедии показывают процесс возникновения не только самого лингвистического понятия, но и специфичной для него системы действий: *Известный русский языковед* ***Лев Владимирович Щерба*** *(1880-1944) однажды провел любопытный эксперимент. Он попросил своих слушателей-студентов рассказать, о чем говорится в предложении:* ***Глокая куздра штеко***

будланула бокра и кудрячит бокренка. *Оказалось, что они в какой-то мере смогли понять содержание предложения, хотя ни одно слово (кроме служебного слова – союза* ***и****) не было знакомо. Было очевидно, что* ***глокая*** *– это свойство* ***куздры****;* ***куздра*** *сделала нечто с* ***бокром*** *и делает что-то с его детенышем –* ***бокренком****. В чем состояло конкретное действие куздры по отношению к бокру, студенты не знали, но догадались, что это было какое-то мгновенное и резкое действие* ***(будланула)*** [5, с. 160].

Описание лингвистических открытий постоянно сопровождается оценкой (аксиологический субтекст): ***великая*** *грамматика Панини* [5, с. 602]; *Панини создал почти* ***исчерпывающее*** *описание грамматики и фонетики санскрита* [5, с. 604].

Показано отношение писателей и ученых к тому или иному явлению языка: (1) *Буква Э сравнительно молодая. Она появилась в азбуке только в 1735 году. Встретили ее* ***неприветливо****. Писатель* ***Александр Петрович Сумароков*** *называл эту букву* ***«уродом»*** [5, с. 107]; (2) *Сторонники выделения безлично-предикативных слов в особую часть речи признают, что это* ***не очень убедительная*** *категория. Так считал и ее «****первооткрыватель****» – российский языковед* ***Лев Владимирович Щерба*** [5, с. 198].

Прецедентный феномен – это не только имя, но и высказывание (цитата) известного лингвиста. Как правило, используются первичные цитаты, заимствованные непосредственно из первоисточника; вторичные же, или опосредованные, взятые из текстов, где данный фрагмент сам является цитатой, высказывания являются в энциклопедии редкостью.

Помимо имен и цитат, распространенным способом создания прецедентного субтекста является парафраз: «производство внутри одного дискурса некоторой дискурсивной единицы, переформулирующей другую единицу, созданную ранее» [3, с. 505]; «модифицированное представление макротемы (глобальной пропозиции) базисного текста», «результат повторной вербализации содержательного ядра сегмента диалогического дискурса, сопровождающейся смысловыми и формальными преобразованиями» [1, с. 22, 33].

Если в научных статьях и учебниках способом реализации прецедентного субтекста является ссылка – вид интертекстуальной связи, при котором во вторичном тексте происходит указание на какой-либо формальный признак текста-источника, то в энциклопедиях ни ссылок, ни сносок не наблюдается, поскольку импринтную ситуацию для усвоения молодым адресатом ПФ они не создают.

Функции прецедентного субтекста сложны и многоплановы. Основная – информативная: юные читатели узнают о великих лингвистах и их достижениях: ***Вильгельм фон Гумбольдт*** *занимался многими языками, в том числе экзотическими. Но славу ему принесли не исследования по конкретным языкам, а общетеоретические рассуждения –* ***философия языка*** [5, с. 620].

Еще одна функция – экспланаторная - состоит в пояснении тех или иных положений, формулируемых в научно-популярном тексте, посредством включения в его ткань фрагментов из работ классиков лингвистики: *Один из крупнейших исследователей диалога филолог и философ* ***Михаил Михайлович Бахтин*** *писал о*

*диалогичности, неотъемлемо присущей человеческому миру: «**Все – средство, диалог – цель. Два голоса – минимум жизни, минимум бытия**»* [5, с. 477].

Апеллятивная функция ПФ в научно-популярном тексте заключается в том, чтобы опереться на авторитетное мнение: Так, рассуждая о языковой картине мира у разных народов, авторы подкрепляют свою аргументацию цитатой из работы В. фон Гумбольдта «Об изучении языков»: *Язык – это не просто, как принято говорить, отпечаток идей народа, так как множество его знаков не позволяет обнаружить никаких существующих отдельно от него идей; язык – это объединенная духовная энергия народа, чудесным образом запечатленная в определенных звуках, в этом облике и через взаимосвязь своих звуков понятная всем говорящим и возбуждающая в них примерно одинаковую энергию* [5, с. 332].

Оценочная функция прецедентного субтекста состоит в отношении цитируемого классика к идеям предшественников или современников: ***В. К. Тредиаковский*** и ***В. Е. Адодуров протестовали*** *против старого правила, обязывающего передавать заимствованные из греческого языка слова, используя греческие буквы. «Как, -* ***негодовал Тредиаковский****. – Ежели кто россиянин захочет прямо из российского писать, тому необходимо должно знать все на свете языки?»* [5, с. 287].

Коммуникативная функция состоит в организации диалога между автором и читателем, между поколениями, осуществлении взаимосвязи старого и нового знания. Одновременно с названными выше функциями реализуется и этикетная функция как знак уважения к той или иной научной школе или к авторитетным ученым-лингвистам и текстам, созданным ими.

Кроме собственно научных, цитаты выполняют еще и дидактические функции, связанные с коррекцией и систематизацией знания, формированием устойчивого интереса к данной научной дисциплине. Часто сугубо теоретические положения сопровождаются игровыми заданиями, созданием проблемной ситуации. Так, после историко-лингвистического очерка «Люди и клинопись», где речь идет о дешифровке клинописи древней Мессопотамии [5, с. 574-575], школьникам дается задание сравнить два древнеперсидских клинописных текста и повторить открытие **Георга Гротенфенда** [5, с. 577].

ПФ в научно-популярном тексте являются одним из механизмов формирования и сохранения научной традиции. Они не просто знаки целых текстов, которым эквивалентны по смыслу, – это значимые личностные знаки, на что указывают содержащиеся в них антропонимы. ПФ в научно-популярных текстах – свидетельство антропоморфизации и персонификации лингвистической науки, т. е. имя ученого – субъекта прецедентного текста – в какой-то момент начинает отождествляться с его концепцией, входит в “золотой фонд” науки и становится знаком самого научного знания. ПФ, будучи личностными знаками, способствуют упорядочению фактов науки, являются точками отсчета в изменении научной парадигмы, дают юному адресату возможность получить и систематизировать научное знание и ориентироваться в его фонде.

Список литературы

1. Бабушкина О. А. Прагмасемантические, когнитивные и типологические характеристики парафраза в диалогическом дискурсе: дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / О. А. Бабушкина. – СПб., 2001. – 189 с.
2. Баженова Е. А. Научный текст в аспекте политекстуальности: [монография] / Е. А. Баженова. – Пермь: Изд-во Пермского ун-та, 2001. – 272 с.
3. Греймас А. Семиотика. Объяснительный словарь теории языка / А. Греймас, Ж. Курте // Семиотика. – М.: Наука, 1983. – С. 481-550.
4. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: [монографич. учеб. пособие] / Е. А. Селиванова. – К.: Фитосоциоцентр, 2002. – 336 с.
5. Энциклопедия для детей: Т. 10. Языкознание. Русский язык / [главн. ред. М. Д. Аксенова]. – М.: Аванта+, 1998. – 704 с.

Габідулліна А. Р. **Прецедентні феномени в науково-популярному лінгвістичному тексті (на прикладі енциклопедії для дітей)** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.220-225.

У статті показані можливості дитячої енциклопедії по формуванню лінгвістичної прецедентосфери. Названі способи введення прецедентного феномену в науково-популярний текст: історіко-лінгвістічній і біографічний нарис, історіко-лінгвістічній коментар, лінгвістична довідка, які містять імена учених і описи їх відкриттів.

Ключові слова: прецедентний субтекст, прецедентний феномен, науково-популярний текст.

Gabidullina A. **Precedent phenomena in the popular scientific linguistic text (on the example of the children's encyclopedia)** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.220-225.

The possibilities of children encyclopedia as for the forming of the linguistic precedentosphere are in the article. Ways of entering the precendent phenomenon into a popular science text are named: the historical-linguistic and biographical sketch, the historical-linguistic review, linguistic background, they contain the names of scientists and description of their discoveries.

Key words: a precedent subtext, a precendent phenomenon, a popular science text.

Поступила в редакцию 15.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.226-230.

УДК 81'42

ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ НЕВЕРБАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ

Гармаш Е. Н.

Горловский государственный педагогический институт иностранных языков, г. Горловка

В статье рассматриваются паралингвистические средства выражения речевого жанра (РЖ) «флирт», описываются невербальные тактики флирта, называются основные средства выражения флирта в невербальной коммуникации.

Ключевые слова: флирт, гендер, невербальная коммуникация, кинесика, проксемика, такесика.

Постановка проблемы. В межличностной коммуникации переплетаются два вида общения: вербальное и невербальное, при этом слова составляют лишь незначительную часть коммуникации: 55 % информации мы получаем, анализируя пантонимику партнера по коммуникативному акту, 38 % − тон голоса и лишь 7 % − вербальный аспект речи [8, с. 128]. Что же такое невербальная коммуникация? Под невербальной коммуникацией мы понимаем «обмен и интерпретацию людьми невербальных сообщений, закодированных и передаваемых особым образом, а именно: посредством выразительных движений тела, звукового оформления речи, определенным образом организованной микросреды, окружающей человека; использование материальных предметов, имеющих символическое значение» [5, с. 82].

Цель статьи − показать способы выражения невербального поведения коммуникантов в коммуникативном событии «флирт». Описанию невербальных средств в художественных произведениях посвящено немало работ, однако РЖ «флирт» не получил, с этой точки зрения, должного освещения. Этим определяется **актуальность** исследования.

Большой интерес для ученых-лингвистов представляют гендерные исследования невербальной коммуникации. Согласно выводам Г. Е. Крейдлина, инициатива, будь то флирт или ухаживание, принадлежит мужчине − он первым берет девушку под руку или за руку, как правило, первым обнимает и целует. Это объясняется природой мужчины, который в процессе общения с женщиной пытается решить две важные задачи: сексуально заинтересовать собой женщину и помочь ей преодолеть возможные страхи и опасения, касающиеся сближения с ним [4, с. 94]. Женщина же в этом случае выступает регулятором и управляющим фактором действий мужчины. В то же время многие ученые полагают, что ведущая позиция во флирте все-таки у женщины: если мужчина проявляет внимание к понравившейся ему женщине, это не считается проявлением инициативы с его стороны, а всего лишь действием, которое было подготовлено женщиной [6, с. 96].

Во флирте большая роль отведена невербальной коммуникации, ведь чтобы получить желаемое, для начала необходимо расставить сети. Е. А. Селиванова выделяет следующие компоненты паравербальных средств: фонационные (тембр, темп, мелодика, громкость, паузы), мануальные (жесты), мимические (движения мышц лица), пантомимические (движение тела, головы, ног, походка), ситуативно-конфигуральные (цвет кожи, характер дыхания, взгляд (окулистика), расстояние коммуникантов (проксемика), время общения (хронемика), прикасание, поглаживание (такесика), одежда, общая манера поведения коммуниканта) [8, с. 131].

Другие ученые классифицируют невербальную коммуникации по таким параметрам: кинесика (движение тела, жесты, контакт глаз, выражение лица, движения тела, манера одеваться), проксемика (территориально-пространственная организация общения), такесика (прикосновения, похлопывания, поглаживания) [2, с. 61-63].

В данной статье мы опираемся на исследования А. Пиза «Язык тела» и Л. Лаундес «С.С.С. [скрытые сексуальные сигналы]», где систематизирована информация о невербальном языке. Следует отметить, что каждый жест, мимика, поза привязаны к обстоятельствам, поэтому их следует рассматривать в определенном контексте, а не отдельно.

Женщины обращают больше внимания на невербальные признаки, чем на слова, часто говорят не то, что думают. Женская логика отличается от мужской, хотя многие невербальные сигналы и признаки схожи.

В первую очередь мы смотрим человеку в глаза. Контакт глазами указывает на эмоциональные отношения партнеров. Дело в том, что прямой взгляд можно сравнить с прикосновением: он психологически устраняет дистанцию между людьми [2, с. 63]. Как правило, флиртуя, мужчина смотрит сканирующее, сосредоточенно на женщину; порой взгляд не задерживается на одном лишь лице: проходит через линию глаз собеседника и опускается на уровень ниже подбородка, шеи на другие части тела − интимный взгляд [7, с. 227]. В арсенале женщины таких уловок намного больше. Л. Лаундес выделяет так называемый взгляд «застенчивая гейша» − *вниз* и *в сторону* (при этом она указывает, что взгляд должен вернуться в течение последующих 45 секунд − в противном случае это демонстрирует отсутствие интереса со стороны женщины). Слишком явно флиртуя с мужчиной, женщина то искоса поглядывает на мужчину, то стреляет глазами.

Какая, однако, Вы кокетка!, − ***тихо хохочет*** *доктор, глядя на нее исподлобья, плутовски. − Глазенки так и стреляют* ***пиф! паф!*** *Поздравляю: Вы победили!.. Мы* ***сражены!*** (А. П. Чехов, Аптекарша).

В этом небольшом микротексте наблюдается целый комплекс средств, выражающих невербальную коммуникацию: оксюморон – «***тихо хохочет***», звукоподражание – «***пиф! паф!***», деминутив – «***сражены***».

Интересным является тот факт, что в языке укоренилось устойчивое выражение «*стрелять глазами*» − (иноск.) «выразительно, кокетливо глядеть на кого-либо» [1, с. 342].

Расширенные зрачки свидетельствуют о неподдельном интересе к объекту флирта (раньше женщины даже закапывали глаза белладонной, расширяющей

зрачки, чтобы казаться более привлекательной). На желание привлечь к себе внимание указывает и то, что женщина в присутствии понравившегося ей мужчины часто смотрится в зеркало, даже если говорит по телефону.

Особую смысловую нагрузку во флирте играет улыбка: женщина широко улыбается, затем опускает веки и смотрит в сторону («взгляд кокетки»). Этот факт находит отражение в вербальной коммуникации: «*расплыться в улыбке*» − (*разг.*) ’широко, радостно улыбнуться’ [1, с. 359].

– Рад с вами познакомиться, мисс Саммерфилд. – Старший помощник посмотрел на нее тем же ***мечтательным взглядом****, какие ей часто приходилось видеть на лицах многочисленных поклонников. Джошуа Пинтассл держался, как подобает настоящему джентльмену. Его гладко выбритое лицо выражало любезность, одежда и прическа выглядели безукоризненно. Одарив Джошуа* ***улыбкой****, девушка отметила, что при необходимости может сделать его своим союзником.*

– Если я смогу быть вам полезен, дайте знать. Сделаю все, что в моих силах, чтобы ваше путешествие было приятным.

Опустив ресницы, *Глори улыбнулась и лукаво посмотрела на нового поклонника.*

– Спасибо, мистер Пинтассл (М. Кэт, Остров любви).

Чувство симпатии к противоположному полу могут выражать также губы, например, покусывание, увлажнение губ языком. Л. Лаундес считает, что это происходит по нескольким причинам. Во-первых, женщина хочет, чтоб ее губы выглядели влажными и более привлекательными для мужчины. Во-вторых, она хочет подразнить мужчину, намекая, сколько наслаждения кроется в ее губах [6, с. 38]. Кокетливым микросигналом, который женщина подает мужчине, является и игривое закладывание ногтя между зубов.

Мари подождала, пока незнакомец еще раз посмотрит на нее, а потом ***поднесла помаду к губам*** *и опустила дамское зеркальце ниже, чтобы не лишаться визуального контакта. Она медленно* ***обвела губы помадой*** *цвета кровавой Мери и* ***сжала губы,*** *а потом так же медленно провела* ***по губам языком****, не отрывая глаз от прекрасного незнакомца* (М. Кэт, Остров любви).

Не последнюю роль во флирте играют брови, ведь женщина то подчеркнуто поднимает брови на несколько секунд − это часто сопровождается улыбкой − подмигивает, то опускает их и прячет глаза.

Вадим облокотился на рояль и следил, как она ***равномерно опускала и потом разом вскидывала свои пушистые, темные ресницы.*** *В этот момент* ***дуга брови*** *двусмысленно была* ***приподнята*** (О. А. Шапир, Миражи).

Недвусмысленным жестом женщины, флиртующей с понравившимся ей мужчиной, является и игра с волосами: то она запускает пальцы в свои волосы, то закручивает локон вокруг пальца. К другому жесту относится резкое отбрасывание волос с плечь. К таким маневрам прибегают даже женщины с короткой стрижкой.

Организм мужчины, и женщины, которые увидели объект симпатии, начинает выделяться фенилэтиламин: это вещество из группы амфитаминов вызывает разную реакцию: учащенное сердцебиение, повышение кровяного давления. Одни,

раскованные и непосредственные, начинают слишком активно жестикулировать, другие становятся слишком молчаливы, не могут и двух слов связать, на коже появляется румянец [5, с. 221-222].

Сердце ее забилось радостно и тревожно. Она чувствовала, что лицо ее ***заливается румянцем*** (К. М. Станюкович, Елка для взрослых).

Почувствовав на себе взгляд мужчины, женщина начинает прихорашиваться: поправлять одежду, прическу, касается волос, в то время как мужчина, завидев женщину, рукой приглаживает волосы, одергивает галстук, воротник пальто или пиджака.

Процесс соблазнения выражает четкое различие в позах, походке мужчины и женщины. Во время ходьбы женщина выпрямляет спину, грудь выставлена вперед, а бедра медленно покачиваются. В присутствии женщины мужчина то прохаживается взад-вперед, то распрямляет плечи, как бы потягиваясь, играет мышцами. В положении сидя медленно закидывает ногу на ногу и медленно возвращает ее в исходное положение, покачивает туфлей или подгибает колено под себя, направляя его в сторону объекта флирта [6, с. 25]. Этот микрожест говорит о том, что женщине комфортно находиться в обществе ее спутника. Мужчина же, сидя, широко расставляет ноги.

Княжна облокотила свою открытую полную руку на столик и не нашла нужным что-либо сказать. Она улыбаясь ждала. Во все время рассказа она ***сидела прямо****, посматривая изредка то на свою полную красивую руку, которая от давления на стол изменила свою форму, то на еще более красивую грудь, на которой она поправляла брильянтовое ожерелье; поправляла несколько раз складки своего платья* (Л. Н. Толстой, Война и мир).

Фонические компоненты речи во флирте одинаковы у обоих полов: это понижение, повышение голоса, ускорение, замедление темпа речи.

Тут Алексей, ***понизив голос****, стал что-то* ***нашептывать*** *Кирше* (М. Загоскин, Юрий Милославкий).

Существенную роль в процессе флирта играет также проксемика − пространственно-временная знаковая система общения. Существует много людей, которые используют сокращение расстояния между собой и партнером как сексуальный сигнал. К примеру, женщина, вместо того чтобы вторгаться в «личное пространство» мужчины всем телом, может позволить своей руке, колену или любому предмету, например случайно слетевшей с ноги туфельке, нарушить воображаемую границу [6, с. 29]. Симпатизирующие друг другу люди начинают отзеркаливать позы друг друга. Жестом кокетства, соблазнения считается и поглаживание бокала, игра с украшениями, прикосновение к плечу партнера, поглаживание его руки.

Внезапно его ***рука сжала ее запястье****, и недоговоренная фраза застыла на ее губах. Дейзи словно* ***током ударило****. Жар и трепет охватили ее.* ***Пораженная****, она* ***взглянула*** *на него и по выражению его лица поняла, что он потрясен не меньше ее. Только теперь Дейзи* ***осознала****, насколько близко он стоял, и* ***почувствовала его запах****. Вернее, это был запах его туалетной воды, но у Дейзи на секунду* ***возникло***

желание приблизиться *к Джейсону и вдохнуть этот аромат* (Дж. Айрис, Мелодия любви).

Выводы. Описать весь комплекс средств, выражающих паравербальные средства флирта в художественном тексте, в рамках одной статьи не представляется возможным, однако самые важные из них были названы. Исследования других форм выражения флирта − задача следующих статей.

Список литературы

1. Большой толково-фразеологический словарь Михельсона [Электронный ресурс] / [подг. текста Е. Ачеркан]. − Режим доступа: http://allsoft.ru/software/vendors/si-ets/bolshoy-tolkovo-frazeologicheskiy-slovar. Проверено 02.09.2011.
2. Габідулліна А. Р. Основи теорії мовленнєвої комунікації: [навчальний посібник для вузів] / А. Р. Габідулліна, М. В. Жарикова. − Горлівка: Видавництво ГДПІІМ, 2005 – 282 с.
3. Искусство соблазнять. Притворись его знатоком / [пер. с англ. А. Рогулиной]. − СПб.: Амфора, 2001. – 93 с.
4. Крейдлин Г. Е. Мужчина и женщина в невербальной коммуникации / Г. Е. Крейдлин. − М.: Языки славянской культуры, 2005. – 224 с.
5. Куницына В. Н. Межличностное общение: [учебник для вузов] / В. Н Куницына, Н. В. Казаринова. − СПб.: Питер, 2003. – 544 с.
6. Лаундес Л. С.С.С. [скрытые сексуальные сигналы] / Л. Лаундес. – М.: Добрая книга, 2009. – 304 с.
7. Пиз А. Новый язык телодвижений / А. Пиз, Б. Пиз. − М.: Эксмо, 2006. – 416 с.
8. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації / О. О. Селіванова. − Черкаси: Видавництво Чабаненко Ю. А., 2011. – 350 с.

Гармаш О. М. **Гендерні особливості невербальної комунікації у художньому тексті** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.226-230.

У статті досліджуються паралінгвістичні засоби вираження мовного жанру «флірт». Дається опис невербальних тактик флірту. Виокремлюються базові засоби вираження флірту в невербальній комунікації.

Ключові слова: флірт, гендер, невербальна комунікація, кінесика, проксемика, такесика.

Garmash E. **Gender features of nonverbal communication in the works of fiction** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.226-230.

The article studies the paralinguistic means of expression a speech genre “flirtation”. The paper analyzes the nonverbal tactics of flirtation, determining the basic devices of expression the flirtation in nonverbal communications.

Key words: flirtation, gender, nonverbal communications, kinesics, proxemics, tacesics.

Поступила в редакцию 21.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.231-236.

УДК 378.1

ЛИНГВОКУЛЬТУРНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Глотова Ж. В.

Балтийский федеральный университет им. И. Канта, г. Калининград, Россия

Сегодняшняя образовательная ситуация требует интегрировать знания из различных областей. Лингвистика и культурология представляют собой синтез, который является «мостиком» к диалогу культур при помощи языка. Владение лингвокультурной компетенцией является неотъемлемым атрибутом профессиональной компетентности преподавателя высшей школы.

Ключевые слова: лингвокультурная компетентность, социокульурная адекватность, коммуникативное поведение.

Постановка проблемы. Современная социально-экономическая и культурно-языковая ситуация отражает развитие двух современных диалектических тенденций: одна из них обнаруживает рост глобализации, стирающей национальные «перегородки», другая призывает к усилению этнического самосознания, к этноязыковому ренессансу, выражающемуся в стремлении народов сохранить язык в качестве свидетельства лингвокультурной самобытности.

Целью статьи является обоснование необходимости владения лингвокультурной компетенцией для преподавателя высшей школы.

Приметой сегодняшнего дня является интеграция и синтез гуманитарного знания. Комплексные науки синтезирующего типа, к которым, в частности, относятся лингвистика и культурология, интегрируют накопленные в смежных областях знания, переводя их в новое качество.

Лингвистику интересует, в первую очередь, то, как устроен и как функционирует человеческий язык, тогда как культурология изучает то, как формируется, сохраняется, развивается и передается культура и знание о ней. В этом контексте очевиден положительный синтез лингвистики и культурологии, поскольку обе эти науки призваны изучить то, как осуществляется диалог культур при помощи языка. Преподаватель высшей школы, особенно преподаватель иностранного языка, должен владеть лингвокультурной компетентностью на самом высоком уровне с тем, чтобы передавать свой багаж знаний обучающимся.

С точки зрения западных ученых, первым о наличии новой науки лингвокультурологии заявил в своей статье американский лингвист, антрополог, литературовед Пол Фридрих в 1989 году. Однако нельзя не вспомнить о том факте, что отечественные ученые Е. М. Верещагин и В. Г. Костомаров в 1975 году опубликовали в журнале «Slavic and East European Journal» свою статью под названием «Liguocultural Studies and Linguocultural Dictionary», в которой отстаивали

точку зрения, что лингвокультурология требует одновременного изучения языка и культуры народа. Этот постулат мы берем за отправную точку в своем видении проблемы формирования лингвокультурной компетентности.

Лингвокультурная компетентность понимается в данной статье как комплексная способность разбираться в различных явлениях культуры и языка, взаимосвязанных друг с другом и отраженных в сознании определенной общности людей (этической, социальной, гендерной, профессиональной, возрастной и проч.) или в сознании отдельной личности как целостное ментальное образование.

Из данного определения мы можем констатировать, что лингвокультурная компетентность выходит за рамки как языковой, так и культурологической компетентности. В нашем понимании лингвокультурная компетентность – это более широкое понятие.

Традиционный для лингвистики взгляд на соотношение языка и культуры заключается в попытке решить лингвистические задачи, используя некоторые представления о культуре. Однако целый ряд исследователей считает, что лингвокультурология – это не дополнение изучения языка сведениями о культуре народа, а изучение проявлений культуры народа, которые отразились и закрепились в языке [2].

Принципиально важно положение, что лингвокультурология не является частью лингвистики, поскольку язык не является для культурологии объектом изучения. Большей частью лингвокультурология рассматривается как раздел культурологии, изучающий отражение культуры в языке и использующий лингвистический материал и лингвистические методы для исследования явлений культуры [1].

Представляется допустимой двойственная точка зрения некоторых исследователей на то, что объектом лингвокультурологии может выступать язык как отражение культуры и одновременно объектом выступает культура сквозь призму языка.

По мнению В. И. Постоваловой, лингвокультурология все больше определяет свою идентичность и отличие от других наук, лежащих у ее истоков – культурологии и лингвистики. Лингвокультурология определяется как наука, исследующая важные для языкового общения элементы культуры народа методами этнографии, лингвистики, психологии и социологии [4].

В рамках данной проблематики необходимо рассмотреть два смежные понятия: культурная компетентность и лингвокультурная компетентность. А. Я. Флиер определяет культурную компетентность как комплекс, включающий «норму общесоциальной эрудированности человека в данной среде, сумму правил, образцов, законов, обычаев, запретов, этикетных установок и иных регулятивов поведения, вербальных и невербальных языков коммуницирования, систему общепринятых символов, мировоззренческих оснований, идеологических и ценностных ориентаций, непосредственных оценок, социальных и мифологических иерархий и т. п.» [6, с. 92].

В связи с тем, что существуют различные формы коммуникации для развития цивилизации, целесообразно выделить часть культурной компетентности, ответственную за общение, в отдельный аспект, который можно обозначить

лингвокультурной компетентностью. Различие между культурной компетентностью и лингвокультурной компетентностью – это различие части и целого, а именно: лингвокультурная компетентность – это та часть культурной компетентности, которая обеспечивает принятое в данной культуре коммуникативное поведение.

Структура лингвокультурной компетентности преподавателя включает две составляющие:

1) интракультурную компетентность – знание норм, правил и традиций собственной лингвокультурной общности;

2) межкультурную (или интеркультурную) компетентность – знание общих лингвокультурных норм, правил и традиций другой лингвокультурной общности.

У носителя конкретной лингвокультуры та или иная составляющая лингвокультурной компетентности может быть представлена в большей или меньшей степени, а в процессе обучения, культурного, социального, лингвистического развития личности их содержание и соотношение могут меняться.

Лингвокультурная компетентность неоднородна по своему составу. Как отмечает А. Я. Флиер, лингвокультурная компетентность включает те же компоненты, освоенные в аспекте их коммуникативной реализации:

– институциональную компетентность (знание о политических и правовых институтах общества);

– конвенциональную компетентность (знание обычаев, норм, правил этикета);

– семиотическую компетентность (знание разного рода символов, присущих данной культуре, в том числе символов социальной престижности);

– лингвистическую компетентность (владение языком в нескольких его социальных вариантах: устном и письменном, официальном и разговорном) [6].

Степень владения всеми этими составляющими определяет лингвокультурную компетентность личности преподавателя высшей школы.

Если спроецировать состав лингвокультурной компетентности на ситуацию взаимодействия культур, то институциональная, конвенциональная, семиотическая и лингвистическая компетентности образуют межкультурную компетентность, однако они расширяются за счет раздвижения рамок одной культуры и включения сознательных механизмов анализа и сравнения разнообразных форм проявления двух или более культур.

Условно можно выделить низкий, средний и высокий уровни владения лингвокультурной компетентностью.

Преподаватели – носители квазиязыковой и квазикультурной среды, у которых преобладают стереотипные представления о другой лингвокультуре, не подкрепленные практическим общением с ее представителями, демонстрируют низкий уровень сформированности лингвокультурной компетентности.

Преподаватели – носители квазиязыковой и квазикультурной среды, профессионально преподающие и изучающие иностранные языки, имеющие опыт специального изучения и обучения другой лингвокультуре и опыт общения с ее представителями (непосредственный или опосредованный), представляют средний уровень владения лингвокультурной компетентностью.

Высокий уровень освоения лингвокультурной компетентности свойственен людям, которые свободно владеют родным и иностранным языками, имеют достаточно обширные знания и опыт общения / обучения как минимум в двух лингвокультурах, имеют существенный опыт работы и / или общения в других лингвокультурах.

Нельзя обойти стороной вопрос синонимии некоторых понятий, смежных с лингвокультурной компетентностью.

Некоторые исследователи под культурной компетентностью понимают явление социокультурной адекватности – как одно из наиболее важных состояний человека по отношению к обществу [3]. Суть данного явления состоит в том, что поведение человека должно соответствовать культурным конвенциям и не вызывать напряженности и конфликта с другими членами данного общества.

Как отмечает исследователь Э. А. Орлова, ни в одном обществе социокультурная адекватность не бывает абсолютно универсальной в силу наличия в нем многих субкультур, однако тенденция формирования общенациональных стандартов социокультурной адекватности прослеживается во многих странах. Адекватность предполагает оценку окружающими видимых проявлений взаимодействия индивида с обществом.

Следует признать, что социокультурная адекватность и лингвокультурная компетентность имеют общие признаки: и то, и другое приобретается в результате процесса инкультурации или аккультурации и является специфичным для данной социокультурной общности. Однако лингвокультурная компетентность включает знание языка как неотъемлемой и очень важной части культуры, тогда как в понятии социокультурной адекватности знание языка не является ключевым составляющим элементом. Если лингвокультурная компетентность связана с использованием языка в процессе познания и общения, то социокультурная адекватность реализуется в более общих моделях взаимодействия человека и общества, необязательно и не напрямую связанных с использованием общепринятого языка, при этом не нарушая конвенций данного социокультурного сообщества, определяемых ценностными установками.

Существует еще один термин, смежный по значению с понятием лингвокультурной компетентности – «коммуникативное поведение». Одним из исследователей данного явления считается И. А. Стернин [5].

Под коммуникативным поведением исследователь понимает такое поведение, которое принято в данной среде и которое соблюдается в стандартных коммуникативных ситуациях большей частью языкового коллектива. Отличие понятий нормативного коммуникативного поведения и лингвокультурной компетентности видится в следующем: нормативное коммуникативное поведение является внешним проявлением лингвокультурной компетентности.

Таким образом, в современном гуманитарном научном дискурсе используется целый ряд близких по значению понятий, отличие которых от лингвокультурной компетентности подчеркивает важность дальнейшего развития метаязыка лингвокультурологии, являющейся сегодня достаточно новым и мало исследованным направлением, синтезирующем в себе множество наук.

Важное место в системе профессиональной подготовки специалиста занимает дисциплина «Лингвокультурология», которая формирует лингвокультурную компетенцию, позволяющую ориентироваться в современном культурно-языковом пространстве и осуществлять культурную референцию на соответствующем уровне.

Дисциплина посвящена рассмотрению базовых понятий и круга основных проблем лингвокультурологии. Студентам предлагается освоить методологические аспекты лингвокультурологии, фрагменты таксономического представления репертуара единиц лингвокультурологического исследования, некоторые проблемы презентации языковыми знаками культурной семантики.

Целью дисциплины является выработка у студентов лингвокультурологического подхода к исследованию и описанию языковых сущностей в контексте современного национально-культурного самосознания и его знаковой интерпретации.

Задачами курса выступают:

– определить дисциплинарный статус лингвокультурологии как науки;

– рассмотреть исторические предпосылки возникновения лингвокультурологии;

– обобщить достижения в области лингвокультурологии и исследования национально-культурной специфики языковых сущностей;

– обосновать возможности лингвокультурологии для формирования экологического отношения к языку;

– раскрыть базовые понятия и актуальные проблемы лингвокультурологии;

– определить репертуар единиц лингвокультурологии и раскрыть их культурную специфику.

Содержательное наполнение предлагаемой программы обусловлено ознакомительным характером дисциплины и включенностью ее в систему общелингвистических дисциплин. Программа настоящей дисциплины ориентируется на следующие принципы: *преемственности*, поскольку она не является принципиально новой для студентов и опирается на имеющиеся у них базовые знания, полученные при изучении предшествующих лингвистических дисциплин (лексикология, стилистика, риторика и культура речи, теория языка и др.); *научной интеграции*, т. к. учитывается междисциплинарный характер дисциплины, ее связи как с лингвистическими (психолингвистика, социолингвистика и др.), так и нелингвистическими науками (культурология, философия, психология и др.); *антропоцентризма*, т. к. учитывает языковую способность и языковую компетенцию языковой личности; *экологоцентризма*, т. к. направлена на формирование экологического отношения к языку.

Выводы. Таким образом, лингвокультурология выполняет одну из первостепенных образовательных задач – формирование современного толерантного этнокультурного сознания, лишенного крайностей национализма и этноцентризма. Это сознание, в котором знание, понимание, уважение культуры и языка своего народа сочетается со знанием, пониманием и уважением к культурам и языкам других народов, особенно соседних, находящихся в одной поликультурной образовательной среде.

Список литературы

1. Городецкая Л. А. Лингвокультурная компетентность и лингвокультурные коммуникативные компетенции: разграничение понятий / Л. А. Городецкая // Вопросы культурологии. – 2009. – № 1. – С. 48-51.
2. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М.: Академия, 2004. – 202 с.
3. Орлова Э. А. Культурная (социальная) антропология / Э. А. Орлова. – М.: Академический проект, 2004. – 408 с.
4. Постовалова В. И. Лингвокультурология в свете антропологической парадигмы (к проблеме оснований и границ современной фразеологии) / В. И. Постовалова // Фразеология в контексте культуры. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 288 с.
5. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие / И. А. Стернин. – Воронеж: Полиграф, 2001. – 252 с.
6. Флиер А. Я. Культурология для культурологов / А. Я. Флиер. – М.: Академический проект, 2000. – 496 с.

Глотова Ж. В. **Лінгвокультурна компетентність викладача вищої школи** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.231-236.

Сьогоднішня освітня ситуація вимагає інтегрувати знання з різних галузей знань. Лінгвістика і культурологія є синтезом, який є «містком» до діалогу культур за допомогою мови. Володіння лінгвокультурной компетенцією є невід'ємним атрибутом професійної компетентності викладача вищої школи.

Ключові слова: лінгвокультурная компетентність, социокульурная адекватність, комунікативна поведінка.

Glotova G. V. **Lingvokultural competence of instructor in the higher school** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.231-236.

The modern educational situation demands the integration of various knowledges. Linguistics and cultural science is a synthesis which represents a “bridge” for dialogue of cultures with the help of language. The linguocultural competence is the integral attribute of the professional competence of teacher in the higher education.

Key words: linguocultural competence, social-cultural adequacy, communicative behaviour.

Поступила в редакцию 02.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.237-243.

УДК 81'42:659.4

ПРЕЦЕДЕНТНЫЕ ФЕНОМЕНЫ КАК СРЕДСТВО ПИАР-ВОЗДЕЙСТВИЯ В МАСС-МЕДИЙНОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Грабовенко И. С.

Киевский национальный университет им. Т. Г. Шевченко, г. Киев

В статье проанализированы основные функции и особенности употребления прецедентных феноменов как средства пиар-воздействия в масс-медийном политическом дискурсе.

Ключевые слова: интертекстуальность, прецедентный феномен, пиар-воздействие, масс-медиа, политический дискурс.

Постановка проблемы. Увеличение роли информационных потоков в современном обществе способствует постоянному поиску политиками новых эффективных средств воздействия на электорат. Стремление повысить авторитет, завоевать доверие и голоса потенциальных избирателей побуждает представителей власти в процессе подготовки масс-медийных политических текстов обращаться к таким сферам общественной жизни, как литература, музыка, кинематограф, медицина, история и т. д. Результатом подобного рода коммуникативной интеграции является взаимопроникновение текстов друг в друга, что выражается в заимствовании отдельных фрагментов либо черт других текстов. Обозначенное явление привело к развитию теории интертекстуальности не только на примере художественного текста, но и на примере медиатекста, который в наши дни не является достаточно изученным, что и обусловливает **актуальность** нашего исследования.

Цель статьи – анализ функций и особенностей употребления прецедентных феноменов в качестве средства пиар-воздействия в масс-медийном политическом дискурсе.

Предметом исследования стали основные единицы системы прецедентных феноменов в масс-медийном политическом дискурсе.

Анализ литературы. Большой вклад в исследование теории интертекстуальности внесли М. М. Бахтин, У. Бройх, Д. Б. Гудков, Ж. Деррида, И. В. Захаренко, Е. А. Земская, Ю. Н. Караулов, В. В. Красных, Ю. А. Кристева, Р. Липтак, Е. А. Нахимова, М. Риффатерр, Т. Рорер, Г. Г. Слышкин, С. И. Сметанина, Р. Л. Смулаковская, Дж. Цинкен и др.

Принято считать, что термин «интертекстуальность» впервые в научный обиход был введен Ю. А. Кристевой и употреблялся для обозначения «общего свойства текстов, выражающегося в наличии между ними связей, благодаря которым тексты (или их части) могут многими разнообразными способами явно или неявно ссылаться друг на друга» [6, с. 102].

Основное внимание в нашем исследовании уделено особенностям речевых средств пиар-воздействия на примере текстов масс-медийного политического дискурса, где явление интертекстуальности является достаточно распространенным. Изучая данную проблематику, А. П. Чудинов приходит к выводу, что в политическом дискурсе под интертекстуальностью следует понимать «присутствие в тексте элементов других текстов, его восприятие как частицы общего политического дискурса и – шире – как элемента национальной культуры» [7, с. 48]. Такой подход представляется нам оправданным и целесообразным. Следует также отметить, что среди первоочередных задач использования приема интертекстуальности в политической коммуникации можно выделить воздействие на формирование точки зрения и поведения реципиента. Именно поэтому представителями власти широко используется интертекстуальность как один из инструментов пиар-воздействия в масс-медийном политическом дискурсе.

На современном этапе развития лингвистической науки много внимания уделяется изучению феномена прецедентности, который имеет интертекстуальную природу. Основоположником термина «прецедентный текст» принято считать Ю. Н. Караулова, который говорит о том, что прецедентными следует называть тексты, «значимые для той или иной личности в познавательном и эмоциональном отношениях, имеющие сверхличностный характер, т. е. хорошо известные и широкому окружению данной личности, включая ее предшественников и современников, и, наконец, такие, обращение к которым возобновляется неоднократно в дискурсе данной языковой личности» [3, с. 216].

Говоря о функциях прецедентных феноменов, О. А. Ворожцова акцентирует внимание на общности их когнитивного механизма и когнитивного механизма метафоры. Поэтому целесообразным ученый считает касательно прецедентных феноменов использовать предложенную А. П. Чудиновым классификацию функций политической метафоры, а именно: 1) когнитивная функция; 2) коммуникативная функция; 3) прагматическая функция; 4) эстетическая функция, состоящая из изобразительной и экспрессивной функции. В некоторых случаях выделяется также имиджевая функция [1, с. 61].

В процессе анализа функционирования прецедентных феноменов в масс-медийном политическом дискурсе представляется возможным говорить о воздействующей функции как одной из наиболее приоритетных. Актуализируя знания реципиента, воздействуя на его воображение, ощущения, умело подобранные прецедентные феномены в речи политика служат мощным средством пиар-воздействия. Объясняется данное явление рядом причин. Во-первых, высказывания, содержащие элементы прецедентности, как правило, экспрессивны, эмоционально окрашены, что привлекает внимание адресата. Во-вторых, в процессе восприятия информации реципиент, обращаясь либо к собственному фонду фоновых знаний, либо к воображению, становится как бы соавтором сообщения, что в свою очередь усиливает воздействующий эффект. В-третьих, в большинстве случаев прецедентные феномены апеллируют не к рационально-логическому осмыслению, а к сфере подсознания индивидуума, что тоже значительно повышает их воздействующий потенциал.

Вслед за Д. Б. Гудковым, И. В. Захаренко, В. В. Красных и другими исследователями, будем считать, что основными единицами системы прецедентных феноменов являются прецедентное имя, прецедентное высказывание, прецедентный текст и прецедентная ситуация.

В работах Д. Б. Гудкова под прецедентным именем понимается индивидуальное имя, которое может быть связано либо с известным текстом, либо с известной ситуацией, либо выступать как имя-символ, обобщающее определенные качества [2, с. 108]. Нередко заимствование прецедентных имен политиками осуществляется из сферы-источника «кинематограф»: «*Але ніяких публічних конфліктів на цю тему ми не почуємо. Тому що над ними стоїть “хрещений батько”, який між ними встановлює “справедливий баланс”*» (о В. Ф. Януковиче и членах «Партии регионов») («Українська правда», 28.01.2011). Воздействующий эффект здесь обусловливается соотнесенностью прецедентных имен с первичным денотатом. Прецедентное имя «хрещений батько» заимствовано из известной гангстерской драмы режиссера Фрэнсиса Форда Копполы «Крестный отец». В вышеупомянутом контексте проводится параллель между доном Вито («Крестный отец») и В. Ф. Януковичем. Апеллируя к коннотативному значению указанной номинации, эксплицируются ее дифференциальные признаки. Таким образом, В. Ф. Янукович представляется адресату как личность, возглавляющая бандитскую группировку (в данном случае дается характеристика также членам «Партии регионов»), как личность, действующая при достижении собственных целей преступно и противозаконно.

В масс-медийной политической коммуникации Д. А. Медведева функционируют заимствованные из сферы-источника «история» прецедентные имена преимущественно имперского и советского периодов: «*Элементы инновационной системы создавались, и небезуспешно, Петром Великим, и последними царями, и большевиками. Но цена этих успехов была слишком высока*» («Российская газета», № 4995 (171), 11.09.2009).

Прецедентные высказывания В. В. Красных определяет либо как репродуцируемый текст-источник, либо как собственно-языковую единицу (словосочетание, предложение, фраза). При этом для правильной трактовки значения прецедентного высказывания необходимо обращаться к тексту-первоисточнику [5, с. 100]. Придавая высказыванию образность, экспрессию и оценочность, прецедентные высказывания в речи политиков служат эффективным средством пиар-воздействия на потенциальных избирателей.

Не случайно в качестве прецедентных высказываний представители власти в процессе коммуникации прибегают к использованию фразеологии, одной из функций которой является прагматическая, то есть воздействующая. В масс-медийном политическом дискурсе Ю. В. Тимошенко встречаются такие фразеологизмы, как «золотий дощ», «не чистий на руку», «перевірити на зуб», «закрутити гайки», «не вартий легкої шкаралупи» и др.: «*Я розумію, деяким здавалося, що “золотий дощ” влади – це назавжди. Що усе буде тривати нескінченно і безкарно, але все вийшло не так*» («Українська правда», 10.09.2005). Фразеологизм «золотий дощ» восходит к античной культуре и означает

«неожиданно разбогатеть». Таким образом, посредством обвинения политиков в алчности, жадности и корыстолюбии реализуется стратегия дискредитации политических оппонентов, то есть один из вербальных способов воздействия.

Фразеологизмы как средство пиар-воздействия используются и в дискурсе Д. А. Медведева: «*Я действительно юрист, может быть даже в большей степени, чем это нужно, что называется – "юрист до мозга костей"*» («Российская газета», № 4623, 27.03.2008). Фразеологизмом «до мозга костей» Д. А. Медведев подчеркивает наивысшую степень своего профессионализма, что является эффективным средством самопиара.

К числу прецедентных высказываний, употребляемых современными политиками, следует также отнести цитирование высказываний известных личностей, слоганов и лозунгов. Ю. В. Тимошенко преимущественно прибегает к цитированию известных политиков и политтехнологов: «*Тоді Ющенко сказав: "Не чіпайте моїх хлопців". І зробив тоді все для того, щоб укази про звільнення мене як прем'єр-міністра і Турчинова з посади глави СБУ були підписані*» («Українська правда», 25.01.2011). Таким образом Ю. В. Тимошенко стремится создать негативный образ самого автора цитаты.

Д. А. Медведев, помимо цитирования политиков, активно использует высказывания известных писателей, философов, мыслителей и других учених: «*Как писал А. С. Пушкин, "есть высшая смелость – смелость изобретения, создания, где план обширный объемлется творческой мыслью"*» («Российская газета», № 4995 (171), 11.09.2009). В данном случае автор высказывания позиционирует себя как высокообразованного человека.

Цитируются политическими деятелями также слоганы и лозунги, которые нередко для усиления экспрессии трансформируются: «*Як і мільйони українців, я стверджую, Янукович – не наш Президент*» («Урядовий кур'єр», № 35, 24.02.2010) (трансформирован лозунг «*Янукович – наш Президент*»). Цитация в масс-медийном политическом дискурсе прежде всего характеризуется прагматической функцией, поскольку, подкрепляя авторитет адресанта, способствует аргументированности его высказывания. Эксплуатируя авторитет классиков, опираясь на мнение народа, представители власти как будто причисляют себя к их кругу, тем самым усиливают неопоспоримость собственных суждений, что нередко служит эффективным средством пиар-воздействия на электорат.

Популярным у современных политиков является использование для реализации собственных интенций авторитета Библии. В результате исследований мы пришли к выводу, что данные тенденции в большей степени просматриваются в дискурсе Ю. В. Тимошенко: «*РУЕ стала притчею во язицех. У ряді країн проводяться корупційні розслідування стосовно діяльності цієї компанії*» («Дзеркало тижня», № 2, 24–30.01.2009). Причину высокого воздействующего потенциала и авторитета библеизмов мы видим в сложившейся исторической ситуации. Украинская нация испокон веков вынуждена была терпеть многочисленные бедствия и искать спасения в религии, как следствие была глубоковерующим народом, для которого Святое Писание было неопровержимым источником истины.

Сферой-источником прецедентных высказываний представителей власти является также авиационная наука, теория социальной стратификации, кинематограф, музыка, литература, а также другие сферы общественной жизни. Так, в дискурсе Ю. В. Тимошенко встречаются такие фразы, как «заслані козачки», «хто на новенького?», «центр керування польотами», «білі комірці» и др.: «… *як Яценюк, я не граю в ігри а ля "я готовий віддати газотранспортну систему – хто на новенького?"*» («Дзеркало тижня», № 2, 24.–30.01.2009). Фраза «хто на новенького?» заимствована автором высказывания из песни А. Миронова «Песенка о шпаге», в данном контексте придает речи сатирический оттенок, характеризуя деятельность А. Яценюка негативно.

Вышеобозначенные сферы-источники прецедентых высказываний эксплуатируются и в масс-медийной коммуникации Д. А. Медведева: «*Органы власти не должны быть владельцами "заводов, газет, пароходов"*» («Российская газета», № 5350 (271), 01.12.2010). Фраза «владелец заводов, газет, пароходов», заимствованная Президентом Российской Федерации из произведения Самуила Маршака «Мистер Твистер», в данном контексте придает ироничный характер высказыванию.

Для реализации собственных интенций политики прибегают к использованию в речи прецедентных текстов, под которыми принято понимать «законченный и самодостаточный продукт речемыслительной деятельности, (поли)предикативную единицу; сложный знак, сумма значений компонентов которого не равна его смыслу; прецедентный текст хорошо знаком любому среднему члену национально-культурного сообщества» [4, с. 64].

В масс-медийной коммуникации Ю. В. Тимошенко и Д. А. Медведев апеллируют к текстам законов, законопроектов, социальных и политических программ, статьям из современных СМИ, посланиям: «*Я пригадую статтю тих часів журналіста Валерія Панюшкіна з "Коммерсанту". Він писав: я сиджу в готелі у Києві, а піді мною вирує людський Майдан. Мені дуже страшно… Але я знаю, що зараз я вдягнуся, вийду на Майдан і перестану боятися*» («Урядовий кур'єр», № 218, 24.11.2009). Описывая события времен Оранжевой революции, Ю. В. Тимошенко стремится передать боевое настроения народа, его бесстрашие в борьбе за свободу. В данном случае обращение к статье газеты «Коммерсант» журналиста В. Панюшкина значительно повышает аргументативность и достоверность высказывания, что служит эффективным средством пиар-воздействия на избирателей. Или: «*Закон об общих принципах организации органов госвласти субъектов Российской Федерации определяет: в собственности региональных властей может находиться имущество, необходимое им для осуществления своих полномочий*» («Российская газета», № 5350 (271), 01.12.2010). Говоря об основных принципах приватизации, Д. А. Медведев акцентирует внимание на том, что представители власти не имеют права злоупотреблять служебными полномочиями, распоряжаясь всеми возможными крупными компаниями, а для большей убедительности высказывания обращается к цитированию текста закона.

В некоторых случаях политики обращаются к прецедентным текстам, имеющим статус исторически значимых: «*Знаете, Александр III в своем духовном завещании*

Николаю II писал: у России нет друзей, и так будет, нашей огромности все боятся…» («Ведомости», 05.07.2007).

Реализации авторских интенций может способствовать обращение в речи к прецедентным ситуациям. Согласно терминологии В. В. Красных, прецедентная ситуация определяется как «“некая эталонная”, “идеальная” ситуация, связанная с набором определенных коннотаций, дифференциальные признаки которых входят в когнитивную базу» [5, с. 46]. В высказываниях политики апеллируют к событиям, которые являются опытом собственной нации: «*Я пишаюся курсантами школи МВС, які у своїй формі вийшли на Майдан і першими сказали, що міліція з народом…*» («Урядовий кур’єр», № 218, 24.11.2009). Описывая события времен Оранжевой революции, Ю. В. Тимошенко акцентирует внимание на том, что она гордится этим и всей душой поддерживает сторонников В. А. Ющенко; таким образом реализуется один из вышеупомянутых приемов речевого воздействия – создание семантического поля «свой круг».

Апелляция к прецедентным ситуациям может быть обусловлена стремлением повысить аргументативность высказывания: «*По мнению экспертов, главный путь преодоления демографического кризиса – это радикальное увеличение количества семей с тремя и более детьми. Не так давно я видел в Интернете любопытную информацию… Простая идея, но, на мой взгляд, весьма симпатичная, – рассказать, кто из наших знаменитостей, составляющих славу России граждан, был третьим ребенком в семье. Среди них Николай Некрасов, Антон Чехов, Юрий Гагарин, Анна Ахматова. Без этих великих людей, без их творчества и свершений мир был бы другим, человечество обеднело бы нравственно и культурно*» («Российская газета», № 5350 (271), 01.12.2010).

В масс-медийной политической коммуникации функционируют также прецедентные ситуации, которые представляют опыт других государств. Так, отвечая на вопросы журналистов по поводу уместности надписи на машинах «скорой помощи» «Програма для сільської медицини уряду Тимошенко» и конвертов, в которых раздавались земельные акты, с портретом Ю. В. Тимошенко, политик обращается к предвыборной деятельности Ангелы Меркель: «*До речі, моїй двоюрідній сестрі Тетяні Шараповій робили складну операцію у період виборів у Німеччині. Їй, як і іншим мешканцям готелю, в день виборів передали шампанське від партії Ангели Меркель та закликали підняти бокал за свято свободи – вибори. Каже, що було дуже приємно*» («Українська правда», 28.01.2011). Кроме этого, фраза «було дуже приємно» является экспликацией положительной оценки автора и программированием на позитивное восприятие подобных событий. Воздействующий потенциал прецедентных ситуаций используется и Д. А. Медведевым. Так, в подтверждение своей точки зрения о необходимости крайне осторожно относиться к изменениям гражданского законодательства Д. А. Медведев подчеркнул: «*Кодекс Наполеона был принят 200 лет назад. И ничего, работает…*» («Новая газета», № 39, 15.04.2009). Таким образом, апелляция к прецедентным ситуациям позволяет на примере конкретных ситуаций подтвердить истинность собственных суждений.

Выводы. Итак, в процессе работы основное внимание нами было уделено аспекту пиар-воздействия прецедентных феноменов, которые делают сообщение более ярким, экспрессивным, легко запоминающимся. Наличие прецедентных феноменов в тексте также способствует повышению аргументативности, обоснованности и убедительности высказывания, что реализуется посредством как рационально-логического осмысления, так и посредством воздействия на уровень подсознания индивидуума.

Список литературы

1. Ворожцова О. А. Лингвистическое исследование прецедентных феноменов в дискурсе российских и американских президентских выборов 2004 года: дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / О. А. Ворожцова. – Екатеринбург, 2007. – 215 с.
2. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков. – М.: Гнозис, 2003. – 375 с.
3. Караулов Ю. Н. О состоянии русского языка современности: [монография] / Ю. Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 261 с.
4. Красных В. В. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации / В. В. Красных, Д. Б. Гудков, И. В. Захаренко, Д. В. Багаева // Вестник МГУ. – Серия 9. Филология. – 1997. – № 3. – С. 62-75.
5. Красных В. В. Этнопсихолингвистика и культурология: [курс лекций] / В. В. Красных. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с.
6. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман / Ю. Кристева // Вестник МГУ. – Серия 9. Филология. – 1995. – № 1. – С. 97-124.
7. Чудинов А. П. Политическая лингвистика (общие проблемы, метафора): [монография] / А. П. Чудинов. – Екатеринбург, 2003. – 194 с.

Грабовенко І. С. **Прецедентни феномени як засіб піар-впливу у мас-медійному політичному дискурсі** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.237-243.

У статті проаналізовано основні функції та особливості вживання прецедентних феноменів як засобу піар-впливу у мас-медійному політичному дискурсі.

Ключові слова: інтертекстуальність, прецедентний феномен, піар-вплив, мас-медіа, політичний дискурс.

Grabovenko I. **Precedent-related phenomena as instrument of the pr- influence in the mass media political discourse** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.237-243.

In the article the basic functions and characteristics of the usage of the precedent-related phenomena as instrument of the PR- influence in the mass media political discourse are analyzed.

Key words: intertextuality, precedent-related phenomenon, PR- influence, mass media political, discourse.

Поступила в редакцию 14.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.244-247.

УДК 811.161.1'1

«ПЕРЕКРАИВАНИЕ» КОНЦЕПТОСФЕРЫ В УСЛОВИЯХ НОВОЙ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНОЙ СРЕДЫ»

Грищенко Е. В.

Луганский национальный университет им. Т. Шевченко, г. Луганск

В статье рассматриваются новые языковые смыслы, которые обретают концепты в условиях новой информационно-коммуникативной среды. Обозначены естественные и «искусственные» изменения в концептосфере. Исследуются изменения концепта, погруженного в политический дискурс.

Ключевые слова: концепт, концептосфера, атрибут.

Постановка проблемы. Понятие «концептосферы», введенное Д. С. Лихачевым, означает всю совокупность концептов национального языка. Концептосфера русского языка – это «концептосфера русской культуры», русская «культуросфера» [3, с. 323, 358]. Концепт является единицей концептосферы, ментальной сущностью, репрезентантом языковой картины мира.

Ментальные и языковые изменения, особенности миропонимания обусловливают концептуальные изменения разного рода и отражаются в языковой и национальной картине мира, в национальной концептосфере. Русская концептосфера, как и любая другая, претерпевает изменения.

Цель настоящего исследования – обозначить процессы трансформаций в национальной концептосфере, охарактеризовать процесс «перекраивания» концептосферы на материале анализа атрибута концепта «совместность».

С нашей точки зрения, все изменения в концептосфере возможно подразделить на *естественные* и *«искусственные»*. Под *естественными* изменениями мы понимаем изменения, обусловленные языковыми и культурными причинами. К естественным факторам мы относим явления «угасания значимости концепта» в языковом сознании, импорт концептов в условиях отсутствия заимствованной реалии в собственной культуре (появляются квази-концепты) [2, с. 101, 176], трансформации оценочности и некоторых смыслов концепта [6, с. 44], утрачивания неактуальных концептов ввиду культурных изменений, привнесение новых коммуникативно релевантных концептов в концептосферу из разных видов дискурса и др.

«Искусственные» изменения – «внедрение концептов» из иной концептосферы в систему ценностей русской языковой картины мира и, как следствие, появление паразитарных концептов [2, с. 177], смысловая рекомбинация концептов [5] и манипуляция концептами в средствах массовой информации. Такого рода факторы оказывают влияние на национальную концептосферу, «перекраивают» ее и видоизменяют.

Среди средств массовой информации, включающих печатные издания и электронные средства трансляции (телевидение, Интернет и радио),

главенствующая роль принадлежит телевидению, которое отличается от других видов СМИ более масштабным охватом населения и «самыми мощными суггестивными возможностями» [1, с. 62]. Современное телевидение диктует свои правила словоизменения, определяет массовое словоупотребление, театрализуя, модифицируя и представляя определенные фрагменты действительности в нужном русле.

Изменение концептосферы под влиянием СМИ происходит в основном посредством словоизменения: трансформируется значение слов, их коннотация, формируется новый социальный контекст. Назовем некоторые значимые для понимания дел процессы: эвфемизация, изменение коннотаций, популяризация слов и слов-концептов, расширение и изменение сочетаемости слов, подчеркивание асимметрии, жонглирование словами [1]; введение новых интерпретаций базовых концептов, подмена истинного ложным и ложного истинным, драматизация и театрализация концептов, погружение концептов в негативно-оценочную информационную среду, внедрение импакторов, погружение концепта в определенный дискурс с целью воздействия, представление разной оценочности концепта как способов рекомбинирования смыслового содержания концепта [5].

Рассмотрим некоторые из перечисленных процессов на материале политических текстов, представленных в масс-медийном дискурсе. Для исследования нами были использованы тексты Интернет-изданий и телевизионных новостей, сообщающих об объединении партий «Сильная Украина» и «Партии Регионов» Украины (новость стала актуальной 16 августа 2011 года). Отметим, что оригинальные тексты для ознакомления общественности были размещены в Интернет-изданиях на русском языке.

Итак, слово *объединение* является одним из атрибутов и одновременно одним из параметров концепта «совместность» (объединение ведет к совместности). **Объединение** – организация, общество, образовалось от *объединить*, которое обозначает «создать единую организацию, единое целое; сплотить» [4, с. 438]. Слово относится к нейтральной лексике и не имеет никаких отрицательных значений.

Такое политическое событие как объединение партий вызвало большой резонанс и повлекло за собой массу противоречивых оценок. Сторонники и противники подобного «объединения» активно использовали атрибут ***объединение***, который, оказавшись в политическом дискурсе**,** приобрел большое количество контрастирующих номинаций.

«Объединение» контекстуально синонимично словам *альянс*, *тандем*, *сплочение*, *консолидация*, *присоединение*, *объединение сил*, *процесс слияния*, *консолидация сил*, *межпартийный диалог*, *интеграция*. Позитивными ассоциатами описываются преимущества объединения: «*появится мощная политическая сила*, *новые возможности для страны*», «*логичное объединение*», «*общая цель – построение справедливого общества*» и др. Сторонники *объединения* используют в своих высказываниях другие средства для увеличения силы воздействия – «страна», «Украина», «общество», «государство», «мир». Также подключается импактор – контрастирующие пары: «*объединиться*» – «*питаться раздором*», «*сплотить*» – «*противопоставить людей друг другу*», «*объединение*» – «*конкуренция*». Негативный элемент пары описывает возможные отрицательные последствия

«неприсоединения» партий, которые отразятся на разрозненности общества и страны в целом.

Более того, тексты сторонников объединения включают множество *мы*-сем: «*Мы сегодня делаем ответственный шаг к такой консолидации сил – выходим к нашим однопартийцам, к обществу с инициативой: объединить дву крупные политические силы в одну*»; «*Мы с Сергеем Тигипко выступаем с инициативой объединения, присоединения партии Сильная Украина к Партии регионов*». *Мы*-включения подкрепляют идею объединения, совместности, интегрируя, таким образом, не только участников событий, но и всех сторонников, весь народ.

Носителями отрицательных коннотаций «объединения» являются номинации: *коллективная тушка, сдача в плен, предательский альянс, политическое поглощение, союз мертвецов, объединение-поглощение, нетрадиционный брак, слив*. Заключенная в таких номинациях оценка трансформирует представление о концепте «объединение» на дискурсивном (контекстно-ситуативном) уровне. Номинации подкреплены примерами политической метафорики: «*Сильная Украина* ***отдалась*** *Партии регионов*», «***Сделка по-украински*** *– Партия регионов и “Сильная Украина” объединяются*», «*Тигипко* ***купил билет на Титаник***», «***Союз мертвецов***». Два заголовка содержат аллюзии: охоту и гибель Титаника («*Луценко порекомендовал Тигипко не ездить на охоту*» – отсылку к событиям, связанным с гибелью политика на охоте; «*Тигипко купил билет на Титаник*»).

Негативно-заряженные ассоциаты способствуют реализации концепта «совместность» в негативно-оценочной среде: «***Политическая копилка*** *президента* … ***пополнилась очередной победой***», «*Решение Сергея Тигипко войти в состав Партии регионов –* ***великолепный пример предательства*** *всем избирателям*», «*Тигипко “****слил****” свою партию и себя как политика*».

Для поддержания негативного отношения к событию объединения адресату представлена система концептов, ассоциации с которыми порождают отрицательное восприятие этого политического события: **«азартная игра»** (*обменять полученные электоральные фишки, сорвали джек-пот*), **«деньги»** (*деньги и кресло, миллиардер вступил в партию миллиардеров*), **«смерть»** (*союз мертвецов, купил билет на Титаник*), **«предательство»** (*предательский альянс, предал избирателей*), **«мафия»** (*крестный отец и его верный слуга*), **«страна»** (с негативными ассоциатами – *мертвая, нищая, обреченная*).

Выводы. В исследованных текстах атрибут и параметр ***объединение*** концепта «совместность» вербализован противоречиво, имеет противоположные смысловые конституенты и обретает разную оценочность. Не имея отрицательных значений и будучи погруженным в масс-медийный и политический дискурс, концепт «совместность» подвергнут драматизации и театрализации, представлен в негативно-оценочной информационной среде с выявлением его отрицательного потенциала. Этот потенциал и является источником воздействия на адресата. Особую роль играют используемые параллельно концепты «смерть», «азартные игры», «деньги», «предательство», «мафия», способствующие инверсированию концептуальной модели.

Более того, в масс-медийной и политическом дискурсе концепт «совместность» представлен в поляризованной модели концептов «совместность» – «раздельность». Эти концепты реализуются одновременно и взаимозависимо. Однако средства

массовой информации «овнешняют» концепты посредством рекомбинирования их смыслового содержания. *Совместность* может быть репрезентована как отрицательное явление. *Раздельность*, напротив, преподносится как сугубо положительный факт: к *раздельности* стремятся и призывают.

Изучение других типов дискурса поможет обнаружить иные трансформации концепта и определить степень его рекуррентности в современных коммуникациях.

Список литературы

1. Васильев А. Д. «Постновояз» российского телевидения как разновидность манипулятивного дискурса / А. Д. Васильев // Дискурсология: язык, культура, общество: избранные работы / Луганский национальный ун-т им. Тараса Шевченко. – Луганск: Изд-во «Полиграфический центр «Максим», 2011. – С. 62-77.
2. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: [монография] / В. И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
3. Лихачев Д. С. Избранные труды по русской и мировой культуре / Д. С. Лихачев. – СПб.: Изд-во СПб ГУП, 2006. – 416 с.
4. Ожегов С. И. Словарь русского языка: [70 000 слов] / С. И. Ожегов; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 22-е изд., стереотип. – М.: Русский язык, 1990. – 921 с.
5. Олянич А. В. Смысловая рекомбинация концептов в средствах массовой информации / А. В. Олянич // Дискурсология: язык, культура, общество: избранные работы / Луганский национальный ун-т им. Тараса Шевченко. – Луганск: Изд-во «Полиграфический центр «Максим», 2011. – С. 196-209.
6. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты: дис. На соискание уч. степени д-ра филол. наук / Г. Г. Слышкин. – Волгоград, 2004. – 322 с.

Грищенко О. В. **«Перекроювання» концептосфери в умовах нового інформаційно-комунікативного середовища»** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.244-247.

У статті розглядаються нові мовні значення, які одержують концепти в умовах нового інформаційно-комунікативного середовища. Відзначені природні та «штучні» зміни в концептосфері. Досліджуються зміни концепту, використаного в політичному дискурсі.

Ключові слова: концепт, концептосфера, атрибут.

Grishenko E. **“Reshaping” of the sphere of concepts in a new information-communicative environment”** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.244-247.

The article deals with new language senses that concepts get in a new information-communicative environment. Natural and “artificial” changes in the sphere of concepts are studied. Changes of a concept which is used in political discourse are studied.

Key words: concept, sphere of concepts, attribute.

Поступила в редакцию 23.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.248-253.

УДК 811.11'37:[783:27]

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТУ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ПІСНІ

Добжанська Н. І.

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

У статті досліджуються лексико-стилістичні особливості текстів сучасних християнських пісень як вирізняльні характеристики особливого жанру; показано, як у текстах такого типу знаходять відображення лінгвокультурні та світоглядні риси англомовних християн.

Ключові слова: християнський, лексика, реалії, стиль.

Постановка проблеми. На сьогодні все актуальнішою стає тенденція до міждисциплінарних досліджень та інтеграції наукових дисциплін: лінгвокультурології, психолінгвістики, соціолінгвістики тощо. Такі дисципліни часто пов'язані з різними типами дискурсу. Зокрема, релігійний дискурс передбачає певні молитовні тексти, літургіку та християнські пісні. Характеризуючи різноманітні жанри християнського дискурсу [1-4; 7], мовознавці залишають сучасні християнські пісні поза увагою [11]. На сьогодні активними є дослідження і сучасних англомовних пісень [5; 6], однак роль і місце християнських пісень (їх часто називають паралельним терміном «inspirational music»), що мають низку вирізняльних рис, серед них не визначено [1; 3-5; 7]. Сучасна християнська авторська пісня є особливим жанром християнського релігійного дискурсу. Вона характеризується низкою специфічних особливостей, які відрізняють її від інших жанрів релігійного дискурсу (зокрема, від традиційних християнських піснеспівів: гімнів, кантів тощо), а також від нерелігійних пісень.

Сучасна християнська пісня – особливий лінгвокультурний феномен в англомовному світі, який навіть відносять до окремої субкультури. Тема неабиякого комерційного успіху цього продукту музичної індустрії є предметом численних дискусій серед журналістів, культурологів та економістів [8-10; 12-14]. Безсумнівно, у творах такого типу музика є другорядним аспектом, адже домінуючою виявляється саме християнська складова, яка виражається у змістовому наповненні пісні, тобто її текстова складова. Тому нам видається **актуальним** дослідження цього лінгвокультурного феномена та його вирізняльних рис.

Метою такого дослідження є визначити лексико-стилістичні особливості сучасних англомовних християнських пісень.

Для досягнення мети необхідно виконати низку **завдань**, а саме: 1) визначити особливості використання біблійної та архаїчної лексики; 2) дослідити тексти на предмет виявлення лексики, що відображає лінгвокультурні реалії; 3) виявити

елементи, що експлікують сучасний характер текстів; 4) дослідити жанрово-стильові особливості текстів сучасних англомовних християнських пісень.

Об'єктом нашого дослідження стали тексти сучасних англомовних християнських авторських пісень, а **предметом** дослідження – кількісні показники частотності лексем, релевантних у вираженні жанрових особливостей християнської пісні.

Матеріалом дослідження слугували тексти 1200 пісень останніх десятиліть близько 200 авторів, які було взято з Інтернет-джерел [15-19].

Сучасна християнська англомовна пісня є відображенням менталітету як її авторів, так і цільової слухацької аудиторії, і відповідно до цього, у ній виявляються і особливості функціонування англійської мови на даному етапі. Сучасні дослідники звертають увагу на мову сакральних текстів [4], зокрема, зазначаючи, що навіть біблійні тексти зазнають змін, відображаючи динаміку розвитку мови та національної свідомості [4, с. 153].

Ми погоджуємося з думкою, що християнські пісні, у порівнянні з біблійними текстами, становлять ширшу у мовному плані площину для вираження релігійних почуттів мовними засобами, оскільки не містять у собі обмежень сакральності біблійних текстів, які є закритими системами [4, с. 153].

З іншого боку, помітно творчий підхід авторів до вираження біблійних цитат та висловів, оскільки вони перефразовуються автором; при цьому додаються цілі пласти лексики, не характерної для традиційного християнського дискурсу.

Таким чином, при аналізі лексико-стилістичних особливостей сучасної англомовної християнської пісні ми звертали найпершу увагу на способи вираження християнського світогляду, типові для традиційного християнського стилю, відображеного у біблійних та інших християнських текстах, а також на лексику та стилістичні засоби, які не можна назвати традиційними для християнських текстів, а які радше відображають риси та реалії сучасності, а також ті, які експлікують носія англійської мови та його світосприйняття.

Ми виявили наступні лексико-стилістичні риси, що в сукупності вирізняють вказаний нами жанр серед інших пісенних (нехристиянських) та християнських (непісенних, або пісенних несучасних) жанрів:

1) наявність географічних небіблійних назв;
2) наявність власних імен, відомих лише сучасникам;
3) відображення реалій часу, у тому числі технічних та науково-побутових;
4) відображення реалій сучасної англійської мови в характерних ідіомах;
5) наявність неформальної (у тому числі скорочень) та заниженої лексики;
6) наявність біблійної та високої лексики, архаїзмів;
7) наявність порушень мовних граматичних форм;
8) поєднання високої біблійної лексики, архаїзмів з неформальною та заниженою лексикою.

Зупинимося детальніше на кожній з вищезазначених рис, проілюструвавши її прикладами.

1. ***Небіблійні географічні назви*** згадуються у текстах пісень у першу чергу через те, що вони мають певний стосунок до авторів, а також, ймовірно, до певної

слухацької аудиторії співвітчизників автора, з метою інтимізації та з розрахунком на їх сприйняття та розуміння певних географічних та культурних реалій: *I wrote this song today Pool side at Flamingo Bay Underneath the coconut trees* (All Star United, Theme From Summer); *Now I've been just about everywhere else Met a soldier from Seattle and a lawyer from the East A Texas oil baron and a Roman Catholic priest* (Audio Adrenaline, Good People); …*spread his love from here to Moscow* (AM Drive, A Little More Time). Як бачимо з останнього прикладу, столиця держави Східної Європи зображається як щось дуже віддалене для англомовного носія, як «максимальна» відстань, на яку простягається Божа любов, що, звісно, не позбавлене іронії.

2. ***Небіблійні власні імена*** передбачають обізнаність слухацької аудиторії зі світом мистецтва, моди, спорту, науки, філософії тощо: *Armani likes the way you wear you clothes, But Heaven's gate Is no place for fashion shows* (All Star United, Bright Red Carpet); *Einstein overturned present reality by adding a fifth part, a fifth dimension* (Balance of Power, Walking On Top Of The World); *You like to drive like Mario Andretti* (Amy Grant, Good for Me). Безумовно, ця риса є свідченням сучасного характеру таких пісень.

3. ***Реалії часу*** представлені широким спектром одиниць, які є свідченням не лише науково-технічного прогресу (neon, stereo, microphone, cameras, phone, radio, TV, siren, freight train), розвитку науки, медицини, відображенням політичних реалій (PR), економічних та побутових реалій (business cards, merchandising, overpricing,), а також широкого вжитку таких одиниць у повсякденній лексиці пересічними носіями мови: *Soft minds backed up by hard drives, standing in single file* (Acceptance, Black Lines To Battlefields); *In our wide-leg baggy jeans* (All Star United, Popular Americans); *Every bottle caps a winner In a perfect world* (According To John, Perfect World). Як бачимо з прикладів, лише сучасна людина орієнтується в особливостях моди, техніки, а також економічних реалій, зокрема рекламних акцій (де виграш вказується під кришечкою пляшки, як у найостаннішому прикладі).

4. ***Реалії мови та країни*** представлені у текстах низкою ідіом, а також специфічних виразів, які передбачають обізнаність слухача з реаліями життя у країні носія мови, як-от: *Our money says we trust, But you know it's only just A party slogan we were taught to say* (All Star United, Popular Americans) (вказівка на надпис на доларовій купюрі); *If a DC-10 ever fell on your head… Or a Mack truck run over you, or you suddenly die in your Sunday pew…* (Audio Adrenaline, DC-10) (американський авіалайнер, вантажівка американського виробника); *My heart is not a box with a lock in a five and a dime store* (Amy Grant, Sure Enough) (магазин дешевих дріб'язків). Англійські ідіоми часто представлені у творчо трансформованому автором вигляді: *Wishing, hoping, praying to outdo the Joneses* (Ace Troubleshooter, Ball&Chain); *He's always there to knock the monkey off your back* (Aurora, Turn It Around); *Let me hide inside your skin where I'll never be condemned* (Aaron Spiro, The Weight is Gone); *I had it all, living on cloud nine I was losing myself in having a good time* (Anointed, Something Was Missing).

5. ***Неформальна лексика*** представлена низкою виразів та форм, від простих редукованих форм (*gonna, livin', 'cause, 'cuz)* до заниженої лексики і грубих форм: *Hey fellas, be you ware Don't wanna end up like me* (Ace Troubleshooter, Don't Trust

That Girl); *Every time I screw up I never let up* (Ace Troubleshooter, Hoping); *The world has spit you out and you don't have a reason why* (Acceptance, Black And White); *My way sucks and I don't know what to do* (Ace troubleshooter, My Way); *This Jesus Thing, it's a smash hit, it's packaged right* (All Star United, Smash Hit); *I'm a weirdo for knowing what I know* (All Star United, Weirdo).

6. ***Архаїзми*** (*slay, foe, woeful, yoke*) та ***біблеїзми*** у сучасних текстах представлені помітно меншою мірою, ніж у традиційних християнських піснях; найчастіше вони обмежуються біблійними висловами та цитатами, здебільшого творчо трансформованими автором: *I place in your arms, a gift from Omni Elohim, Jesus* (*Beanbag, Whiplash*); *our God inhabits praise* (Avalon, Praise The Lord); *Heaven forbid that I be a study of showmanship* (According To John, Heaven Forbid); *To the keen ears of a dog the philosophy is told, And from the crumbs of His table tumble secrets to the prophecies of old* (All Together Separate, No Condemnation). Шар формальної лексики також представлений словами грецького, латинського та французького походження (*chaos, cynicism, naivete, cliché, protégé*).

7. Специфічною рисою сучасної англомовної християнської пісні є поєднання в одному творі різних стилів та ***різношарової лексики***: *Jesus is fairer, Jesus shines purer Than all the angels in heaven can* boast (Amy Grant, Fairest Lord Jesus); *One day, death will be abolished And sin will have its mastery no more And I know that we will be astonished At all that our Creator has in store* (Aaron Shust, One Day). На нашу думку, таке поєднання додає новизни та інтенсивності змісту.

8. У текстах сучасних християнських пісень зустрічаються також ***порушення граматичної норми***, що є характерним для текстів сучасних пісень загалом: *Who makes the woeful heart to sing* (Amy Grant, Fairest Lord Jesus); *…and thunders when he please* (Amy Grant, Marching To Zion).

Аналізуючи тексти сучасних християнських англомовних пісень, неможливо не звернути увагу на численні стилістичні засоби, характерні для текстів пісень загалом. Серед них найчисленнішими є порівняння: *The music on the radio is louder than death* (Beanbag, Happy Dispatch); *Like mud in the bottom of a cup of solid gold, a stain upon the pure, but a veil to cover the soil from His life I learned perfection* (All Together Separate, No Condemnation); *let it flee like herds of swine run to the sea your mind set free* (AM Drive, Don't Fear); метафори: *…break the chains on my soul* (Aurora, Mercy Me); *…probing her heart with words of fabrication* (Beanbag, Freesignal); *you get frostbite on your soul* (AM Drive, A Little More Time); *…he sees this world through cellophane eyes* (Antiskeptic, Teach Him Well); *the freedom in the air is polluted* (Atomic Opera, Feverdream); зустрічається також гра слів, як-от: *Testa Mints* (Atomic Opers, Jesus Junk) – (від *Testament*). Окремо слід відзначити наявність переробки метафоричних біблійних висловів та образів, як-от: *this crown of clouds I wear alone* (All Together Separate, Revolution) (пор. бібл. *crown of thorns*); *and you find the positive in the valley of confusion* (All Together Separate, Eternal Lifestyle); *You kneel and worship on the alter of hate* (Anah Aevia, Closed Arms And Clenched Fists). На відміну від традиційних християнських пісень, сучасні тексти можуть містити іронію і навіть сарказм: *Nine out of ten dentists agree* (All Star United, Popular Americans); *And I found Jesus living outside the USA Imagine my surprise to realize* (Audio Adrenaline,

Jesus Movement) – наявна критика самовдоволеності християн США. Як бачимо, тексти сучасних християнських англомовних пісень суттєво відрізняються від традиційних церковних піснеспівів, зближуючись за стилем із сучасною авторською піснею, однак зберігаючи християнські образи та алюзії.

Висновки. У текстах сучасних англомовних християнських пісень знаходять відображення сучасні часові, географічні, культурні та технічні реалії, особливості та тенденції розвитку сучасної англійської мови, а також специфіка індивідуальної культури, у тому числі мовної культури, авторів текстів та представників цільової та передбачуваної слухацької аудиторії. При цьому традиційна християнська лексика, часто високого поетичного стилю, може поєднуватися з жаргонною та заниженою лексикою, що є однією з вирізняльних особливостей саме такого жанру.

Нашим завданням не було класифікувати тексти пісень за їх музичним жанром, дослідження носило винятково мовознавчий характер. Однак, нам видається перспективним об'єднання зусиль мовознавців та фахівців з музичної культури для подальших досліджень цього феномена, а також відстеження динаміки його розвитку.

Список літератури

1. Жихарєва О. О. Лінгвокультурологічні особливості знакових слів в англомовних текстах Євангелія: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. О. Жихарєва. – К., 2004. – 19 с.
2. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: [монографія] / В. И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2004. – 390 с.
3. Лесів Михайло. Особливості мови і стилю українських церковних пісень / М. Лесів // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. CCLVII. – Праці Філологічної секції. – Львів, 2009. – С. 536 59.
4. Михайлова Є. В. Лінгвокультурологічний підхід у дослідженні англомовних біблійних текстів / Є. В. Михайлова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2006. – № 28. – С. 152-155.
5. Плотницкий Ю. Е. Лингвостилистические и лингвокультурные характеристики англоязычного песенного дискурса: дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Ю. Е. Плотницкий. – Самара, 2005. – 183 с.
6. Савицький К. Г. Лінгвостилістичні аспекти прозаїзації англомовних пісенних текстів другої половини двадцятого століття: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / К. Г. Савицький. – К., 2004. – 19 с.
7. Шиляєва Т. В. Лексичні особливості англомовного православного дискурсу / Т. В. Шиляєва // Ученые записки ТНУ. Таврический национальный університет имени В. И. Вернадского. – 2006. – Филология. – Т. 19 (58). № 4. – С. 76-80.
8. Detweiler Craig and Barry Taylor. A Matrix of Meanings: Finding God in Pop Culture/ C. Detweiler, B. Taylor. – Grand Rapids: Baker, 2003. – 351 pp.
9. Don Cusic, ed. The Encyclopedia of Contemporary Christian Music: Pop, Rock, and Worship / Don Cusic. – Santa Barbara, CA: Greenwood Press, 2010. – 505 pp.
10. Doucette Travis Reginald Joseph. The Historical Development of the Modern Worship Song / T. R. J. Doucette. – Liberty University. – 2008. – 38 pp.
11. Marakhovska N. O. Religious Discourse Research by Means of Information Technologies / N. O. Marakhovska, I. D. Karamysheva // Вісник Волинського національного університету. – Серія «Філологічні науки». – 2009. – № 16. – С. 17-21.
12. Padgett Ray. Jesus Rocks My Soul. Contemporary Christian Music and the Evangelical Consumer / R. Padgett. – Dartmouth: Dartmouth College, 2009. – 102 pp.

13. Powel Mark Ellen. Encyclopedia of Contemporary Christian Music / M. E. Powel. – Peabody, Massachusets: Hendrickson Publishers. – 2002. – 1088 p.
14. Romanowski William D. Pop Culture Wars: Religion and the Role of Entertainment in American Life / W. D. Romanowski. – 3-rd edition. Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 1996. – 379 pp.
15. http://christianlyricsonline.com. Проверено 12.09.2011.
16. http://www.christian-lyrics.net. Проверено 12.09.2011.
17. www.songlyrics.com/christiansonglyrics.php. Проверено 12.09.2011.
18. http://www.anychristianlyrics.com. Проверено 12.09.2011.
19. http://www.topchristianlyrics.com. Проверено 12.09.2011.

Добжанская Н. И. **Лексико-стилистические особенности текста современной англоязычной христианской песни** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.248-253.

В статье исследуются лексико-стилистические особенности текстов современных христианских песен как отличительные характеристики особенного жанра; показано, как в текстах такого типа находять отображение лингвокультурные и мировоззренческие черты англоязычных христиан.

Ключевые слова: христианский, лексика, реалии, стиль.

Dobganska N. **Lexical stylistic peculiarities of contemporary christian song lyrics** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.248-253.

The article deals with the research of lexical stylistic peculiarities of contemporary Christian song lyrics as distinctive characteristics of the specific jenre; the reflection of lingual cultural and ideological features of English-speaking Christians in this type of texts is demonstrated.

Key words: Christian, vocabulary, realia, style.

Поступила до редакції 02.10.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.254-260.

УДК 811.161.1'25

УНІВЕРСАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ: ДОСВІД ЕМПІРИЧНОГО ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Засєкін С. В.

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

У статті досліджуються когнітивно-дискурсивні універсалії перекладу художнього твору, серед яких виділяємо комунікативно-продукційні та метакогнітивні. Як засвідчило емпіричне вивчення зіставлюваних з текстом-оригіналом перекладів, ці універсалії мають статус спільних стратегій, залежних від когнітивного стилю перекладача.

Ключові слова: психолінгвістична універсалія перекладу, стратегія, когнітивний стиль.

Актуальність дослідження. Психолінгвістичні студії процесу художнього перекладу засвідчують сьогодні жвавий інтерес перекладознавців до процесів мислення перекладача мистецьких творів, свідченням чому є поява на зламі тисячоліть фундаментальних праць такого спрямування [5; 8-10], в яких акцентується увага на перекладі як діяльності, визначенні психолінгвістичного статусу перекладача як посередника міжкультурної комунікації. Тому психолінгвістичний діяльнісний підхід до перекладу з урахуванням праць класиків і сучасників перекладознавства, прикладного мовознавства й психолінгвістики дає можливість моделювання процесу перекладу (Ю. М. Марчук, Г. Е. Мірам, R. Bell, D. Gile, H. Hőnig, J. Kroll, E. Stewart). Психолінгвістична модель художнього перекладу, з перспективи якої він кваліфікується як вид мовленнєво-мисленнєвої діяльності перекладача, а сам інтерпретатор постає як особистість, підвищує ступінь вірогідності й об'єктивності у поясненні дослідником-перекладознавцем застосованих перекладацьких стратегій під час перекладу художнього твору.

Усе викладене вище визначає *актуальність* цього дослідження, яке має на **меті** встановити когнітивно-дискурсивні психолінгвістичні універсалії перекладу художнього тексту, визначивши спільні особливості мовленнєво-мисленнєвої діяльності перекладачів на основі моделювання процесу художнього перекладу. **Об'єктом** дослідження оберімо англомовний художній текст та його тексти перекладів українською мовою, відповідно; **предметом** – когнітивно-дискурсивні універсалії перекладу.

До кола пріоритетних **завдань** праці належать такі: з'ясувати особливості когнітивно-дискурсивних стратегій перекладу художнього тексту та визначити на їх основі універсалії перекладу; встановити залежність перекладацьких рішень від когнітивного стилю перекладача. У дослідженні використовувались методи психолінгвістичного текстового аналізу (ПЛТА), вільного асоціативного

експерименту (ВАЕ) та контент-аналізу (КА) на основі комп'ютерних програм Textanz 2.4.2.0, Textanalyst 2.0.

Постановка проблеми. Дослідженню емпіричних когнітивно-дискурсивних перекладацьких універсалій у художньому перекладі ґрунтовно донині не займалися ані українські, ані зарубіжні перекладознавці. Здебільшого цей феномен цікавив дослідників усного синхронного й послідовного перекладу, а також писемного наукового й бізнесового перекладу. Так, Е. Честермен, роблячи огляд стану справ у цій царині, виокремлює S-універсалії та T-універсалії [14]. Перші мають префікс S- через процедуру їхнього визначення: вони спостережені при зіставленні вихідного тексту (***s***ource text) з низкою текстів перекладу якоюсь цільовою мовою. T-універсалії одержали свою таку назву тому, що вони виявлялися дослідниками внаслідок зіставлення корпусу текстів перекладів (***t***arget texts) цільовою мовою та текстів неперекладів цією конкретною мовою, тобто написаними в нормальних умовах носіями цієї останньої. Позаяк T-універсалії не є предметом нашого аналізу, вони вилучаються з нашого подальшого дослідження.

У результаті зіставного аналізу на матеріалі англійської, фінської, польської, іспанської та ін. мов зарубіжні перекладознавці [17] звітують про існування таких найтиповіших емпіричних перекладацьких S-універсалій, як збільшення обсягу тексту перекладу (ПТ), порівняно з вихідним текстом (ВТ); спрощення на синтаксичному рівні; спрощення на лексичному рівні – зменшення лексичної різноманітності та тенденція до вживання частотніших слів у ПТ; експлікація в перекладі імпліцитної інформації (зв'язків між реченнями і т.ін.); зменшення або уникнення повторів у ПТ; стандартизація структури (ПТ тяжіє до вищої стереотипізації, вжитку типових для ПТ структур).

Попередні дані нашого дослідження засвідчили, що наведені вище універсальні тенденції мають прояв при перекладі художнього тексту незалежно від напряму (англо-українського або українсько-англійського). Когнітивно-дискурсивні S-універсалії в нашому дослідженні мають два види – комунікативно-продукційні та метакогнітивні. Перші стосуються механізмів синтезу ПТ на рівні свідомості перекладача – в межах його / її «контрольованого робочого простору», останні здебільшого є продуктом несвідомих перекладацьких операцій у межах «неконтрольованого робочого простору» [16].

Процедура дослідження. Вивчення універсальних рішень перекладачів здійснювалось на основі методів КА та ПЛТА сорока текстів перекладу українською фрагмента англомовного твору Дж. Селінджера «Френні» обсягом близько 8 тис. знаків. Ці переклади виконували студенти останнього курсу бакалаврату спеціальності «Переклад» у межах модуля самостійної роботи.

До початку аналізу цих текстів ми ранжували перекладачів згідно з їхнім когнітивним стилем. Термін «когнітивний стиль» (КС) належить до психоаналітичної традиції вивчення мозку людини, є характеристикою способу пізнавальної діяльності, особистісних чинників регуляції пізнання, стилем мислення або видом пізнавальних стилів особистості [11, с. 145]. КС асоціюється з особливостями характеру і в цьому розумінні визначається як «відносно стабільне сполучення особистісних інваріантів у конкретного індивіда» [6, с. 79].

Сформованість певних КС зумовлює можливість недовільного (несвідомого) контролю процесів перероблення інформації. Відтак, КС належить до метакогнітивних параметрів структур досвіду людини. Серед базових КС перекладачів, за М. О. Холодною, виділяємо КС з полюсами «імпульсивність – рефлективність», та «широкий – вузький діапазон еквівалентності» [11]. Полюси «імпульсивність» та «широкий діапазон еквівалентності» корелюють із синтетичним стилем мислення, натомість полюси «рефлективність» і «вузький діапазон еквівалентності» – з аналітичним способом.

На основі вільного асоціативного експерименту [див. докладніше: 3], проведеного з 40 респондентами, нами виявлено 20 студентів – носіїв аналітичного КС з полюсами «рефлективність», «вузький діапазон еквівалентності», 14 – носіїв синтетичним КС протилежних полюсів – «імпульсивність» та «широкий діапазон еквівалентності», 6 студентів характеризувалися проміжним, аналітико-синтетичним КС.

Оскільки формування художнього потенціалу семантичного образу твору відбувається на кількох підрівнях, зокрема лексичному, стилістичному та морфолого-синтаксичному [12], ПЛТА ВТ та текстів перекладу проводився з урахуванням таких параметрів:

1) лексичний (кількість слів, словникове розмаїття, лексична щільність);
2) стилістичний (кількість речень, їхня середня довжина у словах, дискурсивні маркери, його читабельність);
3) синтаксичний (прості / складні речення, сурядність / підрядність зв’язку між ними, зв’язність тексту – сполучники, прийменники, займенники).

Обговорення результатів. Окреслені вище типи універсалій знайшли лише часткове підтвердження в нашому емпіричному дослідженні англо-українського перекладу художнього твору. Проаналізуймо універсальні перекладацькі стратегії на всіх трьох рівнях, розпочавши з синтаксичного.

Синтаксична структура, як зауважує О. Фінкель, є одним із надзвичайно важливих компонентів художнього твору, адже «добір типу речень – простих, складносурядних, складнопідрядних, і вживання зв’язків сполучникових чи безсполучникових, і порядок слів, і застосування лексико-синтаксичних повторів […] все це перекладач повинен відтворити з не меншою дбайливістю, ніж лексику і семантику» [7, с. 286]. Відтак особливої ваги набуває установлення того, чи зберігається той синтаксичний «ключ», в якому створено художній текст.

Найчастотнішою універсалією на синтаксичному рівні в нашому емпіричному дослідженні є стратегія **експлікації** або маркування синтаксичних зв’язків. Так, у двох третинах випадків (65 %) перекладачі виявили стійку тенденцію до введення до цільового тексту сполучників і дискурсивних маркерів «локальної текстової когерентності» [1] частіше, ніж це було зафіксовано в структурі першотвору. Така універсальна стратегія маркування локальної когерентності ПТ там, де маркери відсутні в тексті-оригіналі, свідчить про надання перекладачами цих типів максимальної уваги деталям структури ВТ, зокрема логічним відношенням між комунікативно центральними та другорядними інформаційними сегментами тексту. Цей феномен також пояснюємо тим, що при перекладі тексту у фазі його інтерпретації у них виникає потреба «виявити неочевидні значення тексту, які не

лежать на його поверхні» [4, с. 34], зробити зміст і логічну структуру тексту «зрозумілішими» для самих себе [13, с. 235].

Ще однією спільною стратегією на синтаксичному рівні виявилась операція спрощення синтаксичної структури ПТ. Проте ця універсалія характерна лише для представників синтетичного КС. Ці респонденти не зберігали синтаксичної форми оригіналу, послуговуючись у перекладі натомість більшою кількістю простих речень, що загалом розбалансувало синтаксичну «картину» ВТ. Із погляду нашої психолінгвістичної моделі [2], такий феномен пояснюємо нейрологічними закономірностями обробки інформації мозком, зокрема асоціативністю й правопівкульовою «гештальтністю» мислення синтетиків, яке тяжіє до породження словесно менш обтяжених, простіших синтаксичних структур. На противагу, перекладачі аналітичного КС протилежних полюсів виявили спільну стратегію збалансованого введення як простих, так і складних речень, тим самим наслідуючи синтаксичну будову авторського тексту.

Принагідно зауважимо про помічену гендерну особливість перекладу на цьому рівні: перекладачі чоловічої статі (незалежно від КС) демонструють стабільний розкид (у середньому 27,5 одиниць) у співвідношенні сполучників підрядності до сполучників сурядності. Відтак, на відміну від перекладачів «слабкої статі», тлумачі-чоловіки тяжіють до частішого вживання сполучників саме підрядного зв’язку, що загалом узгоджується з емпіричними даними Ю. О. Сорокіна [9].

Цінним із погляду глобального змісту твору видається перевірка даних зіставлюваних текстів у блоці діалогу між головними персонажами, оскільки він по-особливому автором структурований і насичений природнішими формами спілкування. Так, зіставний аналіз першотвору й ПТ на стилістичному рівні виявив, що під час перекладу відбулися процеси, зворотні тим, про які згадує О. І. Чередниченко: «Не можна підміняти домінатну нейтральність художнього дискурсу показною розмовністю, бо вона (нейтральність) може бути важливим зображувальним засобом» [12, с. 26]. У нашому випадку, саме авторська ненейтральність є таким стилістичним засобом, здебільшого проігнорована перекладачами досліджуваної вибірки.

На цьому рівні також виявляємо високі показники прагматичної маркованості тексту-оригіналу (52 одиниці), відтворену лише перекладачами, які тяжіють до полюсу «імпульсивність» синтетичного КС. Ця група перекладачів також демонструє спільну тенденцію до застосування стратегії глобальної когерентності, проявом якої є вищий показник відтворення дискурсивних маркерів макроструктури [1]. Ця універсалія свідчить про краще координування й керування ними тематичними сегментами тексту.

На підставі того, що дискурсивні маркери локальних та глобальних стратегій когерентності вважаються одиницями, що продукуються й обробляються несвідомо [15], тобто, за нашою моделлю, в межах неконтрольованого робочого простору перекладача, класифікуємо їх у розряд метакогнітивних (локальних і глобальних) стратегій когерентності тексту. Їхнє однакове використання в ПТ досліджуваними перекладачами формує групу *метакогнітивних універсалій*.

Серед найчастотніших дискурсивних маркерів метакогнітивних стратегій глобальної когерентності діалогічного дискурсу зафіксували одиниці *so*, *then*, *anyway*, *I mean*, *you know*. Однак, перекладачі аналітичного КС із полюсами «рефлективність» та «вузький діапазон еквівалентності», а також проміжного (аналітико-синтетичного) КС на стилістичному рівні виявили метакогнітивну універсальну стратегію спрощення: вони вилучали з перекладу зазначені вище одиниці. Наслідком цього є викривлені прагматичні й психологічні чинники діалогічного дискурсу через небажане збільшення статусної та психологічної дистанції між співрозмовниками (Френні та Лейном).

У текстах переважної більшості респондентів аналітичного КС на стилістичному рівні спостережена також *комунікативно-продукційна* універсалія, яка передбачає свідомий контроль, зокрема **спрощення.** Так, перекладачі цієї групи уникали «недоцільні», на їхній погляд, повтори, наприклад, при відтворенні таких сегментів:

«Do you want to hear what the special method of praying was that the starets told him about?" she asked. "It's really sort of interesting, in a way».

*Lane cut into his last pair of frogs' legs. He nodded. «**Sure**», he said. «**Sure**».*

або

*«But **the thing is**, **the** marvellous **thing is** when you first start doing it, you don't even have to have faith in what you're doing»* [1].

Крім того, у 30 із 40 цільових текстів мало місце зменшення коефіцієнта прагматичної маркованості структури діалогічного дискурсу – відтворення вигуків, часток, вставних слів / виразів і та ін. Винятком тут, як бачимо, стали лише чверть від загальної кількості текстів перекладу, виконаних представниками синтетичного КС, які дотримувались авторської стратегії маркування структури діалогу.

За параметром спрощення на лексичному рівні не простежуємо зменшення коефіцієнта лексичної різноманітності та лексичної щільності, тобто тенденції до вживання частотніших слів у ПТ. Зауважмо, що задля збалансування міжмовних показників ми вилучили з підрахунку під час психолінгвістичного аналізу ВТ артиклі й позначники присвійного відмінку *of*, зберігши їх проте в одиницях з усталеною структурою типу *sort of*. Натомість, простежуємо зворотну тенденцію до збільшення зазначених індексів поряд зі збільшенням індексу читабельності тексту, що свідчить про вищу, порівняно з оригіналом, складність у розумінні читачами українських версій оригіналу.

Висновки й **перспективи подальшого дослідження.** Результати емпіричного аналізу перекладів засвідчили наявність спільних метакогнітивних й комунікативно-продукційних стратегій експлікації та спрощення як провідних когнітивно-дискурсивних S-універсалій. На синтаксичному рівні для представників аналітичного та аналітико-синтетичного КС характерними виявились стратегії експлікації синтаксичних зв’язків на локальному рівні, а також зменшення питомої ваги повторів і стандартизація синтаксичних структур. Для перекладачів синтетичного КС спільними виявилися стратегії спрощення синтаксичної структури ПТ: вони виявили тенденцію до деформування синтаксичної форми оригіналу, послуговуючись у перекладі натомість порівняно більшою кількістю простих речень. Ще однією універсальною стратегією

для представників цього КС є експлікація на глобальному (макроструктурному) рівні тексту: перекладачі-синтетики частіше за аналітиків та аналітико-синтетиків удавалися до маркування стратегій організації тематичної структури тексту шляхом уведення дискурсивних маркерів зміни топіка.

На лексичному рівні наше емпіричне вивчення українських цільових версій засвідчило збільшення індексів лексичної різноманітності, лексичної щільності та читабельності ПТ, що заперечує дані зарубіжних дослідників-перекладознавців, які «працювали» на матеріалі фінської, польської, іспанської й англійської мов.

На стилістичному рівні у перекладачів аналітичного КС загалом превалює тенденція спрощення, яка виявляється в уникненні «нелогічних» повторів, «зайвих» прагматичних маркерів – вигуків, часток тощо. У той же час для 72 відсотків їхніх «колег» протилежного КС характерна стратегія відтворення цих одиниць у своїх українських версіях англомовного художнього твору.

Викладені в статті результати емпіричного дослідження, безсумнівно, не вичерпують усіх аспектів досліджуваного об’єкта. Перспективним убачаємо дослідження Т-універсалій на матеріалі української мови, а також їхня класифікація й збереження в електронному форматі на основі зіставного аналізу корпусів перекладних текстів та текстів – продуктів носіїв української мови. Хоча така праця є досить копіткою й вимагає докладення значних зусиль і часу, вона принесе користь майбутнім і теперішнім перекладачам, слугуючи дороговказом для уникнення небажаних у перекладі стратегій і застереженнями під час їхньої роботи над перекладом, який повинен мати природне звучання мовою-рецептором, відповідаючи критерію адекватності оригіналу.

Список літератури

1. Засєкін С. В. Дискурсивні маркери когерентності англомовного діалогічного тексту: когнітивний та прагматичний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / С. В. Засєкін. – К., 2001. – 20 с.
2. Засєкін С. В. Психолінгвістична модель перекладу художнього тексту / С. В. Засєкін // Наукові записки. – Серія «Філологічні науки (мовознавство)»: У 2 ч. – Вип. 95 (1). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – С. 396-401.
3. Засєкіна Л. В. Вступ до психолінгвістики / Л. В. Засєкіна, С. В. Засєкін. – Острог: Вид-во нац. ун-ту “Острозька академія”, 2002. – 168 с.
4. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу / В. В. Коптілов. – К.: Юніверс, 2003. – 280 с.
5. Красильникова В. Г. Психолингвистический анализ семантических трансформаций при переводе и литературном пересказе художественного текста: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / В. Г. Красильникова. – М., 1998. – 20 с.
6. Краткий словарь когнитивных терминов / [под общ. ред. Е. С. Кубряковой]. – М.: МГУ, 1996. – 245 с.
7. Олександр Фінкель – забутий теоретик українського перекладознавства / [за ред. Л. М. Черноватого, В. І. Карабана]. – Вінниця: Нова Книга, 2007. – 438 с.
8. Пшенкина Т. Г. Психолингвистические основания вербальной посреднической деятельности переводчика: [монография] / Т. Г. Пшенкина. – Барнаул: Изд-во БГПУ, 2005. – 240 с.
9. Сорокин Ю. А. Переводоведение: статус переводчика и психогерменевтические процедуры / Ю. А. Сорокин. – М.: МТДК «Гнозис», 2003. – 160 с.
10. Фесенко Т. А. Специфика национального культурного пространства в зеркале перевода: [монография] / Т. А. Фесенко. – Тамбов: ТГУ, 2002. – 228 с.

11. Холодная М. А. Когнитивные стили: О природе индивидуального ума: [монография] / М. А. Холодная. – М.: ПЕР СЭ, 2002. – 304 с.
12. Чередниченко О. І. Про мову і переклад: [монографія] / О. І. Чередниченко. – К.: Либідь, 2007. – 248 с.
13. Ahrens B. Non-verbal phenomena in simultaneous interpreting / B. Ahrens // Claims, Changes and Challenges in Translation Studies / G. Hansen, K. Malmkjær, D. Gile. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2004. – P. 227-237.
14. Chesterman A. Hypotheses about translation universals / A. Chesterman // Claims, Changes and Challenges in Translation Studies / G. Hansen, K. Malmkjær, D. Gile (eds.). – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2004. – P. 1-13.
15. Ireland M. Language style matching predicts relationship initiation and stability / M. Ireland, R. Slatcher, P. Eastwick, L. Scissors, E. Finkel, J. Pennebaker // Psychological Science. – 2011, № 22 (1). – P. 39-44.
16. Krings H. Translation problems and translation strategies of advanced German learners of French (L2) / H. Krings // Interlingual and intercultural communication. Discourse and cognition in translation and second language acquisition studies / J. House, S. Blum-Kulka (eds.). – Tűbingen: Gunther Narr, 1986. – P. 257-270.
17. Translation Universals: Do They Exist? / A. Mauranen and P. Kujamäki (eds.). – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2004. – P. 224.

Джерело ілюстративного матеріалу

Salinger J. D. Franny / Jerome David Salinger // Nine Stories. Franny and Zooey. Raise High the Roof Beam, Carpenters. – Moscow: Progress Publishers, 1982. – P. 177-203.

Засекин С. В. **Универсальные стратегии перевода художественного текста: опыт психолингвистического эмпирического исследования** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.254-260.

В статье исследуются когнитивно-дискурсивные универсалии перевода художественного произведения, которые подразделяются на комуникативно-продукционные и метакогнитивные. Как показало эмпирическое изучение сравниваемых с оригиналом переводов, эти универсалии имеют статус совместных стратегий, зависящих от когнитивного стиля переводчика.

Ключевые слова: психолингвистическая универсалия перевода, стратегия, когнитивный стиль.

Zasekin S. **Universal strategies of translation of literary text: a psycholinguistic empirical study** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.254-260.

The article focuses on cognitive and discursive universals of translation of literary text. The universals are divided into communicative-productive and metacognitive. As the empirical study of the source and forty target texts showed, the above mentioned universals have status of common strategies depending on translator's cognitive style.

Key words: psycholinguistic universal of translation, strategy, cognitive style.

Поступила до редакції 19.09.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.261-267.

УДК 811.161.1'42:32+070

КОНТЕКСТУАЛЬНЫЕ СМЫСЛЫ СЛОВА В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Звягина Е. С.

Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского, г. Симферополь

В статье предлагается анализ современной концепции интертекстуальности, характеризующей одно из важнейших свойств текста – взаимодействие с другими текстами. Рассматривается проблема соотношения интертекстуальности и аллюзии как частного случая проявления межтекстовых связей.

Ключевые слова: интертекстуальность, текст, интертекст, аллюзия.

Актуальность данной проблемы обусловлена высоким интересом исследователей в отечественной и зарубежной лингвистике к когнитивным механизмам порождения и восприятия текста. При всей многочисленности работ, большая часть из которых написана в последние два десятилетия, представление интертекстуальности очень широко: от традиционного литературоведческого термина до структурного образа фрагмента текста. Актуальность работы определяется также недостаточной разработанностью классификации и критериев дифференциации элементов цитатной речи и, в частности, аллюзий как их разновидности. Кроме того, исследование аллюзивных интертекстем открывает возможность для изучения особенностей национального сознания, отраженного в политических текстах, а также определения механизмов воздействия посредством данных единиц.

Цель настоящей статьи – выявление семантико-прагматических признаков интертекстем с учетом их функционирования в текстах современных СМИ.

Научная новизна исследования заключается в описании дискурсивной природы интертекстем, выявлении системы семантико-функциональных факторов порождения аллюзий, интерпретации механизмов интертекстуальных включений в различных жанрах политического дискурса, что позволяет определить дальнейшую разработку концепции интертекстуальности с учетом последних достижений в лингвистике текста.

Исследователи отмечают, что одним из системообразующих признаков современного политического текста является интертекстуальность – присутствие элементов других текстов, что «обеспечивает его восприятие как частицы общего политического дискурса и – шире как элемента национальной культуры» [22, с. 27]. В текстологических исследованиях последних двух десятилетий доказывается идея, связанная с тем, что каждому тексту свойственна интертекстуальность: каждый текст является интертекстом, т.к. происходит «включение в текст либо целых других текстов с иным субъектом речи, либо их фрагментов в виде маркированных

или немаркированных, преобразованных или неизменных цитат, аллюзий и реминисценций» [1, с. 346].

На неоднородность и нецелостность текста указывают и сами определения интертекстуальности и интертекста. И. И. Ильин отмечает: «…всякий текст является реакцией на предшествующие тексты» [10, с. 206].

Выделяются различные формы интертекстуальности, варьирующиеся от автора к автору. Так, по мнению Хайнеманна, интертекстуальность может выражаться в следующих формах – цитаты, намеки, парафразы, текстовой коллаж, пародии, травести [21, с. 60].

Аллюзия является одним из проявлений интертекстуальности и определяется как «стилистический прием, заключающийся в использовании намека на реальные общеизвестные факты, события» [4, с. 35]. Феномен текстовой аллюзии начал активно изучаться лишь в конце XX века, поэтому рамки этого понятия еще не четко определены. Общим для всех определений является интерпретация аллюзии как косвенной ссылки на какой-либо факт, лицо или событие, предполагающиеся известными. Аллюзия, по классификации Ж. Женнета, является одним из типов межтекстовых связей: интертекстуальность как «соприсутствие» в одном из текстов двух или более текстовых текстов (цитата, аллюзия, плагиат и т.д.) [Цит. по: 19, с. 121]. По мнению И. Р. Гальперина, стилистический прием *аллюзия* «является средством расширенного переноса свойств и качеств мифологических, библейских, литературных, исторических и др. персонажей и событий на те, о которых идет речь в данном высказывании» [6, с. 110].

В определении И. В. Арнольд аллюзия рассматривается как «прием употребления какого-нибудь имени или названия, намекающего на известный литературный или историко-культурный факт – это стилистическая фигура референциального характера, опирающаяся на экстралингвистические пресуппозиции говорящего и слушающего, автора и читателя, на историко-культурный компонент их фоновых знаний» [2, с. 89].

Основными источниками возникновения аллюзий служат культурно-исторические продукты, созданные в разное время и составляющие культурный фонд языка: литературные произведения, мифы, библейские тексты, исторические события, песни, фильмы, речи политиков и общественных деятелей, анекдоты, а также незначительные происшествия, на время приковавшие всеобщее внимание.

По замечанию И. Р. Гальперина, «в структурном плане аллюзия представляет собой слово или фразу» [6, с. 187]. В этом плане интересна точка зрения В. П. Москвина, утверждающего, что основой аллюзии можно считать только однословную единицу либо ряд однословных единиц, не отражающих лексико-грамматической структуры исходного текстового фрагмента. Таким образом, аллюзия «представляет собой фрагментарное, неточное воспроизведение части какого-либо текста» [12, с. 65]. По мнению лингвиста, аллюзия «может быть определена как прием, состоящий в ассоциативной отсылке к известному для адресата факту виртуальной либо реальной действительности [12, с. 65].

Подчеркивая имплицитное смысловое содержание конструкций, М. А. Захарова справедливо отмечает, что аллюзия – это свернутая когнитивная модель

прецедентной ситуации, что определяет статус аллюзивного имени собственного как пограничного явления, относящегося к сфере памяти и, тем не менее, являющегося частью системы языка [9, с. 32].

Индикаторами «аллюзивного процесса» могут служить различные языковые единицы: слово, словосочетание, высказывание [11].

В соответствии со своим источником (литературный текст, историческое событие и т.д.) В. П. Москвин подразделяет аллюзии на текстовые (литературные, библейские, мифологические) и нетекстовые (исторические и бытовые) [12, с. 65]. При рассмотрении функциональных признаков определяется номинативная и цитатная аллюзия, главное различие между которыми заключается в типе денотатов: «в номинативной аллюзии денотат практически любой, в цитатной аллюзии – это, прежде всего, текст, а также метонимически связанные с ним объекты (например, пародия на какое-либо определенное лицо, где наряду с мимическими и другими паралингвистическими особенностями воспроизводятся и чисто лингвистические тождественные элементы с целью отсылки к пародируемому лицу)» [8].

Интересную классификацию аллюзий предлагает М. Д. Тухарели. В исследовании лингвиста классификация аллюзий строится с учетом их семантики: 1. Имена собственные – антропонимы, часто встречаемые в художественном произведении зоонимы – имена животных, птиц; топонимы – географические названия; космонимы – названия звезд, планет; ктематонимы – названия исторических событий, праздников, художественных произведений и т.д.; теонимы – названия богов, демонов, мифологических персонажей и т.д. 2. Библейские, мифологические, литературные, исторические и прочие реалии. 3. Отзвуки цитат, ходовых речений, контаминации, реминисценции [18, с. 16-17]. По мнению М. А. Захаровой, аллюзия может определяться как специфический намек, особенность которого состоит в «иносказании», т.е. в косвенной, путем упоминания какого-нибудь имени или названия, отсылке к общеизвестному литературному произведению или историческому факту. Суть аллюзивного эффекта стоит в трансформации смысла текста-реципиента [9, с. 33].

Аллюзия, таким образом, является интертекстом, элементом существующего текста, включаемым в создаваемый текст. В то же время интертекстуальность, в первую очередь, объясняет саму возможность взаимопроникновения текстов, факт существования их в объединенном пространстве в виде единого текста, который представляет собой вся человеческая культура [7, с. 95].

Рассмотрим некоторые наиболее распространенные аллюзии в текстах русскоязычного политического дискурса украинских СМИ. Так, аллюзивное словосочетание *перейти Рубикон* (Rubicon из лат. rubere – быть красным, окрашиваться в красный цвет), по данным лексикографических источников, означает «сделать бесповоротный шаг, совершить решительный поступок, пройти точку невозвращения» [5, с. 1036].

Обратимся к историческому смыслу: выражение возникло из рассказов Плутарха о переходе Юлия Цезаря через Рубикон – реку, служившую границей между Италией и римской провинцией Галлией. В 49 году до н. э., вопреки запрету

Римского сената, Юлий Цезарь со своими легионами перешел Рубикон, воскликнув «Жребий брошен!». Это послужило началом войны между сенатом и Юлием Цезарем, в результате которой он овладел Римом [23, с. 501].

Как показал контекстный анализ политических текстов, аллюзивное словосочетание *перейти Рубикон* с опорным словом-топонимом Рубикон является одной из активных эксплицитных интертекстем, реализующих интертекстуальные семантические связи. По данным Толкового словаря русского языка, под ред. Д. Н. Ушакова *перейти Рубикон* – сделать бесповоротный шаг совершить решительный поступок, пройти «точку невозвращения» [17, с. 1393]. В основе интерпретации данного словосочетания лежит конкретное историческое событие: переход Юлия Цезаря через Рубикон – реку, служившую границей между Умбрией и Цизальпинской Галлией.

Контекстуальная семантика Рубикона «граница, предел чего-либо, о труднопреодолимом препятствии» [14, с. 1374] связана с компонентами ‘граница’, ‘пересечение’, движение по которой означает новый, вероятно, неожиданный ход событий. При описании функциональных особенностей интертекстемы необходимо отметить как глагольную модель (чаще всего с глаголами движения «перейти», «перешагнуть»), так и атрибутивно-субстантивную («политический рубикон», «финансовый Рубикон», а также предикативную «выборы – рубикон» и др.).

Данная аллюзия является одной из ключевых единиц среди других интертекстем в политических текстах СМИ 2010-2011 гг.: *Предвыборная баталия за президентское кресло имела все шансы стать* ***«политическим рубиконом»,*** *который должна пройти вся страна…»* (Корреспондент, 02.12.2010). *Выборы Президента способны стать* ***неким Рубиконом****, благодаря которому мир сможет увидеть новую Украину* (Корреспондент, 25.11.2010). *Мэр* ***перешел рубикон*** *и приступил к финальной стадии фальсификации выборов* (Корреспондент, 02.09.2010). *Для этого другим, прежде всего, должен стать сам президент.* ***Его Рубикон*** *– это коалиция* (Зеркало недели, 29.11.2010). ***Финансовый рубикон*** *перейден. И сегодня можно дальше двигаться* (Зеркало недели, 5.07.2010). Семантика ключевого слова *Рубикон* связана с бесповоротностью совершенного действия, принятием решения, после которого какой-либо факт может изменить жизнь: жребий брошен, колебания закончены, действия начаты и изменять что-либо уже поздно.

В результате проведения контекстного анализа обнаружилась высокая степень частотности аллюзивного словосочетания *Пиррова победа* с опорным словом-антропонимом Пирр. Данное словосочетание определяется как «победа, доставшаяся слишком дорогой ценой; победа, равносильная поражению. Этимологически данное выражение восходит к реальным событиям, имевшим место в Древней Греции. Так, в 279 г. до н.э. произошла известная битва, при которой эпирская армия царя Пирра в течение двух дней вела наступление на войска римлян и сломила их сопротивление, но потери были столь велики, что Пирр заметил: «Еще одна такая победа, и я останусь без войска» [3, с. 564**]**.

Обратимся к данным лексикографических источников. В Толковом словаре С. И. Ожегова *Пиррова победа* определяется как «победа, стоящая таких жертв, которые делают ее равносильной поражению (по имени эпирского царя Пирра,

победившего римлян ценой огромных потерь)» [16, с. 509**].** Толковый словарь Т. Ф. Ефремовой подчеркивает семантику военных ценностей в следующем определении: *Пирров* прил. Обесцененный чрезмерными потерями (о победе) [15, с. 867].

В Словаре иностранных слов аллюзивное словосочетание интерпретируется таким образом: «*Пиррова Победа* [от имени эпирского царя Пирра, одержавшего над римлянами в 279 г. до н.э. победу, стоившую ему огромных потерь] – сомнительная победа, не оправдывающая принесенных ради нее жертв» [13, с. 389].

Во Фразеологическом словаре, составленном А. И. Федоровым, данное словосочетание определяется следующим образом: «Пиррова победа. Книжн. Победа, обесцененная чрезмерными потерями», «по имени эпирского царя Пирра, одержавшего победу над римлянами ценой чрезмерных жертв» [20, с. 96].

Семантика аллюзивного словосочетания *Пиррова победа* связана с компонентами ‘большие потери’, ‘дорогая цена победы’ – *выборы оказались для регионалов, скорее,* ***пирровой победой*** (Зеркало недели, № 47 (827), 18-24.12.2010). При описании функциональных особенностей интертекстемы, во-первых, необходимо отметить активное использование формы множественного числа: ***Пирровы победы*** *Кабмина* (http://polemika.com.ua/news-35401.html, 19.08.2011), во-вторых, возможность написания конструкции со строчной буквы, что позволяет сделать вывод о частотности выражения и возможности его перехода в интертекстему: *Газовая скидка станет* ***пирровой победой*** *Украины* (Fin.Org.UA, 23.04.2010). *Гордон Браун одержал* ***пиррову победу*** (Независимая газета, 03.07.2008).

В тексте данное аллюзивное словосочетание реализуется, как правило, в предикативной модели: *Решение Конституционного суда –* ***пиррова победа*** (Зеркало недели, № 37, 09.10.2010). *Нельзя расправляться с будущим Украины… для страны это будет «****пиррова победа****»* (Корреспондент, 31.08.2011). Отметим, что функционирование конструкции связано с описанием таких коммуникативных событий, как «выборы», «суд», «борьба за власть», «принятие новых документов» и др. Таким образом, в современных политических текстах *Пиррова победа* является обозначением успеха, купленного столь дорогой ценой, что поражение было бы не менее выгодным.

Интересными контекстуальными фактами являются прагматически маркированные перифразы *Пиррово пиршество* (Зеркало недели, № 19, 27.05.2011), *Пирровое поражение*: *«Есть такое выражение как “****Пирровая победа****”, а украинцы создают новое – “****Пирровое поражение****”. Уже занята ниша демократической позиции и остается ниша маргинальной позиции. Это заявление – прямой шаг к* ***Пирровому поражению****», – сказал Дмитрий Выдрин* (gazeta.ua›ru/post/326480, 09.02.2010), *Пиррова война* (gazeta.ua›ru/post/, 20.01.2009).

Выводы. Таким образом, данные примеры показывают, что аллюзия представляет собой яркий стилистический прием, позволяющий автору создать ассоциативный образ через соотнесение факта или персонажа с другими фактами и персонажами, наполнить этот образ многочисленными коннотациями посредством знания аллюзивного факта. Аллюзии являются одним из элементов

«чужого текста» в авторском тексте, что делает их одним из ярких показателей интертекстуальности.

Список литературы

1. Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: Сборник статей / И. В. Арнольд. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 1999. – 444 с.
2. Арнольд И. В. Импликация как прием построения текста и предмет филологического изучения / И. В. Арнольд // Вопросы языкознания. – 1982. – № 4. – С. 83-91.
3. Большая Советская Энциклопедия: В 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. – Т.19. – М., 1975.– 648 с.
4. Большой толковый словарь русского языка / Главный редактор С. А. Кузнецов. – СПб : Норинт, 2002. – 1535 с.
5. Большой энциклопедический словарь / Под ред. А. М. Прохорова. – М. : Большая Российская энциклопедия, СПб. : Норинт, 1998. – 1456 с.
6. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Ком Книга, 2007. – 144 с.
7. Дронова Е. М. Интертекстуальность и аллюзия: проблема соотношения / Е. М. Дронова // Язык, коммуникация и социальная среда. –Вып.3. – Воронеж : ВГУ. – 2004. – С.92-96.
8. Евсеев А. С. Основы теории аллюзии (на материале русского языка) : Автореф. дис. …канд. филол. наук / А. С. Евсеев. – М., 1990. – 18 с.
9. 9. Захарова М. А. Аллюзивные имена собственные как символы и знаки / М. А. Захарова // Актуальные вопросы языкознания, страноведения и методики обучения иностранным языкам: Материалы III межвуз. науч.-практ. конф. – Челябинск: Изд-во ЧГПУ, 2003. – С. 31-39.
10. Ильин И. П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм // Глава III. Постмодернизм как концепция «духа времени» конца XX века [Электронный ресурс] / И.П. Ильин. – М.: Интрада. – Режим доступа: http://culture.niv.ru/doc/culture/ilyin/index.htm. Проверено 10.09.11.
11. Машкова Л. А. Аллюзивность как категория вертикального контекста / Л. Е. Машкова // Вестник Моск. ун-та. – Сер. 9. Филология. – 1989. – № 2. – С. 25-33.
12. Москвин В. П. Цитирование, аппликация, парафраз: К разграничению понятий / В. П. Москвин // Филологические науки. – 2002. – № 1. – С. 63-70.
13. Словарь иностранных слов. – М. : Рус.яз., 1989. – 624 с.
14. Словарь современного русского литературного языка // Под ред. А. М. Бабкина, С. Г. Бархударова, Ф.П. Филина и др. – М., Л. : Изд-во АН СССР, 1961. – Т. 12. – 1675 с.
15. Современный толковый словарь русского языка. В 3 т. Т. 2 / Т. Ф. Ефремова. – М. : АСТ: Астрель, 2006. – 1165 с.
16. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – Российская АН.; Российский фонд культуры; – 3-е изд., стереотипное – М. : АЗЪ, 1995. – 928 с.
17. Толковый словарь русского языка: В 4-х т. / Гл. ред. Б. М. Волин, Д. Н. Ушаков. – Т.3. – 1423 с.
18. Тухарели М. Д. Аллюзия в системе художественного произведения: дис. … канд. филол. наук. / М. Д. Тухарели. – Тбилиси, 1984. – 167 с.
19. Фатеева Н. А. Интертекст в мире текстов: Контрапункт интертекстуальности / Н. А. Фатеева. – М., 2007. – 280 с.
20. Фразеологический словарь русского литературного языка: В 2 т. / сост. А. И. Федоров. – Т. 2. – М.: Цитадель, 1997. – 396 с.
21. Хайнеман В. Лингвокультурные особенности текстов / В. Хайнеман // Реферативный журнал «Языкознание». – М. – 1999. – № 14. – С. 60-73.
22. Чудинов А. П. Интертекстуальность политического текста / А. П. Чудинов // Лингвистика : Бюллетень Уральского лингвистического общества / Урал. гос. пед. ун-т; Отв. ред. В. И. Томашпольский. – Т. 10. – Екатеринбург, 2003. – 177 с. – С. 27-32.
23. Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – М, 2002. – 667 с.

Звягіна О. С. **Контекстуальні сенси слова в політичному дискурсі** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.261-267.

У статті пропонується аналіз сучасної концепції інтертекстуальності, що характеризує одну з найважливіших властивостей тексту – його взаємодію з іншими текстами. Розглядається проблема співвідношення інтертекстуальності і алюзії як окремого випадку прояву міжтекстових зв'язків.

Ключові слова: інтертекстуальность, текст, інтертекст, алюзія.

Zviagina E. **Contextual senses of the word in political discourse** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.261-267.

In the article the analysis of modern conception of intertextuality, characterizing one of major properties of text is offered is his cooperating with other texts. The problem of correlation of intertextuality and alluzion is examined as the special case of display of intertext connections.

Key words: intertextuality, text, intertext, alluzion.

Поступила до редакції 19.09.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.268-273.

УДК 81'272:32

КОНЦЕПТУАЛЬНА СТРУКТУРА СУЧАСНОГО ТОТАЛІТАРНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ ВИСТУПІВ Ф. КАСТРО ТА У. ЧАВЕСА)

Каліщук Д. М.

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

У статті досліджуються характерні особливості сучасного тоталітарного дискурсу, виділяються його базові концепти, окреслюється роль концептів у впливі на масового адресата, аналізуються особливості та засоби актуалізації та наповнення базових концептів сучасного тоталітарного дискурсу.

Ключові слова: політичний дискурс, тоталітарний дискурс, концепт, вождь, боротьба, імперіалізм, ворог, революція.

Актуальність дослідження. Жоден політичний режим не може існувати без комунікації. Мова потрібна політикам для того, щоб інформувати, давати вказівки, переконувати. Специфіка політики, на відміну від інших сфер людської діяльності, полягає в її, передусім, дискурсивному характері, оскільки велика кількість політичних дій є, власне, мовленнєвими діями. Не випадково деякі вчені вважають, що політична діяльність узагалі зводиться до мовленнєвої діяльності [7; 8]. Саме слово стає основним інструментом політичної боротьби. Мова політики – це особлива знакова система, призначена саме для політичної комунікації: для вироблення суспільного консенсусу, прийняття й обґрунтування політичних та соціально-політичних рішень [1, с. 6]. Оскільки мовна реальність може структуруватися двома способами – тоталітарним і демократичним [6, с. 40], – то видається доцільним розрізняти демократичний політичний дискурс та тоталітарний політичний дискурс.

Постановка проблеми. Тоталітарний політичний дискурс має низку характерних особливостей, які різнять його від демократичного політичного дискурсу. Один із комунікативних вимірів, важливих для типології політичного дискурсу, − це варіювання його ознак за шкалою «монологічність – діалогічність» [6, с. 61]. Якщо в тоталітарному політичному дискурсі діалогічність має тільки зовнішній характер – у комунікативну практику вводяться атрибути, які створюють видимість діалогу, − то політичний діалог в країнах з розвиненою демократією наближається до природного діалогу, зорієнтованого на пріоритет особистості, а не соціального інституту [6, с. 62]. Монологічний за своєю суттю тоталітарний дискурс базується на прагматичних принципах авторитету й лояльності. Для монологічного спілкування характерне узаконене порушення діалогічних максим співпраці або суперництва. В тоталітарному суспільстві комунікація завжди однонаправлена: вождь звертається до народу; влада, яка диктує особистості; держава, яка маніпулює

масами. Зворотний зв'язок допускається тільки у вигляді оплесків (які переходять в овації) чи повідомлень у пресі [5, с. 147].

Мета статті − дослідити засоби актуалізації базових концептів сучасного тоталітарного дискурсу (на матеріалі виступів Ф. Кастро та У. Чавеса).

Мова тоталітарного суспільства – це мова пропаганди. Будь-яка інша функція мови, крім пропагандистської, заборонена, оскільки всі сфери суспільного життя, а особливо ЗМІ, працюються на підтримання суспільного ладу. В тоталітарній державі соціальна комунікація характеризується високою роллю ритуального аспекту. Все суспільство перестає жити в реальному просторі із загальноприйнятими нормами поведінки і занурюється у міфічний простір, де народ поклоняється харизматичному вождю, а слово знову набуває магічної сили. Важливість основного, денотативного значення слова послаблюється і втрачається, денотативне значення замінюється конототивним, яке тепер стає провідним. Водночас відбувається і процес трансформації значення слова, нерідко на його антонімічне. Таким є механізм будь-якої пропаганди [5, с. 145]. Наприклад:

… I thank you for your presence and for the moral support you are providing for this ***struggle for peace****. I urge you not to give up fighting for this. In this* ***struggle****, as in many others in years past, victory is possible* (Fidel Castro's Speech to Students of Cuba. September 4, 2010: http://www.havanatimes.org/?p=28748).

… we must always remember … that between the strong and the weak, freedom is oppressed. That's why the Empire speaks of freedom; ***it's the freedom to oppress, to invade, to kill, to annihilate, and to exploit*** (Hugo Chavez. December 18, 2009: http://climateandcapitalism.com/?p=1414).

Як видно із наведених прикладів, поняття війни і миру не розділяються, а концепт «свобода» наділяється рисами, які взагалі не входять до його структури.

Тоталітарний дискурс є близьким до релігійного, оскільки спирається на релігійні архетипи свідомості (жертовність, поклоніння божеству, віру у „світле майбутнє"). Політичний лідер сприймається як божество, наділене надприродними можливостями й видатними якостями і водночас є недосяжним для діалогу.

У сучасному демократичному дискурсі дистанція між лідером і масами скорочується завдяки ЗМІ – кожен крок президента відслідковується публічно, в той час як в тоталітарних режимах ця політична дистанція поглиблюється й таким чином зумовлює авторитарність політичного слова / тексту, що підкреслює беззаперечний авторитет його автора [6, с. 60].

Мета тоталітарного дискурсу – здійснити психологічний тиск на партнерів по комунікації, що включає вербальні й позалінгвальні компоненти комунікації і, як правило, супроводжується порушенням принципу ввічливості та максим комунікації, що вказує на авторитарність тоталітарного дискурсу. Ілокуція адресанта спрямована на пригнічення, домінування та тиск. На змістовному та інтенціональному рівнях авторитарні особистості переважно переконані у власній правоті, створюють егоцентровану, конфлікту ситуацію, виявляють тенденцію чіткого оформлення думки, використовують директивні мовленнєві акти [4, с. 2-3].

При аналізі політичного дискурсу особливу роль відіграють концепти, адже вміле оперування концептами сприяє досягненню поставленої мети – здійснити

вплив на адресата. Дослідження концептів дає можливість зрозуміти суть політичних процесів і спрямованість мовленнєвих дій у сфері політики, а також істинні цілі і смисл висловлювань політичних діячів. Концепти містять цінності та ідеї, до яких зазвичай апелюють політики у своїх промовах [2, с. 92]. Концепт тлумачимо як оперативну змістову одиницю пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку, всієї картини світу, відображеної в людській психіці [3, с. 90], яка є лінгвістичним вираженням цінності. Цінності утворюють концептуальну основу політичного мовлення, ціннісні категорії, які містяться в центрі політичної комунікації – це когнітивні конструкти, які визначають поведінку людини і її сприйняття дійсності, формують оцінку подій і розділяють її оточення на друзів та ворогів [2, с. 92].

Важливими особливостями всіх концептів політичного дискурсу є абстрактність, розмитість семантичного значення, здатність до переосмислення й заміни іншими концептами. У сучасному тоталітарному дискурсі за допомогою методів контент- та концептуального аналізу виокремлюємо низку базових концептів, до яких належать концепти **«боротьба»**, **«революція»** та **«своє коло»**.

Концепт **«боротьба»** у сучасному тоталітарному дискурсі актуалізується, передусім, лексемами *fight*, *struggle*, *battle*, *war* та похідними від них. Основні ознаки, закріплені за цими лексемами у тлумачних словниках, це – протистояння комусь, суперечка з кимсь, боротьба/битва за щось, боротьба / битва з кимось, боротьба / битва проти чогось / когось, війна, напад [9-11]. Заклики до боротьби у буквальному розумінні цього слова – зі зброєю в руках – надзвичайно поширені у тоталітарному дискурсі. Наприклад:

We ***have to strengthen ourselves***, ***our*** *will* ***to do battle***, *our awareness.* ***We*** *have to build a new and better world* (Rise Up Against The Empire By Hugo Chavez: http://www.counterpunch.org/chavez09202006.html).

… thanks to the Apostle of our Independence and to ***the blood spilt by dozens of thousands of patriots*** *in three wars of Independence, we have really been preceded by a history which inspired* ***our struggles****. … the time humankind has to* ***fight this battle*** *is incredibly limited. Throughout more than three months of unceasing struggle I modestly made an effort to reveal, to an inattentive world, the terrible dangers that threaten human life on our planet* (Fidel Castro's Speech to Students of Cuba. September 4, 2010: http://www.havanatimes.org/?p=28748).

Заклик до боротьби дає змогу консолідувати націю з допомоги єдиної ідеї (*our struggles*, *our will to do battle* – лексеми *our*, *we*) – весь народ підіймається в одному пориві, аби завоювати світле майбутнє, всі жертви (*the blood spilt by dozens of thousands of patriots*), виправдані майбутнім добробутом та процвітанням.

Лексема *revolution*, яка є надзвичайно поширеною у тоталітарному дискурсі, не входить до концепту **«боротьба»**, а радше позначає початок нової ери в житті країни (міф, на якому базується уся система цінностей тоталітарного режиму), зміну устрою, яка започаткувала суспільний лад, який зараз треба захищати. Можна стверджувати про наявність концепту **«Revolution»** у сучасному тоталітарному суспільстві, який володіє надзвичайно потужним потенціалом для здійснення впливу на аудиторію. Наприклад:

*The **Revolution** put an end to those horrors and it is because of that that we are able to meet here on this September morning* (Fidel Castro's Speech to Students of Cuba. September 4, 2010: http://www.havanatimes.org/?p=28748).

*… to my dearest compatriots, who have recently honored me so much by electing me a member of the Parliament where so many agreements should be adopted of utmost importance to the destiny of **our Revolution** …* (Message From The Commander In Chief. February 18, 2008: http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/2008/ing/f1802 08i.html).

Саме поняття боротьби передбачає, що суспільство структурується шляхом побудови опозиції **«свій – чужий»**, яка є однією з базових когнітивних категорій у дискурсі. Поділ світу на своє та чуже завжди був однією з найважливіших операцій у процесі осмисленні світу людиною. Роль базових бінарних архетипних опозицій, таких як добро – зло, світло – морок, життя – смерть, все ще залишається надзвичайно значущою. Кожен політичний режим прагне до заміни архетипів мовлення на штучно створені. Основними концептами категорії **«своє коло»** в тоталітарному дискурсі є опозиційно представлені одиниці **«свій»** та **«чужий (ворог)»**. Розмежування свого й чужого відбувається на основі символів добра і зла, що відповідають моделі світу мовця. За межами власного «священного (сакрального) простору» знаходиться ворожий світ.

Концепт **«ворог»** у сучасному тоталітарному дискурсі актуалізується лексемами *the Empire*, *America* (*the United States of America*), *imperialism*, *capitalism*, *the rich*. Наприклад:

*The hegemonic pretensions of **the American empire** are placing at risk the very survival of the human species. … because the rest of us are standing up, all those who are rising up against **American imperialism**, who are shouting for equality, for respect, for sovereignty of nations* (Rise Up Against The **Empire** By Hugo Chavez: http://www.counterpunch.org/chavez09202006.html).

*Socialism, this is the direction, this is the path to save the planet, I don't have the least doubt. **Capitalism** is the road to hell, to the destruction of the world. … I want to recall: the 500 million **richest people**, … this is seven percent of the world's population. This seven percent is responsible for 50 percent of emissions, while the poorest 50 percent accounts for only seven percent of emissions. … **The rich** are destroying the planet* (Hugo Chavez. December 18, 2009: http://climateandcapitalism.com/?p=1414).

*That year, at once difficult and promising for the Revolution, the unity of people, the Party and the State were essential to continue moving forward and to face the declared **threat of a military action by the United States**. … Cuba's five Heroes, imprisoned by **the Empire**, are to be held up as examples for the new generations* (Fidel Castro's Speech To The National Assembly. December 27, 2007: http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/2007/ing/f271207i.html).

Як бачимо, на «ворога» покладається цілковита відповідальність за абсолютно усі проблеми та негаразди, причому не тільки у межах власної держави, власного простору, а за її межами – у світовому масштабі.

До концепту **«свій»** у сучасному тоталітарному дискурсі належать товариші, співвітчизники, соратники у війні зі злом (зі світовою Імперією зла), які стоять пліч-

о-пліч з вождем у нелегкій боротьбі за світле майбутнє не тільки своєї країни, а й усього світу. Наприклад:

… my salute of course, to ***Comrade President Evo Morales****, who is there, President of the Republic of Bolivia. … Now certainly, as* ***the Bolivian comrade*** *said, that is not democratic, it is not inclusive* (Hugo Chavez. December 18, 2009: http://climateandcapitalism.com/?p=1414).

Dear compatriots*: Last Friday, February 15, I promised you that in my next reflection I would deal with an issue of interest to many* ***compatriots*** (Message From The Commander In Chief. February 18, 2008: http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/2008/ing/f1802 08i.html).

My ***dear comrades*** *… I am accompanied by the memory of so* ***many comrades*** *whom I knew exactly 65 years ago …* (Fidel Castro's Speech to Students of Cuba. September 4, 2010: http://www.havanatimes.org/?p=28748).

Як видно з наведених вище прикладів, «свої» (comrades, compatriots) є не тільки межах власного простору, а й за його межами, якщо поділяють „наші" погляди та підтримують у битві. Ця «битва» є великою місією порятунку людства перед усім світом, яка випала на долю Куби / Венесуели / іншої тоталітарної держави і здійснити цю місію – їх «священний» обов'язок перед наступними поколіннями. Наприклад:

It would not seem to be possible that a country ***as small as Cuba*** *would be seen forced to carry the weight* ***of the struggle against those*** *who have globalized and submitted the world to an inconceivable plunder, and have imposed a system which today* ***is threatening the very survival of humankind*** (Fidel Castro's Speech to Students of Cuba. September 4, 2010: http://www.havanatimes.org/?p=28748).

History calls us to unite and fight*. If capitalism resists,* ***we are obliged to take up a battle*** *against capitalism and open the way for the salvation of the human species. It's up to us, raising the banners of Christ, Mohammed, equality, love, justice, humanity, the true and most profound humanism.* ***If we don't do*** *it, the most wonderful creation of the universe****, the human being, will disappear*** (Hugo Chavez. December 18, 2009: http://climateandcapitalism.com/?p=1414).

Отже, з наведеного вище аналізу робимо **висновок**, що тоталітарний дискурс має монологічне спрямування: зворотній зв'язок з адресатом не передбачений. Серед базових концептів сучасного тоталітарного політичного дискурсу – концепти «боротьба», «революція» та «своє коло». Апеляція саме до цих концептів та проаналізовані засоби їх актуалізації дають підстави твердити, що тоталітарний дискурс є авторитарним, егоцентрованим, агресивним, різким, категоричним. Маніпулятивний потенціал кожного з описаних концептів надзвичайно високий, тому глибший аналіз особливостей їх актуалізації видається перспективним для подальшого дослідження.

Список літератури

1. Баранов А. Н. Парламентские дебати: традиции и новации / А. Н. Баранов, Е. Г. Казакевич. – М.: Знание, 1991. – 42 с.

2. Каліщук Д. М. Актуалізація концепту «свобода» у сучасному англомовному політичному дискурсі / Д. М. Каліщук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Серія «Філологічні науки». – № 8. – Луцьк, 2010. – С. 91-95.
3. Краткий словарь когнитивных терминов / [под ред. Е. С. Кубряковой]. – М.: МГУ, 1996. – 245 с.
4. Крючкова П. Г. Авторитарний дискурс (на матеріалі сучасної англійської мови): автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. / П. Г. Крючкова – К., 2003. – 21 с.
5. Шакирова Н. Ю. Язык тоталитарного общества как механизм политического подавления личности / Н. Ю. Шакирова // Вопросы психолингвистики. – Вып. 3. – М.: Институт Языкознания РАН, 2006. – С. 144-153.
6. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса: [монография] / Е. В. Шейгал. – М.: ИТДГЛ «Гнозис», 2004. – 326 с.
7. Dieckman W. Politische Sprache, politishe Kommunikation: Vorträge, Aufsätze, Entwürfe / W. Dieckman. – Heidelberg: Winter, 1981. – 279 S.
8. Edelman M. Constructing the Political Spectacle / M. Edelmen. – Chicago: University of Chicago Press, 1988. – 137 p.
9. Longman Dictionary of Contemporary English. – Pearson Education Ltd., Edinburgh Gate, Harlow, 2000. – 1668 p.
10. Oxford Advanced Learner's Dictionary. – Oxford University Press, 2001. – 1422 p.
11. Webster's Third New International Dictionary of the English Language. – Springfield, Massachusetts, USA, 1986. – 2662 p.

Калищук Д. Н. **Концептуальная структура современного тоталитарного дискурса (на материале выступлений Ф. Кастро и У. Чавеса)** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.268-273.

В статье исследуются характерные особенности современного тоталитарного дискурса, выделяются его базовые концепты, описывается роль концептов при влиянии на массового адресата, анализируются особенности и способы актуализации базовых концептов современного тоталитарного дискурса.

Ключевые слова: политический дискурс, тоталитарный дискурс, концепт, вождь, борьба, империализм, враг, революция.

Kalishuk D. **Conceptual structure of modern totalitarian discourse (illustrated by F. Castro and H. Chavez's speeches)** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.268-273.

In the article the peculiarities of modern totalitarian discourse are investigated, the basic concepts of totalitarian discourse are defined, the role of concepts in the process of influencing the addressee is highlighted, the peculiarities and means of expressing the basic concepts of modern totalitarian discourse are analyzed.

Key words: political discourse, totalitarian discourse, concept, leader, fight, imperialism, enemy, revolution.

Поступила до редакції 26.09.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.274-278.

УДК 81'2

ВИВЧЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ

Козаченко О. М.

Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, м. Сімферополь

У статті на основі теоретичного аналізу наукових досліджень визначено стан та основні методологічні й теоретичні підходи до розв'язання проблеми формування загальнолюдських цінностей, розкрито сутність і зміст поняття «загальнолюдські цінності», визначено потенційні виховні можливості іноземної мови як засобу формування загальнолюдських цінностей.

Ключові слова: загальнолюдські цінності, вивчення іноземної мови.

Постановка проблеми. Розбудова української держави, ставить на порядок денний надзвичайно важливе і невідкладне завдання – виховання справжнього громадянина і патріота. З огляду на це, побудова нового демократичного, гуманного суспільства, яке орієнтується на високі національні і загальнолюдські цінності, набуває, насамперед, виховного характеру. Особливо це стосується покоління майбутніх вчителів, якому в недалекому майбутньому відстоювати та примножувати здобутки нашої незалежності. Зараз, в умовах економічної кризи, відбувається інтенсивний процес соціальної і моральної деградації частини учнівської молоді, надмірного захоплення негативними формами комерційного бізнесу і низькопробною зарубіжною культурою. Відтак, притуплюються природні потреби в пізнанні, втрачається інтерес до чесної праці, знецінюються духовні ідеали. В контексті приєднання України до європейського освітнього простору, що надасть випускникам ВНЗ нових можливостей у підвищенні їх конкурентоспроможності на ринку праці, важливе місце займає питання модернізації вищої освіти і педагогічної зокрема. Стратегічним напрямком у запровадженні європейської системи освіти є розвиток професійної компетентності фахівця, в тому числі і педагога-філолога. У зв'язку з цим, дослідники головний акцент в умовах реформування освіти спрямовують на особистісний розвиток і саморозвиток студентів-філологів. Водночас, ВНЗ повинні забезпечити створення нових умов для підготовки сучасного фахівця, який водночас повинен мати фундаментальні знання, розвинені творчі здібності, здатність до самоосвіти. З огляду на викладене, актуальними є наукове розроблення і практичне забезпечення, по суті нової системи громадянського виховання, мета якого – сформувати у майбутніх викладачів комплекс громадянських якостей, потребу захищати інтереси України, реалізовувати свій особистісний потенціал.

Мета і **завдання** статті полягають в обґрунтуванні стратегії та розкритті тактики побудови курсу польської мови для студентів-філологів з урахуванням необхідності формування у майбутніх вчителів цілісної системи загальноєвропейських освітніх орієнтирів.

Аналіз літератури. У сучасній вітчизняній психолого-педагогічній науці значний внесок у дослідження проблеми загальнолюдських цінностей зроблено Б. Ананьєвим, О. Асмоловим, Б. Вульфовим, П. Гальперіним, Р. Гуровою, І. Дубровіною, В. Давидовим, Д. Ельконіним, І. Коном, О. Леонтьєвим, А. Макаренком, Н. Менчинською, А. Мудриком, В. Мухіною, В. М'ясищевим, А. Петровським, С. Рубінштейном, В. Сухомлинським, Д. Узнадзе, О. Ухтомським, С. Шацьким, С. Хозе, П. Якобсоном та ін. Особливе значення у формуванні загальнолюдських цінностей має вивчення будь-якої мови, яка виступає засобом виховання (Є. Вінарський, П. Гальперін, М. Деркач, І. Зимня, О. Леонтьєв, Г. Китайгородська, Ю. Пасов, Г. Рогова, В. Слободчиков, С. Шатілов, Л. Щерба та ін.).

Ціннісна орієнтація слугує своєрідним критерієм, фільтром у визначенні ставлення людини до матеріальних та духовних цінностей, системи установок, відстоювання принципів і переконань. Вона передбачає позитивне чи негативне значення об'єктів навколишнього світу для індивідууму чи суспільства і визначається не їхніми властивостями як такими, а їх місцем та наявністю в людській життєдіяльності інтересів і потреб, соціальних відносин, критеріями і способами оцінки цього значення, виражених в моральних принципах і нормах, ідеалах, установках і цілях. Цінності, безумовно є тим феноменом, котрий найтісніше пов'язаний з сферою потреб людини, так як певна система цінностей втілюється, опредметнюється в тих чи інших конкретних феноменах, пов'язаних з відповідними формами життєдіяльності, в яких і здійснюється оволодіння цінностями, їх поступове перетворення з явища „зовнішнього" у явище „для себе", тобто відбувається переведення цінностей суспільних в цінності суб'єктивно значущі для самого індивіда. В наш час розгулу вседозволеності, втрати старих, непридатних для життя орієнтирів і тимчасового духовного бездоріжжя, важко переоцінити значення ціннісних орієнтацій як умови розвитку особистості, здатної до самостійного і відповідального вибору. З огляду на сказане, стає цілком очевидною нагальна необхідність створити нову систему цінностей, яка б слугувала орієнтиром у вихованні молодого покоління та громадян будь-якого віку. Така система загалом і кожен її структурний компонент зокрема, мають становити одне ціле, в якому об'єднуючим началом є духовність людини.

Традиційно багато уваги приділялося і приділяється виховному наповненню викладання іноземної мови, шляхом добору текстів мовою оригіналу певного змісту. Ця ідея є базовою для декларування такої педагогічної умови виховання студентів засобами іноземних мов, як інтеграція в навчально-виховний процес значних виховних можливостей навчальної дисципліни „Польська мова" використанням потенціалу соціокультурного компонента процесу вивчення іноземної мови. Вважаємо, що в цьому контексті доречною є думка про те, що об'єктивно навчання не може виховувати певні погляди, переконання, стосунки, якості особистості. Зміст виховної функції навчання полягає в тому, що вона надає цьому об'єктивно важливому процесові певної цілеспрямованості. Із вищесказаного випливає, що головною метою лінгвокраїнознавства в процесі виховання засобами вивчення іноземної мови разом з вивченням культури країни, мова якої вивчається та розумінням її змісту, є підвищення рівня загальної культури особистості, її естетичного розвитку, виховання смаку як емоційно-раціонального способу освоєння дійсності. Лінгвокраїнознавчий аспект навчання – це самостійний аспект

навчання іноземної мови (поряд з фонетичним, лексичним, граматичним та стилістичним), який відбиває національно-культурний компонент та естетичний зміст і форму мовного матеріалу. Кінцевою метою засвоєння цього аспекту виховання є формування у студентів цілісної системи уявлень про основні культурні традиції, звичаї та реалії країни, мова якої вивчається, їх естетичне наповнення, що дозволяє студентам зрозуміти світогляд носіїв мови, поповнити власний соціальнокультурний та естетичний досвід особистості, формує в неї позитивну мотивацію та чуттєве переживання освоєння мовної інформації, виховує звичку та внутрішню потребу в оволодінні, вдосконаленні та реалізації набутих мовних умінь.

Стосовно процесу оволодіння іноземною мовою (польською зокрема) на початковому етапі, то основним змістом навчання є мовний матеріал і формування навичок володіння ним, що вимагає комплексності в організації такого матеріалу. Під комплексністю розуміємо факт представленості у матеріалі-об'єкті вивчення початкового етапу усіх аспектів виучуваної мови: фонетико-інтонаційного, лексичного, граматичного,лінгвокраїнознавчого. Важливим засобом формування загальнолюдських цінностей визнається іноземна мова у всій сукупності її культурологічних та виховних можливостей. Особливого значення набуває підготовка учнів міжкультурної комунікації, яка розуміється як рівноправна взаємодія представників різних спільнот з урахуванням їхньої самобутності й своєрідності, що призводить до необхідності виявлення загальнолюдського на підставі порівняння дослід-жуваної (іноземної) і власної (рідної) культур. Саме через іноземну мову вповні виражається індивідуальність національних культур, їх тісний зв'язок із загальнолюдськими цінностями, дається уявлення про „європейську самосвідомість", формуються навички міжкультурної комунікації.

У процесі вивчення іноземної мови відбувається формування позитивного ставлення до мови й духовних цінностей, норм, ідеалів, закріплених у ній, тобто, учні оволодівають не лише прагматичними знаннями, навичками й уміннями, а відбувається всебічний розвиток і освіта особистості, які формують у підлітків цінності, притаманні людям будь-якої національності, культури й релігії. Загалом, це переорієнтація освіти під час засвоєння іноземної мови зі „знання центричного на культуровідповідне.

Наступною важливою ознакою процесу організації початкового навчання є наявність позитивної мотивації. З цілого ряду психологічних досліджень відомо, що будь-яка людська дія причинно зумовлена і вмотивована необхідністю задоволення потреби, що її викликала (С. Л. Рубінштейн, О. О. Леонтьєв, О. В. Дашкевич, В. К. Вілюнас та ін.). Мотив – це те, що стимулює людину до здійснення тієї чи іншої дії. Так, наприклад, вивчення іноземної мови може визначатися мотивами пізнавального характеру (бажанням оволодіти новою мовою, читати літературу цією мовою, ознайомитись із культурою нації-носія). В цьому випадку для суб'єктів навчання характерною є внутрішня готовність, настанова на оволодіння мовою. Така мотивація робить навчання ефективним навіть за умови існування окремих методичних недоліків в організації навчання.

Підтримати позитивне ставлення до навчання часто буває досить складно. Специфічно побудоване початкове навчання може мати особливості, які негативно впливають на позитивну мотивацію. Така особливість, наприклад, може полягати у наявності невідповідності між тим, чого очікують студенти, розпочинаючи вивчати

іноземну (польську) мову, та тим, що вони насправді змушені робити. Розпочинаючи навчання, студенти очікують, що буде створено умови для швидкого занурення до світу мови, яка для них, природно, існує у формі мовленнєвої активності. На перше заняття вони приходять навчатися розмовляти, спілкуватись. Безперечно, вони з бажанням починають засвоювати те, що їм часто пропонує початковий етап. Однак, дуже швидко більшість студентів розуміє, що запропонований, наприклад, лексичний матеріал не може задовольнити навіть їхніх елементарних потреб у здійсненні комунікації. На заняттях майже не виникає ситуації спілкування (за винятком елементарних пояснень, а також окремих звернень викладача з проханням відповісти на нескладні запитання).

Тому немає нічого дивного у тому, що первинний запал поступово зникає, а саме це підтверджують результати наших особистих спостережень за процесом засвоєння мови. Щоб подолати згадані вище недоліки і зберегти зацікавленість студента навчанням, очевидно, необхідно ґрунтовніше підходити до процесу відбору навчального мінімуму початкового етапу. Такий відбір для початкового курсу польської мови проводився нами з урахуванням мети й особливостей організації навчального процесу. Оскільки останній передбачав створення умов для реального спілкування, лексичний мінімум повинен був відзначатись

1) наявністю достатньої для здійснення повноцінної комунікації кількості лексичних одиниць, характерних для усного діалогічного мовлення: слів-заповнювачів пауз, лексичних одиниць різних функціональних стилів, експресивно забарвлених слів, фразеологічних зворотів, еліпсів, кліше;

2) достатньою представленістю лінгвокраїнознавчої лексики;

3) наявністю емоційних варіантів, що відповідають потребам формування індивідуального мовлення кожного студента;

4) наявністю лексики на вибір, що відображає інтереси й запити студентів.

Такі принципово важливі для формування навчального словника засади сформульовано у результаті аналізу мети й завдань конкретного курсу польської мови та існуючого досвіду організації навчання лексики. Одразу зауважимо, що методика навчання іноземців (українців зокрема), які вивчають польську мову на університетських курсах, все ще обмежується лише окремими спостереженнями, якими викладачі-практики не вельми часто діляться на сторінках наукових часописів. Обмеженою є також кількість посібників, збірників вправ, словників для навчання польської мови, хоча останнім часом відбулися певні зміни на краще. Викладач польської мови як іноземної може спробувати самотужки долати існуючі проблеми, пов’язані із браком необхідної літератури (передусім польсько-українського словника-мінімуму), покладаючись на власну інтуїцію, досвід. У цьому зв’язку необхідно вказати на існування точки зору, згідно з якою власний досвід, інтуїція вчителя визнаються чи не найголовнішими чинниками процесу навчання Зауважимо, що іноді такий підхід до організації навчання може виявитись досить вигідним і принести певні позитивні результати. Стосовно комунікативної компетенції зауважимо, що на її сформованість вказує наявність двох типів мовних здібностей. До таких здібностей належать усна реалізація, або мовлення і слухання (вміння сприймати), а також реалізація письмова, що включає вміння писати і читати.

На нашу думку, під час вивчення іноземної мови необхідно звертати увагу передусім на формування навичок мовлення, оскільки в процесі опанування

іноземною мовою саме мовлення, а не вміння писати й читати найчастіше використовується у міжлюдських контактах. До складу лексичного мінімуму, необхідного для організації початкового навчання, має входити достатня кількість одиниць, які найчастіше використовуються при побудові речень (наприклад, показники негативного ставлення, звертання, питальні займенники і т. п.), слова, за допомогою яких можна вказати на часові, просторові відносини, майнову приналежність, наприклад, *blisko-daleko*, *najpierw-potem*, *całość-część*, *należeć do*, а також такі елементи, за допомогою яких можна заповнити пропуски у висловлюванні, паузи хезитації, які виникають також внаслідок обмеженості знань у галузі лексики на початку навчання. До словника-мінімуму обов'язково повинні входити лексеми, які дуже часто вживаються у повсякденному мовленні (наприклад, назви основних продуктів харчування, засобів пересування, дієслова типу *kupić*, *płacić*), а також слова-назви реалій, притаманних країні, мова якої вивчається. На наш погляд, використання словника-мінімуму гарантує збереження об'єктивності у процесі відбору навчального матеріалу, оскільки згаданий словник укладено з урахуванням різноманітних принципів відбору лексики, у тому числі принципу комунікативної спрямованості.

Висновки. Таким чином, потребують подальшого вивчення наступні питання: розширення і збагачення системи критеріїв та показників формування загальнолюдських цінностей на уроках іноземної мови; реалізація принципів поступовості та послідовності у роботі з формування загальнолюдських цінностей у процесі вивчення іноземної мови; розробка індивідуальних програм формування загальнолюдських цінностей у ході навчання іноземної мови тощо.

Козаченко А. Н. **Изучение польского языка как важное условие формирования у будущих учителей системы европейских ценностей** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.274-278.

В статье на основе теоретического анализа научных исследований определено состояние и основные методологические и теоретические подходы к решению проблемы формирования общечеловеческих ценностей, раскрыто сущность и содержание понятия «общечеловеческие ценности», определены потенциальные воспитательные возможности иностранного языка как средства формирования общечеловеческих ценностей.

Ключевые слова: общечеловеческие ценности, изучение иностранного языка.

Kozachenko A. **Studying of the polish language as an important condition of formation at the future teachers of system of the european values** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.274-278.

Based on theoretical analysis of scientific research, the author describes the conditions and fundamental methodological and theoretical approaches connected with the solution of the problem of formation of human values. The article reveals the essence and content of the notion "human values of teenagers" and determines the potential educational possibilities of a foreign language as a means of formation of human values.

Key words: human values, learning foreign language.

Поступила до редакції 27.09.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.279-284.

УДК 811.161.2:[81'37+81'42]

МЕХАНІЗМИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ЛЮДИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРОЗОВОМУ ТЕКСТІ

Кость І. Я.

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, м. Тернополь

Стаття присвячена питанню мовного оформлення емоційних переживань людини в прозовому тексті. Виявлено чотири основні механізми вербалізації емоцій: лексичний, фразеологічний, дескриптивний та текстового опису. Обґрунтовано виокремлення способів лексичної номінації (іменникового, дієслівного, прикметникового та прислівникового). Установлено фразеологічний пласт маніфестації переживання, за допомогою якого здійснюється опис внутрішнього стану персонажів прозового тексту, а його конституенти поділені на експліцитні та імпліцитні фраземи. Досліджено дескриптивний механізм, що об'єктивує зовнішні прояви почуттів. Виділено механізм текстового опису, що використовується для контекстної імпліцитної вербалізації емоцій.

Ключові слова: прозовий текст, емоційний стан, механізми вербалізації.

Постановка проблеми. В антропоцентричну парадигму лінгвістичних студій органічно вписується дослідження мовної репрезентації невід'ємної частини внутрішнього світу людини – її емоційної сфери. Про важливість вивчення емоцій свідчать існування двох центрів емотивних студій (Волгоградського – на чолі з В. І. Шаховським та The Intenational GRID Research Consortium, головним координатором якого є K. Scherer), наявність значної кількості статтей та дисертацій, присвячених різносторонньому аналізу цього психічного феномену. Відрадно, що в українському мовознавстві теж існує серйозний дослідницький центр, очолений Ю. Ф. Прадідом, на діяльність якого орієнтується уже велика кількість молодих учених, що цікавляться проблемами емотиології. Студіювання внутрішніх переживань здійснюється у таких напрямках, як структурно-семантичний та функціонально-семантичний (Л. Г. Бабенко, О. М. Вольф, Т. В. Парасюк, Д. А. Романов, A.Wierzbicka), когнітивний та лінгвокогнітивний (О. О. Борисов, С. Г. Воркачов, Н. В. Дорофеева, О. П. Левченко, О. С. Сарбаш, В. І. Шаховський, Z. Kovecses), прагматичний (І. С. Баженова, О. Ю. Булигіна, В. І. Шаховський) тощо.

Аналіз літератури. Емоційні переживання людини – настільки багатогранне та складне явище, що психологи, філософи і лінгвісти стоять тільки на початку дослідницької дороги. Це пов'язане, перш за все, з суб'єктивністю у відчутті, пізнанні, висловленні та вивченні емоцій, а також з множинністю мовних засобів, що вербалізують внутрішні стани людини. Одним із малодосліджених питань лінгвістичної теорії емоцій є текстова репрезентація почуттів. Художня література відтворює та інтерпретує емоційну сферу особистості, а також є «депозитарієм назв емоцій і емоційних ситуацій» [9, с. 255], тому художній, зокрема прозовий, текст

слугує благодатним матеріалом для вивчення особливостей вербалізації переживань у ньому. До цієї проблеми зверталися І. С. Баженова (дослідження прагматичного потенціалу вербальних засобів позначення емоцій у російському та німецькому художньому тексті), С. В. Гладьо (розгляд питання емотивності англомовного прозового тексту в семантико-когнітивному аспекті), Н. О. Позднякова (вивчення лінгвостилістичних та композиційних засобів передачі емоційного стану в англійському художньому тексті), Г. І. Харкевич (аналіз маніфестації стану тривоги в англомовній прозі) та ін. Як бачимо, студіювання об'єктивації переживань здійснювалися здебільшого на матеріалі іншомовного прозового тексту, що загострює потребу в установленні манери художнього найменування емоційних станів в українській мові.

Актуальність нашого дослідження визначає спрямованість сучасної лінгвістичної науки до розробки маловідомих аспектів вербалізації емоцій, а також до розвідок теоретичного та практичного характеру про вербальні механізми втілення емоцій у мові, усному мовленні та тексті.

Метою нашого дослідження є виокремлення та аналіз мовного оформлення емоційних станів людини в прозовому тексті.

Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) виявити механізми вербалізації емоцій у прозі; 2) визначити способи лексичної номінації; 3) установити особливості фразеологічного пласту маніфестації переживання; 4) дослідити дескрипцію почуттів; 5) виділити механізм текстового опису емоційних станів.

Матеріалом студії слугували тексти трилогії Ірини Вільде «Метелики на шпильках» [3], її ранніх оповідань [4] і романів В. Підмогильного «Місто» [6], «Невеличка драма» [7].

Оскільки проблема розмежування і теоретичного визначення психологічних понять емоція, емоційний стан, почуття та ін. не отримала ще свого вирішення, а також поділяючи погляд А. А. Залізняк щодо використання терміну «стан» як узагальнюючого слова для позначення різноманітних способів протікання внутрішнього життя особистості [5], усі прояви емоційних реакцій персонажів автором художнього тексту номінуємо емоційними станами. Зазначимо, що лексеми *емоція*, *почуття*, *переживання*, *емоційний / душевний / внутрішній стан* у статті вживаємо як синонімічні.

Вербалізація внутрішніх переживань людини залучає всі мовні яруси: фонетичний, морфемний, морфологічний, лексичний, фразеологічний, синтаксичний, проте в одній роботі неможливо представити їх, тому обмежуємо аналіз лише лексико-фразеологічним рівнем.

Залежно від того, чи є у позначенні емоцій пряма вказівка на певне переживання, виділяємо експліцитне та імпліцитне мовне позначення емоційного стану в художньому тексті. До експліцитних мовних позначень відносимо лексичні та фразеологічні одиниці, до складу яких входить пряма вказівка на конкретну емоцію. Лексеми та фразеологізми, що не мають безпосередньої вказівки на переживання, зараховуємо до імпліцитних мовних позначень. Інтерпретація емоційного стану в цьому випадку залежить від фонових знань читача і від контексту художнього твору [2, с. 53-54]. Прикладами експліцитних позначень

можуть слугувати такі одиниці: *роздратування*, *гнів*, *обурення*, *лють* (*Вона посміхнулась, і ця посмішка довершила його* ***роздратування*** [6, с. 81]), а імпліцитних: *здалося, ніби звалилась на нього широка, темна стіна; почувала себе якось так, якби в хаті хтось хворий лежав*.

Основним вважається лексичний спосіб об'єктивації емоцій. Як зазначила Л. Г. Бабенко, семантична категоризація емоцій повинна здійснюватися, перш за все, на основі лексики, яка називає емоції, оскільки в ній емотивні смисли експліцитні, найбільш стійкі і стабільні. Власне такі слова дослідниця вважає безпосередніми знаками емоцій [1, с. 12-13].

Залежно від способу презентації емотивного смислу лексемою розмежовуємо лексичну номінацію первинну (денотативну, або категоріально-емотивну) і вторинну (диференційну). Первинна номінація виявляє наявність емоції і визначає її вид (*страждання*, *гніватися*, *наляканий*, *страшно*). Вторинні засоби номінації проектують емоційний стан за допомогою переносних значень, наприклад: дієслово *горіти* виявляє емотивну сему у значенні «5. *перен*. Пройматися сильним почуттям, пристрасно захоплюватися якоюсь справою, віддаватися чому-небудь [8, II, с. 130] (*Я обсервував вас під час співу. Ви цілі* ***горіли****…* [3, с. 347]).

Сема емотивності здатна уточнювати різні за змістом і функціями категоріально-лексичні семи, що зумовлює виділення таких основних способів лексичної номінації, як іменниковий (*страх*, *острах*, *переляк*, *перестрах*, *переполох*, *ляк*, *жах*: *Вийшов він з тим самим тоскним* ***острахом****, як і ступав був уперше на ґрунт міста* [6, с. 140]), дієслівний (*гніватися*, *обурюватися*, *дратуватися*, *сердитися*, *злоститися*, *лютувати*, *розлютитися*, *скипіти*, *спалахнути*: *Він зітхнув і нудився аж до ночі, навіть* ***лютував*** *з несправедливості можливих неприємностей за всі ті послуги, що він родині Гнідих учинив* [6, с. 98]), прикметниковий (*сумний*, *сумовитий*, *невеселий*, *меланхолійний*, *журливий*, *похмурий*, *тоскний*, *скорботний*: *Дарка наче б почванитись хотіла цією* ***невеселою*** *вісткою, що в них, на жаль, вже тільки самі студенти, не рівня ані їй, ані навіть Лялі, що, певно, ще матури теж не має* [3, с. 33]) і прислівниковий (*весело*, *радо*, *радісно*, *щасливо*, *вдоволено*, *солодко*, *файно*: *Він хотів зробити для неї щось виключне, хотів, щоб їй завжди було* ***радісно*** *коло нього, як зараз, хотів зв'язати її з собою назавсігди* [6, с. 190]). Найбільшою частотою вживання характеризуються дієслова – 32 % лексичних слововживань, дещо менша частка іменників – 30 % і прикметників – 23 %, найменш залучувана до номінації емоційних станів частина мови – прислівники – 15 %.

Основу лексичного механізму складають дієслова, що дає підстави вважати цю частину мови провідною формою репрезентації душевних переживань людини в художньому тексті і твердити про когнітивне центрування емоцій у вигляді стану. Визнання дієслова тією частиною мови, яка найбільше пристосована до відтворення почуттів, пояснюється ситуативністю лексики емоцій, оскільки емоції неподільно пов'язані з суб'єктом, що їх переживає, і об'єктом, що їх викликає [1, с. 65], тобто для людини вагомими є два різновиди емоції як процесу: 1) стан, коли особа відчуває почуття (*лякатися*, *настрашитися*, *боятися*, *жахатися*) і 2) вплив, коли хтось чи щось спричиняє породження переживань (*лякати*, *страшити*, *сполошити*, *жахнути*).

Фразеологічна номінація будується за різними параметрами: 1) з використанням лексики емоцій (*огортає страх, мати дивний острах під шкірою*) та 2) без використання лексики емоцій (*шкрябає в серці, кидати в жар*), тобто 1) експліцитно та 2) імпліцитно. Межі її дуже нечіткі, тому ми часто змушені користуватися терміном «авторська модифікація фразеологізму», асоціативно розширюючи межі сталих сполук, зафіксованих у сучасних словниках. Наприклад, асоціація страждання з тягарем, важкістю, яка формує асоціативно-образну основу зафіксованих у словнику фразем *з важким* (*нелегким*) *серцем*, *тяжко на душі*, була покладена в основу варіантів фразеологічних одиниць, які використовує Ірина Вільде для актуалізації відчуття болю, – *з «важким» серцем*; *з тяжким серцем*; *тягар у грудях*; *тягар болю, що давив серце*; *тяжке на серці*; *на плечах і в грудях осідає щось важке*; *серце важке, як надгробна плита*; *нещастя давлять серце* (*До класи повертається Дарка* ***з*** *таким* ***«важким» серцем****, що від цього* ***тягару у грудях*** *починає аж голова боліти* [3, с. 172]).

Вербалізація екстеріоризації емоцій може здійснюватися як окремими словами, так і словосполученнями, або ж реченнями. Особливістю маніфестації зовнішніх виявів психічних станів є наявність чи відсутність семи «переживання» у лексемах та назв емоцій у конструкціях, що описують фізіологічні симптоми внутрішнього стану. Відповідно дескриптивні одиниці поділяємо на 1) власне дескриптивні (*Бліда й схвильована, вона* ***уривчасто промовила****: – Не треба... Мені не треба води... До побачення, товариші* [7, с. 158]) й 2) номінативно-дескриптивні (*І одразу, глипнувши на його* ***лице, перекошене від внутрішнього болю****, злагідніла тон: – Ну, не будемо про совість…* [4, с. 88]).

Всі зовнішні прояви емоцій, зафіксовані в аналізованих текстах, поділяються на п’ять груп: 1) просодичні (звукові, сприймаються органами слуху): манера мовлення, крик, шепіт, мовчання, сміх, стогін, зойк, плач, бурмотіння, спів (*Директор ще чекає. А згодом говорить* ***твердим, пошарпаним від хвилювання голосом****: – Ось вам моральна вартість ваших «проводирів»!* [3, с. 317]); 2) мімічні: зміни виразу обличчя та його частин (*За цей момент тонка, ледве помітна* ***посмішка щастя*** *перетворила геть його* ***обличчя****: воно* ***випросталось****,* ***очі*** *його* ***зайнялись глибоким, звільненим вогнем, що нагадував фосфоресценцію моря*** [7, с. 30]); 3) мануальні: рухи рук (*Повіки його тремтіли, й* ***пальці ворушились*** *на столі* [6, с. 138]); 4) вегетативні: зміни у діяльності внутрішніх органів і судин, секреції залоз, роботі серця, які не підпорядковані свідомості та волі людини (*Зоня посміхнулася вульгарно, перекривленою губою, а Леся* ***відчула дивний, незнайомий холод на поверхні тіла. Холод той ішов від ніг*** [4, с. 107]); 5) рухові: рух тіла та його частин, характер руху, постава (*Дівчина* ***обурено схопилась*** [7, с. 26]).

Домінуючими виявами емоційних станів є характерна манера мовлення, міміка очей (тобто погляд та вираз органів зору), обійми та рух тіла. Серед вегетативних реакцій в Ірини Вільде превалює зміна пігментації обличчя (почервоніння), а у В. Підмогильного – тремтіння.

Специфікою текстового дослідження є аналіз авторського бачення світу, що дає змогу виявити приховані механізми мовної репрезентації певних явищ. Текстовим механізмом вербалізації емоційних станів персонажів називаємо конструкції, в яких

відсутні лексеми на позначення емоцій, але контекстне використання проявляє не тільки наявність емоційних переживань, але і їх вид. Наприклад, страждання Ірина Вільде описує, асоціюючи різні за причиною емоційні стани або ситуації (*Як вернулася без ляльок у хату,* ***почувала*** *себе якось* ***так, якби в хаті хтось хворий лежав*** [3, с. 22]; *Як Ориська зникла за брамою приходства, Дарка відітхнула так вільно****, як би там, у душі, були всі вікна й двері нарозтіж повідчинювані*** [3, с. 61]). Метафорична конструкція *життя вертається* об'єктивує становлення спокою (***Життя потроху верталося*** *до нього, серце втішалось, він поворухнувся й несміливо витягся на ліжку горілиць* [6, с. 68]). Образні структури мають лише імпліцитну природу.

Висновки. Отже, у межах поставлених завдань, виділяємо чотири основні механізми вербалізації емоцій в художньому прозовому тексті (лексичний, фразеологічний, дескриптивний та текстового опису). Найбільшою кількістю представлено лексичну номінацію, яку презентують такі способи: іменниковий, дієслівний, прикметниковий та прислівниковий. Фразеологічна царина номінативних засобів поділяється на фразеологічні одиниці, до складу яких входить лексика емоцій, і фраземи без неї. Дескриптивний код емоційних станів виконує функцію опису екстеріоризації переживань, зокрема просодичної, мімічної, мануальної, вегетативної та рухів тіла. Механізм текстового опису є авторською і завжди імпліцитною системою вербалізації емоцій.

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому вивченні вербального представлення емоційного стану в різножанрових текстових полотнах, в інтерпретації переживання різними митцями слова, у виявленні специфіки мовного втілення цього психічного феномену в художніх текстах інших мов.

Список літератури

1. Бабенко Л. Г. Лексические средства обозначения эмоций в русском языке [монография] / Л. Г. Бабенко. – Свердловск: Из-во Урал. ун-та, 1989. – 184 с.
2. Баженова И. С. Обозначения эмоций в художественном тексте (прагматический аспект): дис. … доктора филол. наук: 10.02.19 / Баженова Ирина Сергеевна. – М., 2004. – 418 с.
3. Вільде Ірина. Метелики на шпильках. Б'є восьма. Повнолітні діти: [повісті] / Ірина Вільде. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2007. – 488 с.
4. Вільде Ірина. Троянди і терня: [повісті та оповідання] / Ірина Вільде. – К.: Держлітвидав України, 1961. – 354 с.
5. Зализняк А. А. Функциональная семантика предикатов внутреннего состояния (на материале французского языка): дис. … канд. филол. наук: 10.02.05 / Зализняк Анна Андреевна. – М., 1985. – 250 с.
6. Підмогильний В. П. Місто: [роман]. Оповідання / В. П. Підмогильний. – К.: Дніпро, 2004. – 384 с. – («Література в школі»).
7. Підмогильний В. П. Невеличка драма: [роман]. Повісті / В. П. Підмогильний. – Дніпропетровськ: Промінь, 1990. – 326 с.
8. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970-1980.
9. Шаховский В. И. Эмоции: Долингвистика, лингвистика, лингвокультурология / В. И. Шаховский. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 128 с.

Кость И. Я. **Механизмы вербализации эмоционального состояния человека в украинском прозаическом тексте** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.279-284.

Статья посвящена вопросу оформления эмоциональных переживаний человека в прозаическом тексте. Выявлены четыре основных механизма вербализации эмоций: лексический, фразеологический, дескриптивный и текстового описания. Обосновано выделение способов лексической номинации. Установлен фразеологический пласт манифестации переживания, с помощью которого осуществляется описание внутреннего состояния персонажей прозаического текста, а его конституенты поделены на эксплицитные и имплицитные. Исследован дескриптивный механизм, объективирующий внешнее проявление чувств. Выделен механизм текстового описания, используемый для контекстной имплицитной вербализации эмоций.

Ключевые слова: прозаический текст, эмоциональное состояние, механизмы вербализации.

Kost' I. **The mechanisms of verbalization of emotional state in ukrainian prose text** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.279-284.

This article is devoted to the issue of language expression of emotional experiences of a person in a prose text. It has been identified four basic mechanisms of emotions verbalization, they are: lexical, phraseological, descriptive and that of textual description. It has been distinguished the ways of lexical nomination (substantival, verbal, adjectival and adverbial). It has been determined the idiomatic expressions, which descript a person's internal emotional state in a prose text; they have been divided into explicit and implicit idioms. It has been studied the descriptive mechanism, that expresses the external manifestations of feelings. It has been highlighted the mechanism of textual description, used for implicit contextual expression of emotions.

Key words: prose text, emotional state, mechanisms of verbalization.

Поступила до редакції 22.09.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.285-288.

УДК 811.161.1

УКРАИНСКИЙ ПРЕЦЕДЕНТНЫЙ ФЕНОМЕН В РУССКОМ ТЕКСТЕ

Кошман И. Н.

Восточноукраинский национальный университет им. Владимира Даля, г. Луганск

В статье речь идет о лексико-семантических особенностях одного из новых прецедентных высказываний, которое активно функционирует в современных русскоязычных публицистических текстах Украины.

Ключевые слова: публицистический текст, прецедентное высказывание, экспрессия, трансформация.

Постановка проблемы. Как обычно декларируется, дефиниция «прецедентных феноменов» основывается на определении «прецедентного текста», которое принадлежит Ю. Н. Караулову [4, с. 216]. В современных исследованиях принято вслед за Ю. Н. Карауловым причислять к прецедентным феноменам собственные имена различных типов; художественные и публицистические тексты; тексты песен, рекламы; цитаты; пословицы и поговорки, обладающие указанным набором дифференцирующих признаков.

Прецедентные феномены маркируются как единицы с национально-специфическим наполнением. Отмечается, например, что «такие тексты – “голограммы культуры”, “голоса прошлого”» [5, с. 44], что «за прецедентным феноменом всегда стоит некое представление о нем, общее и обязательное для всех носителей того или иного национально-культурного менталитета» [7, с. 16], что в «в них в сжатом виде содержится большой объем культурной информации и заряд экспрессии» [3, с. 295][1].

Насыщение публицистических текстов прецедентными феноменами отмечается в качестве одной из характерологических черт публицистического языка новейшего времени (Д. Б. Гудков, Е. А. Земская, В. Г. Костомаров, И. П. Лысакова, О. В. Неупокоева, С. И. Сметанина). С. И. Сметанина пишет о том, что «цитатное письмо, опираясь на знаки “чужих” текстов – прецедентных феноменов – снимает точность, конкретность формулировок и увеличивает степень условности изложения» [8, с. 136].

В данном случае в центре внимания оказываются прецедентные феномены, которые возводятся к какому-либо источнику (автор, художественный текст, песня, реклама и т. п.). В лингвистике предлагаются разнообразные номинации для

[1] Ср. с высказыванием Л. В. Щербы о том, что «в основе всякого литературного языка лежит накопленное веками «сокровище» фраз, словосочетаний, комбинаций, фраз, изречений, пословиц и т.п. Обычно его понимают как сумму накопленной данным народом мудрости; между тем в языковом материале, унаследованном от старших поколений, заложены в виде возможностей и линии речевого поведения будущих поколений, наследников этого сокровища» [9, с. 132].

обозначения таких сущностей. Л. П. Дядечко единицы такого рода предлагает называть эптонимами и подчеркивает, что в них «на первый план выступает соотнесенность слова / выражения с каким-либо источником, делая несущественным вопрос об истинности авторства, который в историко-этимологическом исследовании, наоборот, приобретает решающую роль» [2, с. 64]. А. Н. Баранов и Д. О. Добровольский отмечают когнитивную природу описываемых единиц, утверждая, что «в ряде случаев предположения о существовании общего фонда знаний о происхождении того или иного устойчивого идиоматизированного выражения позволяет “упаковать” в план его содержания много дополнительной информации, которая не может быть расшифрована без активизации соответствующих знаний» [1, с. 71].

В современных русских публицистических текстах Украины высокой частотностью обладают апелляции к двум типам авторских украинских прецедентных феноменов: прецедентным текстам и прецедентным высказываниям.

Цель данного исследования состоит в том, чтобы описать лексико-семантические особенности авторского прецедентного высказывания, ставшего фактом русской публицистической речи Украины в последнее десятилетие. Материалом для анализа служат тексты русскоязычных газет и журналов, издающихся в Украине.

Прецедентное высказывание *Украина – не Россия* восходит к названию книги Л. Д. Кучмы «Україна – не Росія» / «Украина – не Россия» (2003 г.). Текст книги в целом не приобретает статус прецедентного – он мало известен, образ его не представлен в сознании современного социума. Единица *Украина – не Россия* обретает статус прецедентного высказывания как самостоятельный феномен. При этом авторство Л. Д. Кучмы осознается, что, например, находит отражение в контекстах: *Ведь фактически украинскому обществу будет предложен суррогат российского варианта: «мы вам – зарплаты и стабильность; вы нам – свои свободы и покорность». А как повторил до Майдана Леонид Кучма:* ***«Украина – не Россия»*** (ЗН 2009, № 19).

Логически не безупречное высказывание обращает внимание на вполне очевидное. Вместе с тем формальная (нет лексических ограничений в заполнении структурной схемы) и семантическая (выражается «отрицание тождества») характеристики [6: II, с. 278 – 280] определяют существенное свойство описываемого высказывания: в краткой форме выражается удивительно емкое содержание – утверждается право на собственную историю, на собственное настоящее и на собственное будущее. Именно эта смысловая емкость становится причиной включения единицы *Украина – не Россия* в публицистический текст, в котором она часто занимает позицию аргумента: *Если, конечно, помнить, что* ***Украина – не Россия*** *и не она является основной базой «русскоязычного» нацизма* (М 2007, № 13); *Любой непредубежденный наблюдатель согласится с утверждением, что* ***«Украина – не Россия»****. Она обретает свое лицо, свой образ жизни, свою индивидуальность* (Г 24 2007, 4.05); *Мы должны продолжать утверждать в себе Украину. Утверждение* ***«Украина – не Россия»*** *несет в себе очень глубокий смысл, не многие до сих пор готовы его принять. Но даже*

понимание того, что ***Украина – не Россия****, уже большой шаг вперед* (П 2009, № 15). Экспрессия в этом случае появляется как результат соотнесения высказывания с представлениями о деятельности в области украино-российских отношений самого Л. Д. Кучмы, как известно, весьма неоднозначной и противоречивой.

Аргументационный потенциал высказывания эксплуатируется, например, и в следующих контекстах: *Да потому, что популярность он обрел еще в начале 1990-х, когда о том, что* ***«Украина – не Россия»****, мало кто догадывался* (ГК 2007, 10.09); *Все помнят, как танки стреляли по парламенту. Но, как говорил наш «классик»,* ***Украина – не Россия*** (КТ 2008, № 8); *Тем, кто всуе помянет Путина с его крылатым «Мочить в сортире!», ответим просто* ***Украина – не Россия*** (П 2008, № 10); ***Украина – не Россия****, общественность и СМИ подняли такой вой, что о дерибане бюджетных средств и речи быть не может* (М 2008, № 45); *Главный фактор того, что* ***Украина****, как говаривал классик отечественной политики,* ***все же не Россия****, банален – отсутствие объема, то есть производной площади на глубину* (Ф 2010, № 16). Однако в этом случае возникает ненейтральность иного рода – выражается легкая ирония, колкость или насмешка.

Значительный объем ономастического поля именований государств открывает возможности для появления значительного числа трансформированных вариантов. В текстах представлены высказывания, полученные в результате замены лексических компонентов или их добавления. Например: *…представители «оранжевого» лагеря наперебой начали утверждать, что роспуск парламента – дело обычное для европейских государств, ставя в пример, прежде всего, Италию. Но* ***Украина, как известно, не Россия и, тем более, не Италия*** (П 2007, № 19); *Спросите, например, отечественного оппозиционера <…>, готов ли он согласиться с тем, чтобы подсчетом голосов на выборах занималось... Министерство внутренних дел. Как в Италии. Или во Франции. В лучшем случае вам ответят, что* ***«Украина – не Франция»*** (ЗН 2008, № 12); *Цены на газ, бензин и подсолнечное масло, курс доллара, уровень инфляции, немилосердно поедающий выплаты вкладчиков Ощадбанка, снова и снова напоминают захлебнувшемуся от эйфории слов обывателю, что* ***Украина – не только не Россия, но и не Норвегия*** (ВД 2008, № 13); *Власть, взятая, однако, не для того, чтобы этот самый переходный период до бесконечности продолжить:* ***Украина – не Андорра****, делить и делить, да еще с переделом* (ЗН 2008, № 34); ***Украина ведь не только не Россия, но и не Беларусь****. Нашим олигархам палец в рот не клади* (П 2009, № 11). Содержательное наполнение в этом случае примитивизируется в сравнении с исходной единицей: сохраняет актуальность только смысл ‘отсутствие тождества’. Очевидно, что трансформированные варианты используются для выражения сниженных экспрессивных характеристик – высмеивания, язвительности или сарказма.

Сниженные смыслы содержат и трансформации иного рода: в них в качестве добавочных лексических компонентов выступают антропонимы – именования политических деятелей: *В поисках компромисса политики всех цветов с надеждой смотрят на Банковую. А Банковая на них.* ***Украина – не Россия, Ющенко – не Кучма***

(Ю 2006, № 45); *Да, Данилыч не ошибся.* ***Украина и вправду – не Россия, Ельцин – не Кучма, Ющенко – не Путин*** […] *У них сила в танках, а у нас – в деньгах. Первое страшно, второе мерзко. И то и другое – Азия* (М 2007, № 17); *Почему* ***Украина – не Россия****, а* ***Янукович – не Путин*** (Ф 2010, № 16); ***Украина, конечно, не Франция. Янукович, разумеется, похож на Бонапарта не больше****, чем последний проект отечественного Налогового кодекса на Code Napoleon* (ЗН 2010, № 37).

Выводы. Публицистические тексты отражают, что в картине мира языковой личности формируется оригинальный сегмент, концентрирующий историко-культурный опыт украинского народа. Факты, события и явления представляются в свете «украинского знания»: сквозь призму «украинского опыта», «украинских воззрений», «украинского отношения» и «украинских оценок».

Список литературы

1. Баранов А. Н. Аспекты теории фразеологии / А. Н. Баранов, Д. О Добровольский. – М.: Знак, 2008. – 656 с.
2. Дядечко Л. П. «Крылатый слова звук», или Русская эптология / Л. П. Дядечко. – К.: Аванпостприм, 2007. – 336 с.
3. Зеленин А. Язык русской эмигрантской прессы (1919-1939) / А. Зеленин. – СПб.: Златоуст, 2007. – 378 с.
4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 261 с.
5. Костомаров В. Г. Старые мехи и молодое вино: Из наблюдений над русским словоупотреблением конца XX века / В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвикова. – СПб.: Златоуст, 2001. – 71 с.
6. Русская грамматика: в 2-х т. / [гл. ред. Н. Ю. Шведова]. – М.: Наука, 1980.
7. Русское культурное пространство: Лингвокультурологический словарь // И. С. Брилева, Н. П. Вольская, Д. Б. Гудков, И. В. Захаренко, В. В. Красных. – М.: Гнозис, 2004. – Вып. первый. – 318 с.
8. Сметанина С. И. Медиа-текст в системе культуры (динамические процессы в языке и стиле журналистики конца XX века) / С. И. Сметанина. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 382 с.
9. Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку / Л. В. Щерба. – М.: Гос. учеб.-пед. изд-во Министерства просвещения РСФСР, 1957. – 188 с.

Кошман І. М. **Український прецедентний феномен у російському тексті** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.285-288.

У статті йдеться про лексико-семантичні особливості одного з новіших авторських прецедентних висловів, що активно функціонує у сучасних російськомовних публіцистичних текстах України.

Ключові слова: публіцистичний текст, прецедентний вислів, експресія, трансформація.

Koshman I. N. **Ukrainian's precedential phenomenal occurrence in russian lexis** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.285-288.

Lexico-semantical features of the precedential expressions which have active functions in modern Russian journalistic's text in Ukraine have been described in the article.

Key words: journalistic text, precedential expression, expression, transformation.

Поступила в редакцию 02.10.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.289-295.

УДК 811.161.1'38

ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНАЯ ЭТИКЕТНАЯ ФОРМУЛА В ПИСЬМЕ КАК РЕЧЕВОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ

Куварова Е. К.

Днепропетровский национальный университет им. Олеся Гончара, г. Днепропетровск

Рассматривается заключительная этикетная формула как один из основных компонентов структуры письма, регулирующий межличностное взаимодействие. Предложены критерии разграничения этикетной формулы и подписи. Показано, что заключительная формула письма может расчленяться на несколько этикетных формул, порядок которых, а также их структурное оформление и лексическое наполнение достаточно широко варьируется.

Ключевые слова: заключительная этикетная формула, письмо, подпись, адресант, адресат, речевой этикет, формула прощания.

Постановка проблемы. В последние десятилетия письмо как речевое произведение исследовалось лингвистами в самых разных аспектах: историко-стилистическом [8; 9], текстологическом [14], коммуникативном [1; 3], а также структурном [10; 15]. Основные компоненты структуры письма, такие, как индекс места и времени написания, обращение к адресату, формулы эпистолярного этикета, подпись адресанта, как выяснилось, факультативны и могут быть редуцированы вплоть до нуля. Но чаще всего сохраняется завершающая часть письма, то, что можно назвать заключительной этикетной формулой, заканивающейся, как правило, подписью, которую может сопровождать клише типа *Ваш, Преданный Вам, С уважением,* речевое выражение чувств и эмоций, прощание, пожелания, передача привета и т. п.

Формулы речевого этикета, реализующие различные социальные и личностные акты, могут располагаться в разных частях письма, но чаще всего они присутствуют в начале и в конце послания. Иногда этикетные формулы, характерные для зачина и концовки письма, называют формулами приветствия и прощания, однако содержание прескрипта и клаузулы в письме многообразно. Концовка письма, в частности, далеко не всегда содержит языковые клише, выражающие прощание, поэтому предпочтительным представляется говорить о вводной и заключительной формулах письма. Последняя из этих формул и является **предметом** нашего исследования. **Цель** работы – уточнить границы заключительной этикетной формулы письма и ее положение в системе языковых единиц; охарактеризовать структуру и условия использования.

Заключительная, как, впрочем, и начальная этикетная формула непосредственно не связана с содержанием письма и часто даже отделяется от основной его части

графически абзацным отступом, как это имеет, например, место в следующем письме А. П. Чехова Н. В. Арабажи (Деген):

Москва, Б московская гостиница, № 5

Милостивая государыня Наталия Викторовна!

В прошлом 1894 году я писал очень мало; в конце года я успел написать небольшую повесть, которую отдал в «Русскую мысль», в настоящее же время у меня нет ничего готового, нет определенных планов и потому могу ответить на Ваше письмо только неопределенно. Если напишу что-нибудь, то пришлю.

Благодарю Вас за внимание, извиняюсь и остаюсь с истинным почтением.

А. Чехов. [19, с. 8-9].

Такого рода речевым оборотом может, по-видимому, заканчиваться и любое другое послание, и только за этим идет собственно подпись.

Анализ литературы. Среди лингвистов нет единой точки зрения на положение этикетных формул в системе языковых единиц. В. В. Виноградов относил такие единицы речевого этикета, как *мерси! спасибо! здрассьте!* и т. п., к особому разряду междометий, являющихся своеобразными экспрессивными звуковыми жестами [5, с. 621]. Н. И. Формановская, решая вопрос о грамматической природе единиц речевого этикета, предлагает рассматривать их в системе синтаксических единиц как фразеологизированные предложения, устойчивые в синтаксической форме и постоянные в лексической представленности [18, с. 30]. В. Е. Гольдин пишет, что типичная формула речевого этикета «представляет собою знак-текст, соотнесенный с соответствующей ему социально типизированной ситуацией общения, компоненты которой не получают в составе формулы отдельных обозначений» [7, с. 85]. По мнению Л. И. Мацько и Л. В. Кравец, лингвокоммуникативные формулы реализуются в единицах лексического (укр. *Дякую, Добридень*), фразеологического (*Ни пуха, ни пера*) и частично морфологического уровней (употребление местоименных и глагольных форм уважительного множественного числа) [12]. Н. С. Голикова и И. С. Попова предлагают расширить этот перечень фразеологизированными синтаксическими сочетаниями – словосочетаниями и предложениями, которые употребляются как функционально целостные образования, но компоненты которых семантически еще «не срослись» [6, с. 23], такими, как *Добрый вечер! Благодарю Вас за письмо* и др. В устной речи мы действительно широко используем фразеологизированные предложения *До свидания!, Всего хорошего!* и т. п., однако, как показывает языковой материал, охватывающий переписку разных корреспондентов XVIII – XX веков, заключительная этикетная формула в письме, как правило, представляет собой предложение, построенное по определенной модели с использованием языковых клише, принятых в обществе в данный период времени. Например, в XVIII веке было принято предварять подпись апеллятивом, указывающим на более низкое социальное положение адресанта по отношению к адресату, в сочетании с притяжательным местоимением *ваш* или именованием адресата титулом в соответствии с Табелью о рангах. Эта формула могла осложняться обращением к адресату. По модели: (обращение) + именование адресата в родительном падеже / притяжательное местоимение *ваш* + именование адресанта в именительном падеже + подпись – построены следующие

высказывания: *В. и. в. нижайший и всеподданнейший раб Академии наук секретарь Василей Тредиаковский* [13, с. 49], *Вашего превосходительства всепокорнейший слуга Александр Сумароков* [13, с. 73], *Вашего превосходительства, милостивого государя, всепокорнейший и нижайший слуга Александр Сумароков* [13, с. 76], *Милостивый государь! Вашего сиятельства покорнейший слуга Александр Суворов* [16, с. 30], *Повергая себя к Освященнейшим стопам Всемилостивейшая Государыня! Вашего Императорского Величества всеподданнейший Граф Александр Суворов-Рымникский* [16, с. 252], *Я остаюсь с искреннейшим почтением и преданностию, милостивый государь батюшка, ваш нижайший сын и слуга Михайло Муравьев* [13, с. 292] и многие другие.

Разграничивая этикетную формулу и подпись, следует иметь в виду, что этикетная формула выполняет социально-регулятивную функцию подобно обращениям-регулятивам типа *старина, браток, дружище, товарищ*, которые В. Е. Гольдин характеризует как слова, «не являющиеся ни наименованиями лиц, ни указанием на них, ни их характеристиками, но выражающие представления субъектов речи о распределении социальных ролей в конкретных ситуациях общения и побуждающие адресатов к общению в определенной тональности» [7, с. 93].

Имени собственному могут предшествовать и апеллятивы, называющие профессию, должность, звание, титул адресанта или какие-то иные данные, характеризующие его независимо от содержания и ситуации написания письма. Такие апеллятивы, однако, являются элементами подписи, тогда как этикетная формула всегда связана с конкретной ситуацией общения, и один и тот же адресант, обращаясь к разным лицам, будет по-разному именовать себя: граф А. В. Суворов называет себя *нижайшим* или *покорнейшим слугою* в письмах к титулованным особам, но никогда он не называет себя слугой в переписке с управляющими своими имениями или турецкими военачальниками и ханами. Поэтому в словосочетании *Милостивый государь мой Вашего Превозходительства покорнейший слуга Граф Александр Суворов-Рымникский* [16, с. 251] слова *Граф Александр Суворов-Рымникский* являются подписью, а все, что им предшествует, – этикетная формула. *Профессор Василей Тредиаковский* или *Академии наук секретарь Василей Тредиаковский* – это подпись, а предшествующее этому *В. и. в. нижайший и всеподданнейший раб* – этикетная формула.

Обращение в начале письма и подпись в конце репрезентируют один и тот же по сути объект – участника эпистолярной коммуникации, поочередно исполняющего роли адресанта и адресата, что и определяет изоморфизм рамочных элементов письма. Так же, как адресующее обращение часто сопровождается регулятивом: *Товарищ Воронов, Господин Михалков, Уважаемый Николай Иванович*, – подпись сопровождается формулой речевого этикета: *Ваш покорный слуга Гаврила Державин, Преданный Вам Дмитриев, Уважающий Вас М. Булгаков*. В числе факторов, влияющих как на выбор способа номинации адресата, так и на характер подписи и сопутствующей этикетной формулы, существенную роль играют отношения между участниками коммуникации, что определяет коррелятивность зачина и концовки письма. В письмах А. П. Сумарокова обращению к императрице *Всемилостивейшая государыня* соответствует этикетная формула *В. и. в.*

всенижайший и всеподданнейший раб [13, с. 94, 101-102, 110-112]; тогда как обращаясь к другим адресатам: *Милостивый государь*, тот же автор именует себя *нижайшим и покорнейшим слугою* или *всепокорнейшим слугою* [13, с. 90-92, 95, 112 и др.]. А. В. Суворов, в письмах к императрице Екатерине II называет себя: *Вашего Императорскаго Величества верноподданнейший Александр Суворов* [16, с. 120]; к Г. А. Потемкину он обращается: *Светлейший Князь, Милостивый Государь!*, а подписывается: *Вашей Светлости нижайший слуга* [16, с. 120-123 и др.]; в письмах, адресованных титулованным особам не столь высокого ранга, как Потемкин, обращению-регулятиву *Милостивый государь* обычно соответствует подпись *покорный (покорнейший) слуга Александр Суворов* [16, с. 120, 126, 190 и др.]; обращаясь в частных неофициальных письмах к дочери: *Любезная Наташа!* или *Милая моя Суворочка!*, тот же адресант подписывается: *Отец твой Александр Суворов* [16, с. 122, 131]. Этикетные формулы исторически изменчивы, однако данная зависимость сохраняется и спустя полтора столетия. В частных письмах М. А. Булгакова обращениям-регулятивам *милый, дорогой* соответствует этикетное *твой* или *ваш*: *Твой Михаил, Твой М. Булгаков, Ваш М. Булгаков* [4, с. 53-55, 258-259, 320 и др.]; в частно-деловых письмах к А. Н. Тихонову и А. М. Горькому писатель обращается: *Уважаемый Александр Николаевич!*, *Многоуважаемый Алексей Максимович!* а подписывается: *Уважающий Вас М. Булгаков* [4, с. 264, 364-365]. Та же закономерность наблюдается в письмах В. В. Маяковского: обращаясь к Л. Ю. Брик *Дорогой мой, родной и милый Кашалотик* или *Дорогой, милый, родной и любимый Кис*, поэт и себя обозначает прозвищем или даже рисунком: *Весь твой Щен; Любящий родную Кису и весь твой* (рисунок) [11, с. 137, 108]. В письмах, адресованных К. И. Чуковскому и журналисту Н. Ф. Чужаку-Насимовичу, В. Маяковский также сопровождает обращение регулятивом *дорогой*, но осмысливается это слово уже не буквально, а как этикетное: *Дорогой Корней Иванович...; Дорогой Чужак!* – и подпись вполне официальна: *Влад. Маяковский* или *Маяковский* [11, с. 185-186, 191-192].

Заключительные этикетные формулы регулируют межличностное взаимодействие, и поэтому они обычно не используются в частно-деловых письмах, имеющих коллективного адресата или направленных в адрес какого-либо учреждения или организации. Так, формулы речевого этикета отсутствуют в концовке писем А. П. Сумарокова в Канцелярию Академии наук [13, с. 85, 86], в правительствующий Сенат [13, с. 94], в Комиссию Академии наук [13, с. 114, 115], в письмах А. В. Суворова Магистрату Варшавы [16, с. 282] и в Академию наук [16, с. 266]. Иногда в подобного рода письмах адресант лишь удостоверяет подлинность своей подписи: *Доношение писал я Василей Тредиаковский, и руку приложил* [13, с. 61]. Еще один фактор, определяющий возможность использования этикетных формул в письмах с коллективным адресатом, – это коммуникативная стратегия адресанта: контактная или конфликтная. Контактная стратегия, продиктованная надеждой на взаимовыгодное сотрудничество, делает возможным использование булгаковских формул типа: *С искренним уважением* [4, с. 236]; *С совершенным почтением* [4, с. 355] и т. п. Конфликтная стратегия взаимодействия, навязанная М. Булгакову во время его травли в печати и запрета постановки пьес, исключает

использование им формул речевого этикета, что мы и видим в письмах М. А. Булгакова Правительству СССР [4, с. 279-287], в коллегию ОГПУ [4, с. 290-294], в редакцию «Жизни замечательных людей» [4, с. 400].

Структура заключительных этикетных формул весьма разнообразна, и стандартные языковые клише типа *Прощайте! До свидания* или хотя бы самое элементарное и ни к чему не обязывающее *Ваш; Преданный Вам* и т. п. составляют ядерную часть эпистолярных формул, завершающих письмо. Они могут распространяться и широко варьироваться в структурном и лексическом плане, и вот примеры из писем только одного автора – П. В. Анненкова, адресованных И. С. Тургеневу. Заключительная этикетная формула реализуется:

а) базовой формулой прощания: *Прощайте!* [2, с. 17];

б) одной предикативной зоной: *Затем прощайте* [2, с. 78], *Прощайте покамест* [2, с. 68], *Покамест прощайте* [2, с. 90];

в) предикативной зоной с обращением: *Прощайте, друг мой* [2, с. 10], *Прощайте, мой любезнейший* [2, с. 42], *Покамест, прощайте, друг* [2, с. 73], *Прощайте, друг* [2, с. 189];

г) несколькими предикативными зонами в рамках простого предложения: *Покамест прощайте и пишите по-прежнему ко мне* [2, с. 26], *Полюбуйтесь нами и прощайте* [2, с. 178];

д) несколькими предикативными зонами в рамках сложного предложения: *Прощайте – выздоравливайте* [2, с. 145], *Теперь прощайте и еще раз благодарю* [2, с. 96], *Прощайте – мы все простужены от мокроты и слякоти, еще удесятеряемой парком, где живем, но в Париже буду* [2, с. 213], *Скажите это нашим приятелям и Марье Александровне, а затем я буду ждать Вашего письма с нетерпением дружбы – и прощайте* [2, с. 98];

е) сверхфразовым единством, в котором базовая формула прощания может предшествовать какой-то другой этикетной формуле или следовать за ней: *Затем прощайте. Кланяюсь Тютчевым. Весь Ваш П. Анненков* [2, с. 11], *Вдумайтесь в это и прощайте. Поклонитесь Боткину* [2, с. 62], *Ну, прощайте. Напомните обо мне вашей дочери* [2, с. 83], *Прощайте, друг, да когда же обещанная повесть? А как жду, как жду. Весь ваш П. Анненков* [2, с. 229]; *Жена Вам кланяется. Прощайте* [2, с. 113]; *Жена кланяется. Тютчев уже в Риме. Прощайте* [2, с. 197].

Как и при устном общении, прощание в письме, как правило, не бывает внезапным и предваряется типичными для письма содержательными компонентами, такими, как поздравления, пожелания, приветы родным и знакомым, просьбы писать чаще и т. п., например: *Я надеюсь получить от Вас известие здесь и буду ожидать его. Прощайте. П. Анненков* [2, с. 57].

Формула прощания, как мы видим, не обязательно завершает текст письма. Она может и начинать заключительную часть послания, включающую названные выше компоненты: *Прощайте. Я теперь занят только одним – добраться до Берлина и перехватить вас на дороге. Спешите отвечать мне* [2, с. 69]. Бывает и так, что, попрощавшись, адресант продолжает содержательную часть письма, как это, например, делает Л. Н. Толстой в письме брату С. Н. Толстому: *Прощай, я бы писал больше, но очень устал, а устал оттого, что не спал всю эту ночь. Вчера в первом*

часу меня разбудил на моем дворе плач, писк, крики и страшный шум. Мой хозяин ехал ночью с ярмарки, с ним повстречался татарин – пьяный и в виде шутки выстрелил в него из пистолета (далее следует весьма пространный рассказ о раненом человеке, а в конце письма нет ни формул этикета, ни подписи) [17, с. 353].

Выводы. Заключительная этикетная формула – очень гибкая фигура. Она может расчленяться на несколько этикетных формул, порядок которых, а также их структурное оформление и лексическое наполнение не является жестким и может меняться. И тем не менее, если эта формула все же присутствует в письме, она четко выделяется из всех прочих составляющих заключительной части исследуемого нами речевого произведения и является одним из функционально и лингвистически значимых его компонентов.

Список литературы

1. Акишина А. А. Этикет русского письма / А. А. Акишина, Н. И. Формановская. – М.: Ленанд, 2008. – 208 с.
2. Анненков П. В. Письма к И. С. Тургеневу: В 2-х кн. / [сост. Н. Н. Мостовская, Н. Г. Жекулин]. – СПб: Наука, 2005. – Книга 1. 1852 – 1874. – 532 с.
3. Белунова Н. И. Текст дружеского письма творческой интеллигенции конца XIX – первой четверти XX в. как объект лингвистического исследования (коммуникативный аспект): дисс. …д-ра филол. наук / Н. И. Белунова. – Спб., 2000.
4. Булгаков М. А. Собрание сочинений: В 8 т. / [сост., подготовка текста В. И. Лосева]. – СПб.: Азбука-классика, 2002. – Т. 8. Жизнеописание в документах. – 736 с.
5. Виноградов В. В. Русский язык: Грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов // отв. ред. Г. А. Золотова. – М.: Высш. шк., 1986. – 640 с.
6. Голікова Н. С. Етикет і культура мовного спілкування у вищій школі: навчально-методичний посібник / Н. С. Голікова, І. С. Попова. – Д.: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2009. – 160 с.
7. Гольдин В. Е. Обращение: теоретические проблемы / В. Е. Гольдин. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1987. – 130 с.
8. Демин А. С. Вопросы изучения русских письмовников XV- XVII вв. (Из истории взаимодействия литературы и документальной письменности) / А. С. Демин // Труды отдела древнерусской литературы. – М., Л.: Изд-во АН СССР, 1964. – С. 90-99.
9. Зуева О. В. О проблемах лингвистического изучения эпистолярных текстов Средневековой Руси / О. В. Зуева // В. А. Богородицкий: научное наследие и современное языковедение: труды и материалы Международной научной конференции Казан. гос. ун-т им. В. И. Ульянова-Ленина (4-7 мая 2007 года). – Казань, 2007. – Т. 1. – С. 137-139.
10. Ковалева Н. А. Русское частное письмо XIX века: Коммуникация. Жанр. Речевая структура: автореф. дисс....д-ра филол. наук: 10.02.01 «Русский язык» / Н. А. Ковалева. – М., 2002.
11. Литературное наследство / Гл. ред. В. В. Виноградов.– М.: Изд-во АН СССР, 1958. – Т. 65. Новое о Маяковском. – 630 с.
12. Мацько Л. І. Культура української фахової мови / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К., 2007. – 360 с.
13. Письма русских писателей XVIII века: [сборник] / АН СССР, Ин-т рус. лит. (Пушкин. дом); // отв. ред. и авт. вступит. статьи, с. 3-41, Г. П. Макогоненко]. – Л.: Наука. Ленингр. отд-ние, 1980. – 472 с.
14. Прохоров Е. И. Издание эпистолярного наследия / Е. И. Прохоров // Принципы издания эпистолярных текстов: Вопросы текстологии.– М.: Наука, 1964. – Вып. 3. – 308 с. – С. 6-72.
15. Сметанин В. А. Новое в развитии представлений об эпистолографии / В. А. Сметанин // Античная древность и средние века. – Свердловск, 1980. – Вып. 17. Античные традиции и византийские реалии. – С. 5-18.
16. Суворов А. В. Письма / А. В. Суворов; [отв. ред. А. М. Самсонов]. – М.: Наука, 1986. – 808 с.
17. Толстой Л. Н. Собрание сочинений: В 22-х т. / Л. Н. Толстой; [Коммент. С. Розановой]. – М.: Худож. лит., 1984. – Т. 18. Письма. 1842 – 1881 гг. – 911 с.

18. Формановская Н. И. Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты / Н. И. Формановская. – М.: Русский язык, 1982. – 126 с.
19. Чехов А. П. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Письма в 12 т. / А. П. Чехов; [ред. Л. Д. Опульская]. – М.: Наука, 1978. – Т. 6. Январь 1895 – май 1897. – 774 с.

Куварова О. К. **Заключна етикетна формула в листі як мовному утворенні** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.289-295.

Розглянуто заключну етикетну формулу як один з основних компонентів структури листа, що регулює міжособистісну взаємодію. Запропоновано критерії розмежування етикетної формули і підпису. Показано, що заключна формула може бути розчленованою на декілька етикетних формул, порядок яких, а також їх структурне оформлення і лексичне наповнення припускає досить широке варіювання.

Ключові слова: заключна етикетна формула, лист, підпис, адресант, адресат, мовний етикет, формула прощання.

Kuvarova Y. K. **A final etiquette formula in a letter as a speech formation** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.289-295.

A final etiquette formula as one of basic components of letter's structure, regulative interpersonal relationships, is examined. The criteria for differentiating of etiquette formula and signature are offered. It is shown that the final formula of letter can be dismembered on a few etiquette formulas order of which, and also their structure and lexical filling varied widely enough.

Key words: final etiquette formula, letter, signature, sender, addressee, speech etiquette, formula of farewell.

Поступила в редакцию 14.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.296-300.

УДК 81-119

КАТЕГОРІЇ, ЯКИМИ МИ ЖИВЕМО: ФІЛОСОФСЬКІ КАТЕГОРІЇ У СВІТЛІ КОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ

Кудрявцева Н. С.

Херсонський національний технічний університет, м. Херсон

У статті з позицій когнітивної семантики досліджується лексика з філософсько-категоріальним значенням. Виходячи з провідного для когнітивістики постулату про обов'язковість категоризації для всіх живих істот, припускається, що основні онтологічні категорії філософії можуть розглядатися як базові категорії, притаманні різним системам знання.

Ключові слова: категоризація, філософська категорія, когнітивна семантика.

Постановка проблеми. У той час як факт обов'язковості категоризації для всіх живих істот не викликає значних сумнівів, питання про те, звідки походять категорії, якими ми користуємося, отримує діаметрально протилежні відповіді. Так, класичному погляду, який стверджує існування трансцендентного розуму, незалежного від людського тіла і мозку, продукуючого відомі нам концепти, що характеризують об'єктивні категорії оточуючої дійсності, сучасна когнітивна наука протиставляє цілком «матеріальне» джерело походження категорій у вигляді нашого специфічного біологічного влаштування як істот, що мають нервову систему і здобувають досвід за допомогою органів почуттів. Таким чином, притаманні нам категорії формуються як частина нашого досвіду в процесі набуття цього досвіду, а не є від початку даними нам у вигляді фіксованої категоріальної структури світу.

Мета даного дослідження – розглянути абстрактну лексику філософсько-категоріального значення з позицій когнітивної семантики як первісні найдавніші слова безпосереднього досвіду життєдіяльності людини в оточуючому середовищі.

Класичний погляд на сутність категорії як такої, що виокремлюється за найбільш суттєвими властивостями, якими володіють усі її елементи, апелює до об'єктивного знання, на тлі якого визначається не тільки склад кожної категорії, а й система певних «об'єктивних» категорій, що в єдиний і незалежний від людської свідомості спосіб структурують загальну картину світу [2]. При цьому, однак, класична теорія виявляється нездатною пояснити класифікацій реалій оточуючої дійсності, наявних у деяких природних мовах, де, як, наприклад, у д'ірбалі (мова аборигенів Австралії) до категорії, позначуваної одним і тим самим класифікатором *bayi*, потрапляють чоловіки, кенгуру, летючі миші, більша частина змій, риб, комах, деякі птахи та ін. [4, с. 13]. Або як, приміром, у японській мові, де класифікатор *hon* поєднує в одну категорію палки, олівці, висушених змій, деякі змагання у військовому мистецтві, кидки в бейсболі, баскетболі, матчі дзюдо, телефонні розмови, медичні ін'єкції та ін. [4, с. 25]. Нерелевантним видається класичний

погляд з його тяжінням до ототожнення «об'єктивних» категорій з науковими таксономіями і у вирішенні питання про те, як саме здійснюється категоризація на базовому рівні. Як засвідчують дослідження, проведені під керівництвом Е. Рош у 70-их рр. XX ст., більшість нашого знання про світ систематизується саме на базовому рівні, де представлені родові позначення об'єктів, дій та процесів [12]. Так, на базовому рівні ми знаходимо *крісло*, *машину* і *дерево*, які займають проміжний рівень в ієрархічній будові категорії (пор. *меблі – крісло – гойдалка; засіб пересування – машина – спортивне авто; рослина – дерево – тополя*).

Згідно з когнітивним підходом, категорії, які в нас формуються, є тими самими структурами, які уможливлюють нашу диференціацію досвіду. Через те, що переважна більшість категорій формується автоматично як результат нашого функціонування в світі і не є продуктом нашого свідомого розмірковування, безпосереднє опанування природи самих категорій виявляється для нас не завжди можливим. Однак, схарактеризувати і міркувати про категорії нам дозволяють концепти. У той час як категорії залишаються незмінними стосовно тієї чи іншої системи знання, їх концептуалізація в цих системах може відбуватися низкою різних способів за допомогою так званих прототипів.

Саме нова теорія прототипів Дж. Лакоффа [10, с. 58 – 135] надала пояснення таким класифікаціям реалій оточуючої дійсності, як ті, що є притаманними японській мові, д'їрбалу та ін. У межах когнітивної лінгвістики категорія виявилася не чимось первісно даним нам із заздалегідь визначеними параметрами, відповідно до яких ми б мали визначити її елементи. Навпаки, категорію наразі стало необхідно виокремлювати, усвідомлювати, і зробити це виявилося можливим шляхом аналізу процесу її концептуалізації в тій чи іншій системі знання.

Визнання обов'язковості категоризації, яка спричиняється нашою біологічною будовою і взаємовідносинами з оточуючим світом, а саме спільною для всіх нас сенсорно-рухливою системою, яка і зумовлює людську здатність до концептуалізації та розмірковування, в свою чергу порушує питання про існування так званих «базових» категорій – категорій, які є властивими будь-яким системам знання: як науковим, так і буденним. Беручи до уваги висновок Дж. Лакоффа про існування однаково наявних у всіх природних мовах фундаментальних концептів, таких як час, простір, причина [10, с. 308], ми хотіли б запропонувати розгляд основних онтологічних категорій філософії – простору, часу, руху та причини – як базових не тільки для буденних, а й для наукових систем знання.

На користь такого вибору, на нашу думку, свідчить насамперед той факт, що зазначені категорії постають саме з досвіду і пов'язані з функціонуванням сенсорно-рухливої системи людини. Адже, як стверджує Т. Харитонова, уявлення про *простір* розвивається із безпосереднього чуттєвого сприйняття різнорідних просторових форм і відношень, провідна роль при чому належить оку – зоровому аналізатору [8, с. 46]. Результатом зорового сприйняття є формування на сітчатці ока площинного зображення двовимірної протяжності, тобто ретинального зображення [6, с. 7 – 8], яке, однак, надає лише викривлену картину оточуючої дійсності. Необхідна для орієнтації у просторі корекція ретинального зображення відбувається за допомогою отримання додаткової інформації про зовнішній світ аналізаторами *руху*. Як про це

свідчать дослідження І. Сеченова, зорова перцепція простору виявляється генетично пов'язаною з тактильно-кінестетичним зворотнім зв'язком, що являє собою результат орієнтованого руху руки [7, с. 132, 395].

Розвиток часових уявлень був пов'язаний зі спостереженням таких природних процесів, як рух небесних світил, зміни пір року, дня і ночі тощо. Але первинне формування категорії часу невід'ємно супроводжувало становлення понять про простір і рух. На відміну від простору і руху, власне *час* спостерігати неможливо, саме тому тим, що згодом склало основу для формування абстрактного поняття часу, виявилися цілком чуттєво фіксовані процеси регулярності та повторюваності (як у випадку з природними процесами). Аналогічно і паралельно з уявленням про світ як такий, що є поділеним на частини замкненими просторами, які перебувають у полі візуального спостереження людини і підлягають вимірюванню, сформувалося сприйняття відрізків, інтервалів часу, заповнених певними повторюваними подіями, які також можна порахувати. Із наведеним уявленням про формування категорії часу на основі даних органів почуттів співвідноситься і висловлене деякими нейробіологами припущення про існування так званого «внутрішнього годинника» людини [11, с. 138]. Електричні імпульси пронизують людський мозок сорок разів за секунду, що саме по собі є регулярною, повторюваною подією, і, згідно з деякими гіпотезами, може становити необхідний базис для кореляції багатьох з наших біологічних ритмів, які власне і надають нам наше інтуїтивне відчуття плинності часу.

Подібно до взаємопов'язаного формування просторово-часових уявлень, поняття причинності було вироблене у тісному взаємозв'язку з поняттям про рух. Спостереження за тим, що один рух провокує інший, було перенесене на події оточуючого світу, які узгоджувалися не тільки в послідовності у часі, а й витлумачувалися як зумовлені іншими подіями. Як зазначає Н. Арутюнова, безпосередній вплив на усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків здійснили події негативного характеру, які трактувалися людиною як хвороби [1, с. 4]. На початкових етапах становлення каузальних уявлень справжні причини багатьох природних і суспільних явищ залишалися для людини невідомими, через що вважалися такими, що викликають «хвороби, нещастя, шкоду».

Описані досвідні категорії простору, часу, руху та причини структурували донаукове мислення людини і створили основу для вироблення архаїчної картини світу, що збереглася у міфологічних, теологічних, космологічних і натурфілософських побудовах різних народів. Слід відзначити, що на цьому етапі первісна людина ще не виділяла себе з навколишнього світу, проте, відчувала єдність з тим, що її оточує, і тому пояснення всього існуючого відбувалося для неї не в термінах визначених категорій (адже на початку свого формування вони ще не могли бути усвідомленими), а у вигляді дії могутніх, таємничих сил, що керують всіма речами, життям людей і богів. Відповідно до періодизації угорського філософа А. Гедо [9, с. 684], цей етап дорівнює «дофілософській» фазі розвитку філософських категорій, що відбувається в межах практичної діяльності людини і знаходить своєрідне відображення у тогочасних міфологічних і релігійних поглядах. Онтологічні припущення цього часу були зафіксовані природними мовами, які

вмістили першу систему буденного знання про світ, структуровану зазначеними категоріями.

Філософські категорії простору, часу, руху та причини використовувалися як у давньоіндійських початкових, так і давньогрецьких розвинених філософських системах. Так, в онтології Аристотеля чотирма причинами буття поруч з матерією і формою визнаються рух і мета, а корінними властивостями світу виголошуються *рух* і *змінювання*. Серед виокремлених ним десяти категорій, що являють собою найвищі роди буття, знаходимо «місце» і «час», які також реалізуються категорією «кількість», яка характеризує предмети за місцезнаходженням у *просторі* і *часі*.

Із виникненням емпіричних наукових дисциплін (математика, право і т. ін.) первісні категорії почали набувати вигляду абстрактних понять, не втрачаючи при цьому «досвідної» природи свого походження. Адже, зв'язок наукового мислення з донауковим не міг бути перерваний, а на спадкоємність наукового мислення справедливо вказував ще А. Енштейн, який зазначав, що, оскільки в донауковому мисленні поняття простору вже відігравало фундаментальну роль, необхідно розпочинати з поняття простору саме в донауковому мисленні [3, с. 279].

У термінах зазначених філософських категорій була сформульована перша фізична картина світу, якою стала механіка Н'ютона. Три основні постулати, з яких вона походить, стверджують тривимірність *простору* і одномірність *часу*; тотожність законів природи в усі моменти часу та інерційність усіх систем відліку, що *рухаються* рівномірно і прямолінійно; *детермінованість* руху початковим станом механічної системи [5, с. 3]. Друга наукова картина світу у вигляді електродинаміки Максвелла засвідчила те, що її автор продовжував працювати здебільшого в межах понять н'ютонівської механіки [5, с. 4]. Теорія відносності А. Енштейна також не скасувала старої механіки Н'ютона, а узагальнила її як блок нової картини світу, послуговуючись при цьому тими самими базовими категоріями для організації здобутих знань. До того ж, як про це стверджує Р. Поліщук, будь-який устрій, що виникає в нашому світі, може бути описаний у межах універсальної науки фізики [5, с. 19].

Висновки. Розвинувшись з безпосереднього досвіду в процесі функціонування людини в оточуючому середовищі, абстрактні онтологічні категорії простору, часу, руху та причини продовжують існувати як невід'ємні структури нашого мислення задля впорядкування нового знання про світ. Включившись у наукові та філософські системи з їх виникненням, зазначені категорії набули в них специфічного статусу наукових понять із чітко визначеним у межах кожної системи змістом і термінологічним позначенням. На нашу думку, це говорить про те, що, не зважаючи на відмінну концептуалізацію одних і тих самих категорій у різних системах знання, вони залишаються базовими категоріями досвідного походження.

Список літератури

1. Арутюнова Н. Д. Аномалии и язык (К проблеме языковой «картины мира») / Н. Д. Арутюнова // Вопросы языкознания. – 1987. – № 3. – С. 3-19.
2. Бочкарев А. Е. Об эпистемологических аспектах значения / А. Е. Бочкарев // Вестник МГУ. – 2007. – № 4. – С. 44-51. – Серия 19. «Лингвистика и межкультурная коммуникация».

3. Энштейн А. Предисловие к кн. Джаммера М. «Понятие пространства» / А. Энштейн // Собр. научн. трудов в 4-х т. – М.: Наука, 1967. – Т. 4. – С. 346-348.
4. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов / Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. – 1988. – Вып. 23. – С. 12-51.
5. Полищук Р. Ф. Современная физическая картина мира [Электронный ресурс] / Р. Ф. Полищук. – Режим доступа: http://www.chronos.msu.ru/RREPORTS/polischuk_kartina.pdf. – Проверено: 17.08.2011.
6. Раушенбах Б. В. Пространственные построения в древнерусской живописи / Б. В. Раушенбах. – М.: Наука, 1975. – 184 с.
7. Сеченов И. М. Избранные философские и психологические произведения / И. М. Сеченов. – М.: Госполитиздат, 1947. – 646 с.
8. Харитонова Т. А. Джерела філософської термінології / Т. А. Харитонова. – К.: Наукова думка, 1992. – 111 с.
9. Gödo A. Der Vorbegriff des philosophischen Gesetzes und die Genesis des philosophischen Wissens / A. Gödo // Deutches Zeitschrift für Philosophy. – 1979. – N 6. – S. 682-702.
10. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind / G. Lakoff. – Chicago: The University of Chicago Press, 1987. – 631 p.
11. Lakoff G. and M. Johnson. Philosophy in the Flesh: the Embodied Mind and its Challenge to Western Thought / G. Lakoff., M. Johnson. – New York: Basic Books, 1999. – 624 p.
12. Rosch E. Principles of Categorization / E. Rosch // Rosch and Lloyd, 1978. – P. 27-48.

Кудрявцева Н. С. **Категории, которыми мы живем: философские категории в свете когнитивного похода** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.296-300.

В статье с позиций когнитивной семантики исследуется лексика с философско-категориальным значением. Исходя из ключевого для когнитивистики постулата об обязательности категоризации для всех живых существ, высказывается предположение о том, что основные онтологические категории философии могут рассматриваться в качестве базовых категорий, присущих разным системам знания.

Ключевые слова: категоризация, философская категория, когнитивная семантика.

Kudriavtseva N. S. **Categories we live by: philosophical categories in the cognitive point of view** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.296-300.

The article explores vocabulary with philosophical-categoric meaning from the point of view of cognitive semantics. Proceeding from the key postulate of cognitive science about the obligatoriness of categorization for all living beings, there is an assumption made that main ontological categories of philosophy can be considered basic and inherent in various systems of knowledge.

Key words: categorization, philosophical category, cognitive semantics.

Поступила до редакції 19.09.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.301-305.

УДК 811.161.1'28

РОЛЬ ЯЗЫКОВОЙ ТРАДИЦИИ В ДИАЛОГЕ КУЛЬТУР

Ли Же

Чженчжоуский педагогический институт, Китай

В статье предлагается оригинальный подход к определению языковой традиции, исследуется роль языковой традиции в диалоге культур, при этом последовательно разводятся понятия межъязыковой (межкультурной) коммуникации и диалога культур. В статье также приводится языковой материал, важный для методических и теоретических разработок в области изучения иностранных языков.

Ключевые слова: языковая традиция, диалог культур, межъязыковая коммуникация.

Актуальность. Как отмечает профессор Е. И. Пассов, «сейчас мир так стремительно, непредсказуемо и коренным образом изменился, что Домом Человека стал весь мир» [4, с. 16]. В сложившихся условиях важно устанавливать положительные контакты народов, способствовать устранению ксенофобии, расширять знания друг о друге, следовательно, любое исследование, в том числе исследование языковых традиций, призванное обеспечить успешный диалог культур, является актуальным.

Цель статьи – определить содержание языковой традиции, выявить роль языковой традиции в диалоге культур.

Задачи исследования: обозначить группы языковых традиций, обобщить наблюдения над языковым материалом.

Когда человек говорит на иностранном языке, он сначала формулирует внутреннюю речь на родном языке, затем переводит ее на другой. Таким образом, традиция родного языка проявляется в межъязыковых коммуникациях. Что же такое традиция? А. А. Грицанов дает следующее определение традиции: «Традиция (лат. tradition – передача, придание) – универсальная форма фиксации, закрепления и избирательного сохранения тех или иных элементов социокультурного опыта, а также универсальный механизм его передачи, обеспечивающий устойчивую историко-генетическую преемственность в социокультурных процессах» [8, с. 724]. Поскольку язык является хранителем социального опыта, можно говорить о традиции языка (языковой традиции). И хотя, как утверждает Г. Г. Гадамер, существует общее сознание, куда осуществляется «герменевтический процесс собирания мира» [1, с. 14], а категории мысли (исходя из слов М. Хайдеггера «Все, требующее осмысления, дает нам мыслить. Но оно только потому и дарует нам этот дар, что искони является тем самым, что должно осмысляться» [7, с. 135]), одинаковы во всех языках, различные языки демонстрируют различные языковые традиции. Так, Г. В. Елизарова замечает, что «существует весьма ограниченное количество слов в любых двух языках, которые будут одинаковыми во всех своих значениях» [2, с. 53] и «даже если слова двух языков могут быть сопоставимы по

объему значений, тот факт, что одно из них существенно более частотно в своей культуре, имплицирует несимметричность выражаемых сопоставляемыми словами понятий в разных культурах» [2, с. 54].

В предлагаемом исследовании мы выделяем в содержании языковой традиции следующие составляющие: различия, обусловленные спецификой быта и культуры; индивидуальный подход к выражению ощущения, признака, действия и др.; различная языковая логика и частотность употребления определенной лексики. Исследование языковой традиции в современном языкознании важно, поскольку мир находится в условиях потребности *диалога культур* (ДК), обращаем внимание, – диалога, но не коммуникации. Коммуникация и диалог – суть различные вещи. Главной ценностью коммуникации является демонстрация себя. О. И. Матьяш пишет: «Коммуникация – процесс, в котором мы конструируем не только свою социальную реальность (или реальности), но и свое собственное “я”» [3, с. 110]. Главной ценностью диалога является стремление к познанию личности собеседника. Как отмечает Е. И. Пассов, «общение – есть способ поддержания жизнедеятельности человека как индивидуальности» [5, с. 13], следовательно, диалог возможен только тогда, когда учтена индивидуальность человека и когда эта индивидуальность является ценностью. Поэтому мы не согласны с высказыванием С. Г. Тер-Минасовой о том, что «диалог культур – это эвфемизм, или, вернее и современнее, политкорректный вариант КОНФЛИКТА культур» [6, с. 15]. Диалог направлен на положительный результат, на познание, приобретение мудрости; конфликт культур – это скорее результат неумения вести ДК. Важную роль в ДК играет языковая традиция: при вступлении в ДК субъекты культур должны быть в ней компетентны. Ниже приводим краткий очерк языковой традиции китайского народа. Мы будем анализировать китайский языковой материал и сравнивать его с русским языковым материалом в соответствии с обозначенными выше составляющими языковой традиции, чтобы показать, как влияет языковая традиция на изучение иностранного языка и его употребление.

Различия, обусловленные спецификой быта и культуры

Русская культура сильно отличается от китайской, что проявляется на бытовом уровне. Так, пищевая культура в жизни китайского народа занимает сильную позицию, и это ярко отражается в языке. Например, среди китайцев популярным приветствием дня является *«Покушали?!»*, а вечером – *«Выпили кашу?!»* Отметим, что в китайском языке говорят *«пить кашу или суп»*, а в русском *«есть кашу или суп»*. Объясняется это тем, что в Китае суп и кашу подают как третье блюдо, то есть как сопроводительную жидкость после главной еды, в которой почти нет ничего питательного. За столом русские предлагают *«взять блюдо»* – в китайском языке говорят *«зажать блюдо»*, так как китайцы кушают палочками. Обращаем ваше внимание на китайский глагол *chi (есть – съесть)*. Это универсальный глагол для китайцев. Перевод на китайский язык ряда русских выражений, таких, как *испугаться, попасть в суд, терпеть невзгоды, нести ущерб, ревновать, трудоемкий, напряженный, осадок*, включает элемент глагола *chi (есть – съесть)*, см. соответственно: *chi jing (съесть волнение), chi guan si (съесть судебное дело), chi ku (есть невзгоды), chi kui (есть ущерб), chi cu (есть уксус), chi li (съедающий силу), chi jin (съедающий напряжение), chi shui (поедатель воды).* Этот список можно продолжить.

В культурной традиции Китая особо обращается внимание на отношение между людьми. В процессе коммуникации китайцам, прежде всего, важно определить дистанцию между партнерами и затем выбрать соответствующую этику для общения. Так, например, китайская традиция обращения в семье к близким отличается от русской. В языковом сознании китайцев русские слова *дедушка*, *бабушка* не могут полностью определить отношение между членами семьи. Китайцев интересует: дедушка и бабушка по отцовской или по материнской линии. В китайской традиции родственники по линии отца ближе, чем родственники по линии матери. Поэтому в китайском языке перед словами *дедушка* и *бабушка* добавляется иероглиф *wai (внешний)*, который обозначает родственников по линии матери. *Слово wai ren (внешний человек)* в переводе на русский означает *«чужой человек»*. Из этих примеров видно, что различные языковые традиции порождают трудности употребления лексики в иностранном языке.

Образ жизни разных культур также затрудняет межъязыковую коммуникацию. Например, определение времени дня в русской и китайской традиции отличается. В русском быту: утро от 5:00 до 10:00, день от 10:00 до 17:00, вечер от 17:00 до 22:00, ночь наступит после 22:00; в китайском быту: утро от 5:00 до 09:00, день от 09:00 до 18:00, вечер от 18:00 до 20:00, и время после 20:00 уже считается ночным временем. В русском языке слово *каникулы* обычно обозначает продолжительные нерабочие дни, а в китайском сознании выходные больше двух дней уже считаются каникулами. Глагол *гулять* в русском языке обозначает находиться на свежем воздухе, играть на улице, ходить по магазинам и т. д. Для китайцев *гулять* – очень конкретный и образный глагол: медленно с наслаждением ходить и любоваться пейзажем, беседовать. Время данного действия тоже определенное: китайцы обычно гуляют по утрам до завтрака и по вечерам после ужина.

Различный подход к выражению ощущения, признака, действия и др.

Китайским студентам трудно понять, почему в конструкциях *«кому нравится что, кого интересует что»* субъектом является предмет, но не человек. В китайском языковом сознании чувство и ощущение возникает внутри сердца, т. е. человек передает симпатию и интерес объекту, поэтому студенты всегда делают ошибку в употреблении этих конструкций.

Кроме того, лексическое выражение ощущения, признака и действия в двух языках тоже не всегда совпадает. Примеры: *одеваться потеплее (рус.) – одеваться потолще (кит. chuan hou dian); одеваться полегче (рус.) – одеваться потоньше (кит. chuan bao dian); так хорошо (!) (рус.) – так удобно (!) (кит. zhen shu fu); вода теплая (рус.) – вода горячая (кит. shui re); вода горячая (рус.) – вода кипяток (кит. shui tang); внимательный (рус.) – имеющий тонкое сердце (кит. xi xin de); рассеянный (рус.) – имеющий толстое сердце (кит. cu xin); достоинство (рус.) – длинная сторона (кит. chang chu); недостаток (рус.) – короткая сторона (кит. duan chu); я ценю тебя (рус.) – я наслаждаюсь тобой (кит. wo xin shang ni).*

Различная языковая логика

Географическое расположение, исторический опыт, менталитет и другие факторы создают разную языковую логику народов. На наш взгляд, именно языковая логика делает тот или иной язык национальным.

В русском языке говорят *главный вход* и *черный вход*, а в китайском *da men (большая дверь) и hou men (задняя дверь)*. Происхождение китайских слов таково: в

древнем Китае, когда строили здание и двор, всегда на месте главного входа ставили ворота, которые выходили на главную улицу; с тыльной стороны здания и двора в скрытом месте открывали узкую дверцу. В ворота должны были проходить члены семьи, хозяин и гости, через узкую дверцу – слуги и тайные гости. Поэтому в современном китайском языке *zou hou men* (*входить в заднюю дверь*) обозначает также «давать взятку». В русском языковом сознании *дождь* – это природное явление, действие происходит само по себе – «идет дождь, снег». В китайском языковом сознании действие подобных природных явлений выполняется определенным субъектом *«бросается дождь, снег» (кит. xia yu, xia xue)*: здесь сохранилась мифологическая традиция – в древнем Китае дождь и снег «бросался» богом дождя. Приведем другие примеры: *достопримечательность (рус.) – древний след (кит. gu ji); культура (рус.) – пи́сьмораспространение (кит. wen hua); цивилизация, цивилизованный (рус.) – просветляющая культура (кит. wen ming); просветленный культурой (кит. wen ming de); искра (рус.) – цветок огня (кит. huo hua); интеллигенция – люди, читающие книги (du shu ren); читать книгу (рус.) – смотреть книгу (кит. kan shu); лечить болезнь (рус.) – смотреть болезнь (кит. kan bing); не работает (поломан), плохой, плохо, испортиться – не полезен (кит. huai).*

Частотность употребления определенной лексики

В русском и китайском языках существует группа лексики, которая совпадает по значению, но различается в частоте употребления. Некоторые слова в русском языке используются как разговорная лексика, но китайский язык в процессе перевода принимает их как литературную лексику, или наоборот.

Такие единицы, как *особенный (особенно), бракосочетание, уточенный, оживленный, прямо-таки, толерантность* часто употребляются в разговорной речи китайского языка. Например, *Он особенно хороший человек. Я хочу с тобой заключить бракосочетание. Это гора прямо-таки очень высокая*.

С другой стороны, слова *приятно, с удовольствием, дорогой, в шоке, на природе, уважать кого-либо, тоска, душа* фиксируются в русской бытовой речи, но в китайском языке эти выражения являются книжными.

Выводы. Чтобы диалог культур состоялся и давал положительный результат, носители языка должны соблюдать традицию в родном языке и понимать, уважать другую традицию в языке собеседника культуры. Это очень трудный и творческий процесс, который должен учитываться, прежде всего, в методике преподавания иностранных языков.

К сожалению, учебник иностранного языка (по крайней мере, в Китае) не совсем справляется с этой задачей. Современный учебник по иностранному языку является коммуникативным, но только в одном блоке, в блоке изучаемого языка. В нем представлен языковой материал о культуре, традициях, истории и т. д., но при этом не решена проблема, как преломить все это через призму изучающего иностранный язык.

Технология обучения иностранного языка должна выглядеть как «культура через язык, язык через культуру», а не просто «язык + культура». Это все потому, что конечная цель обучения иностранному языку не «умение общаться», а «умение вести диалог культур» [4, с. 17].

Поэтому нельзя делать учебник по иностранному языку и для китайцев и для шведов. Он должен быть индивидуальным для каждого изучающего народа.

Языковой материал должен быть коммуникативным с обеих сторон: со стороны языка изучаемого и со стороны языка принимающего. Когда человек говорит на другом языке, он становится более мудрым, если люди научатся вести диалог культур, мир наш будет толерантным.

Список литературы

1. Гадамер Г.-Г. Философия и герменевтика / Г.-Г. Гадамер // Актуальность прекрасного. – М.: Искусство, 1991. – С.7-15.
2. Елизарова Г. В. Культура и обучение иностранным языкам / Г. В. Елизарова. – СПб.: КАРО, 2005. – 352 с.
3. Матьяш О. И. Что такое коммуникация и нужно ли нам коммуникативное образование / О. И. Матьяш // Вестник Российской коммуникативной ассоциации. – Вып. 2. Теория коммуникации & прикладная коммуникация. – Ростов н/Д: ИУБиП, 2004. – С. 103-122.
4. Пассов Е. И. Метод диалога культур / Е. И. Пассов. – Елец: МУП «Типография» г. Ельца, 2011. – 72 с.
5. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению / Е. И. Пассов. – М.: Рус. яз., 1989. – 276 с.
6. Тер-Минасова С. Г. Война и мир языков и культур / С. Г. Тер-Минасова. – М.: Слово/Slovo, 2008. – 344 с.
7. Хайдеггер М. Что значит мыслить? / М. Хайдеггер // Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге. – М.: Высш. шк., 1991. – С. 134-145.

Словари

1. Новейший философский словарь / [сост. А. А. Грицанов]. – Мн.: Изд. В. М. Скакун, 1998. – 896 с.

Лі Же. **Роль мовної традиції в діалозі культур** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.301-305.

У статті пропонується оригінальний підхід до визначення мовної традиції, досліджується роль мовної традиції в діалозі культур, при цьому послідовно розмежовуються поняття міжмовної (міжкультурної) комунікації та діалогу культур. У статті також наводиться мовний матеріал, важливий для методичних і теоретичних розробок у галузі вивчення іноземних мов.

Ключові слова: мовна традиція, діалог культур, міжмовна комунікація.

Li Zhe. **A role of linguistic tradition is in dialog of cultures** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.301-305.

This paper presents a novel approach to determining the linguistic tradition. We investigate the role of the linguistic tradition into a dialogue of cultures, and in addition to this we delineate the concept of interlingual (intercultural) communication and the concept of dialogue of cultures. The article also contains language material, which is important for methodological and theoretical developments in the field of foreign language learning.

Key words: language tradition, the dialogue of cultures, interlingual communication.

Поступила в редакцию 23.10.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.306-311.

УДК 811.161.1'373

ЧЕЛОВЕК ВО ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ КАРТИНЕ МИРА (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С ЧИСЛИТЕЛЬНЫМИ)

Луцеева Ю. Н.

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова, г. Одесса

В статье проанализированы антропоцентричные фразеологизмы с компонентами-числительными. Выявлено их соотношение с определенным кодом культуры, осуществлено распределение по фразеосемантическим группам; рассмотрена специфика концептуализации фразеологизмов (устойчивых сочетаний) во фразеологической картине мира.

Ключевые слова: анторпоцентризм, фразеологическая единица, компонент-числительное, фразеосемантическая группа, культурный код, фразеологическая картина мира.

Постановка проблемы. Лингвистические исследования последних десятилетий характеризуются антропоцентрической направленностью, сосредоточенностью на языковой личности.

Исследование антропоцентрической природы языка обусловлено тем, что в нем отражается, сохраняется и передается специфика национального мировидения и миропонимания, национальной культуры и национального характера. Как отмечает Е. А. Селиванова, язык является «способом усвоения мира человеком – герменевтическим кругом от самого себя в себя и экстраполяцией этого круга на окружающую среду» [8, с. 83].

Одним из наиболее ярких средств передачи культурной информации и особенностей национального мышления, заложенных в языке, является фразеологизм. Исследование антропоцентрических фразеологических единиц (далее ФЕ) русского языка, составляющих важную часть фразеологической картины мира, нашло отражение в работах Н. Ф. Алефиренко, В. М. Мокиенко, Р. Х. Хайруллиной, В. Н. Телия и др.

Обращение к экстралингвистической стороне содержания ФЕ диктуется тем, что «во фразеологическом значении кодируется только часть мыслительной информации, в то время как другая ее часть представляется в психике человека мыслительными образами экстралингвистического характера» [1, с. 28].

Цель статьи – выявить кодовые основы классификации русских фразеологизмов с компонентом-числительным.

Исходя из данной цели, необходимо решить следующие задачи: установить соотношение ФЕ с определенным кодом культуры, участвующим в построении фразеологического образа; рассмотреть специфику концептуализации данных единиц во фразеологической картине мира.

Проанализированные фразеологизмы были распределены на 10 фразеосемантических групп, выделенных на основе сходства обобщенной семантики рассматриваемых ФЕ.

1) «Мыслительная деятельность». Человек как существо разумное способен к интеллектуальной деятельности. Квантитативный культурный код заключен во ФЕ *мерить на один аршин* [9, с. 242-243], *мерить одной мерой* [10, с. 295], в которых фразеологические образы репрезентированы в наименованиях единиц измерения, мыслительных операций.

2) Отражение мира в сознании человека заключено в группе «Эмоции, чувства, физические ощущения и психологические состояния». Квантитативный культурный код в таких ФЕ способствует передаче интенсивности ощущаемого. Ср., например, фразеологизмы *быть на седьмом (десятом) небе* [3, с. 271], *быть на первом (втором, третьем) взводе* [2, с. 80], *плакать (рыдать) в три ручья* [5, с. 586], в которых наблюдается также соотношение с мифологическим, терминологическим и анимическим культурными кодами.

3) Во фразеосематическую группу «Волевые процессы» вошли следующие подгруппы: а) непоследовательность: *сидеть между двумя стульями* [9, с. 423];

б) двуличие: *служить двум господам* [9, с. 294]; *одной рукой дает, другой отнимает* [5, с. 582]; в) зависть: *завистливый своих двух глаз не пожалеет* [7, с. 51]; г) проницательность: *видеть на три аршина в землю* [9, с. 67].

В рассмотренных подгруппах фразеологическая семантика передается с помощью квантитативного, объектного и антропоморфного культурных кодов. Фразеологические образы следующей подгруппы, реализованные квантитативным, объектным и биоморфным кодами культуры, строятся на ассоциациях с животными, их поведением и качествами;

д) неуступчивость: *два медведя в одной берлоге не живут, два кота в одном мешке не улежатся, две кошки в мешке дружбы не заведут, две бараньи головы в один котел не лезут* [7, с. 264].

4) В антропоцентрических фразеологизмах с числительными обнаружено обращение к номинации «Человеческие качества»: а) интеллектуальные способности человека во фразеологической картине мира измеряются высотой лба – *семи пядей во лбу* [9, с. 373] (‘умный ’) или содержимым головного мозга человека – *одна извилина в мозгу* (‘глупый’). В данных ФЕ наблюдается обращение к антропоморфному и квантитативному кодам культуры. О бестолковом человеке идет речь в поговорке *один сынище, и тот Фомище* [6, с. 482], где антропоним *Фома* выступает образом простофили, шута; б) любвеобильный. Объектный культурный код представлен во ФЕ *волочиться за первой попавшейся юбкой* [10, с. 74], в которой под компонентом *юбка* подразумевается женщина как предмет чувственного влечения мужчины; в) биоморфный культурный код репрезетирует такое свойство характера, как упрямый: *куда один баран, туда и все стадо* [4, с. 136]. Упрямый человек в сознании носителей русского языка ассоциируется с бараном; г) прожорливый человек во фразеологической картине мира ассоциируется с коровой: *и одна корова, да жрать здорова* [6, с. 472] и свиньей: *прежде одну свинью кормили, а теперь с поросятами* (о снохе) [4, с. 297]; д) неприхотливый

человек во фразеологизмах выступает в образе волка. Ср. поговорку *не первая зима волку зимовать* [4, с. 381], где квантитативный код взаимодействует с биоморфным и анимическим; е) смелый: *о двух головах* [9, с. 113]. Носителем данного качества выступает голова, которая представлена во фразеологии как наиболее важная часть человеческого тела: потерять ее опасно для жизни.

5) Фразеосемантическая группа «Физиологические особенности человека» состоит из следующих подгрупп: а) болезненный человек представлен во фразеологической картине мира с помощью антропоморфного культурного кода: *одной ногой в могиле* [9, с. 460], *ни одной кровиночки на лице нет*, *одни глаза да нос остались на лице* [11, с. 248].

Во ФЕ *<ни единой> кровиночки в лице нет* отражается мировоззренческий взгляд в русской культуре на то, что кровь является субстанцией жизненной силы человека. В народных представлениях показателем здоровья выступает цвет лица: распространено мнение о том, что румянец на щеках бывает у здорового человека, а различные болезни могут проявляться в бледности, синеватом оттенке лица. Таким образом, кровь выступает показателем здоровья и молодости. Однако в данной ФЕ *кровь* может передавать и отсутствие эмоций; б) худой: *одна кожа да кости* [9, с. 200; 10, с. 258]. Использование в обороте соматических компонентов *кожа* и *кости* отражает специфику осмысления в сознании носителя русского языка признака ‘худой’. Ассоциация худого с костями восходит к физиологическим особенностям человека: тело состоит из скелета, а мертвое тело разлагается и остаются лишь кости. В народных представлениях они выступают как объекты, связанные с потусторонним миром и символизирующие старость. ‘Старый’ в наивных представлениях, как правило, ‘больной’. Т. о., фразеологизм описывает не только худого, но и изможденного человека, компонент *кости* дополняет ассоциативную базу семой ‘человеческие останки’; в) человек низкого роста получает характеристику в поговорке *от горшка два вершка* [9, с. 61], семантика которой представлена объектным и числовым культурными кодами; г) немолодой: *не первой молодости* [9, с. 252]. В данном случае антропоцентричность обнаруживается на уровне семантики: так говорят о человеке среднего возраста, которому от тридцати до сорока лет. Сама же молодость в сознании носителей русского языка мыслится как нечто исчисляемое, поддающееся счету: ср. ФЕ *вторая молодость* [9, с. 252].

6) Фразеосемантическая группа «Физическая деятельность человека».

Во ФЕ *одним махом*, *за один присест*, *одним духом*, *в одно мгновение ока*, *в три ноги* эталоном для сравнения является человеческое тело и движения, выполняемые им. Сочетание числительного *один* с компонентами *мах*, *присест*, *дух*, *мгновение ока* по видению русского человека передает представление о быстроте и молниености, поскольку единичное повторение данных движений очень кратковременно.

При номинации пространства и способа перемещения по нему наблюдается обращение к образу человеческих ног: *на своих на двоих* [9, с. 129], *в двух шагах* [9, с. 531].

Прилив энергии, творческих сил ассоциируется с поглощением воздуха, кислорода: *второе дыхание открывается* [12, с. 192], *обрести второе дыхание* [2, с. 178].

7) В группе «Сходство и подобие людей в каком-л. отношении» выделяются следующие подгруппы: **а)** «сходство людей по каким-л. внешним признакам». Представления о схожести, отсутствии индивидуальных отличительных признаков отразились во ФЕ *на одно лицо* [9, с. 228], где используется соматический компонент *лицо*, являющийся частью головы. Хотя лицом называется часть тела человека, семантика выражения переносится и на другие живые существа, предметы, явления, жизненные обстоятельства. Такая же семантика прослеживается и во ФЕ *как две капли воды* [9, с. 194], в которой при номинации совершенного сходства обнаруживается обращение к образу *капели*. Данный фразеологический образ известен не только в русском языке: ср., например, украинское *як дві краплі води*, болгарское *като две капки вода*, французское *Se ressembler comme deux gouttes d'eau*, испанское – *Se parecen como dos gotas de agua*, эстонское – *nagu kaks tilka vett*, что свидетельствует о совпадении образной логики разных народов; **б)** «Сходство людей по качествам характера, особенностям поведения, привычек». Известная поговорка *два сапога пара* [9, с. 407-408] обладает эмотивной модальностью осуждения, обусловленной культурной коннотацией компонента *сапоги*. Хотя этот вид обуви был очень популярен на Руси, первоначально он был доступен лишь очень зажиточным слоям населения, что, по-видимому, и обусловило культурно-национальную специфику лексемы: сапогами пренебрежительно, негативно называют людей с одинаковыми недостатками. Данное выражение имеет большое количество синонимов в русском языке, где особенности отражения понятия 'одинаковые' с негативной оценкой осуществляется другими компонентами. Ср., например, ФЕ *одного поля ягоды, одного дуба желуди, одним миром мазаны, одним лыком шиты, на одну колодку, на один покрой, из одного теста, на одну стать, под одну масть (шерсть), одного сукна епанча* [3, с. 136], в которых наблюдается обращение к анимическому и объектному культурным кодам.

8) Группа «Человеческое поведение» представлена поступками человека и их характеристикой: *погребать себя в четырех стенах* [10, с. 387], *одна паршивая овца все стадо портит* [13, с. 68].

9) Группа «Взаимодействие между людьми и взаимоотношения между людьми».

С помощью терминологического культурного кода репрезентируется положение человека в обществе, его социальная роль: *абсолютный нуль, ноль без палочки* [9, с. 288; 3, с. 314-315], *играть первую скрипку, играть вторую скрипку.*

Символом родства во фразеологизмах могут выступать зооморфизмы: *наши собаки из одного корыта лакали* [6, с. 148] или сочетание квантитативного, анимического и объектного культурных кодов: *на одном солнышке онучи сушили* [3, с. 325-326]. Родство и генетическая информация символизирует компонент *кровь*: ср. ФЕ *одной крови* [10, с. 263], в которой передана также идея эмоциональной близости, объединения, единства в чем-л.

Специфика человеческих взаимоотношений прослеживается также во ФЕ *муж да жена одна душа* [6, с. 111]; *друг – это одна душа, живущая в двух телах.* В состав данных фразеологизмов вошло концептуальное понятие *душа*, выражающее представления об особой бессмертной субстанции жизни в теле человека. Душа в русской культуре обладает уникальностью и неповторимостью (ср.

счет по душам в России), а, следовательно, обладание одной душой выражает идею единства, максимальной близости между людьми.

Единство в каком-л. мнении выражено фразеологизмом *в один голос* [9, с. 115], где сочетание антропоморфного компонента *голос* с числовым *один* может также означать одновременность действия.

10) «Коммуникативную деятельность» человека могут символизировать руки и рот: *из первых уст, из вторых уст* [9, с. 498], *из первых рук* [9, с. 394], *из вторых (третьих) рук* [9, с. 394].

Наблюдения показывают, что человек во фразеологической картине мира, по данным ФЕ с числительными, выступает как: а) **познающий**: *хоть бы одним глазком* [9, с. 197]; *одним глазом спит, другим видит* [7, с. 36]. *Глаза* в данных ФЕ выступают в качестве средства познания: посредством зрения человек приобретает основную часть имеющихся у него знаний о реальной действительности. В поговорке *одним глазом спит, другим видит* представлена оппозиция свое / чужое, имеющая мифологические мотивы в пространстве русской ментальности: здесь отражено глубинное представление о том, что глаза, зрение, способность видеть осуществляют защиту человека от всего, что находится вне его. Если человек обладает зрением, то ему не так страшно, как слепому, находящемуся в полной темноте; б) **воспринимающий**. Во ФЕ *в одно ухо влетает, в другое вылетает* [10, с. 67] ‘о невнимательном, забывчивом человеке’ средством восприятия и познания выступает *ухо*, которое символизирует слух; в) **ощущающий и транслирующий ощущения**. Фразеологизмы *одна радость в глазу* [9, с. 375], *ни один мускул не дрогнул* [11, с. 354] отражают представление о том, что глаза и лицо способны передавать человеческие ощущения, эмоции; в) **мыслящий**. Соматический компонент *голова* в русских фразеологизмах является символом разума: ср. ФЕ *одна голова хорошо, а две лучше* [13, с. 88], в котором данный соматизм ассоциируется с головным мозгом человека; г) **динамичный**. Ср. поговорку *одна нога здесь, другая там* [9, с. 281], где компонент *нога* символизирует передвижение.

Выводы. Проведенное исследование показало, что фразеологическая семантика носит ярко выраженный антропоцентрический характер. Во фразеологической картине мира, по данным ФЕ с числительными, отражаются различные стороны жизнедеятельности человека: эмоции, качества характера, внешние и внутренние особенности, физическая и психическая деятельность. Антропоцентризм таких выражений на лингвистическом уровне проявляется в употреблении компонентов, описывающих сферу деятельности человека как живого существа, и репрезентируется с помощью различных культурных кодов. Наиболее частотный культурный код (наряду с числовым) во фразеологизмах, описывающих человека и его деятельность, – соматический. Его продуктивность обусловлена тем, что окружающие предметы, явления жизни человек сравнивает прежде всего с самим собой, с тем, что ему хорошо известно и постоянно находится перед глазами, что является убедительным свидетельством антропоцентричности фразеологии.

Список литературы

1. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм: [монография] / Н. Ф. Алефиренко. – М.: ООО Изд-во «Элпис», 2008. – 271 с.
2. Бирих А. К. Словарь русской фразеологии. Историко-этимологический справочник / А. К. Бирих, В. М. Мокиенко, Л. И. Степанова. – СПБ.: Фолио-пресс, 2001. – 704 с.
3. Жуков В. П. Словарь фразеологических синонимов русского языка / В. П. Жуков, М. М. Сидоренко, В. Т. Шкляров; [под ред. В. П. Жукова]. – М.: Рус. яз., 1987. – 352 с.
4. Даль В. И. Пословицы русского народа: В 2-х т. / В. И. Даль.– М.: Худож. лит., 1984. – Т. 1. – 383 с.
5. Мокиенко В. М. Большой словарь русских поговорок / В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина. – М.: ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2007. – 784 с.
6. Пословицы русского народа: В 3-х т. / В. И. Даль. – М.: Русская книга, 2005. – Т. 2. – 704 с.
7. Пословицы русского народа: В 3-х т. / В. И. Даль.– М.: Русская книга, 2005. – Т. 3. – 736 с.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
9. Фразеологический словарь русского языка / Л. А. Войнова, В. П. Жуков, А. И. Молотков, А. И. Федоров / [под ред. А. И. Молоткова]. – М.: Советская энциклопедия, 1968. – 543 с.
10. Фразеологический словарь русского языка конца VIII–XX вв. / [под ред. А. И. Фтдорова]. – М.: Топикал, 1995. – 608 с.
11. Фразеологический словарь современного русского языка: В 2-х т. / А. Н. Тихонов, А. Г. Ломов, А. В. Королькова; [под ред. проф. А. Н. Тихонова]. – М.: Флинта-Наука, 2004. – Т. 1. – 831 с.
12. Фразеологический словарь современного русского языка: В 2-х т. / А. Н. Тихонов, А. Г. Ломов, А. В. Королькова; [под ред. проф. А. Н. Тихонова].– М.: Флинта: Наука, 2004. – Т. 2. – 830 с.
13. Цвиллинг М. Я. Русско-немецкий словарь пословиц и поговорок: ок. 700 единиц / М. Я. Цвиллинг. – М.: Рус. язык, 1984. – 216 с.

Луцеєва Ю. М. **Людина у фразеологічній картині світу (на матеріалі російських фразеологізмів з числівниками)** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.306-311.

У статті проаналізовані антропоцентричні фразеологізми з компонентами-числівниками. Здійснюється встановлення їх співвідношення з певним кодом культури, розподіл на фразеосемантичні групи. Розглянуто специфіку концептуалізації даних фразеологізмів у фразеологічній картині світу.

Ключові слова: антропоцентризм, фразеологічна одиниця, компонент-числівник, фразеосемантична група, культурний код, фразеологічна картина світу

Lutseieva I. N. **Human in the phraseological picture of the world (based on** the **Russian** p**hraseological units with numerals**) // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.306-311.

The article analyzes the anthropocentric phraseologisms with numeral components. Their relationship with certain cultural code, and their division into phraseosemantic groups is being revealed. Specificity of the conceptualization of given phraseologisms in phraseological view of the world is being examined.

Key words: anthropocentrism, phraseological unit, numeral component, phraseosemantic group, cultural code, phraseological picture of world.

Поступила в редакцию 02.10.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.312-315.

УДК 81.161

УНИВЕРСАЛЬНОСТЬ ПОНЯТИЯ ТЕКСТА В МАКРОЛИНГВИСТИКЕ

Лыткина О. И.

Российский государственный социальный университет, г. Москва, Россия

Статья посвящена проблемам исследования текста в современной лингвистике, которая характеризуется как макролингвистика. Автор анализирует различные подходы в определении текста, обращается к вопросу многообразия его типологии и критериев выделения. Сопоставив современное понимание текста с такими понятиями, как миф, концепт, автор приходит к выводу об универсальности понятия текста в современной гуманитарной науке.

Ключевые слова: макролингвистика, текст, миф, концепт, автор, сверхтекст, текст-примитив.

Постановка проблемы. Характерная особенность современной лингвистики – интеграция разных подходов в исследовании языковых единиц, объясняемая тем, что сходный круг проблем оказывается в фокусе внимания представителей разных школ, направлений и даже разных наук. Такую лингвистику Ф. М. Березин назвал макролингвистикой [1]. Как следствие, многие традиционные языковедческие понятия подверглись переосмыслению, в частности, это касается термина «текст». Текст стал трактоваться как функция в контексте других текстов и интерактивном диалоге с ними, а изолированный текст стал считаться научной фикцией. Отсюда обозначение термином «*текст*» очень широкого круга явлений; текстом, по сути, может называться любая содержательная сущность: совокупность текстов, словарь, библиотека, композиционная группа, жанр, литература, культура и т.д. Наконец, сама действительность может быть выступать как текст, ср.: «Мир выступает перед нами как текст. Через доступные нашему сознанию тексты мы взаимодействуем с миром. Всматриваясь в глубины своего сознания, мы и себя начинаем воспринимать как текст» [2, с. 83]. Включение в понятие текст широкого круга явлений стало предпосылкой появления новых лингвистических направлений, например, изучения *сверхтекста* (*Х-текста*), *гипертекста*, *интертекста*, *архитекста* и др.

Установление макролингвистической дефиниции термина «текст» через анализ различных подходов его определения современными лингвистическими направлениями составляет **задачу** данной статьи.

Одними из первых в исследовании сверхтекста стали работы В. Н. Топорова. Ученый определяет сверхтекст как «совокупность высказываний, текстов, ограниченную темпорально и локально, объединенную содержательно и ситуативно, характеризующуюся цельной модальной установкой, достаточно определенными позициями адресанта и адресата, с особыми критериями нормального/анормального» [6, с. 215]. В. Н. Топоров устанавливает следующие критерии выделения сверхтекста: 1) наличие образно и тематически обозначенного центра, фокусирующего объект, который в системе внетекстовые реалии – текст

предстает единым концептом, например, таким концептом для топологических текстов является конкретный локус в единстве его историко-культурно-географических характеристик; 2) наличие и знание читателем относительно стабильного круга текстов, наиболее репрезентативных для данного сверхтекста в целом, определяющих законы формирования его художественного языка и тенденции его развития; 3) синхроничность (своего рода симультанность, являющаяся необходимым условием восприятия сверхтекста в его текстовом качестве и столь же необходимым требованием при аналитическом описании, воссоздании того или иного сверхтекста); 4) смысловая цельность, возникающая в месте встречи текста и внетекстовой реалии; 5) общность художественного кода; 6) открытость, подразумевающая одновременно устойчивость и подвижность границ сверхтекста [6]. Как показывает представленный выше материал, основными свойствами сверхтекста, как и текста в традиционном понимании, остаются цельность и связанность.

Первые исследования сверхтекста были выполнены на материале «Петербургского текста», позднее были описаны «Московский», «Крымский», «Итальянский», «Венецианский», «Лондонский», «Алтайский», «Кавказский», «Белорусский», «Уральский» тексты, ряд «провинциальных» текстов (например: «Пермский», «Архангельский», «Вятский», «Челябинский», «Петрозаводский» и др.), «Аполлоновский», «Пушкинский», «Шукшинский», «Шекспировский» тексты в русской литературе, предприняты попытки описать публицистический сверхтекст, «толстый» журнал, художественную прозу о войне, политические лозунги, «ночную» поэзию, игровой обряд как сверхтекст, «пасхальный текст», «дачный текст» и т. д.

Подход к тексту «от содержания» лежит в основе и теории примитивного текста [5]. Текст-примитив является базисным для любой речевой деятельности и является членом парадигмы текстов, объединенных одним из вариантов цельности. Разновидности текста-примитива – детская речь, речь иностранцев, речь больных афазией, реклама, вывески, заглавия книг, спектаклей, кинофильмов и т. п., реплики в разговорной речи, планы, рубрики в каталогах, наборы ключевых слов, ассоциативные реакции и др. Для текста-примитива важным является универсальность его структуры независимо от видов деятельности, в которых он образуется. Определяющим свойством текста-примитива является цельность, а только потом связанность. Основные виды связанности в текстах-примитивах, дающие простейшее представление цельности – перечисление, цепочка, куст. В зависимости от особенностей структурной организации тексты-примитивы подразделяются на а) отдельные слова-тексты; б) различного рода наборы ключевых слов; в) грамматически оформленные неоднословные предложения-тексты; г) различного рода осложненные предложения-тексты; д) развернутые тексты различной степени сложностим [5, с. 228].

Даже поверхностное сопоставление теории примитивного текста и учения о сверхтексте свидетельствует о тождестве данных терминов.

В рамках нашего исследования представляется целесообразным обращение к понятию литературоведческого мифа. Литературоведческим мифом в настоящее время обозначают некое устойчивое начало, которое варьируется в текстах разных картин мира. В этом случае далеко не всякое художественное произведение,

содержащее формальное признаки мифа, будет литературоведческим мифом. Литературоведческая мифологизация осознается при условии повторяемости, необходимой для сохранения смысла, как бы существующего как чистый феномен над взятым отдельно конкретным текстом или творчеством отдельного автора. Литературный миф не строгое сюжетное построение, а некое объединение общих символов, мотивов, образов, фабул, конфликтов, созданных разными авторами в разное время, но ставшими традиционными. Эволюция литературного мифа включает в себя стадию осознания объективной реальности и ее оценивания; осознания и усвоения действительности, сотворенной другими; установление соответствия между «своим» осознанием и «чужим»; наконец, создание собственного произведения с сохранением общих установок. Таким образом, происходит своеобразное обновление, привнесение своих открытий в форму и содержание, что имеет возможность закрепиться в сознании других и повториться в других произведениях. На данный момент накоплен достаточно большой опыт в исследовании авторских (Лермонтовский, Пушкинский и др.) и топосных (Кавказский, Барнаульский и др.) литературоведческих мифов. Если перевести все вышесказанное о литературоведческом мифе на язык лингвистики, то мы получим основные положения теории сверхтекста.

Ученые обращаются к термину «текст» и при описании структуры концепта. Концепт – «сложившаяся совокупность правил и оценок организации элементов хаоса картины бытия, детерминированная особенностями деятельности представителей данного лингвокультурного сообщества, закрепленная в их национальной картине мира и транслируемая средствами языка в их общении» [4, с. 159]. Структура концепта представляет собой совокупность образных, информационных, интерпретационных, ценностных, понятийных, исторических, ассоциативных, общечеловеческих, общенациональных, групповых, региональных (локальных), индивидуальных и др. признаков, т.е. своеобразный текст ментального характера. Ю. Е. Прохоров по этому поводу пишет: «… любая совокупность именований концепта – невербальным, лексическим способами, использованием устойчивых конструкций и т. п. – образует текст (выделение наше – О. Л.), под которым мы понимаем совокупность правил лингвистической и экстралингвистической организации содержания коммуникации представителей лингвокультурной общности. Этот текст может быть как угодно широк: в него входят и исторически сложившиеся элементы и элементы, связанные с правилами сегодняшнего дня; в нем есть элементы, относящиеся ко всем типам коммуникативных пространств, в которых личность вступает в общение средствами данного языка (от планетарного до личного пространства)» [4, с. 142-143].

На текстовый характер не только концепта, но и всей концептуальной системы указал Р. И. Павиленис: «“Выделение” определенной структуры концептов из множества других можно рассматривать как выбор определенного осмысленного “текста” (в широком информационном понимании этого термина) из множества других осмысленных (т. е. интерпретируемых в данной концептуальной системе) “текстов” в качестве “принимаемого” индивидом “текста”, образующего *ориентационную основу его отношения к миру*, в частности основу его *веридиктного отношения к действительности*.

…С нашей точки зрения, изменение мнения индивида обосновано рассматривать как отказ от определенной “выделенной” структуры в пользу другой, в равной мере осмысленной (интерпретируемой в данной системе) структуры, в пользу другого “текста”. Множество таких “выделенных” и взаимосвязанных (отношением интерпретации) и связанных с “концептуальной картиной мира” или “системой мнений носителя языка”» [3, с. 209].

Выводы. Круг явлений, называемых одной из разновидностей текста, может быть сколь угодно широк, в этом отношении представленный обзор далеко не является исчерпывающем. Текстом в широком смысле можно назвать все, что обладает базовыми свойствами – цельностью и связанностью.

Список литературы

1. Березин Ф. М. О парадигмах в истории языкознания XX в. / Ф. М. Березин // Лингвистические исследования в конце XX в.: [сб. обзоров]. – М., 2000.– С. 9-25.
2. Налимов В. В. Разбрасываю мысли. В пути и на перепутье / В. В. Налимов. – М.: Прогресс–Традиция, 2000. – 344 с.
3. Павиленис Р. И. Проблема смысла: современный логико-философский анализ языка / Р. И. Павиленис. – М.: Мысль, 1983. – 286 с.
4. Прохоров Ю. Е. В поисках концепта / Ю. Е. Прохоров. – М.: Флинта: Наука, 2008. – 176 с.
5. Сахарный Л. В. Тексты-примитивы и закономерности их порождения / Л. В. Сахарный // Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи. – М.: Наука, 1991. – С. 221-237.
6. Петербургский текст русской литературы: Избранные труды / В. Н. Топоров. – СПб., 2003. – 612 с.

Литкіна О. І. **Універсальность поняття текста у макролінгвістике** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.312-315.

Стаття присв’ячена проблемам ісслідування текста у сучасній лінгвістике, котра характерізуеться як макролінгвістика. Автор аналізуе різни підходи к відзначенню текста, обращаеться к питанню многообразія його типологіі та критерій виделиння. Сопоставив сучасне поняття текста з такими поняттями, як міф, концепт, автор приходе к виводу об універсальності поняття текста у сучасній гумантарноі наукі.

Ключові слова: макролінгвістіка, текст, міф, концепт, автор, сверхтекст, текст-примітив.

Lytkina O. I. **Universality of the definition of the text in macrolinguistics** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.312-315.

The article covers the problems of studying the text in modern linguistics, which is characterized as macrolinguistics. The author analyses different approaches of the definition of the text, adresses to the question of variety of its typoligy and criterion of the separation. Having compared the modern understanding of the text with such notions as archetype, myth, concept, the author comes to the conclusion that the notion of the text is versatile in the modern science pertaining to the humanities.

Key words: makrolinguistic, text, myth, concept, author, extratext, text-prymytyv.

Поступила в редакцию 04.10.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.316-321.

УДК 811.161.1

ОБРАЗ СНЕГА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ МИРЕ Н.С. ГУМИЛЕВА

Морозова Н. С.

Гуманитарный институт С(А)ФУ имени М. В. Ломоносова, г. Северодвинск, Россия

В статье анализируются поэтические тексты Н. С. Гумилева с позиции «от реалии к тексту»: определяется, какие сведения о таком значимом фрагменте для русской языковой картины мира, как снег, являются актуальными для художественного мировосприятия поэта; выявляется, какими ассоциациями, символическими значениями обладает образ снега в поэзии Н. С. Гумилева.

Ключевые слова: поэтический язык, концептуальный признак реалии, художественный образ.

Постановка проблемы. В апреле 2011 г. исполнилось 125 лет со дня рождения Николая Степановича Гумилева – поэта трагической судьбы, жизнь которого оборвалась на 36-ом году. Талант Гумилева воплотился как в прозаических, драматических произведениях, так и в нескольких поэтических сборниках, которые почти 100 лет остаются объектом литературоведческого и лингвистического изучения. Не имея возможности в рамках статьи упомянуть всех, с уверенностью скажем, что в филологической науке творчеству Н. С. Гумилева посвящено огромное количество работ, в которых в различных аспектах исследуется художественное слово поэта.

Актуальность данной работы определяет то, что в последние годы появились исследования, в центре внимания которых находятся особенности художественного восприятия и осмысления окружающего мира поэтом (например, работы А. Г. Грибкова, Т. А. Ушаковой, И. Б. Аришевской, Ю. А. Гущиной, Ю. В. Хрипунковой и др.).

Цель статьи состоит в установлении особенностей эстетического освоения снега как природного явления в поэзии Н. С. Гумилева.

Цель определила следующие **задачи**: 1) установление значимых для художественного мира Гумилева концептуальных признаков снега; 2) определение индивидуально-авторского своеобразия в выборе средств описания снега; 3) выявление функциональной нагрузки некоторых компонентов денотативного класса <снег> в поэтическом языке Н. С. Гумилева; 4) установление символического значения образа снега.

Современная лингвопоэтика, базируясь на принципах антропоцентризма и когнитивистики, рассматривает поэтический язык как средство реализации авторского мировосприятия, т. е. как инструмент, при помощи которого поэт передает свое, субъективное, видение объективного, действительного мира. Как известно, художественный текст представляет собой реализацию индивидуально-авторской картины мира. «Произведение как некий идейно-художественный комплекс, как обобщение <…> охватывает определенные явления действительности (объективный момент) и <…> выражает отношение к ней писателя <…>.

В художественных произведениях мы имеем дело не только с субъективными оценками мира, но и с объективным представлением о картине действительности» [4, с. 22]. Рассмотрение поэтического текста с позиций освоения действительности позволяет, опираясь на словесную ткань произведения, выйти за пределы слова и установить индивидуально-авторское осмысление реалии, определить те ассоциации, дополнительные коннотации, которые приобретает объект действительности в картине мира отдельного автора.

Несмотря на загадочность, таинственность поэзии Н. С. Гумилева, основу ее составляет окружающий мир. В связи с этим интересным представляется сравнить сведения о мире, зафиксированные средствами национального языка в процессе коллективного познания (при помощи единиц литературного языка, диалектных слов, пословиц, поговорок, загадок, фразеологизмов), с теми сведениями, которые «проникли» в художественный мир поэта. Индивидуальная картина мира, представленная в художественном тексте, воплощается, в первую очередь в «отборе элементов содержания художественного произведения», и уже как следствие – во вторую и третью очередь – «в отборе используемых языковых средств» и «в индивидуальном использовании образных средств» [3, с. 14].

В качестве объекта, значимого для русской языковой картины мира, был выбран снег как вид атмосферных осадков. Известно, что в природе снег обладает рядом концептуальных признаков (падение в виде кристаллов, покров, движение под силой ветра, таяние). Эти основные состояния снега отразились в большом количестве единиц национального языка (например, в словах *снегопад*, *сугроб*, *пороша*, *наст*, *метель*, *вьюга*, *буран*, *снежура* и мн. др., которые имеют общий денотативный компонент ‘снег’ и в значении фиксируют определенный признак данного вида атмосферных осадков).

В связи с этим поэтические тексты Н. С. Гумилева являются результатом художественной концептуализации представлений, осмысления и описания отдельного фрагмента действительности. Совокупность поэтических высказываний об одном объекте мира можно признать единством особого рода – гипертекстом. Это с одной стороны. А с другой – частью (эстетическим полем) денотативного класса, репрезентирующего определенный фрагмент мира. Следовательно, изучение совокупности микрообразов, каждый из которых представляет собой целостное, самодостаточное, автономное высказывание и отражает какую-то из сторон фрагмента мира, создает условия для выявления специфики его эстетического освоения.

Анализ контекстов, содержащих лексические единицы с общим денотативным компонентом ‘снег’, показал, что особое внимание поэт сосредоточивает на снежном покрове. При этом в контекстах, изображающих покров снега, проявляется романтическая эстетика. Так, в большинстве случаев Н. С. Гумилев описывает снег в горах. Например, *А на высотах, столь вершинных, / Где чистых лилий сверкают слезы <…> / На горном снеге алеют розы*. Словарь поэта, образный пласт его лирики сближает его с поэтами-символистами и с поэтами-романтиками XIX в., на что неоднократно обращали внимание исследователи его творчества. Например, в стихе *Снега серебряных вершин* (из стихотворения «Старина», 1908) создана пейзажная картина, в которой преобладают холодные цвета. Стихотворение посвящено *скучной* и *темной старине*, которая повергла *сердце бездомное* героя-

романтика в состояние тоски. Цветовая палитра этого стихотворения вполне согласуется с унылым настроением героя: *дом некрашеный*, *тучи сизые* и *черные, серебряные вершины*.

В описании горных заснеженных вершин важным для Гумилева-романтика является изменение цвета снега во время заката и восхода: *И на миг, забывая покой,* / *Ты припомнишь* ***закат*** *и* ***снега***; *А надо мною* ***пламенели*** / ***Снега*** *неведомых высот* и *На горах* ***розовеют снега***. У М. Ю. Лермонтова находим близкий по содержанию к приведенным выше строкам поэта фрагмент: *Часто во время зари я глядел на снега и далекие льдины утесов*; / *Они так сияли в лучах восходящего солнца, и в розовый блеск одеваясь,* / *Они <…> возвещали прохожему утро* («Синие горы Кавказа, приветствую вас!», 1832). Заметим, что изображение снега в утренние часы, когда все в природе меняет свой цвет, находим и в стихотворении Гумилева: *Я вышел на воздух. Рассветные тени* / *Бродили так нежно по нежным снегам*. Едва уловимые оттенки на снегу передаются благодаря повтору однокоренных слов – наречия *нежно* и прилагательного *нежный* и за счет нагнетания в пределах двух строк звуков [н], [н’], [э].

Наряду с этим художественная концептуализация объекта действительности проявляется помимо эстетического описания его признаков и в том, что свойства реалии переносятся на другие реалии. Анализ поэтических текстов Н. С. Гумилева показал, что в ряде случаев перенос концептуальных признаков снега на другие объекты основывается на их метафорическом сходстве.

Значимым для художественного мира Н. С. Гумилева является природный цвет снега. Так, со снежной белизной сравнивается цвет воздушных масс, облаков, что воплощается в метафорическом сочетании: *В дымном небе плавали кондоры,* / *Нависали* ***снежные громады***. Эпитеты *снежный*, *белоснежный*, *снеговой* используются в описании лепестков (*венки* ***белоснежных*** *роз*), цвета бурящей воды (*Под винтом* ***снеговая*** *клокочет вода*).

Чаще всего слова *снежный*, *снеговой*, *белоснежный* используются в описании внешности героини, цвета ее кожи в стихотворениях разных лет. Например, *И ее атласистая кожа* / *Опьяняла* ***снежной*** *белизной* (1907); *С тобою лишь, с тобой одной,* / *Рыжеволосой,* ***белоснежной***, / *Я стал на миг самим собой* (1920). Интересно, что эпитет *снеговой* в описании героини расширяет свое значение: помимо белого цвета это слово актуализирует и другое свойство снега – его холодную температуру. В языковом сознании снег связывается с холодом, холодной температурой как физической величиной, что определяется прежде всего морфологией этого вида атмосферных осадков: снежинки – это замерзшие кристаллы разнообразной формы. Не удивительно, что в художественном мире Гумилева снег ассоциируется с холодом эмоциональным. Подтверждение тому, что в одном метафорическом эпитете совмещаются два концептуальных признака снега (его цвет и температура), находим в стихотворении «Отравленный» (1912): *Ты совсем, ты совсем снеговая,* / *Как ты странно и страшно бледна*! Видим, что особое (тревожное) состояние героини отражается на ее внешности, что проявляется в сравнении бледного цвета кожи с белизной снега, тогда как наречия *странно* и *страшно* в сочетании с прилагательным *бледна* усиливают эмоциональный компонент созданного образа: «снеговая бледность» отражает внутренний холод.

Эпитет *снеговой* используется поэтом и для описания впечатлений, которые производят холодные, резкие слова. Например, в стихотворении «Он воздвигнул свой храм на горе…» (1906): *А безумец не мог рассказать* / *Нежный сон своего божества*, / *И его* ***снеговые*** *слова*.

Анализ показал, что в ряде контекстов слова *снег* и *белоснежный* обладают не только метафорическим значением и используются для описания белых объектов природы, но и функционируют как слова с особым, символическим значением. В стихотворении «Рассвет» (1902-1903) речь идет о схватке ангела с *чужими людям* Змеем и Павлином как образами злобы, коварства и бессмертия [1, с. 363]. После той схватки *посыпались из рая перья* / *Легкими*, *сквозными облаками*. / *Сколько их насыпалось*, *белея*, / *Словно снег над неокрепшей нивой*! Заметим, что падение как признак снега проявляется в художественном мире Гумилева только в случаях поэтической концептуализации философской темы вечной борьбы темных и светлых сил. Так, в приведенных строчках падение белых крыльев ангела сравнивается со снегопадом, причем с первым, робким, слегка покрывающим землю. Это может быть прочитано по-разному: с одной стороны, в схватке с Павлином и Змеем ангел потерпел поражение, с другой – белые перья ангела долетают до земли, покрывают ее как знак того, что она находится под защитой небесных сил.

В стихотворениях разных лет образ снега все больше и больше наполняется ассоциативным и символическим слоем, что выражается в метафорическом использовании слов *снег* и *белоснежный*. Например, в стихотворении «Смерть», посвященном войне 1914 года, встречаем образ ослепительных коней, цвет которых обозначен эпитетом *белоснежный*: *Свод небесный будет раздвинут / Пред душой, и душу ту /* ***Белоснежные кони*** *ринут / В ослепительную высоту*. Образ *белоснежных коней* передает романтическое восприятие автором войны как рыцарского и благородного состояния. При этом цвет в контексте этого стихотворения наделяется особым символическим значением: белый цвет обозначает чистоту, непорочность, высокую нравственность [5, с. 76].

Анализ показал, что в большинстве случаев переносное употребление слов *снег*, *белоснежный* ограничено: они используются в составе сложных словесных образов, тематически связанных с небесной сферой. Например, в стихотворении «Пятистопные ямбы» (1913) Н. С. Гумилев сравнивает чувство любви к творчеству, к поэзии с нежным, чистым, прекрасным состоянием, которое символизирует поэтичный образ белой птицы: *Одна любовь сковала нас цепями*, / *Что адаманта тверже и светлей*, / *И машет* ***белоснежными крылами*** / *Каких-то небывалых* ***лебедей***. Заметим, что сравнение белого оперения птиц с цветом снега при помощи эпитета *белоснежный* традиционно для русской поэзии. В романтических произведениях XIX века устойчиво функционировала поэтическая синтагма *лебедь белоснежный* (например, в текстах А. С. Пушкина, К. Н. Батюшкова, К. Ф. Рылеева, Е. А. Боратынского. Более того, для поэтического языка XIX–XX вв. сочетание *лебедь белоснежный* является повторяющимся, встретившимся в творчестве поэтов разных эпох и различных эстетических взглядов. Подобные сочетания становятся поэтическими формулами, которые «не связаны ни с конкретным автором, ни с конкретным текстом: она воспринимается как уже созданный знак, многократно употреблявшийся в различном языковом окружении» [2, с. 100]. В некоторых

случаях они использовались как самостоятельные единицы поэтического языка, приобретая переносное значение. Например, в стихотворении «Пустыня» К. Ф. Рылеев сравнивает луну в *безоблачных небесах* с *лебедем белоснежным: Уныла и бледна*, / *Средь ярких звезд одна*, / *Как лебедь белоснежный*, / *Плывущая луна*. Наличие подобных сочетаний в языке поэзии на разных этапах ее развития свидетельствует не только о формировании стандартных средств поэтического языка, но и о появлении дополнительной экспрессивной нагрузки у конкретных синтагм.

В приведенном выше примере из стихотворения Н. С. Гумилева «Пятистопные ямбы» сочетание *лебедь белоснежный* претерпело изменения как в структурном плане (*белоснежные крылья лебедей* вместо *лебедь белоснежный*), так и в семантическом плане. Для поэзии предыдущих этапов развития сочетания с эпитетом *белоснежный* актуализировали лишь цветовой признак снега, тогда как в конце XIX – начале XX вв., в частности, в поэзии Н. С. Гумилева, этот эпитет контекстуально связывается с символическим значением: белая птица является символом духа, души, тем, что связывает небо с землей [5, с. 76].

В стихотворении «Утешение» (1917) герой рассказывает возлюбленной, что после жизни неизбежно наступает смерть, но это он преподносит ей в утешение: она обязательно увидит свет как знак рая: *Кто лежит в могиле*, / *Видит вечный свет*, / *Серафимских крылий* / *Переливный снег*. Вновь появившийся в поэзии Гумилева образ белых крыльев, имплицитно обозначенных словом *снег*, теперь связан с описанием ангелов. Сияние, исходящее от небесных посланников, создается благодаря емкому метафорическому сочетанию *переливный снег*, которое позволяет передать красоту того небесного света. Христианская традиция изображения небесного ангела с белыми крыльями формирует у образа белой птицы символическое значение: птица является связующим звеном между земным человеком и небом.

О том, что снег в художественном мире Гумилева обладает особым символическим значением, формируемым в большинстве случаев за счет актуализации природного цвета снега при описании других реалий (как материальных объектов, так и абстрактных, мыслимых категорий), говорят и стихотворения «Сказка о королях» (1902-1903) и «Баллада» (1918), в которых повторяется одна строчка: *Там, на высях сознанья, – безумье и снег*… Выси сознания – то, что не поддается простому и легкому осмыслению, дальше – вершина понимания смысла жизни, устройства мироздания. Снег для Гумилева – атрибут в первую очередь той, небесной сферы, поэтому и становится возможным в его поэтическом языке соединение в пределах одной строки таких разных по семантике слов: *сознание* (имя абстрактное) и *снег* (обозначает видимый объект природы). Сближение слов обусловливает расширение их семантики. Так, у слова *снег* наряду с материальным значением появляется и дополнительное, вызванное контекстом как одного стихотворения, так и всего творчества Гумилева. Такие особые случаи использования слова *снег* является следствием того, что у объекта художественного мира Гумилева – снега – помимо предметного, образного и эмоционального слоев формируются и символический слой.

Выводы. В поэтике Гумилева находим традиционные для романтизма XIX в. образы, которые претерпевают изменения как в плане выражения (используются

другие элементы поэтического языка, создаются новые конструкции, сочетания для выражения сходного близкого значения), так и в плане содержания (они приобретают дополнительные смыслы, отягощенные христианскими традициями, эстетикой символизма, духом того времени, когда жил и творил поэт). «Многослойность» образа снега наделяет его статусом художественного концепта, представляющим собой комплекс понятий, чувств, эмоций, которые получают своеобразную – индивидуально-авторскую репрезентацию.

Список литературы

1. Гумилев Н.С.: pro et contra / [сост. вступит. ст. и прим. Ю. В. Зобнина]. – СПб.: РХГИ, 2000. – 672 с.
2. Кузьмина Н. А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка: [монография] / Н. А. Кузьмина.– М.: КомКнига, 2007. – 272 с.
3. Петрова Л. А. Лингвокогнитивные основы художественной картины мира:: [монография] / Л. А. Петрова. – Симферополь: ОАО «СГТ», 2006. – 284 с.
4. Поляков М. Я. Вопросы поэтики и художественной семантики:: [монография] / М. Я. Поляков. – М.: Сов. писатель, 1986. – 480 с.
5. Энциклопедия. Символы, знаки, эмблемы / [авт.-сост. В. Андреева, В. Куклев, А. Ровнер]. – М.: Астрель: АСТ, 2006. – 556 с.

Источник

Гумилев Н. С. Собрание сочинений: В 10 т. – Т. 1-4 / [подготовка текста и примеч. М. Баскер, Т. М. Вахитова, Ю. В. Зобнин, А. И. Михайлов, В. А. Прокофьев, Г. В. Филиппов]. – М.: Воскресенье, 1998.

Морозова Н. С. **Образ снігу в художньому світі Н.С. Гумільова** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.316-321.

У статті аналізуються поетичні тексти М. С. Гумільова з позиції «від реалії до тексту»: визначається, які відомості про такий значимий фрагмент для російської мовної картини світу, як сніг, є актуальними для художнього світосприйняття поета; виявляється, які асоціації, символічні значення має образ снігу в поезії М. С. Гумільова.

Ключові слова: поетична мова, концептуальна ознака реалії, художній образ.

Morozova N. **The image of snow in the n.s. gumilyov's poetic world** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.316-321.

The article analyze Gumilyov's poetry in "from real objects to the text" aspect. It depends what information about the snow is relevant to the artistic world view of the poet, reveals which associations, symbolic meanings has the image of snow in the poetry of N. Gumilev.

Key words: poetic language, conceptual extension characteristic, image.

Поступила в редакцию 09.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.322-327.

УДК 81.221.7

ВАЖЛИВІСТЬ ДОТИКУ ЯК НЕВЕРБАЛЬНОГО КОМПОНЕНТА В АКТІ КОМУНІКАЦІЇ

Новак В. Р.

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

В статті висвітлюється роль дотику на різних етапах життя людини, ілюструється надзвичайна важливість тактильного сприйняття світу для дітей, можливість передачі емоцій за допомогою дотику, розглядаються функції дотику в акті комунікації та значення, що надається тактильним відчуттям представниками різних культур.

Ключові слова: дотик, тактильність, гаптичне сприйняття, невербальна комунікація.

Постановка проблеми. У щоденному житті невербальна поведінка відіграє найважливішу роль у всіх формах людської взаємодії. Як високо розвинені соціальні істоти, люди залежні від «зчитування» реакцій один одного. Мова тіла завжди супроводжує мовлення, і навіть коли люди не розмовляють, їх невербальна поведінка є вельми інформативною та значимою: інформація, що виявляє почуття, думки, ставлення, які можуть бути частково кодовані через слова [1, с. 7].

Дотик як невербальний компонент комунікації є сферою вивчення гаптики – науки про дотики та доторкання. За допомогою дотику ми не лише отримуємо інформацію про поверхню та текстуру предметів, але й передаємо невербальну інформацію у міжособистісних відносинах. Сфера гаптичного сприйняття (тобто сприйняття предметів через дотик) і сфера тактильної комунікації (тобто передачі інформації (зокрема емоційної) через дотик), цікавлять вчених як недостатньо вивчені та систематизовані [5, с. 73].

Метою даної статті є висвітлення ролі тактильності в процесі комунікації, а саме, спроможність дотику передавати різноманітні емоції, функцій дотику в процесі комунікації та аналіз етно-культурного аспекту гаптичного сприйняття.

Нашим **завданням** є проаналізувати важливість дотику на різних етапах життя людини, розглянути «силу» дотику при передачі певних емоцій та його дію на реципієнта, а також значення, що відводиться тактильності в різних культурах.

Дотик описується як найважливіший засіб контакту зі світом (Barnett, 1972) і характеризується як найпростіша та найпряміша з усіх сенсорних систем (Geldard, 1960). Дотик є життєво необхідним в соціальному, когнітивному та фізичному розвитку дитини (Field, 2001). Дотик продовжує грати провідну роль і надалі, у дорослому житті людини, будучи одним із головних компонентів флірту, гри, прояву сили та агресії, при вираженні симпатії та заспокоєння, а також підтримці близьких відносин між дитиною та опікуном (Eibl-Eibesfeldt, 1989) [8, с. 566].

З усіх органів чуття у людини традиційно найважливішими вважаються зір та слух, а тактильність відноситься до примітивних форм комунікації, певно через те, що дотик є самим повсякденним та звичним з усіх відчуттів і тому вчені звертають більше уваги на аудіо – візуальні засоби сприйняття. Ми спроможні нейтралізувати (відключити) всі органи відчуттів, крім тактильних. Коли ми не спимо, ми відчуваємо оточуюче середовище на дотик – шкірою. Tango ergo sum – відчуваю (на дотик), отже існую. «Не можу в це повірити! Невже це не сон! Ущипни мене!» – говоримо ми, коли в силу певних обставин хочемо прийти до тями. І тут в основі є дотик як показник повернення до реальності, бо уві сні ми можемо мислити, можемо бачити (сни), а щипок – дотик — це безсумнівна реальність.

Психолог Е. Монтегю відмічає високу терапевтичну силу дотику у лікуванні хворих на шизофренію та психічно хворих дітей [10, с. 28]. Також, ми не можемо заперечувати важливості та ефективності масажу у лікуванні не лише фізичних недуг, а й, наприклад, стресів та депресій, а також для нормального фізичного та психічного розвитку дітей. Хоча ще донедавна вивчення прояву емоцій між дитиною та опікуном зосереджувалось майже винятково на вивченні вокальних та мімічних каналів взаємодії, останнім часом все більше уваги приділяється вивченню тактильного каналу та його впливу на позитивні чи негативні відносини прихильності між дитиною та опікуном (Barrett & Campos; Witherington, Campos, & Hertenstein)

Експериментально було доведено, що повністю позбавлені дотиків немовлята помирають. В США ще у другому десятилітті XX століття майже 100 % підкинутих малюків у віці до року гинули в будинках опіки. Лікар Фрітз Талбот у 1940 році привіз з дитячого будинку у Німеччині метод лагідного поводження з підкинутими малюками. Якщо було вжито всіх необхідних медичних заходів, а малюк продовжував чахнути та згасати, його доручали жінці міцної статури, яка весь час його носила. Після цього показник смертності в американських дитячих будинках суттєво знизився [4, с. 17].

Про важливість дотику для дітей говорить і те, як часто дорослі-опікуни доторкаються до малюків. За проведеними дослідженнями, у США протягом нетривалого контакту матері торкаються своїх малюків від 33 до 61 % часу, проте в деяких культурах цей показник є значно вищим. Так, наприклад, в деяких африканських племенах цей показник складає 75% [5, с. 73]. Ці ж дані можна пов’язати із результатами досліджень, проведених Інститутом медицини американського університету Маямі, які показали, що американські діти, що гралися на майданчику зі своїми французькими однолітками, поводилися більш агресивно. При цьому зазначається, що французькі батьки торкаються своїх дітей набагато частіше, ніж американські [12]. З чого можна зробити висновки, що чим більш контактною є культура, тим більш позитивними та доброзичливими є її представники.

Дотик безумовно передає гедонічні (позитивні чи негативні) емоції. Дослідження двох груп немовлят віком від 1,5 до 3,5 місяців показали, що група, яка зазнавала від дорослих мімічної, голосової та тактильної стимуляції, видавала більше звуків, посмішок та менше плакала, аніж група, яка була позбавлена тактильного відчуття.

За результатами іншого дослідження, малюки від 2 до 4,5 місяців, яких дорослі гладили, більше посміхалися, видавали різні звуки та менше плакали, аніж малюки, яких дорослі лоскотали чи штовхали. Відмічають, що більшість дітей 5-місячного віку відчувають певне роздратування та засмучення, якщо мати мовчить та її обличчя не виражає жодних емоцій. Проте, якщо в даній ситуації мати торкається свого дитя, воно менше кривиться і більше посміхається [5, с. 76].

Е. Монтегю, підкреслюючи важливість для людини такого органу як шкіра, наголошував, що наш внутрішній розвиток значною мірою залежить від того, які стимули отримує наше тіло ззовні. Починаючи від самого моменту народження, дитина пізнає світ через тактильні відчуття. Позбавлені такого героїчного життєвого досвіду немовлята, народжені шляхом кесарського розтину, виростаючи, шукають у зовнішньому світі шляхів, як стати героєм [10, с. 23].

Безумовно, дотик надає дитині відчуття захищеності та безпеки. В маминих обіймах засмучене чи стурбоване дитя перестає плакати, заспокоюється. За результатами дослідження, проведеного у Каліфорнійському університеті у США, кількість дотиків, яку немовля отримує у перші місяці життя, та їх якість (тобто, люблячий та ніжний дотик на противагу короткому та різкому) впливає на його відчуття безпеки та прихильності [5, с. 81]. Результатом же грубих та жорстких дотиків може стати прояв агресії у подальшому житті дитини, відчуття тривоги і незахищеності. Це було експериментально доведено М.Мейн та колегами на прикладі дітей, які зазнавали суттєвих фізичних покарань [5, с. 94].

Починаючи з Дарвіна, дослідники підтверджували спроможність людини виявляти та впізнавати прояви емоцій, що передаються різноманітними невербальними каналами. Ці канали часто використовуються одночасно для передачі думок та намірів, але, як правило, люди не використовують ВСІ канали для передачі ВСІХ повідомлень, оскільки це вимагає неймовірних витрат енергії. Отже, для передачі певних емоційних повідомлень людина зазвичай використовує певні канали їх передачі, надаючи перевагу одним над іншими. Таким чином, беззаперечною постає «сила» міміки обличчя в передачі люті, відрази, страху, щастя чи суму (Ekman & Friesen, 1971; Izard, 1971; Ekman & Rosenberg, 2005); за допомогою мови тіла передаються такі емоції, як зніяковілість, відчуття провини, гордині та сорому (Atkinson, Dittrich, & Gemmell, 2004; Coulson, 2004; Keltner, 1995; Keltner & Harker, 1998; Tracy & Robins, 2004a; Walk & Homan, 1984; Wallbott, 1998); а дотику віддається перевага при прояві любові та симпатії (Hertenstein & Campos, 2001; Hertenstein, Holmes, McCullough, & Keltner, 2009; Hertenstein, Keltner, App, Bulleit, & Jaskolka, 2006) [6, с. 603 – 604; 9, с. 528].

Тактильний контакт не тільки формує емоції, але й передає їх різними шляхами. Так, температура тіла адресанта може викликати в реципієнта певні емоції: холодні руки, наприклад, можуть говорити про те, що адресант чогось боїться, в той час як гарячі руки можуть означати, що їх власник розлючений. Ще одним важливим компонентом тактильного контакту є динаміка руху адресанта по відношенню до шкіри адресата. Так, наприклад, страх може передаватися через тремтіння, злість – через різкі рухи, а кохання – через складний комплекс рухів, які ми називаємо ніжністю. І третім важливим компонентом передачі емоцій є сила тиску, спричинена

дотиком. Так сум, наприклад, можна визначити по м'яким дотикам до шкіри, в той час як злість характеризується більшою силою тиску. І хоча ми перерахували всі параметри дотику окремо, необхідно зазначити, що емоції зазвичай визначаються за сукупністю певних тактильних компонентів в певному контексті. Тільки у поєднанні цих компонентів може сформуватися тактильне повідомлення, зрозуміле адресату. Таким чином страх, наприклад, можна ідентифікувати, коли адресант торкається адресата (а) з різким стисканням та звільненням, (б) з великою силою поверхневого та точкового тиску, та (в) шкіра на дотик є відносно гарячою. Отже, різні аспекти дотику можуть викликати та передавати різні емоції [7, с. 552].

Дотик продовжує відігравати суттєву роль в соціальному спілкуванні і в дорослому житті людини. Так, дотик виражає домінантний стан людини та передає її емоції адресату; він також допомагає переконати інших виконувати наші прохання, покращує вербальну взаємодію між людьми, допомагає привернути увагу інших та передає наше прихильне ставлення до інших.

Г. Є. Крейдлін виділяє наступні найважливіші функції дотику в акті комунікації: 1) вираження дружби та участі по відношенню до адресата жесту; 2) вираження інтимного відношення до адресата, зокрема сексуально інтимного; 3) вираження домінантного становища людини на певній соціальній щаблині. Перші дві функції дотику в комунікації (коли сам акт дотику відбувається в процесі спілкування рівних партерів, а в другому випадку і взагалі близьких людей) спрямовані на вираження міжособистісних відносин, в той час як остання функція (коли дотик здійснюється не друзями, а просто знайомими чи малознайомими людьми) відображає настанову того, хто жестикулює, на певну діяльність. Наприклад, метою дотику тут може бути привертання уваги адресата жесту до чогось чи бажання того, хто жестикулює, спрямувати адресата на виконання певних дій [2, с. 111].

Дотик в житті дорослої людини набуває ще й етичного забарвлення. Орган дотику дарує нам гострі переживання любові, дружби, сімейності, батьківства і материнства, братерства та сестринства, сусідства, округи, тісноти, з'єднаності усіх живих істот. Саме дотик містить цілковиту певність присутності, теплоту сумісності, яку не можна сприйняти ніяким іншим органом відчуття. Дотик є актом зустрічним, він є перебуванням на тій межі, яка розділює та одночасно поєднує двох співрозмовників, оскільки не може належати лише одному, будучи найбільш взаємним з усіх відчуттів людини [4, с. 22].

Дотик – це завжди пряма комунікація. Тому там, де є можливість найбільшої близькості, виникає й небезпека найбільшого насильства та болю. Через те й називають дотик дуже складною, дієвою, але водночас і надзвичайно витонченою формою спілкування. Різні дотики можуть виражати згоду, збудження, повне єднання, симпатію, пропозицію підтримки; можуть підкреслювати вже сказане, закликати до уваги чи співучасті; можуть вести та направляти, вітати, встановлювати чи скріплювати відносини чи визначати рівень близькості. Часто дружній, легкий, ненав'язливий дотик допомагає встановити контакт між людьми.

В мистецтві флірту між чоловіками та жінками дотику надається особливого значення, оскільки він може як принести найприємніші враження та переживання, так і, у випадку надмірності чи недоречності, надовго відштовхнути людину,

викликавши негативні емоції і, навіть, відразу чи антипатію. Тут вже слід приймати до уваги проксемічний аспект комунікації. Залежно від культури, до якої вони належать, люди мають різне сприйняття особистого простору (від 45 до 75-120см), перетин якого сприйматиметься, як втручання в щось своє, особисте, навіть інтимне.

Жести привітання та прощання, похвали та втіхи, укладання договорів та союзів, що скріплюються рукостисканнями, невербальні прояви дружби та любові – всі включають в себе дотик як найважливіший складовий елемент. Жестові привітання та прощання – це не просто звичаї та ритуали, значення яких проявляється лише тоді, коли люди з якоїсь причини їх не виконують: привітання слугують для відкриття зустрічі, а прощання – для завершення. Це церемонії, які люди виконують, щоб, доторкнувшись один до одного, відчути один одного та нагадати, хто вони є один для одного та в якому соціумі живуть. Відхилення від норм привітань та прощань зазвичай погано переносяться людьми і не лише тому, що руйнують особисті зв'язки, але й тому, що торкаються системи суспільних відносин в цілому. Тому зміни в системі привітань та прощань зазвичай ідуть поруч із змінами у суспільній структурі.

Культурні розбіжності в жестах привітань та прощань, так само як і в тактильній взаємодії людей в цілому, по суті є розбіжностями в семантиці самих жестів, а також в ступіні значущості тактильної поведінки для даної культури. Якщо для певної культури торкатися людини є нормою, то дотик до партнера під час комунікації не може розцінюватися в даному етносі як втручання у особисту сферу людини [2, с. 119-121].

Існують культури прихильні до дотиків – такі як італійська, арабська, турецька та різноманітні латиноамериканські культури. Дотики представників цих культур є більш тривалими, щедрими та щирими ніж, наприклад, у англосаксонців, більшість дотиків яких обмежуються нетривалими обіймами, швидкими поцілунками та зовсім формальним рукостисканням [3, с. 420]. У більшості слов'янських культур дотик – це активне вторгнення в особисту сферу іншої людини, тому він має бути дією обережною та ненав'язливою. До найменш контактних зазвичай належать культури Північної Європи та Північної Америки а також Далекого Сходу. Суспільство, де люди втратили дотикові відносини один до одного, де в пошані дистанція та керують зір і слух, наражається на небезпеку дегуманізації. Психолог М. Гертенштейн зазначає, що накладання табу на дотик має руйнівний ефект на суспільство. Сьогодні в США та деяких європейських країнах недозволеним є дотик до колеги по роботі, вчителя до учня чи, навіть, дітей у школі один до одного. Паралельно з тим, що науковці все частіше доводять важливість дотику для людини у будь-який період її життя, заборона на публічний дотик призводить до більшої стресової ситуації серед школярів та підвищеного рівня схильності до депресій у суспільстві.

Саме в тих суспільствах, де тактильні контакти репресуються особливо жорстоко як «непристойні», такі, що порушують приватність, і загострюється потреба в розширенні таких контактів «штучно». Таким чином в Західній Європі було започатковано Міжнародний день обійм, а в Англії під гаслом «Доторкнись до когось сьогодні!» з 1982 року організовується місячник соціальних (дружніх)

дотиків навіть до незнайомців. Ця ідея вперше з'явилася у студентів, які підрахували, що за годину у паризькому кафе відвідувачі торкалися один одного 110 разів, а в лондонському – жодного [4, с. 17]. Наукові ж обґрунтування користі від обійм полягають в тому, що дружні дотики підвищують імунітет, стимулюють центральну нервову систему, підвищують в крові рівень гемоглобіну та іншого гормону – окситоцину, що викликає доброзичливе ставлення до інших людей.

Висновки. Таким чином, можемо зазначити, що хаптичне відчуття є дійсно надзвичайно важливим для людини. Для відчуття захищеності та безпеки немовлятам дотик інколи є життєво необхідним компонентом їх розвитку, як фізичного, так і психічного. В дорослому житті дотик набуває більш етичного та інтимного забарвлення. Крім пізнання світу та оточення на дотик, ми можемо досить ефективно передавати комуніканту й свої емоції. А аналіз етно-культурного аспекту гаптичного сприйняття доводить, що більш контактні культури є більш дружніми, щирими та доброзичливими у порівнянні із культурами, де дотик переходить в категорію табу.

Список літератури

1. Барташева Г. І. Взаємодія невербальних та вербальних компонентів ситуації комунікативного домінування в англомовному дискурсі: автореф. дис. на здобуття вчен. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Г. І. Барташева. – Харків, 2004. – 20 с.
2. Крейдлин Г. Е. Невербальные акты и глаголы касания / Г. Е. Крейдлин // Слово в тексте и в словаре. – М: Языки русской культуры, 2000. – С. 109-121.
3. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика: язык тела и естественный язик / Г. Е. Крейдлин. – М.: Новое литературное обозрение, 2002. – 592 с.
4. Эпштейн М. Н. Философия тела / М. Н. Эпштейн. – СПб.: Алетейя, 2006, с. 16-38.
5. Hertenstein M. J. Touch: Its communicative functions in infancy / M. J. Hertenstein // Human Development. – 2002. – Vol. 45. – P. 70-94.
6. Hertenstein M. J. Nonverbal channel use in communication of emotion: how may depend on why / M. J. Hertenstein, B. App, D. N. McIntosh, C. L. Reed // Emotion. – 2011. – Vol. 11. – P. 603-617.
7. Hertenstein M. J. Emotion regulation via maternal touch / M. J. Hertenstein, J. J. Campos // Infancy. – 2001. – Vol. 2. – P. 549-566.
8. Hertenstein M. J. The communication of emotion via touch / M. J. Hertenstein, R. Holmes, M. McCullough, D. Keltner // Emotion. – 2009. – Vol. 9. P. 566-573.
9. Hertenstein M. J. Touch communicates distinct emotions / M. J. Hertenstein, D. Keltner, B. App, B. A. Bulleit, A. R. Jaskolka // Emotion. – 2006. – Vol. 6. – P. 528-533.
10. Touching: The Human Significance of Skin / A. Montagu. – N. Y.: Harper and Row, 1986.
11. Weiss S. J., Wilson O., Hertenstein M. J., Campos R. The tactile context of a mother's caregiving: Implications for attachment of low birth weight infants / S. J. Weiss // Infant Behavior and Development. – 2000. – Vol. 23. – P. 91-111.
12. Haptic communication [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Haptic_communication

Новак В. Р. **Важность осязания как невербального компонента в акте коммуникации** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.322-328.

В статье отражается роль осязания на разных этапах жизни человека, иллюстрируется невероятная важность тактильного восприятия мира для детей, возможность передачи эмоций с помощью осязания, рассматриваются функции осязания в акте коммуникации и значение, придаваемое тактильным ощущениям представителями разных культур.

Ключевые слова: осязание, тактильность, гаптическое восприятие, невербальная коммуникация.

Novak V. **The importance of touch as a nonverbal component in communication** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.322-328.

The article focuses on the role of touch at different stages of a person's life, illustrates the vital importance of tactile world perception for children, the possibility of communicating emotions via touch. The author highlights the functions of touch in communication and the importance attached to tactile perception by different cultures.

Key words: touch, contact, haptic perception, nonverbal communication.

Поступила до редакції 16.09.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.329-335.

УДК 81'33(075.8)

ЗАДАЧИ И ПРИНЦИПЫ КОМПЛЕКСНОГО АНАЛИЗА ТЕКСТОВ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ЭКСПЕРТИЗ

Осколкова Н. В.

Гуманитарный институт филиала Северного (Арктического) федерального университета им. М. В. Ломоносова, г. Северодвинск

Статья посвящена специфике лингвистической экспертизы как текста, создаваемого в особой речевой ситуации и отражающего проблемные моменты юрислингвистической коммуникации. Характеризуются этапы комплексного анализа текстов лингвистических экспертиз.

Ключевые слова: прикладное языкознание, лингвистическая экспертиза, юрислингвистика.

Постановка проблемы. Лингвистическая экспертиза является прикладным разделом юрислингвистики – науки, сформировавшейся на стыке юриспруденции и лингвистики. Основная проблематика юрислингвистики связана с анализом языковых единиц, вовлеченных в сферу юридической практики. Судебной формой использования специальных лингвистических познаний выступает лингвистическая экспертиза – исследование, проводимое лингвистом по постановлению суда. Западными учеными накоплен огромный опыт юрислингвистического анализа [1; 5], однако в силу многочисленных различий как лингвокультурологического, так и собственно юридического характера он не может быть спроецирован на отечественную юрислингвистическую практику. Поэтому, когда решаемые с привлечением лингвистов вопросы речевых правонарушений (в частности, защита чести, достоинства и деловой репутации, оскорбление, вербальные проявления экстремизма и пр.) стали актуальны на постсоветском пространстве, ученым пришлось по сути заново формулировать базовые теоретические положения и разрабатывать приемы анализа конфликтных текстов. К настоящему моменту, по мнению большинства ученых, этап становления юрислингвистики завершен. Это позволило осознать комплекс проблем, связанных как с проведением лингвистических экспертиз, так и с использованием их результатов в юридической практике. Решение данных вопросов значимо с учетом нескольких факторов:
1) количество проводимых лингвистами экспертиз неуклонно растет;
2) лингвистическая экспертиза официально внесена в число судебных экспертиз;
3) накоплено достаточное количество исследований, выполненных лингвистами по запросам юристов, для обобщения проблем юрислингвистической практики и поиска путей их решения.

Анализ литературы. Проблемы лингвистической экспертизы на современном этапе разрабатываются в нескольких направлениях.

Прежде всего, учеными осмысляются теоретические вопросы, возникающие из-за междисциплинарного характера юрислингвистики (в частности, различной степени юридизации языковых единиц посвящены труды Н. Д. Голева, Б. Я. Шарифуллина, Б. И. Осипова и др.; в сборнике научно-аналитических обзоров ИНИОН РАН «Юрислингвистика: язык и право» представлена шкала переходов от юриспруденции к лингвистике [10]).

Активно исследуются проблемы смежных с юрислингвистикой наук: лингвистической конфликтологии, экологической лингвистики, поскольку их ключевые понятия – коммуникативный вред, инвективное функционирование языка, языковой конфликт – используются при проведении лингвистических экспертиз, а составленные в рамках этих исследований словари (прежде всего словари сниженной и ненормативной лексики) служат неоценимой лексикографической базой при описании конфликтных текстов (Л. А. Арбатский, В. Н. Базылев, В. М. Мокиенко, В. С. Третьякова, О. Н. Быкова, Н. Б. Лебедева, В. И. Жельвис и мн. др.). В данном направлении исследований доминирует лингвистическая составляющая юрислингвистической проблематики. Другой подход представлен в работах ученых, обладающих специальными юридическими познаниями (А. С. Александров, И. В. Заяц, А. Бердашкевич и др.), где акцент сделан на проблемах юридической техники, языке как объекте правоотношений и правовой оценке высказываний.

Еще одним значимым направлением юрислингвистических исследований является описание специфики различных речевых правонарушений (вербальных преступлений против личности – унижения чести, достоинства и умаления деловой репутации, а также угроз; криминальных проявлений экстремизма в публичных выступлениях и литературе и т. п.). При этом юристы характеризуют значимые с правовой точки зрения компоненты этих правонарушений (А. Л. Анисимов, Л. Грось, Б. А. Кузнецов, М. А. Шевченко и др.), а лингвисты описывают феномены языка и речи, которые могут стать объектом лингвистической экспертизы (А. Н. Баранов, М. А. Осадчий, О. С. Иссерс, Е. С. Кара-Мурза, О. Н. Матвеева и др.).

Собственно теории и практике лингвистической экспертизы посвящены труды Е. И. Галяшиной, Н. Д. Голева, М. В. Горбаневского, Т. В. Губаевой, С. В. Сыпченко, Т. В. Чернышовой и др., в которых рассматриваются вопросы правового статуса лингвистической экспертизы, проблемы экспертной оценки отдельных речевых приемов, обсуждаются различия в методологических установках исследователей, обосновывается необходимость применения тех или иных процедур при проведении экспертиз конфликтных текстов. Большое внимание уделяется юрислингвистической практике: публикуются тексты экспертиз, анализируются случаи различной оценки экспертами одних и тех же текстов, разрабатываются типовые вопросы к лингвистам-экспертам по различным речевым правонарушениям [7-9].

Представляется, что к числу основных проблем лингвистической экспертизы относятся вопросы разграничения собственно юридических и собственно лингвистических аспектов проводимых исследований, а также многочисленные проблемные ситуации, возникающие из-за существенных различий юридических и

лингвистических специальных познаний (к примеру, когда лингвисты отказываются отвечать на поставленные в экспертном задании вопросы или, напротив, когда юристы не считают лингвистическое толкование спорного текста достаточно убедительным и полезным с правовой точки зрения).

Задача настоящей статьи состоит в обосновании программы исследования текстов лингвистических экспертиз с целью выявления и систематизации проблемных моментов юрислингвистической коммуникации. Отметим, что учеными неоднократно указывалось на значимость описания специфики юрислингвистических исследований (М. В. Горбаневский, Н. Д. Голев, А. Н. Баранов и др.), составлялись примерные перечни вопросов, для разрешения которых юристам может понадобиться помощь лингвистов [7], характеризовался юрислингвистический дискурс как синтетическое образование, включающее черты официально-деловой и научной речи [4], подчеркивалась определяющая роль экспертного задания и его влияние на выбор методики исследования [3]. Подобные работы сопровождаются примерами из отдельных экспертиз, однако комплексного анализа юрислингвистической практики в заявленном аспекте не осуществлялось, что и обусловливает новизну поставленной задачи.

Итак, охарактеризуем основные этапы комплексного описания текстов лингвистических экспертиз.

Первый этап работы связан с формированием исследовательской картотеки. Сбор материала осуществляется методом сплошной выборки из специализированных изданий [7-9 и др.], а также открытых интернет-ресурсов (сайт Гильдии лингвистов-экспертов по документационным и информационным спорам www.rusexpert.ru; сайт Ассоциации лингвистов-экспертов и преподавателей «ЛЕКСИС» www. lexis-asu.narod.ru и др.).

Далее осуществляется первичная систематизация данных текстов с учетом следующих параметров: речевое правонарушение; структура заключения; методологическая база. Эти параметры являются наиболее значимыми с точки зрения интересующего нас аспекта юрислингвистических исследований, поскольку:

1) Речевые правонарушения имеют различный «вес» лингвистической составляющей и разную степень как теоретического осмысления, так и практической апробации. К примеру, клевета оценивается как речевое правонарушение с относительно небольшой долей лингвистической составляющей и сложившейся методикой исследования, заключающейся в установлении а) наличия / отсутствия негативной информации, б) порочащего характера этой информации и в) ее коммуникативной функции (выражение мнения или сообщение сведений). Анализ криминальных проявлений экстремизма, напротив, отличается разнообразием исследовательских задач (познания в области лингвистики считаются необходимыми для установления 8 из 15 видов экстремистской деятельности [6, с. 119]) и отсутствием общепризнанных методик, что обусловлено относительно недавней активизацией экспертиз этого типа, а также сложностью и неоднозначностью толкования отдельных положений Федерального закона «О противодействии экстремистской деятельности». В результате лингвистические экспертизы, связанные с исследованием вербального экстремизма, часто

демонстрируют несовпадение мнений специалистов, когда один и тот же текст получает различную оценку.

2) Структура заключения важна как параметр типологизации текстов лингвистических экспертиз, поскольку различные структурные компоненты экспертизы имеют большую или меньшую отмеченность с точки зрения отражения в них признаков научного и официально-делового стилей, ср. такие компоненты экспертизы, как указание времени и места производства экспертизы, сведений об экспертном учреждении, основания производства экспертизы – с одной стороны, и исследовательская часть, содержащая сведения об используемых методиках, исходные установки исследования и т.п. – с другой; вероятно, в компонентах первого типа будет доминировать официально-деловой стиль и юридическая составляющая, а во втором компоненте – научный стиль и лингвистическая составляющая.

3) Методологическая база выступает еще одним параметром систематизации текстов экспертиз, поскольку она задает определенную логику исследования и в том числе определяет границы лингвистического / юридического / общего знания с учетом различных научных парадигм (к примеру, с позиций системно-структурного подхода выявление авторских интенций не входит в компетенцию специалиста-лингвиста, а с позиций антропоцентрического подхода это может быть установлено в ходе лингвистического анализа).

Помимо этих обязательных параметров систематизации текстов могут быть введены и факультативные параметры, такие как:

– автор экспертизы (то есть группировка текстов с учетом того, кто проводил исследование; это позволит выявлять индивидуальные характеристики в дискурсе лингвистической экспертизы);

– объект экспертизы (то есть группировка текстов с учетом того, какой текст / высказывание подвергались анализу; это позволит устанавливать сходства и различия в решении одних и тех же задач разными экспертами);

– год проведения исследования (время создания экспертизы может оказаться значимым фактором, поскольку выполненные в конце 1990-х гг. экспертизы заметно отличаются от современных юрислингвистических исследований, отражающих ставшие традиционными методы и приемы анализа);

– объем экспертного заключения (то есть учет того, насколько развернуто отвечают различные эксперты на одни и те же вопросы; это представляет интерес с точки зрения того, как соблюдается баланс между полнотой экспертизы и ее ориентацией на читателей, не обладающих специальными лингвистическими познаниями);

– обращение к узкоспециализированной терминологии (то есть анализ того, насколько активно привлекается терминология, не известная потенциальному читателю) и т. п.

Результатом данного этапа работы является многоаспектная классификация текстов лингвистических экспертиз, что позволит составить схему развернутой характеристики и оценки юрислингвистического исследования, а также задаст направления для дальнейшего анализа.

Следующий этап исследования включает комплексное описание текстов лингвистических экспертиз. Оно распадается на два аспекта: анализ содержательной стороны и анализ стилистического оформления.

При анализе содержательного аспекта рассматривается как юридическая составляющая (а именно особенности формулировок вопросов в задании для эксперта), так и лингвистический компонент (реакция лингвиста-эксперта на поставленные инициатором экспертизы вопросы). При анализе формулировок вопросов наиболее значимым представляется установление того, каким образом осуществляется «кодировка» и «перекодировка» юридических и лингвистических категорий, то есть какие трансформации совершаются при переходе от формулировок, актуальных для юридических документов, к таким вопросам, которые могут быть поставлены перед лингвистами, но при этом сохраняют юридическую значимость. Этот аспект очень важен, поскольку одним из основных поводов для отклонения лингвистической экспертизы как доказательства в ходе судебного разбирательства служит указание на то, что экспертом нарушены границы специальных лингвистических познаний (к примеру, он дал ответ на вопрос, сформулированный с использованием юридической терминологии). При анализе ответов лингвистов существенно выяснение того, на какие вопросы даются однозначные ответы, какие вопросы переформулируются и / или получают частичные ответы, на какие вопросы лингвисты отказываются отвечать, ссылаясь на то, что они не относятся к числу специальных лингвистических познаний. Обобщение этих наблюдений позволит оценить целесообразность постановки вопросов различного типа перед лингвистами-экспертами, а также установить сформировавшиеся и дискуссионные зоны юрислингвистической практики, то есть то, в чем согласны большинство экспертов, и то, что составляет предмет научной полемики. Развитием этого аспекта исследования является выяснение аргументов различных сторон по спорным вопросам и разработка вариантов их разрешения.

Анализ стилистического оформления текстов лингвистических экспертиз предполагает ответ на следующие вопросы:

1) Языковые средства каких функциональных стилей используются? Влияет ли на их выбор речевое правонарушение, в связи с которым назначена экспертиза? Отличаются ли они в различных структурных компонентах экспертизы?

2) Какое влияние на формирование текста экспертного заключения оказывает тот факт, что его адресатом являются люди, не обладающие специальными лингвистическими познаниями?

Для ответа на первый вопрос необходимо провести стилистический анализ текстов экспертиз и соотнести полученные результаты с данными предварительной систематизации базы текстов на первом этапе описания. Второй вопрос предполагает обращение как к методикам лингвистического анализа текстов, так и проведение экспериментального исследования. Лингвистический анализ текстов позволит оценить удачность их построения (то есть адекватность поставленным задачам). В ходе эксперимента предполагается предъявление текстов экспертиз людям, не обладающим специальными лингвистическими познаниями. Задача испытуемых состоит в оценке текста экспертизы с учетом его понятности и

убедительности. Для этого после прочтения текста участники эксперимента обозначают фрагменты лингвистической экспертизы как полностью понятные («мне абсолютно ясно, о чем идет речь»), частично понятные («я понимаю в общих чертах, о чем идет речь»), непонятные («я не понимаю, о чем идет речь»). Далее задается вопрос о степени убедительности предъявленных текстов экспертиз, при этом испытуемым предлагается обосновать свое мнение. Гипотеза этой части эксперимента заключается в том, что наукообразность текста может снижать уровень понимания, но при этом обеспечивать высокий уровень доверия читателя к изложенным результатам.

В завершение подчеркнем, вслед за Е. С. Кара-Мурзой, что «предмет и объект, цели и задачи лингвистической экспертизы как направления прикладной лингвистики полностью соответствуют принципам антропоцентризма и коммуникативно-когнитивной парадигме. Ведь объектом ее исследования является конкретный текст во всем богатстве экстралингвистических параметров <…> текст, в котором материализуется конфликт интересов в некоторой деятельностной области (в политике, например) и который в свою очередь провоцирует дальнейшее развитие конфликта – уже в правовом пространстве» [2, с. 50].

Выводы. В результате комплексного анализа текстов лингвистических экспертиз возможно установление соответствий и несоответствий потребностей юридической практики и возможностей лингвистической экспертизы, что позволит повысить эффективность юрислингвистической коммуникации.

Список литературы

1. Жельвис В. И. Брань в зеркале права: взгляд из Америки / В. И. Жельвис // Юрислингвистика-5: Юридические аспекты языка и лингвистические аспекты права / [под ред. Н. Д. Голева]. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2004. – С. 5-18.
2. Кара-Мурза Е. С. Лингвистическая экспертиза как процедура политической лингвистики / Е. С. Кара-Мурза // Политическая лингвистика / [гл. ред. А. П. Чудинов]. – Екатеринбург, 2009. – № 1 (27). – С. 47-71.
3. Кириллова Л. Е. Дискурс лингвистической экспертизы и постановка экспертных задач [Электронный ресурс] / Л. Е. Кириллова. – Режим доступа: http://www.rusexpert.ru/index.php?idp=content&id=133. – Проверено: 13.08.2011.
4. Котюрова М. П. О специфике юрислингвистической коммуникации [Электронный ресурс] / М. П. Котюрова. – Режим доступа: http://www.rusexpert.ru/index.php?idp=content&id=131. – Проверено: 16.08.2011.
5. Мущинина М. М. О правовой лингвистике в Германии и Австрии / М. М. Мущинина // Юрислингвистика-5: Юридические аспекты языка и лингвистические аспекты права / [под ред. Н. Д. Голева]. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2004. – С. 18-31.
6. Осадчий М. А. Правовой самоконтроль оратора / М. А. Осадчий. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 316 с.
7. Памятка по вопросам назначения судебной лингвистической экспертизы: для судей, следователей, дознавателей, прокуроров, экспертов, адвокатов и юрисконсультов / [под ред. М. В. Горбаневского]. – М.: Медея, 2004. – 104 с.
8. Спорные тексты СМИ и судебные иски: Публикации. Документы. Экспертизы. Комментарии лингвистов / [под ред. М. В. Горбаневского]. – М.: Престиж, 2005. – 200 с.
9. Цена слова: из практики лингвистических экспертиз текстов СМИ в судебных процессах по искам о защите чести, достоинства и деловой репутации // под ред. М. В. Горбаневского. – М.: Галерия, 2002. – 424 с.

10. Юрислингвистика: язык и право: сборник научно-аналитических обзоров / А. М. Кузнецов, Л. С. Бурдин, Н. В. Солнцева. – М.: ИНИОН РАН, 2006. – 70 с.

Осколкова Н. В. **Завдання та принципи комплексного аналізу текстів лінгвістичних експертіз** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.329-335.

Стаття присвячена специфіці лінгвістичної експертизи як тексту, створюваного в особливій мовної ситуації і відображаючого проблемні моменти юріслінгвістіческой комунікації. Характеризуються етапи комплексного аналізу текстів лінгвістичних експертиз.

Ключові слова: прикладне мовознавство, лінгвістична експертиза, юрислінгвістика.

Oskolkova N. **Aims and principles of the complex analyze of linguistic expertise texts** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.329-335.

The article describes peculiarities of linguistic expertise which is regarded as a specific type of text because it's created in a particular speech situation and it reflects problem points of forensic linguistics communication. Stages of the complex analyze of linguistic expertise texts are characterized.

Key words: applied linguistics, linguistic expertise, forensic linguistics.

Поступила в редакцию 29.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.336-342.

УДК 821.161.2

ІДІОСТИЛЬОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОЛЬОРОПОЗНАЧЕННЯ В АСПЕКТІ ТЕОРІЇ ПРОТОТИПІВ

Парасін Н. Д.

Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

У статті проаналізовано форми позначення білого кольору в поезії Т. Шевченка в аспекті теорії прототипів. Зроблено спробу визначити прототипні ознаки білого кольору як сукупності певних ознак і виявити форми еталонних асоціацій кольоропозначення «білий».

Ключові слова: прототип, колір, поезія Т. Шевченка.

Постановка проблеми. Лексика кольоропозначень цікавить лінгвістів віддавна, оскільки кольоропозначення є чітким, легким для сприйняття пластом, здатним відтворити мовну картину індивіда й етносу загалом. До того ж, кольоропозначення утворюють чітку таксономічну систему, зрівнятися з якою можуть хіба що так звані етно-біологічні класифікації. Нині важко не тільки назвати основні праці, побудовані на основі вивчення кольоропозначень, а й головні напрями цього вивчення. Зокрема, в останні роки увага дослідників була спрямована на такі вектори лінгвального опису, як зіставлення системи кольоропозначення і механізму сприйняття кольору (Р. МакЛаурі, В. Іванов); соціокультурні вияви мовного відтворення кольору (К. Джеймсон, П. Кей), етнопсихологічний аспект (Р. М. Фрумкина), історичний (Ю. В. Норманська) та ін.

Огляд наукової літератури. В українському мовознавстві назви кольорів розглядаються насамперед у зв’язку з вивченням окремих ідіостилів (А. Критенко, Т. Панько, В. Дяченко, Л. Савченко) та з аналізом поетичного вираження певної епохи, стилю тощо (дисертації Т. Берест, Т. Беценко, Л. Пустовіт, Л. Савченко, Г. Сюти; монографія Л. Ставицької).

Особливої популярності в сучасному мовознавстві набули різноманітні прийоми лінгвістичного опису, побудовані на визнанні того, що набір мовних засобів вичерпний, а можливості використання мови безконечні. Прихильники теорії прототипів і споріднених з нею способів презентації мовних знань намагаються використати цю ознаку як найбільш важливу рису природної мови, зв’язану з безконечними можливостями людського пізнання – людської когніції [2, с. 32].

В галузі кольористики теорія прототипів розвивалася на ідеях Б. Берліна і П. Кея [10], які визначили так звані основні, або фокусні кольоропозначення на основі чотирьох критеріїв: слово мусить бути непохідним, тобто мати одне лексичне значення; його семантика не повинна обє’ктивуватись в кольоропозначенні із вказівкою на відтінок; слово мусить реалізовувати широкі можливості сполучуваності з різними референтами; слово має бути психологічно значимим для

мовця. Якщо статус основного кольоропозначення викликає сумнів, доцільно скористатися додатковими критеріями, зокрема: лексема повинна характеризуватися значними словотвірними можливостями; слово не може означати і колір, і предмет (золотий); слово не може бути порівняно недавнім запозиченням; складні й складноскорочені слова не виступають у ролі основних кольоронайменувань.

Ідеї Б. Берліна і П. Кея розвинули і модифікували Е. Рош, Дж. Лакофф та багато інших дослідників, в результаті чого сформувалась теорія прототипів та категорій базового рівня [див.: 5, с. 203].

Теорія прототипів [2, с. 39-40] заґрунтована у розумінні того, що: 1) поява прототипів є результатом такого перетворення сітки відношень між представниками різних категорій, коли поступово узагальнюються відношення подібності; 2) при формуванні прототипів у дітей провідним моментом виступає здатність предмета кидатися в очі; 3) засвоєння і використання мовного виразу, що номінує прототипне явище, відбувається значно простіше, аніж у випадку з непрототипним; 4) чим ширшою є варіативність референтів прототипа, тим швидше засвоюється типологія предметів. Прототип – це не просто статистично виділений елемент області, а динамічний концепт, що складається з оптимальних представників і з цільового образу предметної області, а також різноманітних деформацій і відхилень; 5) вираз, який стосується непрототипного представника, не засвоїться доти, доки в поле зору людини не попаде типовий випадок; 6) внутрішня суб’єктивна впевненість є максимальною при користуванні прототипними представниками; 7) прототип не обов’язково мусить бути чітко реалізованим і конкретним. Часто це ідеальний тип: оптимальний і разом з тим нереальний; абстракція, наукова конструкція, що об’єднує характерні властивості; 8) причиною ілюзії, ніби всім елементам класу притаманні спільні ознаки, полягає в тому, що при сприйманні виразу зазвичай актуалізуються саме прототипні представники класу, які, за визначенням, втілюють у собі всі спільні ознаки; 9) чим складніший об’єкт, тим вищою є вірогідність того, що в ролі оптимального він буде оцінюватися не з однієї точки зору, а з багатьох.

Базуючись на підходах, окреслених в працях зарубіжних мовознавців

(Т. Гівон, Е. Холенстейн та ін.), В. З. Дем’янков виділяє дві основні форми прототипів: це або одиниця, у якій найбільшою мірою проявляються властивості, спільні для всіх членів групи, або одиниця, що реалізовує ці властивості у найбільш чистому вигляді і найбільш повно, без домішку інших властивостей [2, с. 38].

Дослідження кольоропозначень набрало значних масштабів у кінці XX століття. Українське мовознавство поки тільки окреслює підходи до вивчення прототипів, хоч на рівні концептів, які розглядаються як реалізації прототипів, і когнітології загалом уже можна говорити про серйозні надбання (О. Селіванова, Н. Слухай та ін.). З огляду на сказане визначаємо **метою роботи** виявлення тих характеристик кольору, які можна вважати прототипними. Специфікою нашої студії є вивчення ознак конкретного кольору на матеріалі поезії одного автора. Такий підхід дещо обмежує рамки роботи, проте дає змогу побудувати каркас, на основі якого можливі подальші дослідження. Для аналізу обираємо кольоропозначення (далі – КП) білого як барви, що визнається найдавнішою в процесі людського світосприйняття, має високу авторську частотність відтворення і значний ідейний та

естетичний потенціал. Джерелом вивчення є поезія Т. Шевченка, яка найбільш повно виявила природну здатність українського слова об'єктивувати реальний зміст і трансформувати його в ідіостильових варіантах. Мету роботи конкретизуємо у завданнях: визначити прототипні ознаки білого кольору як сукупності певних ознак; виявити форми еталонних реалізацій КП «білий».

За кількісним наповненням колорема білий (85 слововживань) займає друге місце після чорний (119 слововживань), разом з якою суттєво відривається від інших, зокрема, синього, зеленого, червоного та інших, кожен з яких не перевищує 70 слововживань.

Важливість колірної характеристики засвідчена розвиненою системою форм, що об'єктивують ознаку. Аналіз лексичних вербалізаторів поняття «білий» у порівнянні з іншими колоремами, використаними в поезії Т. Шевченка, показує, що саме форми вираження білого кольору є найбільш різноманітними і охоплюють 8 словотвірних моделей з 10, засвідчених в аналізованих творах. Типовою для виявлення ознаки «білий» є прикметник *білий*, що займає майже 60 % слововживань. Широко представлені нестягнені формами прикметників: *білая, білеє, білії, білолицая*; похідні ад'єктиви з суфіксами *-еньк-*, *-есеньк-*: *біленький*, *білесенький*; складені прикметниково-іменникові форми: *білолиций*, *білохатий*; іменник *білиця*; субстантивовані найменування: *білолиций*; дієслова: *біліти*, *побіліти*, *забіліти*, *обілити*; ад'єктивований дієприкметник *побілілий*. Окрім указаних, колірна риса представлена ще тільки одиничними прикладами складеного прикметника *червоно-рожевий* та складеними іменниками з першою частиною, що визначає забарвлення, такими, як, наприклад, *чорнобривець*, які відсутні в лексичному полі «білий».

Аналізована колірна ознака притаманна широкому колу референтів. Іменникові поширювачі КП «білий» представляють зовнішність людини (26 слововживань), одяг (19), будівлі і місця проживання (15), пори року (10), небесні об'єкти (9), пір'я птахів (3), площу, покриту деревами (1), цвіт (1), об'єкти земної площі (1), узагальнене поняття «світ» (1), предмет (1). Найбільш продуктивною виявилась модель «білий + зовнішність людини», представлена назвами конкретних частин людського тіла: *біле лице* (15 компонентів, 16 % білого), *білі руки* (5), *біле тіло* (3), *білі ребра* (1), *біле лоно* (1), *білі коси* (1). Усі номени, окрім останнього, виявляють безпосередній логічний зв'язок з поняттям «шкіра», тому саме форму «біла шкіра» можна вважати прототипною для цього класу предметів. Синтагматичні зв'язки білого з назвами одягу реалізувались у домінантах *біла сорочка* (10 компонентів, 11 %), *білі хати* (6), *білі палати* (5), *білий місяць* (6). Характерні риси художньо-естетичної реалізації складників означеного мікрополя, зокрема, використання кольоропозначень у прямому значенні, зумовлюються настановою автора на актуалізацію, з одного боку, їх усталених значень, зіншого, – образно-символічних, пов'язаних із семіосферою української міфології та фольклору.

У мові системно закріпленим експонентом ознаки виступає лексико-граматичний клас прикметника. Колір є інгерентною ознакою, притаманною предмету як риса, яка визначає його сутність, але виникнення у мовленні нових словосполучень веде до семантичних зрушень в семемі – до втрати одних семантичних компонентів і виникнення інших. Зміни спричинюють появу нової

семеми, яка характеризується своїми, новими парадигматичними відношеннями [9, с. 59-60]. Механізм розвитку лексико-семантичної варіативності будується на дії двох основних процесів: зсуву і перенесення; семантичний зсув включає зміну значення всередині однієї концептуальної сфери, а семантичне перенесення охоплює семантичні інновації на основі взаємодії різних почуттєвих сфер [4, с. 43]. У рамках семантичного зсуву виділяється семантичне переосмислення на основі розширення і зміщення. Розширення значення є аналогом індукції і відповідає спрямуванню думки від конкретного до абстрактного. У сфері прикметника *білий* це явище відбувається на основі актуалізації значення «світлий»: *Заступила чорна хмара та* ***білую*** *хмару* [8, с. 44]. До цієї ж групи відносимо актуалізацію семи «той, що продукує / відбиває світло, сяє»: *Собор Мазепин сяє,* ***біліє****, Батька Богдана могила мріє, Київським шляхом верби похилі Три братні давні могили вкрили* [8, с. 41]. Зміщення семантики реалізується також у моделі, в якій КП набуває додаткового значення «пустота»: *Надувся вітер; як повіє –Нема нічого: скрізь* ***біліє****...* [7, с. 105].

У межах семантичного перенесення реалізуються два способи семантичних змін: метонімія і метафора. При переосмисленні узуальних значень продуктивним виявляється механізм метонімії, об'єктивований у поезії Т. Шевченка такими моделями: 1. Колір – характеристика людини за кольором одягу: *В таку пору під горою, Біля того гаю, що чорніє над водою, Щось* ***біле*** *блукає* [7, с. 73]; 2. Колір – характеристика людини за кольором шкіри + меліорація (додаткове позитивне значення «гарний», «молодий», «пещений»): *Карі оченята,* ***Біле*** *личко червоніє – Не довго, дівчата* [7, с. 114]; 3. Колір – характеристика людини за кольором шкіри + пейорація. Негативний конотативний елемент проявляється у «нездоровому» кольорі шкіри. Навіть якщо зазвичай нормальна шкіра здорової людини характеризується як «біла», то все ж паралельно існує лексема «зблiднути», тобто набрати неприродного білого кольору: *І на тілі, на княжім білім, помарнілім, Омию кров суху, отру Глибокії, тяжкії рани* [7, с. 342]. 4. Колір – характеристика птаха за кольором пір'я: *Схопилися,* ***білесенькі****, І в ліс полетіли* [7, с. 318]; 5. Колір – характеристика будівлі і місць проживання за кольором: *І досі сниться: під горою Меж вербами та над водою* ***Біленька*** *хаточка* [8, с. 233*], Близнят в Бендерах привела. У* ***білих*** *Яссах колихала, У Дунаєві скупала* [8, с. 270];

6. Колір – характеристика простору за ознакою «наявність снігу»: *Реве, свище заверюха. По лісу завило; Як же море,* ***біле*** *поле Снігом покотилось* [7, с. 105]; 7. Колір – характеристика часу за ознакою «наявність снігу»: *Знову забіліла Зима* ***біла*** [8, с. 296].

Зорова метафора розвивається на основі подібності ознак при їх візуальному сприйнятті. Метафоричний перенос здійснюється на основі подібності ознак, що сприймаються певним рецептором, і може мати кількаступеневу структуру, поєднуючи різні асоціативні паралелі. Словосполучення «білий світ», колористичне в своїй основі, у ході семантичної трансформації актуалізувало і спаяло семи «наявність світла» і «широта, необмеженість»*: Чи винен той голуб, що сокіл убив? Сумує, воркує,* ***білим світом*** *нудить, Літає, шукає, дума – заблудив* [7, с. 74].

Хоч білий колір є порівняно звичним і доступним для безпосереднього перцептивного сприйняття і діяльності – є предмети білого кольору, є відомі реалії,

які здатні в процесі людської діяльності надати певному об'єкту білого кольору, такі як вапно, попіл та ін., історично удосконалились технології вибілювання, все ж процес надання чомусь білого кольору є досить трудомістким і непростим. Вірогідно, це спричинило актуалізацію семи «багатий», «заможний» у значенні слова «білий». Вона дещо прихована у стереотипній сполуці *біла сорочка*, але саме використання конструкції свідчить про існування іншої, «не-білої» форми одягу, адже часто синтагматичними сусідами сполуки є лексеми «тонка», «свято», «неділя». Більш виразно значення «багатий» проявляється у поєднаннях прикметника «білий» з іменником «палати», що теж має сему «багатий»: *Я виросла, викохалась У* ***білих*** *палатах* [7, с. 373]; *Тяжко дітей годувати У безверхій хаті, А ще гірше старітися У* ***білих*** *палатах* [7, с. 331].

Дієслово більш абстрактне, ніж ім'я, тому колірна ознака, виражена дієсловом, набуває динамічності, процесуальності, поєднуючи ознаку з такими категоріями, як час і простір. Об'єктивація семантики білого реалізована у поезії Т. Шевченка двома основними формами *біліти* і *обілити*, що виявлять здатність дієслова як частини мови репрезентувати і статичну, і динамічну властивості. У лексемах з суфіксом *-і-* реалізовано процес сприймання ознаки, колір предмета проявляється і визначається спостерігачем як властивість цього предмета, незалежна від дії людини: *Цвітуть сади,* ***біліють*** *хати, А на горі стоять палати, Неначе диво* [7, с. 25]. Передати колірну ознаку в динамічному аспекті дозволяє зв'язок лексичного значення дієслова з семантикою виду: *Мороз лютує, аж скрипить, Луна червона* ***побіліла****, І сторож боязно кричить, Щоб злого пана не збудить* [7, с. 105].

На відміну від прикметника, дієслово здатне визначити колірну ознаку не як природно закладену, а як рису набуту, змінну, залежну від дії зовнішнього фактора. Контексти з дієсловом *біліти* визначають коло чинників, які коригують процес зміни кольору предмета, серед яких, зокрема, сніг: *Знову* ***забіліла*** *Зима біла* [8, с. 296]; цвіт: *Весна, садочки зацвіли; Неначе полотном укриті, Росою Божою умиті,* ***Біліють*** [8, с. 156]; вік: *Ви в наймах виросли чужії, У наймах коси* ***побіліють,*** *У наймах, сестри, й умрете!* [8, с. 223]; страх: *Затрусились,* ***побіліли,*** *Мовчки озирали Мученика* [7, с. 293].

До другої групи дієслів належать форми з суфіксом *-и-*, які визначають колірну ознаку як результат дії людини: *Може, вернеться з-за світа В пустку зимовати, Хоч всередині* ***обілить*** *Горілую хату* [7, с. 283].

Прихильники визначення ознаки як риси, притаманної предмету, який і визначає характеристику ознаки, роблять спроби виявити предметний, реально існуючий еталон цієї ознаки. У сучасних мовах семантичний компонент «еталон» виділяють у всіх назвах кольору на основі моделі «колір такий самий, як…» [1, с. 247], проте стосовно «білого» А. Вежбицька акцентує на зв'язку «макро-білого» зі світлом, сонцем і вогнем і включає до семантичного поля білого такі ознаки, як блиск і світіння [1, с. 242]. Залежність білого кольору від сонячного світла, що виявляється в описаних вище метонімічних моделях, підтверджується українським мовним матеріалом. Разом з тим прототипиі еталони як їх найбільш яскраві предметні репрезентатори є явищем змінним, залежним від людського досвіду, рівня економічного розвитку та багатьох інших факторів. Сучасні мовознавчі дослідження

акцентують на можливості існування декількох потенційних фокусів, інколи семантично і тематично далеких один від одного. Еталон часто проявляється у порівняннях. Між об'єктом порівняння і об'єктом, що презентує його ознаку, в свідомості мовця встановлюються відношення «мета – джерело» детально описані Дж. Лакоффом на матеріалі метафори [3]. У творах Т. Шевченка основні характеристики білого кольору випливали із асоцій зі снігом і отримали формальну реалізацію в авторському новотворі *снігоцвіт*: *А дівчата заквітчались І почали звати Лілеєю-**снігоцвітом**; І я процвітати Стала в гаї, і в теплиці, І в білих палатах* [7, с. 375] та виявились у семантиці відад'єктивних дієслів.

Отже, КП «білий» належить до базових в українській мові за всіма основними критеріями – частотністю використання, здатністю реалізуватися у різних словотвірних варіантах і проявлятися у широкому колі референтів, формувати метонімічні моделі, об'єктивувати прямі і образно-символічні значення. Взірцеві ознаки білого кольору закодовані в свідомості українців в аналогійних зв'язках зі снігом.

Висновки. Прототип – явище змінне, тому в подальших дослідженнях плануємо виявити, як розвинулися реалізації і прототипні референції в сучасній українській мові. Текстові студії потребують експериментальних підтверджень, психологічних екскурсів тощо, поєднання яких дасть певні підстави сформувати когнітивні підходи дослідження в царині кольористики.

Список літератури

1. Вежбицкая А. Обозначения цвета и универсалии зрительного восприятия / Анна Вежбицкая // Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1996. – С. 231-291.
2. Демьянков В. З. Теория прототипов в семантике и прагматике языка / В. З. Демьянков // Структуры представления знаний в языке / [отв. редактор Е. С. Кудрякова]. – М.: Российская академия наук, Ин-т науч. информации по общественным наукам, 1994. – С. 32-86.
3. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
4. Лапшина М. Н. Семантическая эволюция английского слова (изучение лексики в когнитивном аспекте) / М. Н. Лапшина. – СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1998. – 220 с.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – 716 с.
6. Слухай Н. В. Вербалізація сенсорних прототипів у поетичній творчості Тараса Шевченка: колір і звук / Н. В. Слухай // Шевченкознавчі студії: збірник наукових праць. – Вип. 14. – К.: КНУ, 2011. – С. 87-96.
7. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. / [редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін.]. – К.: Наук. думка, 2001. – Т. 1.: Поезія 1837-1847 / [перед. слово І. М. Дзюби, М. Г. Жулинського]. – 784 с.
8. Шевченко Т. Повне зібрання творів: у 12 т. / [редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін.]. – К.: Наук. думка, 2001. – Т. 1.: Поезія 1837-1847 / [перед. слово І. М. Дзюби, М. Г. Жулинського]. – 784 с.
9. Шрамм А. Н. Очерки по семантике качественных прилагательных (на материале современного русского языка): [монография] / А. Н. Шрамм. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1979. – 134 с.
10. Berlin B. Basic color terms: their universality and evolution / B. Berlin, P. Kaj – Berkelay, 1969. – 234 p.

Парасин Н. Д. **Идиостилевые характеристики цветообозначений в аспекте теории прототипов** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.336-342.

В статье проанализированы формы обозначения белого цвета в поэзии Т. Шевченко в аспекте теории прототипов. Сделана попытка определить прототипичные характеристики белого цвета как совокупности определенных признаков и выявить формы эталонных ассоциаций цветообозначения «белый».

***Ключевые слова*:** прототип, цвет, поэзия Т. Шевченко.

Parasin N. **The idiostyle characteristics of colorsnominations in the aspect of theory prototypes** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.336-342.

In article forms of a designation of white colour in Shevchenko's poetry in aspect of the theory of prototypes are analysed. Attempt to define prototypical characteristics of white colour as sets of certain signs is made and to reveal forms of reference associations of "white".

Key words: prototype, color, poetry of Shevchenko.

Поступила до редакції 06.10.2011 р.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.343-346.

УДК 81'25

ТЕКСТИНГ – ОСОБЫЙ ЯЗЫК SMS В РЕЧЕВОЙ ИНТЕРАКЦИИ

Переломов А. Ю.

Сумский государственный университет, г. Сумы

В статье предлагается рассмотрение специфического языка, используемого для общения посредством смс-сообщений, известного под названием текстинг. Автор анализирует лингвостилистические параметры данного коммуникативного феномена, а также особенности функционирования его вариаций в различных языках и культурах.

Ключевые слова: коммуникация, текстинг, SMS-коммуникация, речевая интеракция, Интернет.

Постановка проблемы. Культуры созданы из коммуникационных процессов, а все формы коммуникации, как утверждают Ролан Барт и Жан Бодрийяр, основаны на производстве и потреблении знаков. Не существует разделения между реальностью и символическим отображением.

В начале 21 века человечество стало свидетелем и непосредственным участником коммуникативной революции. Все человечество ощутило на себе трансформацию коммуникативных канонов как следствие расширения информационных технологий и появления новых видов коммуникации.

Цель статьи – проанализировать лингвостилистические параметры текстинга, а также особенности функционирования его вариаций в различных языках и культурах.

Развитие сети Интернет и появление мобильной связи стали причиной возникновения так называемого «текстинга», хотя в действительности он стал всего лишь предшественником более глубоких изменений, которые ожидаются в грядущем десятилетии.

Текст-месседжинг, также известный как текстинг – это обмен короткими письменными сообщениями между мобильными телефонами в сотовых сетях

Текстинг, как язык SMS, распространился во многих странах Европы, Америки и Азии. Впрочем, правильнее называть его не языком, а лишь одним из вариантов кодификации. Текстинг представляет собой набор общепринятых сокращений, что позволяет в минимуме символов передать максимум содержания. Сокращение слов и устойчивых выражений может основываться как на схожем звучании начального слова (thx – thanks – «спасибо»), так и на чистой аббревиации (omg – oh my god – «Боже мой»).

Когда и где возник текстинг, сказать трудно. Можно лишь достаточно точно назвать причины его появления. Несмотря на то, что текстинг считается языком SMS, его зарождение началось в Интернете. Именно здесь в чатах и мессенджерах возник его прообраз. Сначала для выражения эмоций стали употребляться

смайлики. Затем общение в чате и icq потребовало от пользователей значительно увеличить скорость набора – так появились первые сокращения.

Когда же широкое распространение получила мобильная связь, то у текстинга появилось еще и экономическое обоснование. Основными сторонниками текстинга стали подростки. Дорогие голосовые звонки вынудили их активно использовать текстовые сообщения размером до 160 символов. Понятно, что такая лимитация символов заставила людей прибегнуть к сокращениям.

Появление новых функций мобильных телефонов вводит в наш язык (в контексте мобильной связи) такие понятия, как полифония, встроенная камера, пиксель, различные аббревиатуры: GPRS, GPS, SMS, WIFI, WAP, USB и т д. Срабатывает закон экономии языка. Это экономия языковых и слуховых усилий и сокращение фразы до понятной. Это необходимо для передачи большего объема информации без перегрузки текста. Адаптация иноязычных терминов под наш речевой аппарат и наша речь, закон языковой компрессии, различные способы словообразования (добавление приставок и суффиксов), другие стилистические приемы, нарушения любых языковых норм преображают мобильную терминологию. В результате мы часто слышим: «же-пе-э-рэс» вместо правильно произнесенной аббревиатуры «джи-пи-ар-эс» (GPRS); «Контент» – транслитерация английского «content» (содержание).

Интернет коммуникация дала колоссальный импульс качественно новым измерениям в человеческом общении. Явным признаком компьютерного общения является коммуникация в актуальной и виртуальной среде. Все это составляет дискурсивное пространство – набор коммуникативных единиц (коммуниканем), т.е. законченных и незаконченных, больших и маленьких, диалогических и монологический, устных и письменных высказываний.

Наступает время мобильных устройств. В настоящее время мобильные устройства обретают всё большую популярность, постепенно вытесняя персональные компьютеры из сегмента коммуникационных устройств. Появление современных телефонов с интегрированными коммуникационными интернет-сервисами, большое количество мобильных Интернет устройств, активное внедрение беспроводного Интернета, тенденция к миниатюризации компьютеров (широкая популярность планшетов, нетбуков) все это «отрывает» пользователя от персонального (стационарного) компьютера в качестве посредника между Интернетом и коммуникантами. Интернет-коммуникация становится динамическим процессом, благодаря вышеупомянутым факторам может происходить где угодно (где присутствует покрытие связи).

Владелец современного мобильного телефона или планшета, постоянно находится в режиме «он-лайн». Сравнивая мобильный телефон 5-летней давности с современным, сразу видно, насколько востребованной становится именно мобильная коммуникация.

Ни для кого не секрет, что в текстинге превалирует именно английский язык, что, впрочем, не вызывает удивление, ведь именно он стал базовым в развитии преимущественно всех информационных технологий. Поэтому именно английский

язык подвергся наиболее интенсивному влиянию данного феномена. Фактически именно в этом языке и зародился сам текстинг.

Маленькая телефонная клавиатура вызвала целый ряд письменных адаптаций, как, например, во фразе «txt msg». Использование так называемого «КэмэлКейс» (англ. CamelCase), когда каждая часть составного слова или предложения пишется с большой буквы. Например: "LaBelle", BackColor, "McDonald's", или "iPod". [1]

Несмотря на преобладающее влияние английского языка, развитие текстинга наблюдается также в среде других языков. Поскольку для некоторых языков, в частности для кириллицы, ограничение по символам ещё больше, чем в английском (70 знаков).

Для увеличения количества информации в сообщении, которые ограничены 70 символами кириллицей и 160 латиницей, используют транслитерацию, конверсию систем письма, при которой каждый графический элемент (знак) одной системы письма представляется графическим элементом другой системы письма. Этот процесс называется романизация [2]

В текстинге исчезают диакритические знаки, которые присущи некоторым языкам, например, польскому или французскому, вместо них используются буквосочетания или цифры. Чешский алфавит, например, содержит буквы č, ě, š, и ž. Диакритические знаки в этих буквах почти всегда опускаются при наборе текстовых сообщений в Чехии, таким образом, вместо них люди пишут c, e, s, и z. Контекст сообщения, передаваемый получателю, как правило, достаточно чёткий, что делается с целью исключения двузначности и неточного понимания передаваемого смысла.

Набирая смс или чат-сообщения коммуниканты часто прибегают к подмене слов цифрами. Например, английское for заменяется на 4, поскольку данная цифра является омофоном с английским словом. В русском языке цифры могут заменять некоторые буквы, например, «1» для «I» или «И», «3» для буквы «З», «4» для «Ч» и т.д. Очень часто встречается примеры текстинга, где гласные буквы в слове попросту отсутствуют, зачастую это те слова, значение которых не трудно распознать даже без гласных букв. (Например, англ. «txt msg» или «XLNt»).

Вот несколько примеров слов, переведённых на язык текстинга: date – d8, easy – EZ, before – B4, laugh out loud – LOL, love – luv, Пушкин – 17yIIIkuH, что – 4то, жёлтый – *елтый, позвони – no3BoHu и т.д.

Акронимы – это формы аббревиаций, где первая буква слова в фразе замещает всё слово. Не удивительно, что этот способ сокращения длины слова стал очень популярен в среде чатов и смс. И действительно, общепринятые буквенные комбинации, в которые подчас может быть закодировано целое предложение, очень экономно расходуют время коммуниканта и объём сообщения, таким образом, количество информации, переданное за единицу времени, увеличивается в несколько раз. Акронимы стали очень популярны, поскольку они представляют быстрый способ общения в пределах группы индивидов. Несмотря на то, что процесс генерации собственных акронимов может быть творческим, важно помнить, что не все аббревиации являются акронимами, некоторые из них – просто

[1] http://en.wikipedia.org/wiki/CamelCase
[2] http://ru.wikipedia.org/wiki/Транслитерация

сокращения. Некоторые примеры акронимов «AFAIC» – As Far As I Concerned, «ASAP» – As Soon As Possible, «CUL8R» – See You Later.

Некоторые коммуниканты также могут использовать специальные цифровые коды отсылая друг другу сообщения, состоящие из нескольких цифр. Например 74 означает «Перезвони мне срочно», а если на телефоне появилось SMS с цифрами 89, значит, собеседник направляется домой. Недостаток в том, что не всем абонентам можно рассылать такие шифровки, а лишь тем, с кем есть коммуникативная конвенция.

В отсутствие прямого визуального контакта, когда коммуникант не в состоянии фиксировать тембр голоса, телодвижения, а также множество других паралингвистических компонентов коммуникации, очень непросто выражать свои эмоции «письменно». Именно поэтому широкую популярность завоевали смайлы (эмотиконы, англ. emoticon – emotion+icon). Эмотикон – символ, группа символов, или небольшой рисунок, вставляемые в текст для выражения эмоций: (☺, ☹,:-D). Обычно они используются при общении через сеть Интернет (sms, чаты, Интернет-форумы). Самый распространенный смайл, давший название всей группе – «улыбка» –:**)**. Образуется сочетанием двоеточия и закрывающей скобки.

Развитие высокоскоростных сетей передачи данных теперь может обеспечивать мобильную аудиовизуальную коммуникацию. Вообще, сама коммуникация становится одним из важнейших элементов жизни человека. Попробовав однажды, он уже не может заставить себя отказаться от мобильной коммуникации. Человечество стремительными темпами погружается в реальную виртуальность, которая видоизменяет пространство и время – фундаментальные измерения человеческой жизни. Время стирается в новой коммуникационной системе: прошлое, настоящее и будущее можно программировать так, чтобы они взаимодействовали друг с другом в одном и том же сообщении. Материальным фундаментом новой культуры есть пространство потоков и вневременное время.

Переломов А. Ю. **Текстинг – особлива мова sms у мовленнєвій інтеракції** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.343-346.

У статті пропонується розгляд специфічної мови, яка використовується для спілкування за допомогою смс-повідомлень, відомої під назвою текстинг. Автор аналізує лінгвостилістичні параметри даного комунікативного феномену, а також особливості функціонування його варіацій в різних мовах та культурах.

Ключові слова: комунікація, текстинг, SMS-комунікація, мовна інтеракція, Інтернет.

Perelomov A. **Texting as a special sms-language in speech interaction** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.343-346.

The article offers a review of the specific language, used for interaction, within the sms-messages, known as texting. The author analyzes linguostilistic parameters of this communicative phenomenon and the peculiarities of its variations in different languages and cultures as well.

Key words: communication, texting, SMS-communication, speech interaction, Internet.

Поступила в редакцию 09.10.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.347-351.

УДК 811.161.1'371

СИНЕСТЕЗИЯ ПРИЗНАКОВ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ

Петрова Л. А.

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова, г. Одесса

В статье рассматривается проблема эстетического освоения объектов и их репрезентации в языковом сознании. Анализируется явление синестезии признаков в художественном тексте как прием образного воплощения авторских интенций на уровне семной организации слова.

Ключевые слова: парадигма, синестезия, перцептивный признак, художественное значение.

Постановка проблемы. В психологии под синестезией понимают такое слияние качеств различных сфер чувствительности, при котором качества одной модальности переносятся на другую, например, при цветном слухе перенесение качества зрительной сферы на слуховую. С точки зрения лингвистики синестезия – это употребление слова, значение которого связано с одним органом чувств, в значении, относящемся к другому органу чувств.

Когнитивная лингвистика позволяет выявить закономерности языковой системы с позиций их обусловленности когнитивными способами осмысления онтологических ситуаций, увидеть внутреннее единство лексико-фразеологической и синтаксической системы языка, детерминированное мировоззренческими и культурными факторами. Вследствие этого семантико-прагматические исследования языковых единиц выходят на новый уровень. Как отмечает Л. В. Лаенко, «в настоящее время психологи пришли к общему мнению относительно гибкости форм репрезентации информации. Вопрос состоит лишь в том, в каких условиях какие формы ментальных репрезентаций предпочитают носители языка для оперирования ими в различных видах своей деятельности, в том числе и вербальной, что в результате приводит к формированию ментального образа, понятия об объекте внешнего мира [3, с. 38].

Цель предлагаемого исследования – рассмотреть явление синестезии с точки зрения функционального наполнения в художественном произведении.

Использование в художественной речи той или иной лексемы вызывает в сознании языковой личности непроизвольно всплывающие ассоциации. За каждым словом закреплено не только определенное значение, но и многомерная система связей (звуковые, ситуационные, понятийные и т. д.). Поэтому нередко понимание смысла выступает как результат синергетического процесса смыслопорождения, представленного вербально, в котором лексемы не реализуют некое абстрактное системное значение, а фиксируют актуальные субъективные авторские смыслы с помощью конвенциональных семиотических единиц (о психологических основах синергетики языка см., например, в работах Н. Ф. Алефиренко [1], И. А. Герман, В. А. Пищальниковой [2]).

В этом плане показательно формирование художественного значения имени прилагательного *великосветский* ‘*устар*. Свойственный, принадлежащий высшему обществу, так называемому большому свету’. М. М. Зощенко использует данную лексему в нескольких словосочетаниях: *великосветская фамилия, великосветское приключение, великосветская история*. В первом случае адъектив реализует узуальное значение (*Я говорю: – Раньше я, может, хотел сохранить <тайну клада>, но теперича нет, поскольку со мной допущено недоверие со стороны этой* ***великосветской фамилии***), которое затем трансформируется под влиянием авторских интенций: *Ну, да обо мне речь никакая, – очень я даже посторонний человек в жизни. Но только случилось со мной* ***великосветское приключение****, и пошла оттого моя жизнь в разные стороны****,*** *все равно как вода, скажем, в руке – через пальцы, да и нет ее…*

Вот какая ***великосветская история*** *произошла со мной. И через нее моя жизнь пошла в разные стороны, и через нее я докатился до тюрьмы и сумы и много путешествовал* (Зощенко, Рассказы Назара Ильича, господина Синебрюхова).

Доминантные семы ‘принадлежащий’, ‘высшему обществу’ определяют круг ассоциативных рядов, в которые входят единицы, имеющие в семантической структуре положительные коннотативные компоненты. Однако в тексте эти ассоциации разрушаются. Чтобы понять причину деструктивного процесса, также следует обратиться к информации лингвокультурологического характера. Известно, что после революции члены дворянских семей (заметим, что лексема *фамилия* употреблена в данном случае в устаревшем значении ‘семья, члены семьи’) подвергались гонениям. Поэтому все, что было связано с ними, имело отрицательные качества. На уровне текста негативность денотативной ситуации эксплицирована повтором *жизнь пошла в разные стороны*, сравнением *жизнь, как вода в руке – через пальцы, да и нет ее*, и стилистически трансформированным фразеологизмом *докатился до тюрьмы и сумы*. Появляются новые смысловые связи, которые обусловливают изменение коннотативного микрокомпонента в значении прилагательного *великосветский*.

Любые изменения семной структуры лексического значения в речи обусловлены системой внутрисловных отношений. Эстетическая значимость того или иного речевого варианта базируется на отношениях между лексико-семантическими вариантами. Это позволяет автору актуализировать смысл слова с опорой на всю парадигму. Так, оценочная функция прилагательного *сладкий* ‘*перен*. Умильный, приторно-угодливый’ реализуется следующим образом: *Но мгновение спустя Липутин опять вскочил на эстраду. На губах его была* ***самая сладчайшая*** *из всегдашних его улыбок, обыкновенно напоминающая уксус с сахаром, а в руках листок почтовой бумаги… – Я прочту-с, с позволения публики, – покривился опять Липутин все с тою же* ***сахарною*** *улыбкой* (Достоевский, Бесы). Переносное значение сформировано на базе прямого ‘имеющий приятный вкус, свойственный сахару, меду и т. п.’, что позволило актуализировать сему ‘сахар’. Однако задача автора заключалась в том, чтобы создать сатирический образ человека в его противоречивых устремлениях: с одной стороны, чрезмерная угодливость, с другой, – желание навредить и невозможность скрыть это от окружающих. Отсюда сочетание «уксус с сахаром». Далее сема ‘приторно-угодливый’ усиливается за счет использования уже производного прилагательного: «*с тою же сахарною улыбкой*». Воплощение авторских интенций мотивирует использование семантико-

грамматической девиации *самая сладчайшая*. Неуместность грамматической тавтологии и семантической градации признака у прилагательного *сладкий* снимаются глубинным идейно-эстетическим содержанием художественного образа.

Иной эстетический смысл заключен в этом же прилагательном у Н. А. Тэффи: *А Варвара говорила прерывистым бредовым голосом: – Милые вы мои! Все вы!* ***Сладко****-то как. Господи! Сенюшка! К Тихону бы Задонскому далече, далече пешком бы… Небо-то како милое…* ***Сладкое*** *небо, светлое…* (Тэффи, Соловки). В контексте адъектив реализуется в эстетически значимом синонимическом ряду *милое – сладкое – светлое*. Описание душевного состояния героини, очистившей себя молитвой в далеком монастыре на Соловках, связывается с чувством радости, блаженного счастья. Поэтому окружающее воспринимается в светлых тонах, наполнено сиянием и теплом. В семантической структуре прилагательного произошли изменения: приятный вкус, свойственный сахару, ассоциируется с ощущениями от жизненных благ и воспринимается как «вкус» восхищения, радости жизни. Небо как символ места, где обитают ангелы и Бог как самое разумное начало, несет живительную силу воскрешения, обновления души. Семантическую структуру с наведенными семами реализует и наречие *сладко*, передающее состояние героини.

Особенности художественной интерпретации прилагательного *сладкий* ‘приятный, доставляющий удовольствие, наслаждение’ дополняются синтагматическими и эпидигматическими характеристиками:

Сладкая надежда (*– Скорбь об утрате ваших почтенных родителей смешивается в моей душе со сладкой надеждой быть вам чем-нибудь полезным и принять на свою грудь направленные на вас удары злобной интриги и происки вра... – Покатайте меня на автомобиле, – сказала девушка, щуря на Химикова глаза* [Аверченко, Страшный человек]);

Сладкая дрожь (*Дальше было так: соседка уронила футляр от бинокля – Петухов его поднял; соседка внимательно посмотрела на Петухова – он внутренно задрожал сладкой дрожью…* [Аверченко, Петухов]);

Сладкий ужас (*Жена очень гордилась Василием, и талант его вызывал в ней сладкий, благоговейный ужас* [Аверченко, История одного рассказа]. *Теперь встанем в тот угол. У, как здесь темно и прохладно. Все это напоминает мне милую, старую сказку... И жутко... и сладко* [Тэффи, Забытый путь]);

Сладкие воспоминания (*Оба старика поникают головами… Потом один из них снова распускает белые паруса сладких воспоминаний и несется в быстрой чудесной лодке, убаюкиваемый – все назад, назад, назад…* [Аверченко, Осколки разбитого вдребезги]);

Сладкие муки (*Вы спросите, почему не догадалась она просто-напросто вышвырнуть за окно крахмальную дрянь? Она не могла. Это не странно. Все психиатры знают, что для нервных и слабосильных людей некоторые страдания, несмотря на всю мучительность их, становятся необходимыми. И не променяют они эту сладкую муку на здоровое спокойствие ни за что на свете* [Тэффи, Жизнь и воротник]. *Так хотелось ему заплакать с тихою сладкою мукой. И не знал, как быть. Вся душа расширилась и ждала* [Тэффи, Троицын день]);

Сладкая тоска (*Рахатова закрыла глаза. «Что же это? – спрашивала она свою сладкую тоску. – Неужели я заплачу? Да что же это? Нет… Это просто от усталости. Истерика, истерика, истерика!»* [Тэффи, Сердце]);

Сладкий туман в сердце (*Сладкий туман начинается у меня от сердца, идет и разливается по всему телу* [Романов, Осень]);

Сладкая жизнь («*Как чудесно все на свете, – думал Сысоев, сидя снова на полу амбарчика. – Как чудесна и сладка наша земная жизнь. Вот птица – я даже имени-то ее не знаю, и не видал ее, может, никогда, а она живет и вот ссорится и сердится, и все, как мы… Мало мы знаем нашу землю! Оттого и уходить с нее так трудно. Чувствует человек, что не взял, не вобрал в душу данного ему Богом сокровища, и тоскует душа его неполная, несытая*» [Тэффи, Поручик Каспар]).

Сладко мучиться («*Добрые мы! – думал Гриша. – Как хорошо, что мы такие добрые! Всего ему дали! Пирога дали, пять копеек денег!» И от жалости и любви к бедному неживому так сладко мучилась и тосковала душа* [Тэффи, Неживой зверь]);

Сладко хотеть (*Была радость уходить в полисадник с книжкой Л. Толстого в тисненом переплете. И вслух читать <···> И каждый раз слова «мучений и блаженства» захватывали дух и сладко хотелось плакать* [Тэффи, Книга июнь]).

Художественное значение прилагательного *сдобный* с оценочной характеристикой также связывается с эстетической значимостью антонимической пары *сладкий* ‘*перен*. Приятный на слух (о голосе, звуках)’ – *сахарный* ‘*перен*. Слащавый, приторный, умильный’ → *сдобный*: – *Я с самого начала поняла, что он растяпа, – пела* ***сдобным голосом*** *кухарка* [Тэффи, Выслужился], – *Раз счетчик общий, – говорил он с* ***неприятной сдобностью в голосе****, – то в общих интересах, чтоб свет без надобности не горел* [Ильф, Разбитая скрижаль]. В языковой системе прилагательное *сдобный* фиксируется в двух значениях: 1. Приготовленный на молоке, масле, яйцах и т.п. (о тесте и изделиях из него); 2. *перен. Разг. шутл.* Пухлый, полный, пышный (о человеке, его теле). Денотативные признаки, характеризующие сдобное тесто как сладкое, позволяют соотнести это понятие с переносным значением прилагательного *сахарный*, используемого применительно к голосу. Возникают ассоциативные семы ‘слащавый’, ‘приторный’, ‘неприятный’.

Вспомним речевую характеристику Петра Верховенского: *Говорит он <Петр Степанович> скоро, торопливо, но в то же время самоуверенно, и не лезет за словом в карман. Его мысли спокойны, несмотря на торопливый вид, отчетливы и окончательны, – и это особенно выдается. Выговор у него удивительно ясен;* ***слова его сыплются, как ровные, крупные зернушки, всегда подобранные и всегда готовые к вашим услугам****. Сначала это вам нравится, но потом станет противно, и именно от этого слишком уже ясного выговора, от этого* ***бисера вечно готовых слов****. Вам как-то начинает представляться, что язык у него во рту, должно быть, какой-нибудь особенной формы, какой-нибудь необыкновенно длинный и тонкий, ужасно красный и с чрезвычайно вострым, беспрерывно и невольно вертящимся кончиком. … – Это необходимо, необходимо, –* ***сыпал он своим бисером*** *Варваре Петровне... – Вещь короткая; даже, если хотите, по-настоящему это и не анекдот, –* ***посыпался бисер*** (Достоевский, Бесы). Художественное мастерство Ф. М. Достоевского демонстрирует уникальность языковых преобразований, позволяющих выявить эстетическую значимость системных отношений. Существительное *бисер* в тезаурусе языка имеет значение ‘маленькие зерна из стекла и т. п., бусинки со сквозным отверстием для продевания нитки’. Описывая речь персонажа, автор нанизывает ее характеристики, углубляя ассоциативные связи, возникающие в тексте. Сравнение слов с ровными, крупными зернышками сначала располагает к положительному восприятию, так как соотносится с

четкостью, правильностью речи как ее нормативными свойствами. Этому способствует и уменьшительно-ласкательная форма существительного. Но оказывается, что эти слова уже давно приготовлены, не естественны. Они могут быть нанизаны так же, как бисер, и рассыпаться, как стекло, при первом неудачном прикосновении. Далее автор усиливает негативное восприятие. В семантической структуре существительного *бисер* присутствует периферийная сема орудийности ‘продевание нитки при помощи иглы’. Эта сема актуализируется в тексте, однако транспонируется в существительное *язык*, который ассоциируется сначала с иглой (*длинный, тонкий*), а затем с жалом («*с чрезвычайно острым, беспрерывно и невольно вертящимся кончиком*»). Созданный образ становится центральным и возникает при каждой актуализации существительного *бисер*: *сыпал он своим бисером, посыпался бисер.*

Выводы. Таким образом, синестезия признаков в контексте художественного произведения не ограничивается сферой перцептивного восприятия конкретных предметов. Использование данного приема в области абстрактных понятий репрезентирует эстетическое осмысление объектов номинации в языковом сознании творческой личности.

Список литературы

1. Алефиренко Н.Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры: [монография] / Н. Ф. Алефиренко. – М.: Гнозис, 2002. – 394 с.
2. Герман И. А. Введение в лингвосинергетику / И. А. Герман, В. А. Пищальникова. – Барнаул: Изд-во АГУ, 1999. – 130 с.
3. Лаенко Л. В. Перцептивный признак как объект номинации: дис. на соискание уч. степени докт. филол. наук: специальность 10.02.01 «Русский язык» / Л. В. Лаенко. – Воронеж, 2005. – 430 с.
4. Лосев А.Ф. Диалектика творческого акта (Краткий очерк) / А. Ф. Лосев // Контекст. 1981. Литературно-теоретическое исследование. – М.: Наука, 1982. – С. 48-78.
5. Мартынов В. В. Основы семантического кодирования: Опыт представления и преобразования знаний / В. В. Мартынов. – Минск: ЕГУ, 2001. – 138 с.

Петрова Л. О. **Сінестезія ознаків в художньому тексті** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.347-351.

У статті описується проблема естетичного освоєння об'єктів та їх репрезентації в мовної свідомості. Аналізуються явища синестезії ознак у художньому тексті як спосіб образного втілення авторських інтенцій на рівні семної організації слова.

Ключові слова: парадигма, сінестезія, перцептивна ознака, художнє значення.

Petrova L. **Synesthesia of attributes in artistic text** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.347-351.

The article is devoted to the problem of aesthetic development objects and their representations in linguistic consciousness. The phenomena of synesthesia as figurative translation of author’s intention at the sociable level of the word are analyzed.

Key words: paradigm, synesthesia, perceptual attribute, artistic meaning.

Поступила в редакцию 08.10.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.352-361.

УДК 81:008:159.942 (161.1)

КАТЕГОРИЗАЦИЯ ЭМОЦИЙ В НАИВНОЙ КАРТИНЕ МИРА КАК ОТРАЖЕНИЕ РУССКОЙ МЕНТАЛЬНОСТИ

Пименова М. В.

Кемеровский государственный университет, г. Кемерово

Эмоциональный опыт описывается в русском языке через ненауные категории *испытания, переживания, чувства, способности, состояния, претерпевания*. В статье обосновано, что категории *испытания* и *чувство* могут пересекаться и взаимдопонять друг друга. Выявлены и прокомментированы внутрикатегориальные классы *чувства* – чувство-состояние, чувство-сознание, чувство-ощущение, чувство-эмоция, чувство-отношение, чувство-этика, чувство-испытание / опыт.

Ключевые слова: категоризация эмоций, наивная картина мира, ненаучные категории *испытание* и *чувство*, внутрикатегориальные классы категории *чувства*.

Постановка проблемы. Язык отражает знания о мире, накопленные этносом за время своего существования. «Язык – это средство передачи мысли и как таковой выступает главным образом в виде своеобразной “упаковки”. Однако знания, используемые при его декодировании, отнюдь не ограничиваются знаниями о языке. В их число входят также знания о мире, социальном контексте высказываний, умение извлекать хранящуюся в памяти информацию, планировать и управлять дискурсом и многое другое. При этом ни один из типов знания не является более важным для процесса понимания, ни одному из них не отдается явное предпочтение» [4, с. 6]. Перед лингвистикой раскрывается перспектива открытия этапов в развитии культуры и языка определенного народа, т. е. картин мира разных эпох.

Актуальность исследования. В настоящее время когнитивная лингвистика сосредоточила свое внимание на решение таких основных проблем, как:

1. Структуры представления различных типов знаний, объективированных в языковых знаках (этим первоначально занималась гносеология – теория познания), и механизм извлечения из знаков знаний, т. е. правила интерпретации (когнитивная семантика и прагматика). Язык – плод человеческого ума, структура языка до известной степени показывает то, как «работает» ум. Психологический постулат «поведение человека детерминировано его знаниями» в когнитивной лингвистике превращается в постулат: языковое поведение человека детерминировано знаниями, где знания включают в себя не только эмпирические сведения, общефоновые знания (знания о мире), но и культурные знания, в том числе языковые знания (знания о мире, как это запечатлено в языке), знание языка (языковой системы).

2. Способы концептуальной организации знаний в процессах понимания и построения языковых сообщений. Результатом исследований в области

когнитологии явилось утверждение о неразрывной взаимосвязи ментальных процессов, т. е. понимание некоторой новой ситуации происходит через поиск в памяти знакомой ситуации, наиболее похожей на новую. Концептуализация представляет собой двухступенчатый процесс: восприятие (перцептивное выделение объекта познания) и сознание (наделение объекта познания смыслом).

3. Условия возникновения и развития языковых знаков и законы, регулирующие их функционирование. Структура языка отражает известные функциональные критерии, которые основаны на употреблении языка как коммуникативного инструмента.

4. Соотношение языковых знаков и культурных реалий, в них отраженных. Язык – средство общения между членами общества – отражает актуальные аспекты данной культуры. Структура языка является порождением двух важных факторов: внутреннего (ум говорящего) и внешнего (культура, общая с другими носителями языка). В структурах представления знаний аккумулируются национально-культурные коды, составляющие когнитивную основу языка.

5. Свойства категоризации в естественных языках (включая прототипичность, метафору и когнитивные модели). Категоризация человеческого опыта стала центральной проблемой в отечественной когнитивной лингвистике. Категоризация тесно связана со всеми когнитивными способностями человека, а также с разными компонентами когнитивной деятельности – памятью, воображением, вниманием и др. Категоризация воспринятого – важнейший способ упорядочить поступающую к человеку информацию. Категоризация есть важнейший способ образования концептуальных структур. Концептуальный анализ направлен на выявление концептов в их двоякой функции: 1) как оперативных единиц сознания и 2) как признаков референта языковых знаков, т. е. ментальных единиц, выраженных в языке.

6. Отношение между языком и мышлением (проблема использования языка как способа отражения мира, ограниченного имеющимися в распоряжении говорящего словами и грамматическими конструкциями). Некоторые исследования по когнитивной лингвистике пересекаются с исследованиями по функциональной грамматике, при этом функционалисты фокусируют свое внимание на взаимодействующих коммуникативных факторах, влияющих на структуру языка, когнитивисты сосредоточиваются на факторах ментальной деятельности.

7. Вопросы пограничной области между синтаксисом и семантикой (исходя из посылки, что значение имеют как лексические единицы, так и грамматические формы, и порядок слов в предложении).

8. Выявление и описание языковой картины мира и ее фрагментов, в том числе определение и интерпретация наивных (обыденных) представлений, сохранивших в языке реликты древних знаний. Особый интерес представляют метафоры, из-за их логической аномальности они считаются сохранившимся пережитком синкретизма мышления древних.

9. Взаимосвязь ментальности и концептуальной системы. Здесь актуально определение ментальности народа посредством описания концептуальных подсистем и всей концептуальной системы в целом. Особую ценность представляют собой сопоставительные исследования, позволяющие увидеть этноспецифику

ментальности носителей конкретного языка. Определить этноспецифику ментальности народа возможно двумя основными способами: обращаясь к данным одного языка в аспекте диахронии, а также в сопоставлении одного языка с другим. Особый интерес вызывают вопросы национально-специфических прототипов, категорий и культурных реалий. Национальная ментальность формируется конкретными факторами материальной среды бытования этноса (речь идет о природе и климате, пище, пейзаже, уровне природной и социальной адаптации в среде).

Анализ последних исследований. Существующая в науке классическая теория категорий не является когнитивной теорией потому, что в ней рассматриваются отношения между реалиями физического мира, без учета того, как человек осмысливает мир. «Когнитивные модели, включающие как часть классические категории, предназначены для того, чтобы выполнять значительно более скромную функцию, чем классические категории, – они должны помочь осмыслить ту часть опыта человека, которая ограничена человеком и воспринимается самим человеком» [3, с. 46].

Языковая категоризация носит черты «наивности». В этом проявляется особенность мышления носителей языка. «Наивность» языковой категоризации обусловлена такими особенностями архаичного мышления, как конкретность, синкретизм, антикаузальность, антропоцентризм и протеизм, неразличение субъекта и объекта действия (отсюда необходимость различения семантического и синтаксического субъекта и объекта), неразличение категорий сущности и явления, причины и следствия. В языковой категоризации возможно взаимопересечение тех или иных областей знания, плавное перетекание их составляющих из одной категории в другую (см. подробнее: [7, с. 177-187]).

Цель статьи – исследовать способы языковой категоризации эмоции.

Эмоциональных состояний великое множество; эти состояния в большинстве своем мимолетны, мгновенны. Лишь те, что отличаются длительностью и переживаются чаще других, получают отображение в языке. В языке закреплены слова, обозначающие наиболее частотные и повторяемые чувства, но они совсем не исчерпывают всей эмоциональной палитры человека.

Эмоциональный опыт описывается в русском языке через ненаучные категории **испытания**, **переживания**, **чувства**, **способности**, **состояния**, **претерпевания** (см. подробнее: [6, с. 141-143]).

Интересно, что заимствованные лексемы, обозначающие те или иные эмоции, обычно не включаются в эти категории по причине их чуждости русскому языковому сознанию, но они способны частично ассимилироваться, медленно и постепенно входя в национальную концептуальную систему (**чувство меланхолии/ сплина/ депрессии/ хандры/ экзальтации*; **испытать меланхолию/ сплин/ депрессию/ хандру/ экзальтацию*; **способен к меланхолии/ депрессии/ сплину/ хандре*; *пережить **меланхолию/ **сплин/ **хандру/ **экзальтацию*, но *способен к экзальтации*; *пережить депрессию*). Но полного вхождения заимствованных концептов в те или иные категории культуры ждать не приходится.

В основе познания мира через категории находятся когнитивные модели. Под *когнитивной моделью* понимается некоторый стереотипный образ, с помощью которого организуется опыт, знания о мире. Когнитивные модели, так или иначе реализованные в языковых знаках, обнаруживают относительную простоту структурных типов и представляют собой последовательную систему, построенную на универсальных законах. Посредством когнитивных моделей выявляются основные категории, характерные для донаучного познания мира. Такие категории формируют наивную картину мира народа.

Когнитивные модели (идеализированные модели мира), которые возможно выявить, проводя концептуальные исследования, помогают осмыслить те знания, ту часть неосознаваемого, автоматически воспроизводимого опыта, свойственного любому носителю языка. В каждом языке существуют особенности классификации реалий внешнего и внутреннего миров. Эти категориальные классификации обычно не совпадают с теми, которые принято называть научными классификациями.

Рассмотрим языковые категории эмоций, представленные в русской концептуальной системе. Такие категории воссоздают наивную картину когнитивных реликтов донаучного осмысления мира.

Некоторые эмоциональные состояния в русской концептуальной системе передаются категорией **претерпевания**. *Претерпеть* – значит «испытать, перенести, пережить что-либо тяжелое, неприятное» (*претерпеть обиду*). Когнитивная модель, находящаяся в основе этой категории, ‘временное сильное негативное эмоциональное состояние’. Эта категория немногочисленна по своему составу. В нее входят такие эмоции, как злоба, злость, мука (муки), обида, отвращение, раздражение, страдание, страх, ужас. Эта категория включает в себя эмоции, объединенные признаками ‘трудно переносимые, негативные психические состояния’. Вероятно, эта категория восходит к ритуальным практикам обрядов инициации.

Некоторая часть эмоций понимается как некое **состояние**, и когнитивная модель, позволяющая отнести ту или иную эмоцию к этому ряду, следующая: ‘настроение, расположение духа (обычно долговременное)’. Эта когнитивная модель реализуется в метафорах пространственного расположения человека внутри эмоции (*быть в восторженном состоянии; находиться в состоянии безразличия*), в атрибутивных привативных конструкциях (*беззаботное/ безмятежное состояние кого*) или номинативных конструкциях (*состояние апатии*). Среди эмоций этой категории *апатия, беззаботность, безмятежность, безразличие, беспокойство, бешенство, блаженство, веселье, вдохновение, взволнованность, влюбленность, возбуждение, возмущение, волнение, восторг, восхищение, гнев, горе, горесть, грусть, депрессия, досада, злость, изумление, испуг, ликование, любовь, недовольство, нежность, ненависть, неприязнь, обида, огорчение, ожесточенность, озабоченность, огорчение, отвращение, отчаяние, очарованность, паника, печаль, подавленность, покой, потрясение, радость, раздражение, расстройство, растроганность, растерянность, ревность, сердитость, скорбь, смущение, смятение, спокойствие, томление, тревога, угнетенность, удовлетворение, ужас, уныние, упоение* (*восторженное состояние;*

возбужденное состояние; это событие ввергло его в состояние уныния; Вид слез приводил его в ***растерянное состояние***. Л. Толстой. Анна Каренина). Эта категория в народной классификации относится также к физическому самочувствию (*состояние дремоты; состояние опьянения/ усталости*).

К категориям эмоций относится **способность**, которая строится по когнитивным моделям ‘умение, возможность’ и ‘индивидуальное (характеризующее отдельного человека) заметное свойство’. По этим когнитивным моделям определяются те эмоции, которые, с одной стороны, считаются в обыденной классификации доступными для освоения всем, но все же не каждый человек обладает умением их чувствовать в полной степени (они реализуются различного рода конструкциями: *способен бояться, способен так возмущаться; способность удивляться, уметь любить*), с другой стороны, эти эмоции всегда имеют индивидуальную отличительную особенность, присущую конкретному человеку, испытывающему эту эмоцию (*только она способна так любить; только он умеет так ненавидеть*). Эти эмоции объединяются по признаку ‘сила/ интенсивность проявления’. К категории **способность** можно отнести следующие эмоции: боязнь, веселье, возмущение, грусть, испуг, ликование, любовь, ненависть, обида, огорчение, отчаяние, раздражение, торжество, тоска, тревога, утешение (*он способен бояться собственной тени; он умеет ненавидеть, как никто другой*).

Часть эмоций в русской языковой картине мира описывается временн*ы*ми метафорами и называется **переживания**. Переживание – волнение, беспокойство по поводу чего-либо; это также душевное состояние, вызванное какими-либо сильными ощущениями, впечатлениями. Основа этой категории – когнитивная модель ‘краткое / важное интенсивное эмоциональное событие’. К такого рода эмоциям относятся *волнение, восторг, восхищение, горе, досада, испуг, любовь, обида, огорчение, отчаяние, потрясение, раздражение, разочарование, смятение, страх, тоска, тревога, ужас, унижение, уязвленность, ярость* (*пережить горе*; *пережить сильный испуг*; *любовные переживания сердца*; *пережить страх*; *пережить обиду*). Перечисленные эмоции отличаются или кратковременностью, непродолжительностью, или это эмоциональное состояние понимается как некий важный этап в жизни, который успешно преодолен (т. е. здесь актуален признак ‘конечности, завершенности’). Эти эмоции определяются также признаком ‘силы проявления’.

Некоторые эмоции воспринимаются в русском языковом сознании как **испытание**. Категория **испытания** восходит к когнитивной модели ‘этап в жизни человека, связанный с получением жизненного опыта, в будущем узнаваемого и частотного’: испытание в научном знании – это тяжелое, тягостное переживание; жизненные трудности и невзгоды. А в обыденной картине мира испытание связано с получением знаний в чувственной области физического и психического (*испытать боль; испытывать тревогу*). Вероятно, само слово *испытание* восходит к ритуальному обряду инициации. В современной языковой картине мира испытание сохранило свои категориальные рамки. В категорию **испытания** входят такие эмоции, как *безразличие, беспокойство, бешенство, блаженство, возбуждение, возмущение, волнение, восторг, восхищение, гнев, гордость, горе, горесть, горечь*

(поражения), грусть, досада, жалость, злоба, злость, изумление, испуг, исступление, истома, ликование, любовь, мука, надежда, наслаждение, негодование, недовольство, неистовство, ненависть, неприязнь, обида, озабоченность, огорчение, опасение, оскорбление, отвращение, отчаяние, паника, печаль, подавленность, покой, потрясение, презрение, равнодушие, радость, раздражение, разочарование, ревность, симпатия, скорбь, скука, смущение, смятение, сожаление, сострадание, сочувствие, спокойствие, страдание, страсть, страх, счастье, терзание, томление, торжество, тоска, тревога, угнетенность, удивление, удовлетворение, удовольствие, ужас, умиление, умиротворение, унижение, уныние, упоение, уязвленность, ярость (испытать восторг; *испытывать восхищение*; *испытывать / испытать муку / муки/ душевные терзания*; *испытать много радостей и горестей*; *испытывать страдания*; *испытывать обиду на кого*; *испытывать ярость*).

Категория **испытания**, с одной стороны, включает в себя эмоции, которые человек испытывает в сознательном возрасте, когда он может понимать, воспринимая, новый для него эмоциональный опыт (выделяется по признаку ‘новизны’). С другой стороны, этот опыт человек испытывает в своей жизни вновь и вновь, т. е. он классифицируется по признакам ‘повторяемости’ и ‘узнаваемости’.

Наиболее обширный класс образуют эмоции, объединяемые в языке в категорию **чувство**. *Чувство* – это гипероним всех имен перцептивного ряда, к которому относятся физические и физиологические чувства (*чувство голода*), психические чувства: ментальные (*хорошо развитое чувство юмора*), эмоциональные (*ответное чувство*) и моральные (*моральное чувство; нравственное чувство; чувство стыда; чувство благодарности*) (см. подробнее: [5, с. 58-119]).

Внутри этой категории возможно подразделение на интенсивные и неинтенсивные чувства, характеризующиеся по силе их проявления (*сильное чувство страха; слабое чувство вины*). Для категории **чувство** свойственна общая оценка по шкале «хорошо-плохо» (*И то, что **нехорошие чувства: зависть, жадность, себялюбие** – не торжествуют, а черное зло побеждено.* Солоухин. Время собирать камни).

Категории **испытания** и **чувство** могут пересекаться и взаимодополнять друг друга (*испытывать нежные чувства; испытать чувство восторга; испытывать / испытать чувство облегчения*).

Некоторые эмоции особо отмечаются как длительно переживаемые чувства: грусть (*И долго сердцу **грустно** было*. Пушкин. Евгений Онегин), страдание (*В ней сердце долго ли **страдало**, Иль скоро слез прошла пора?* Пушкин. Евгений Онегин). Другие эмоции определяются как кратковременно испытываемые чувства, например любовь (***Любовь** одна – мучение сердец. Она дарит один лишь миг отрадный, А горестям не виден и конец.* Пушкин. Любовь одна – веселье жизни хладной…), упоение от вдохновения (*Но вам, друзья, знакомо вдохновенье! На краткий миг **в** сердечном **упоенье** Я жребий свой невольно забывал (Минутное, но сладкое забвенье!)…* Тютчев. Друзьям при посылке «Песни радости» из Шиллера). Рассмотрим подробнее внутрикатегориальные классы **чувства**.

Чувство-состояние. *Чувство* в одном из вторичных значений определяется как «внутреннее психическое состояние человека, его душевное переживание» [8, IV, с. 689]. К *чувствам*-состояниям относятся ожидание (*чувство ожидания*), успокоение (*успокоительное чувство*). *Чувство* – временное состояние, которое может переходить в другое состояние, оно меняется, трансформируется во что-то иное. *Чувство* бывает трудно идентифицировать. Эмоциональное чувство-состояние описывается метафорами вкуса (*чувство горечи*), отношения (*чувство гадливости*), телесными метафорами (*чувство содрогания*).

Чувство-сознание. Ментальная сфера в русской языковой картине мира описывается в терминах *чувств*. К этой сфере относятся *чувство недоумения* ([*Наташа*] *оглядывалась вокруг себя, на лица зрителей, отыскивая в них то же* ***чувство*** *насмешки и* ***недоумения****…* Л. Толстой. Война и мир), *чувство любопытства* (*Ему было двадцать семь лет от роду; он был высок и строен, не одна красавица заглядывалась на него с* ***чувством*** *более лестным, нежели простое* ***любопытство****…* Пушкин. Арап Петра Великого), *чувство замешательства* (***В чувствах*** *родных относительно этой свадьбы были заметны* ***замешательство*** *и стыдливость*. Л. Толстой. Война и мир). Способность осознавать, понимать то, что происходит в окружающем мире определяется как «способность чувствовать» (*терять чувства; в чувство прийти* «начать понимать»), которую человек может утратить (*лишиться чувств*; ср.: *Ум его помутился: глупо, без цели, не видя ничего, не слыша, не* ***чувствуя****, бродил он весь день*. Гоголь. Невский проспект).

Чувство-ощущение. Первое значение лексемы *чувство* – «способность ощущать, воспринимать явления объективной действительности» [8, IV, с. 689]. *Чувство*-ощущение отличают особые свойства – непонятность (*непонятное чувство; неизъяснимое чувство*), неосознанность (*неосознанное чувство*), неконтролируемость (*невольное чувство*). Такое *чувство* иногда трудно назвать, выразить (*невыразимое чувство*), сложно классифицировать то, что относится к малоосвоенной области (*неопределенное чувство; непостижимое чувство; неясное / смутное чувство; подсознательное чувство; полусознательное чувство; труднообъяснимое чувство*), т. к. чувство есть объект и средство восприятия. Развитие науки влечет за собой проникновение некоторых специализированных метафор в общенародный язык. Некоторые *чувства* отличают по качеству врожденности (*врожденное / прирожденное чувство чего*). В русской языковой картине мира *чувство*-ощущение моделируется двояко: как врожденный и как приобретенный в жизни опыт.

Чувство-эмоция. Еще одно лексикографическое толкование лексемы *чувство* соотносит его с эмоциями – «внутреннее психическое состояние человека, его душевные переживания» [8, IV, с. 689]. В русском языке слово *эмоция* известно с конца XIX в.; оно пришло в русский язык из французского. Если слова *эмоция* не было, то эта сфера должна была каким-то образом обозначаться в языке. Классификация в научной картине мира не совпадает с народной, обыденной. Слово *ощущать* в древнерусском зафиксировано с XI в., *ощутити* означает «ощутить, узнать, понять», *ощутитися* «почувствовать», *ощущати* «находить», *ощущение* «сознание» [9, I, с. 614]. Лексема *чувство* зафиксирована с XI в., в древнерусском и

старославянском *чувьство, чувьствие, чувьствьный* – «подлежащий внешнему чувству, ощущению» [9, II, с. 394]. В древнерусском языке *чувством* называли восприятие внешнего мира: *чувьство* «производное от о.-с. *čuvati, итератив к *čuti – «слышать» («внимать», «осознавать»), «слушать», «бодрствовать» [9, II, с. 394]. Восприятие в психическом (внутреннем) мире называлось *ощущением*.

Ныне *чувство* вобрало в себя все значения, которые закреплялись за лексемой *ощущение*. *Чувство* – общее слово для обозначения восприятия вообще. Результатом восприятия было осознание переживаемых ощущений. К таким ощущениям в русской языковой картине мира относятся физиологические (свойственные телу) и психологические (свойственные или приписываемые душе, уму, духу, разуму и т. д.). Для русского языка совершенно безразлично, какой способ положен в основу того или иного восприятия, главное – это то, что ощущается с некоторым известным результатом или реакцией (ср.: *чувство боли*: укол – телесное ощущение, *душа болит* – внутреннее ощущение).

В русском языке *чувство* отождествляется с эмоцией только в небольшой своей смысловой части. *Чувство* в русском языке многоаспектнее – это и состояние, и восприятие, и ощущение, и характер, и сознание, и эмоция, и этика. Синонимами *чувства* в русском языке выступают *эмоция, настроение, переживание*. В английском *чувству* соответствует *feeling*, эмоции – *emotion*, настроению – *spirit* во вторичном значении (*to be in high/ low spirit*), в немецком языке *чувство – Gefuehl*, эмоции эквивалента не имеют, а настроение обозначается лексемой *Stimmung*. *Чувство* как переживание (как способ жизни) – особенность русской языковой картины мира и русской ментальности.

Чувство-отношение. Особая сфера взаимоотношений воспринимается как область *чувств* (*человеческие чувства; с каким чувством относиться к кому / чему*). Парадигма *чувств*-отношений включает в себя следующие эмоции: антипатия, благодарность, гадливость, дружба (ср.: *чувство локтя*), доброжелательство, доверие, недоброжелательство, жалость, неприязнь, омерзение, патриотизм (*чувство родины*), превосходство, преданность, презрение, протест, противоречие, сострадание, (не)удовлетворенность.

Чувство-этика. Область *чувств* распространяется и на этическую сферу взаимоотношения людей. *Чувство* в определенном контексте относится к сфере морали и нравственности. К этическим чувствам можно отнести вину, стыд, унижение, гордость, торжество. Нравственность в обществе формируется двумя категориями *чувств – чувствами* религиозными и *чувствами* общечеловеческими (*религиозно-нравственное чувство*).

Чувство-испытание / опыт. Опыт человека моделируется как шкала с зонами пережитого (а значит, известного, знакомого) и неизвестного (*незнакомое чувство*). Познанная сфера обозначается соответствующим образом – глаголом *испытать* в форме совершенного вида и производными (*испытать / испытанное чувство благоговения / восторга*). Испытание в русском языке – это переживание и получение некоторого опыта, знания (*испытать* «узнать, изведать»; *Ты* ***новые чувства узнаешь*** *И, может быть, счастье найдешь*. Жадовская. Ты скоро меня позабудешь…; ср. однокоренные слова: *опыт, допытываться* «стараться узнать»,

любопытство). Получение нового знания возможно в мечтах, в виртуальном мире (*И в дальний блеск душа лететь готова Не трепетом, а радостью объята, Как будто это* ***чувство*** *ей не* ***ново****, А сладостно уж грезилось когда-то*. Фет. Горное ущелье).

Ассоциативно-образную основу наивной концептуализации мира, являющейся способом ее освоения, формируют архетипы. Архетипы, как первичные эмоциональные образы, живущие в нашем языковом сознании, создают языковую картину мира. Языковая картина мира, продукт распредмечивания действительности, суть иерархически ценностно выстроенная вербализованная понятийная система, базирующаяся на человеческих представлениях о мире [2, с. 23]. Концепты культуры включают в себя понятийную, образную и символическую составляющие (см.: [1, с. 30-35]). Язык отражает взаимодействие между психологическими, коммуникативными, функциональными и культурными факторами. Наивные представления на природу человека отображают существовавшие некогда знания об этой природе. Эти знания не научные, они, скорее, могут быть отнесены к народной гносеологии, это реликтовые формы древней системы знаний.

Человек не останавливается в своем развитии, он дальше познает окружающий и внутренний миры. Познание сопровождается открытиями, которые необходимо назвать, дабы объяснить другим носителям языка суть этого открытия. Исследователь редко придумывает новые слова, обычно он использует уже имеющиеся ресурсы языка. Привнесенные извне имена новых эмоций включаются в систему существующих категориальных отношений в языке. И ныне мы являемся свидетелями встраивания заимствованных имен эмоций в русскую концептуальную систему (ср.: *состояние апатии; быть в экзальтированном состоянии; сентиментальное чувство*).

Выводы. Таким образом, эмоции в русском языке категоризуются на основе: 1) бытовавших в обществе ритуальных практиках инициации (претерпевание, испытание), 2) признака нахождения в неком пространстве, которое вызывает определенную эмоциональную реакцию (состояния), 3) признака длительности и интенсивности (силы) проявления той или иной эмоции (переживание), 4) отличительной черты индивида – доминирование определенной эмоции в его характере (способность), 5) соматического признака, включающего физические и физиологические чувства, 6) психического признака, включающего ментальные и эмоциональные и 7) социального признака (моральные чувства).

Язык аккумулирует все познанное народом на протяжении всей истории своего существования, в языке закрепляются некоторые (но не все) актуальные для носителей языка научные знания. Концептуальная система доносит до нас архаичные взгляды и воззрения на природу и человека, его внутренний мир.

Список литературы

1. Колесов В. В. Концепт культуры: образ – понятие – символ / В. В. Колесов // Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер. 2. – 1992. – № 3. – С. 30-35.

2. Красавский Н. А. Динамика эмоциональных концептов в немецкой и русской лингвокультурах: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук / Н. А. Красавский. – Волгоград, 2001. – 38 с.
3. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
4. Петров В. В. На пути к когнитивной модели языка / В. В. Петров, В. И. Герасимов // Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка. – Вып. XXIII. – М.: Прогрресс, 1988. – С. 5-11.
5. Пименова М. В. Концептуализация *чувства* в русской языковой картине мира / М. В. Пименова // Мир человека и мир языка. – Кемерово: Комплекс «Графика», 2003. – С. 58-120 (Серия «Концептуальные исследования». Вып. 2).
6. Пименова М. В. Концепт *сердце*: образ, понятие, символ: [монография] / М. В. Пименова. – Кемерово: КемГУ, 2007. – 500 с. (Серия «Концептуальные исследования». Вып. 9).
7. Пименова М. В. Метаязык описания способов категоризации эмоций в языке / М. В. Пименова // Исследование познавательных процессов в языке: [сборник научных трудов]. – Москва: ИЯ РАН, Тамбов: ТГУ, 2009. – С. 177-187.
8. Словарь русского языка: В 4 т. / [под ред. А. П. Евгеньевой] / АН СССР, Ин-т рус. яз.; 2-е изд., испр. и доп. – М.: Русский язык, 1981-1984.
9. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: В 2-х т. / П. Я. Черных. – М., 1993.

Піменова М. В. **Категоризація емоцій в наївної картині світу як відображення російської ментальності** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.352-361.

Емоційний досвід описується в російській мові через ненаукові категорії випробування, переживання, почуття, здібності, стану, **зазнання**. У статті обгрунтовано, що категорії випробування і почуття можуть перетинатися і взаємодоповнювати один одного. Виявлено і прокоментовано внутрікатегоріальні класи почуття - почуття-стан, почуття-свідомість, почуття-відчуття, почуття-емоція, почуття-ставлення, почуття-етика, почуття-випробування / досвід.

Ключові слова: категоризація емоцій, наївна картина світу, ненаукові категорії випробування і почуття, внутрікатегоріальні класи категорії почуття.

Pimenova M. **The emotions` caterorization in naive picture of the world through the aspect of Russian mentality** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.352-361.

The emotions presents in language through the non-scientific categories: examinations, experience, feelings, abilities, states, suffering. This categories can mixed. There were commented some classes of subcategories in the class of emotions.

Key words: categorization of emotions, naive picture of the world, non-scientific categories experience and feelings, subcategories classes.

Поступила в редакцию 08.10.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.362-366.

УДК 81'42: 32

ПРОСТРАНСТВЕННЫЕ ОППОЗИЦИИ КАК СИСТЕМООБРАЗУЮЩИЙ ПРИЗНАК ТЕКСТА

Сегал Н. А.

Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского, г. Симферополь

В статье рассматриваются способы языковой реализации категории *пространство*. Выявляются доминирующие когнитивные оппозиции, участвующие в формировании данной категории в политическом тексте.

Ключевые слова: политический дискурс, политический текст, пространственные оппозиции.

Постановка проблемы. В современных лингвистических исследованиях *пространство* рассматривается как антропоцентрическая категория, организующаяся вокруг человека как центра микро- и макрокосмоса: пространственные отношения отражают координацию объектов, с которыми сталкивается человек, воспринимая объективную реальность. **Актуальность** данной статьи обусловлена необходимостью параметризации и категоризации политического текста через систему пространственных оппозиций. **Цель** работы – выявить языковые средства концептуализации категории *пространство* в современном политическом дискурсе.

Обзор научной литературы. В современных лингвистических исследованиях пространство рассматривается как антропоцентрическая категория, организующаяся вокруг человека как центра микро- и макрокосмоса: пространственные отношения отражают координацию объектов, с которыми сталкивается человек, воспринимая объективную реальность. Проблема описания языковой манифестации пространственных отношений в языковой картине мира, которая представлена системой разноуровневых языковых средств как репрезентантов локусных концептуальных оппозиций, остается по-прежнему дискуссинной (работы Н. Д. Арутюновой, Н. Н. Болдырева, Т. В. Булыгиной, В. Г. Гака, А. А. Зализняк, О. П. Ермаковой, И. М. Кобозевой, В. В. Красных, Е. С. Кубряковой, Е. А. Селивановой, Ю. С. Степанова, А. Д. Шмелева и др.). Рассмотрение основных позиций локуса в тексте тесно связано с семиотическим подходом к текстовому пространству Ю.М. Лотмана: всякая модель культуры и языка может быть описана в пространственных понятиях и терминах [7]. По мнению ученого, семиотика *пространства* имеет исключительно важное значение в создании картины мира той или иной культуры, а природа этого явления связана с самой спецификой *пространства*. Анализируя категорию *пространство*, лингвисты приходят к выводу о необходимости разграничения двух аспектов: пространственной структуры картины мира и пространственных моделей как метаязыка описания типов культуры. В первом случае пространственные характеристики принадлежат

описываемому объекту, во втором – метаязыку описания. Сама конструкция миропорядка неизбежно мыслится на основе некоторой пространственной структуры, организующей все другие ее уровни. Отмечая значимость категории *пространство* в картине мира той или иной культуры, В. Г. Гак подчеркивает, что *пространство* представляется как одна из первых реалий, которую воспринимает человек в процессе познания окружающей действительности [4, с.130]. По убеждению Е. С. Кубряковой, *пространство* может иметь различные размеры, что связано с антропоцентрическим представлением окружающего мира: взгляд человека может как фиксироваться на объектах, входящих в его непосредственное окружение, так и быть устремленным вдаль, к горизонту [6, с.26].

При всем многообразии работ и подходов к исследованию пространственной семантики в текстах разных типов вопрос о специфике функционирования пространственных конструкций в политической коммуникации остается открытым. Изучение языковых единиц с пространственной семантикой является необходимой составляющей при комплексном анализе политического текста как многовекторного явления. Как показали наши наблюдения [3], среди когнитивных оппозиций, на основе которых структурируется политический текст, ключевыми являются пространственные оппозиции *горизонталь – вертикаль, верх – низ, открытость – закрытость, правый – левый, вперед-назад и др.*

Важной задачей при описании политического текста становится установление способов реализации языковых значений вторичной номинации, выявляющих категориальный компонент *пространство*. Контекстный анализ показал, что горизонтальный и вертикальный векторы, структурирующие категорию *пространство* в политическом тексте, выявляются на основе семантико-прагматического потенциала ключевых слов *путь, дорога, тропа, тропинка, стезя, колея и др.*, с одной стороны, при экспликации горизонтального вектора и *гора, вершина, пик, пропасть, обрыв и др.*, с другой стороны, при экспликации вертикального вектора. Важно отметить, что механизмы актуализации концептуального содержания пространственных единиц в политических текстах определяются специфическими прагматическими установками языкового сознания носителя языка.

Реализация ключевых членов *горизонтального вектора* категории пространство в политическом тексте имеет свои характерные особенности, что объясняется, с одной стороны, нетождественностью значений слов-репрезентантов, с другой – тесной связью ключевых единиц *дорога* и *путь*. Несмотря на несомненную близость данных лексем, они существенно отличаются друг от друга. Эти отличия кроются в истории самих слов. Как отмечает В. В. Колесов, слово путь в древности представляло собой нечто, «что можно связать и с дорогой (у славян и балтов), и с морем (у греков), и с мостом (у римлян), и с бродом (у армян). Принимая во внимание такой разброс со-значений в древнейшем слове, ученые пришли к выводу, что со словом путь связано обозначение не просто пространства, но еще и некоего труда, необходимого для преодоления такого пространства, и опасности движения по нему [5, с. 265-266]. Важность рассмотрения лексико-семантических отношений на диахроническом срезе отмечается в работах Н. Д. Арутюновой и В. Н. Топорова, по убеждению которых мифопоэтические и историко-лингвистические факты, нашедшие свое отражение в концептуально-семантической системе языка, являются объектом современной теории референции [2, с. 7; 9, с. 497].

Особый интерес представляет лексема *шлях*. Отмеченная Т.В. Радзиевской особенность семантики слова *шлях* заключается в том, что *шлях* в украинской культуре – это картина сельской жизни, созданная не руками человека, а самой природой. Таким образом, *шлях* становится «частью пространства, которая выводит человека за ее пределы, в пространство новое, беспредельное и опасное» [8, с. 22-24].

Национальное своеобразие слова *шлях* отмечает и Г.М. Яворская, по убеждению которой данная лексема не имеет полных соответствий в других языках и отличается от русского слова *путь*. Исследователь отмечает, что понятие *шлях* связано с рядом сопутствующих обстоятельств. Так, двигаясь по *шляху*, невозможно точно определить время его прохождения; он труден, на нем много препятствий; чтобы не заблудиться, на нем нужны указатели; по *шляху* лучше идти со спутниками; на *шляху* следует быть осторожным [10].

Анализ контекстов приводит к выводу о семантико-прагматических особенностях реализации языковых единиц с пространственными смыслами в политических текстах. Так, при сопоставлении художественного и политического текста выявляется несоответствие элементов поля *дорога*, заключающееся, прежде всего, в том, что *дорога* в художественном дискурсе не имеет четко выраженной границы и не предполагает наличие цели (целевой компонент содержится в семантике слова *путь*), в то время как в политическом дискурсе *дорога* чаще всего соотносится с целью, т.е. включает целевой компонент.

Целевой компонент, эксплицируемый при реализации в политическом тексте ключевого слова *дорога*, соотносится с пределом, границей, возможностью продвижения лишь на определенное расстояние. Кроме этого, соотнесение с границей связано с большим количеством артефактов, семантика которых активно реализуется в текстах. На наш взгляд, одно из отличий политической картины мира от мифопоэтической заключается в отсутствии четкой дифференциации при реализации в тексте единиц *путь* и *дорога*. Как показал контекстный анализ, данные единицы имеют сходный парадигматический потенциал и в большинстве контекстов могут быть взаимозаменяемы.

При семантико-прагматическом анализе репрезентации категории пространство и выявлении моделей *вертикального вектора* доминирующей когнитивной оппозицией является *верх-низ*. Важно отметить, что бинарными оказываются не только *верх* и *низ* конкретного объекта вертикальной плоскости, но и конечные точки всей вертикальной оси, образуя при этом соответствующие оппозиции. Например, для современных текстов политического дискурса наиболее активными являются такие конечные точки оси, как *гора, вершина, пропасть, яма, дно: Страна уже набрала хороший разбег, но этот разбег* ***может привести как на гору, так и в пропасть****. Если появится правильная стратагема и видение, если появится правильное лидерство, то страна, безусловно, серьезно* ***поднимется в гору*** (ЗН, 23.08.2007). *Украину ведут* ***в политическую долговую яму*** (Киевские новости, 16.02.2010).

При погашении архисемы ‘пространство’ в таких контекстах происходит значительная перестройка семной структуры рассматриваемых единиц. Политическая семантика лексической единицы *гора* возникает в результате актуализации сем ‘цель’, ‘желаемый результат’. Прагматические смыслы позволяют лексемам *пропасть, яма, дно и подобным* актуализировать в тексте семы ‘нежелательный результат’, ‘провал’. Таким образом, за счет противопоставления

лексических единиц *гора – пропасть* актуализируются коннотативный и оценочный компоненты: *гора* (‘цель’) – это хорошо, *пропасть* (‘провал’) – это плохо. Такие локусно ориентированные аксиологические характеристики весьма важны для осмысления человеком внешнего мира и, прежде всего, социального пространства. Аксиологические характеристики в одно и то же время зависят от внешнего мира и независимы от него. Предметом оценивания может стать не всякое явление действительности, но лишь то, что нужно человеку. «Для того чтобы оценить объект, – подчеркивает Н. Д. Арутюнова, – человек должен «пропустить» его через себя: природа оценки отвечает природе человека» [1, с. 181].

В политическом тексте *гора* может представляться как искусственно созданное препятствие, преодоление которого не приводит к желаемым результатам. Так, продвижение к вершине становится не способом достижения цели, а причиной возникновения новых проблем и общественных конфликтов. В таких контекстах присутствует смысловая модификация семы ‘высота’, при которой происходит расщепление семы с появлением нового семного конкретизатора ‘сложность при достижении вершины’.

Таким образом, семантическое поле *гора* с его составляющими как фрагмент пространственного мировосприятия становится важным объектом не только для динамического субъекта, но и для статического.

Кроме ключевых пространственных оппозиций *горизонталь – вертикаль*, *верх – низ* значимой для политического текста становится оппозиция *открытость – закрытость* политического пространства, формируемая, как правило, локативами, входящими в горизонтальную плоскость. Открытая *дорога* представляется как цель, к которой стремится каждое государство или политический деятель: *К реформе ОБСЕ дорога открыта* (КП, 17.09.2008), в то время как закрытая *дорога* является стимулом, побуждающим к принятию конкретных решений: … *предложение отменить НДС – абсурдно. Хотя бы потому, что без НДС нам* ***закрыта дорога*** *в ЕС* (ЗН, 23.09.2009).

Семантика «закрытости» пространства реализуется лексическими единицами *тупик, трясина, пучина, ловушка, западня, капкан*, а также конструкциями с расширенными контекстами: *демократический капкан, налоговый капкан, чеченский капкан, западня для НАТО, политическая ловушка, финансовая трясина и др.* Как показал контекстный анализ, политическое пространство, как правило, характеризуется закрытостью при несогласованности целей и направлений в политической деятельности, при отсутствии взаимопонимания и компромисса: *Политический процесс в Абхазии* ***зашел в тупик****, мировая экономика в западне, страна* ***скатывается в пучину*** *общественно-политического кризиса,* ***ловушки антисоветизма*** *и т.д.*

Выводы. Таким образом, в политических текстах происходит модификация структуры слов с переструктуризацией компонентов их значений. Прагматическое содержание политического текста определяет тот факт, что при сохранении денотативных сем актуализируются коннотативные компоненты, в результате чего слова получают мейоративную или пейоративную коннотацию. Именно высокая степень метафоричности, коннотативный фон и динамика ценностных ориентиров аксиологической шкалы характерны для реализации пространственных единиц в политическом тексте.

Проведенный анализ когнитивных пространственных оппозиций горизонтального и вертикального векторов, позволяет определить модусное представление категории

пространство в текстах политической направленности. Важным аспектом при этом становится выявление особенностей пространственного восприятия, отраженного в языковых значениях. Определение и систематизация доминирующих пространственных моделей помогает раскрыть систему понятий, через которые человек воспринимает окружающий, в том числе – политический мир.

Список литературы

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека [Монография] / Н. Д. Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Арутюнова Н. Д. Путь по дороге и бездорожью / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Языки динамического мира / Отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Шатуновский. – Дубна, 1999. – С.3-17.
3. Бессонова Л. Е. Политический текст: метафорические модели построения концептуального пространства / Л. Е. Бессонова, Н. А. Сегал // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Т. 24 (63). – № 2. – Ч. 2. – 2011. – С. 3-8.
4. Гак В. Г. Пространство вне пространства / В. Г. Гак // Логический анализ языка. Языки пространств: сборник статей / Отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 127-135.
5. Колесов В. В. Русская ментальность в языке и тексте [Монография] / В. В. Колесов. – СПб.: Петербургское Востоковедение, 2006. – 624 с.
6. Кубрякова Е. С. О понятиях места, предмета и пространства / Е. С. Кубрякова // Логический анализ языка. Языки пространств: сборник статей / Отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 84-93.
7. Лотман Ю. М. Семиотика пространства / Ю. М. Лотман // Избранные статьи: в 3-х т. – Таллин, 1992. – Т. 1. – С. 386-472.
8. Радзієвська Т. В. Концепт шляху в українській мові: поєднання ідей простору і руху // Мовознавство. – 1997. – №4/5. – С. 17-26.
9. Топоров В. Н. Пространство и текст. Из работ московского семиотического круга / В. Н. Топоров – М.: Языки русской культуры. – С.455-515.
10. Яворская Г. Политические метафоры и политические сюжеты. Заметки к диалогу Украина – Европейский Союз [Электронный ресурс] / Г. Яворская // http://www.zerkalo-nedeli.com/nn/show/384/34079/. Проверено: 29.10.2008.

Сєгал Н. О. **Просторові опозиції як системообразующа ознака тексту** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.362-366.

У статті розглядаються засоби мовної реалізації категорії *простір*. Виявляються домінуючі когнітивні опозиції, що беруть участь у формуванні даної категорії в політичному тексті.

Ключові слова: політичний дискурс, політичний текст, просторові опозиції.

Segal N. **The spatial oppositions as a system sign of the text** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.362-366.

The article considers the methods of linguistic realization of the category *space*. The main cognitive oppositions, that construct this category in political text, are analyzed.

Key words: political discourse, political text spatial oppositions.

Поступила в редакцию 08.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.367-371.

УДК: [811.111+811.161.1]: 001

РОЛЬ ВООБРАЖЕНИЯ В ТВОРЧЕСКОЙ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ. ЛЕКСИЧЕСКИЕ СПОСОБЫ ЕГО ВЫРАЖЕНИЯ В РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Стеванович Р. И.

Черноморский государственный университет имени Петра Могилы, г. Николаев

В данной статье представлен семантический анализ психологического термина «воображение» в социолингвистическом освещении на материале русского и английского языков. Учитывая сложность понятия «воображение», в статье приводятся выдержки из английской научной литературы, а также дефиниции из русских и английских психологических и толковых словарей.

Ключевые слова: семантический анализ, воображение, социолингвистика, словарные дефиниции.

Постановка проблемы. В настоящее время в связи с бурным развитием когнитивной науки вырос интерес к эвристике – науке о творческом мышлении. Эвристика и когнитивная наука имеют много общего: они возникли как междисциплинарные науки на перекрестке психологии, философии, логики, математики, кибернетики. Общим фундаментом для этих двух наук является психология [3, с. 42]. Исследование творческих возможностей ученых, их потенциала является объектом изучения эвристики как науки. Основными категориями эвристики являются творящая науку творческая личность и сам процесс творчества, его процедуры и методы. По существу эвристика – это наука о науке, а стержнем когнитивной науки является получение «знания о знании» [3, с. 41].

Анализ научной литературы. Эвристика выработала алгоритм, выражающийся в стадиальности творческого процесса. Связь эвристики с творческой деятельностью отмечает американский математик Д. Пойа: «Современная эвристика стремится постичь процесс решения проблем и особенно те мыслительные операции, которые оказываются полезными в этом процессе» [6, с. 18]. Пытаясь охарактеризовать эвристику как специфическую область знания, Пойа отмечает, что «это не совсем четко очерченная область исследования, относимая то к логике, то к философии, то к психологии» [6, с. 200]. С его точки зрения целью эвристики является разработка методов открытий и изобретений.

Эвристика была охарактеризована в общих чертах рядом авторов, в том числе и знаменитым греческим математиком Паппом, жившим в III веке н. э. Им была написана книга «Сокровищница анализа» (или «Искусство решать задачи»). Пойа переводит это название как «эвристика» [6, с. 179]. Когнитивную науку и эвристику роднит антропоцентрический подход к явлениям языка: «Именно в языке находит отражение внутренний мир человека и его интеллект» [8, с. 126]. Взгляд

исследователя перемещается с объекта познания на субъект, анализируется человек в языке и язык в человеке. Когнитивная наука анализирует разные типы и виды структур знания, возникающие в процессе восприятия мира и создающие в голове человека определенную концептуальную когнитивную модель (картину мира). «Антропоцентричность языка отражает особенности восприятия познания, памяти своего носителя. Человек воспринимает мир и текущую ситуацию с точки зрения участия в ней» [8, с. 22]. Основным методом исследования лингвистических явлений в настоящее время является концептуальный анализ, который позволяет связать сущность языка с жизнью, благодаря которому абстрактные и сложные понятия приобретают метафорическое или метонимическое определение. «По существу концептуальный анализ представляет особый семантический анализ лексики, грамматики и прагматики языка, сочетаемости» [8, с. 63].

Цель статьи – показать роль воображения в мыслительной творческой деятельности и определить языковые средства его выражения как в русском, так и в английском языках.

Понятие «воображение» слабо изучено в научной литературе. Н. К. Рябцева подчеркивает, что «несмотря на то, что воображение давно уже является одним из центральных объектов изучения в психологии, оно лишь недавно стало исследоваться в когнитивной лингвистике» [8, с. 269]. Воображение в английском языке определяется термином imagination. Воображение – главный компонент всякого разумного поведения: Imagination is the basis of all science, что означает: «Воображение – основа всех наук». Воображение несет в себе и чувственную основу: «The memories demonstrate that imagination can never be separated from the feelings». «Воображение не может существовать без чувств». «Imagination and action are inseparable». «Воображение и деятельность – неотделимы друг от друга». Воображение обозначает психический процесс. «Воображение – психическая деятельность, состоящая в создании представлений и мысленных ситуаций, никогда в целом не воспринимавшихся человеком в действительности» [9, с. 91]. «Imagination is a fundamental condition of the brain. It is the heart of everything we do» [11, с. 46], что в переводе означает: «Воображение – фундаментальное состояние мозга. Это сердце наших поступков». Возникая и развиваясь в практической деятельности человека, воображение играет огромную роль во всех сферах духовной деятельности, в том числе и в науке. Включение воображения в процесс творческой деятельности определяется степенью неопределенности проблемной ситуации, полнотой или дефицитом информации. Если исходные данные известны, то ход решения проблемы идет строго по законам мышления, если же эти данные с трудом поддаются анализу, то в этом случае подключаются механизмы воображения. «Значение воображения в процессе научного познания состоит в том, что оно выступает как средство увидеть новое, когда это новое даже не выражено в понятии» [4, с. 119]. Воображение – это способность создавать мысленные образы. Для того чтобы построить воображаемый образ, надо знать то явление, на основании которого формируется образ. В воображении мышление преобразует наглядную ситуацию творческого решения научной задачи. Эвристическое значение воображения выражается в следующей словарной дефиниции: the process of creating

new thoughts or ideas [3, с. 112] – «процесс создания новых мыслей и идей». Эвристическое содержание несет в себе словосочетание «творческое воображение». Предсказание, прогнозирование тесно связаны с воображением. «Prediction is the imagination at work» [2, с. 50]. «Предсказание – это воображение в действии. Воображение, как и гипотеза, перекидывает мостик от старого к новому» [4, с. 119].

Воображение, относящееся к прошлому, связано с памятью, к настоящему – с представлением о вероятности, к будущему – с возможностью. Вообразить также можно то, что невозможно, т. е. воображение связано со знанием того, что нереально. Воображение – это свойство интеллекта, основанное на зрении, способность мысленно творить, представлять в уме, рисовать в сознании. Воображение дополняет неполные знания или заменяет незнание (например, строить догадки, предположения: *до/рисовать в своем воображении*), а также создает новое, ненаблюдаемое, т. е. творит то, чего нет, чего не может быть или то, что может быть создано: *до-думаться, вы-думать, при-думать (новое).*

Воображение может быть практическим, теоретическим и эстетическим [8, с. 208]. Первое связано с жизненными ситуациями, второе – с научной деятельностью, третье – с профессиональной деятельностью в области искусства. Все эти виды воображения проявляются в разных формах и постоянно взаимодействуют друг с другом. Воображение и творчество – неотъемлемые составляющие психики и интеллекта. Термин imagination образует разветвленную сеть дериватов: image, imagery, imaginary, imaginative, imaginable, to imagine, imaginativeness.

В психологии различают два вида воображения: активное (произвольное) и пассивное (непроизвольное) [7, с. 54]. Согласно этому подразделению формируются две группы имен прилагательных. Одна из них интегрируется на основе признака «активное воображение», а другая на основе признака «пассивное воображение».

Имена прилагательные со значением «активное воображение», характеризуют воображение, создающее что-то. В эту группу входят лексемы: *scientific (imagination), creative, true, truthful, productive, inventive, effective, vivid, thematic, restricted, controlled, visual, receptory, limited, assimilative, constructed, unproductive*. Данная группа прилагательных разбивается в свою очередь на две подгруппы. Первая, включающая прилагательные *truthful, productive, effective, inventive, creative, constructed*, выражает наиболее обобщенно значение «активное воображение». Другая подгруппа, в основе формирования которой лежит сема ‘ограничено определенной областью’, включает прилагательные *limited, scientific, true, thematic, restricted, unrestricted*. Вторая группа прилагательных выступает как бы перевернутым отображением единиц первой группы прилагательных со значением «активное воображение» и включает следующие единицы: *feeble (imagination), dim, simple, unconscious, unrestricted, uncontrollable, slow*, которые обозначают слабое воображение, ничего не создающее. Между двумя группами прилагательных наблюдаются межпарадигматические связи. Поскольку логика понятия «воображение» – «пассивное воображение», это находит отражение и в соответствующей терминологии, которая характеризуется большим количеством антонимических пар: *restricted imagination* – «ограниченное воображение» – *unrestricted* – «неограниченное»; *controlled* (*imagination*) – «контролируемое

воображение» – *uncontrollable* – «бесконтрольное»; *productive* (*imagination*) – «продуктивное воображение» – *unproductive* – «непродуктивное»; *simple* (*imagination*) – «обычное воображение» – *scientific* – «научное».

В пределах двух групп прилагательных, обозначающих “активное” и “пассивное” воображение выделяется антонимическая пара: *imaginativeness* – «способность к воображению» – *nonimaginativeness* – «отсутствие способности к воображению». Антонимические отношения выражаются существительными при помощи префиксации. Термин imagination образует синонимический ряд существительных, выступая его доминантой: *imagination, fancy, fantasy* [14, с. 26]. В смысловой структуре этих существительных наблюдаются существенные различия. Термин *imagination* сочетается с прилагательными, называющими положительные творческие качества, а лексемы *fancy, fantasy* сочетаются с прилагательными, обозначающими неподконтрольность или причудливость мыслительных процессов. «Imagination обозначает хранимые в памяти образы, а fancy, fantasy – отлет фантазии от действительности» [1, с. 132]. С термином imagination синонимическими отношениями связаны лексемы: *imaginativeness, originality, inventiveness, creativity, innovativeness, ingenuity* [10, с. 20], которые несут в себе эвристическое содержание. Лексема *imaginativeness* характеризует высокую степень активного, произвольного, творческого воображения, его оригинальный, изобретательский, творческий и новаторский характер.

Производными от термина *imagination* являются лексемы *image, imagery*. Понятия, выражаемые ими, играют существенную роль в творческой деятельности. Лексема *image* – «образ» имеет следующую словарную дефиницию: an internal mental experience associated with some previous perception or with memory [14, p. 142], что означает – «внутренний ментальный опыт, связанный с некоторым восприятием или памятью». Сочетаясь с прилагательными, лексема *image* образует терминологические сочетания, характеризующие виды образов, появляющихся в сознании: *crystal image, dream image, direct image, sensory image, generalized image*. По модели N+ Prep+N образуются трехкомпонентные словосочетания: *a train of images* – «цепь образов», *a play of images* – «игра образов».

С помощью префикса *self-* образуется сложное слово *self-image* – «прообраз, оригинал». Данное значение реализуется в следующем контексте: «*She was involved in an active search for an externalized self-image, which she needed in order to consolidate her identity*» [2, p. 28]. Слово imagery – «представления, мысленные образы» определяется как *all thoughts, involving images* [11, p. 36].

Термин *imagination* образует трехкомпонентное сочетание: *a natural gift of imagination* – «природный дар воображения».

Выводы. Таким образом, психологический феномен «воображение», выраженный термином *imagination*, представляет определенную сложность в исследовании, трактовке понятия и вербализации лексическими средствами. Для исследования были использованы различные контексты и дефиниции из психологических и толковых словарей. Следует отметить преобладание антонимии при описании понятия «воображение», что отвечает логике дифференциации понятия «воображение» на «активное» и «пассивное». Описание понятия

«воображения» представлено в основном именами прилагательными. Термин *imagination* характеризуется лексической сочетаемостью и широкой сетью дериватов. При описании данного понятия было выявлено, что язык содержит огромное количество фактов, свидетельствующих о значимости данного понятия как для психологов, так и для лингвистов.

Список литературы

11. Англо-русский синонимический словарь / Ю. Д. Апресян, В. В. Ботякова, Т. Э. Латышева и др. / [отв. ред. Ю. Д. Апресян]. – М.: Институт языкознания АН СССР, 1988. – 512 с.
12. Antony Flew. Thinking about thinking / F. Antony. – Glasgow, 1975. – 126 p.
13. Кубрякова Е. С. Язык и знание: [монография] / Е. С. Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 545 с.
14. Коршунов А. М. Познание и деятельность / А. М. Коршунов. – М.: Политиздат, 1984. – 142 с.
15. Лук А. Н. Мышление и творчество / А. Н. Лук. – М.: Политиздат, 1978. – 144 с.
16. Паша Д. Как решать задачу / Д. Паша. – М., 1959. – 207 с.
17. Психологический словарь / [отв. ред. Л. Г. Айрапетян и Я. А. Альтман]. – М.: Педагогика, 1983. – 431 с.
18. Рябцева Н. К. Язык и естественный интеллект: [монография] / Н. К. Рябцева. – М.: Издательский центр “Академия”, 2005. – 640 с.
19. Философский энциклопедический словарь / [отв. ред. Л. Ф. Ильичев и П. Н. Федосеев]. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.
20. Chambers 20th century dictionary / Edited by Y. Kirpatrick. – Edinburg, 1983. – 1583 p.
21. Chaplin D. P. Dictionary of psychology / D. P. Chaplin. – N.Y., 1974. – 537 p.
22. Edward de Bono. Practical thinking / De Bono E. – England: Harmondsworth, 1986. – 183 p.
23. Evans C. Psychology: A dictionary of the mind, brain and behavior / C. Evans. – London, 1978. – 415 p.
24. Webster’s new dictionary of synonyms. – N.Y., 1984. – 255 p.

Стеванович Р. І. **Роль уяви в мисленнєвій діяльності. Лексичні способи її виразу в російській та англійській мові** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.367-371.

В даній статті представлений семантичний аналіз психологічного терміну «уява» у соціолінгвістичному освітленні на матеріалі російської та англійської мови. У зв’язку зі складністю поняття надаються витримки з англійської наукової літератури, а також дефініції російських та англійських психологічних тлумачних словників.

Ключові слова: семантичний аналіз, уява, соціолінгвістика, словникові дефініції.

Stevanovich R. **The role of imagination in mental activity. Linguistic means used to describe magination in English and Russian** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.367-371.

The given article presents a semantic analysis of the psychological term – “imagination” in a sociolinguistic interpretation on the basis of English and Russian scientific literature. As this concept is very complicated a lot of extracts, describing term imagination are given in the article as well, as definitions from English and Russian psychological dictionaries and explanatory dictionaries.

Key words: imagination, scientific literature, psychological and explanatory dictionaries, definition.

Поступила в редакцию 27.09.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.372-378.

УДК 81'42

О СООТНОШЕНИИ ПОНЯТИЙ ТЕКСТ – МЕДИАТЕКСТ – МЕДИАДИСКУРС

Стеценко Н. М.

Киевский национальный университет им. Т. Г. Шевченко, г. Киев

В статье проанализированы особенности функционирования понятий «текст», «медиатекст», «медиадискурс» в современной лингвистике, описаны основные механизмы их взаимодействия, а также ключевые вопросы их соотношения и разграничения.

Ключевые слова: текст, медиатекст, медиадискурс, экстралингвистические факторы.

Постановка проблемы. В современном мире, в связи со стремительным развитием средств массовой информации, неуклонно растёт объём речеупотребления в сфере массовой коммуникации. Тексты массовой информации в современном мире являются одной из самых распространённых форм бытования языка, поэтому интерес лингвистов к языку в СМИ неизменно возрастает, а исследование понятий сферы масс-медиа является на данный момент времени актуальной задачей лингвистики.

Анализ литературы. Исследование функционирования языка СМИ является предметом изучения медиалингвистики – нового направления в языкознании, которое возникло на рубеже XX-XXI вв., и основы которому заложили в своих исследованиях А. Белл, А. Н. Васильева, В. Г. Костомаров, Б. В. Кривенко, М. Монтгомери, Г. Я. Солганик, Н. Фейерклаф и др.

Впервые в российской академической науке термин «медиалингвистика» был употреблён в 2000 году в работе Т. Г. Добросклонской «Вопросы изучения медиатекстов». На современном этапе медиалингвистика является самостоятельным научным направлением со своими дисциплинообразующими компонентами: методологией, теорией, внутренней структурой, терминологическим аппаратом [8, с. 35]. Главными теоретическими составляющими медиалингвистики являются понятия «текст массовой информации» (или «медиатекст») и «медиадискурс».

Целью данной статьи является исследование соотношения понятий текст – медиатекст – медиадискурс в современной лингвистике.

Рассмотрим определения понятию «текст». В лингвистическом энциклопедическом словаре текст определяется как «объединённая смысловой связью последовательность знаковых единиц, основными свойствами которой являются связность и целостность» [14, с. 507].

Н. С. Валгина подчёркивает, что текст является единицей высшего уровня, «поскольку она обладает качеством смысловой завершенности как цельное

литературное произведение, т.е. законченное информационное и структурное целое» [4, с. 5]. Соглашаясь с данным утверждением, Г. Я. Солганик дает следующее определение данному понятию: «текст – сложная, иерархически организованная структура, представляющая собой речевое произведение, характеризующееся целостностью, связностью и завершенностью» [19, с. 15]. И. Р. Гальперин определяет текст как «произведение речетворческого процесса, обладающее завершённостью, объективированное в виде письменного документа, литературно обработанное в соответствии с типом этого документа, произведение, состоящее из названия (заголовка) и ряда особых единиц (сверхфразовых единств), объединённых разными типами лексической, грамматической, логической, стилистической связи, имеющее определенную целенаправленность и прагматическую установку» [5, с. 18]. Таким образом, в определениях текста как совокупности знаковых единиц ключевыми категориями называются связность и смысловая завершенность.

Понятие текста в сфере коммуникации не совпадает с традиционным лингвистическим определением, поскольку текст масс-медиа выходит за пределы знаковой вербальной системы. С позиций медиалингвистики текст рассматривается не только как лингвистическое явление, но и как явление культурологическое. Исследование текста с позиций культуры определяет его как «источник получения информации о духовных импульсах и материальной сфере человеческой деятельности» [18, с. 78]. Алан Белл пишет: «Определение медиатекста выходит за рамки традиционного взгляда на текст как на последовательность слов, напечатанных или написанных на бумаге. Понятие медиатекста гораздо шире: оно включает голосовые качества, музыку и звуковые эффекты, визуальные образы…» [Цит. по: 8, с. 40]. Действительно, текст на телевидении разворачивается не только на словесном уровне, но и на уровне видеоряда и музыкального сопровождения; текст радио сочетает вербальный текст и аудиоэффекты; тексты прессы обязательно содержат, помимо вербальных средств, компонент графического оформления.

Исследователи медиатекста (Р. С. Гиляревский, Т. Г. Добросклонская, Я. Н. Засурский, В. Г. Костомаров, И. П. Лысакова, Е. И. Пронин, Е. Е. Пронина, И. В. Рогозина, В. В. Славкин, Г. Я.Солганик, Н. В.Чичерина и др.), каждый в своей области изучения массовой коммуникации, находят свои смысловые оттенки в понятии медиатекста.

Т. Г. Добросклонская считает медиатекст объемным многоуровневым явлением, в основе концепции которого лежит органичное сочетание единиц вербального и медийного ряда [8]. Я. Н. Засурский определяет медиатекст как «новый коммуникационный продукт» [10, с. 6], который может быть использован в разнообразных медийных сферах: газета, радио, телевидение, Интернет, мобильная связь. Целью создания медиатекстов исследователи называют социальную регуляцию. По определению И. В. Рогозиной, «медиатекст представляет собой вербальное речевое произведение, созданное с целью осуществления опосредованной коммуникации в сфере средств массовой информации и характеризующееся явно выраженной прагматической направленностью, основной целью которой является социальная регуляция» [20, с. 98]. Г. Я. Солганик подчеркивает, что особенность медиатекста состоит в особом типе автора,

поскольку в сфере массовой информации происходит совпадение производителя речи и ее субъекта [19, с. 15].

Самой важной характеристикой современного текста массовой информации, которая отличает его от текста вообще, является многомерность (в работах разных авторов обозначается терминами многоплановость, полифоничность, гетерогенность или интегральность), под которой следует понимать сочетание разнородных вербальных, визуальных, аудитивных, аудиовизуальных или других компонентов в едином смысловом пространстве текста [21]. Также отличительной характеристикой медиатекстов считается их языковая специфика, которая обусловлена, прежде всего, адресованностью массовой аудитории [19, с. 7-15].

Следующей теоретической составляющей медиалингвистики является понятие медиадискурса, которое является производным от понятия «дискурс».

Проблеме изучения дискурса посвятили свои труды многие отечественные и зарубежные ученые, среди них: О. В. Александрова, 1997, Н. Д. Арутюнова, 1998, Р. Барт, 1987, Т. А. ван Дейк, 1989, М. Я. Дымарский, 1998, В. И. Карасик, 2000, П. Серио, 2001, В. Е. Чернявская, 2001 и др.

Хотя исторически теория дискурса берет свое начало в античных трактатах по риторике и поэтике двухтысячелетней давности [15, с. 87], термин «дискурс» был введен в научный лингвистический обиход в только 50-х годах XX в. учеными Э. Бенвенистом и З. Харрисом независимо друг от друга [22, с. 19]. Первоначально во французской лингвистике дискурс означал речь вообще, выступая синонимом термину «текст»; то есть обозначаемые этими терминами понятия рассматривались как тождественные [3, с. 51].

Со временем, в связи с развитием теории коммуникации, социолингвистики, психолингвистики, содержание этих понятий постепенно приобретает различный смысл. Первым лингвистом, который разграничил понятия текста и дискурса, стал Т. А. ван Дейк в работе «Стратегии понимания связного текста» (1988). Главным отличием понятий «дискурс» и «текст» является то, что текст рассматривают как явление статическое, а дискурс – как явление динамическое. Е. С. Кубрякова и О. В. Александрова делают следующие выводы о соотношении понятий «текст» и «дискурс»: «Под дискурсом следует иметь в виду именно когнитивный процесс, связанный с реальным речепроизводством, созданием речевого произведения, текст же является конечным результатом процесса речевой деятельности, выливающемся в определенную законченную (и зафиксированную) форму» [13, с. 19-20]. Отличительной чертой дискурса следует считать спонтанность, тогда как текст является явлением упорядоченным, каноничным по форме изложения. Следует подчеркнуть еще, что дискурс всегда нацелен на появление реакции собеседника, тогда как текст – это закрытая коммуникативная система; дискурс ориентируется на живую аудиторию, а текст – на аудиторию абстрактную, дискурс ограничен во времени, тогда как длина текста зависит от намерения автора. Также важным отличием дискурса от текста исследователи считают неограниченность дискурса в плане выбора вербальных и невербальных средств по сравнению с текстом [16].

Е. С. Кубрякова отмечает, что хотя дискурс и текст рассматриваются некоторыми лингвистами как взаимоисключающие понятия, однако их связывает

«генетическое родство»: поскольку любому зафиксированному тексту предшествует дискурс, текста вне дискурсивной деятельности не существует. Таким образом, понятия текст и дискурс не противопоставляются друг другу – их отношения характеризуются причинно-следственной связью: текст является результатом дискурса [13]. Наблюдения исследователей доказывают, что, наряду с противоположными характеристиками, у этих двух понятий имеются некоторые общие свойства. Например, Т. А. ван Дейк указывает, что «пользователями» и текста, и дискурса являются автор и читатель, не всегда непосредственно контактирующие друг с другом [7].

В рамках лингвистической науки существуют множество интерпретаций дефиниции дискурса, среди них можно выделить следующие: 1) всякий связный целостный текст, который не потерял связи с живой жизнью, т.е. текст, взятый в событийном аспекте (Н. Д. Арутюнова); 2) речевое произведение во всей полноте его выражения: вербального и невербального, паралингвистического с учетом экстралингвистических факторов – социокультурных и психологических, существенных для успешного речевого взаимодействия (Ю. Н. Караулов); 3) «язык в языке», представленный в виде особой социальной данности (Ю. С. Степанов); 4) целая серия высказываний, объединенных темой и ситуацией общения, где реализуются речевые акты, «творимый» в речи связный текст (В. П. Конецкая); 5) конкретное коммуникативное событие, фиксируемое в письменных текстах и устной речи, осуществляемое в определенном когнитивно и типологически обусловленном коммуникативном пространстве (В. Е. Чернявская); 6) коммуникативная ситуация, включающая сознание коммуникантов (партнеров общения) и создающийся в процессе общения текст (А. А. Кибрик); 7) вербализованная речемыслительная деятельность, понимаемая как совокупность процесса и результата и обладающая как собственно лингвистическим, так и экстралингвистическим планами (В. В. Красных); 8) сложное коммуникативное явление, в которое кроме текста включаются и экстралингвистические факторы: знания о мире, мнения, установки и цели адресата, необходимые для понимания текста (Т. А. ван Дейк) [1, с. 87-91] и другие.

Самое распространённое определение представлено Н. Д. Арутюновой в Большом энциклопедическом словаре: «Дискурс (от франц. *discours* – речь) – это связный текст в совокупности с экстралингвистическими, прагматическими, социокультурными, психологическими и другими факторами, текст, взятый в понятийном аспекте; речь, рассматриваемая как целенаправленное социальное действие, как компонент, участвующий во взаимодействии людей и механизмах их сознания (когнитивных процессах). Дискурс – это речь, «погруженная в жизнь» [2, с. 136-137].

Исследователями выделяются разнообразные типы дискурсов. Прежде всего, говорят об устном и письменном дискурсе, учитывая форму существования данного коммуникативного явления. Ученый В. И. Карасик выделяет два особых типа дискурса: персональный (личностно-ориентированный) и институциональный (статусно-ориентированный) дискурс. В персональном дискурсе говорящий выступает как личность со своим богатым внутренним миром, в институциональном – как представитель той или иной социальной группы [11].

Производным от общей концепции дискурса является понятие «медиадискурс». «Медиадискурс – это совокупность процессов и продуктов речевой деятельности в сфере массовой коммуникации во всем богатстве и сложности их взаимодействия» [8, с. 152]. Дискретными единицами медиадискурса, которые разделяют информационные потоки на отдельные фрагменты, являются медиатексты, поэтому изучение медиадискурса без анализа понятия «медиатекст» невозможно. Отличия между медиатекстом и медиадискурсом можно проследить при помощи коммуникационной модели, которая является ключевым понятием для теории коммуникации и помогает представить процесс человеческого общения в наиболее полном структурированном виде. Универсальный вариант коммуникационной модели содержит следующие компоненты коммуникации: отправитель сообщения, получатель сообщения, канал, обратная связь, само сообщение, процессы кодирования и декодирования сообщения, а также ситуация общения или контекст.

Определяя текст, медиатекст и медиадискурс на основе данной модели, Т. Г. Добросклонская пишет, что текст – это сообщение, медиатекст – это сообщение плюс канал, а медиадискурс – это сообщение в совокупности со всеми прочими компонентами коммуникации [8].

К определению типов медиадискурса в лингвистике на данный момент существует два подхода. Согласно первому, основой для выделения типов дискурсов является функционирование языка в различных сферах человеческой деятельности, таких, как: наука, образование, политика, средства массовой коммуникации; в этом случае медиадискурс определяется как специфичный тип речемыслительной деятельности, который характерен только лишь для сферы масс-медиа, и соответственно выделяют медиадискурс, политический, религиозный, научный и др. типы дискурса. Ещё один подход состоит в том, что медиадискурсом называют любой вид дискурса, реализуемый в сфере массовой коммуникации. В этом понимании исследователи выделяют политический, религиозный и прочие типы медиадискурса [12, с. 13-21].

Медиадискурс характеризуется особыми признаками. Исследователь М. Р. Желтухина выделяет следующие основные признаки медиадискурса:

1. групповая соотнесённость (адресант разделяет взгляды своей группы);
2. публичность (открытость, ориентированность на массового адресата);
3. диссенсная ориентированность (создание противоречия с последующей дискуссией);
4. инсценированность и массовая направленность (воздействие на несколько групп одновременно [9, с. 27-40].

Выводы. Понятия «медиатекст» и «медиадискурс» являются главными теоретическими составляющими медиалингвистики; медиатекст – это разновидность текста, рассчитанного на массовую аудиторию, которая характеризуется сочетанием вербальных и медийных единиц и особым типом автора, а также имеет выраженную прагматическую направленность; медиадискурс – это связный текст в совокупности с экстралингвистическими, прагматическими, социокультурными, психологическими и другими факторами; исходя из

составляющих коммуникационной модели, текст – это сообщение, медиатекст – это сообщение плюс канал, а медиадискурс – это сообщение в совокупности со всеми прочими компонентами коммуникации.

Список литературы

1. Андронкина Н. М. Понятие «дискурс» в междисциплинарных исследованиях и его содержание в методике преподавания иностранных языков / Н. М. Андронкина // Мир науки, культуры, образования. – 2008. – № 3. – С. 87-91.
2. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]; 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – С. 136-137.
3. Бочарникова Е. А. О соотношении понятий «текст» и «дискурс» в лингвистике / Е. А. Бочарникова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов, 2010. – № 1 (5), Ч. 1. – С. 50-52.
4. Валгина Н. С. Теория текста / Н. С. Валгина. – М.: «Логос». – 2003. – 234 с.
5. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М.: КомКнига, 2007. – 144 с.
6. Гиляревский Р. С. Текст как элемент информационной технологи / Р. С. Гиляревский // Вестник Моск. ун-та. – 2005. – № 2 – С. 21-27. – Серия 10: «Журналистика».
7. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк; [под ред. В. И. Герасимова]. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
8. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ: современная английская медиаречь / Т. Г. Добросклонская. – М.: Наука, 2008. – 264 с.
9. Желтухина М. Р. О содержании дискурса масс-медиа / М. Р. Желтухина // Вісник Луганського педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2007. – № 11 (128), Ч. 1. – С. 27-40. – Серія «Філологічні науки».
10. Засурский Я. Н. Медиатекст в контексте конвергенции / Я. Н. Засурский // Вестник Московского ун-та. – 2005. – № 2. – С. 3-6. – Серия 10: «Журналистика».
11. Карасик В. И. О типах дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс. – Волгоград, 2000. – С. 5 – 20
12. Кожемякин Е. А. Массовая коммуникация и медиадискурс: к методологии исследования / Е. А. Кожемякин // Научные ведомости Белгородского государственного университета. – 2010. – № 2 (73). – Вып. 11. – С. 13-21. – Серия «Гуманитарные науки».
13. Кубрякова Е. С. Виды пространства, текста и дискурса / Е. С. Кубрякова, О. В. Александрова // Категоризация мира: пространство и время: материалы научной конференции. – М.: Диалог-МГУ, 1997. – С. 19-20.
14. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 683 с.
15. Полякова Л. С. Теоретические подходы к определению понятия «дискурс» / Л. С. Полякова // Язык. Текст. Дискурс: Научный альманах Ставропольского отделения РАЛК / [под ред. проф. Г. Н. Манаенко]. – Ставрополь, 2009. – Вып. 7. – С. 87-91.
16. Попов А. Ю. Основные отличия текста от дискурса / А. Ю. Попов // Текст и дискурс: Проблемы экономического дискурса: сб. науч. ст. – СПб.: СПбГУЭФ, 2001. – С. 38-45.
17. Славкин В. В. Журналистский текст в динамическом аспекте / В. В. Славкин // Вестник Московского ун-та. – 2005. – № 2 – С.16-20. – Серия 10: «Журналистика».
18. Сметанина С. И. Медиа-текст в системе культуры (Динамические процессы в языке и стиле журналистики конца XX в.): [научное издание] / С. И. Сметанина. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 383 с.
19. Солганик Г. Я. К определению понятий «текст» и «медиатекст»/ Г. Я. Солганик // Вестник Московского ун-та. – 2005. – № 2. – С. 7-15. – Серия 10: «Журналистика».
20. Христова Н. А. Нарушение языковой нормы в текстах СМИ: влияние на познавательные структуры индивида: дис. …канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «теория языка» / Н. А. Христова. – М., 2006. – 206 с.

21. Чичерина Н. В. Медиатекст как средство формирования медиаграмотности у студентов языковых факультетов / Н. В. Чичерина. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 232 с.
22. Шемелина Ю. В. Лингвокогнитивные аспекты новостных текстов: на материале британской качественной прессы: дис. …канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «германские языки» / Ю. В. Шемелина. – Архангельск, 2008. – 193 с.

Стеценко Н. М. **Про співвідношення понять текст – медіатекст – медіадіскурс** // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Частина 2. – С.372-378.

У статті проаналізовано особливості функціонування понять «текст», «медіатекст», «медіадискурс» у сучасній лінгвістиці, простежено основні механізми їх взаємодії, а також ключові питання їх співвідношення та розмежування.

Ключові слова: текст, медіатекст, медіадискурс, екстралінгвістичні чинники.

Stecenko N. **On the relationship between the concepts text – media texts – media discourse** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.372-378.

In the article the peculiarities of the functioning of the definitions «text», «mediatext», «mediadiscourse» in the modern linguistics, and the basic questions of their correlation and differentiation are analyzed.

Key words: text, mediatext, mediadiscourse, extralinguistic factors.

Поступила в редакцию 19.10.2011 г.

Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С.379-383.

УДК 81'23

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНА СТРУКТУРА МОВЛЕННЯ ІНДИВІДА В СТАНІ ЕМОЦІЙНОЇ НАПРУГИ

Яловець А. І.

Волинський інститут економіки та менеджменту, м. Луцьк

У статті досліджуються аспекти функціонування політичного дискурсу мовця у стані емоційної напруги. Як засвідчив аналіз, мовлення суб'єкта за цих умов зазнає суттєвих трансформацій.

Ключові слова: дискурс англомовного політика, стан емоційної напруги.

Актуальність дослідження. На сучасному етапі лінгвістика набуває рис антропоцентричності, вивчаючи мову в тісному зв'язку з індивідом, його свідомістю та мисленням (А. Д. Бєлова, О. П. Воробйова, І. С. Шевченко та ін.) [2; 5; 15]. Взаємодія лінгвістичного та психолінгвістичного підходів до дослідження дискурсу уможливлює комплексне бачення комунікативної діяльності суб'єкта мовлення. Швидкий поступ науково-технічного прогресу, інтенсифікація процесів виробництва, посилення інформаційних потоків електронними, друкованими засобами призводить до негативних зрушень у емоційній сфері життєдіяльності людини, маючи прояв на вербальному рівні. Питання функціонування мовної свідомості у незвичайних психофізіологічних станах людини і методи її опису та дослідження, а також розробка фундаментальної концепції множинності станів нормальної мовленнєвої свідомості, на думку багатьох вітчизняних та зарубіжних мовознавців, психолінгвістів та психологів, є одним із нагальних завдань лінгвістичної парадигми XXI століття [3; 4; 6; 11; 12].

Необхідність психолінгвістичного аналізу структурно-семантичної організації мовлення у стані емоційного стресу засвідчується порівняно невеликою кількістю мовознавчих праць такого спрямування [5; 13; 14]. Вивчення дискурсу комуніканта, який перебуває у стані емоційної напруги як форми «зміненого стану свідомості» [8], повинно спиратися на виявлення, аналіз й класифікацію специфічних мовних одиниць та структур на всіх рівнях – фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному.

Об'єктом дослідження є психолінгвістичні характеристики стану емоційної напруги, **предметом** – психолінгвістичні особливості впливу стану емоційної напруги на структуру дискурсу. **Мета** дослідження полягає в установленні психолінгвістичних особливостей структурування мовлення у стані емоційної напруги на основі психолінгвістичних методів.

Постановка проблеми й виклад основного матеріалу. Спробуймо описати особливості структурування дискурсу індивіда у стані емоційної напруги. Як свідчать результати досліджень у галузі нейролінгвістики, цей стан викликаний

домінуванням під час мовлення правої півкулі головного мозку. Дослідження Р. Сперрі (1968), О. Р. Лурії (1979) та групи ленінградських учених під керівництвом Л. Я. Балонова (1976) виявили певні відмінності у мовленнєвих механізмах лівої та правої півкуль головного мозку людини. Так, при «вимкненні» внаслідок електросудомного шоку лівої півкулі мовлення індивіда зазнає таких змін: кількість слів зменшується; висловлювання згортаються і їх синтаксис спрощується; зменшується кількість службових слів при збільшенні повнозначних; іменники та прикметники домінують над дієсловами та займенниками, тобто лексика правої півкулі предметніша і менш концептуальна; загострене сприйняття конкретних явищ і предметів зовнішнього світу [1; 10; 16].

На противагу, ліва півкуля у стані активності демонструє тенденцію до розмаїтого в плані лексики й синтаксису мовлення: кількість слів і довжина висловлювань збільшується, опитуваний стає балакучим; абстрактна лексика превалює над конкретною, граматичні формальні слова – над повнозначними; посилюється тенденція до рубрифікації, до накладення абстрактних класифікаційних схем на зовнішній світ [9, с. 590-591].

У цьому контексті особливого значення для нашого дослідження набувають зміни у мовленні людини, яке зазнає певних змін. У граматичному плані збільшується питома вага повнозначних слів, фіксуються повтори. У лексичному плані простежується зниження розмаїття лексикону, стереотипізація, спрощення синтаксису, збільшення кількості помилок, в цілому – дестабілізація мовної свідомості. Таких характеристик мовлення індивіда набуває при тимчасовому вимкненні лівої півкулі головного мозку. Тобто, можна твердити, що при змінених станах свідомості в людини переважає симультанна, аналогова обробка інформації. У семантичному плані у мовленні з’являються слова зі значенням семантичної безвинятковості (allness terms) – *вічно, завжди, ніколи, ніхто, повністю, цілком, абсолютно* [4, с. 103]. Ці та подібні їм слова ми кваліфікуємо як *семантично дифузна лексика* [7].

Наведені вище дані нейролінгвістичних експериментів свідчать про те, що структура мовлення, породжуваного правою півкулею, корелює з мовленням у стані емоційної напруги, що дає підстави припустити про залученість за цих умов ділянок правої півкулі мозку мовця. Стан емоційної напруженості можна віднести загалом до форми змінених станів свідомості. Такий стан виникає у ситуаціях, коли людина змушена приймати відповідальні рішення в умовах дефіциту часу. Це буває під час екзамену, у розмові з керівником, під час «з’ясування стосунків» з близькими людьми і т.ін. змінюється психологічний стан людини та характеристики її мовлення.

Дослідження Е. Л. Носенко (1975) засвідчили такі загальні риси мовлення у стані емоційної напруженості:

1. Змінюється моторна реалізація мовлення. Коли людина хвилюється, то вона або говорить значно голосніше, або значно тихше, ніж звичайно. Пришвидшується, або навпаки, сповільнюється темп мовлення; вимова може ставати чіткішою; фрази не завершуються;

2. Значно збільшується кількості пауз нерішучості і пошукових пауз. При цьому вони супроводжуються «емболами» [6], – нефонологічними вокальними утвореннями (типу *ее, кх, гм, мм*), кількість яких збільшується півтора рази, порівняно з мовленням тих самих людей у звичайному стані;

3. Змінюється граматична будова мовлення: збільшується кількість іменників і дієслів у порівнянні з прикметниками і прислівниками, мовлення стає динамічнішим;

4. Лексично мовлення стає більш спрощеним – мовець оперує коротшими частотнішими за вжитком словами. Збільшується кількість слів-паразитів, неологізмів і парафазій (помилкового вживання слів). З'являються семантично нерелевантні повтори фраз, одного слова, складів.

У стані емоційної напруженості для мовлення характерна також незакінченість (опущення частини слова, наприклад його кінця). Це супроводжується змінами у структурі речення чи повторами. У семантичному плані мовлення в цьому стані також зазнає змін. Воно характеризується, з одного боку, більшою різкістю в оцінках, з іншого боку – нерішучістю. Мовцем обираються слова з чітким позитивним або негативним значенням, тобто переважає крайня полярність в оцінках [11].

Попередні дані нашого дослідження лінгвальних рис дискурсу англомовного політика, одержані на основі психолінгвістичного текстового аналізу, засвідчили такі аспекти. Простежується зниження індексу лексичного розмаїття й лексичної щільності у політичному дискурсі діяча, порівняно з його мовленням у нормальному стані. Прагнення ефективно донести свою думку до співрозмовника або аудиторії за умови дефіциту мовних засобів і часу через перебування в стані емоційної напруги структура дискурсу характеризується також нерелевантними повторами, неодноразове повторне ініціювання породження висловлювання, яке супроводжується дискурсивними маркерами, наприклад, *well, I mean, you know, so, anyway*. Мовлення також характеризується великою кількістю хезитаційних пауз, уживанням прагматичних маркерів як їхніх заповнювачів – вигуків, часток, вставних слів/ виразів, наприклад:

KING: How important is Qatar?

RUMSFELD: Well, you know, they're all links in a chain, and it's important. All of these countries, these 90 nations across the world that are co-operating with us, are important. Each one is important, because each one brings a scrap of information [1].

Англомовний політик у стані емоційної напруженості будує висловлювання, відбираючи найчастотнішу, предметнішу лексику, клішовані фрази, в чому простежуємо правопівкульність його мовленнєво-мисленнєвих операцій. Обсяг мовленнєвої продукції може бути великим, але переважають короткі предметно-конкретні фрази. які нерідко мають незавершений характер, складаючись лише з підмета або присудка. Простежена також ехолалія в мовленні – повторення комунікантом слова (фрази), щойно вимовленої його співрозмовником, наприклад:

KING: That's a fact.

RUMSFELD: That's a fact. Think about it. It's just terrible [1].

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Результати теоретичного аналізу літератури з проблеми, а також наші дані дослідження дискурсу політика в стані емоційної напруги дають змогу твердити про особливий спосіб структурування мовцем своїх комунікативних унесків. Стилю мовлення політика характерна дискретність, низький індекс лексичної різноманітності та щільності, високі показники прагматичної маркованості, повторів, спрощена синтаксична структура. Серед перспективних напрямів убачаємо дослідження емоційно напруженого дискурсу в ЗМІ, блогосфері й соціальних мережах, навчальному шкільному та університетському середовищі.

Список літератури

1. Балонов Л. Я. Слух и речь доминантного и недоминантного полушарий / Л. Я. Балонов, В. Л. Деглин. – Л.: Наука, 1976. – 218 с.
2. Бєлова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации: [монография] / А. Д. Белова. – К.: Изд-во КНУ им. Тараса Шевченко, 1997. – 300 с.
3. Бєляков О. О. Художнє моделювання змінених станів свідомості (на матеріалі творів Дж. Джойса і В. Фолкнера) / О. О. Бєляков // Філологічні студії. – Луцьк, 2004. – № 4. – С. 282-288.
4. Белянин В. П. Психолингвистика / В. П. Белянин. – М.: Флинта, 2008. – 232 с.
5. Воробьева О. П. Текстовые категории и фактор адресата / О. П. Воробьева. – К.: Вища школа, 1993. – 200 с.
6. Засєкіна Л. В. Психолінгвістична діагностика / Л. В. Засєкіна, С. В. Засєкін. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 168 с.
7. Ковалевська Т. Ю. Психолінгвістичні особливості політичного дискурсу / Т. Ю. Ковалевська // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2001. – Вип. 33. Філологічні аспекти дослідження дискурсу. – С. 237-242.
8. Кучеренко В. В. Измененные состояния сознания: психологический анализ / В. В. Кучеренко, В. Ф. Петренко, А. В. Россохин // Вопросы психологии. – 1998. – № 3. – С. 70-78.
9. Лотман Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман. – СПб.: Искусство СПБ, 2004. – 704 с.
10. Лурия А. Р. Язык и сознание / А. Р. Лурия; [под ред. Е. Д. Хомской]. – М.: Изд-во МГУ, 1998. – 336 с.
11. Носенко Э. Л. Особенности речи в состоянии эмоциональной напряженности / Э. Л. Носенко. – Днепропетровск: Изд-во Днепр. ун-та, 1975. – 132 с.
12. Спивак Д. Л. Измененные состояния сознания: психология и лингвистика / Д. Л. Спивак. – СПб.: Ювента, 2000. – 296 с.
13. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия; [отв. ред. А. А. Уфимцева] – М.: Ин-т языкознания АН СССР, 1986. – 141 с.
14. Харкевич Г. И. Отображение сосотояния тревоги персонажа в англоязычной художественной прозе: семантико-когнитивный и нарративный аспекты: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Г. И. Харкевич. – К., 2007 – 22 с.
15. Шевченко И. С. Становление когнитивно-коммуникативной парадигмы в лингвистике / И. С. Шевченко // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2004. – № 635. – С. 202-205.
16. Sperry R. W. Hemisphere deconnection and the utility of conscious experience/ R. W. Sperry // American Psychologist. – 1968. – Vol. 23. – P. 723-733.

Джерело ілюстративного матеріалу

CNN Larry King Live Interview with Donald Rumsfeld [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://transcripts.cnn.com/.html. – Заголовок з екрану

Яновец А. И. **Психолингвистическая структура речи индивида в состоянии эмоциональной напряженности** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. Часть 2. – С.379-383.

В статье исследуются аспекты функционирования политического дискурса говорящего в состоянии эмоционального напряжения. Как свидетельствует анализ, речь субъекта в этих условиях претерпевает существенные трансформации.

Ключевые слова: дискурс англоязычного политика, состояние эмоционального напряжения.

Yanovets' A. **Psycholinguistic structure of individual speech in the state of emotional stress** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V. 24 (63). – № 4. Part 2. – P.379-383.

The article discusses aspects of the functioning of politician's discourse in the state of emotional stress. As the study shows, the speech under this condition is tranformed.

Key words: English politician's discourse, state of emotional stress.

Поступила в редакцию 19.09.2011 г.

РЕЦЕНЗИИ

РЕЦЕНЗИЯ НА МОНОГРАФИЮ И. Н. КОШМАН. РУССКИЙ ЯЗЫК В ДИАЛОГЕ КУЛЬТУР (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКИХ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ УКРАИНЫ): МОНОГРАФИЯ / И. Н. КОШМАН. – ЛУГАНСК: ИЗД-ВО ВНУ ИМ. В. ДАЛЯ, 2011. – 264 С.

Рецензируемую монографию хочется оценить широко известным прецедентным текстом «очень своевременная книга», т. к. в ситуации реального украинско-русского двуязычия исследование различных проявлений языковых контактов, безусловно, актуально. Книга посвящена проблеме языковых контактов в период обострения вопросов языковой политики. Заслуга автора в том, что он избегает политизирования, оставаясь в пределах лингвистики.

Объектом исследования является русская речь Украины новейшего времени, рассматриваемая как отдельная языковая реализация в ситуации украинско-русского диалога культур, а предметом – «украинская составляющая» русской речи Украины – набор языковых показателей, отображающих процесс культурно-языкового взаимодействия. Источником материала послужили публицистические тексты (более 10000 контекстов).

Выбор публицистических текстов как показателя специфики русской речи Украины следует оценить как очень удачный. В работе это четко аргументировано: коммуникативные, когнитивные и лингвистические характеристики русских публицистических текстов Украины позволяют рассматривать их в качестве надежного источника специфических процессов, протекающих в русской речи Украины новейшего времени и отличающих ее от современной русской речи метрополии [с. 30].

К оценке книги И. Н. Кошман как «своевременной» следует добавить – и современной. Современной по методам, материалу и, главное, по аспектам его рассмотрения. Это и лексико-семантический, и словообразовательный, и морфологический, и синтаксический, и стилистический, и графический аспекты.

Описанию избранного фрагмента языковых контактов предпослан квалифицированный анализ научной литературы по русско-украинским взаимосвязям. Затронуты проблемы лингвистических отличий русских переселенческих говоров и русской речи вне говоров, выявленные в исследованиях второй половины XX века.

По разным разделам книги автором сделаны очень важные выводы. Вот несколько наиболее существенных для примера:

– «в публицистических текстах новейшего времени особый экспрессивный ореол создается путем акцентированного насыщения украинизмами. Это позволяет говорить о возникновении специфического стилистического приема» [с. 204];

– «публицистические тексты свидетельствуют о двояком использовании украинизмов – во-первых, эксплуатируется стилистический потенциал,

сформировавшийся в рамках украинского языка, а во-вторых, провоцируется “не-нейтральность” на языковых стыках. Украинизмы используются для достижения разнообразных стилистических эффектов и в этом смысле представляют неисчерпаемый выразительный ресурс. Все это позволяет говорить о трансформации стилистических норм в русских публицистических текстах Украины новейшего времени» [с. 214];

– «в результате диалога украинской и русской языковых стихий в русских текстах появляется особая семантическая разновидность украинизмов (*«вечеря» / вечеря*, *«криївка» / «крыивка»*, *«мова» / мова*, *«пани» / пани*). Их семантика специфична и в отличие от всех перечисленных типов не перемещается в русский контекст, а возникает в межъязыковом взаимодействии как результат трансформации исходного значения под влиянием русского контекста» [с. 223].

Интересен раздел о рефлексивах как «маркерах языковой лояльности» [с. 215–221].

При всем несомненном содержательном богатстве рецензируемая монография имеет некоторые незначительные недочеты. Так, замечены легко устранимые стилистические погрешности. Например, при формулировке новизны исследования: «новизна работы состоит в многоаспектном исследовании **языковых** особенностей русской **речи** Украины новейшего времени, возникающих в ситуации непрерывного диалога двух культур» [с. 7]. Принципиально некорректным (или дискуссионным) представляется объединение «под одной крышей» таких функционально различных групп украинизмов, как заимствования, ставшие фактом русского языка, его лексической системы (о чем свидетельствует словник), и «украинских вкраплений в русскую речь Украины новейшего времени» [с. 6]. Хотя противопоставление диахронических и синхронических подходов заявлено [с. 31], это его явное нарушение.

Но это частности. В целом же лингвистическая литература пополнилась добротным, обстоятельным, глубоко научным исследованием русской речи в Украине. Книга интересна и для специалистов-филологов, и для работников СМИ.

Абрамец И. В., кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языкознания и коммуникативных технологий Луганского национального университета им. Т. Шевченко

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Абрамец Ида Владимировна	кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языкознания и коммуникативных технологий Луганского национального университета им. Т. Шевченко
Алиева Васфие Николаевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры руського, славянского и общего языкознания Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Анастасьева Оксана Анатольевна	старший преподаватель кафедры языковой подготовки Харьковского национального технического университета сельского хозяйства им. Петра Василенко, e-mail: anastasievaxenia@mail.ru
Андрейченко Оксана Іванівна	кандидат філологічних наук, доцент кафедри українського мовознавства Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського
Арделян О. В.	кандидат педагогических наук, доцент, докторант кафедры перевода и общего языкознания Кировоградского государственного педагогического университета имени Владимира Винниченка
Баринова Ольга Витальевна	аспирант кафедры общего и русского языкознания Днепропетровского национального университета им. Олеся Гончара, e-mail: barinova_o@inbox.ru
Бессонова Людмила Ефимовна	кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой русского, славянского и общего языкознания Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, e-mail: lbessonova@home.cris.net
Высоцкая Татьяна Николаевна	старший преподаватель кафедры перевода Днепропетровского национального горного университета, e-mail: t_shilovskaya@mail.ru
Габидуллина Алла Рашатовна	доктор филологических наук, доцент, профессор кафедры языкознания и русского языка Горловского государственного педагогического института иностранных языков, e-mail: ar_gabi54@mail.ru
Гадомский Александр Казимирович	кандидат филологических наук, доцент кафедры руського, славянского и общего языкознания Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, e-mail: akazsimf@mail.ru
Гармаш Елена Николаевна	методист учебного отдела Горловского государственного института иностранных языков, e-mail: helena1787@list.ru
Глотова Жанна Владимировна	кандидат педагогических наук, доцент кафедры иностранного языка для профессиональных целей Балтийского федерального университета им. Иммануила Канта, e-mail: glotova_hanna@mail.ru

Грабовенко Ирина Сергеевна — аспирант кафедры русского языка Киевского национального университет им. Т. Г. Шевченко, e-mail: lehre@mail.ru

Грищенко Елена Владимировна — аспирант кафедры русского языкознания и коммуникативных технологий Луганского национального университета им. Т. Шевченко, e-mail: holaelena@rambler.ru

Грозян Нина Федоровна — кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой украинской филологии Республиканского высшего учебного заведения «Крымский инженерно-педагогический университет»

Добжанская Наталия Ивановна — кандидат филологических наук, доцент кафедры прикладной лингвистики Волынского национального университета им. Леси Украинки, e-mail: n.dobzhanska@gmail.com

Долгополова Лилия Анатольевна — доктор филологических наук, доцент, заведующая кафедрой немецкого языка Киевского национального лингвистического университета, e-mail: lilian2000@mail.ru

Дубовая Елена Анатольевна — доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой украинской филологии и общего языкознания Черноморского государственного университета им. П. Могилы, e-mail: evolucia@mksat.net

Дьолог Ольга Станиславовна — кандидат филологических наук, доцент Харьковского национального технического университета сельского хозяйства им. Петра Василенко, e-mail: dlgo@rambler.ru

Дьячок Наталья Васильевна — кандидат филологических наук, доцент кафедры языкознания и русского языка Горловского государственного педагогического института иностранных языков, e-mail: dyachoknatalya@mail.ru

Евпак Анатолий Васильевич — аспирант кафедры прикладной лингвистики Волынского национального университета им. Леси Украинки, e-mail: kovpack@gmail.com

Емельянова Евгения Степановна — кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой языковой подготовки Харьковского национального университета сельского хозяйства им. П. Могилы, e-mail: genja_em@ inbox.ru

Жарикова Марина Владимировна — кандидат филологических наук, доцент кафедры языкознания и русского языка Горловского государственного педагогического института иностранных языков, e-mail: zharikova.marina@mail.ru

Заманова Илона Владимировна — иностранный специалист по русскому языку факультета иностранных языков Чжэнчжоуского педагогического института, e-mail: zcu@mail.ru

Засекин Сергей Васильевич — кандидат филологических наук, доцент кафедры прикладной лингвистики Волынского национального университета им. Леси Украинки, e-mail: s.zasyekin@gmail.com

Звягина Елена Степановна	ассистент кафедры русского, славянского и общего языкознания Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Калищук Диана Николаевна	ассистент кафедры прикладной лингвистики Волынского национального университета им. Леси Украинки, e-mail: diana_kalischuk@ukr.net
Кечеджи Оксана Викторовна	старший преподаватель кафедры перевода Приазовского государственного технического университета, e-mail: oksana@installtec.com
Кислицына Наталья Николаевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры теории и практики перевода и социолингвистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, e-mail: nkislitsyn@rambler.ru
Козаченко Алексей Николаевич	кандидат филологических наук, доцент Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Кость Ирина Ярославовна	аспирант кафедры украинского языка Тернопольского национального педагогического университета им. В. Гнатюка, e-mail: irynakost@gmail.com
Коцюба Александра Петровна	аспирант кафедры германской филологии Киевского национального университет им. Т. Г. Шевченко, e-mail: kozjuba_lesia@yahoo.de
Кошман Ирина Николаевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры журналистики Восточноукраинского национального университета им. В. Даля, e-mail: ikoshman@ukr.net
Куварова Елена Константиновна	кандидат филологических наук, доцент кафедры общего и русского языкознания Днепропетровского национального университета им. Олеся Гончара, e-mail: vacarchuk@yandex.ru
Кудрявцева Наталья Сергеевна	кандидат философских наук, доцент кафедры теории и практики перевода, e-mail: natashakrrog@yandex.ru
Ли Же	кандидат филологических наук, преподаватель русского языка факультета иностранных языков Чжэнчжоуского педагогического института, e-mail: zcu@mail.ru
Луцеева Юлия Николаевна	аспирант кафедры русского языка Одесского национального университета им. И. И. Мечникова
Лыткина Оксана Ивановна	кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка и литературы Российского государственного социального университета, e-mail: Lytkinao@list.ru
Масликова Оксана Степановна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинской филологии Республиканского высшего учебного заведения «Крымский инженерно-педагогический университет».

Межов Александр Григорьевич — кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Волынского национального университета им. Леси Украинки, e-mail: mezhov@ukr.net

Мелех Галина Богдановна — преподаватель кафедры практики немецкого языка Дрогобычского государственного педагогического университета им. И. Франко, e-mail: melekhgalina@yandex.ru

Морозова Надежда Сергеевна — кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры языкознания гуманитарного института филиала ФГАОУ ВПО «Северный (Арктический) федеральный университет имени М.В. Ломоносова» в г. Северодвинск, e-mail: morozovanadegda11@yandex.ru

Новак Виктория Руслановна — аспирант кафедры прикладной лингвистики Волынского национального университета им. Леси Украинки, e-mail: novak.victoria@mail.ru

Осколкова Наталья Васильевна — кандидат филологических наук, доцент кафедры языкознания гуманитарного института филиала ФГАОУ ВПО «Северный (Арктический) федеральный университет имени М.В. Ломоносова» в г. Северодвинск

Парасин Наталия Демьяновна — кандидат филологических наук, доцент Тернопольского национального педагогического университета им. В. Гнатюка

Переломов Антон Юрьевич — аспирант кафедры теории и практики перевода Сумского государственного университета

Петрова Луиза Александровна — доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой русского языка

Пименова Марина Владимировна — член-корреспондент САН ВШ, доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой общего языкознания и славянских языков Кемеровского государственного университета, e-mail: pimenovaMV2011@yandex.ru

Полякова Юлия Юрьевна — аспирант кафедры русского, славянского и общего языкознания Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, e-mail: ulchik-fil@mail.ru

Проскурина Любовь Николаевна — преподаватель кафедры филологических и естественных дисциплин факультета по работе с иностранными студентами Киевского национального авиационного университета, e-mail: lyubaprosk@yahoo.com

Прудникова Татьяна Ивановна — старший преподаватель кафедры украинской филологии Республиканского высшего учебного заведения «Крымский инженерно-педагогический университет»

Романова Наталья Васильевна — кандидат филологических наук, доцент, докторант кафедры немецкой филологии Киевского национального лингвистического университета, e-mail: natalroman@mail.ru

Сегал Наталья Александровна — ассистент кафедры русского, славянского и общего языкознания Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, e-mail: natasha-segal@mail.ru

Сошко Оксана Григорьевна — аспирант, старший преподаватель кафедры иностранных языков Академии муниципального управления, e-mail: ok_soshko@ukr.net

Стеванович Раиса Ивановна — кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода Черноморского государственного университета им. П. Могилы

Стеценко Надежда Михайловна — аспирант кафедры русского языка Киевского национального университет им. Т. Г. Шевченко, e-mail: stecenkon@ukr.net

Третьякова Катерина Владимировна — кандидат филологических наук, доцент кафедры романо-германской филологии Ровненского государственного гуманитарного университета, e-mail: nostromo@gala.net

Трикоз Ксения Григорьевна — аспирант кафедры английской филологии Запорожского национального университета, e-mail: ksenia18@inbox.ru

Филатова Елена Владимировна — кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой иностранных языков Донецкого института туристического бизнеса, e-mail: taranushchenko@mail.ru

Хохлова Наталья Валентиновна — кандидат филологических наук, доцент кафедры языкознания Северного (Арктического) Федерального Университета им. М. В. Ломоносова, e-mail: nvch08@mail.ru

Шандрук Татьяна Федотовна — аспирант Института языкознания им. А.А. Потебни, e-mail: T.Shandruk@gmx.de

Шепель Юрий Александрович — доктор филологических наук, профессор кафедры перевода Днепродзержинского государственного технического университета

Щербачук Лидия Федоровна — кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языкознания Таврического национального университета им. В. И. Вернадского

Эмирсуинова Гульшат Ибраимовна — кандидат филологических наук, доцент кафедры английского языка и литературы Республиканского высшего учебного заведения «Крымский инженерно-педагогический университет», e-mail: e_gulshat@hotmail.com

Яновец Анжелика Ивановна — старший преподаватель кафедры иностранных языков Волынского института экономики и менеджмента

СОДЕРЖАНИЕ

РАЗДЕЛ 1. ГРАММАТИЧЕСКАЯ СЕМАНТИКА В СИСТЕМЕ ЯЗЫКА 3

Алиева В. Н.
АНТРОПОЦЕНТРИЗМ ПРОИЗВОДНЫХ ПРЕДЛОГОВ РУССКОГО ЯЗЫКА 3

Высоцкая Т. Н.
НЕПРОИЗВОДНЫЕ НАИМЕНОВАНИЯ ТЕХНИЧЕСКИХ АРТЕФАКТОВ ГОРНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ 7

Долгополова Л. А.
НЕЛИЧНЫЕ ФОРМЫ ГЛАГОЛА В СОВРЕМЕННЫХ ГЕРМАНСКИХ И СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКАХ 12

Дубовая Е. А.
ТЕОРИЯ АНАЛИТИЗАЦИИ И РУССКИЙ ПАДЕЖ 17

Дьячок Н. В.
СРЕДСТВА ФОРМИРОВАНИЯ ВЕРБАЛЬНЫХ РЕАЛИЗАЦИЙ НОМИНАТЕМ ТИПА «СЛОВОСОЧЕТАНИЕ + ЭЛЛИПТИЧЕСКИЙ УНИВЕРБ» 24

Євпак А. В.
ГРУПИ ВТОРИННИХ НОМІНАЦІЙ, ВМОТИВОВАНИХ ОДИНИЦЯМИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «*КОНЬ*» (НА МАТЕРІАЛІ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ) 30

Ємельянова Є. С.
ВЗАЄМОДІЯ ПИТОМИХ ТА ЧУЖОМОВНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У СКЛАДІ ТЕРМІНОСПОЛУК 37

Заманова И. В.
ФОНЕТИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ В ЯЗЫКЕ И РЕЧИ: МЕТОДИЧЕСКИЙ АСПЕКТ 42

Кечеджі О. В.
ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ АФІКСАЛЬНИХ НЕОЛОГІЗМІВ СФЕРИ ЕКОЛОГІЇ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ 49

Межов О. Г.
ПРЕДИКАТИ ЯКОСТІ В СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІЙ СТРУКТУРІ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ 56

Третьякова К. В.
ДЕРИВАЦІЙНІ МОДЕЛІ ІМЕННИКІВ-КОМПОЗИТІВ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ 61

Филатова Е. В.
СИНТАГМАТИЧЕСКАЯ И ПРЕДЛОЖЕНЧЕСКАЯ СТРУКТУРЫ ТЕКСТА И ИХ НАЗНАЧЕНИЕ 65

Шепель Ю. А.
РАЗЛИЧИЕ В СТРУКТУРЕ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ГНЕЗД И РЯДОВ, ИХ ФУНКЦИИ 72

РАЗДЕЛ 2. СЕМАНТИКА И ПРАГМАТИКА В ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОСТРОЕНИЯХ И МОДЕЛЯХ ЯЗЫКА 81

Андрейченко О. І.
МЕТАФОРИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТОСФЕРИ «*ПОЛІТИКА*» В СУЧАСНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ 81

Арделян О. В.
ВЛАСНІ ІМЕНА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТЕОРІЙ РЕФЕРЕНЦІЇ 87

Барінова О. В.
ЛЕКСИКОГРАФІЧНЕ ЗОБРАЖЕННЯ БАЗОВИХ АД'ЄКТИВНИХ КОЛОРАТИВІВ В ТЛУМАЧНИХ СЛОВНИКАХ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ 95

Гадомский А. К., Полякова Ю. Ю.
К ВОПРОСУ О СТАНОВЛЕНИИ И ЭВОЛЮЦИОНИРОВАНИИ РУССКОЙ И ПОЛЬСКОЙ ЛЕКСИКОГРАФИИ 101

Грозян Н. Ф.
ФРАЗЕОЛОГІЧНА МІКРОСИСТЕМА «ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ» В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ПСИХОСЕМАНТИЧНИЙ І АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ 111

Дьолог О. С.
ПРОЦЕС АДАПТАЦІЇ НОВІТНІХ АНГЛІЙСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННІ 118

Жарикова М. В.
РУМЕЙСКО-УРУМСКО-ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В ПРОЦЕССЕ СОЗДАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ОЙКОНИМОВ В ОЙКОНИМИИ ДОНБАССА 122

Кислицына Н. Н.
О МЕСТЕ КОННОТАТИВНОГО ЗНАЧЕНИЯ В СЕМАНТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЕ СЛОВА 129

Коцюба О. П.
МОВНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ KRIEG У РОМАНАХ ЙОЗЕФА РОТА «МАРШ РАДЕЦЬКОГО» І «СКЛЕП КАПУЦИНІВ» 137

Масликова О. С.
ТЕРМІНИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ХУДОЖНІХ ТРОПІВ У ПРАЦЯХ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО 143

Мелех Г. Б.
ФАХОВА МОВА НІМЕЦЬКОЇ КУЛІНАРІЇ: ПОЛІСЕМІЯ ТА ОМОНІМІЯ 148

Проскурина Л. Н.
РОЛЬ КОГНИТИВНОЙ МЕТАФОРЫ В ФОРМИРОВАНИИ ТЕРМИНОЛОГИИ РЕМОНТА ЛЕТАТЕЛЬНЫХ АППАРАТОВ 155

Прудникова Т. І.
ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ НЕВЕРБАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ МОВНИМИ ЗАСОБАМИ 159

Романова Н. В.
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ LIEBE (НА МАТЕРІАЛІ ЛІРИКИ ТЕОДОРА КЕРНЕРА) 165

Сошко О. Г.
МЕТАФОРИЧНІ МОДЕЛІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНИХ ХАРАКТЕРИСТИК (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ) 172

Трикоз К. Г.
АКВАЛОКАТИВНІ НЕОЛОГІЗМИ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ 178

Хохлова Н. В.
К ПРОБЛЕМЕ ДИНАМИКИ ДИАЛЕКТНОЙ ЛЕКСИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ 184

Шандрук Т. Ф.
НІМЕЦЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМІЧНОЮ КОНОТАЦІЄЮ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ 191

Щербачук Л. Ф.
КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ БІНАРНОЇ ОПОЗИЦІЇ *КРАСА / ПОТВОРНІСТЬ* У СФЕРІ УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ 198

Эмирсуинова Г. И.
ТРАНСФОРМАЦИИ КОНЦЕПТА «СЕМЬЯ» В ЯЗЫКОВОМ СОЗНАНИИ АМЕРИКАНЦЕВ 203

РАЗДЕЛ 3. СЕМИОТИКА И СИНЕРГЕТИКА ТЕКСТА И ДИСКУРСА 208

Анастасьева О. А.
ЭКСТРАЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ ЛИНГВОСТИЛЕВОЙ СПЕЦИФИКИ АНЛОЯЗЫЧНОГО АФОРИЗМА 208

Бессонова Л. Е.
КАТЕГОРИЯ АДРЕСАЦИИ В ПРОГРАММНЫХ РЕЧАХ ПОЛИТИКОВ 213

Габидуллина А. Р.
ПРЕЦЕДЕНТНЫЕ ФЕНОМЕНЫ В НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОМ ЛИНГВИСТИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ (НА ПРИМЕРЕ ЭНЦИКЛОПЕДИИ ДЛЯ ДЕТЕЙ) 220

Гармаш Е. Н.
ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ НЕВЕРБАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ 226

Глотова Ж. В.
ЛИНГВОКУЛЬТУРНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ 231

Грабовенко И. С.
ПРЕЦЕДЕНТНЫЕ ФЕНОМЕНЫ КАК СРЕДСТВО ПИАР-ВОЗДЕЙСТВИЯ В МАСС-МЕДИЙНОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ 237

Грищенко Е. В.
«ПЕРЕКРАИВАНИЕ» КОНЦЕПТОСФЕРЫ В УСЛОВИЯХ НОВОЙ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНОЙ СРЕДЫ» 244

Добжанська Н. І.
ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТУ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ПІСНІ 248

Засєкін С. В.
УНІВЕРСАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ: ДОСВІД ЕМПІРИЧНОГО ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ 254

Звягина Е. С.
КОНТЕКСТУАЛЬНЫЕ СМЫСЛЫ СЛОВА В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ 261

Каліщук Д. М.
КОНЦЕПТУАЛЬНА СТРУКТУРА СУЧАСНОГО ТОТАЛІТАРНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ ВИСТУПІВ Ф. КАСТРО ТА У. ЧАВЕСА) 268

Козаченко О. М.
ВИВЧЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ 274

Кость І. Я.
МЕХАНІЗМИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ЛЮДИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРОЗОВОМУ ТЕКСТІ 279

Кошман И. Н.
УКРАИНСКИЙ ПРЕЦЕДЕНТНЫЙ ФЕНОМЕН В РУССКОМ ТЕКСТЕ 285

Куварова Е. К.
ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНАЯ ЭТИКЕТНАЯ ФОРМУЛА В ПИСЬМЕ КАК РЕЧЕВОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ 289

Кудрявцева Н. С.
КАТЕГОРІЇ, ЯКИМИ МИ ЖИВЕМО: ФІЛОСОФСЬКІ КАТЕГОРІЇ У СВІТЛІ КОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ 296

Ли Же
РОЛЬ ЯЗЫКОВОЙ ТРАДИЦИИ В ДИАЛОГЕ КУЛЬТУР 301

Луцеева Ю. Н.
ЧЕЛОВЕК ВО ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ КАРТИНЕ МИРА (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С ЧИСЛИТЕЛЬНЫМИ) 306

Лыткина О. И.
УНИВЕРСАЛЬНОСТЬ ПОНЯТИЯ ТЕКСТА В МАКРОЛИНГВИСТИКЕ 312

Морозова Н. С.
ОБРАЗ СНЕГА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ МИРЕ Н.С. ГУМИЛЕВА 316

Новак В. Р.
ВАЖЛИВІСТЬ ДОТИКУ ЯК НЕВЕРБАЛЬНОГО КОМПОНЕНТА В АКТІ КОМУНІКАЦІЇ 322

Осколкова Н. В.
ЗАДАЧИ И ПРИНЦИПЫ КОМПЛЕКСНОГО АНАЛИЗА ТЕКСТОВ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ЭКСПЕРТИЗ 329

Парасін Н. Д.
ІДІОСТИЛЬОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОЛЬОРОПОЗНАЧЕННЯ В АСПЕКТІ ТЕОРІЇ ПРОТОТИПІВ 336

Переломов А. Ю.
ТЕКСТИНГ – ОСОБЫЙ ЯЗЫК SMS В РЕЧЕВОЙ ИНТЕРАКЦИИ 343

Петрова Л. А.
СИНЕСТЕЗИЯ ПРИЗНАКОВ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ 347

Пименова М. В.
КАТЕГОРИЗАЦИЯ ЭМОЦИЙ В НАИВНОЙ КАРТИНЕ МИРА КАК ОТРАЖЕНИЕ РУССКОЙ МЕНТАЛЬНОСТИ 352

Сегал Н. А.
ПРОСТРАНСТВЕННЫЕ ОППОЗИЦИИ КАК СИСТЕМООБРАЗУЮЩИЙ ПРИЗНАК ТЕКСТА 362

Стеванович Р. И.
РОЛЬ ВООБРАЖЕНИЯ В ТВОРЧЕСКОЙ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ. ЛЕКСИЧЕСКИЕ СПОСОБЫ ЕГО ВЫРАЖЕНИЯ В РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ 367

Стеценко Н. М.
О СООТНОШЕНИИ ПОНЯТИЙ ТЕКСТ – МЕДИАТЕКСТ – МЕДИАДИСКУРС 372

Яловець А. І.
ПСИХОЛІНГВІСТИЧНА СТРУКТУРА МОВЛЕННЯ ІНДИВІДА В СТАНІ ЕМОЦІЙНОЇ НАПРУГИ 379

РЕЦЕНЗИИ 384

РЕЦЕНЗИЯ НА МОНОГРАФИЮ И. Н. КОШМАН. РУССКИЙ ЯЗЫК В ДИАЛОГЕ КУЛЬТУР (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКИХ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ УКРАИНЫ) 384

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ 386

СОДЕРЖАНИЕ 391